

Slavia Centralis

številka 2 | 2018 | letnik XI

Izdaja

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Published by

Department of Slavic Languages and Literatures
Faculty of Arts, University of Maribor
<http://www.ff.um.si/>

Glavni in odgovorni urednik – Editor-in-chief

Marko Jesenšek (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO)

Uredniški odbor – Editorial Board

Jožica Čeh Steger (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO; *urednica za literarne vede – literature editor*), **Ludvik Karničar** (Karl-Franzens-Universität Graz – University of Graz, A; *urednik za jezikoslovje – linguistics editor*), **Silvija Borovnik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Alenka Jensterle Doležal** (Univerzita Karlova v Praze – Charles University of Prague, CS), **Mihaela Koletnik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Mark Richard Lauersdorf** (University of Kentucky, USA – Univerza v Kentuckyju, ZDA), **István Lukács** (Eötvös Loránd Tudományegyetem – Eötvös Loránd University of Budapest, H), **Irena Stramličič Breznik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Miran Štuhec** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Bożena Tokarz** (Uniwersytet Śląski – University of Silesia, PL)

Tehnična ureditev – Technical editor

Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO)

Številko je uredila – Guest editor

Nataša Gliha Komac (ZRC SAZU – Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts; Univerza v Ljubljani – University of Ljubljana, SLO)

Jezikovni pregled – Language Editors

Natalija Ulčnik, Nataša Gliha Komac (slovenščina – Slovenian)
Mojca Breznik (angleščina – English)

Uredniški svet – Advisory board

Eric P. Hamp (Chicago), **István Nyomárkay** (Budapest),
Ivo Pospišil (Brno), **Emil Tokarz** (Bielsko-Biala), **Zinka Zorko** (Maribor)

© *Slavia Centralis* (SCN)

SCN izhaja dvakrat na leto. – SCN is published twice yearly.

Vključenost SCN v podatkovne baze – SCN is indexed/abstracted in:

Digitalna knjižnica Slovenije (dLib.si); Directory of Open Access Journals (DOAJ); European Reference Index for the Humanities (ERIH PLUS); KU ScholarWorks; Linguistic Bibliography, The Netherlands; Modern Language Association of America (MLA), Directory of Periodicals, New York; Scopus (Elsvier); Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA

Naslov uredništva – Editorial address

Slavia Centralis, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor

Letna naročnina: 12 €, za študente in dijake 8 €

TRR: 01100-6000020393

Cena posamezne številke: 6,80 €

Annual subscription/single issue (outside Slovenia): 24,20 €/13,60 €

Tiskano s finančno podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Slavističnega društva Maribor. – Published with financial support of Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije and Slavistično društvo Maribor.

Oblikovanje in prelom – Design and typesetting: Grafični atelje Visočnik

Natisnil – Printed by: Tiskarna Koštomaj, d. o. o.

Naklada – Circulation: 150

Vsebina / Contents

Razprave / Studies

- 7 *Nataša Gliha Komac*, Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov / Language Policy of the Republic of Slovenia and the Needs of Users
-

Pravo, javna uprava in podoba slovenske jezikovne krajine

- 16 *Janja Hojnik*, Nacionalni jeziki v EU: med pravno zavarovano vrednoto in oviro za delovanje enotnega trga / National Languages in the EU: between the legally protected value and an obstacle to the functioning of the single market
- 33 *Polonca Kovač*, Raba jezika v upravnih postopkih – med teorijo in prakso / Language use in administrative procedures – between theory and practice
- 49 *Marko Snoj*, Pogled na slovensko jezikovno krajino / A Glance at the Linguistic Landscape in Slovenia
-

Osnovne in srednje šole

- 57 *Mojca Smolej, Nika Lampret*, Obravnava skladnje pri pouku slovenščine v tretjem triletju osnovne šole, v gimnaziji ter srednjem strokovnem in poklicnem izobraževanju / Teaching syntax in Slovene lessons in the third educational period of elementary school, gymnasium, and secondary technical and vocational educations
- 74 *Jerca Vogel*, Zavest dijakov o jezikovni zvrstnosti in vlogah knjižnega jezika / Students' Awareness of the Language Varieties and the Functions of the Standard Language
-

Univerze ter literatura in umetnost

- 93 *Andreja Žele*, Slovenščina v visokem šolstvu: sploh sme biti vprašanje ubesediti in opredeliti po slovensko? / Slovenian in higher Education: Need this be treated as a question?

- 105** *Marko Jesenšek*, Slovenščina kot učni jezik in jezik sporazumevanja v slovenskem šolstvu / Slovene as language of instruction and language of communication in Slovene education
- 119** *Alojzija Zupan Sosič*, Osrednji literarni muzej kot pospeševalec literarnega turizma v Sloveniji / Central literary museum as a promoter of literary tourism in Slovenia
-

Javna raba in podoba govorjene slovenščine

- 132** *Nina Žavbi Milojevič*, Jezik (govor) v slovenskih gledališčih in jezikovna politika / Language (speech) in Slovenian theatres and language policies
- 144** *Tina Lengar Verovnik*, Jezikovna uredniška politika in slovenski radijski mediji / Language Editorial Policy and the Slovenian Radio Media
- 158** *Hotimir Tivadar*, Slovensko pravorečje kot samostojna kodifikacijska knjiga? / Slovene Orthoepy as an Independent Codifying Book?
- 172** *Tanja Mirtič*, Pravorečna problematika s splošnoslovaropisnega vidika / Orthoepic problems from the standpoint of general lexicography
-

Jezikovna infrastruktura in jezikovni opisi

- 185** *Nina Ledinek*, Slovenska jezikovna infrastruktura kot jezikovnopolično vprašanje: potrebe in pričakovanja jezikovnih uporabnikov / Slovene language infrastructure as a language-policy issue: the needs and expectations of language users
- 200** *Helena Dobrovoljc*, Normativni opis in jezikovna standardizacija v aktualnem jezikovnopoličnem okviru – dokumenti in realnost / Normative description and language standardization in the current language policy framework – resolution and reality

- 224 *Vera Smole*, Raziskanost narečne slovenščine: obstoječe in potrebno / Exploration of dialectal Slovene: the existing and necessary
- 233 *Mojca Šorli*, Uporabnik jezikovnih virov in orodij kot objekt ali subjekt jezikovne politike? – področje prevajanja in tolmačenja / The user of language resources in translation and interpreting: the object or the subject of a language policy?
-

Jezikovni uporabniki slovenskega znakovnega jezika, jezikovni uporabniki z motnjami v duševnem razvoju

- 251 *Matic Pavlič*, Uresničevanje dvojezičnega izobraževanja gluhih otrok v slovenskem šolskem sistemu / Advances in Bilingual Education for Deaf Children in Slovenia
- 263 *Živa Jakšič Ivačič, Barbara Kadunc, Špela Mlakar, Špela Schmid*, Dostopnost Ustave RS za ljudi z motnjami v duševnem razvoju – dileme in izzivi / Accessibility of the Constitution of the Republic of Slovenia for persons with intellectual disabilities – dilemmas and challenges
-

Uporabniki slovenščine po svetu

- 276 *Saška Štumberger*, Spletna slovenščina pri Slovencih v Nemčiji: jezikovne značilnosti objav na Facebooku / Internet Slovenian used by Slovenians living in Germany: linguistic features of Facebook posts
-

- 285 Navodila avtorjem
- 287 Guidelines for contributors
-

Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov¹

NATAŠA GLIHA KOMAC

ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana; Univerza v Ljubljani,
Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, SI – 1000 Ljubljana,
ngk@zrc-sazu.si, natasa.gliha-komac@fdv.uni-lj.si

————— 1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article —————

Prispevek prinaša uvid v metodološka izhodišča ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije (RS) in njeni uporabniki*,² katerega osrednji namen je bil popis aktualnih potreb jezikovnih uporabnikov na ozemlju RS in uporabnikov slovenskega jezika v sosednjih državah in drugod po svetu. Gre za edinstven in celosten poskus, kako pri načrtovanju nadaljnje jezikovne politike v čim večjem obsegu dejavno vključiti jezikovne uporabnike. Pri projektu so sodelovali raziskovalci in strokovnjaki, poznavalci različnih področij javnega življenja v RS in življenja slovenske jezikovne skupnosti zunaj RS – pomembno vlogo so imeli pravni strokovnjaki –, k sodelovanju v spletni raziskavi pa so bile povabljene različne skupine jezikovnih uporabnikov, in sicer tako specializirani kot splošni jezikovni uporabniki.

The paper provides an overview of methodological premises of the target research project *Language Policy of the Republic of Slovenia and the Needs of Users*, whose central objective was to inventory the actual needs of language users in the Republic of Slovenia and Slovenian language users in neighbouring countries and elsewhere in the world. This is a unique and comprehensive attempt at active integration of language users in the making of future language policy to the widest possible extent. The project was carried out by researchers and experts with good knowledge of different areas of public life in the Republic of Slovenia and the life of Slovenian language community outside the Republic of Slovenia, legal experts having played a very important role. Different groups of language users, i.e. both specialized and general language users, were invited to participate in the online survey.

Ključne besede: jezikovna politika, jezikovni status, jezikovni korpus, jezikovna raba, jezikovni uporabnik

Key words: language policy, language status, language corpus, language use, language user

¹ Zaradi omejitve prostora v reviji je razširjena obravnava teme predvidena za prispevek v Jezikoslovnih zapiskih.

² Vodilni partner projekta, ki sta ga financirala Ministrstvo za kulturo RS in ARRS, je bil ZRC SAZU (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v sodelovanju z Geografskim inštitutom Antona Melika in Inštitutom za slovensko izseljenstvo in migracije), sodelovale pa so Akademija za radio, gledališče, film in televizijo, Filozofska fakulteta in Fakulteta za upravo Univerze v Ljubljani, Filozofska in Pravna fakulteta Univerze v Mariboru, Inštitut za narodnostna vprašanja, Pedagoški inštitut, Alpineon, Amebis, Zveza gluhih in naglušnih Slovenije in Zveza Sožitje.

1 Opis problema

Glavni namen enoletnega ciljnega raziskovalnega projekta (CRP) *Jezikovna politika RS in njeni uporabniki* je bil celovito raziskati kompleksna področja slovenske jezikovne politike,³ pri čemer naj bi bile posebej proučene potrebe jezikovnih uporabnikov. Ključno raziskovalno vprašanje je bilo, kako zajeti različne skupine jezikovnih uporabnikov.

Izhodišča CRP-a so bila: (1) V raziskovalno skupino je treba vključiti izkušene raziskovalce, ki poznajo različna področja in probleme jezikovne rabe in praks, in sicer tako z vidika poznavanja pravnih in vsebinskih podlag kot neposrednih izkušenj. Izvajalci raziskave kot področni poznavalci, torej profesionalci oziroma specializirani jezikovni uporabniki, razpolagajo z izkušnjami, hkrati pa imajo neposreden dostop do »terena«. Prihajajo z različnih ustanov, strok in k problematiki pristopajo iz različnih perspektiv, z različno metodologijo ter posledično z različnimi izkušnjami, izhodišči in gledišči, kar zagotavlja poglobljeno obravnavo problematike in razumevanje raznolikosti potreb jezikovnih uporabnikov. (2) Za sistematično spremljanje in argumentiranje udejanjanja pravnih in vsebinskih dokumentov, prepoznavanje njihove neuskkljenosti oziroma razhajanj med predpisanim, načrtovanim in dejanskim morajo pomemben delež raziskovalne skupine zastopati pravni strokovnjaki, vključena pa morajo tudi stanovska društva oziroma krovne strokovne ustanove. (3) Opredelitev različnih skupin jezikovnih uporabnikov mora biti natančno domišljena, skupine jezikovnih uporabnikov (in njihove potrebe) pa je treba spremljati skozi vse faze projekta in iz različnih perspektiv.

Pri načrtovanju dela smo sledili naslednjim predpostavkam: (1) Jezikovni uporabniki slovenske jezikovne politike so vsi jezikovni uporabniki na ozemlju RS ter uporabniki slovenskega jezika v sosednjih državah in po svetu. (2) Uradni jezik na ozemlju RS je slovenščina, posebej je določen status italijanskega, madžarskega, romskega in slovenskega znakovnega jezika, varovane pa so tudi jezikovne pravice priseljencev. (3) Posebna skrb mora biti namenjena jezikovnim uporabnikom z različnimi oviranostmi, tj. slepim, gluhim, gluhoslepim, osebam z motnjami v duševnem razvoju. (4) Zajeti je treba tudi potrebe uporabnikov drugih jezikov na ozemlju RS. (5) Nujno je razlikovali med splošnimi in specializiranimi jezikovnimi uporabniki, saj so za udeležbo po posameznih področjih družbenega udejstvovanja v posameznih poklicih potrebna posebna jezikovna znanja in spretnosti.

2 Opis in metodologija dela

Delo je potekalo v sedmih tematskih skupinah, kjer so svoja znanja, védenje in izkušnje združili področni strokovnjaki, poznavalci in raziskovalci izbranih področij, tj. javne uprave in sodstva, medijev (zlasti s področja govornega jezika, tj. radia in televizije), visokega šolstva, znanosti in umetnosti, posebej gledališča ter literarnega ustvarjanja in poustvarjanja, predšolske, osnovno- in srednješolske vzgoje in izobraževanja, uporabnikov drugih jezikov v RS, jezikovnih uporabnikov s posebnimi potrebami, uporabnikov slovenskega jezika zunaj RS

³ Za več o slovenski jezikovni politiki glej Nećak Lük 2017.

ter jezikovne infrastrukture (tako z vidika jezikovnih virov in opisov kot tudi jezikovnih tehnologij).

Projekt je šel skozi šest faz, pri čemer je delo najprej potekalo znotraj področne skupine. Na koncu vsake faze je bil predviden medskupinsko usklajen rezultat kot podlaga za učinkovito izvedbo naslednje faze.

V prvi fazi smo pregledali in ovrednotili pravne in vsebinske dokumente, ki določajo in usmerjajo jezikovne rabe in prakse jezikovnih uporabnikov. Pregledu dokumentov je sledila identifikacija problemskih sklopov.

V drugi fazi smo identificirali potrebe jezikovnih uporabnikov v RS in jezikovnih uporabnikov slovenskega jezika zunaj nje, in sicer z vidika stališč, sporazumevalnih praks in jezikovne opremljenosti jezikovnih uporabnikov po področjih. V ta namen so raziskovalci pregledali obstoječe raziskave v zadnjem petletnem obdobju. Sledila je izmenjava izkušenj, mnenj in védenja o potrebah jezikovnih uporabnikov. Znotraj posamezne skupine so bili identificirani problemski sklopi ter predlogi sprememb, ukrepov in raziskav. Vsaka skupina je izdelala tudi seznam specializiranih naslovnikov predvidene empirične raziskave.

V tretji fazi smo pripravili, preizkusili in izvedli obsežno spletno anketo *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b), ki je evidentirane problematike preverila na ciljno izbranem vzorcu specializiranih in splošnih jezikovnih uporabnikov. Raziskavo smo zastavili tako, da smo najprej po skupinah (oziroma izpostavljenih (pod)področjih) oblikovali po 6 raziskovalnih vprašanj: po 3 vprašanja za splošne jezikovne uporabnike in 3 vprašanja za specializirane jezikovne uporabnike. Sledila je priprava spletnega vprašalnika, ki so ga sestavljali uvodni del, v katerem so se anketiranci samoopredelili kot specializirani oziroma splošni jezikovni uporabniki (prvi so se samouvrstili tudi na ustrezno strokovno področje), po 3 vprašanja z vsakega izpostavljenega področja za splošne jezikovne uporabnike, specializirani uporabniki pa so (glede na samoopredelitev v uvodnem delu) dobili še paket ciljno pripravljenih vprašanj. Vsebinsko in zaradi številnih zank metodološko kompleksno zasnovan vprašalnik je slab teden testiralo 20 sodelavcev Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU (zaradi pomanjkanja časa je bilo treba raziskavo oziroma povezavo do nje čim prej javno objaviti, saj bi sicer bile odpravljene še nekatere nedoslednosti in metodološke pomanjkljivosti). Anketa je bila dejavna dober mesec.⁴ Jezikovne uporabnike, ki so izpolnili vsebinsko zahtevno in dolgo anketo smo motivirali s knjižnim darilom (izbirali so lahko

⁴ Povezava do spletne ankete je bila razposlana na 2660 javno dostopnih e-naslovov po področjih ciljno izbranim specializiranim jezikovnim uporabnikom (npr. urednikom, novinarjem in lektorjem; vzgojiteljem, učiteljem in ravnateljem; igralcem, režiserjem in gledališkimi lektorjem; raziskovalcem, visokošolskim učiteljem jezikoslovcem in nejezikoslovcem, jezikovnim tehnologom; prevajalcem in tolmačem; predstavnikom društev in ustanov Slovencev v sosednjih državah in po svetu), vse pa smo zaprosili za nadaljnje posredovanje povezave. Za javno objavo povezave do ankete smo zaprosili tudi stanovska društva, mdr. Slavistično društvo Slovenije, Lektorsko društvo Slovenije, Društvo književnih prevajalcev RS, službe za stike z mediji na posameznih pristojnih slovenskih ministrstvih, npr. posebna zahvala gre Uradu za Slovence v zamejstvu in po svetu pri Vladi RS, Ministrstvu za notranje zadeve RS, Ministrstvu za kulturo RS in Ministrstvu za izobraževanje RS (zlasti Euridyce Slovenija). Sodelujoči pri projektu smo k sodelovanju vabili osebe iz lastnih socialnih omrežij. Seznanmi naslovniki so se v nadaljevanju po metodi snežne kepe širili med splošne jezikovne

med 19 knjižnimi nagradami), ki so ga lahko dvignili v eni izmed 14 slovenskih pokrajinskih knjižnic, na Inštitutu Urbana Jarnika v Celovcu, na sedežu Slorija v Trstu ali v knjižnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

Četrto in peto fazo projekta smo namenili statistični analizi z empirično raziskavo zbranih podatkov, urejanju in interpretaciji gradiva. Opravljene so bile statistične analize in križanja ter pripravljene tabelarni prikazi zbranih podatkov. Posamezni avtor je dobil v interpretacijo svoj del vprašanj oziroma odgovore na vprašanja, ki so ga zanimala. Interpretacije so bile sistematično združene.⁵

V šesti fazi smo na podlagi pridobljenih spoznanj pripravili skupno raziskovalno poročilo z izhodišči za nadaljnjo slovensko jezikovno politiko (prim. Ahačič idr. 2017a).

Projekt je vključeval štiri ključne metodološke pristope: (1) pregled pravnih in vsebinskih dokumentov in raziskav v zadnjih petih letih, (2) opazovanje z udeležbo (izvajalci raziskave kot njeni subjekti) ter identifikacija potreb jezikovnih uporabnikov po različnih področjih rabe v RS in uporabnikov slovenskega jezika zunaj RS, (3) spletno anketo med jezikovnimi uporabniki in (4) več manjših raziskav, npr. spletno anketo med načelniki upravnih enot, vodeni intervju s skupino jezikovnih uporabnikov s posebnimi potrebami in strokovnimi sodelavkami.

Uporabnike slovenske jezikovne politike smo opazovali po dveh ključnih kriterijih: (1) *ali gre za jezikovne uporabnike v RS ali zunaj nje* – med jezikovnimi uporabniki v RS smo razlikovali uporabnike slovenskega jezika, uporabnike italijanskega jezika, uporabnike nemškega jezika, uporabnike romskega jezika, uporabnike madžarskega jezika, uporabnike slovenskega znakovnega jezika, uporabnike drugih jezikov in jezikovne uporabnike s posebnimi potrebami, med uporabniki slovenskega jezika zunaj RS pa med uporabniki slovenskega jezika v Italiji, v Avstriji, na Hrvaškem, na Madžarskem in po svetu; (2) *ali gre za specializirane ali za splošne jezikovne uporabnike* glede na sicer v raziskovalni skupini zaznane problematike po področjih javne rabe, tj. v javni upravi, v pred-, osnovno- in srednješolski vzgoji in izobraževanju, v visokem šolstvu ter znanosti in raziskovanju, v umetnosti (literarno ustvarjanje in poustvarjanje, gledališče), v medijih (radio, televizija) in v gospodarstvu.

V vseh fazah raziskave smo sledili razlikovanju med splošnimi in specializiranimi jezikovnimi uporabniki. Specializirani jezikovni uporabniki so kot poznavalci izbranih področij sodelovali pri pregledovanju zakonodajnih in programskih (vsebinskih) dokumentov, orisu sociolingvistične situacije po področjih, identifikaciji naslovnikov spletne ankete, oblikovanju anketnih vprašanj, odgovarjanju na anketna vprašanja, interpretaciji odgovorov ter oblikovanju smernic za nadaljnjo jezikovno politiko, splošni jezikovni uporabniki pa so odgovarjali na spletno anketo

uporabnike. Spletna anketa je bila v času trajanja širši javnosti dostopna tudi prek portalov Fran in Termania.

⁵ Pregledno urejeno gradivo, pridobljeno s spletno raziskavo (dobrih 1700 strani), in skupinska analiza spletne raziskave (dobrih 500 strani) so kot delovno gradivo shranjeni pri nosilcu projekta.

ter bili vključeni v manjšo pilotno raziskavo med jezikovnimi uporabniki z motnjami v duševnem razvoju in poskusu prilagajanja slovenske ustave za lahko branje.

3 Spletna anketa *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* in jezikovni uporabnik

Spletna anketa *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) je bila izdelana s pomočjo odprtokodne aplikacije IKA. Po velikosti in strukturi spada med obsežnejše in kompleksnejše: skupaj ima 1353 spremenljivk oziroma 396 vprašanj, ki so bila anketirancem zastavljena na 107 straneh. Struktura ankete je vsebovala vrsto pogojev oziroma vejitev, zato so – glede na samoopredelitev v uvodnem delu vprašalnika – na izbrana vprašanja ali sklop vprašanj odgovarjali le izbrani jezikovni uporabniki.

Spletna anketa je bila dejavna dober mesec, tj. od 2. julija 2017 do 7. avgusta 2017. Anketo je ustrezno izpolnilo 5953 anketirancev, od tega so bile 3204 ankete (54 %) izpolnjene v celoti, 2749 (46 %) pa delno. Povprečen čas izpolnjevanja je bil slabih 35 minut.

3.1 Opis vzorca

Anketa je bila glede na uporabnike razdeljena na dva dela, in sicer na del za uporabnike slovenskega jezika in drugih jezikov v RS ter na del za uporabnike slovenskega jezika zunaj nje. Posamezni del je vseboval skupna vprašanja (z minimalnimi priredbami) ter posebna vprašanja za skupine specializiranih jezikovnih uporabnikov.

Spolna sestava anketirancev je nekoliko neuravnotežena, saj ženske (71 %) po številu prevladujejo nad moškimi (29 %). Podobno velja za starostno strukturo, kjer prevladujejo anketiranci v starosti 25–40 let (36 %) oziroma 41–60 let (46 %) – delovno aktivna populacija –, medtem ko je bilo mladih do 25 let (6 %) in starejših od 60 let (11 %) precej manj. V skladu s starostno sestavo je velika večina vprašanih zaposlena (79 %), le manjši delež je nezaposlenih (5 %), upokojenih (8 %) oziroma dijakov ali študentov (8 %). Na anketo so v glavnem odgovarjali bolj izobraženi oziroma anketiranci z visokošolsko izobrazbo. Samo dobra desetina (14 %) anketirancev ima nižjo stopnjo izobrazbe, medtem ko ima skoraj četrtina (24 %) opravljeno specializacijo po univerzitetnem programu, magisterij ali doktorat znanosti. Podatki o vzorcu ne presenečajo (tudi zaradi e-izvedbe raziskave), morda le kar zadeva spolno neuravnoteženost vzorca. Primarno smo sicer načrtovali večji delež šolajočih se jezikovnih uporabnikov, vendar smo se, ker je anketa zaradi drugih okoliščin lahko bila izvedena le poleti, temu morali odreči.

Večina anketirancev ima stalno prebivališče v Sloveniji (90 %), je pa anketa dosegla tudi pomemben delež uporabnikov slovenskega jezika, ki stalno prebivajo v sosednjih državah in po svetu (10 %). Med tistimi, ki imajo stalno prebivališče v Sloveniji, jih velika večina biva oziroma deluje v RS že vse življenje, med tistimi, ki imajo stalno prebivališče zunaj RS, pa pomemben delež tvorijo anketiranci, ki so se tja preselili.

Vzorec anketirancev, ki prebivajo v Sloveniji, je prostorsko dobro pokrit in uravnotežen glede na razporeditev prebivalstva. Anketiranci prihajajo iz večine slovenskih občin (88 %). Prevladujejo anketiranci iz največjih regionalnih središč, kot so Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Koper, Nova Gorica, Škofja Loka in Domžale. Razmeroma dobro in enakomerno je zastopan tudi podeželski prostor.

Vzorec uporabnikov slovenskega jezika, ki prebivajo zunaj RS, je z izjemo Madžarske in Hrvaške (zlasti robov slovenskega etničnega ozemlja) dobro pokrit in uravnotežen glede na prostorsko razporeditev uporabnikov slovenskega jezika. Prevladujejo anketiranci iz Italije in Avstrije (celo v primernem razmerju glede na siceršnje ocene in razmerja), kjer prebivata največji slovenski jezikovni skupnosti. Pomemben delež glasov prihaja iz Severne Amerike in Argentine ter držav zahodne Evrope in območja nekdanje Jugoslavije.

3.2 Jezikovni uporabnik glede na samoopredelitev

Ključni razlikovalni (oziroma uvrščevalni) element celotne raziskave je bila samoopredelitev jezikovnega uporabnika, in sicer najprej glede na to, ali gre za *jezikovnega uporabnika in poznavalca rabe slovenskega jezika in drugih jezikov v RS* ali za *uporabnika oziroma poznavalca slovenskega jezika zunaj RS*, v nadaljevanju pa glede na to, ali gre za t. i. *splošnega jezikovnega uporabnika* ali za *specializiranega jezikovnega uporabnika*. Pri slednjem so bila izpostavljena naslednja področja: predšolska vzgoja in izobraževanje, osnovno- in srednješolska vzgoja in izobraževanje, znanost, visoko šolstvo in raziskovanje, film in gledališče, literatura in umetnost, mediji – radio, televizija in tisk, prevajanje in tolmačenje ter jezikovni opis in jezikovna opremljenost. Glede na to samoopredelitev so se jezikovnemu uporabniku »odpirala«⁶ nadaljnja vprašanja.

Pri izpolnjevanju ankete je 5152 anketirancev (89,1 %) zapisalo, da najboljše poznajo rabo slovenskega in drugih jezikov v RS (od tega 28 rabo italijanskega, 22 rabo madžarskega, 14 rabo romskega, 61 rabo slovenskega znakovnega jezika in 63 rabo drugih jezikov; v raziskavi je sodelovalo tudi 53 jezikovnih uporabnikov s posebnimi potrebami), 255 (4,4 %) pa rabo slovenskega jezika v Italiji, 31 (0,6 %) rabo slovenskega jezika na Hrvaškem, 19 (0,3 %) rabo slovenskega jezika na Madžarskem, 104 (1,8 %) rabo slovenskega jezika v Avstriji in 221 (3,8 %) rabo slovenskega jezika po svetu. Odziv uporabnikov italijanskega, madžarskega, romskega in nemškega jezika v RS ter uporabnikov slovenskega jezika na Hrvaškem in Madžarskem je bil skromen, zato odgovori služijo zgolj kot orientacija, za raziskavo (in posledično izpeljavo smernic na tej osnovi⁶) pa nimajo uporabne vrednosti. Gre za skupnosti, ki jih velja posebej nagovoriti in raziskavo izpeljati v obliki vodenih pogovorov, z dvojezičnimi vprašalniki, z več osebnega pristopa in dodatnega terenskega dela, česar pa si v okviru naše raziskave nismo mogli privoščiti.

⁶ Smernice za nadaljnjo slovensko jezikovno politiko na tem področju v končnem raziskovalnem poročilu so pripravili raziskovalci z Inštituta za narodnostna vprašanja na osnovi vedenj in spoznanj, ki jih pridobivajo pri svojem siceršnjem raziskovalnem delu.

Kar zadeva strokovno usposobljenost uporabnikov, tj. specializirane jezikovne uporabnike, ki se z jezikovno rabo srečujejo profesionalno, je vzorec pester in poveden, nekoliko izstopajo le delujoči na področju visokega šolstva in raziskovanja. Gre za del strokovne javnosti, ki najpogosteje išče izvirne rešitve nadaljnega delovanja in je hkrati do aktualnega stanja predvidoma najbolj kritičen. Med *samoopredeljenimi jezikovnimi uporabniki v RS* je stanje naslednje: 2 % (101 oseba) specializiranih uporabnikov s področja predšolske vzgoje in izobraževanja, 20 % (918 oseb) s področja osnovno- in srednješolske vzgoje in izobraževanja, 22 % (1027 oseb) s področja visokega šolstva in raziskovanja, 2 % (79 oseb) s področja filma in gledališča, 4 % (210 oseb) s področja literature, glasbe, likovne umetnosti in umetnostne zgodovine, 8 % (360 oseb) s področja medijev, 8 % (369 oseb) s področja prevajanja in tolmačenja; 34 % (1603 osebe) se z rabo jezikov ne srečuje profesionalno, torej gre za splošne jezikovne uporabnike. Podobna razmerja oziroma odstotki veljajo tudi za *uprabnike slovenskega jezika zunaj RS*.

Znotraj posameznih profesionalnih področij smo dobili zelo raznolike vzorce poklicev, pri čemer pa se je pri nadaljnji analizi pokazalo, da bi npr. pri medijih veljalo razlikovati še med tiskanimi, radijskimi in televizijskimi mediji, visoko število opisnih odgovorov pod kategorijo *drugo* pa je bilo indikator pomanjkljive predvidene tipologije ipd.

4 Namesto sklepa

Teza, da je, da bi pridobili čim bolj poglobljen vpogled v razsežnosti slovenske jezikovne politike, smiselna enovita, celostna raziskava potreb jezikovnih uporabnikov (z različnih vidikov), se je potrdila. Glede na odziv in zanimanje jezikovnih uporabnikov po različnih fazah projekta se je raziskava izkazala za temeljno in potrebno, saj po portoroškem posvetovanju o slovenskem jeziku leta 1979 *Slovenščina v javnosti* večjega vseslovenskega jezikovnopoličnega srečanja, kjer bi sodelovali in svoja mnenja in izkušnje o slovenskem jeziku soočili tako predstavniki različnih strok kot tudi jezikoslovja in politike, ni bilo.

Odločitev, da pri raziskavi sodelujejo raziskovalci z različnih področij javnega udejstvovanja, je bila prava, saj nam je uspelo z različnimi metodami in iz različnih perspektiv zajeti in opisati vrsto jezikovnih potreb različnih jezikovnih uporabnikov, soočiti mnenja in odpreti problematike. Pri »lovljenju« perspektiv uporabnikov smo torej bili uspešni; tako kar zadeva sestavo raziskovalne skupine kot tudi pri pregledovanju pravnih in programskih dokumentov ter sociolingvističnih problematik po področjih.

Zapletlo se je pri sestavljanju vprašanj za spletno raziskavo in njeni izvedbi; vprašanja obsežne ankete so se ponekod izkazala za preveč specializirana, hkrati pa so bila nekatera dvoumna oziroma niso ponujala vseh možnih odgovorov. Pri testiranju so bile spregledane nekatere zanke in tako izgubljenih nekaj potencialno možnih odgovorov. Kar zadeva razširjanje spletne ankete (dostopne le e-opismenjenim jezikovnim uporabnikom) bi veljalo, zlasti na območjih, kjer živijo manjšine, vprašalnik prilagoditi specifikam uporabnikov.

Odziv na anketo in pestrost odgovorov kažeta, da je mogoče z eno anketo celostno zajeti velik vzorec jezikovnih uporabnikov (nekatero tipologije bo treba še

domisliti), zahteva pa takšna raziskava temeljite priprave in testiranja. Vsekakor gre za prvo celostno spletno raziskavo med uporabniki slovenske jezikovne politike, ki jo velja v prihodnje domisliti in razviti.⁷

Ključni pomanjkljivosti projekta in zasnovane raziskave sta bili časovna omejenost (1 leto) in finančna podhranjenost (40.000 evrov). Na omejitvi smo opozorili že v prijavi, a smo se zanjo odločili, ker smo se zavedali potrebe po celostni raziskavi. Obe pomanjkljivosti sta se odražali v vseh fazah projekta, ko je bila sicer zastavljena, sistematično zbrana in urejena vrsta vprašanj in tematik, poglobljene raziskave in refleksije pa ponekod umanjajo.

Čeprav je bilo v raziskovalni projekt vključenih 45 raziskovalcev in strokovnjakov s 14 osrednjih slovenskih raziskovalnih in strokovnih ustanov, ki se ukvarjajo z raziskovanjem jezikovnih potreb, znanj in rab jezikovnih uporabnikov, za temeljit in podoben vpogled še vedno niso pokrita vsa področja (npr. gospodarstvo, zdravstvo).

Sklenemo lahko, da so metodološki (in vsebinski) temelji preizkušeni in postavljeni, uporabljena metodologija bo še večkrat predmet razprav, je pa s tovrstnim pristopom v prihodnje smiselno nadaljevati ter na njem sistematično razvijati nadaljnje načrtovanje slovenske jezikovne politike.

Slovenski jezik v RS je ustavna kategorija, ki sta mu posebej namenjena Zakon o javni rabi slovenščine in Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika ter vrsta področnih zakonov. Kot smo ugotovili pri pregledu pravnih in vsebinskih podlag (Gliha Komac, Kovač 2018: 185),

/p/ravne podlage za ustrezno rabo jezikov v javnosti obstajajo, vendar neredko ostajajo neizkoriščene ali pa bi bile za doseg ciljev potrebne izboljšave. /.../ Ocenjujemo, da so slovenski predpisi večinoma sistemsko kvalitetni, primerjalno celo zelo dobri. Ob tem pa se na več mestih kaže njihova nedoslednost, naj bo nomotehnične narave ali celo vsebinske, saj področne predpise in programske dokumente navadno pripravljajo različni resorni nosilci s poudarkom na vsebinskih ciljih, medtem ko krovne akte pokrivajo zlasti strokovnjaki s površinskim uvidom in sistemskimi vrednostnimi smernicami. Predpisi so tako pretežno ustrezni, izboljšave in uskladitve pa so možne in mestoma celo nujne.

Na ravni izvajanja predpisov je slika pogosto drugačna. Čeprav so ponekod predpisi optimalni (npr. na področju opreme), sredstva za njihovo izvajanje niso zagotovljena ali pa iz drugih razlogov ostajajo delno neuresničeni. Po drugi strani se včasih zaradi političnih razlogov neupravičeno navaja nespoštovanje predpisanega /.../, zato je treba biti pri kritikah pazljiv.

Na enem mestu je zdaj zbran in po posameznih področjih urejen komentiran pregled pravnih in vsebinskih podlag v obliki e-knjige (prim. Gliha Komac, Kovač 2018), ki omogoča dopolnjevanje. Uporabnostno naravnano končno raziskovalno poročilo s smernicami za nadaljnjo slovensko jezikovno politiko (Ahačič idr. 2017a), urejenimi po področjih, pa s prispevki v tematski številki dobiva tudi vsebinske okvire.

⁷ Iskrena zahvala za vrsto strokovnih usmeritev in komentarjev, ki so pripomogli h kakovosti izpeljanega projekta, gre zaslužni profesorici dr. Albin Nečak Lük, sociolingvistki in utemeljiteljici univerzitetnega študija uporabnega jezikoslovja na Slovenskem.

VIRI IN LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

—, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasanik_1_kod_0.pdf.

Nataša GLIHA KOMAC, Polonca KOVAČ (ur.), 2018: *Pravna ureditev in programski dokumenti o jezikovni rabi in praksah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabnikov slovenskega jezika v sosednjih državah in po svetu*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC. Dostopno 7. 8. 2018 na https://zalozba.zrc-sazu.si/sites/default/files/pravne_podlage.pdf.

Albina NEČAK LÜK, 2017: Slovene language status planning. *Revista de llengua i dret, Journal of language and law* 67, 55–69. Dostopno 14. 8. 2018 na <http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/article/view/10.2436-rld.i67.2017.2918/n67-necak-en.pdf>.

LANGUAGE POLICY OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA AND THE NEEDS OF USERS

The target research project *Language Policy of the Republic of Slovenia and the Needs of Users* is an attempt to comprehensively analyse the implementation of Slovenian language policy focusing on language users. Having reviewed legislative and technical documents, a group of 45 experts and researchers, who possess insight into uses, practices and needs of language users in the Republic of Slovenia and Slovenian language users outside the Republic of Slovenia due to their work and research interests, prepared a sociolinguistic description of Slovenian language community. The central part of the research project is an online survey on language use, knowledge and needs of language users in the Republic of Slovenia and users of the Slovenian language in neighbouring countries and elsewhere in the world. Questions were intended for both general and specialised users focusing on central areas of social life that substantially contribute to creation and formation of usages, practices, knowledge and attitudes of language users.

In addition to the basic legal framework (Gliha Komac, Kovač 2018), the sociolinguistic description and the online survey (Ahačič et al. 2017b) in which 5,782 language users concerned by Slovenian language policy participated, the one-year research project also resulted in guidelines for further national language policy (Ahačič et al. 2017a), which were based on the knowledge of legal practices and usages, theoretical and practical experience of researchers and experts and the actual needs of language users.

Nacionalni jeziki v EU: med pravno zavarovano vrednoto in oviro za delovanje enotnega trga

JANJA HOJNIK

*Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Mladinska ulica 9,
SI – 2000 Maribor, janja.hojnik@um.si*

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review Article

Namen prispevka je prikazati, kako pravo EU, zlasti preko sodne prakse Sodišča EU, rešuje primere konflikta med notnim trgom EU, ki predstavlja temeljno načelo prava EU, in prizadevanji držav članic po ohranitvi različnih jezikov, ki predstavljajo oviro za delovanje enotnega trga. Izpostavljen je zlasti vpliv tržnega prava EU na uporabo jezika pri prodaji blaga (bodisi v smislu oznak na proizvodih na trgovskih policah bodisi pri oglaševanju tega blaga v trgovinah in v medijih). Predstavljena je problematika zahtev po znanju jezika v okviru svobode gibanja delavcev, vključno s problematiko uporabe izvirnega imena v drugih državah članicah EU. Izpostavljena je tudi problematika vpliva skupne valute na jezikovno raznolikost držav članic. Utemeljevanje je podprto z uporabo uveljavljenih metod pravne znanosti.

The purpose of this paper is to demonstrate how EU law, in particular through the case law of the EU Court of Justice, solves cases of conflict between the single market of the EU, which constitutes a fundamental aim of the EU, and the efforts of the Member States to maintain different languages, which constitute an obstacle to the functioning of the single market. The impact of the EU market in particular on the use of language in the sale of goods (either in terms of labels on the products displayed in stores, either in the advertising of the goods in stores and in the media) is pointed out. Moreover, the problem of language in the context of freedom of movement of workers, including the issue of the use of the original name in other EU Member States, is emphasised. Finally, the landmine problem of the common currency impact on the linguistic diversity of the Member States is discussed.

Ključne besede: večjezičnost, notranji trg, EU, pretok blaga, državljani EU, osebno ime, evro

Key words: multilingualism, internal market, EU, free movement of goods, EU citizens, personal name, euro

1 Uvod: jezik v konfliktu s pravili enotnega trga

Evropska unija (v nadaljevanju EU) je notranje zelo raznolika – tako kar zadeva gospodarsko razvitost in naravne danosti kot z vidika tradicionalnih kultur in vrednot različnih političnih sistemov. EU je na to raznolikost, ki jo sprejema kot danost, ponosna, pri čemer je pokazatelj geslo evropske integracije – »Združeni v raznolikosti«. To geslo sicer formalno ni del primarnega prava EU, se pa je 15

držav članic s posebno izjavo zavezalo, da bo zanje simbol skupne pripadnosti državljanov EU in njihove povezave z njo.

V tako raznolikem sistemu, kot je današnja EU, je ustreznost enotnih pravil za vse zelo sporna. Ustreznost pravnih pravil je odvisna od življenjskega standarda ljudi na določenem območju, saj bodo prebivalci bogatejših regij na splošno pripravljene plačati več za varstvo zdravja, varnost in okolje kot prebivalci revnejših predelov. Tudi okusi ljudi se od države spreminjajo, kar vpliva na oceno ustreznosti pravnih pravil. Večinski odnos do igranja na srečo ali blaga s seksualno vsebino je npr. odvisen od verskega in kulturnega ozadja prebivalcev določenega območja. Končno so pri oblikovanju pravil pomembni tudi neposredni geografski dejavniki. Tako je pred leti nizozemska vlada pred Sodiščem EU svoj zakon, ki je predpisoval vsebnost vitamina D v margarinah, pojasnjevala z argumentom, da ljudje dobijo vitamin D med drugim od sonca, ki pa na Nizozemskem sije veliko manj kot denimo v južni Evropi, tako da mora zakonodajalec primanjkljaj vitamina D pri Nizozemcih nadomestiti z drugimi viri tega vitamina.¹ To pomeni, da se pozitivne in negativne strani, ki jih določeno pravilo predstavlja za prebivalce določenih regij, spreminjajo od območja do območja; posledično se spreminja optimalna vsebina pravil. Poenotenje pravil pa ni le praktično težavno, ampak je tudi nezaželeno z vidika demokratične legitimnosti, ki se v demokratičnih družbah zahteva od pravnih pravil, saj kulturna raznolikost držav članic in razpoznavno nacionalno občutenje preprečujeta, da bi lahko EU legitimno sprejemala povsem poenotena pravila za raznolike težave držav članic. Čeprav je jezikovni pluralizem velikokrat glavni simbol raznolikosti v EU, je hkrati pogosto obravnavan kot ovira in ne kot spodbuda za politično in ekonomsko povezovanje v EU. Prizadevanja EU za vzpostavitev enotnega trga z enotnimi pravili za pretok blaga, gibanje oseb, storitev in kapitala pogosto trčijo ob pričakovanja držav članic po ohranitvi nacionalnih jezikov.

Prispevek obravnava različne vidike konflikta med načeli enotnega trga EU, ki mu od leta 2004 pripada tudi Slovenija, in prizadevanji držav članic po ohranitvi nacionalnega jezika. Izpostavljen je zlasti vpliv tržnega prava EU na uporabo jezika pri prodaji blaga (bodisi v smislu oznak na proizvodih na trgovskih policah bodisi pri oglaševanju tega blaga v trgovinah in v medijih). Predstavljena je tudi problematika zahtev po znanju jezika v okviru svobode gibanja delavcev, vključno s problematiko uporabe izvirnega imena v drugih državah članicah EU. Končno je kratko izpostavljena problematika vpliva skupne valute na jezikovno raznolikost držav članic. Namen prispevka je prikazati, kako pravo EU, zlasti preko sodne prakse Sodišča EU, rešuje primere konflikta med enotnim trgovom EU, ki predstavlja temeljno načelo prava EU, in prizadevanji držav članic po ohranitvi različnih jezikov, ki predstavljajo oviro za delovanje enotnega trga.

2 Metode dela

Utemeljevanje postavljene hipoteze je podprto z uporabo uveljavljenih metod pravne znanosti. Upoštevač naravo predmeta raziskovanja je temeljnega pomena

¹ Zadeva C-273/94, Komisija proti Nizozemski, ECLI EU C 1996: 31.

metoda abstrakcije, s katero od množice dejstev in pravnih pravil eliminiram vse tisto, kar za cilje raziskovanja ni relevantno. Kot metoda raziskovanja prevladuje vsebinska analiza različnih pravnih virov s sistematično klasifikacijo relevantnih problemov. Pri nekaterih institutih je v manjšem obsegu opravljen pregled njihovega zgodovinskega razvoja, saj je iz tega mogoče izluščiti razloge za njihov obstoj in vsebino. Upoštevajoč dejstvo, da je predmet raziskovanja pravo EU, je posebej pomembna teleološka razlaga. V pravni teoriji se sicer zahteva, da ima teleološka metoda zgolj postransko vlogo, saj zaradi svoje narave omogoča prevzem zakonodajne funkcije s strani sodstva. Kljub temu pa je zelo pomembna, saj pomaga odpravljati pravne praznine in nejasnosti ter je v pravu EU odigrala posebno funkcijo, tako da jo morajo tudi nacionalna sodišča pri uporabi pravil EU upoštevati. Posledično mora predmetni prispevek uporabljati teleološko razlago, ko je to potrebno za ustreznost in pravilnost rezultatov raziskovanja.

3 Splošna načela notranjega trga EU

3.1 Štiri svoboščine notranjega trga – razmejitve

V letih po koncu druge svetovne vojne so bili obeti ekonomske in politične svobode v Evropi slabi. Številni obveščeni analitiki so videli evropsko prihodnost v socializmu in v visoki stopnji državnega nadzora nad gospodarstvom ter v zmanjšanem obsegu individualne svobode ljudi in gospodarske konkurence (prim. Gerber 1994: 25; Cecchini 1988: 4).

Zahodna Evropa je to 'naravno' usmeritev v naslednjih dveh desetletjih radikalno spremenila. Do sredine 60. let je namreč tržno gospodarstvo ponovno pridobilo osrednje mesto, konkurenca pa je pridobila ugled in podporo, ki jo je izgubila pred desetletji (Gormley 1997: 107).

Glavni cilj Pogodbe o Evropski gospodarski skupnosti iz leta 1957 je bil vzpostaviti ekonomsko integracijo držav članic Evropske gospodarske skupnosti. Ustanovitelji Skupnosti, ki so kot konkretno obliko ekonomske integracije izbrali skupni trg, so bili bolj ambiciozni kot ustanovitelji mnogih drugih ekonomskih integracij. Skupni trg predstavlja temeljni steber celotne ideje evropskega združevanja. Carinsko unijo nadgrajuje tako, da vzpostavlja svobodni pretok drugih proizvodnih faktorjev (Barnard 2014: 10). Gre za trg, na katerem se osnovni ekonomski faktorji – tj. blago, delavci, storitve in kapital – prosto pretakajo (danes 26. člen Pogodbe o delovanju EU – PDEU) (za več glej Weatherill 2017).

Sodišče EU je te štiri razsežnosti skupnega trga začelo imenovati »svoboščine« (angl. freedoms). Pogodba o delovanju EU (odslej PDEU) vzpostavlja carinsko unijo med državami članicami: carine in dajatve z enakim učinkom so med državami članicami prepovedane, poleg tega pa je vzpostavljena tudi skupna zunanja carinska tarifa (28.–30. člen PDEU). Določila o carinski uniji dopolnjuje prepoved diskriminatorne notranje obdavčitve (110. člen PDEU). PDEU zagotavlja prost pretok dejavnikov proizvodnje: prepoveduje količinske omejitve in ukrepe z enakim učinkom na pretok blaga (34.–36. člen PDEU), zagotavlja prosto gibanje delavcev (45.–48. člen PDEU) ter svobodno ustanavljanje in opravljanje storitev (49.–61. člen PDEU). Prostega pretoka kapitala so se ustanovitelji lotili drugače. Določila PDEU

s tega področja (danes 63.–67. člen PDEU) so bila uvedena šele z Maastrichtsko pogodbo leta 1992, prvotna določila Rimske pogodbe glede pretoka kapitala pa so bila znatno manj odločna kot tista glede pretoka blaga, delavcev in storitev. Države so bile zavezane postopno odpraviti ovire pretoku kapitala, vendar zgolj v obsegu, ki je nujen za nemoteno delovanje skupnega trga. Določila PDEU glede prostega pretoka dopolnjujejo določila, ki zagotavljajo svobodno konkurenco (101.–102. člen PDEU) in omejujejo državne pomoči (106.–108. člen PDEU).

3.2 Prost pretok blaga

Sodišče EU je pojasnilo, da veljajo za blago, ki je deležno prostega pretoka, vsi proizvodi, ki imajo denarno vrednost in so lahko predmet trgovinske menjave.² Za blago v skladu s sodno prakso štejejo tudi odpadki, kovanci, ki niso plačilno sredstvo, elektrika ipd. (Hojnik 2010: 36). Prostega pretoka je deležno ne le blago, proizvedeno v EU, ampak tudi blago iz tretjih držav, pod pogojem, da je izpolnilo vse uvozne formalnosti in predpisane carine (29. člen PDEU).

Za zagotovitev prostega pretoka blaga je bilo treba odstraniti vrsto ovir, ki jih običajno delimo v tri skupine: carine in dajatve s carinam enakim učinkom; količinske omejitve in vsi ukrepi z enakim učinkom; in diskriminatorno obravnavanje uvoženega blaga pri notranji obdavčitvi.

3.3 Svobodno gibanje oseb

Primarno so osebe, ki jim je zagotovljeno svobodno gibanje na ozemlju EU, ekonomsko aktivne – delavci in samozaposleni. Kdo je delavec, je v sodni praksi pojasnilo Sodišče EU, v t. i. tristopenjskem testu iz zadeve Lawrie-Blum:³ opravljati mora storitev, ki ji je mogoče pripisati neko ekonomsko vrednost; delati mora pod nadzorstvom druge osebe (delodajalca); za to dobi plačilo.

Poleg ekonomskega pogleda na delavca je bila hitro priznana tudi socialna komponenta (*»ljudje namreč niso banane«*), tako da je delavcem priznana pravica do enakega obravnavanja v državah članicah gostiteljicah tudi, kar zadeva njihovo družinsko življenje – njihovi družinski člani (otroci, zakonec idr. vzdrževani člani) jih smejo spremljati in so deležni določenih socialnih pravic (zlasti do izobraževanja).

Poleg ekonomske neaktivnih oseb, ki jim je priznana pravica do gibanja znotraj EU (ne glede na obstoj državljanstva EU), saj svoje pravice črpajo iz pravic delavca (državljana EU), je razvoj EU od ekonomske k politični integraciji priznal svobodo gibanja tudi drugim ekonomsko neaktivnim osebam (študentom, turistom, bogatašem, upokojujencem itd.), ki imajo pravico do gibanja na osnovi člena 21 PDEU, ki priznava evropsko državljanstvo. Ta pravica je omejena z določenimi pogoji, zlasti z zadostnimi finančnimi sredstvi in zdravstvenim zavarovanjem, tako da ne obremenjujejo socialne blagajne drugih držav članic (svobodnega gibanja revežev, kot ga poznajo v ZDA, v EU ni), čeprav so bile v sodni praksi priznane določene

² Zadeva 7/68, *Komisija proti Italiji*, ECLI EU C 1968: 51.

³ Zadeva 66/85, *Lawrie-Blum*, ECLI EU C 1986: 284.

izjeme (predvsem za študente), izhajajoč iz načela solidarnosti med državami članicami, kar zadeva njihove državljanke.⁴

3.4 Prost pretok storitev in ustanovitev sedeža

PDEU v 57. členu kot storitve našteva dejavnosti industrijske ali trgovinske narave, dejavnosti obrtnikov in svobodnih poklicev. Določilo se široko razlaga, tako da pod ta pojem sodijo tudi zdravstvene storitve in igre na srečo. Za uporabo določil PDEU glede pretoka storitev je potreben obstoj čezmejnega elementa pri ponujanju storitev in njihova ekonomska narava. Določene storitve iz svojega obsega izključuje Direktiva o storitvah na notranjem trgu 2006/123/ES,⁵ vendar pravila glede teh ne smejo nasprotovati načelom iz PDEU.

Težave v praksi je predstavljalo vprašanje razmejitve med pretokom storitev in ustanovitvijo sedeža, ki se presoja od primera do primera, bistveno pa je vprašanje integracije subjekta v gospodarstvo države gostiteljice – če je ta integracija prisotna, govorimo o ustanovitvi sedeža (ne glede na pravno ustanovitev), če se storitve opravljajo zgolj na začasni ali občasni osnovi, brez cilja integracije, pa gre za pretok storitev. Praktična razlika med njima se pokaže v tem, da so subjekti, ki opravljajo (začasne) storitve, v pretežni meri še zmeraj podrejeni pravnemu redu domače države, medtem ko v primeru ustanovitve na prvo mesto stopi pravni red države gostiteljice (denimo kar zadeva poklicne kvalifikacije, delovna dovoljenja, registracije v imenik, plačila članarin zbornicam ipd.; prim. Hojnik 2006: 191–210). V tem pogledu so vsaj načeloma izenačene pravice fizičnih in pravnih oseb (54. člen PDEU), pri čemer je ustanovitev lahko primarna ali pa sekundarna (hčerinske družbe, podružnice ali zastopstva).

3.5 Prost pretok kapitala

Četrta svoboščina, tudi z vidika časovne uveljavitve, se nanaša na denar. Iz Priloge I Direktive 88/361/EGS so razvidne temeljne oblike pretoka kapitala, ki zajema neposredne naložbe, naložbe v nepremičnine, operacije z vrednostnimi papirji, s katerimi se trguje na trgu, operacije z enotami investicijskih skladov, finančna posojila in kredite, poročstva, zastavne pravice, osebne pretoke kapitala, fizični uvoz in izvoz finančnih sredstev itd. V tem smislu je potencialni obseg prostega pretoka kapitala zelo širok.

Posebnost te svoboščine je, da PDEU ne razglša prostega pretoka kapitala zgolj med državami članicami, ampak enostransko tudi navzven do tretjih držav. Presenetljivost tega dejstva zmanjša določba 64. člena PDEU, ki pojasnjuje, da gre v razmerju do tretjih držav za *stand-still* klavzulo – po 31. 12. 1993 so prepovedane nove ovire pretoku kapitala. Sicer pa je Sodišče EU pojasnilo, da čeprav je načelo prostega pretoka kapitala med državami članicami ter med njimi in tretjimi

⁴ Zadeva C-184/99, Grzelczyk, ECLI EU C 2001: 458.

⁵ Uradni list EU, L 376, 27. 12. 2006: 36–68.

državami zapisano v enem stavku, gre za načeli z ločeno logiko in različno razlago dopustnih izjem.⁶

3.6 Prepoved diskriminacije in omejitev dostopa na trg

Vsem štirim svoboščinam je skupna prepoved diskriminacije (Davies 2003: 23). Tako so prepovedani ukrepi (držav članic in pri osebnih svoboščinah tudi zasebnih subjektov), ki formalno (neposredno) razlikujejo med domačim in uvoženim blagom, domačimi delavci in delavci iz drugih držav članic, med izvajalci storitev, in pravila, ki diskriminirajo pri pretoku kapitala (denimo dovoljujejo nakup nepremičnin zgolj domačim državljanom). Prepovedana so tudi pravila, ki zgolj materialno (posredno) diskriminirajo, kar pomeni, da samo pravilo ne ustvarja dveh skupin subjektov in blaga (domačega in uvoženega), pravilo se uporablja za vse, vendar ustvarja večje breme za uvoznike, delavce in izvajalce storitev iz drugih držav članic.

Primer: nacionalno pravilo zahteva, da se maslo prodaja v obliki kocke; čeprav pravilo velja za vse maslo, ki se prodaja v tej državi, bodisi domače ali uvoženo, mora uvoženo maslo spoštovati že določena pravila v domači državi, tako da spreminjanje oblike masla od države do države za proizvajalca pomeni dodatne stroške in s tem odsotnost zares enotnega trga.

Sodobna sodna praksa zagovarja stališče, da za prepoved določenega pravila ni več treba dokazati diskriminacije (slabšega položaja ene kategorije subjektov v primerjavi z drugo kategorijo), ampak zadostuje že dokaz omejitve dostopa na trg.⁷

3.7 Opravičila za omejujoča pravila

Čeprav so nacionalna pravila omejujoča za notranji trg, interesi enotnega trga ne morejo vedno avtomatično nadvladati interesov, ki jih zasledujejo nacionalni ukrepi. Zato so določene omejitve lahko upravičene. Pri tem razlikujemo dovoljene omejitve na osnovi PDEU, ki so namenjene upravičenju (formalno ali neposredno) diskriminatornih ukrepov in so si jih države članice pridržale že ob prvotnem oblikovanju Pogodbe o ES, ko pa je Sodišče EU prepovedalo tudi odpravo nacionalnih ukrepov, ki niso bili neposredno diskriminatorni, je hkrati samo prevzelo vlogo razsojevalca njihove upravičenosti (Craig, de Burca 2003: 626–634, 825–840).

PDEU vsebuje določila, ki državam članicam (in zasebnim subjektom) dopuščajo omejevanje štirih svoboščin z namenom, da bi dosegle določene pomembne cilje. Razlogi, ki dopuščajo omejevanje uvoza, izvoza ali tranzita blaga, so v 36. členu PDEU taksativno naštet, tako da lahko države članice v primeru, da ne obstaja enotna zakonodaja EU na določenem področju, omejijo pretok blaga, če to zahtevajo razlogi javne morale, javnega reda in javne varnosti; varovanja zdravja in življenja ljudi, živali in rastlin; varovanja nacionalnih zakladov, ki imajo umetniško, zgodovinsko ali arheološko vrednost; in varovanja intelektualne lastnine. Po vzoru 36. člena PDEU tudi za druge svoboščine predvideva primerljive omejitve. Tako

⁶ Zadeva C-101/05, Skatteverket v A, ECLI EU C 2007: 804.

⁷ Zadeva C-415/93, Bosman, ECLI EU C 1995: 463. Več o tem v Hojnik, Knez 2015.

so v 45. členu PDEU v povezavi s pravico do prostega gibanja delavcev predvidene omejitve, »utemeljene z javnim redom, javno varnostjo in javnim zdravjem«, svoboda pa se ne uporablja tudi pri zaposlovanju v javnih službah. Nadalje PDEU določa enake omejitve tako za prosto ustanovitev sedeža kot za prosto opravljanje storitev, do katerih lahko, podobno kot pri gibanju delavcev, pride samo v dveh primerih, tj. ko gre za (i) izvajanje javne oblasti in (ii) za razloge javnega reda, javne varnosti in javnega zdravja. V primerjavi s pretokom blaga so torej opravičila na temelju PDEU pri osebnih svoboščinah bolj omejena in bolj neposredno povezana z izvrševanjem nacionalne suverenosti, saj zadevajo temeljna področja nacionalnih pristojnosti. Končno 65. člen PDEU določa, da se prepoved omejevanja pretoka kapitala ne nanaša na davčne ukrepe v kontekstu prostega pretoka kapitala; izvajanje nadzora nad finančnimi institucijami; ukrepe za statistično spremljanje kapitalskih tokov; ukrepe za zagotavljanje javnega reda in politike; ter izjeme iz naslova svobode ustanavljanja.

Kljub določilom PDEU je bilo največ izjem prostemu pretoku odobrenih na osnovi presoje Sodišča EU, ki je pri argumentih držav članic v prid omejitvam enotnega notranjega trga zasledovalo obstoj »pomembnih ciljev javnega interesa«. Gre za metodo t. i. objektivnih upravičenj, po kateri je po določenih kriterijih nekatere omejujoče ukrepe mogoče upravičiti in tako zakonito omejujejo prost pretok. To metodo upravičevanja ukrepov, ki delijo notranji trg, je Sodišče EU najprej zavzelo na področju pretoka blaga, kjer je v zadevi *Cassis de Dijon*⁸ kot potencialno opravičilo za ukrepe, ki neposredno ne diskriminirajo, priznalo ukrepe na področjih, kot so varovanje javnega zdravja, učinkovitost davčnega nadzora in varstvo potrošnikov. Logiki iz te zadeve je Sodišče EU sledilo tudi na področju ostalih svoboščin. Za razliko od izjem po PDEU tukaj ne gre za izčrpno navedbo področij, ampak so bili pozneje v sodni praksi priznani še drugi legitimni razlogi upravičenj. Nekateri opravičljivi cilji so bolj splošne narave, drugi pa precej specifični; gre za odprto kategorijo opravičil različne narave, katerih namen je odsevati socialno, moralno in kulturno raznolikost med državami članicami. Posledično se je na področju svoboščin notranjega trga uveljavilo celovito pravilo utemeljenosti (angl. *rule of reason*). Za vse te izjeme pa velja, da lahko upravičijo omejitve temeljnih ekonomskih svoboščin zgolj, če so primerne za doseg zastavljenega cilja in sorazmerne, tj. da pretirano ne omejujejo svoboščin v primerjavi s pomembnostjo drugega zasledovanega cilja.⁹

V nadaljevanju je prikazano, kako pravo EU rešuje situacije, ko zahteve držav članic s področja regulacije jezika ovirajo enoten notranji trg. Ali Slovenija lahko omeji oglase ob proizvodih v pohištveni trgovini, ki so zapisani v nemškem jeziku? Ali lahko omeji oglaševanje avtomobilov z izvornim (nemškim) sloganom (denimo: VW – das Auto)?

⁸ Zadeva 120/78, *Cassis de Dijon*, ECLI EU C 1979: 42.

⁹ Zadeva C-55/94, *Gebhard*, ECLI EU C 1995: 411.

4 Jezik in prost pretok blaga

Najpomembnejšo nacionalno tradicijo držav članic EU v zvezi s proizvodi predstavlja jezik, v katerem so navedene oznake na proizvodih. Če trgujemo po vsej EU, je glede na številne jezike označevanje proizvodov zelo zahteven posel. Posledično je bila sprejeta posebna direktiva,¹⁰ ki določa, da smejo države članice prepovedati prodajo proizvodov, če zahtevani podatki na embalaži niso navedeni v »*jeziku, ki je lahko razumljiv potrošniku*«. Nekatero državo so to določilo razumele v smislu, da morajo biti podatki navedeni v uradnem jeziku. Tako je Belgija zapovedala oznako na blagu v jeziku regije, v kateri se blago prodaja.¹¹ Belgijci imajo bogato zgodovino jezikovnih sporov in sodobnost z več uradnimi jeziki, tako da so proizvajalci morali navajati oznake v treh jezikih, če so želeli svoje blago prodajati v Belgiji. Sodišče EU razlage belgijske vlade ni sprejelo, ampak je dovolilo, da se zahteva zgolj uporaba razumljivega jezika. Sodba v tem primeru je bila ostro kritizirana, ne zgolj zaradi varstva potrošnikov, ampak predvsem z vidika ohranjanja jezikov.

V zadevi *Fietje*¹² so bila sporna nizozemska pravila glede označevanja likerjev. Odredba o likerjih je določala, da morajo biti alkoholne pijače z več kot petnajstimi odstotki alkohola in določenimi (sladkimi) sestavinami označene z določenimi izrazi v nizozemščini. Proizvajalci so glede na odredbo imeli štiri možnosti: *likeur*, *verloflikeur*, *tussenlikeur* in *likorette*. Pri tem ni šlo zgolj za označevanje likerjev, ampak za tradicionalno nizozemsko prakso pridržanja določenih imen določenim proizvodom. Nemški uvoznik pijače *Berentzen Apfel* teh pravil ni spoštoval in je želel uporabiti ime *Apfelkorn*. Nizozemska vlada je menila, da navedba štirih tradicionalnih imen ne nasprotuje pravilom o prostem pretoku blaga in to upravičevala z varstvom potrošnikov, vendar Sodišče EU tega ni sprejelo ter menilo, da bosta označba '*Apfelkorn*' in dopis '*25 %*' zadostovala interesom zaščite potrošnikov. Pri tem je posebno težavo nizozemski vladi predstavljalo dejstvo, da so bila pravila odredbe že zastarela in se leta 1980, ko je primer prišel pred Sodišče EU, tri od navedenih štirih poimenovanj niso več uporabljala, tako da je Evropska komisija uspešno trdila, da besed *verloflikeur*, *tussenlikeur* in *likorette* ni mogoče najti v nizozemskem slovarju.

Podobno vprašanje je obravnavala zadeva *Smanor*,¹³ v kateri je Francija ime *yaourt* (jogurt) pridržala za sveže fermentirano mleko, medtem ko se za zamrznjene izdelke to ime ne bi smelo uporabljati, ampak le izraz *lait fermente surgele* (tj. zamrznjeno fermentirano mleko). Sodišče EU je takšno pridržanje izraza *yaourt* prepovedalo, če značilnosti zamrznjenega proizvoda niso bistveno drugačne od svežega proizvoda in pod pogojem, da je datum uporabe jasno označen.

V okviru jezika in prostega pretoka blaga velja omeniti še primer glede skladnosti tradicionalnih italijanskih pravil o testeninah s pravom EU. V Italiji so za pripravo testenin tradicionalno uporabljali trdo pšenico (t. i. *grano duro*). Italijanski

¹⁰ Direktiva 79/112 o približanju zakonodaje držav članic glede označevanja, predstavitve in oglaševanja sestavin hrane za prodajo potrošnikom, UL EGS L 33, 8. 2. 1979: 1–14.

¹¹ Zadeva C-369/89, Piagème proti Peeters, ECLI EU C 1991: 256.

¹² Zadeva 27/80, ECLI EU C 1980: 293.

¹³ Zadeva 298/87, ECLI EU C 1988: 415.

zakon št. 580 je prepovedoval prodajo testenin iz pšenice druge vrste. S podporo generalnega pravobranilca Mancinija je italijanska vlada prepoved utemeljevala, da je zahteva nujna za zagotovitev, da bodo italijanski potrošniki še naprej kupovali in uživali visokokakovostne testenine (testenine iz trde pšenice naj se po kuhanju ne bi sprijemale). Generalni pravobranilec je svoje stališče pojasnil s tem, da tisti, ki ne poznajo Italije in italijanskega jezika, mislijo, da izrazi *pasta*, *tipi di pasta* in *paste* pomenijo enako, čeprav temu ni tako. Sklicujoč se na enega od italijanskih enciklopedičnih slovarjev je poudaril, da imata *pasta* v ednini in v množini (*paste*) različni pomen, pri tem pa po njegovem mnenju samo Italijani poznajo pravičen pomen besed *spaghetti*, *vermicelli*, *bucatini*, *maccheroni*, *rigatoni*, *fusilli*, *penne*, *linguine*, *orecchiette*, *malloreddus* itd. Posledično je na osnovi obsežno predstavljenega pomena testenin za Italijane Sodišču EU predlagal potrditev pravila o uporabi trde pšenice. Sodišče EU argumenta ni sprejelo. Pravilo je označilo za (neupravičljiv) ukrep z enakim učinkom, kot ga imajo količinske omejitve, ki so s pravom EU prepovedane. Italijanski trg se je moral posledično odpreti za testenine iz različnih vrst moke.¹⁴

5 Jezik in prosto gibanje oseb v EU

Zelo bogata je sodna praksa Sodišča EU, ki razrešuje konflikte med jezikovno ureditvijo držav članic in načelom svobodnega gibanja oseb v EU.

Pri zadevi *Piagème*, v kateri je Sodišče EU odločilo, da označevanje v razumljivem jeziku nujno ne pomeni uradnega jezika, je bila poudarjena občutljivost jezikovnih vprašanj. Zadeva je namreč pokazala na ogroženost jezikov manjših skupnosti. Drugače od tega primera, kjer je šlo za označevanje izdelkov, se je razpletla zadeva *Groener*.¹⁵

Irska je za ohranitev lastnega jezika sprejela poseben program, ki je med drugim zahteval, da vsi delavci, ki delajo v prosveti, znajo irsko. Groenerjeva, nizozemska državljanka, je prerekala pogoj znanja jezika kot neskladen z današnjim členom 45 PDEU, ki zagotavlja prosto gibanje delavcev, in 3. členom Uredbe 1612/68 o prostem gibanju delavcev v Skupnosti,¹⁶ ki določa, da je jezik lahko pogoj le v primeru, ko to zahteva narava delovnega mesta. Ker je šlo za delovno mesto učiteljice likovne vzgoje, je Groenerjeva menila, da pogoj znanja irskega jezika ni potreben, saj na Irskem vsi razumejo angleško. Sodišče EU je upoštevalo celotno jezikovno situacijo na Irskem in odločilo, da je stalno delovno mesto učitelja v javni izobraževalni instituciji takšne narave, da opravičuje zahtevo po znanju jezika pod pogojem, da je ta zahteva naložena kot del politike pospeševanja znanja nacionalnega jezika, ki je hkrati prvi uradni jezik, in pod pogojem, da se ta zahteva uporablja na sorazmeren in nediskriminatoren način.

Iz tega torej izhaja, da se kulturna politika s tako pomembnimi učinki na svobodo gibanja, kot jo je imela irska jezikovna politika, lahko izvršuje, vendar očitno zgolj v razmerah prepričljivega pravnega okvira. Kljub temu da se je primer

¹⁴ Glej zadevo 90/86, Zoni, ECLI EU C 1988: 403.

¹⁵ Zadeva C-379/87, ECLI EU C 1989: 599.

¹⁶ Ur. l. EGS L 257, 19. 10. 1968: 2–12.

iztekel ugodno za irsko jezikovno politiko, naloženi pogoji kažejo na relativen pomen parole EU o tem, da so jeziki EU sicer njeno osrednje bogastvo, vendar vpeti v okvire ekonomske svobode.

6 Priznavanje osebnih imen državljanov EU

Problematika jezikovne raznolikosti je bila pereča tudi v okviru vprašanja osebnih imen. Ob gibanju med državami članicami slednje osebam niso dosledno priznavale njihovih imen in priimkov, ampak so pri tem sledile nacionalnim pravilom o osebnih imenih ter omejitvam nacionalnih abeced.

Ena prvih zadev na tem področju je bila zadeva *Konstantinidis*,¹⁷ ki se je nanašala na grškega državljanja, ki je bival v Nemčiji in tam delal kot samozaposleni maser in hidroterapevt. Leta 1983, ko se je poročil, so v registru porok nemške oblasti njegovo ime zapisale kot »*Christos Konstadinidis*«. Nekaj let kasneje je zahteval popravek priimka v »*Konstantinidis*«, saj to bolj ustreza njegovemu imenu v grščini, tako pa je imel priimek zapisan tudi v grškem potnem listu. Po njegovi pritožbi so nemške oblasti naredile poizvedbo v registru rojstev in na osnovi Konvencije o imenih in priimkih v registrih civilnega statusa njegovo ime in priimek iz grščine prevedle v »*Hrístos Kónstantinidés*«. Tožnik je ponovno ugovarjal. Pristojno sodišče v Tuebingenu je Sodišče EU vprašalo, ali neposredni fonetični zapis osebnega imena, ki se razlikuje od izgovarjave, krši tožnikove pravice iz prava EU, zlasti svobodo ustanavljanja (upoštevajoč, da je tožnik bival v drugi državi članici zaradi opravljanja samostojne ekonomske dejavnosti). Sodišče EU je pri odločanju izhajalo iz svobode ustanavljanja kot ene od temeljnih načel enotnega trga, ki zahteva odpravo vsake diskriminacije na temelju državljanstva. Pri tem je poudarilo, da je način prepisa grškega imena v latinico v pristojnosti držav članic, ki pa morajo to pristojnost izvajati tako, da državljanom drugih držav članic na svojem ozemlju ne omejujejo svobode ustanavljanja. V smislu, da bi jim povzročale posebne neugodnosti, zlasti če bi jih zaradi tega potencialne stranke lahko zamenjale z drugo osebo.

Na svobodo ustanavljanja so se sklicevale tudi stranke v zadevi *Garcia Avello*.¹⁸ Gospod Garcia Avello, španski državljan, in gospa Weber, belgijska državljanica, sta prebivala v Belgiji, kjer sta se leta 1986 poročila. Oba otroka, Esmeralda in Diego, ki sta se rodila v njuni zakonski zvezi, sta imela dvojno državljanstvo, belgijsko in špansko. Matičar je skladno z belgijskim pravom v rojstni list otrok kot njun priimek vpisal priimek očeta, torej Garcia Avello, vendar sta njuna starša predlagala spremembo priimka otrok v Garcia Weber z obrazložitvijo, da je v skladu z ustaljeno prakso v španskem pravu priimek otrok poročenega para sestavljen iz prvega priimka očeta, ki mu sledi priimek matere, kar je belgijski minister za pravosodje zavrnil.

Sodišče EU v obravnavani zadevi v prvi fazi presoje ni našlo diskriminacije. Pojasnilo je, da ni sporno, da so osebe, ki imajo poleg belgijskega še državljanstvo druge države članice, načeloma obravnavane enako kot osebe s samo belgijskim

¹⁷ Zadeva C-168/91, ECLI EU C 1993: 115.

¹⁸ Zadeva C-148/02, ECLI EU C 2003: 539.

državljanstvom, saj v Belgiji osebe s samo belgijskim državljanstvom štejejo izključno za Belgijce. Pravica do spremembe priimka se podobno kot belgijskim državljanom običajno zavrne tudi španskim državljanom, ki imajo tudi belgijsko državljanstvo, in sicer zato, ker v Belgiji otroci prevzamejo priimek očeta. Vendar pa je nato ugotovilo, da imajo belgijski državljani, ki imajo tudi špansko državljanstvo, v nasprotju z osebami, ki imajo samo belgijsko državljanstvo, glede na zadevna različna pravna sistema različne priimke. Pri tem po oceni Sodišča EU ni sporno, da lahko tak položaj različnih priimkov zadevnim osebam povzroči resne poklicne in zasebne težave, med drugim težave pri tem, da lahko v državi članici, katere državljani so, uživajo pravne učinke aktov ali dokumentov, izdanih pod priimkom, priznanim v drugi državi članici, katere državljani so. Sodišče je zaključilo, da je praksa belgijskega upravnega organa kršila pravo EU, ker je z zavrnitvijo predloga za spremembo priimka otrokom onemogočila, da imajo priimek, do kakršnega so upravičeni v skladu s pravom in tradicijo druge države članice, državljanstvo katere imajo poleg belgijskega državljanstva.¹⁹

Manj razumevanja za jezikovno raznolikost pa je Sodišče EU pokazalo v novejši zadevi *Runevič-Vardyn*,²⁰ v kateri je odločilo, da pravo EU ne nasprotuje zavrnitvi spremembe imen in priimkov iz listin o osebnem stanju, če ta zavrnitev zadevnim osebam ne povzroči resnih neprijetnosti. Malgožata Runevič-Vardyn, rojena leta 1977 v Vilni, je litovska državljanka. Je pripadnica poljske manjšine v Litvi. Starši so ji dali poljsko ime *Małgorzata* in očetov priimek *Runiewicz*. Njen rojstni list iz leta 1977 je bil sestavljen v cirilici in šele iz rojstnega lista, izdanega leta 2003, je bilo razvidno, da sta bila ime in priimek vpisana po litovsko, in sicer *Malgožata Runevič*. Enako ime in enak priimek sta navedena tudi v njenem litovskem potnem listu, ki ji je bil izdan leta 2002. Potem ko je nekaj časa prebivala in delala na Poljskem, se je leta 2007 v Vilni poročila s poljskim državljanom Łukaszom Pawełom Wardynom. Na poročnem listu, ki ga je izdal referat za osebna stanja mesta Vilna, je *Łukasz Paweł Wardyn* zapisano v obliki *Lukasz Paweł Wardyn* – uporabljena so bila litovska pravila zapisovanja brez diakritičnih sprememb. Ime njegove žene je zapisano v obliki *Malgožata Runevič-Vardyn*, kar pomeni, da so bile uporabljene le litovske črke, med katerimi ni niti črke *W* niti diakritičnih znakov, in to tudi glede priimka njenega moža, ki je dodan njenemu. Malgožata Runevič-Vardyn je leta 2007 pri referatu za osebna stanja mesta Vilna vložila zahtevo, naj se na njenem rojstnem listu ime in priimek, kot sta zapisana v rojstnem listu, spremenita v *Małgorzata Runiewicz* ter naj se njeno ime in priimek, kot sta zapisana na poročnem listu, spremenita v *Małgorzata Runiewicz Wardyn*. Ker je bila ta zahteva zavrnjena, sta zakonca vložila tožbo na sodišču v Litvi, ki je Sodišču EU predložilo vprašanje, ali pravo EU nasprotuje nacionalnemu predpisu države članice, ki določa, da se imena in priimki fizičnih oseb v listinah o osebnem stanju te države zapišejo v obliki, ki je v skladu s pravili zapisovanja uradnega nacionalnega jezika.

Sodišče EU je poudarilo, da čeprav so glede na sedanje stanje prava EU pravila, ki urejajo zapis imena in priimka osebe v listinah o osebnem stanju, v pristojnosti držav članic, morajo države članice pri izvrševanju te pristojnosti kljub temu

¹⁹ Glej tudi zadevo C-353/06, Grunkin in Paul, ECLI EU C 2008: 559.

²⁰ Zadeva C-391/09, ECLI EU C 2016: 630. Več o tem v Dovalil 2015: 360.

spoštovati pravo EU in določbe Pogodbe, ki se nanašajo na pravico do prostega gibanja in prebivanja na ozemlju držav članic, ki je priznana vsem državljanom EU. Sodišče je navedlo, da sta ime in priimek osebe elementa, ki sta sestavna dela njene identitete in njenega zasebnega življenja, katerega varstvo zagotavljata Listina Evropske unije o temeljnih pravicah in Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Kljub temu pa je menilo, da če se državljan EU preseli v drugo državo članico in se nato tam poroči z državljanom te druge države članice, potem to, da njegovega imena in priimka, ki ju je imel pred poroko, ni mogoče spremeniti in ga je mogoče v listine o osebnem stanju izvirne države članice zapisati le s črkami jezika te države, ne pomeni, da gre za manj ugodno obravnavanje od obravnavanja, ki ga je bil deležen, preden je uresničeval pravico do prostega gibanja oseb. Zato neobstoj take pravice državljana EU po oceni Sodišča ne odvrta od tega, da bi uresničeval pravico do gibanja, ki je podeljena s pravom EU, in v tem smislu ne pomeni omejitve.

V zvezi z zahtevo zakoncev, naj se v litovskem poročnem listu priimek Ł. Wardyna, ki je dodan deklinškemu priimku njegove žene, spremeni (in sicer v Wardyn namesto Vardyn), Sodišče ni izključilo možnosti, da bi zavrnitev take spremembe zadevnima osebama lahko povzročila resne neprijetnosti. Vendar lahko po njegovi oceni taka zavrnitev pomeni omejitev svoboščin, priznanih s pravom EU, le, če zadevnim osebam povzroči »resne neprijetnosti« na upravni, poslovni in zasebni ravni. Presojo o tem, ali lahko zavrnitev spremembe priimka, ki je skupen obema zakoncema, povzroči resne neprijetnosti na upravni, poslovni in zasebni ravni, je Sodišče EU prepustilo nacionalnemu sodišču. Naloga nacionalnega sodišča je, da odloči, ali je v teh okoliščinah ob zavrnitvi spoštovano pravično ravnotežje med obstoječimi interesi, to je pravico zakoncev do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja, in upravičenjem zadevne države članice do varstva njenega uradnega nacionalnega jezika in njenih izročil. Sodišče je menilo, da bi se v obravnavanem primeru zavrnitev zahtev za spremembo, ki sta ju vložila zakonca, lahko štela za nesorazmeren ukrep, zato ker je referat za osebna stanja mesta Vilna ta priimek glede Ł. Wardyna v istem poročnem listu zapisal po poljskih pravilih zapisovanja.

V zvezi z zahtevo Ł. Wardyna, naj se njegovi imeni v litovskem poročnem listu zapišeta v obliki, ki je v skladu s poljskimi pravili zapisovanja, in sicer *Lukasz Pawel* (in ne *Lukasz Pawel*), je Sodišče EU ugotovilo, da je razlika med litovskim in poljskim zapisom v tem, da so opuščeni diakritični znaki, ki se v litovskem jeziku ne uporabljajo. Sodišče EU je navedlo, da se diakritični znaki v številnih dejanjih vsakdanjega življenja pogosto opuščajo iz tehničnih razlogov (zlasti v zvezi z objektivnimi omejitvami nekaterih informacijskih sistemov). Poleg tega je za osebo, ki ne zna tujega jezika, pomen diakritičnih znakov pogosto neznanka. Torej je malo verjetno, da bi opustitev takih znakov sama po sebi zadevni osebi povzročila dejanske in resne neprijetnosti, na podlagi katerih bi nastali dvomi glede njene identitete in pristnosti dokumentov, ki bi jih predložila. Zato je Sodišče EU ugotovilo, da zavrnitev spremembe poročnega lista državljana EU, ki je državljan druge države članice, v skladu s katero bi bili imeni tega državljana EU v tem poročnem listu zapisani z diakritičnimi znaki, ki so bili uporabljeni v listinah o osebnem stanju, ki jih je izdala njegova izvorna država članica, in v obliki, ki je

v skladu s pravili zapisovanja uradnega nacionalnega jezika slednje države, ne pomeni omejitve svoboščin, ki so priznane vsakemu državljanu EU.

V sklopu tematike o priimkih velja omeniti tudi, da je 22. decembra 2010 Sodišče EU odločilo v zanimivi zadevi Ilonke Sayn-Wittgenstein.²¹ Avstrijski zakon o odpravi plemstva iz leta 1919 določa, da se odpravijo plemstvo, njegovi častni privilegiji in nazivi ter rangi, pridobljeni zgolj zaradi odličnosti njihovega nosilca, ki niso povezani z usposobljenostjo, in s tem povezani častni privilegiji avstrijskih državljanov. Gospa Ilonka Sayn-Wittgenstein je bila rojena leta 1944 na Dunaju (Avstrija) in je avstrijska državljanica. Leta 1991 je nemški državljan Lothar Fürst von Sayn Wittgenstein Ilonko Sayn-Wittgenstein posvojil, pri čemer posvojitve ni vplivala na njeno državljanstvo. Ilonka Sayn-Wittgenstein je ob posvojitvi živela v Nemčiji. Ime Ilonka Fürstin von Sayn-Wittgenstein uporablja zlasti pri prodaji gradov in dvorcev. Leta 2003 je avstrijsko ustavno sodišče presodilo, da zakon o odpravi plemstva, ki ima ustavno veljavo in na tem področju uveljavlja načelo enakosti, onemogoča, da bi avstrijski državljan pridobil priimek, sestavljen iz nekdanjega plemiškega naziva, če ga posvoji nemški državljan, ki lahko ta plemiški naziv zakonito uporablja kot sestavni del svojega priimka. Posledično njen vpis v rojstno matično knjigo po posvojitvi ni bil pravilen, tako da je bil po novem njen priimek le *Sayn-Wittgenstein*. Sodišče EU je odločilo, da pravo EU (zlasti 21. člen PDEU) ne nasprotuje temu, da organi države članice priimka državljanca te države, kot je bil določen v drugi državi članici, v kateri ta državljan prebiva, ko ga je kot odraslo osebo posvojil državljan druge države članice, ne priznajo v vseh elementih, če ta priimek vsebuje plemiški naziv, ki v prvi državi članici ustavno ni dopusten, če so ukrepi, ki so jih glede tega sprejeli ti organi upravičeni z razlogi javnega reda, torej če so nujni za varstvo interesov, ki jih želijo zagotoviti, in sorazmerni z legitimno zastavljenimi cilji.

7 Vpliv skupne valute na jezikovno raznolikost držav članic

Do konflikta med interesom EU po čim večji uniformiranosti pravnih pravil in jezikovno raznolikostjo je prišlo tudi pri uvajanju evra kot de facto simbola EU.

Lizbonski pogodbi je bila leta 2009 priložena izjava petnajstih držav članic, vključno s Slovenijo, o priznanju simbolov EU, med katerimi je tudi evro. Gre za pomembno zavezo, upoštevajoč, da evro predstavlja močan identifikacijski simbol EU, ter da večina evropskih državljanov EU povezuje prav z evrom. Poleg tega je evro v okviru ciljev EU v Lizbonski pogodbi izrecno naveden kot uradna valuta – četrti odstavek 3. člena PEU namreč določa, da »Unija vzpostavi ekonomsko in monetarno unijo, katere valuta je euro.«

Stališče finančnih ministrov iz leta 2004 iz Scheveninga je bilo, da se v finančnem prometu ne uporablja zapis valute, ki upošteva nacionalne jezikovne posebnosti (npr. v slovenščini »evro«), ampak enoten zapis »euro«. Čeprav je tudi v državah, ki uporabljajo latinico, dovoljen zapis v skladu z nacionalnimi jezikovnimi posebnostmi, če ne gre za uporabo v finančnem prometu, stališče finančnih ministrov v več državah članicah, vključno s Slovenijo, sprožilo negativne odzive javnosti.

²¹ Zadeva C-208/09, ECLI EU C 2010: 806. Več o tem v Besselink 2012: 671.

Vendar pa je Evropski svet oktobra 2007 odobril uradni zapis evra v cirilici. Bolgarija, ki je trenutno edina država članica, ki uporablja cirilico, evro zapisuje kot »ebpo«, kar ustreza zapisu »evro« v latinici. Po napornih pogajanjih je Evropski svet pristal na bolgarsko zahtevo, čeprav to pomeni odstop od prej omenjenega stališča finančnih ministrov. Podobna izjema kot za Bolgarijo velja tudi za Grčijo in Ciper, kjer je dovoljen zapis »ευρώ«. Pri tem je Evropska centralna banka v svojem stališču za Medvladno konferenco, ki je vodila do podpisa Lizbonske pogodbe, izrecno nasprotovala tovrstnim izjemam, zlasti upoštevajoč, da je po Lizbonski pogodbi evro omenjen v primarnem pravu EU, tako da je zahtevala, da se v cirilici evro zapisuje kot »εγρο«, v grški abecedi pa kot »ευρώ«.

8 Sklep: o ravnoteženju nacionalne identitete in nadsacionalnih ciljev

Iz prikazanega izhaja, da so raznoliki jeziki znatna ovira za delovanje enotnega trga. Pogosto se trdi, da jezikovna raznolikost ne le draži delovanje evropskega pravnega reda (zaradi potrebe po tolmačenju in prevajanju množice dogodkov in dokumentov institucij EU), ampak predstavlja dodatne stroške podjetjem, ki poslujejo v več kot eni državi članici EU. To jih postavlja v ekonomsko slabši položaj v primerjavi z denimo njihovo konkurenco iz ZDA. Kljub navedenemu poskuša EU v jezikovni raznolikosti najti prednosti. Kot je poudaril generalni pravobranilec Maduro v zadevi *Michaniki*,²² je spoštovanje ustavne identitete držav članic za EU dolžnost. Ta dolžnost obstaja že od začetka. Vsebuje jo že bistvo evropskega projekta, uvedenega na začetku 50-ih let, ki je v napredovanju po poti povezovanja ob ohranjanju političnega obstoja držav. Dokaz za to je dejstvo, da je bila prvič izrecno naznanjena ob reviziji pogodb, ki je predvidevala napredek v smeri povezovanja, zaradi katerega je bilo treba po mnenju ustanoviteljev ustave nujno spomniti na to dolžnost. V členu F(1) Maastrichtske pogodbe, ki je postal člen 6(3) Pogodbe o Uniji, je določeno: »Unija spoštuje nacionalno identiteto držav članic«. Navedena nacionalna identiteta jasno vključuje ustavno identiteto države članice (prim. Rodin 2012: 11).

V sodni praksi je iz obveznosti spoštovanja nacionalne identitete držav članic že sledilo nekaj zaključkov. Država članica lahko v nekaterih primerih pod nadzorom Sodišča EU zahteva zaščito svoje nacionalne identitete, in sicer tako, da utemelji odstopanje od uporabe temeljnih svoboščin gibanja. Svojo nacionalno identiteto lahko navede kot zakonit in avtonomen razlog za odstopanje. Sodišče je namreč priznalo, da je zaščita nacionalne identitete »zakonit cilj, ki ga pravni red Skupnosti spoštuje«.²³ Kljub temu pa so praktične posledice tega spoštovanja pogosto bolj klavrne, upoštevajoč, da Sodišče EU v takšnih zadevah pogosto presodi, da so omejitve nesorazmerne, saj bi bilo naveden interes mogoče učinkovito zaščititi na druge načine. Zaščita nacionalne ustavne identitete lahko državi članici omogoči, da v določenih mejah razvije svoj pomen zakonitega interesa, na podlagi katerega utemelji oviro za temeljno svoboščino gibanja. Tako je Sodišče državi članici, ki se je sklicevala na zaščito načela človekovega dostojanstva, ki ga zagotavlja njena

²² Zadeva C-213/07, ECLI EU C 2008: 731.

²³ Glej sodbo v zadevi Komisija proti Luksemburgu, C-473/93, ECLI EU C 1996: 263.

nacionalna zakonodaja, da bi utemeljila omejitev svobode opravljanja storitev, odgovorilo, da človekovo dostojanstvo kot splošno pravno načelo ščiti pravni red Skupnosti. Vendar je državi članici priznala veliko svobodo pri določitvi njegove vsebine in obsega glede na predstavo, ki jo je imela o zaščiti te temeljne pravice, ki jo mora zagotoviti na svojem ozemlju ob upoštevanju nacionalnih posebnosti.²⁴

Potrebno je torej ravnoteženje različnih interesov. Interesi držav članic, kot je denimo zaščita jezika in kulture, zmeraj ne prevladajo pred interesi EU. Tako kot pravo EU upošteva ustavno identiteto držav članic, se mora tudi nacionalno ustavno pravo prilagoditi zahtevam pravnega reda EU. Pri tem pa se postavlja vprašanje, ali se nacionalna tradicija, jezik in kultura po obsegu demokratične legitimnosti sploh lahko kosajo z ekonomsko liberalizacijo in poenotenjem pravil, upoštevajoč dejstvo, da sta tradicija in kultura vezani na narode Evrope in sta kot takšni v posameznih oblikah manjšinske narave, medtem ko ima liberalizacija nadnacionalne razsežnosti. Menim, da je tako, ker imajo vse države članice svojo tradicijo in kulturo in ker njihovi državljani svojo identiteto vežejo nanju. Tako države članice kot njihovi državljani imajo interes po vzpostavitvi ustreznega ravnotežja med ekonomsko liberalizacijo na eni strani ter nacionalno tradicijo in kulturo na drugi strani, saj obe prispevata k ustrezni ravni ter kvaliteti življenja. *Z ustreznim ravnotežjem* ne mislim niti situacije, kjer bi nacionalna kultura zmeraj pretehtala interese svobodnega trga, niti obratne situacije, ampak različne oblike vmesnih rešitev, ki se izoblikujejo v praksi, vendar ne zgolj kot posledica odločitve ene institucije, ampak z diskusijo med institucijami in subjekti, ki zastopajo različne interese. Varstvo kulture je danes nepomemben politični koncept. Kljub temu pa nasprotuje vseobsežni harmonizaciji, ne le na ravni EU, ampak tudi na ravni držav članic.

LITERATURA

- Catherine BARNARD, 2014: *The Substantive Law of the EU, Four Freedoms*. Oxford: Oxford University Press.
- Leonard F. M. BESSELINK, 2012: Case Ilonka-Wittgenstein. *Comment, Common Market Law Review* 49.
- Paolo CECCHINI, 1988: *The European Challenge 1992: The Benefits of a Single Market*. Aldershot: Wildwood House.
- Paul CRAIG, Gráinne DE BURCA, 2003: *EU Law*. London: Oxford University Press. 626–634, 825–840.
- Gareth DAVIES, 2003: *Nationality discrimination in the European Internal Market*. The Hague, London, New York: Kluwer International.
- Vít DOVALIL, 2015: Language Management Theory as a Basis for the Dynamic Concept of EU Language Law. *Current Issues in Language Planning* 16.
- David J. GERBER, 1994: Constitutionalizing The Economy: German Neo-Liberalism, Competition Law and the »New« Europe. *American Journal of Comparative Law* 42.
- Laurence W. GORMLEY, 1997: The Internal Market: Achievement or Delusion? *Legal Aspect of Integration in the European Union*. Ur. N. Emiliou in D. O’Keefe. Kluwer Law International.

²⁴ Glej sodbo v zadevi Omega, C-36/02, ECLI EU C 2004: 614.

Janja HOJNIK, 2006: Priznavanje pogojev za opravljanje dejavnosti/storitev izvajalcev iz držav EU. *Gospodarski subjekti na trgu – posodobitev gospodarskega prava: (pravo družb, gospodarske pogodbe, trgovanje v EU, davčna reforma, delovno pravo, javni sektor)*. Ur. F. Ramšak idr. Maribor: Pravna fakulteta, Inštitut za gospodarsko pravo.

—, 2010: *Prost pretok blaga v EU*. Ljubljana: GV Založba.

Janja HOJNIK, Rajko KNEZ, 2006: *Svoboščine notranjega trga*. Ljubljana: GV Založba.

Siniša RODIN, 2012: National Identity and Market Freedoms after the Treaty of Lisbon. *Croatian Yearbook of European Law and Policy* 7.

Elies STEYGER, 1997: *National Traditions and European Community Law: Margarine and Marriage*. Dartmouth Pub Co.

Gabriel N. TOGGENBURG, 2004: *Unification via Diversification – what does it mean to be »united in diversity«?* Dostopno 23. 6. 2018 na <http://www.eumap.org/journal/features/2004/bigday/diversity>.

Stephen WEATHERILL, 2017: *The Internal Market as a Legal Concept*. Oxford: Oxford University Press.

Pravni viri

Zakonodaja

Pogodba o Evropski uniji, UL C 202 (2016).

Pogodba o delovanju Evropske unije, UL C 202 (2016).

Listina Evropske unije o temeljnih pravicah, UL C 202 (2016).

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Ur. l. RS (13. 6. 1994) MP, št. 7–41/1994 (RS 33/1994).

Direktiva o storitvah na notranjem trgu 2006/123/ES, UL ES L 376, 27. 12. 2006, 36–68.

Direktiva 79/112 o približanju zakonodaje držav članic glede označevanja, predstavitve in oglaševanja sestavin hrane za prodajo potrošnikom, UL EGS L 33, 8. 2. 1979, 1–14.

Uredba 1612/68 o prostem gibanju delavcev v Skupnosti, UL EGS L 257, 19. 10. 1968, 2–12.

Sodna praksa

Zadeva Bosman, C-415/93, ECLI EU C 1995: 463.

Zadeva Cassis de Dijon, 120/78, ECLI EU C 1979: 42.

Zadeva Fietje, 27/80, ECLI EU C 1980: 293.

Zadeva Garcia Avello, C-148/02, ECLI EU C 2003: 539.

Zadeva Gebhard, C-55/94, ECLI EU C 1995: 411.

Zadeva Groener, C-379/87, ECLI EU C 1989: 599.

Zadeva Grunkin in Paul, C-353/06, ECLI EU C 2008: 559.

Zadeva Grzelczyk, C-184/99, ECLI EU C 2001: 458.

Zadeva Ilonka Sayn-Wittgenstein, C-208/09, ECLI EU C 2010: 806.

Zadeva 7/68, Komisija proti Italiji, ECLI EU C 1968: 51.

Zadeva Komisija proti Luksemburgu, C-473/93, ECLI EU C 1996: 263.

Zadeva Komisija proti Nizozemski, C-273/94, ECLI EU C 1996: 31.

Zadeva Konstantinidis, C-168/91, ECLI EU C 1993: 115.

Zadeva Lawrie-Blum, 66/85, ECLI EU C 1986: 284.

Zadeva Michaniki, C-213/07, ECLI EU C 2008: 731.

- Zadeva Omega, C-36/02, ECLI EU C 2004: 614.
Zadeva Piagème proti Peeters, C-369/89, ECLI EU C 1991: 256.
Zadeva Runevič-Vardyn, C-391/09, ECLI EU C 2016: 630.
Zadeva Skatteverket v A, C-101/05, ECLI EU C 2007: 804.
Zadeva Smanor, 298/87, ECLI EU C 1988: 415.
Zadeva Zoni, 90/86, ECLI EU C 1988: 403.

NATIONAL LANGUAGES IN THE EU: BETWEEN THE LEGALLY PROTECTED VALUE AND AN OBSTACLE TO THE FUNCTIONING OF THE SINGLE MARKET

Although multilingualism is often claimed to be the main symbol of the EU diversity, it is frequently considered an obstacle rather than an incentive for political and economic integration in the EU. The EU internal market presents the economic, social and political core of the European integration. From an economic point of view, for the success of the EU economy, it is essential that the production factors from the perspective of the market are freely accessible. The Treaty establishing the European Economic Community in 1957 has provided for the establishment of a common market as an area in which the goods, workers, services and capital move freely. The EU's objective is for markets of 28 (or soon to be 27) Member States to function as a market of one country. As the EU Court of Justice has pointed out on several occasions, the EU "with creating a common market and progressively approximating the economic policies of the Member States pursues to combine the single market with the national characteristics of the domestic market."

Such a market assumes uniform rules for everyone. However, the positive and negative sides of a certain rule for the inhabitants of certain regions are changing from area to area; consequently, the optimum content of the rules is also changing. Toggenburg metaphorically expressed this fact by emphasizing that the diversity is a "wild and Chameleon animal with thousands of heads, which are difficult to keep in a cage of one legal principle." The unification of the rules is not only practically difficult, but it is also undesirable from the perspective of democratic legitimacy that is in democratic societies required from legal norms, because the cultural diversity of the Member States and the sense of national belonging prevent the EU to legitimately adopt completely unified rules for the diverse problems of the Member States. Central values of the minority character, in which the EU Court interfered with its orientation to the alleged majority on the market and thus most obviously referred to criticism of the lack of democratic legitimacy are the national tradition and culture. In fact, market rules directly reflect national traditions – i.e. the way people live. This applies both to the national rules with regard to food, requiring or prohibiting the use of certain ingredients or additives; the same goes for the rules in the field of family and labour law, which stipulate how families live, and for commercial rules relating to the working time of stores or rules which prohibit the sale of certain products (e.g., alcoholic beverages, items with sexually explicit content, etc.). Since the Treaty of Rome, which established the EEC in 1957, was of economic nature, it was not expected to have significant effects on the culture in a broad sense, which determines the specific nature of the individual Member States and the daily life of the inhabitants of these countries. However, the provisions of this Treaty, as interpreted by the Court of Justice of the EU gained a wide significance to the point that they began to interfere in many aspects of people's lives and of the Member States, not only in national economic legislation. This way, the EU Court often interfered in national rules, which are a source of national pride, and repeatedly raised indignation of the population concerned and the fear of erosion of their traditional specialties.

Raba jezika v upravnih postopkih – med teorijo in prakso

POLONCA KOVAČ

*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za upravo, Gosarjeva 5,
SI – 1000 Ljubljana, polonca.kovac@fu.uni-lj.si*

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review Article

Jezik je pomembna prava tudi za varstvo pravic strank, saj je že ustavno zagotovljeno posebno varstvo pripadnikov italijanske in madžarske manjšine, invalidov in tujcev oziroma vseh strank v upravnih razmerjih. Prispevek je osredotočen na študijo razsežnosti regulacije rabe jezika v upravnih postopkih kot temeljnem procesu dela v javni upravi. Rezultati analize upravne prakse po različnih virih (judikatura, analize Ministrstva za javno upravo /MJU/, portal Upravna svetovalnica in anketa med načelniki upravnih enot) kažejo, da pri izvajanju splošne (zlasti Zakon o splošnem upravnem postopku /ZUP/) in področne zakonodaje pretežno ne prihaja do težav, razen na področju tujcev. Zato za v prihodnje predlagam le nomotehnične izboljšave, v ostalem pa usmerjeno in sistemsko skrb za jezikovne pravice z ozaščanjem uradnih oseb in splošne javnosti.

Language is an important element of protection of the parties' rights in administrative procedures, hence the constitutional protection of representatives of the Italian and Hungarian minorities, persons with disabilities, and foreigners is guaranteed. This article focuses on the analysis of legal regulation and the practice of language use in administrative procedures. Drawing from various sources (case law, inspectorate's reports, Administrative Consultation Wiki web portal, and the survey among the heads of administrative units), the results of the analysis of administrative practice reveal that except for foreigners' rights, no major issues occur when implementing general (Administrative Procedure Act) or sector specific legislation. Therefore, we suggest for the future merely improvements in terms of legal drafting technique, while a systematic and focused concern for language rights is still required by enhancing the awareness of the officials and the general public.

Ključne besede: jezik, upravni postopek, varstvo pravic, procesno pravo, upravna praksa

Key words: language, administrative procedure, protection of rights, procedural law, administrative practice

1 Uvod

Jezik se v javni upravi, enako kot splošno, kaže kot ključni element sporazumevanja in urejanja odnosov med ljudmi. Javna uprava v teh razmerjih opravlja različne funkcije, predvsem pa kot oblast skrbi za izvrševanje zakonov in drugih aktov (instrumentalna raven javnega upravljanja), kot jih na višji, tj. institucionalni,

ravni javnega upravljanja sprejmeta parlament in vlada (več Godec 1993: 19–64; Šturm, Arhar 2011: 1390 in nasl.). Med upravnimi funkcijami je posebej pomembno vodenje in odločanje v upravnem postopku, saj se skozi ta okvir določa pravice, pravne koristi in obveznosti posameznih oseb v razmerju do oblasti glede na njihove konkretne okoliščine v primerjavi z abstraktnim pravnim stanom (več zgodovinsko in primerjalno Jerovšek, Kovač 2017: 1–13; Kerševan, Androjna 2017: 25 in nasl.; Gliha Komac, Kovač 2018).

Upravni postopki se vodijo pred različnimi upravnimi organi, kot so ministrstva, upravne enote (UE), finančna uprava (FURS), centri za socialno delo (CSD) in drugi sorodni zavodi (ZRSZ, ZPIZ, ZZZS itd.), javne agencije in skladi, občinske uprave ter različne šole, zdravstvene ustanove, komunalna podjetja ipd. Upravni postopki so v Sloveniji (in drugod) zelo pogosti, saj se vsako leto izda okoli deset milijonov upravnih odločb že na prvi stopnji odločanja in še toliko več drugih aktov (dopisov, pozivov, vabil, zapisnikov, sklepov, potrdil itd.).¹ Število in kompleksnost upravnih zadev zaradi čezmejnih odnosov, evropeizacije, razvoja tehnologij itd. tako pri nas kot v Evropski uniji (EU) in drugih državah skozi čas opazno naraščata (Kovač idr. 2015: 28 in nasl.; Auby idr. 2014).

Zaradi pravne determiniranosti delovanja javne uprave in avtoritativne narave upravnih razmerij oziroma postopkov se na tem področju z rabo jezika stremi k dodatnim funkcijam, kot jih ima jezik v splošnem sporazumevanju. Upravni organi kot oblast zaradi varstva javnega interesa v upravnih postopkih kot glavnem procesu dela namreč uveljavljajo nadrejen položaj do strank, o katerih pravicah in obveznostih se odloča (7. člen ZUP; Grafenauer, Breznik 2009: 33).² Jezik ima zato v upravnih postopkih dve glavni funkciji: komunikacijsko in (procesno) pravno. Ocenjujem, da je treba zato upravno-procesne vidike uporabe jezika na nacionalni ravni vključiti v strateški dokument, kot je trenutno veljavna Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018 (Ur. l. RS, št. 62/2013; več Gliha Komac, Kovač 2018).

Raziskovalni problem je analiza poglavitnih pravnih načel in pravil, ki veljajo v (slovenskih) upravnih postopkih. V študiji upravne prakse proučujem, kako predpisana načela in pravila živijo v vsakdanjem upravnem življenju. Podajam oceno stanja in potrebnih izboljšav. Postavljam dve hipotezi: H1 *Raba jezika v upravnih postopkih je normativno ustrezno urejena* in H2 *V praksi pri rabi jezika v upravnih postopkih ne prihaja do večjih problemov*. Namen prispevka je celovito ovrednotiti obstoječe normativno in praktično stanje v slovenski javni upravi na

¹ Med upravne postopke sodijo npr. postopki pobiranja davkov (okoli 2,8 milijona letno, v glavnem prek FURS), priznavanje socialnih pravic (npr. otroški dodatki, socialne pomoči, štipendije; okoli 1,5 milijona letno le na CSD), izdaja osebnih dokumentov, gradbenih, uporabnih, prireditvenih idr. dovoljenj, registracije društev, odločanje na področjih orožja, kmetijstva, vojnih veteranov itd. na UE, ki izdajo letno približno 800.000 odločb, ter tako naprej.

² ZUP, Zakon o splošnem upravnem postopku, Ur. l. RS, št. 80/1999 in nasl. 7. člen ZUP določa temeljno načelo varstva pravic strank in varstva javnih koristi, po katerem ima v primeru kolizije med pravicami oziroma zasebnimi interesi strank in javnim interesom slednje prednost. Isti člen vsebuje določbo: »Organ mora skrbeti, da nevednost in neukost stranke in drugih udeležencev v postopku nista v škodo pravic, ki jim gredo po zakonu.«

ravni upravnih postopkov, da bi s tem dobili podstat za ohranitev oziroma predloge sprememb predpisov in prakse. Prispevek je omejen na vprašanje procesnega prava o jeziku, ne pa prava nasploh o jeziku niti jezika v pravu, kar so sicer pomembne razsežnosti posebnih razprav.³

2 Teoretični, normativni in ustavnosodni okviri rabe jezika v upravnih postopkih

Jezik je predmet pravnega urejanja v več pogledih, tudi skozi njegovo (upravno) procesno-pravno funkcijo. Pri tem obravnavam tiste prvine rabe jezika v upravnih postopkih, ki so dejavniki dobre uprave (angl. good administration/governance) kot demokratične in učinkovite družbene entitete. Dobra uprava je koncept, ki zaokroženo predstavlja skupek načel in pravic, ki naj veljajo v upravnih razmerjih, tj. med oblastjo (na ravni EU ali države ali občin) in posameznimi osebami (državljeni, tujci, podjetja itd.; glej Harlow, Rawlings 2014: 9, 62 in nasl.; Kovač idr. 2015: 29–31). Predstavlja enega pomembnih teoretičnih okvirov za t. i. pravice obrambe (angl. rights of defense), ki pripadajo zaradi nadrejene javne koristi upravnim organom podrejenim strankam v postopkih. Z jezikom stranke lahko uveljavijo svoje materialnopravne (npr. pridobiti dovoljenja ali socialne pravice) in procesne pravice (npr. vpogled v spis, zahtevek za vrnitev v prejšnje stanje, pritožba). Po drugi strani je raba jezika ključna za učinkovito izvrševanje javnih politik (prim. Pirnat v Godec 1993: 141 in nasl.), kot se uresničuje tudi z aplikacijo materialnega prava v posamičnem upravnem odločanju (npr. o plačilu davka ali rušenju črnohradnje). V EU ima jezik v tem pogledu dodatno vlogo, saj se prek njegove določnosti in enotne razlage pravil in – tudi procesnih – pravic zagotavljata nediskriminatornost in učinkovitost uveljavitve prava (Harlow, Rawlings 2014: 13–17).

Jezik v upravnih postopkih predstavlja orodje za realizacijo temeljnega načela zaslišanja stranke (22. člen Ustave RS, 9. člen ZUP) in s tem (formalne) zakonitosti (120. člen Ustave RS, 6. člen ZUP; prim. Kogovšek, Simončič 2015: 74). To pomeni, da se mora strankam omogočiti sodelovanje v postopku v jeziku, ki ga razumejo, da lahko uveljavijo povezane pravice, kot so zlasti vpogled v spis, participacija pri ugotavljanju in dokazovanju dejstev, pravno varstvo zoper odločbo s pritožbo in drugimi sredstvi. To načelo ima kljub nadrejenosti javne koristi v upravnih zadevah poseben pomen, saj se z njim zagotavlja kontradiktornost v postopkih kot ustavna garancija (Galič v Šturm, Arhar 2011: 275).

³ Ne obravnavam npr. jezika kot materialnopravnega pogoja za pridobitev pravic, recimo po zakonih o državljanstvu, društvih, gospodarskih družbah, varstvu potrošnikov, oglaševanju, označbah itd. (prim. Kranjc, 1998: 174 in nasl.). V zvezi s tem razmeroma pogosto tudi odločanje Ustavnega sodišča RS, npr. v zadevah U-I-189/93 z dne 18. 11. 1993, Up-304/01 z dne 20. 5. 2004, U-I-380/06-11 z dne 11. 9. 2008, U-I-205/07-10 z dne 12. 3. 2009, U-I-218/04 z dne 20. 4. 2006 itd. Niti se ne ukvarjam z jezikom kot pogojem za zaposlitev na določenih mestih v javni upravi (npr. glede carinikov glej US U-I-79/92 z dne 5. 11. 1992 ali več zadev Sodišča EU, npr. C-370/87, T-353/14, T-17/15). Prav tako puščam ob strani sicer pomembno vprašanje jezika kot orodja določnosti in pravne varnosti, kot se izraža pri pripravi predpisov (prim. Barbič idr. 2013).

Jezik v upravnih razmerjih je zato že zgodovinsko pomemben (več Kranjc 1998: 123, o slovenščini kot ustavni determinanti v letih 1921 in 1974). Slovenščina kot uradni jezik je ustavno določena tudi danes, ustavnega pomena pa so še pravice, predvsem posebej ranljivih strank v postopkih, kot so pripadniki manjšin, invalidi in tujci (Šturm, Arhar 2011, glej komentarje k 11., 22., 25., 61., 62. in povezanim členom Ustave; prim. Krivic 2010). Ustavni pomen jezika kažejo posebej odločbe Ustavnega sodišča RS. Npr. v zadevi Up-147/96 z dne 13. 3. 1997 je sodišče poudarilo, da mora organ posamezniku v postopku dati možnost, da se izjavi o dejstvih in okoliščinah, ki so pomembne za odločitev, ne glede na status državljanstva in povezano rabo jezika, čeprav po odločbi U-I-50/08-16, Up-2177/08-16 z dne 26. 3. 2009 zgolj zato, ker prosilci niso upravičeni do celotnega prevoda upravne odločbe, še ni poseženo v pravico iz 62. člena Ustave RS,⁴ niti po odločbah Up-696/02-9 z dne 5. 4. 2004 in Up-43/03 z dne 20. 5. 2005 ne gre za kršitev enakega varstva pravic (22. člen Ustave RS), če stranki ni bilo dovoljeno govoriti v svojem jeziku, ob čemer je predhodno izpovedala, da razume slovensko, ali pa ni bila opozorjena na možnost vlaganja vloge v svojem jeziku.

Jezik je zakonska vsebina, tj. *materia legis* sistemskih zakonov, ki urejajo upravne postopke, in ne vprašanje, ki se določa le interno v upravnih organih. Med ključne predpise s področja uprave s pravili o jeziku sodijo ZUP, *Zakon o državni upravi* (ZDU-1), *Uredba o upravnem poslovanju* (UUP), *Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika* (ZUSZJ) in *Zakon o izenačevanju možnosti invalidov* (ZIMI), skupaj z *Zakonom o javni rabi slovenščine* (ZJRS).⁵ Poleg tega gre vsaj posredno upoštevati še raven EU, ker se kljub omejenosti teh aktov učinki prelivajo na nacionalno raven (angl. spill-over effect). Pri tem gre izpostaviti Listino EU o temeljnih pravicah in Evropski kodeks dobrega ravnanja javnih uslužbencev.⁶

⁴ Ta določa: »Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.«

⁵ ZDU-1, Ur. l. RS, št. 52/2002 in nasl.; UUP, Ur. l. RS, št. 20/2005 in nasl.; ZUSZJ, Ur. l. RS, št. 96/2002; ZIMI, Ur. l. RS, št. 94/2010 in nasl.; ZJRS, Ur. l. RS, št. 86/2004. Prim. več o tem tudi po področnih strateških dokumentih in predpisih v Gliha Komac, Kovač 2018.

⁶ Listina EU, Ur. l. EU, C 83/389, 2010; Kodeks (sprejet leta 2001, nato dopolnjen, nazadnje leta 2012) je 22. 7. 2018 dostopen v slovenščini na <https://www.ombudsman.europa.eu/sl/resources/code.faces#/page/1>. Kodeks določa predvsem etične nadstandarde pravil, npr. da si morajo uradniki resnično prizadevati, da razumejo, kar govorijo drugi, in se jasno izražati v preprostem jeziku. Glej tudi osnutek Uredbe o odprti, učinkoviti in neodvisni upravi EU (sprejet junija 2016 v Evropskem parlamentu; več v Jerovšek, Kovač 2017; glej <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0279+0+DOC+XML+V0//SL&language=SL>). V tem osnutku je med drugim določeno, da imajo stranke v upravnih postopkih pred organi EU pravico prejeti vse informacije v zvezi s postopkom na jasen in razumljiv način, da lahko komunicirajo in izpolnijo vse postopkovne formalnosti na daljavo in z e-sredstvi, kjer je to mogoče in ustrezno, da uporabljajo kateri koli uradni jezik EU in da prejmejo odgovor v enem od izbranih načinov.

Preglednica 1: Pregled krovnih pravnih virov o rabi jezika v upravnih postopkih

	<i>Listina EU, Evropski kodeks</i>	<i>Ustava RS (št. člena)</i>	<i>ZUP (62. člen idr.) (z ZDU-1 in UUP)</i>	<i>ZIMI in ZUSZJ</i>
<i>Domet predpisa</i>	organi EU	vsi upravni organi in sodišča	vsi upravni organi in sodišča	državni in drugi upravni organi, delno širše
<i>Določbe o (slovenščini kot) uradnem jeziku</i>	da	da (11)	da	ne
<i>Določbe o jezikih italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti</i>	posredno	da (11, 61, 64)	da	ne
<i>Določbe o komunikaciji drugih tujcev</i>	posredno (kot velja za vse stranke)	da (14, 22, 62)	da, večinoma enako kot za vse stranke	ne
<i>Določbe o komunikaciji oseb s posebnimi potrebami oziroma invalidov</i>	ne	da (14, 22, 52)	da, nakazano	da, specialni vir prav za to skupino
<i>Določbe o tolmačih in prevodih</i>	v okviru uradnih jezikov	ne	da	da, med drugim določeni pogoji
<i>Določbe o stroških glede tolmačenja</i>	kot zgoraj	ne	da	da, iz proračuna, za tolmače, aparate ...

V preglednici 1 kot merodajni viri izstopajo:

- ustava in ZUP na splošno za vse stranke, med drugim tujce;
- ustava, ZUP in UUP za pripadnike zaščitenih narodnih manjšin;
- ustava, ZUP, ZIMI in ZUSZJ za invalide.

ZUP v 62. členu in povezanih določbah⁷ celovito ureja postopanje upravnih organov ne glede na njihov status ali raven upravljanja. Kot tak deluje antifragmentarno in zagotavlja z enotnimi minimalnimi standardi enako varstvo pravic (prim. Harlow, Rawlings 2014: 81, 323; Auby 2014: 7; Kovač idr. 2015: 42 in nasl.). ZUP določa v citirani določbi že z Ustavo RS opredeljene garancije, tako glede uradnega jezika kot pravic pripadnikov zaščitenih narodnih skupnosti in invalidov (več Jerovšek, Trpin 2004: 233–236; Grafenauer, Breznik 2009: 297–303; Jerovšek, Kovač 2017: 117–120; Kerševan, Androjna 2017: 158–160). Osnovni sta določbi prvega in šestega odstavka 62. člena ZUP:

Upravni postopek se vodi v slovenskem jeziku. V tem jeziku se vlagajo vloge, pišejo odločbe, sklepi, zapisnik, uradni zaznamki in druga pisanja ter se opravljajo vsa dejanja v postopku. Če vloga ni vložena v uradnem jeziku, organ ravna tako, kot je predpisano za ravnanje za nepopolno oziroma pomanjkljivo vlogo.

⁷ Npr. v 237. členu, ki določa, da je kršitev pravil iz 62. člena ZUP, bistvena postopkovna napaka. Jezikovne prvine urejajo v ZUP še 76. člen o zapisniku, 113. in 119. do 122. člen in 198. člen o tolmaču in stroških tolmačenja, 177. do 178. člen o listinah in overitvah, 186. člen o pričah.

V zadnjem odstavku 62. člena pa ZUP določa, da imajo tujci in invalidi pravico do tolmača:

Stranke in drugi udeleženci postopka, ki ne znajo jezika, v katerem teče postopek ali ga ne morejo uporabljati zaradi invalidnosti, imajo pravico spremljati potek postopka po tolmaču. Organ jih je dolžan o tem poučiti.

Kar zadeva komunikacijo invalidov, 62. člen ZUP določa, da gre za posebne oblike komunikacije za vse invalide, a jih napotuje na subsidiarno uporabo tolmača. To pomeni skupaj z ZUSZJ dokaj jasno izvedbeno pot za gluhe in naglušne osebe, medtem ko so slepi in slabovidni precej omejeni, saj ne morejo neposredno komunicirati v postopku. Zato je Ustavno sodišče RS z odločbo št. U-I-146/07-34 dne 13. 11. 2008 na temelju diskriminacije med neinvalidi in slušno prizadetimi osebami v razmerju do slepih in slabovidnih odredilo dopolnitev ZUP (in procesnih zakonov za sodišča), na podlagi česar je bil leta 2010 sprejet ZIMI (Šturm, Arhar 2011: 873). Glede pravic senzornih invalidov gre za dobro zaščiten skupino, čeprav ne z ZUP, temveč prek ZIMI in ZUSZJ. Gre za ločena akta, kjer ni povsem jasno, na katere upravne aktivnosti se kateri od njiju nanaša, niti ni jasno razmerje med ZUP, ZUSZJ in ZIMI. Področje je neurejeno, kar zadeva določene skupine invalidov, kot so predvsem ljudje z motnjami v duševnem zdravju. V tej skupini se pojavlja širši problem vloge skrbnikov, saj niso razčiščene meje opravilne (ne) sposobnosti in (delnega) zastopstva (več Jerovšek, Kovač 2017: 100 in nasl.), kar močno vpliva tudi na jezikovne pravice.

Za pripadnike varovanih manjšin je v ZUP več določb, po 62. členu so to:

Na območjih lokalnih skupnosti, kjer sta pri organu poleg slovenskega jezika uradna jezika tudi italijanski oziroma madžarski jezik (v nadaljevanju: jezik narodne skupnosti), upravni postopek teče v slovenskem jeziku in jeziku narodne skupnosti, če stranka v tem jeziku vloži zahtevo, na podlagi katere se postopek začne oziroma, če stranka to zahteva kadarkoli med postopkom. Če so v postopku udeležene tudi stranke, ki niso zahtevale postopka v jeziku narodne skupnosti na način iz prejšnjega odstavka, postopek teče v slovenskem jeziku in jeziku narodne skupnosti. Kadar organ na območjih lokalnih skupnosti, kjer je uradni jezik poleg slovenskega jezika tudi jezik narodne skupnosti, odloči brez poprejšnjega zaslišanja stranke, izda odločbo v slovenskem jeziku in jeziku narodne skupnosti, ustno odločbo pa izda v jeziku, ki ga stranka razume. Pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti imajo v postopku pred organi izven območja, na katerem sta uradna jezika tudi italijanski in madžarski jezik, pravico uporabljati svoj jezik.

Dvojezičnih občin je v Sloveniji devet, z italijanščino poleg slovenščine občine Ankarana, Izola, Koper in Pirana, z madžarščino pa občine Dobrovniki, Hodoš, Lendava, Moravske Toplice in Šalovci. K omogočanju zadevnih pravic niso zavezani le občinski organi, ampak kateri koli upravni organi na tem območju (npr. tudi FURS, UE, ZPIZ itd., čeprav je sedež njihove območne enote sicer drugod, npr. v Murski Soboti). Za italijanščino oziroma madžarščino kot uradna jezika je pomembna poleg ZUP še določba 223. člena UUP o dvojezičnem splošnem poslovanju javne uprave na zadevnem območju.⁸

⁸ Ta določa: »(1) Na območjih lokalnih skupnosti, kjer sta poleg slovenskega jezika uradna jezika tudi italijanski oziroma madžarski jezik, so vsi obrazci, prejemne štampiljke, žigi ter

Če se pravica glede rabe jezika ne spoštuje, gre za postopkovno napako kot samostojni pritožbeni razlog (drugi odstavek 237. člena ZUP; Jerovšek, Trpin 2004: 236; Kerševan, Androjna 2017: 160). To pomeni, da na te morebitne kršitve pazi organ, npr. tudi ob pritožbi iz drugih razlogov, po uradni dolžnosti, ob ugotovitvi napake pa že izdane akte odpravi in vrne v novo odločanje z zagotovljenimi jezikovnimi pravicami.

Pravice pripadnikov italijanske in madžarske manjšine so na ustavni ravni in ravni ZUP urejene pregledno in dosledno. Organi so jim dolžni omogočiti komunikacijo tudi v manjšinskem jeziku kadar koli v postopku na njihovo pobudo, medtem ko v postopkih po uradni dolžnosti ali skrajšanih postopkih (kjer neposrednega stika s stranko včasih do zaključka postopka ni) dvojezična izdaja akta poteka avtomatsko. Pripadnikom manjšin je nadalje zagotovljena raba lastnega jezika pred organi zunaj dvojezičnih občin, če gre za uporabo pravnih sredstev (npr. pritožba na ministrstvo s sedežem v Ljubljani) oziroma sodnega varstva v postopkih, začetih na dvojezičnem območju. Pravica do uporabe italijanskega in madžarskega jezika ni omejena niti z narodno pripadnostjo niti z državljanstvom. To izhaja tudi iz prakse Sodišča EU (C-322/13, Grauel Ruffer proti Pokorná z dne 27. 3. 2014; prim. Kovač idr. 2015: 54). Manjši izjemi od idealnega normativnega stanja sta v neskladnosti med 62. členom ZUP in 4. členom ZDU-1 glede uporabe manjšinskih jezikov v pritožbenih postopkih, vendar je rešitev jasna z uporabo razlage specialnega predpisa (tu ZUP glede na ZDU-1; Jerovšek, Kovač 2017: 117). Manjše odstopanje ugotovimo le v tem, da nekatere dvojezične občine nepoenteno s svojimi akti urejajo poslovanje v teh jezikih (MJU 2018), kar pa ne pomeni težav ob zagotavljanju vseh ustavnih in zakonskih pravic. Posebna dilema je, ali bi glede na družbene okoliščine in določene nastavke že v Ustavi RS na višji ravni ne opredelili tudi jezikovnih pravic drugih manjšin, ki živijo pri nas, npr. pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije oziroma Romov (glej 65. člen Ustave).

Več problematičnih točk je najti glede na teoretični pomen obrambe pred oblastjo glede komuniciranja drugih tujcev, kar izhaja predvsem iz dveh razlogov. Najprej, posebni zakoni lahko katero koli procesno vprašanje po ZUP uredijo drugače. Pri tem mora področni zakon zaradi 22. člena Ustave RS slediti vsaj ustavnim garancijam obrambe,⁹ vendar je že zaradi različne pravne ureditve mogoče pričakovati težave. Posebnosti določata *Zakon o tujcih* (ZTuj-2) in *Zakon o*

dokumenti iz uradnih evidenc sestavljeni in izpisani tudi v italijanskem oziroma madžarskem jeziku. (2) Vse sestavine uradnega dokumenta morajo biti natisnjene tudi v italijanskem in madžarskem jeziku, če se uporabljajo na območjih, na katerih živi italijanska oziroma madžarska narodna skupnost. (3) Vsi življenjski dogodki na državnem portalu e-uprava morajo biti izpisani tudi v italijanskem in madžarskem jeziku, enako velja za osnovne informacije o portalu. (4) V italijanskem in madžarskem jeziku morajo biti pripravljene tudi elektronski obrazci za oddajo vlog preko spleta in na spletu objavljeni podatki o upravnih storitvah organa.« UUP ureja z jezikom povezane elemente še v členih 1 (ko izloča domet uredbe iz diplomatske komunikacije) ter 81, 163, 172, 180 in 281 glede informatike, vročanja in overitev.

⁹ Npr. posebnosti v davčnem postopku glede rabe jezika med državami članicami EU ne smejo vplivati na razmerje do strank, ki imajo pravico do obrambe v svojem uradnem jeziku (sodba Sodišča EU, C-233/08 z dne 13. 3. 2010).

mednarodni zaščiti (ZMZ-1),¹⁰ ki naj bi zagotovila, da tujci kot stranke postopek spremljajo v jeziku, ki ga razumejo. Toda pravice tujcev so opredeljene na nižji ravni kot pravice pripadnikov varovanih manjšin; pravice jim pripadajo le, če in kolikor bi sicer onemogočili minimalne demokratične standarde. Zato ima npr. tujec po ZUP sicer pravico do prevoda oziroma tolmača, a nosi stroške tolmačenja, medtem ko so ti pri pripadnikih manjšin breme organa (Grafenauer, Breznik 2009: 300). Zaradi izraza volje stranke pri vlogah so določbe v tem delu strožje kot glede jezika v dokaznih listinah, saj se pri teh terjaja prevode v uradni jezik le po potrebi (po 177. členu ZUP; Jerovšek, Kovač 2017: 119; glej odločbi Ustavnega sodišča RS Up-296/03-6 z dne 13. 10. 2005 in Sodišča EU, T-24/16 z dne 13. 12. 2016). Nejasnost zakonskih določb z vidika dometa veljave npr. po ZIMI ali vprašanja, katera določba prevlada glede pravic gluhih in naglušnih oseb po ZUP, ZIMI in ZUSZJ, je značilna tudi za uporabo slovenskega znakovnega jezika. Tu se odpira še vprašanje, ali ta jezik pomeni le prilagojeno obliko slovenščine ali bi moral biti izrecno definiran kot uradni jezik, morda že znotraj 11. (in analogno 22. oziroma 62.) člena Ustave RS.

Kljub nekaterim nepopolnostim lahko krovno potrdim prvo hipotezo (H1), da je normativna ureditev o rabi jezika v upravnih postopkih ustrezna, saj so nedoslednosti praviloma nomotehnične¹¹ narave, ne pa vsebinske glede vrste in obsega pravic.

3 Analiza upravne prakse glede rabe jezika v upravnih postopkih

Da bi preverila izvajanje analiziranih sistemskih procesno-pravnih določil v upravnih postopkih, sem prek več virov proučila tudi upravno prakso. Običajno se praksa upravnih organov vrednoti prek sodne prakse v upravnem sporu in pred Ustavnim sodiščem RS, saj sodne zadeve zbirno kažejo na postopkovne navade oziroma odstopanja na nižjih instancah. Glede na sodne nauke (po prejšnjem poglavju¹²) analiziram vzporedne upravne vire. To so: (1) podatki Ministrstva za javno upravo (MJU), zlasti Službe za lokalno samoupravo (SLS) in Inšpektorata RS za javni sektor (IJS), ki je med drugim leta 2015 izvajalo letošnji sistemski nadzor glede dvojezičnosti v RS; (2) analiza izpostavljenih jezikovnih dilem na portalu Upravna svetovalnica (US), ki deluje od leta 2009, s skupaj okoli 1.500 vprašanji in odgovori o rabi ZUP, tudi o jeziku; (3) anketa med načelniki 58 UE, ki letno izpeljejo

¹⁰ ZTuj-2, Ur. l. RS, št. 50/2011 in nasl., ZMZ-1, Ur. l. RS, št. 22/2016 in nasl. Glej npr. 47.a in b člen ZTuj-2, češ da imata begunec in oseba s priznano subsidiarno zaščito, ki ne razumeta slovenščine, pri preverjanju družinskih okoliščin pravico do brezplačnega prevajanja za jezik, ki ga razumeta, iz sredstev MNZ. 65. člen v zvezi z izdajo odločb o vrnitvi tujca določa, da se izrek in pravni pouk odločbe izda v vsaj petih tujih jezikih, na zahtevo tujca pa morata biti prevedena v jezik, ki ga tujec razume. Ali ZMZ-1, ki v 6. členu določa posebej tolmačenje in pogoje za tolmače. Prim. Krivic 2010; Kogovšek, Simončič 2015: 84–89; Remic v Kovač 2015: 240 in nasl.

¹¹ Nomotehnika pomeni obrt pisanja kakovostnih predpisov (SVZ 2008). Gre za strokovno pravilno izdelano strukturo in dikcijo predpisov, ki omogoča skladno in enoznačno vsebinsko razlago pravil, kjer so bistven dejavnik tudi jezikovni elementi.

¹² O jeziku v postopku je najti precej primerov v upravnem sporu, tj. v zadnjih petih letih 29 pred Vrhovnim sodiščem in prek 200 pred Upravnim sodiščem RS, največ glede tujcev (Kovač 2017; prim. Krivic 2010).

za slab milijon upravnih postopkov na področjih okolja in prostora, kmetijstva, gospodarstva, notranjih zadev, družine in socialnih zadev itd., izvedena junija 2017, s 50-odstotno odzivnostjo, tj. pridobljenimi odgovori 29 načelnikov UE.¹³

MJU se kot koordinacijsko telo¹⁴ tako za javno upravo nasploh kot posebej za upravne postopke (zlasti ZUP in UUP) ter lokalno samoupravo na področju jezika posveča predvsem uradnim jezikom, to so slovenščina ter italijanščina in madžarščina. Osredotočenje MJU na uradne jezike ima svojo podstat v njihovi ustavni in ne nazadnje mednarodni kategorizaciji. Vprašanje uporabnikov s posebnimi potrebami se prepušča Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve, vprašanje tujcev pa zlasti ministrstvom za notranje in zunanje zadeve. Taka delitev sama po sebi ni problematična, pod pogojem, da je medministrska koordinacija tekoče izvajana, kar pa je včasih resorsko težko doseči (prim. Kovač idr. 2015, npr. glede kar dvoletnega usklajevanja ZIMI in ZUP). Na to kaže posredno tudi pomanjkanje zaznave kakršnih koli razkorakov, ciljev in aktivnosti glede modernizacije upravnega procesnega prava po vladni *Strategiji razvoja javne uprave 2015–2020*. Še več, ta dokument upravne postopke obravnava skoraj izključno z vidika odprave administrativnih ovir in ne kombinirano z varstvom pravic strank (Kovač idr. 2015: 35).

Glede uradnih jezikov se SLS na MJU sistemsko trudi vzpostaviti polno izvrševanje predpisov na območjih dvojezičnih občin zlasti prek letnih posvetov od leta 2015 dalje,¹⁵ kjer se skrbi za ozaveščanje pomena zakonskih zahtev in za izmenjavo dobrih praks pri pripravi predpisov, razvoju spletnih strani in v upravnih postopkih. Odzivi kažejo visoko raven spoštovanja, čeprav še vedno obstaja določen razkorak med predpisanim oziroma priporočenim in realnim (npr. po IJS glede dejanskih jezikovnih kompetenc uradnikov npr. na CSD, čeprav so sistemizacije delovnih mest po MJU 2018 pogosto preširoko opredeljene). Pregled izbranih zadev glede rabe italijanščine oziroma madžarščine kot uradnih jezikov v 10 izbranih upravnih organih¹⁶ je pokazal, da je tovrstnih zadev izredno malo in da so urejene sistemsko. Npr. na UE Lendava so med prek 7.000 zadevami in pri okoli 4.000

¹³ Anketa je bila izpeljana v okviru ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (glej Ahačič idr. 2017). Anketni vprašalnik je obsegal šest vprašanj, kjer so načelniki izbirali med možnimi odgovori ali ocenami pomena naštetih elementov (glej preglednice z rezultati v nadaljevanju, kjer so razvidna tudi posamična vprašanja), dana pa je bila možnost odprtih pripomb.

¹⁴ Glej spletne strani ministrstva (po MJU 2018), kjer so na več mestih opredeljene pristojnosti in ukrepi ministrstva.

¹⁵ Več v Gliha Komac, Kovač (2018: 22, 130–134). Zadnji posvet je bil organiziran aprila 2018, v sklopu izvrševanja *Načrta ukrepov Vlade Republike Slovenije za izvajanje predpisov na področju dvojezičnosti 2014–2018*. Uvodoma je bil udeležencem posveta predstavljen dopolnjeni 20. člen Zakona o financiranju občin, ki ureja sofinanciranje uresničevanja pravic avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti ter potek aktivnosti glede sprejemanja Uredbe o sofinanciranju občin na narodnostno mešanem območju in financiranju dejavnosti in programov občinskih samoupravnih narodnih skupnosti. Osrednji del posveta je bil namenjen predstavitvi samoupravnih narodnih skupnosti (MJU 2018).

¹⁶ Gre za območni enoti Zavoda za zaposlovanje in območna urada Finančne uprave RS v Murski Soboti in Koprju, občini Šalovci in Koper, UE Lendava in Izola, CSD Murska Sobota in Izola (MJU 2018; več v poročilu na http://www.mju.gov.si/fileadmin/mju.gov.si/pageuploads/JAVNA_UPRAVA/IJU/Nadzori_s_podrocja_dvojezicnosti.pdf).

prilagoditve madžarske narodne skupnosti v obdobju 2011–2015 letno našteje le od 5 do 18 vlog v madžarščini, še največ na področjih kmetijstva, gradenj in javnih prireditev. Po drugi strani se na FURS samodejno, podprto z računalniškim programom, izdelujejo odločbe in drugi akti dvojezično (npr. informativni izračuni dohodnine in odločbe o nadomestilih za uporabo stavbnega zemljišča). Zato se poročilo IJS z dne 8. 1. 2016 glede izvajanja določb ZUP zaključí s sklepom, da upravna inšpekcija »ni ugotovila, da bi strankam bile kršene pravice do uporabe jezika narodnih skupnosti«. Dodatno je bilo identificiranih nekaj manjših kršitev glede 223. člena UUP, nanašajoč se na dvojezične obrazce, štampljke, kataloge ipd. Obratno pa so po različnih objavljenih zapisnikih in letnih poročilih upravne inšpekcije razmeroma pogosto izpostavljena vprašanja glede tujcev, vključno z rabo jezika, zlasti v povezavi z načelom zaslišanja oziroma pravico biti slišan (MJU 2018; prim. Kovač 2017). Razvijajo se tudi proaktivne oblike komunikacije, prilagojene posebnim uporabnikom. To izkazuje Finančna uprava RS, ki na svoji uradni spletni strani od leta 2015 omogoča prilagoditev izgleda za disleksike, vidno prizadete in druge posebne uporabnike, nekatere vsebine pa so posnete s pomočjo tolmača za znakovni jezik.

Preglednica 2: Analiza dilem na US glede jezika v upravnih postopkih v praksi

Iskalni izraz	Število omemb	Število zadev (vseh okoli 1.500)
62. (člen ZUP)	113	43
jezik	524	161
slovenski jezik, slovenščina	590	212
tuji jezik, tujina	519	105
italijanski jezik, italijanščina	61	18
madžarski jezik, madžarščina	53	14
slep, slepota	30	6
gluh, gluhot	23	5
duševne motnje	7	4
prevod, prevajanje	43	17
tolmač	362	131

Analizirala sem še drugi vir upravne prakse, tj. portal *Upravna svetovalnica* (US 2017),¹⁷ ki ga od leta 2009 uporabljajo predvsem uradniki v slovenski javni upravi. Analiza primerov na US kaže nizko do srednjo stopnjo pogostosti problematike v povezavi z jezikom glede na vse z ZUP povezane probleme. Sklepam, če med okoli skupaj 1.500 primeri oziroma dokumenti iščemo zadetke po ključnih besedah, kot izhajajo iz preglednice 2. Pri tem iskalnik vključi v rezultat prekrivajoče se

¹⁷ Portal sta vzpostavila in vodita Fakulteta za upravo Univerze v Ljubljani in MJU. Prek US se splošno rešujejo izpostavljena vprašanja v smislu dopolnilnega spoznavnega vira (Kovač idr. 2015: 67), pri čemer se prek odpiranja jedrnih problemov in njihovega tolmačenja (lahko) vzpostavlja sistemska regulatorna povratna zanka na temelju empiričnih analiz, saj zainteresirani tako pridobijo vpogled v prakso, ali in v čem predpisi (ne) dosegajo zastavljenih ciljev.

izraze, a ravno skupna vsota kaže pomen oziroma problematičnost posameznega vidika jezikovnih pravic.

Najpogostejša težava v praksi rabe jezika je povezana s strankami, ki so tujci (in ne pripadniki zaščitenih narodnih manjšin). Največ vprašanj se nanaša na začetek postopka, nato dokazovanje in slednjič uporabo pravnih sredstev. Podrobneje študija primerov pod navedenimi gesli izkazuje naslednje dileme, navedene po pogostosti: (1) kdaj, kako in na čigave stroške se tujcem zagotovi tolmača ter pogoji zanj; (2) povezanost jezikovnih pravic (zlasti tujcev) in načela biti slišan; (3) komuniciranje s tujci, ko ti ne bivajo v Sloveniji; (4) raba italijanščine oziroma madžarščine znotraj in zunaj območja dvojezičnih občin; (5) komuniciranje s slepimi in slabovidnimi osebami; (6) komuniciranje z gluhi in naglušnimi osebami, kakšno je razmerje med ZUP in ZUSZJ glede (ne)vezanosti pravic v različnih aktivnostih javne uprave na izkaznico (analogno odprt problem po ZIMI) in kako v praksi poteka tolmačenje za gluhe; (7) jezik v vlogah, zlasti ko gre za neuradne jezike; (8) postopek, da ne bi prišlo do pomembnih kršitev oziroma po tem, ko je glede jezikovnih pravic že storjena bistvena napaka; (9) možnost uporabe tujih listin pri dokazovanju (ali zanje potreben prevod); (10) uporaba jezika pri nadzoru v postopkih po uradni dolžnosti (v javnem interesu, da stranke razumejo naložene obveznosti); (11) komuniciranje z nepismenimi ali slabo pismenimi osebami.

Gre za relativno nizko raven odprtih dilem, vendar pa je njihov pomen zaradi ustavnih garancij večji, kot je videti zgolj po kvantitativnih kazalnikih.

Podobno zgornjim izsledkom kažejo rezultati ankete med načelniki UE. Anketa je bila izvedena junija 2017, tako da je bil vsem 58 načelnikom UE v Sloveniji poslan vprašalnik prek e-pošte. Naslovljeni so bili neposredni načelniki kot predstojniki UE, ker imajo krovni pregled nad svojim organom za vsa specifična področja, za katera so UE pristojne, kot so notranje zadeve, promet, gradbeništvo, veterani, kmetijstvo itd. Odziv načelnikov je bil petdesetodstoten, saj jih je na vprašalnik odgovorilo 29, pri čemer so bile pokrite vse regije in skupine UE (velike, srednje in male enote), zato so rezultati legitimni na nacionalni ravni. V anketi sem preverjala, kot kako pomembna kategorija se kažejo jezikovna pravila v praksi upravnih postopkov na UE po skupinah strank, s katerimi se srečujejo v skupaj skoraj milijon upravnih postopkih, ki jih UE vodijo vsako leto (MJU 2018). Namenoma sem uporabila štiristopenjsko lestvico, da bi anketiranci ne izbirali sredinskega neodločnega odgovora. Zaradi objektivnejšega izida sem jih najprej vprašala, koliko se (če sploh) z določeno skupino soočajo (preglednica 3).¹⁸

¹⁸ Vprašanja so bila merodajna tudi glede pripadnikov ustavno varovanih manjšin za vse UE in ne le za tiste ob italijanski ali madžarski meji, ker se v UE več zadev rešuje po pravilih o razširjeni krajevni pristojnosti. Kadar gre za postopke na temelju centralizirane evidence, se namreč lahko npr. vlogo za pridobitev potnega lista vložijo pri kateri koli UE ne glede na bivališče prisilca (Jerovšek, Kovač 2017: 85).

Preglednica 3: Pomen jezikovnih pravil po skupinah strank v praksi UE

Skupine strank – po pomenu (naraščajoče od 1 do 4)	Se (skoraj) ne pojavlja v odstotnem deležu (%)	Pomembno (po lestvici: 1 – ni, 2 – malo, 3 – precej, 4 – zelo) v odstotnem deležu (%) odgovorov ¹⁹			
		1	2	3	4
1. Vse stranke	/	/	7	33	59
2. Tujci	/	/	/	21	79
3. Invalidi (npr. gluhi)	29	/	/	14	57
4. Pripadniki italijanske / madžarske manjšine	52	4	/	7	37

V UE največji pomen pripisuje položaju tujcev, saj 79 % od 29 sodelujočih načelnikov za to skupino označuje, da je varstvo njihovih pravic »zelo pomembno«, medtem ko pri ostalih ta delež dosega od 37 do 59 %. Skoraj nihče ni odgovoril, da so jezikovne pravice nepomembne ali le malo pomembne, kar kaže na visoko stopnjo ozaveščenosti o pomenu tega instituta. Stališče anketirancev se navezuje na pred UE pojavljajoče se posebne skupine strank – več kot imajo opravka z določenimi osebami, bolj pomembno se ocenjuje njihov položaj. Obratno, kjer določenih skupin ni (pripadnikov manjšin v več kot polovici in invalidov v skoraj tretjini odgovorov), pomena njihovih pravic na UE ne izpostavljajo.

Glede na vrsto vprašanj na US glede tolmačev sem načelnike v predmetni anketi vprašala, kako pogosto določene skupine strank uporabljajo svoje posebne pravice, zlasti tolmača. Tudi pri dokaj pogostih tujih strankah te pravice uporabi le manjšina strank, saj je 68 % od 29 načelnikov navedlo prisotnost teh strank v njihovih postopkih, toda istočasno jih je le 31 % zapisalo, da tuje stranke posebej uveljavljajo pripadajoče pravice. Podatek si lahko razlagamo glede na druge vire (z analizo izkušenj zastopanja tujcev po Krivic 2010; Kogovšek, Simončič 2015), da se na UE opazi pomanjkanje proaktivne usmerjenosti uradnih oseb do tujcev, v smislu opozarjanja neukih strank na pravice, ki zagotavljajo pozitivno diskriminacijo.

Na analogno vprašanje glede uporabe posebnih pravic invalidov je 14 % anketirancev odgovorilo, da pravice uveljavi večina ali okoli polovica strank, medtem ko jih 86 % ocenjuje, da le manjšina. Te podatke lahko razlagamo v dveh smereh. Lahko gre v Sloveniji za s predpisi nadstandardno varovane skupine strank, kjer te v praksi ne čutijo potrebe po uporabi (dodatnih oziroma vseh posebnih) zakonskih možnosti, bodisi za premalo ozaveščene ljudi, ki danih možnosti niti ne poznajo. Toda glede na druge podatke menim, da je vsaj za UE bolj verjeten prvi razlog, ki dodatno potrjuje hipotezo o ustreznih predpisih za pozitivno diskriminacijo občutljivih oseb.

Z anketo med načelniki UE sem želela izvedeti tudi, kako na UE razumejo zaščito slovenščine kot uradnega jezika: ali je ta pretirano ali ravno prav ali premalo zaščitena, in sicer v primerjavi s pojavnostjo in povezanimi pravicami glede tujih jezikov, npr. po zakonodaji na področju tujcev, ki upošteva globalizacijo in z več

¹⁹ Standardni odklon kaže enotnost stališč v celotni anketi, saj je pri vseh povprečjih oziroma deležih odgovorov razmeroma nizek (praviloma 0,5). Še največji je pri odgovorih glede pripadnikov narodnih manjšin (0,9).

možnostmi uporabe tujih jezikov po specialnem zakonu nekoliko omejuje sicer prednostno vlogo slovenščine v uradnih postopkih. 71 % sodelujočih načelnikov je odgovorilo, da je normativna ureditev po njihovi oceni glede na stanje v praksi dobro uravnotežena glede razmerja med zaščito slovenščine in rabo tujih jezikov. 29 % v anketi sodelujočih načelnikov je menilo, da je zakonodaja še premalo stroga v smislu varstva slovenščine, nihče pa ni izbral odgovora o preveliki zaščiti prevladujočega nacionalnega jezika. Rezultate ankete lahko vsaj delno pojasnimo tako, da v zadnjih letih močno narašča število tujcev, njihove tujske vize, azil, državljanstvo itd. pa so v veliki meri v pristojnosti UE. Zato primerjalno (glede na prejšnja obdobja) prihaja na UE do pogostejše rabe tujih jezikov (kot le slovenščine).

Zbirno v anketi sodelujoči načelniki UE (29 od 58) obstoječe krovne predpise, to so Ustava, ZUP, ZDU-1, UUP, ZIMI, ZUSZJ, ZJRS, ocenjujejo kot ustrezne, z možnimi redakcijskimi izboljšavami (prim. preglednico 4).

Preglednica 4: Ocena sistemske zakonodaje o jezikovnih pravicah v UE

<i>Trditev</i>	<i>% odgovorov</i>
Predpisi so ustrezni, ni potrebnih sprememb.	43
Veljavni predpisi naj se nomotehnično poenotijo in poenostavijo.	57
Potrebne so večje, vsebinske spremembe.	0

Načelnike UE sem vprašala, kako pri vsakodnevni praksi s strankami razumejo predpisane določbe o jeziku, če tehtajo med primarnostjo (1) pravnega vidika, tj. varstvom pravic uporabnikov pred oziroma do upravnega organa; in (2) komunikacijske funkcije jezika, po kateri je pomen jezika v tekoči in jasni komunikaciji med udeleženci v postopku. Obe funkciji sta pomembni, kar kaže tudi rezultat, saj je pri tem vprašanju 14 načelnikov izbralo en, enako število anketirancev pa drug vidik (od sicer sodelujočih 29 načelnikov v anketi pri tem vprašanju eden na vprašanje ni odgovoril). Rezultat lahko razložimo, da teh dveh funkcij jezika kot upravno-procesnega instituta ne moremo ločevati.

Preglednica 5: Analiza stanja jezikovnih pravic v upravnih postopkih v praksi

<i>Stopnja ocene: A – veliko in hujši problemi, B – srednje problematično, C – malo/manjši problemi, D – neproblematično</i>	<i>Sodna praksa</i>	<i>MJU / SLS in IJS</i>	<i>Upravna svetovalnica</i>	<i>Anketa na UE</i>
Slovenščina kot uradni jezik	C	C	C	C
Italijanski in madžarski jezik kot uradni jezik	B/C	C	C	C/D
Komuniciranje s tujci	B	B	B	B
Določbe o komunikaciji oseb s posebnimi potrebami oziroma invalidov (gluhi, slepi idr.)	B	C	B/C	C
<i>Splošna ocena stanja</i>	<i>Le malo in manjša odstopanja (C)</i>			

Sklepno (glej preglednico 5) lahko v veliki meri potrdim uvodoma postavljeno hipotezo (H2), da pri rabi jezika v upravnih postopkih ne prihaja do večjih problemov. Odmik od presečne ocene predstavljata področji določenih skupin invalidov in tujcev. Število tujcev in porajajočih se vprašanj zaradi globalizacije in migracijskih kriz s časom narašča (enako sodna praksa, glej Kovač 2017: 543), zato je pomen upravne prakse in ozaveščenosti uradnih oseb v bodoče toliko večji.

4 Sklep

Glede na rezultate raziskave slovenske pravne ureditve ni treba niti radikalno niti v posamičnih elementih spreminjati, saj so načela, pravice in standardi jasno določeni, predvsem po Ustavi RS in ZUP. Vendar pa bi kazalo nomotehnično poenotiti in izpiliti različne sistemske zakone, da ne bi bilo odprtih dilem, kateri predpis pride v poštev v kateri situaciji, npr. glede gluhih oseb ali ljudi z motnjami v duševnem zdravju. Če je raven regulacije ustrezna, to ne velja v celoti za raven implementacije obravnavanih predpisov, predvsem glede tujcev in posameznih skupin invalidov. Zato bi bilo treba več napora usmeriti v ciljno osredotočene oblike ozaveščanja o pomenu jezikovnih pravic, zlasti ranljivih skupin. Cilje in povezane aktivnosti, npr. sklop usmerjenih delavnic (Upravne akademije na MJU) in nadaljnjih nadzorov IJS, bi morali zapisati v strateške dokumente, ki tvorijo okvir slovenske jezikovne politike in razvoja javne uprave.

Težave glede jezikovnih pravic posameznih posebnih skupin uporabnikov pa praviloma odslkavajo širše družbene probleme. Na primer: če beležimo premalo podpore tujcem pri rabi jezika, gre pogosto za premalo proaktiven odnos do strank na splošno. Ali: če imajo ljudje z duševnimi motnjami težave z razumevanjem (večine) predpisov, obrazcev vlog in prejetih odločb, gre velikokrat za preveliko formaliziranost javne uprave nasploh in ne le za funkcionalno nepismenost posameznikov ali ranljivih skupin. Po drugi strani pa rešitve, primerne za specialne skupine (recimo gluhi, pripadniki manjšin, tujci), pomenijo skoraj vedno dodano vrednost za vse stranke (npr. skrb za dvosmernost komunikacije in izjav udeležencev v postopkih, torej stremljenje k medsebojnemu razumevanju med ljudmi, ali poenostavitve nepotrebnih formalnosti). Zato predlagam, da se dobre jezikovne prakse za posebne uporabnike sčasoma razširi sistemsko, kot načelo dobre uprave.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

Jean-Bernard AUBY (ur.), 2014: *Codification of Administrative Procedure*. Bruselj: Bruylant.

Jakša BARBIĆ (ur.), 2013: *Jezik u pravu*. Zagreb: HAZU.

Nataša GLIHA KOMAC, Polonca KOVAČ (ur.), 2018: *Pravna ureditev in programski dokumenti o jezikovni rabi in praksah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabnikov slovenskega jezika v sosednjih državah in po svetu*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za

- slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC. Dostopno 4. 7. 2018 na https://zalozba.zrc-sazu.si/sites/default/files/pravne_podlage.pdf.
- Rupko GODEC (ur.), 1993: *Upravni zbornik*. Ljubljana: Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.
- Božo GRAFENAUER, Janez BREZNIK, 2009: *Upravno pravo, procesni del, Upravni postopek in upravni spor*. Ljubljana: GV.
- Carol HARLOW, Richard RAWLINGS, 2014: *Process and Procedure in EU Administration*. Oxford, Portland: Hart.
- Tone JEROVŠEK, Polonca KOVAČ, 2017: *Upravni postopek in upravni spor*. Ljubljana: Fakulteta za upravo Univerze v Ljubljani.
- Tone JEROVŠEK, Gorazd TRPIN (ur.), 2004: *Zakon o splošnem upravnem postopku s komentarjem*. Ljubljana: Nebra in Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.
- Erik KERŠEVAN, Vilko ANDROJNA, 2017: *Upravno procesno pravo*. Ljubljana: GV.
- Neža KOGOVŠEK ŠALAMON, Katja SIMONČIČ, 2015: Učinkovita interpretacija načela varstva pravic strank v upravnem postopku. *Javna uprava* 51/3–4, 73–94.
- Polonca KOVAČ, 2017: Problematika rabe jezika v upravno-sodni praksi: priporočila za jezikovno politiko. *Teorija in praksa* 54/3, 531–551.
- (ur.), 2015: *Upravno-procesne dileme o rabi ZUP 3*. Ljubljana: Uradni list RS.
- Janez KRANJC, 1998: Slovenščina kot uradni jezik (zgodovinski vidiki). *Zbornik znanstvenih raziskav* LVIII, 167–188.
- Matevž KRIVIC, 2010: Varstvo ustavnih pravic v upravnih zadevah – Po izkušnjah pri zastopanju tujcev. *XVII. dnevi slovenske uprave, zbornik*. Ljubljana: Fakulteta za upravo.
- Ministrstvo za javno upravo (MJU), 2018. Služba za lokalno samoupravo. Dostopno 4. 7. 2018 na http://www.mju.gov.si/si/lokalna_samouprava/; Inšpektorat RS za javni sektor, dostopno 4. 7. 2018 na http://www.mju.gov.si/si/o_ministrstvu/inspektorat_za_javni_sektor_organ_v_sestavi/letna_porocila_ijs/; http://www.mju.gov.si/fileadmin/mju.gov.si/pageuploads/JAVNA_UPRAVA/IJU/Nadzori_s_podrocja_dvojezicnosti.pdf.
- Služba Vlade RS za zakonodajo (SVZ), 2008. Nomotehnične smernice. Ljubljana: Uradni list RS. Dostopno 4. 7. 2018 na http://www.svz.gov.si/fileadmin/svz.gov.si/pageuploads/Dokumenti/Nomotehnicne_smerp.pdf.
- Lovro ŠTURM, Franc ARHAR (ur.), 2011: *Komentar Ustave RS. Dopolnitev – A*. Brdo: Fakulteta za državne in evropske študije.
- Upravna svetovalnica (US), 2017. Dostopno 15. 9. 2017 na http://www2.fu.uni-lj.si/mediawiki/index.php?title=Glavna_stran.
- Ustavno sodišče RS, 2018. Dostopno 4. 7. 2018 na <http://www.us-rs.si/odlocitve/vse-odlocitve/>.

LANGUAGE USE IN ADMINISTRATIVE PROCEDURES – BETWEEN THEORY AND PRACTICE

Language appears in the public administration as well as one of the key elements of communication between people. However, due to the authoritative nature of administrative relations, when administrative authorities exercise a superior position towards the parties whose rights and obligations are being decided, they seek additional functions in addition to the communication through the use of the language. The paper therefore focuses on the study of the extent of language use in administrative procedures as a fundamental process of public administration work. These are questions, such as: what are the significance and

legal nature of the rights in relation to the use of the language in administrative matters; who has the right or duty to use a particular language in which stages of the procedure and what types of acts are the rights expressed; how is regulated who has the right to interpretation and bears its costs; what are the consequences of infringing the prescribed norms, etc. Since administrative relations are necessarily legally determined, the analysis of theoretical sources on the role of language in administrative procedural law and the normative methods is examined. In this part, two aspects are analysed. Firstly, which regulations are crucial for the establishment of a democratic authority and effective defense of the rights of parties in administrative procedures, both horizontal (in particular pursuant to the Constitution of the Republic of Slovenia and the General Administrative Procedure Act) and sector-specific (such as Aliens Act or the Tax Procedure Act). Secondly, we explore whether the acts in question are mutually compatible – already nomotechnical and, furthermore, content – harmonised, or there are difficulties in their interpretation. The topic is addressed further on by analysing the key dilemmas and examples from the Slovenian administrative and judicial practice which show some gaps compared to the norms regulated. Mainly, there is a gap primarily in the exercise of rights of foreign parties, as revealed through complementary research of several sources, especially through a survey of the heads of 58 regional administrative units across Slovenia who carry out almost a million administrative procedures annually. Thus, we check whether Slovene regulations are appropriate in the light of the objectives pursued and the position of Slovene and other official languages in business with and in the public administration. Based on the established results we suggest improvements in terms of more coherent legal drafting of general rules. In addition, a systematic and focused concern for language rights is still required by enhancing the awareness of the officials and the general public.

Pogled na slovensko jezikovno krajino

MARKO SNOJ

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
SI – 1000 Ljubljana, marko.snoj@zrc-sazu.si*

1.03 Krajši znanstveni članek – 1.03 Short Scientific Article

Članek prikazuje analizo javnih napisov na ljubljanski Nazorjevi ulici. Izmed 107 napisov je 31 neslovenskih, ki niso niti imena tujih firm niti tuje blagovne znamke. Rezultati analize so vrednoteni glede na *Zakon o javni rabi slovenščine* in spletno anketo *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (v okviru raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*) o tem vprašanju, ki smo jo izpeljali poleti 2017.

The paper presents an analysis of all public signs as seen in Nazorjeva ulica in the centre of Ljubljana. The sample inspection shows that among 107 linguistic signs of that particular public space, at least 31% are not written in Slovene and are neither foreign company names nor foreign trade marks. The results have been compared with the actual Slovene legislation and the web inquiry *Languages in Slovenia and the Slovenian Language abroad* (the target research project “Slovenian Language Policy and User Needs”) conducted on this matter in summer 2017.

Ključne besede: slovenščina, jezikovna politika, jezikovna krajina

Key words: Slovene Language, Language Policy, Linguistic Landscape

0 Uvod

0.1 V slovenski strokovni javnosti se ne razlikujejo mnenja samo o tem, kakšna bi morala biti slovenska jezikovna krajina, temveč tudi o tem, kakšna dejansko je. Medtem ko bi nekateri dopustili javne napise v katerem koli jeziku ali njihovih mešanica, češ saj bo nevidna roka trga in dojemanja sprejemljivosti poskrbela za to, da bodo dobre rešitve obstale, slabe pa odpadle, drugi svarijo pred pretirano uporabo tujejezičnih imen in obvestil ter tujejezičnih prvin v slovenščini sploh. A preden zavzamemo stališče do tega vprašanja, je treba poznati dejstva.

0.2 Celovite raziskave o slovenski jezikovni krajini kljub izraženi potrebi in obetavnim nastavkom¹ v zadnjem času ni delal nihče. Za potrebe ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (Ahačič idr. 2017a)² je bila poleti 2017 izpeljana javna spletna anketa *Jeziki v Sloveniji in slo-*

¹ Gliha Komac idr. 2016: 1, Marušič in Žaucer 2009.

² Več o projektu 22. 7. 2018 dostopno na <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>. Strokovno poročilo o raziskovalnem projektu je objavljeno v Ahačič idr. 2017a (o jezikovni krajini glej zlasti str. 20). Eden od rezultatov projekta je tudi monografija Gliha Komac in Kovač 2018.

venščina zunaj nje (Ahačič idr. 2017b), ki je vsebovala tudi izrekanje anketirancev o tem, kakšna naj bi bila slovenska jezikovna krajina (glej 3.1), za potrebe tega sestavka pa je bila opravljena vzorčna raziskava.

0.3 Jezikovna krajina je prvovrstno politično vprašanje. Spomnimo se samo dogajanja v zvezi z dvojezičnimi tablami na avstrijskem Koroškem. Pričakovati je, da bodo nekateri oporekali legitimnosti raziskovanja slovenske jezikovne krajine – kar se v znanosti najlažje naredi z očitkom o metodološki ustreznosti. V prikazu zato ne bom obravnaval sicer pogostih bizarnih primerov, kot je npr. ta na enem osrednjih ljubljanskih parkirišč, kjer piše v *soboto in nedeljo je parkiranje brezplačno*. Na praznih mestih sta v teku časa zbledeli besedni obliki *soboto* in *nedeljo*. Pričakovali bi ne samo, da bi bil napis dobro viden, temveč tudi uporabo drugega predloga in množinske oblike, saj je parkiranje brezplačno vsako soboto in nedeljo, ne samo časovno najbližjo, kot sporoča napis. Javne napise takega značaja bi v turističnem mestu pričakovali tudi v angleščini, a to v primeru navodil v zvezi s parkiranjem v Ljubljani pogojšamo. Izjema je le obvestilo *do 30 minut brezplačno*, ki je prevedeno v »angleščino« kot *30 minut free*. Težko pojmljiva je tudi brezbržnost na avtobusu primestnega prometa, kjer se, ko pritisnem na tipko z napisom *stop*, nad voznikom zasveti obvestilo v nemščini *Wagen hält*.³

1 Jezikovna podoba Nazorjeve ulice v Ljubljani

1.0 Predmet vzorčne raziskave, ki smo jo opravili na Nazorjevi ulici, je del fizične vidne nepremične jezikovne krajine.⁴ Vpogled v premično, slušno ali virtualno bi

³ Ker so raznovrstne nepremišljenosti in nedomišljene rešitve v javnih napisih v Ljubljani tako rekoč od nekdaj, sem 22. septembra 2008 pisal županu Zoranu Jankoviću, mu predočil enega krajših javnih ljubljanskih napisov s 17 slovničnimi in slogovnimi napakami in mu ponudil sodelovanje pri ureditvi tega področja: »Sodelavci našega inštituta, trenutno nas je 45, ki prebivamo v različnih predelih Ljubljane, bi lahko dokaj hitro in uspešno detektirali take jezikovne slabosti in predlagali ustrezne popravke. Z lektorsko vlogo bi lahko sodelovali tudi pri sestavljanju bodočih javnih napisov MOL.« Prvega oktobra 2008 sem od župana prejel odgovor, ki se končuje takole: »Da bi s svojo številčno ekipo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU poleg Urada za slovenski jezik, ki za to skrbi po uradni dolžnosti, še bolj prispevali k dvigu jezikovne kulture v prestolnici, Vam predlagam tudi sprotno kritično spremljanje stanja obveščevalne slovenščine v Ljubljani v dnevnem tisku in v mestnem glasilu Ljubljana. Prepričan sem, da bi k sodelovanju spremljanja napisne jezikovne podobe v mestu lahko z Vašimi dragocenimi strokovnimi pogledi pritegnili širok krog meščank in meščanov.« Za oglašanje o primernosti jezikovne podobe v dnevnem tisku in brezplačniku Ljubljana nismo izgubljali časa, saj menim, da bi morala za dobro jezikovno podobo najlepšega mesta na svetu poskrbeti mestna oblast, sploh če ji je bila ponujena strokovna pomoč Inštituta za slovenski jezik, ne pa da ta ista oblast predlaga, naj na njeno neprimerno ravnanje opozarjamo v časopisih.

⁴ Gre torej za jezikovno krajino v ožjem pomenu besedne zveze, kot jo po Landryju in Bourhisu povzema Mezgec (2015: 5): »Jezikovna krajina vključuje jezik cestnih znakov in smerkazov, oglasnih plakatov, tabel z imeni ulic in trgov, napisov na trgovinah, obratih in stavbah javnih uprav, a tudi jezik spontanih napisov (grafiti, obvestila, plakati itd.)«. Prim. tudi Coulmas (2009: 15).

utegnil prikazati drugačno podobo. Raziskovani vzorec obsega 107⁵ zlahka opaznih javnih napisov na ljubljanski Nazorjevi ulici 9. junija 2017 zjutraj. Ta ulica je bila izbrana, ker leži v središču mesta, a vendar ni tako oblegana kot npr. sosednji Čopova ulica in Slovenska cesta ali bližnji Prešernov trg. Njeni obiskovalci so poleg slovenskih državljanov, ki predstavljajo večino, tudi tuji turisti, ki se tako kot mnogi domačini tu usedejo in si ob hrani ali pijači ogledujejo podobo naše prestolnice, tudi kulturno in jezikovno.

1.1 Zlahka opazne javne napise sem tipološko razvrstil v naslednje kategorije: (1) registrirano ime, (2) lastno ime lokala, (3) opis dejavnosti, (4) drugo, zlasti obvestilo, oglas, modra misel, pojasnilo ipd.

Preglednica 1: *Zlahka opazni javni napisi na Nazorjevi ulici v Ljubljani*

	Registrirano ime	Ime lokala	Opis dejavnosti	Drugo	Skupaj
Slovensko	17	15	7	20	59
Angleško	3	7	4	13	27
Dvojezično sloven./angl.	1	2	3	2	8
Latinsko	2	–	–	–	2
Domišljjsko	3	2	–	–	5
»Krneki«	1	–	–	1	2
Drugi jeziki	2	1	1	–	4
Skupaj	29	27	15	36	107

1.2 Ugotovljeno stanje lahko vrednotimo na več načinov, a najbolj varen je tisti z merilom *Zakona o javni rabi slovenščine* (ZJRS).

1.2.1 Njegov 17. člen ureja registrirana imena in pravi takole:

(1) Firma oziroma ime pravnih oseb zasebnega prava in fizičnih oseb, ki opravljajo registrirano dejavnost, se vpiše v sodni register oziroma drugo uradno evidenco, če je, skladno s področnimi zakoni, v slovenščini. (2) Prevod firme oziroma imena v tuji jezik se lahko na območju Republike Slovenije uporablja samo skupaj s firmo oziroma imenom v slovenščini. Prevod pri tem v zapisu ne sme biti grafično bolj poudarjen kot firma oziroma ime v slovenščini.

1.2.1.1 Resda je interpretacija marsikaterega imena firme lahko stvar debate, a težko bi kdo zagovarjal mnenje, da je ime *Artidea* slovensko. Podjetje, ki ima sedež na Celovški cesti v Ljubljani, je slovensko.

1.2.2 Osemnajsti člen ZJRS ureja imena obratov, lokalov in drugih poslovnih prostorov takole:

(1) Obrati, prodajalne, gostinski in drugi lokali ali drugi poslovni prostori, ki so poimenovani drugače kot z registriranim imenom ali firmo pravne osebe zasebnega prava oziroma

⁵ Vzorec je kvantitativno primerljiv s tistima, ki su ju izpeljali za potrebe preučevanja jezikovne krajina Frizije in Baskije. V frizijskem mestu Ljouwert/Leeuwarden je bila raziskava opravljena na 103, v baskovskem San Sebastianu pa na 104 enotah (Mezgec 2015: 6).

z imenom in priimkom fizične osebe, so poimenovani v slovenščini. (2) Ne glede na določbo prejšnjega odstavka se v imenu obrata, prodajalne, gostinskega in drugega lokala ali drugega poslovnega prostora lahko uporabljajo besede v tujem jeziku, če pomenijo mednarodno uporabljen izraz za posamezno vrsto poslovnega prostora, če vsebujejo tujo blagovno ali storitveno znamko ali če gre za krajše besedne zveze, ki so zaradi običajne rabe razumljive večini potrošnikov, če predstavljajo sestavni del celostne podobe.

1.2.2.1 Z malo dobre volje je torej ime lokala *Balkan Beer SHOP 2016 ORIGINAL*, sploh če ga preberem bolj po slovensko, mogoče razumeti kot »krajšo besedno zvezo v tujem jeziku, ki je zaradi običajne rabe razumljiva večini potrošnikov«. Lastniki lokala bi gotovo potrdili, da je bila ta besedna zveza *del celostne podobe* lokala. A danes tega lokala na tem mestu ni več. Zamenjala ga je prodajalna z imenom *Wine Park*, ki po mojem poznavanju ne predstavlja krajše besedne zveze v tujem jeziku, ki naj bi bila zaradi običajne rabe razumljiva večini potrošnikov. To ime je torej nezakonito, kakor so nezakonita imena lokalov oziroma poslovnih prostorov *Rojac law*, *Allegria* in *Hoodburger*, saj tudi ta niso niti mednarodno uporabljeni izrazi za posamezno vrsto poslovnega prostora niti tuje blagovne ali storitvene znamke niti krajše besedne zveze, ki bi bile zaradi običajne rabe razumljive večini potrošnikov.

1.2.3 Triindvajseti člen ZSJR ureja oglaševanje. Njegov prvi odstavek pravi:

Javno oglaševanje izdelkov in storitev, predstavitev dejavnosti ter druge oblike obveščanja javnosti so skladno s področnim zakonom v slovenščini oziroma v potrošniku na območju Republike Slovenije zlahka razumljivem jeziku. Kadarkoli se slovenščina pojavlja skupaj s tujim jezikom, ker gre za oglaševanje, predstavitev dejavnosti ter druge oblike obveščanja, ki je namenjeno tudi tujcem, različica v slovenščini ne sme biti manj poudarjena.

1.2.3.1 Dostavek »oziroma v potrošniku na območju Republike Slovenije zlahka razumljivem jeziku«, ki je bil zakonu iz leta 2004 dodan ob noveliranju leta 2010,⁶ relativizira vsebino prvega dela povedi in predstavlja tipičen primer zamegljevanja slovenske zakonodaje, ki v državi dopušča vsakovrsten nered. Če je dejavnost opisana kot *interior design*, če na trgovini piše npr. *Come In WE ARE OPEN*, če izložbo krasi modra misel *A healthy outside starts from the inside*, ali če *ROCCO Night Club* oglašča *LESBO SHOW*, to morda res zlahka razume večina slovenskih potrošnikov, a ker ni tega nihče empirično preveril, je trditev arbitrarna, posledično vprašljiva, zato je vprašljiva tudi skladnost z zakonom teh in takih predstavitev dejavnosti. Še več. Upravno sodišče Republike Slovenije je v pravnomočni sodbi I U 622/2010 o tem, ali so napisi *mega price*, *crazy price* in *must go* v eni slovenskih trgovin s športno opremo skladni z zakonom, zapisalo takole:

Sodišče tudi meni, da od vseh prebivalcev Republike Slovenije, pri čemer je potrebno upoštevati vse generacije, ni možno pričakovati in zahtevati, da bi vsi obvladali angleški jezik.⁷

⁶ Dejansko je bil dodan že *Pravilniku o izvajanju 15. in 23. člena Zakona o javni rabi slovensčine*, ki je izšel v *Uradnem listu Republike Slovenije* 112/07 pod številko 5558.

⁷ Sodba, ki je objavljena na naslovu http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/upravno_sodisce_rs/2010040815259838/ (dostop 14. 9. 2017), je kršitelju naložila odstranitev spornih napisov.

2 Zlahka razumljiv jezik

2.0 Tu se kaže še malo ustaviti ob razlogih, zakaj so bila določila o obvezni rabi slovenščine v javnih napisih zamenjana ali dopolnjena z določilom, da morajo biti »v potrošniku na ozemlju Republike Slovenije zlahka razumljivem jeziku«. Sprememba se je že leta 2007 uveljavila v *Zakonu o varstvu potrošnikov*, nato v *Pravilniku o izvajanju 15. in 23. člena Zakona o javni rabi slovenščine* in naposled v noveli *Zakona o javni rabi slovenščine*. V časopisnih člankih, ki poročajo o nujnosti te zakonske spremembe, se omenja uskladitev z 28. členom *Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti* in sodbami Sodišča Evropskih skupnosti.⁸

2.1 Člen 28 *Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti* (ki je danes 34. člen prečiščenega besedila) določa:

*Med državami članicami so prepovedane količinske omejitve pri uvozu in vsi ukrepi z enakim učinkom.*⁹

2.2 Sklicevanje na mnenje Evropske komisije in prakso Sodišča Evropskih skupnosti najdemo tudi v dopisu Ministrstva za kulturo RS, ki ga je pred noveliranjem ZJRS 22. 10. 2009 poslalo Generalnemu sekretariatu Vlade Republike Slovenije.¹⁰

⁸ Marija Kremenšek v sestavku *Slovenščina ali potrošniku zlahka razumljiv jezik*, objavljenem v *Delu*, 14. 4. 2010, zapiše: »Evropska komisija je, ker je menila, da določi 15. in 23. člena nista v skladu z 28. členom *Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti* oziroma s sodbami Sodišča Evropskih skupnosti, zahtevala zamenjavo po njenem mnenju preveč restriktivne določbe, po kateri morajo pravne in fizične osebe pri označevanju prodajnih izdelkov potrošniku v slovenskem jeziku posredovati potrebne informacije glede značilnosti, prodajnih pogojev, uporabe in namembnosti izdelka, pri tem pa lahko uporabljajo tudi splošno razumljive simbole in slike, s tako določbo, ki dopušča označevanje v potrošniku zlahka razumljivem jeziku.«

⁹ 22. 7. 2018 dostopno na http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2010.083.01.0001.01.SLV&toc=OJ:C:2010:083:FULL#C_2010083SL.01001301.

¹⁰ V nadaljevanju navajam del dokumenta, ki pojasnjuje potrebo po dopolnitvi 23. člena ZJRS: »Člen Zakona o javni rabi slovenščine, ki pravne osebe zasebnega prava in fizične osebe, ki opravljajo registrirano dejavnost, obvezuje, da pri označevanju izdelkov posredujejo potrebne informacije glede značilnosti, prodajnih pogojev, uporabe in namembnosti izdelka v slovenščini, je postal ob vstopanju Slovenije v Evropsko unijo deležen kritike Evropske komisije, da ni v skladu s *Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti* in sodbami Sodišča Evropskih skupnosti, zato je način izvajanja določbe prvega odstavka tega člena natančneje določil *Pravilnik o izvajanju 15. in 23. člena Zakona o javni rabi slovenščine* (Ur. l. RS, št. 112/07, 7. 12. 2007). Prenos te uskladitve s sodno prakso Sodišča Evropskih skupnosti v sporni člen odpravlja nesistemske rešitve, da *pravilnik razveljavlja zakon*, in hkrati odpravlja dvoumnost prislova 'lahko', ko ga v *Pravilnikovi zvezi* 'v jeziku, ki je lahko razumljiv', nadomešča z 'zlahka', ustrezno ubeseditvam v več drugih uradnih jezikih EU. Enaka kritika je zadela člen, ki za javno oglaševanje izdelkov in storitev, predstavitev dejavnosti ter drugih oblik obveščanja javnosti na območju Republike Slovenije skladno s področnim zakonom predpisuje slovenščino, zato je *Pravilnik o izvajanju 15. in 23. člena Zakona o javni rabi slovenščine* (Ur. l. RS, št. 112/07, 7. 12. 2007) tudi za ta člen izvajanje določbe prvega odstavka določil natančneje. To uskladitev s sodno prakso Sodišča Evropskih skupnosti predlog prenaša v sporni člen in tako odpravlja nesistemske rešitve, da *pravilnik ureja zakonsko materijo v nasprotju z veljavnim zakonom*. V *Zakonu o varstvu potrošnikov* (ZVPot-C, Ur. l. RS, 126/07) je bila taka uskladitev opravljena že decembra 2007. Hkrati

2.3 Republika Slovenija se je torej zakonsko odrekla obvezni uporabi slovenščine v javnih napisih zgolj zato, da ji ne bi kdo kdaj očital količinske omejitve uvoza. Iz nobenega javno dostopnega dokumenta namreč ni razvidna zahteva Evropske komisije po samoomejevanju slovenščine v javni rabi. Slovenščino v javni rabi smo si omejili sami in samo sprašujemo se lahko, ali sklicevanje na Evropsko komisijo (neuradno se je v tej zvezi omenjala celo neobstoječa evropska direktiva) in prakso Sodišča Evropskih skupnosti (ne pa tudi na konkretni primer) ni bilo namerno zavajanje poslancev in javnosti s strani tistih, ki jim je slovenščina v Sloveniji trn v peti.

3 Glas ljudstva

3.0 Med 107 javnimi napisi na ljubljanski Naborjevi ulici je 33 takih, ki jih z gotovostjo lahko pripišemo kakemu tujemu živemu jeziku, skoraj vse angleščini, in katerih zakonitost je zato vsaj vprašljiva.

3.1 Poleti 2017 je bila v okviru projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (Ahačič idr. 2017a) izpeljana javna anketa *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b), ki je vsebovala tudi izrekanje o trditvi: »Slovenska jezikovna krajina naj se kaže tudi v rabi slovenskega jezika pri poimenovanju različnih ustanov, trgovin, lokalov, javnih napisih ipd.«

O trditvi se je izreklo 3267 oseb: 71 odstotkov anketirancev se s trditvijo strinja v celoti, 25 delno, štirje odstotki pa se s trditvijo ne strinjajo. Tipična obrazložitev strinjajočih se je, da »se v Sloveniji pač govori in piše slovensko«, tipična obrazložitev tistih, ki se s trditvijo strinjajo delno, pa, da »bi tujejezična imena lahko imela tista podjetja, ki poslujejo s tujino, in tuja, ki imajo pri nas podružnico ali poslovalnico«. Nekateri se zavzemajo za dvojezične slovenske in angleške napise v lokalih, kjer pričakujejo tujce. Anketiranci, ki se s trditvijo strinjajo delno, torej zagovarjajo rešitve, kakršne so uzakonjene v ZJRS.

3.2 Na osnovi zapisanega lahko sklenemo, (1) da veljavno zakonodajo, ki ureja slovenščino v javni rabi, potencialno krši 31 odstotkov javnih napisov na ljubljanski Naborjevi ulici in (2) da se s takim stanjem strinjajo štirje odstotki anketirancev, medtem ko 96 odstotkov anketirancev meni, da bi morala biti jezikovna krajina na Slovenskem bolj slovenska. Med njimi je 25 odstotkov takih, ki zagovarjajo

predlog odpravlja dvoumnost prislova 'lahko', ki v Pravidniku nastopa v zvezi 'jezik, ki je lahko razumljiv', in ga nadomešča z 'zlahka', ustrezno ubeseditvi v več drugih uradnih jezikih EU. Nova ubeseditve v primerjavi s spreminjanim zakonom opušča vejici, tako ali tako poljubni, in s tem popravlja tiskovno napako, tj. postavljenost prve od obeh vejic pred besedo, za katero bi morala stati.« Dokument ima sicer oznako, da se lahko objavi na spletu, vendar ga tam ni najti. Za posredovanje dokumenta se zahvaljujem vodji Službe za slovenski jezik Simoni Bergoč. Vsebinsko zelo podobna obrazložitev potrebe po spremembi zakona je objavljena v gradivu za 50. sejo Vlade RS pod naslovom *Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o javni rabi slovenščine*, prim. www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/sklepi/seje_vlade/50_seja/50sv14.doc.

ureditev, kot jo predvideva ZJRS, 71 pa takih, ki si želijo še manj tujejezičnih javnih napisov, kot jih dopušča zakon.

4 Kako naprej?

4.0 Odgovor na vprašanje, kako izpolniti demokratično izraženo voljo 96 odstotkov anketirancev, ki predstavljajo večinsko mnenje stroke in hkrati nezanemarljiv vzorec slovenskih volivcev in davkoplačevalcev, ter hkrati odpraviti vsiljevanje rešitev, ki jih zagovarjajo le štirje odstotki anketirancev, je enak odgovoru, kako izboljšati slovensko družbo in državo sploh. Tako, da bi začeli sprejemati zakone z jasnimi določili, ki bi služili civilizacijskim in nacionalnim vrednotam, ki jih večinsko zagovarjamo državljani Republike Slovenije, ne pa da je slovenska zakonodaja vsak dan bolj vdano podrejena ekonomski politiki in prek te centrom moči, kapitalsko povezanim združbam in elitam, zlasti tujim in tistim domačim, ki jim je slovenščina ovira do še večjega zaslужka.

4.1 Dober začetek bi bil že, da bi spoštovali duha in črko veljavnega *Zakona o javni rabi slovenščine*.¹¹ Obstajajo tudi mnoge druge rešitve, ki so še bolj v rokah politike, od dolgoročnih, da bi spodbujali materni jezik kot vrednoto, ne pa ga prikazovali kot coklo razvoja, do fiskalnih, namreč z davčnimi spodbudami tistih, ki bi se odločili za slovenščino in po potrebi za neoporečno dvojezičnost, oziroma obremenitvami tistih, ki jim je protizakonita uporaba tujih jezikov tako prirasla k srcu, da so za uresničitev tega svojega nagnjenja pripravljani tudi plačati.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

– –, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Florian COULMAS, 2009: Linguistic Landscape and the Seed of the Public Sphere. *Linguistic Landscape, Expanding the Scenery*. Ur. Elana Shohamy, Durk Gorter. New York, London: Routledge.

Nataša GLIHA KOMAC, Simona KLEMENČIČ, Nina LEDINEK, Jani KOZINA, 2016: Jezikovna krajina v Republiki Sloveniji in določbe veljavne zakonske ureditve: raba slovenščine

¹¹ Na ta vidik sem v radijski oddaji *Jezikovni pogovori*, ki je bila na Radiu Ars na sporedu 28. 11. 2017, opozoril za to pristojnega inšpektorja, s katerim sva se po snemanju dogovorila za vsebinski sestanek na Tržnem inšpektoratu. Ta naj bi bil 14. 2. 2018. Dne 12. 2. 2018 sem s Tržnega inšpektorata prejel pismo, v katerem je zapisano tole: »Obveščamo vas, da sestanka, ki je dogovorjen za v sredo, dne 14.2.2018 ob 12.00 uri, zaradi bolezni, sodelujočih predstavnikov na sestanku s strani Tržnega inšpektorata RS, na ta dan ne bo. O naslednjem možnem terminu vas bomo pravočasno obvestili.« Pod pismo se je podpisala glavna tržna inšpektorica. O »naslednjem možnem terminu« me do danes (6. 7. 2018) še niso obvestili.

pri izbiri firm oz. imen pravnih oseb zasebnega prava ter fizičnih oseb, ki opravljajo registrirano dejavnost (sociolingvistični vidik). *Jezikoslovni zapiski* 22/1, 7–21.

Nataša GLIHA KOMAC, Polonca KOVAČ (ur.), 2018: *Pravna ureditev in programski dokumenti o jezikovni rabi in praksah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabnikov slovenskega jezika v sosednjih državah in po svetu*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Franc MARUŠIČ, Rok ŽAUCER, 2009: *Končno poročilo o izvedbi elaborata Tujejezična imena lokalov, obratov, poslovnih prostorov ter stališča Slovenije do njih*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici.

Maja MEZGEC, 2015: *Raziskava o jezikovni pokrajini na naselitvenem območju slovenske skupnosti v Italiji*. Trst: Slori.

Zakon o javni rabi slovenščine. *Uradni list RS*, št. 86/04 in 8/10.

A GLANCE AT THE LINGUISTIC LANDSCAPE IN SLOVENIA

The author inspected the visual linguistic landscape of Nazorjeva ulica, a street in the centre of Ljubljana. The result of the sample inspection shows that among 107 linguistic signs of that particular public space, at least 31% are not written in Slovene. Using non-Slovene signs that are neither foreign company names nor foreign trade marks violates the Act on Public Usage of Slovenian Language, adopted by the National Assembly of the Republic of Slovenia in 2004 and 2010. Moreover, in the web inquiry (in the targeted research project “Slovenian Language Policy and User Needs”) conducted on this and other sociolinguistic matters in summer 2017, the vast majority of language users (3146 out of 3267 persons that answered the question, i.e. 96% of them) expressed the opinion that linguistic landscape in Slovenia should be more Slovene as it actually is. At the end, the paper brings some propositions how to approach to the solution of the problem.

Obravnava skladnje pri pouku slovenščine v tretjem triletju osnovne šole, v gimnaziji ter srednjem strokovnem in poklicnem izobraževanju

MOJCA SMOLEJ, NIKA LAMPRET

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI – 1000 Ljubljana, mojca.smolej@ff.uni-lj.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Prispevek podaja skrajšan pregled rezultatov analize obravnave skladnje pri pouku slovenščine v osnovni in srednji šoli. Pregled tiskanega učnega gradiva je pokazal, da večina samostojnih delovnih zvezkov za pouk slovenščine učencev ne navaja k razmisleku o pomembnosti pridobljenega znanja s področja skladnje. V pregledanih samostojnih delovnih zvezkih skoraj ni mogoče zaznati kritične refleksije in osmislitve pridobljenega znanja.

The article presents a shortened and simplified overview of the results of the analysis regarding teaching Slovene syntax in elementary and secondary school. A review of printed learning material showed that most autonomous workbooks for teaching Slovene do not encourage elementary and high school pupils to reflect on the importance of the acquired knowledge in the field of syntax. In the examined autonomous workbooks, it is hardly possible to detect critical reflection and understanding of acquired knowledge.

Ključne besede: skladnja, pouk slovenščine, osnovna šola, gimnazija, srednje strokovno in poklicno izobraževanje

Key words: syntax, Slovene lessons, elementary school, gymnasium, secondary technical and vocational educations

0 Uvod

V raziskavi sva pregledali obravnavo skladnje pri pouku slovenščine v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole, v gimnaziji ter v srednjem strokovnem in srednjem poklicnem izobraževanju. Pri vsakem izmed omenjenih izobraževanj sva na začetku obravnave opredelili vsebino in splošne cilje predmeta slovenščina, kot jih navaja pripadajoči učni načrt (osnovnošolsko in gimnazijsko izobraževanje)¹ ali katalog znanja (srednje strokovno in srednje poklicno

¹ Dostopno 1. 10. 2017 na http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf in http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf.

izobraževanje),² v nadaljevanju pa sva se posvetili ciljem, ki so neposredno ali posredno povezani s poukom skladnje. Raziskavo sva nadgradili z analizo samostojnih delovnih zvezkov (tretje vzgojno izobraževalno obdobje v osnovnošolskem izobraževanju), učbenikov in delovnih zvezkov (gimnazijsko, srednje strokovno in srednje poklicno izobraževanje).

Pri obravnavi pouka skladnje v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju sva analizirali samostojne delovne zvezke *Slovenščina za vsak dan, Od glasov do knjižnih svetov, Znanka ali uganka* in *Slovenščina za sedmi, osmi in deveti razred*. Pri obravnavi pouka skladnje v gimnazijskem in srednjem strokovnem izobraževanju sva analizirala učbenike in pripadajoče delovne zvezke ali zbirke nalog, ki se uporabljajo v tretjem letniku omenjenih izobraževanj, in sicer *Na pragu besedila 3, Govorica jezika 2/3* in *Z besedo do besede – Slovenščina 3*. Pri obravnavi pouka skladnje v srednjem poklicnem izobraževanju sva analizirali učbenik in delovni zvezek *Besede 3*.

Pri analizi sva se osredotočili na opredelitve jezikoslovnih pojmov s področja skladnje in naloge, ki te pojme utrjujejo. Posebej sva preverili, ali naloge predvidevajo kritično refleksijo pridobljenega znanja in ali opredelitve in naloge na kakršen koli način osmišljajo³ pridobljeno jezikovno znanje s področja skladnje.

0.1 Pouk skladnje

Poznavanje zakonitosti skladnje in raba najrazličnejših skladenjskih struktur je temeljnega pomena za učence vseh stopenj, saj je del vsakodnevnih aktivnosti pri pouku.

Za šoloobveznega otroka je oblikovanje zahtevnih skladenjskih struktur bistvena veščina. /.../ V šolskem obdobju je kompleksna skladnja nujna, saj se od otrok vedno bolj zahteva, da v vsakodnevnih usnih in pisnih dejavnostih v razredu opisujejo, prepričujejo, poročajo, napovedujejo izide, si izmišljujejo, podajajo napotke in sklepajo. (Marinellie 2004: 518)

Pouk skladnje je torej bistven, saj je del vsakodnevnih šolskih aktivnosti. Tega se je zavedala tudi O. Kunst Gnamuš (npr. 1981, 1984/85, 1992), ki si je že v 80-ih in 90-ih letih prejšnjega stoletja prizadevala za prenovitev pouka skladnje.

Kot enega izmed problemov navaja, da šola ne ozavešča razmerij med oblikoslovno in skladenjsko ravnino, ki ju spoznava kot medsebojno neodvisni. Učenci namreč spoznavajo jezik na različnih ravninah, ne spoznavajo pa funkcionalnih razmerij med njimi. Trdi, da je za učenca pri izbiri pravega stavčnega razmerja pomembna izkušnja, ne jezikovna logika, in da mora učenec najprej razumeti pomensko sestavo, šele nato lahko oblikuje stavek. (Kunst Gnamuš 1981, po Bradeško 2017: 9)

Otrok se ni zmožen odtrgati od sveta konkretne izkušnje in lahko dobro sklepa ob konkretnem gradivu, odpove pa, ko se je treba postaviti na jezikovno raven in sklepati na podlagi jezikovno danih sodb. (Kunst Gnamuš 1981: 20)

² Dostopno 1. 10. 2017 na <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2014/programi/SPI/KZ-IK/katalog.htm>.

³ Osmislitev pomeni, da je učencu nujno pojasniti, zakaj določeno znanje potrebuje oziroma kako mu lahko koristi. Natančnejša razlaga pojma osmislitev je s primeri predstavljena v nadaljevanju članka.

Na nujnost osmišljanja jezikovnega pouka, predvsem pouka skladnje, je leta 2002 v svoji raziskavi opozarjala tudi L. Ivšek. Na osnovi Bloomove teorije⁴ je analizirala vprašanja in naloge poglavij iz skladnje in besedoslovja v učbenikih od 4. do 8. razreda. Ugotovila je, da je v večini učbenikov zapostavljena povezava znanja z njegovo uporabo.

Analiza nalog po Bloomovi taksonomiji kaže na primanjkljaje pri razvijanju mišljenja in posredno tudi jezikovnega mišljenja. /.../ Kaj bi s tako nalogo želela sporočiti učiteljem v praksi? Predvsem to, da bi bili pozorni pri načrtovanju svojega dela, da bi sledili cilju in smislu poučevanja jezika v osnovni šoli, da bi se izogibali poučevanju o jeziku in poučevali jezik v vseh njegovih razsežnostih /.../. Zato morajo biti pri svojem delu najprej pozorni na učence, upoštevati morajo njihove zmožnosti, ponuditi jim zanimive, življenjske naloge in učence ozaveščati o smiselnosti jezikovnega pouka. (Ivšek 2002: 166)

Poleg zahteve po osmišljanju jezikovnega pouka in povezavi znanja z njegovo uporabo je opaziti tudi zmanjševanje obsežnosti pouka skladnje, in to tako v prvem jeziku kot tujih jezikih.

Za področje poučevanja tujih jezikov se zdi, da v zadnjih dvajsetih letih poučevanje večstavčne skladnje nima (več) svojega mesta, zlasti ne znotraj meja komunikacijskega pristopa, in seveda SEJO.⁵ /.../ S komunikacijskim pristopom, ki ga je utrdil SEJO, sta bili uvedeni dve pomembni področji: avtentična besedila in slovnica kot orodje, ko je potrebno. Morda je prav to razlog, da je eksplicitna, večstavčna skladnja v SEJO komaj kje omenjena /.../. (Mertelj 2014: 96)

Vsi izpostavljajo nujno povezovanje med jezikovnim znanjem in njegovo rabo, osmislitvijo zahtevanega poznavanja določenih skladenjskih oziroma slovničnih zakonitosti, zaslediti pa je tudi zahtevo po kritičnem preverjanju upravičenosti zmanjševanja skladenjskih vsebin zaradi komunikacijskega pristopa. Slednje se nanaša predvsem na pouk tujih jezikov, kar pa lahko prezrcalimo tudi na pouk materinščine.

Izhajajoč iz danih ugotovitev in analize pregledanih učbenikov in delovnih zvezkov za pouk slovenščine sva v nadaljevanju izpostavili pet najpogostejših elementov obravnave skladnje, ki bi jih bilo v prihodnje smiselno nadgraditi oziroma izpopolniti: obravnavo stavčnih členov, znotraj stavčnih členov še posebej povedkovega določila, obravnavo odvisnih stavkov, obravnavo S-struktur in razumevanje trpnih in tvornih stavkov.

⁴ Bloomova taksonomija pozna šest stopenj razvrščanja ciljev pouka: znanje (zmožnost spomniti se že naučenega gradiva itd.), prepoznavanje (ugotavljanje pomena, razumevanje smisla itd.), uporaba (uporaba znanja v novih, konkretnih situacijah), analizo (razporejanje snovi na posamezne elemente itd.), sintezo (postavljanje posameznih elementov v novo celoto) in vrednotenje (ocena, presoja pomena celote glede na cilj).

⁵ SEJO (Skupni evropski jezikovni okvir), po angl. CEFR (Common European Framework for Languages).

1 Osmislitev obravnave stavčnih členov

Stavčni členi so v osnovni šoli prvič obravnavani v sedmem razredu. Učni načrt (2011: 46, 87, 104) predvideva obravnavo štirih osnovnih stavčnih členov, in sicer osebka, povedka, predmeta in prislovnega določila (kraja, časa, načina in vzroka). Prilastek je izpuščen, kljub temu da je v osmem razredu med obravnavo odvisnikov naveden tudi prilastkov odvisnik, kar je nesmiselno, saj je konstrukcija s prilastkovim odvisnikom mnogo bolj zahtevna kot npr. besednozvezna konstrukcija jedrnega samostalnika z enobesednim prilastkovim določilom.

Obravnava stavčnih členov v pregledanem gradivu ne daje nikakršne osmislitve nujnosti poznavanja stavčne strukture oziroma stavčnih členov. Nikjer ni pojasnjeno, zakaj analizirati stavčne člene, zakaj jim v tretjem triletju osnovne šole posvečati toliko časa in zakaj se z njimi ponovno ukvarjati v gimnaziji oziroma srednji šoli. Zanimivo je, da tega ne predvideva niti učni načrt za pouk slovenščine. Ko omenjamo osmislitev, mislimo na osmislitev za učenca. Učencu bi bilo nujno osmisliti analizo stavčnih členov oziroma podčrtovanje stavčnih členov (slednjega sicer učni načrt ne predvideva več, kar je škoda, saj je lahko prav podčrtovanje pripomoček za prepoznavanje/vizualizacijo zakonitosti različnih stavčnih struktur). Osmislitev posledično vodi v zabavno igro »iskanja podatkov«, preko katerega učenec dodatno izostri svoj jezikovni čut.

Smisel poučevanja oziroma poznavanja stavčnih členov je razvijanje zmožnosti tvorjenja strukturno različnih stavkov oziroma povedi, ki so nosilci enakih ali podobnih pomenskih podstav. Isto informacijo lahko izrazimo z različnimi strukturami. Prav skladnja je področje, kjer se najbolj kaže odvisnost med pomenom, pomensko podstavo in površinsko strukturo, stavkom in besedilom. Preko analize stavčnih členov odkrivamo povezanost med globinsko in površinsko strukturo. Brez ozaveščenega poznavanja povezanosti med propozicijo in strukturo je okrnjena sporazumevalna zmožnost. Če nekoliko poenostavimo in izkoristimo znani primer, ki ga je leta 1987/88 v članku *Težave upovedovalne teorije in smeri njenega razvoja* zapisala Olga Kunst Gnamuš (1987/88: 8): »Pozdravljanje partizanov je bilo zelo veselo.«,⁶ je brez poglobljene zmožnosti odkrivanja zakonitosti prepletenosti pomena, smisla in strukture, učenčeva zmožnost razumevanja in posledično tvorjenja katere koli vrste besedil nepopolna. Učenec je zlahka žrtev najrazličnejših (jezikovnih) hotenih ali nehotenih manipulacij. Obravnava propozicije v učnem načrtu ni predvidena, kar je razumljivo. Za osmislitev analize stavčnih členov in njihove povezanosti s »pomenom« je dovolj, da se s primeri pokaže, da je ista struktura lahko nosilka različnih smislov in da je isti smisel/pomen lahko izražen z različnimi strukturami. To je v sedmem razredu nekoliko težje, saj je predvidena le obravnava golih stavčnih členov oziroma njihova najosnovnejša oblika. Vseeno pa se lahko zgolj s pomočjo površinske obravnave (brez stavčne analize) pojasni, da lahko isti »podatek« izrazimo z različnimi besedami. Z istimi besedami pa lahko nasprotno izrazimo tudi različne pomene in smisle. Dela pomenske podstave (oziroma »podatkov«) lahko na površinski strukturi ne izrazimo, podatke lahko prestavimo na drugo mesto v strukturi, s čimer se ne spremeni le pomen, pač

⁶ Dvoumnost je prisotna le pri samostojni rabi povedi, ko je sobesedilo izključeno iz analize.

pa tudi smisel. Za razumevanje oziroma usvajanje tvorjenja različnih struktur s podobnimi ali celo enakimi pomenskimi podstavami in tvorjenja enakih struktur z različnimi pomenskimi podstavami ter posledično smisli ni nujno obvladovanje nomenklature oziroma podrobno poimenovanje in razčlenjevanje vsake izmed tvorjenih struktur, pomembno je, da učenci uzavestijo možnost tvorjenja različnih struktur in s tem njihovo razumevanje.

Navajava le dve uvodni definiciji stavčnih členov iz učbenika oziroma samostojnega delovnega zvezka, ki v sedmem razredu uvajata tematiko stavčnih členov, obenem pa dovolj jasno ponazarjata raven osmislitve usvajanja stavčnih členov.

- *Stavek sestoji iz več delov in ti nosijo različne podatke.* (Slovenščina za vsak dan 7, 105)
- *Stavčni členi so, kot že samo ime pove, deli stavka. Poznamo sedem različnih stavčnih členov. Vsak izmed njih ima svoje ime, svojo vprašalnico in značilen način podčrtavanja.* (Od glasov do knjižnih svetov 7, 49)

Prva definicija sicer navede, da so stavčni členi nosilci podatkov, ne osmisli pa vzroka nujnosti prepoznavanja/razumevanja različnih podatkov, posledično smislov, in tvorjenja različnih struktur, ki so nosilke številnih podatkov. Druga definicija učenca uvede v obravnavo stavčnih členov brez vsakršne osmislitve oziroma pojasnjevanja, zakaj poznati stavčne člene. Obravnava postane tako namenjena sama sebi.

Poučevanje in s tem usvajanje zakonitosti stavčnih členov je tako v osnovni kot srednji šoli nujno, saj se preko razumevanja soodvisnosti globinske strukture oziroma pomena in površinske strukture/stavka krepi učenčeva sporazumevalna zmožnost, ki zaobjema tako poznavanje zgradbe lastnega jezika kot zmožnost tvorjenja/razumevanja zvrstno in stilistično različnih besedil. Poznavanje skladenjske zgradbe lastnega jezika je navsezadnje lahko v veliko korist pri usvajanju tujih jezikov. Pomembno je le, da se učencu jasno pokaže soodvisnost pomenske in površinske strukture ter razkrije in osmisli nujnost/koristnost njenega poznavanja.

2 Povedkovo določilo kot predmet

Opozarjava na neredke primere napačnega pomenskega razumevanja nekaterih stavčnih členov, predvsem povedkovega določila, ki je sicer za obravnavo predviden šele v tretjem letniku gimnazije. Kljub temu se lahko precej povedkovih določil najde že v učbenikih in delovnih zvezkih za sedmi razred osnovne šole.

- *O vzreji psov ima največ znanja moj stric.*
- *Nihče od njih nima prave volje za delo.*
- *Tudi mi smo pretreseni zaradi rušilnega potresa na Haitiju.*
- *Jutri boste imeli v šoli torkov urnik.*
- *Misel na popravni izpit se mu prikazuje kot mora.* (Od glasov do knjižnih svetov 7, 51, 53, 54)

Podobni primeri so prisotni v večini pregledanega gradiva. V vseh petih navedenih primerih naj bi učenci (sedmi razred) določili povedek in predmet oziroma vse stavčne člene. Ker je v vseh rabljen povedek s povedkovim določilom (*ima največ znanja, nima prave volje za delo, smo pretreseni, boste imeli torkov urnik, se prikazuje kot mora*), so vse predvidene stavčnočlenske analize napačne, kar je

zagotovo posledica ne dovolj poglobljene osmislitve analize stavčnih členov, ki so neobhodno povezani s pomensko podstavo. Razlaga in obravnava stavčnih členov brez predhodnega temeljitega vpogleda v pomensko podstavo lahko vodi do napačnega razumevanja stavčnih členov. Vse skupaj pa lahko tako postane brezsmiselno (predvsem pa napačno) razčlenjevanje stavčne strukture.

Tudi na tem mestu se potrjuje, da je osmislitev nujnosti poznavanja stavčne strukture oziroma stavčnih členov obvezna.

3 Odvisnik ni stavčni člen?

V osmem razredu se po učnem načrtu obravnava podredno zložena poved. Natančneje se pregleda deset vrst odvisnikov: krajevni, časovni, načinovni, vzročni, osebkov, predmetni, namerni, pogojni dopustni in prilastkov odvisnik. Posebno pozornost vzbudi prilastkov odvisnik oziroma prilastek, saj se ga v sedmem razredu med stavčnimi členi ne omenja. To je nenavadno, saj je konstrukcija s stavčno obliko prilastka za razumevanje zahtevnejša kot zveza enobesednega prilastka z jedrnim samostalnikom. Izpust prilastka v sedmem razredu kaže na globlji problem, prisoten v vseh pregledanih učnih gradivih. Naj bo to ponazorjeno s primeri.

- *Vprašaj se po odvisnikih in na svoja vprašanja tudi odgovori. Nato odvisnike spremeni v stavčne člene in jim določi vrsto. Glej zgled.*

a) *Sveti se, kot bi bil zlat.*

Vprašanje: kako se sveti?

Odgovor (tj. odvisnik): Kot bi bil zlat.

Pretvorba odvisnika v stavčni člen: Sveti se kot zlato. (Od glasov do knjižnih svetov 8, 61)

///////

p. d. n.

- *V povedih obkroži osebkov odvisnik in ga zamenjaj z osebkom; na črte napiši nove povedi. Kdor vse ve, naj zdaj molči. → Vseved naj zdaj molči. (Slovenščina za vsak dan 8, 80)*
- *Podčrtaj odvisni stavek, nato pa ga pretvori v ustrezni stavčni člen. Napiši novo poved. Šele v zadnjem času se človek zaveda, da je njegovo ravnanje napačno. V kateri stavčni člen si pretvoril odvisnik? (Slovenščina za vsak dan 9, 95)*

Zadnji primer je vzet iz delovnega zvezka za deveti razred, saj želiva pokazati, da se razumevanje odvisnikov in njihovih skladijskih vlog v primerjavi z osmim razredom ne spremeni. S primeri nalog sva izpostavili napačno razumevanje skladijskih vlog odvisnikov. Navodilo, po katerem je treba odvisnik spremeniti v stavčni člen, ni le poenostavitev, kar bi bilo razumljivo in povsem pričakovano v osnovni šoli, pač pa napaka, ki se pojavlja v vseh učnih gradivih. Pomeni nerazumevanje skladijske in s tem povezane pomenske vloge odvisnika. Odvisnik je namreč stavčni člen, kar pomeni, da odvisnik opravlja vlogo stavčnega člena in ga je potemtakem nemogoče pretvoriti v stavčni člen, saj je to že sam po sebi. Res je, da je tu slovnična terminologija zavajajoča, saj odvisnik, ki je stavek, opravlja vlogo dela stavka. V bistvu je »stavek del stavka«, vendar je tovrstne nedoslednosti znotraj slovnične terminologije precej. Nedoslednost poimenovanj nakazuje na drugo raven, in sicer na pomensko, zato bi bilo že uvodoma, torej v sedmem razredu, ko se učenci spoznavajo s strukturo stavka, nujno poudariti

povezanost pomenske podstave in površinske, strukturne skladnje, seveda primer- no učenčevim zmožnostim. Kot sva omenili že v prvem poglavju tega prispevka, je temelj razumevanja stavčnih členov, tako golih kot v obliki stavkov, razumevanje odvisnosti med pomenom, pomensko podstavo in površinsko strukturo, stavkom in širšim besedilom. Preko analize stavčnih členov odkrivamo povezanost med globinsko in površinsko strukturo. Prav pri obravnavi odvisnikov se kaže nuj- nost vzporejanja jezikoslovnih izrazov, izpostavljanja odnosa med obliko besede, konstrukcijo zveze besed, stavčno zgradbo in zvezo stavkov na eni strani ter njihovimi vlogami, njihovim pomenom na drugi strani. Vseskozi bi bilo dobro poudarjati, da je izražen »podatek« odvisen od oblike besede ali zgradbe zveze besed oziroma stavkov.

Pri pretvarjanju odvisnikov v gole (nestavčne) stavčne člene se v učnem gra- divu kaže nujnost večjega opozarjanja na smiselnost tovrstnih pretvorb. Učence bi bilo treba opozarjati, da lahko iste »podatke« izrazijo na več načinov, ki pa so lahko slogovno različni, v določenih okoliščinah ustrezni, v drugih neprimerni ali neustrezni. S tovrstnim opozarjanjem lahko učenci razmišljajo o različnih možnostih izrekanja iste stvarnosti, s tem pa se jim osmišlja obravnava različnih vrst skladenjskih struktur. Na ta način učenci razvijajo svojo sporazumevalno zmo- žnost, tako na ravni tvorjenja kot razumevanja najrazličnejših vrst besedil. Krepi se učenčevo poznavanje zakonitosti različnih stilo tvornih postopkov in posledično razumevanje večfunkcijskosti na ravni ustreznosti in primernosti tvorjenih zvez oziroma struktur.

3.1 Zakaj je odvisnik stavčni člen?

Glede na to, da pregledano učno gradivo izhaja iz razumevanja, da odvisnik ni stavčni člen, in da želimo v prispevku opozoriti na napačno razlaganje odnosa med (golim) stavčnim členom in stavčnim členom v obliki odvisnika, je smiselno vsaj poenostavljeno utemeljiti, zakaj je tovrstno razlago nujno popraviti oziroma jo ustrežneje oblikovati.

Odvisniki se glede na svoje primarne funkcije in pomene med seboj razlikujejo. Razdelili bi jih lahko v štiri osnovne skupine:⁷ a) odvisniki, ki so del matičnega stavka (gre za neke vrste propozicijo v propoziciji),⁸ b) odvisniki, ki niso del jedrne propozicije matičnega stavka (gre za družljivost), so pa izhodiščno (neobvezno) stavčnočlenski, c) odvisniki, ki so podredni le na strukturni ravni in so izhodiščno nestavčnočlenski (če izhajamo iz razumevanja tradicionalne slovnice) in č) odvisni- ki, ki imajo stavčno strukturo in so podredni le na strukturni ravni, na pomenski oziroma modifikacijski ravni pa opravljajo vlogo modifikatorjev matičnega stavka in so po funkciji blizu členkom.

⁷ O prvih dveh skupinah je pisala A. Žele (2016).

⁸ O prilastkovem odvisniku kot propoziciji v propoziciji matičnega stavka je pisal Robert Cazinkić (2000/01, 2004).

Primeri posameznih skupin odvisnikov:

(a) Odvisniki kot del matičnega stavka:

Kdor ne bo naredil domače naloge, bo dobil minus; Ana si želi, da bi bilo že konec šole; Dobro je, da nikoli ne zamudiš.

Navedeni primeri se med seboj skladijsko razlikujejo, skupno pa jim je, da so na strukturni in pomenski ravni obvezni. Vsi opravljajo vlogo obveznega stavčnega člena. Vzporedno z vezljivostno kategorijo lahko zapišemo, da je med matičnim stavkom in navedenimi odvisniki izražena vezljivostna moč, kar pomeni, da vsi odvisniki opravljajo vlogo obveznih določil in so kot taki del matičnega stavka. Odvisnik kot celota predstavlja element propozicije matičnega stavka. Prva skupina odvisnikov je obvezno stavčnočlenska. Zapisano poenostavljeno: vsi odvisniki prve skupine so obvezni stavčni členi glavnega stavka, saj ga pomensko in strukturno dopolnjujejo. Glavni stavek bi bil brez izpeljave odvisnega stavka pomensko in strukturno nepopoln. Natančno razumevanje pomenske in strukturne soodvisnosti med glavnim in odvisnim stavkom je nujno, saj se na ta način pogloblja razumevanje zakonitosti podrednega skladijskega odnosa (osmi razred, srednja šola), posledično pa tudi prirednega (deveti razred, srednja šola).

(b) Odvisniki, ki niso del jedrne propozicije matičnega stavka:⁹

Ko zazvoni zvonec, učenci hitro stečejo iz razreda; Ker bo jutri deževalo, šolski izlet odpade; Če boste med poukom klepetali, nam ne bo uspelo pridelati vse učne snovi.

Navedeni primeri se od predhodne skupine ločijo po tem, da na ravni strukture oziroma glede na matični stavek niso obvezni. Vzporedno z vezljivostno kategorijo jih lahko opredelimo kot družljive, kar pomeni, da propozicija odvisnika ni vključena v propozicijo matičnega stavka, sta pa obe propoziciji povezani na ravni modifikacije pomenske podstave matičnega stavka. Navedeni odvisniki opravljajo vlogo neobveznih stavčnih členov, kar pomeni, da za strukturo matičnega stavka niso nujni, so pa obvezni na ravni smisla oziroma na ravni ilokucije in posledično perlokucije. Razlikovanje med odvisniki druge skupine in odvisniki prve bi bilo dobrodošlo na gimnazijski ravni, nanje pa bi lahko poenostavljeno opozorili v devetem razredu osnovne šole. Prva skupina odvisnikov je namreč za polnopomensko in strukturno razumevanje glavnega stavka nujna, druga skupina je obvezna le na ravni smisla.

Poleg omenjenih dveh skupin odvisnikov, ki opravljajo vlogo obveznega ali neobveznega stavčnega člena, poznamo še dve vrsti odvisnikov, ki pa sta za pouk prezahtevni. Morda bi se ju lahko obravnavalo na gimnazijski ravni z učenci, ki bi kazali posebno zanimanje za slovnične danosti slovenskega jezika. To so (c) izhodiščno nestavčnočlenski odvisniki (npr. *Medtem ko Aljaž vedno vse poje, se*

⁹ Izraz jedrna propozicija je uporabljen zaradi razlikovanja med propozicijo matičnega stavka in propozicijo odvisnika, ki je hkrati del propozicije matičnega stavka. Matični stavek tako zaobjema lastno, jedrno propozicijo, katere del je propozicija obveznega stavčnočlenskega odvisnega stavka.

Andraž komajda dotakne kosila; Moral bi se učiti, namesto da gledaš televizijo; Če se ti dolgočasiš, se jaz zagotovo ne.) in (č) členkovni odvisniki (npr. *To se ne dela, da boš vedel!; Če sem ti že stokrat povedala, da nimam časa!*).

V nasprotju s prvima dvema skupinama, kjer so navedeni odvisniki, ki jih večina slovníc (npr. *Slovenska slovnica* 1956 na str. 302–318, *Slovenska slovnica* 2000 na str. 636–646) ter osnovnošolskih in srednješolskih učbenikov za slovenski jezik obravnava in po vsej verjetnosti zaradi enostavnejšega razumevanja predstavlja kar skupaj z obveznimi stavčnočlenskimi odvisniki, je tretja skupina prezrta, saj na skladenskofunkcijski in pomenski ravni izstopa in se vede samosvoje. Njihova posebnost je v tem, da so po strukturi vsi podredni, po pomenu pa ne sodijo v nobeno izmed kategorij, ki jih npr. predvideva *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000: 432–436). Prav vse navedene odvisnike lahko (pomensko) pretvorimo (po razumevanju *Slovenske slovnice*) v protivna priredna razmerja, s čimer je delno pojasnjena njihova posebnost. Osnovna značilnost odvisnih stavkov zadnje skupine je, da je njihova vloga izražanje modifikacije in da kot taki niso vključeni v propozicijo matičnega stavka, kar jih povezuje z drugo in tretjo skupino odvisnikov. Njihova primarna vloga je krepitev ali slabitev gotovostne naklonskosti, zato jih lahko imenujemo tudi členkovni stavki. Nestavčnočlenski so že izhodiščno.

Večina pregledanih srednješolskih učbenikov in delovnih zvezkov (tretji letnik) predvideva strnjevanje odvisnikov v nestavčna prislovna določila in razširjanje slednjih v odvisne stavke. Pri tovrstnih nalogah bi bilo smiselno poudariti, da je možno iste podatke izraziti z različnimi sestavinami (na to smo opozarjali že pri pregledu osnovnošolskega gradiva). Pri nalogah združevanja povedi najpogosteje manjka poudarek, da je lahko enako logično (pomensko) razmerje izraženo s podrednim ali prirednim veznikom oziroma, natančneje, s podrednim ali prirednim skladenjskim razmerjem (npr. protivnost lahko izrazimo bodisi s prirednim ali podrednim skladenjskim razmerjem), pri čemer se smisel bistveno ne spremeni.

Nekoliko dlje bi se torej pri pouku skladnje v srednji šoli veljalo zadržati pri postopkih obojestranske pretvorbe iz ene vrste priredja v drugo vrsto, prav tako pri postopkih pretvorbe priredij v podredja (in nasprotno), ki ne zahteva večjih smiselnih razhajanj. Zgolj v ilustracijo omenjene problematike naj bo navedenih nekaj primerov, ki jih vsebuje delovni zvezek *Govorica jezika 3*.

– *Po zagotovitvi zdravnikov deklica nikoli ne bo zbolela za rakom dojke; Razvila se je iz zarodka brez zloglasnega gena BRCA 1.* (*Govorica jezika 3*, 43)

Dijaki naj bi navedena primera povezali v pojasnjevalno razmerje (*Po zagotovitvi zdravnikov deklica nikoli ne bo zbolela za rakom dojke, saj se je razvila iz zarodka brez zloglasnega gena BRCA 1*). Škoda je, da naloga ne predvideva povezovanja v druge vrste priredja (npr. sklepalno)¹⁰ ali celo v podredja. Delovni zvezek dijaka ne usmerja k možnosti povezovanja dveh enostavnih povedi v priredno ali podredno zloženo poved (z možno smiselno razliko). Nekatere priredne in podredne povedi

¹⁰ Nekaj tovrstnih vaj je navedenih v sklepnih razčlembi izbranega poglavja, npr. spreminjanje podredno zložene povedi v ekvivalentno priredno zloženo poved itd. (*Govorica jezika 3*, 65, 69), vendar ni nikjer poudarjena smiselnost teh pretvorb. Od dijakov se ne zahteva premisleka o pomembnosti izražanja iste informacije na različne načine.

so obojestransko pretvorljive, npr. posledično priredje je pretvorljivo v vzročno podredje, protivno priredje pa lahko pretvorimo v dopustno podredje (smiselna bi bila primerjava obeh zvez tako na ravni strukture kot pomena oziroma smisla in premislek o ustreznosti rabe določene zveze v izbranih okoliščinah itd.). Če se osredotočimo na konkretne primere, ki jih navaja omenjeni delovni zvezek, bi bile možne naslednje kombinacije tvorbe različnih povedi. S preoblikovanjem enostavnih povedi: *Mutacije spremenijo delovanje gena BRCA 1; Obstaja večje tveganje za razvoj raka dojke* (Govorica jezika 3, 43) je možno tvoriti priredno zloženo poved, v kateri je izraženo sklepalno priredje (*Mutacije spremenijo delovanje gena BRCA 1, saj obstaja večje tveganje za razvoj raka dojke.*), in podredno zloženo poved z vzročnim odvisnikom (*Ker mutacije spremenijo delovanje gena BRCA 1, obstaja večje tveganje za razvoj raka dojke.*). Na podoben način lahko povežemo tudi naslednji enostavni povedi: *Novinar je javnost seznanil z najnovejšimi genskimi raziskavami; Njegovo poročanje je bilo nenatančno in zavajajoče* (Govorica jezika 3, 43). Povežemo ju lahko bodisi v protivno priredje ali protivno podredje bodisi v podredje z dopustnim odvisnikom. Tovrstno opozarjanje na zmožnost izražanja istega ali podobnega pomena oziroma smisla z različnimi strukturami in na večfunkcijskost obravnavanih veznikov (npr. veznik *in* lahko izraža vezalno ali stopnjevalno priredje, lahko pa se celo udejanja na ravni izražanja prilastkovega razmerja) je ključno pri razvijanju dijakove sporazumevalne zmožnosti. Pri tem se krepí učenčevo poznavanje zakonitosti različnih stilotvornih postopkov in posledično razumevanje večfunkcijskosti na ravni ustreznosti in primernosti tvorjenih zvez oziroma struktur.

4 Osmislitev obravnave S-struktur?

V devetem razredu se učenci v okviru sestave dvostavnih in večstavnih povedi prvič seznanijo z S-strukturami. Tako kot pri analizi stavčnih členov tudi tu učna gradiva večinoma ne sežejo dlje od gole predstavitve S-struktur. Vprašanja, zakaj naj bi se jih obravnavalo, pri katerih slovničnih, pravopisnih ali splošno opismenjevalnih ravninah bi bile lahko dobrodošle, ostajajo neodgovorjena. Učencu se načeloma ne da nikakršnih osmislov pretvarjanja stavčnih zvez v S-strukture. Vsekakor pa je, predno skušamo odgovoriti na predhodno zastavljena vprašanja, nujno pogledati, kako je teorija S-struktur sploh našla svojo pot v (S)lovensko slovnico in ali je sploh smiselno vztrajati pri poučevanju omenjenih struktur.

4.1 Matematična podstava razumevanja jezika

Temelj predstavlja delo *Syntactic structures* Noama Chomskega, ki je izšlo leta 1957 (npr. str. 18–25). Tu je jezik predstavljen kot strukturno natančno opredeljen sistem, ki je obenem tudi stabilen. Chomsky nadalje jezik primerja z nizom »stavkov« določenega formaliziranega matematičnega sistema.

Od zdaj naprej bom jezik razumel kot (omejen ali neomejen) niz stavkov, od katerih je vsak po dolžini omejen in zgrajen iz omejenega niza elementov. 1...! Podobno lahko niz stavkov nekega formaliziranega sistema matematike razumemo kot jezik. Osnovni namen lingvistične

analize jezika J je razlikovanje slovničnih sekvenc, ki so stavki J-ja, od neslovničnih, ki niso stavki J-ja, in preučevanje struktur slovničnih sekvenc. (1975: 13)

Ideja matematičnega sistema, ki se kaže v jeziku in kjer je semantična raven neodvisna od skladenjske, je bistvena za oblikovanje teorije zloženosti S-ov. Že bežen pogled na zapise oziroma analize stavkov s pomočjo teorije S-ov potrjuje strogo formalizirano, natančno opredeljeno, od semantične ravni oddaljeno matematično podstavo.

Če so S1, S2, S3 ... trdilni stavki v angleščini, lahko tvorimo angleške stavke kot: Če S1, potem S2. Ali S3 ali S4. Mož, ki je rekel, da S5, bo prišel danes. /.../ Očitno je torej, da lahko v angleščini najdemo sekvenco $a + S1 + b$, kjer sta a in b odvisna drug od drugega, prav tako pa lahko za S1 izberemo neko drugo sekvenco, ki je sestavljena iz $c + S2 + d$, kjer sta c in d odvisna drug od drugega, nato pa lahko za S2 izberemo drugo sekvenco te oblike itd. (1975: 22)

Povezava z matematičnim sistemom je nakazana tudi v *Novi slovenski skladnji* Jožeta Toporišiča (1982). Tako lahko pri obravnavi prirednih zvez beremo:

Grafske simbole sem se trudil uvesti take, ki bi bili po možnosti v rabi tudi na drugih spoznavnih področjih, npr. v matematiki. (Toporišič 1982: 20)

Gotovo se lahko kombinira tudi zapleteno zloženo priredje ali podredje (za soredje je manj verjetno) z zapleteno zloženimi posameznimi stavčnimi členi. (Toporišič 1982: 34)

Ideja matematičnega kombiniranja vsekakor izloča pomenske oziroma smiselne odvisnosti, ki so za jezik ključne.

Slovenska slovnica (Toporišič 2000) pri obravnavi prirednih, podrednih in sorednih skladenjskih razmerij ter zloženih povedi ohranja matematično razumevanje tvorjenja besedil.

Tipičen primer za zapleteno zložena priredja je Prešernovo štiristišje Sem dolgo upal in se bal, slovo sem upu, strahu dal: srce je prazno, srečno ni, nazaj si up in strah želi. »Matematično« bi ga lahko prikazali tako: $\{(aGlag \wedge bGlag) \neq (aSam \wedge bSam)\} \rightarrow \{(cPrid \neq \check{c}Prid)\} \rightarrow \{(aSam \wedge bSam)\}$. (Toporišič 2000: 652)

Če primerjamo navedeni citat z zadnjim citatom Chomskega, vidimo, da sta si po strukturi zelo podobna. Oba izhajata (oziroma drugi izhaja iz prvega) iz dojetja in razumevanja jezika kot matematičnega sistema, po katerem so možna najrazličnejša kombiniranja elementov, ki gradijo ta sistem. V tem »matematičnem« sistemu je pomensko-smiselna raven skoraj v polnosti prezrta. Ponovno se torej zastavlja vprašanje smiselnosti obravnave S-struktur v osnovni in srednji šoli, predvsem pa vprašanje, na katerih jezikovnih ravneh je razumevanje S-struktur lahko koristno.

Razlaganje jezika s pomočjo matematične kombinatorike je vsakršni sodobni analizi jezika tuje,¹¹ saj je v polnosti izključeno upoštevanje besedilne ravni kohezije, koherence in upoštevanje pragmatičnih vidikov, ki presegajo meje ortografskih

¹¹ Gre za trditev, ki teorijo S-ov analizira s parametri sodobnega pogleda na jezik (tu so mišljeni predvsem pragmatika, kognitivizem, sodobna dognanja besediloslovja, korpusni pristop itd.). Ker teorija S-ov ostaja od začetka nespremenjena, nedopolnjena, v šolskih programih pa je vseskozi prisotna, se je ob pregledu teorije zastavljalo vprašanje smiselnosti poučevanja obravnavane teorije oziroma vprašanje kompatibilnosti matematičnega pogleda na jezik ter sodobnega razumevanja in razlaganja jezikovnih zakonitosti.

znamenj (npr. pike, ki v pisnem jeziku označujejo konec povedi). Zaradi neupoštevanja besedilnih zakonitosti dana teorija oziroma analiza ne more biti kazalec jezikovnih/stilističnih značilnosti katerega koli literarnega ali drugega besedila. Pri šolski obravnavi medstavčnih skladenjskih razmerij je teorija lahko dobrodošla na začetni ravni, nikakor pa ne na višji (srednješolski), saj daje lažen vtis jezika kot matematične kombinacije, iz katere je iztrgana pomensko-smiselna raven.

Namen poglavja ni izpostaviti nesmiselnosti ali neustreznosti poučevanja teorije S-ov, pač pa le spodbuditi k dopolnitvi oziroma nadgraditvi omenjene teorije. Čeprav v polnosti odraža razumevanje jezika, kakršno je prevladovalo v sredini 20. stoletja, je lahko zelo koristen in nazoren pripomoček pri razlaganju skladenjskih zakonitosti slovenskega jezika, ki osmisli marsikatero pravopisno pravilo postavljanja vejic. Nekateri učbeniki oziroma samostojni delovni zvezki se te problematike vsaj bežno dotikajo, noben pa se temu ne posveti globlje, kar bi bilo pričakovano. S-strukture so namreč lahko ključni element pri razumevanju zapisovanja ločil, ki je v slovenskem pravopisu skoraj izključno strukturno (skladenjsko) pogojeno. Pri obravnavi S-struktur bi morala biti torej izpostavljena dva vidika: sestava večstavčnih zvez (ta je v večini predstavljen) in pogojenost zapisovanja ločil s skladenjskimi zakonitostmi slovenskega jezika (ta je pri večini le nakazan s pomočjo ene ali dveh nalog).

5 Trpni in tvorni stavek sta sopomenska?

V devetem razredu osnovne šole je predvidena obravnava trpnih in tvornih stavkov. Nanje se osredotoča tudi v tretjem letniku srednješolskega izobraževanja. Pregledano učno gradivo omenjene tipe stavkov predstavlja kot sopomenske stavke in ne omenja, da kljub predstavitvi istega izseka predmetnosti tvorni in trpni stavki ne sporočajo prekrivno enakih elementov pomenske podstave. V trpnem stavku npr. vršilec dejanja največkrat nima svojega člana na površinski strukturi, zato ga ne moremo razumeti kot sopomenskega za tvorni stavek. Gre kvečjemu za navidezno sopomenskost, ki omogoča pomensko manipulacijo, zato je toliko bolj pomembno, da učenci in dijaki izostrijo čut za razlikovanje pomenskih in strukturnih razlik med navedenima tipoma stavkov.

Poleg tega lahko pri navajanju primerov trpnih in tvornih stavkov v pregledanem gradivu opazimo precej neprepričljivih (nesmiselnih?) primerov, ki ne ponazarjajo razlik med obema vrstama stavkov. Nesmiselne (umetno tvorjene) primere lahko opazimo tudi pri nekaterih drugih slovničnih poglavjih.

– *Tvorni stavek poveži s sopomenskim trpnim stavkom.*

Ana odda stanovanje.

Stanovanje se oddaja.

Ana oddaja stanovanje.

Stanovanje je oddano. (Slovenščina za vsak dan 9, 62).

Poenostavljanje in prilagajanje učenčevim zmožnostim je sicer pričakovano, vendar le do takrat, ko primeri in razlage odsevajo realno sliko sistema jezika. V nasprotnem primeru se lahko zgodi, da kljub poenostavitvam predstavljeni izsek jezikovnega sistema učenca ali dijaka sili v napačno predstavo o lastnem jeziku, posledično pa v prepričanje, da lastnega jezika sploh ne obvlada.

6 Sklep

Pregled tiskanega učnega gradiva je pokazal, da večina samostojnih delovnih zvezkov za pouk jezika v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju učencev ne navaja k razmisleku o pomembnosti pridobljenega znanja s področja skladnje. V pregledanih samostojnih delovnih zvezkih skoraj ni mogoče zaznati kritične refleksije in osmislitve pridobljenega znanja.

Samostojni delovni zvezki v večini navajajo, da so stavčni členi smiselni deli stavka, ki prinašajo različne podatke, po drugi strani pa ne izpostavljajo razmerja med besedo oziroma zvezo besed in stavčnim členom. Za celostno razumevanje jezikoslovnega pojma stavčni člen je pomembno učenčevo védenje, da besede predstavljajo znamenja, ki opisujejo oziroma poimenujejo stvarnost, logična razmerja znotraj stvarnosti, lahko izražajo odnos do nečesa itd. Najpomembnejši poudarek je, da pregibne besedne vrste lahko spreminjajo obliko. Ko pa iste besede opazujemo kot stavčne člene, oblike ne moremo več spreminjati, saj se s tem spremeni tudi podatek, ki ga želimo izraziti. S tega zornega kota so zelo pomembne naloge tvorjenja različnih stavčnih členov iz istih besed. Učence je nujno opozarjati, da moramo besede uporabiti v ustrezni obliki, če želimo izraziti določen podatek. Opozarjati jih je treba na tipične besedne vrste, ki opravljajo vloge posameznih stavčnih členov, hkrati pa, da v določenih primerih za izražanje izbranega podatka ena sama beseda ne zadošča. Tudi tega poudarka večina obravnavanih delovnih zvezkov ne navaja. Smiselno bi bilo poudariti, da je večbesedna sestava stavčnega člena v nekaterih primerih obvezna (npr. zveza predloga in samostalnika za izražanje nekaterih prislovnih določil), v drugih pa neobvezna in je njen namen natančnejše določanje izbranega stavčnega člena. Zaradi slednjega je bistveno izpostaviti, da posamezen stavčni člen predstavlja vedno najširši možni odgovor, ki ga lahko zajamemo z diagnostičnim vprašanjem. Učence je koristno opozarjati, da lahko določenemu stavčnemu členu z dodajanjem določil zožimo ali razširimo pomensko polje oziroma pomen na ravni pomenske podstave. S tovrstnimi poudarki se učence opozarja, da kot tvorci besedil odločajo oziroma določajo, kako natančno bodo izrazili določen podatek. Hkrati lahko učenci spoznavajo, da je možno z izbiro ustrezne skladienske strukture del podatkov zamolčati oziroma jih načrtno prikriti. Na tej ravni je nespregledljiva obravnava trpnih in tvornih stavkov. Obravnavani samostojni delovni zvezki navajajo, da tvorni in trpni stavki predstavljajo isti izsek stvarnosti in da so kot taki sopomenski. Tovrstno poimenovanje je problematično, saj v trpnem stavku manjka podatek o vršilcu dejanja, ki omogoča načrtno zakrivanje vršilca dejanja in posledično manipulacijo s predstavljenimi podatki. Prav zaradi možnosti zakrivanja dela informacij trpnih in tvornih stavkov ne smemo sopomensko enačiti. Bistven poudarek v nalogah pretvorb trpnih v tvorne stavke bi moral biti, da lahko konkreten podatek o vršilcu dejanja izrazimo le, če poznamo sobesedilo izbranega stavka in če je vršilec dejanja splošno poznan oziroma ga učenec lahko prepozna na podlagi svojega znanja. V nasprotnih primerih gre le za potencialne vršilce dejanja, učenci pa lahko izbrane stavke dopolnijo z različnimi podatki o vršilcu dejanja.

V večini pregledanih samostojnih delovnih zvezkov so navedene tudi naloge, ki zahtevajo pretvorbe enostavnih povedi v dvostavčne povedi z odvisnikom,

naloge združevanja dveh enostavnih povedi v priredne in podredne zveze stavkov ter naloge strnjevanja dvostavnih povedi v enostavne povedi. Večina delovnih zvezkov učencev ne usmerja v razmišljanje, zakaj so tovrstne naloge pomembne. Učence je nujno opozarjati, da lahko isti pomen ali smisel izrazijo na različne načine, z različnimi zvezami besed, z rabo različnih stavčnih struktur (vse to na učencu prilagojen način). S tem se izognejo ponavljanju enakih struktur, kar vodi v razvijanje sporazumevalne zmožnosti ter širjenje poznavanja različnih vrst struktur in oblik. Pri tem ne smemo pozabiti, da »prevajanje« smiselno podobnih struktur zahteva tudi opozarjanje, da vsa preoblikovanja niso slogovno enakovredna in kot taka primerna za vse govorne položaje.

Podobne ugotovitve lahko podava po analizi učbenika in delovnega zvezka za pouk jezika v tretjem letniku srednjega poklicnega izobraževanja. Tudi na tej ravni izobraževanja večina obravnavanih nalog ne zahteva premisleka, zakaj je poznavanje skladenjskih struktur in posledično pojmov pomembno.

Pri pregledu učbenikov in delovnih zvezkov, ki se uporabljajo pri pouku slovenščine v tretjem letniku gimnazijskega in srednjega strokovnega izobraževanja, lahko vidimo, da so tudi na tej ravni ugotovitve zelo podobne. S pomočjo analize učbenikov in delovnih zvezkov sva ugotovili, da kritično refleksijo o pridobljenem znanju s področja skladnje vsebujejo predvsem učbeniki, veliko manj pa je pri nalogah. Naloge in vprašanja le izjemoma zahtevajo premislek o pomembnosti pridobljenega znanja. Ob obravnavanih nalogah bi bilo smiselno dijake navajati k enakim razmislekom, kot smo jih navajali že na osnovnošolski ravni. Posebej se je treba ustaviti pri strukturi povedka. Učbeniki namreč navajajo, da poznamo gole in zložene povedke, pri čemer večina ne predstavi ključnih razlik med omejenima vrstama povedkov oziroma poda preozko razlikovanje, ki temelji zgolj na površinsko-strukturnem razlikovanju. Pričakovano bi bilo, da bi dijake usmerjali k razlikovanju med povedkom s povedkovim določilom in povedkovim prilastkom tako na površinsko-strukturni ravni kot globinsko-pomenski ravni.

Pregledano učno gradivo izpostavlja predvsem obravnavo posameznih povedi, koristno pa bi bilo, da bi se dijaki pogosteje poglobljali v celotno besedilno analizo, saj bi v resnici lahko le tako v polnosti izpopolnjevali oziroma nadgrajevali lastno sporazumevalno zmožnost (na vseh ravneh). Poleg pogostejšega branja, besedilnega analiziranja in stilno raznovrstnega pisanja bi bilo nujno poglobiti samospoznavno razčlenjevanje lastnega jezika in njegovih funkcij. Za to pa bi bilo treba več osmišljanja posameznih vaj oziroma obravnave posameznih slovničnih poglavij, podprtih s pogostim tvorjenjem in analizo raznovrstnih besedil.

LITERATURA

Karla BERZELAK ZAJC, Alenka ARBITER, Nataša HRIBAR, 2008: *Govorica jezika 2/3*. Slovenščina za 2. in 3. letnik gimnazij (učbenik). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 123–132, 140–147, 229–235.

Karla BERZELAK ZAJC, 2009: *Govorica jezika 3*. Slovenščina v 3. letniku gimnazij in srednjih šol (delovni zvezek). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 8–49, 61–95, 99–106.

Marja BEŠTER TURK, 2011: Sporazumevalna zmožnost – eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine. *Jezik in slovstvo* 56/3–4, 111–130.

Špelca BRADEŠKO, 2017: *(Ne)povezanost obravnave besednih vrst in stavčnih členov pri pouku slovenščine v zadnjem triletju osnovne šole*. Magistrsko delo. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Nana CAJHEN, Nevenka DRUSANY, Dragica KAPKO, Martina KRIŽAJ ORTAR, Marja BEŠTER TURK, 2011: *Slovenščina za vsak dan 7*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 7. razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Rokus Klett. 3. izdaja. 2. ponatis. 73–84, 89–94, 100–115.

—, 2013: *Slovenščina za vsak dan 8*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 8. razredu osnovne šole (1. del). Ljubljana: Rokus Klett. 3. izdaja. 3. ponatis. 70–85, 95–105.

—, 2013a: *Slovenščina za vsak dan 8*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 8. razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Rokus Klett. 3. izdaja. 3. ponatis. 15–26, 45–48, 57–63.

—, 2014: *Slovenščina za vsak dan 9*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 9. razredu osnovne šole (1. del). Ljubljana: Rokus Klett. 4. izdaja. 113–117, 128–133.

—, 2014a: *Slovenščina za vsak dan 9*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 9. razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Rokus Klett. 4. izdaja. 20–24, 43–51, 58–63.

Robert CAZINKIĆ, 2000: Oziralni prilastkovi odvisniki. *Jezik in slovstvo* 46/1–2, 29–40.

Noam CHOMSKY, 1975: *Syntactic structures*. New York: Mouton.

Mateja GOMBOC, 2014: *Besede 3*. Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku triletnih poklicnih šol. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 2. izdaja. 1. natis. 64–84.

—, 2014a: *Besede 3*. Delovni zvezek za slovenski jezik v 3. letniku triletnih poklicnih šol. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 2. izdaja. 1. natis. 76–95.

Mira HEDŽET KRKAČ idr., 2010: *Katalog znanja*. Slovenščina: srednje strokovno izobraževanje. Ljubljana: Strokovni svet RS za poklicno in strokovno izobraževanje.

Marjana HODAK, Silva KASTELIC, Jerica VOGEL, 2009: *Z besedo do besede – Slovenščina 3*. Učbenik za slovenščino – jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. Ljubljana: Mladinska knjiga. 1. natis. 25–34, 38–54, 73–96, 113–124, 136–146, 212–223, 234–239.

—, 2010: *Z besedo do besede – Slovenščina 3*. Zbirka naloga za slovenščino – jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol (1. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 30–40, 42–47, 57–60, 65–68, 71–76, 85–88, 95–101, 110–113, 135–137.

—, 2010a: *Z besedo do besede: Slovenščina 3*. Zbirka naloga za slovenščino – jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol (2. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 51–56.

Katalog znanja slovenščina srednje poklicno izobraževanje. Ljubljana: Strokovni svet Republike Slovenije za splošno izobraževanje, 2007. Dostopno 20. 9. 2015 na <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2014/programi/SPI/KZ-IK/katalog.htm>

Ljudmila IVŠEK, 2002: *Uresničevanje jezikovne vzgoje v osnovi šoli s stališča jezikovne teorije in pedagoške prakse*. Učbeniki pri uresničevanju pouka slovenščine od 4. do 8. razreda osnovne šole s težiščem na skladnji. Magistrsko delo. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Marta KOCJAN BARLE, Milena SMISL, 2014: *Znanka ali uganka 7*. Samostojni delovni zvezek za 7. razred osnovne šole (2. del). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 79–85, 92–105.

—, 2014a: *Znanka ali uganka 9*. Samostojni delovni zvezek za 9. razred osnovne šole (1. del). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 100–127.

—, 2014b: *Znanka ali uganka 9*. Samostojni delovni zvezek za 9. razred osnovne šole (2. del). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 21–33.

Marta KOCJAN BARLE, Dragica PERME, Matej ŽIST, 2013: *Znanka ali uganka 8*. Samostojni delovni zvezek za 8. razred osnovne šole (1. del). Ljubljana: Modrijan. 1. Izdaja. 109–121.

- –, 2013a: *Znanka ali uganka 8*. Samostojni delovni zvezek za 8. razred osnovne šole (2. del). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 5–45.
- Petra KODRE, 2013: *Od glasov do knjižnih svetov 7*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 7. razredu (jezik in književnost). Ljubljana: Rokus Klett. 1. izdaja. 1. ponatis. 47–56.
- –, 2013a: *Od glasov do knjižnih svetov 9*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 9. razredu osnovne šole (jezik in književnost). Ljubljana: Rokus Klett. 1. izdaja. 57–97.
- –, 2014: *Od glasov do knjižnih svetov 8*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 8. razredu osnovne šole (jezik in književnost). Ljubljana: Rokus Klett. 2. izdaja. 47–88.
- Martina KRIŽAJ ORTAR, Marja BEŠTER TURK, Marija KONČINA, Mojca POZNANOVIČ, Mojca BAVDEK, 2010: *Na pragu besedila 3*. Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. Ljubljana: Rokus Klett. 2. izdaja. 15–55.
- –, 2010a: *Na pragu besedila 3*. Delovni zvezek za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. Ljubljana: Rokus Klett. 2. izdaja. 23–87, 113–127.
- Martina KRIŽAJ ORTAR, 2006: Učenčeva sporazumevalna zmožnost v slovenščini. *Vzgoja in izobraževanje: revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela* 37/1, 69–71.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1980: Kako poučevati skladnjo v osnovni šoli. *Jezik in slovstvo* 25/7–8, 205–209. Dostopno 20. 9. 2015 na <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-E76TWZGG>
- –, 1981: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja.
- –, 1984/85: Kako povezati jezikovni pouk z rabo. *Jezik in slovstvo* 30/6, 183–193.
- –, 1987/88: Težave upovedovalne teorije in smeri njenega razvoja. *Jezik in slovstvo* 33/1–2, 8–16.
- –, Vika SLABE 1992: *Sporazumevanje in spoznavanje jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Sally A. MARINELLIE, 2004: Complex syntax used by school-age children with specific language impairment (SLI) in child-adult conversation. *Journal of Communication Disorders* 37/6, 517–533.
- Darja MERTELJ, 2014: Syntax mentioned seven times in the CEFR – and how many times at school, in foreign language classrooms? *Skupni evropski jezikovni okvir – navzkrižni pogledi (Cadre européen commun de référence pour les langues – regards croisés)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Mojca POZNANOVIČ JEZERŠEK idr., 2008: *Učni načrt*. Slovenščina: gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija: obvezni predmet in matura (560 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo. Dostopno 20. 9. 2015 na http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf
- Mojca POZNANOVIČ JEZERŠEK idr., 2011: *Učni načrt*. Program osnovna šola. Slovenščina. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo. Dostopno 20. 9. 2015 na http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf
- Jože TOPORIŠIČ, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja. 359, 607, 612, 618, 627.
- Jerica VOGEL, Milena ČUDEN, Tatjana KOŠAK, 2014: *Slovenščina 7*. Samostojni delovni zvezek v sedmem razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. Prenovljena izdaja. 1. dotis. 73–74, 81–106.

- , 2015: *Slovenščina 8*. Samostojni delovni zvezek v osmem razredu osnovne šole (1. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 1. prenovljena izdaja. 64–75, 84–99.
- , 2015a: *Slovenščina 8*. Samostojni delovni zvezek v osmem razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 1. prenovljena izdaja. 17–26, 36–50, 66–80, 88–96, 106–108.
- , 2016: *Slovenščina 9*. Samostojni delovni zvezek v devetem razredu osnovne šole (1. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 2. izdaja. 1. natis. 97–104.
- , 2016a: *Slovenščina 9*. Samostojni delovni zvezek v devetem razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 2. izdaja. 1. natis. 18–40, 51–78, 105–112.
- Andreja ŽELE, 2016: Odvisniki v slovenščini: vsebinski odvisniki in nepravilni prislovnodoločilni odvisniki. *Slavistična revija* 64/2, 81–94.

TEACHING SYNTAX IN SLOVENE LESSONS IN THE THIRD EDUCATIONAL PERIOD OF ELEMENTARY SCHOOL, GYMNASIUM, AND SECONDARY TECHNICAL AND VOCATIONAL EDUCATIONS

The study examined teaching syntax in Slovene lessons in the third educational period of elementary school, secondary school, and secondary technical and vocational educations. Regarding teaching Slovene syntax lessons in the third educational period, we analysed autonomous workbooks *Slovenščina za vsak dan*, *Od glasov do knjižnih svetov*, *Znanka ali uganka*, and *Slovenščina za sedmi, osmi in deveti razred*, while regarding teaching of syntax in gymnasium and secondary vocational education we analysed textbooks and associated workbooks or sets of workbooks that are used in the third year of the mentioned educations, namely *Na pragu besedila 3*, *Govorica jezika 2/3*, and *Z besedo do besede – Slovenščina 3*. We examined the workbook *Besede 3* for teaching syntax in secondary vocational education. The analysis focused primarily on the definitions of linguistic concepts in the field of syntax and the tasks that consolidate these concepts. We have specifically examined whether the tasks provide a critical reflection of the acquired knowledge and whether the definitions and tasks in any way make sense of the acquired linguistic knowledge in the field of syntax. The article deals with the four most common elements of teaching syntax, which would make sense to upgrade or improve in the future: teaching sentences, teaching subordinate syntactic relation, understanding the relationship between subtle and constructive sentence, and teaching S-structures. The analysis showed that most autonomous workbooks for teaching language to pupils do not suggest reflection on the importance of the acquired knowledge in the field of syntax, nor can a critical reflection and understanding of the acquired knowledge be detected.

Zavest dijakov o jezikovni zvrstnosti in vlogah knjižnega jezika

JERCA VOGEL

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI – 1000 Ljubljana, jerca.vogel@ff.uni-lj.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Obravnava identitetne vloge jezika v šoli in v njenem okviru različnih jezikovnih zvrsti je pri pouku slovenščine v zadnjih dvajsetih letih doživela le malo sprememb. Na podlagi jezikoslovnih ugotovitev o neskladju med uveljavljeno teorijo zvrstnosti in jezikovno prakso smo v anketi dijakom zastavili vprašanja, kako razumejo pojem knjižni jezik, kakšne so njihove izkušnje z njegovo rabo in v katerih govornih položajih je raba knjižnega jezika po njihovem mnenju nujna.

Discussing the identity function of language as well as different language varieties in teaching Slovenian as first language has only changed slightly in the last two decades. Therefore, based on the linguistic discussions on the differences between prevailing language stratification theory and communicative practise, three main issues have been investigated, namely how do students understand the concept of standard language, what is their experience with using the standard language and finally, in which speaking situations is the use of a standard language necessary.

Ključne besede: zvrstnost jezika, knjižni jezik, vloge jezika, pouk slovenščine

Key words: language varieties, standard language, functions of language, teaching Slovenian as first language

Komunikacijski pouk maternega/prvega jezika (v nadaljevanju J1) je v slovenskem šolskem prostoru ob svoji uveljavitvi v 90. letih v ospredje postavil sporazumevalno zmožnost, kar je na novo oblikovalo razmerje med spoznavno in komunikacijsko vlogo jezika oziroma med jezikom kot sistemom in njegovo pragmatično utemeljeno rabo v konkretnih okoliščinah. Obravnava identitetne vloge jezika v šoli pa se kljub drugačnim jezikoslovnim in pedagoško-psihološkim izhodiščem ni bistveno spremenila. Učenci so se učili o uveljavljenih družbeno in kulturno določenih jezikovnih načelih, razlagali so, kaj sociolingvistični pojmi pomenijo, spoznavali vlogo posameznih oseb in dogodkov za razvoj slovenskega knjižnega jezika, razvijali pozitiven odnos do svoje kulture in se ozaveščali o vlogi, ki jo ima posameznikova narodna kultura pri oblikovanju njegovih vrednot, vedenja, pogleda na svet. Identitetna vloga je bila tako večinoma omejena na simbolno, narodnopredstavitveno in narodnopovezovalno vlogo knjižnega jezika in se je obravnavala na abstraktni dekontekstualizirani ravni, brez povezave z učenčevimi izkušnjami in jezikovnim delovanjem.

Medtem ko je bila ob uveljavitvi komunikacijskega pouka v ospredju t. i. funkcionalna raba jezika, pa je v zadnjem desetletju zaradi novih okoliščin ter njihovega vpliva na jezikovno dejavnost družb(e) in posameznika¹ postala osrednji pojem pouka J1 t. i. kritična sporazumevalna zmožnost, ki jo kot temeljni cilj pouka v splošnih ciljnih opredeljuje tudi učni načrt za predmet Slovenščina iz leta 2008 (v nadaljevanju UN 2008). Kritična sporazumevalna zmožnost je tista raven, na kateri sta funkcionalna in kulturna zmožnost nadgrajeni z značilnostmi kritičnega mišljenja, med katerimi so motiviranost za razmišljujoče sporazumevanje, občutljivost na širši kulturno-družbeni kontekst, razumevanje različnih perspektiv in zmožnost vživljanja, zavest o afektivni razsežnosti jezikovne dejavnosti, zmožnost presoje na podlagi jasno oblikovanih meril ter etična odgovornost. O razviti kritični sporazumevalni zmožnosti govorimo, če imajo učenci poleg deklarativnega in proceduralnega jezikovnega in pragmatičnega znanja razvito jezikovno in jezikovnokulturno zavest – prvo razumemo širše kot zavestno rabo jezika in njegovih elementov, drugo pa kot zavest o tem, da je vsaka jezikovna dejavnost tudi kulturno in družbeno zaznamovana, zato je njena bistvena sestavina tudi zavest o jezikovni zvrstnosti in vlogah knjižnega jezika. Cilj ni le opisovanje in opazovanje uveljavljenih sociolingvističnih vzorcev, temveč kritičen pretres lastnih odločitev in ustaljenih praks ter pripravljenost za njihovo spreminjanje (Vogel 2014: 12–13, Vogel 2015: 37).

Medsebojna povezanost jezikovne in jezikovnokulturne zavesti kot pogojev za razvijanje kritične sporazumevalne zmožnosti pomeni, da identitetne vloge jezika pri pouku ni mogoče postavljati v dihotomno razmerje z vplivajnsko (Bergoč 2010: 18) ter da je v okviru pouka slovenščine kot J1 potreben ponovni razmislek o razmerju med jezikom in kulturo (Vogel 2014: 8), tudi z vidika notranje in individualne večkulturnosti na mikroravni.² To razmerje se v sodobni didaktiki jezika pogosto opredeljuje s treh vidikov (Byram 2012: 6): sociološkega oziroma družbenega, psihološkega oziroma individualnega in systemskega – systemski posamezniku omogoča poznavanje in razumevanje možnosti ter načinov, ki jih ima na voljo za bolj ali manj ustaljeno izražanje; družbeni mu ponuja tipične, splošno sprejemljive in uveljavljene vzorce interakcije z drugimi ter pomene, ki jih imajo posamezni vzorci v določeni kulturi; individualni pa odloča o tem, ali se bo s temi vzorci (glede na svoje znanje in presojo njihove etičnosti) poistovetil, ali se z njimi ne bo strinjal, ali pa jih bo skušal celo razdirati. Upoštevanje vseh treh vidikov pri pouku J1 omogoča vključevanje treh temeljnih sestavin jezikovne in jezikovnokulturne zavesti oziroma ozaveščene rabe jezika in njegovih različic v različnih kulturnih kontekstih: kognitivne (tj. znanja in izkušenj), emotivno-evaluativne in aktivnostne³ (Vogel 2015: 38–39).

¹ Postmoderno družbo zaznamuje vloga individualnih identitet poleg kolektivne (npr. narodne); ponovno je potrebno utemeljiti tradicionalne vrednote in prakso, tudi razmerja med različnimi zvrstmi slovenščine.

² Mirjana Ule Nastran (2005: 370) dialog z ljudmi druge kulture ali mikrokulture imenuje medkulturni dialog.

³ Trojno sestavo jezikovne in narodne zavesti v slovenskem jezikoslovju opredeljuje Mikolič (1999/2000: 179–180), spoznanja pa je mogoče prenesti tudi na področje razvijanja zavesti pri pouku J1 (Vogel 2015: 38–40).

1 Zvrsti jezika kot »tradicionalno« stičišče jezika in kulture pri pouku prvega/maternega jezika

Zvrstnost slovenskega jezika je bila tisto področje, ob katerem se je v vseh modelih pouka slovenščine kot J1, ki so v zadnjih desetletjih prevladovali v slovenskem šolskem prostoru, opozarjalo na razmerje med jezikom in kulturo.

Tradicionalni odnos slovenistične stroke in s tem tudi predmeta Slovenščina v t. i. racionalno-formalističnem pouku, ki je prevladoval do 90. let, do knjižnega jezika na eni strani ter do neknjižnih zvrsti na drugi je bil po Skubicu (2005: 5) izključujoč ter v skladu s teorijo Toporišiča (2000) hierarhično urejen. V povezavi s socialno zvrstnostjo se je na splošno ozaveščala razlika med neknjižnim jezikom govornih vsakdanje komunikacije ter zbornim knjižnim jezikom kot jezikom uradne in javne komunikacije. V okviru funkcijske zvrstnosti so bile v ospredju razlike na ravni večje ali manjše slogovne zaznamovanosti, subjektivnosti in objektivnosti, širše ali ožje razumljivosti in bolj ali manj strogo določene zgradbe v knjižnem jeziku napisanih besedil znotraj enotno razumljenih publicistične, strokovne in uradovne zvrsti. Zaradi takega pogleda na jezikovne različice se je tudi razmislek o identitetni vlogi jezika pri pouku slovenščine večinoma nanašal na simbolno, narodnoidentitetno in narodnopovezovalno vlogo knjižnega jezika (Vogel 2017b: 24–26).

Po prenovi pouka konec 90. let je komunikacijsko zasnovani učni načrt iz leta 1998 (Skubic 2005) sledil funkcionalističnemu pogledu na jezikovno zvrstnost, po katerem je knjižni jezik predvsem jezik določenih javnih in uradnih besedil, medtem ko je izbira jezikovne različice v neuradnih zasebnih govornih položajih prepuščena posamezniku. To velja tudi za UN 2008, ki je prav ob obravnavi sociolingvističnih tem doživel najmanj sprememb. Analiza procesno-ciljnih in vsebinskih sklopov, v katerih so splošna izhodišča konkretizirana in natančneje razčlenjena ter ki so izhodišče za učiteljevo sprotno pripravo na pouk, pa pokaže, da je izhodišče za neposredno delo v razredu ostalo shematsko razumevanje jezikovnih zvrsti in okoliščin njihove rabe (Vogel 2017b).

Po UN 2008 se dijaki z govornimi položaji, v katerih je predvidena (tudi) raba neknjižnih zvrsti, srečujejo le v okviru 1. sklopa (*Oblikovanje in razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi*), ko spoznavajo socialne zvrsti slovenskega jezika. Ob sklopih, ki so usmerjeni v razvijanje sporazumevalne in jezikovne zmožnosti, pa se zaradi natančno določenih besedilnih vrst (UN 2008: 2–16) srečujejo z uradnimi in javnimi govornimi položaji, v katerih je kot ustrezna izbira eksplicitno ali implicitno predvidena raba knjižnega (zbornega) jezika. Od učencev se ne pričakuje razmislek o tem, zakaj je knjižni jezik najustreznejša izbira, kar pomeni, da utemeljevanje ekskluzivnega položaja knjižnega jezika pri pouku slovenščine še vedno implicitno izhaja samo iz njegove abstraktne narodnopovezovalne in -identitetne razsežnosti, ne pa tudi iz njegove vloge v konkretnem kontekstu.

Slovensko jezikoslovje vse od devetdesetih let 20. stoletja opozarja na odstopanja med po teoriji predvideno in dejansko rabo knjižnega jezika. Kalin Golob (2009: 522) za medijska besedila ugotavlja, da se kljub teoretičnim zahtevam po dosledni rabi knjižnega jezika neknjižne različice ne pojavljajo več zgolj kot stilno sredstvo. V pogovornih zabavnih oddajah se voditelji zavestno odločajo zanje,

pogosto pa postajajo tudi izbira vodenja javnih prireditev, čeprav so njihovi voditelji govorno akademsko izobraženi igralci. Izbira neknjižne zvrsti v teh primerih (Kalin Golob 2009: 524) dokazuje, da modela jezikovne zvrstnosti ni več mogoče oblikovati na podlagi javnosti, vseslovenskosti ali celo prestižnosti dogodka kot temeljnih meril. Izbira neknjižne zvrsti v javnem diskurzu ni nujno izraz manjše kultiviranosti posameznika. Gre za odločitev, s katero želi govorec izraziti svojo pripadnost določeni mikroskupnosti, z njo povezanimi predvidevanji in stereotipi. Smole (2009) in Bitenc (2016) opozarjata na individualna odstopanja, ko zaradi izključujočega in hierarhično razumljenega razmerja med jezikovnimi zvrstmi govornici zaradi močne identifikacije z družbeno skupino, katere izraz je določen neknjižni sociolekt, knjižni jezik v celoti odklanjajo. Pogosto pa individualni odstopi niso izraz zavestnega odnosa, temveč izraz premajhne občutljivosti za izbiro ustrezne zvrsti ali premalo znanja in samozavesti za rabo knjižnega jezika.

Prožnejši model funkcijske zvrstnosti sta skušala oblikovati Kunst Gnamuš (1992) in Skubic (1995), tako da sta v skladu s funkcijskim jezikoslovjem za izhodišče opredeljevanja funkcijskih zvrsti določila prevladujočo vlogo jezika. Oba sta kot posebno zvrst opredelila znanstveni govor, v katerem prevladuje predstavitevna vloga, ter ideološki (Kunst Gnamuš 1992) oziroma sporočanješko-vplivanski govor (Skubic 1995), v katerem prevladuje vplivajska vloga. Po Skubicu je ta pol govora notranje strukturiran glede na poudarjene drugotne vloge: v sporočanješkem delu je poudarjena predstavitevna, v vplivajnskem pa pogosto identitetna.⁴ Skubic (1995) je kot posebno zvrst opredelil konvencionalnoperformativni oziroma uradovadni govor, v katerem je v ospredju izvršilni namen in ki ga lahko uporablja le formalno pooblaščen govorec kot predstavnik določene institucije (Vogel 2017b: 20).

Pri oblikovanju sodobnejšega modela socialne zvrstnosti se je Skubic (2005) naslonil na Gilesovo teorijo sociolektov, tj. govorov različnih družbenih skupin. Opredeljeval jih je na podlagi dveh meril: oddaljenosti od knjižnega jezika ter primarnosti oziroma sekundarnosti z vidika posameznega govornika. Vsi sociolekti, ki jih Skubic uvršča na to os, so neknjižni, saj je knjižni jezik v skladu z Gilesom in Poweslandom (1975: 15) umestil med knjižne jezike s poudarjeno predstavitevno in formalno-družbeno vlogo ter ne med knjižne jezike, ki so izraz določene družbene skupine s poudarjeno identitetno vlogo. Knjižnemu jeziku in govoru narodne skupnosti je odvzel narodnoidentitetno razsežnost.

Šola predstavlja dejansko jezikovno stvarnost in vlogo knjižnega jezika v njej, zato je potrebno funkcionalno utemeljeno teorijo Skubica (1995) in Kunst Gnamuš (1992) razširiti s tremi temeljnimi funkcijami jezika (Jakobson 1996, Halliday 1994, Škiljan 1999), tj. predstavitevno, vplivajnsko in identitetno (na kolektivni in osebni ravni).

⁴ Na dvojnost učiteljevega pedagoškega govora opozarja tudi Kunst Gnamuš (1992), ki ločuje odnosni in spoznavni govor.

2 Raziskava o zavesti dijakov o vlogi in pomenu knjižnega jezika

Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*⁵ (Ahačič idr. 2017a: 8–10). Spletno anketo *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (prim. Ahačič idr. 2017b), ki je bila javno dostopna od 2. julija 2017 do 7. avgusta 2017, je deloma ali v celoti izpolnilo 219 dijakov – prvo vprašanje je bilo vprašanje odprtega tipa, preostala štiri pa so bila vprašanja petstopenjske lestvice stališč.

2.1 Raziskovalni problem in teza

Glede na teoretične ugotovitve sem si v raziskavi najprej zastavila vprašanje, ali se učenčevu večinoma pri pouku slovenščine pridobljeno vedenje o knjižnem jeziku in položajih, v katerih ga je treba uporabljati, razlikuje od njegovih izkušenj z lastno in tujo rabo jezikovnih zvrsti. V tem delu sta bila torej v ospredju kognitivna sestavina zavesti o vlogi in pomenu knjižnega jezika ter sociološki vidik razmerja med jezikom in kulturo. Na to razmerje se je navezalo vprašanje, v katerih govornih položajih je po mnenju dijakov raba knjižnega jezika ustrezna. Odgovori nanj so pokazali, ali se učenci pri presojanju ustreznosti naslanjajo na v šoli usvojeno teorijo. Pri tem so bila zapisana besedila ločena od govornjenih, saj je bilo tako mogoče opazovati, po katerem merilu ob odstopanjih izkušenj od teorije najpogosteje presojujejo izbiro jezikovne zvrsti: glede na zapisanost oziroma govornjenost, glede na tradicionalno opredeljene funkcijske zvrsti ali glede na prevladujoče vloge (funkcije) jezika. Pri tem vprašanju sta bila v ospredju emotivno-evaluativna sestavina zavesti ter psihološki vidik razmerja med jezikom in kulturo.

Na podlagi teoretičnih izhodišč je bila oblikovana teza, da učenci zaradi nesklajenosti med teorijo in prakso o ustreznosti rabe knjižnega jezika pogosteje kot na podlagi klasično opredeljenih razmerij med socialnimi in funkcijskimi zvrstmi presojujejo na podlagi prevladujočih vlog (funkcij) jezika v izbranem govornem položaju, predvsem predstavitevne in narodnoidentitetne.

2.2 Omejitve raziskave

Prva omejitev je vsebinska, saj se raziskovalna vprašanja ne nanašajo na vse sestavine jezikovne kulturne zavesti in vse vidike razmerja med jezikom in kulturo. V njih nista v celoti zajeta aktivnostna sestavina zavesti ter sistemski vidik razmerja med jezikom in kulturo. Druga omejitev je ta, da se v raziskavi ni ločevalo med knjižno pogovorno in knjižno zborna zvrstjo jezika, zato ni mogoče z zanesljivostjo trditi, da so dijaki pri odgovorih pojem knjižni jezik razumeli kot nadpomenski izraz za obe zvrsti ter ne kot sopomenski izraz za zborni jezik. Tretja omejitev je številčnost vzorca, saj je na vprašanja odgovarjalo 219 dijakov. Vzorec številčno ni reprezentativen, sklepi zato niso neposredno posplošljivi na celotno populacijo dijakov.

⁵ <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>

2.3 Anketna vprašanja in hipoteze

V anketi so bila dijakom zastavljena naslednja vprašanja: (1) Kako bi opisali slovenski knjižni jezik? (2) Kdaj uporabljate slovenski knjižni jezik pri pisanju? (3) Kako uporabljate slovenski knjižni jezik pri (po)govoru? (4) Ali je ustrezno uporabljati knjižni jezik pri pisanju? (5) Ali je ustrezno uporabljati slovenski knjižni jezik pri (po)govoru?

Hipoteze so bile oblikovane na podlagi dijakovega po UN 2008 predvidenega znanja o tipičnih položajih rabe knjižnega jezika ter na podlagi ugotovitev o odstopanjih prakse od shematičnega prikaza razmerja med socialnimi in funkcijskimi zvrstmi. Na prva štiri vprašanja se nanaša po ena hipoteza; za zadnje vprašanje so bile zaradi raznovrstnosti govornih položajev postavljene tri hipoteze (prva se nanaša na rabo knjižnega jezika glede na tradicionalno opredeljene funkcijske zvrsti jezika, drugi dve pa na rabo knjižnega jezika v enogovornih in dvogovornih besedilih glede na prevladujoče vloge jezika v besedilu): H1 – Slovenski knjižni jezik dijaki najpogosteje opredeljujejo kot jezikovno različico, ki se uporablja v pisnem in ustnem javnem in uradnem sporazumevanju ter ima narodnopovezovalno in narodnopredstavitveno vlogo. H2 – Dijaki knjižni jezik najpogosteje uporabljajo v zapisanih strokovnih in uradnih besedilih, povezanih z institucionalnim (šolskim) okoljem. Raba knjižnega jezika v javnih zapisanih besedilih v neinstitucionalnih okoljih se jim ne zdi nujna. H3 – Z govorjenim knjižnim jezikom se učenci najpogosteje srečujejo ob strokovnem sporazumevanju v šoli ter po javnem radiu in televiziji, kjer je velik delež informativnih in izobraževalnih oddaj. V neuradnih pogovorih v institucionalnem okolju ter na zasebnih televizijskih in radijskih postajah, kjer prevladujejo zabavne in razvedrilne oddaje, se s knjižnim jezikom srečujejo redkeje. H4 – Po mnenju dijakov je raba knjižnega jezika v zapisanih uradnih, strokovnih in (informativnih) publicističnih besedilih nujna. H5 – Po mnenju dijakov raba knjižnega jezika ni nujna oziroma edina možna izbira v vseh javnih in uradnih govorjenih besedilih. Prav tako v vseh neuradnih govornih položajih izbira socialne zvrsti ni popolnoma poljubna, ampak jo določajo različni sogovornici. H6 – Z vidika vlog jezika največ učencev pričakuje rabo knjižnega jezika v javnih govornih položajih, v katerih so poudarjene predstavitvena, formalnoizvršilna in narodnoidentitetna vloga. V govorjenih besedilih, v katerih je poudarjena vplivanjska vloga, kljub javnosti raba knjižnega jezika ni nujna. H7 – V zasebnih uradnih govornih položajih in položajih, v katerih se srečujejo govorci iz različnih delov Slovenije, je zaradi prepletanja predstavitvene/formalnoizvršilne in vplivanjske oziroma osebnoidentitetne vloge raba knjižnega jezika po mnenju dijakov ustrezná izbira.

2.4 Predstavitev in interpretacija rezultatov

Rezultati so predstavljeni po posameznih vprašanjih. Za vsako vprašanje so najprej predstavljene ugotovitve, nato pa ločeno še komentar.

2.4.1 Kako bi opisali slovenski knjižni jezik

Z vprašanjem o rabi slovenskega jezika (kdo ga uporablja, kdaj, kje, s kakšnim namenom) se je ugotavljalo, kakšen je koncept knjižnega jezika pri učencih in dijakih, tj. pri splošnih uporabnikih slovenščine, ki si vlogo jezikovnih zvrsti pri pouku slovenščine kontinuirano in načrtno uzaveščajo.

Ugotovitve: Na vprašanje je odgovorila le nekaj več kot desetina vprašanih (11,5 % oziroma 25 od 219). Njihovi odgovori so v skladu z vprašanjem večinoma večdelni, tako da ob funkcijski zvrsti kot osnovnem merilu dodajajo opredelitev knjižnega jezika glede na vloge, posamezni anketiranci pa tudi glede na druge dejavnike. Preostala merila, ki so jih navajali učenci, so bila povezana s pogostnostjo uporabe (vedno in vsi; redko – po 2 odgovora), pisnostjo oziroma popolno vnaprejšnjo pripravljenostjo, standardiziranostjo in sekundarnostjo z vidika usvajanja.

Glede na funkcijsko zvrst, v kateri se knjižni jezik uporablja, ga je največ dijakov in učencev (17 oziroma 8 %) opredelilo kot jezik javnih besedil, in sicer ga 2 (1 %) opredeljujeta kot jezik vseh javnih besedil, 7 (3 %) kot jezik publicističnih besedil ter 5 (2 %) kot jezik strokovnih besedil, še posebej učnih (3 od 5). 11 (5 %) učencev ga opredeljuje kot jezik uradnih besedil in 3 (1,5 %) kot jezik umetnostnih besedil. 2 (1 %) vprašana sta ga opredelila kot jezik pisne in govorjene vsakdanje komunikacije (tj. praktičnosporazumevalni jezik).

V odgovorih je bilo vključenih 18 opredelitev glede na vloge jezika (8,2 %). Pri tem sta se največkrat pojavili narodnopovezovalna vloga (razumljivost najširšemu krogu naslovnikov, komunikacija med govorniki iz različnih delov Slovenije), in sicer 7-krat (3 %), ter narodnoidentitetna vloga (6 odgovorov oziroma 5,5 %). 4-krat (1,8 %) je omenjena predstavitvena vloga (enopomenskost, objektivnost, izmenjava informacij) in 2-krat (1 %) vplivajska vloga (izraz spoštovanja).

Hipoteza 1, da bodo dijaki in učenci v skladu z znanjem, ki ga pridobijo v šoli, knjižni jezik opredeljevali kot jezik uradnih in javnih besedil ter kot zvrst z narodnopovezovalno in narodnopedstavitveno vlogo, se je potrdila.

Komentar: Za pouk slovenščine je najpomembnejša ugotovitev, da kar 88,5 % vprašanih učencev in dijakov nima izoblikovanega koncepta knjižnega jezika, čeprav se z vlogo in pomenom knjižnega jezika v šoli večkrat eksplicitno srečujejo in je zavest o njegovi narodni in državni vlogi eden temeljnih ciljev pouka slovenskega jezika. Ne docela izoblikovano razumevanje koncepta knjižnega jezika nakazujejo tudi nekateri drugi odgovori: po štirih lahko sklepamo, da ga učenci enačijo s slovenščino na splošno (po mnenju dveh se uporablja v praktičnosporazumevalnih položajih ter po mnenju dveh vedno in povsod); po tem, da njegovo rabo pogosto omejujejo na zapisana besedila, pa, da jim knjižni jezik pomeni le zborno različico jezika.

Pri opredeljevanju knjižnega jezika vprašani dijaki izhajajo iz teorije, ki so jo spoznali v šoli, ter knjižni jezik opredeljujejo kot jezik uradne in javne komunikacije. Vendar bi na podlagi analiziranega vzorca zaradi dodatnih pojasnil, ki jih vnašajo v shematsko opredelitev, lahko sklepali, da zaznavajo razliko med teoretičnim prikazom in svojimi jezikovnimi izkušnjami. Zavedajo se razlike med rabo knjižnega jezika v zapisanih in vnaprej pripravljenih ter nepripravljenih javnih in

uradnih govorjenih besedilih, pa tudi njegove vseslovenskosti in simbolnega narodnega in državnega pomena. Le redki odgovori se nanašajo na vloge knjižnega jezika v posameznikovem osebnem, družbenem in kulturnem življenju oziroma v konkretnih govornih položajih.

2.4.2 Kdaj uporabljate slovenski knjižni jezik pri pisanju?

Namen drugega in tretjega vprašanja je bil ugotoviti, ali se učenčeva ozaveščena izkušnja razlikuje od njegovega teoretičnega znanja, in če se, katerih odstopanj se učenci najbolj zavedajo.

Ob vprašanju, kdaj uporabljajo slovenski knjižni jezik pri pisanju, so dijaki opisali svoje izkušnje v štirih različnih vrstah besedil oziroma značilnih govornih situacijah, v katerih tudi sami prevzemajo vlogo pisca. Besedila v v prvi in drugi skupini so javna strokovna besedila, ki jih učenci napišejo in oddajo pri pouku slovenščine ali pri pouku drugih predmetov (zapiski, referati, eseji, testi). V tretji skupini so uradna elektronska besedila, ki jih učenci pišejo hierarhično nadrejenemu naslovniku znotraj institucije/šole (e-pošta, sporočila učitelju, profesorju na družbenih omrežjih). Tudi besedila v četrti skupini so elektronska, vendar so javna oziroma dostopna širšemu krogu naslovnikov. Za vsako od teh vrst besedil so dijaki z izbiro določili stopnjo pogostnosti, in sicer: skoraj vedno, pogosto, v polovici primerov, redko, skoraj nikoli.

Ugotovitve: Knjižni jezik je prevladujoča izbira v prvih treh postavkah, ki so povezane s strokovnim oziroma uradnim diskurzom v institucionalnem šolskem okolju. V teh govornih položajih večina dijakov uporablja knjižni jezik *skoraj vedno* (pisanje strokovnih besedil pri slovenščini 81 %, pisanje strokovnih besedil pri drugih predmetih 76 %, dopisovanje z učitelji prek e-pošte ali družbenih omrežij 72 %); druga najpogostejša možnost je odgovor *pogosto* (pisanje strokovnih besedil pri slovenščini 13 %, pisanje strokovnih besedil pri drugih predmetih 18 %, e-dopisovanje z učitelji 19 %), le izjemoma pa so se odločali za možnosti *v polovici primerov, redko* ali *skoraj nikoli*. V četrti postavki objave na družbenih omrežjih, forumih, blogih, ki se nanaša na raznovrstna zapisana e-besedila v neinstitucionalnem okolju, so dijaki najpogosteje izbrali odgovor *pogosto* (33 %); s približno enakim deležem mu sledita možnosti *v polovici primerov* (24 %) in *skoraj vedno* (22 %), šele nato možnosti *redko* (14 %) oziroma *skoraj nikoli* (6 %).

Hipoteza 2 se je tako deloma potrdila. Dijaki v zapisanih strokovnih in uradnih besedilih, povezanih z njihovim institucionalnim okoljem (šolo), skoraj dosledno uporabljajo knjižni jezik. Odgovori na rabo knjižnega jezika v neformalnih e-objavah se v skladu s pričakovanju deloma razlikujejo, vendar je izbira knjižnega jezika še vedno prepoznana kot pogostejša možnost.

Komentar: Besedila v vseh štirih skupinah so zapisana (javna ali uradna), tako da bi bilo glede na v šoli obravnavano teorijo v njih kot ustrezno rabo pričakovati knjižni jezik. Vendar se izkušnje učencev z besedili iz četrte skupine (objave na forumih, blogih, družbenih omrežjih) bistveno razlikujejo tako od izkušenj z besedili iz prve in druge skupine, s katerimi jih povezuje javnost, kot od izkušenj z besedili iz tretje skupine, s katerimi jih povezuje e-prenosnik. Zato je mogoče sklepati, da dijaki pri refleksiji izkušenj ne izhajajo dosledno iz naučene teorije

oziroma javnosti in zapisanosti ne razumejo kot zadostnih kriterijev za izbiro knjižnega jezika. V besedilih iz prvih treh skupin, v katerih se po izkušnjah anketiranih večinoma uporablja knjižni jezik, je poudarjena predstavitevna vloga, vsa pa potekajo v institucionalnem okolju s hierarhično urejenimi odnosi. Besedila iz četrte skupine imajo v nasprotju z njimi komunikacijsko vlogo in so namenjena hierarhično enakovrednemu naslovniku. Pri anketirani skupini bi bilo tako pri usmerjeni refleksiji o izkušnjah z rabo knjižnega jezika kot dodatni merili smiselno uporabiti poudarjeno vlogo jezika in institucionalni okvir sporazumevanja.

2.4.3 Kdaj uporabljate slovenski knjižni jezik pri (po)govoru?

Dijaki so presojali pogostnost rabe knjižnega jezika v različnih govornih položajih. V skladu s tradicionalno teorijo jezikovne zvrstnosti bi lahko tri od njih opredelili kot dvogovorne položaje, umeščene v institucionalno šolsko okolje; dva sta javna in prevladujoče strokovna, eden pa je zasebni in praktičnosporazumevalni. Dva govorna položaja sta javna medijska oziroma publicistična, dijaki pa imajo v njiju vlogo prejemnika. Glede na poudarjene vloge jezika se v pedagoškem diskurzu pri pouku slovenščine in drugih predmetov prepletata spoznavni govor s poudarjeno predstavitevno vlogo ter odnosni govor s poudarjeno vplivajnsko in identitetno vlogo. Odnosni govor je značilen tudi za neuradne pogovore v institucionalnem okolju. V publicističnih besedilih predvidevamo, da se javni RTV povezuje s poudarjeno narodnopovezovalno funkcijo ter z izobraževalnimi in informativni vsebinami, na zasebnih radijskih radijskih in TV-postajah pa je večji delež zabavno-razvedrilnih vsebin s poudarjeno vplivajnsko vlogo.

Ugotovitve: Pri prvi postavki (pouk slovenščine) nekaj manj kot polovica učencev (43 %) knjižni jezik uporablja *skoraj vedno* in slaba tretjina (32 %) *pogosto*. Preostali učenci ga uporabljajo v *polovici primerov* (15 %), le desetina vprašanih pa ga uporablja *redko* ali *skoraj nikoli*. Pri drugi postavki (pouk drugih predmetov) je za več kot polovico učencev prevladujoča izbira knjižnega jezika, saj jih 35 % knjižni jezik uporablja *pogosto* in 29 % *skoraj vedno*. 19 % učencev ga uporablja v *polovici primerov*, 17 % učencev pa *redko* ali *skoraj nikoli*. V neuradnih institucionalnih pogovorih z učitelji knjižni jezik skoraj enak delež učencev izbere *pogosto* (27 %) in v *polovici primerov* (25 %), *skoraj vedno* in *redko* pa po 18 %. *Skoraj nikoli* ga v teh položajih ne izbere 13 % učencev.

V tretji postavki (v oddajah javnih TV- in radijskih postaj) se po mnenju 43 % dijakov knjižni jezik uporablja *skoraj vedno* in po mnenju 35 % dijakov *pogosto*, 17 % dijakov pa meni, da se knjižni jezik ne pojavi *skoraj nikoli*. V četrthi postavki (v zasebnih medijih v govornjenih besedilih) po mnenju dijakov prevladuje raba knjižnega jezika, vendar ne tako izrazito kot v javnih medijih. Odgovor *skoraj vedno* je namreč izbralo 35 % dijakov (tj. 8 % manj kot pri javnih postajah), odgovor *pogosto* pa 28 %. Večji je delež tistih, ki menijo, da se knjižni jezik v oddajah pojavlja v *polovici primerov* (tj. 3 % več kot ob javnih medijih) ali *skoraj nikoli* (2 % več).

Hipoteza 3 se je potrdila v delu, ki se nanaša na sporazumevanje v institucionalnem (šolskem) okolju. Pri pouku, kjer se strokovni (spoznavni) govor s poudarjeno predstavitevno vlogo izmenjuje z vplivajnskim (odnosnim), po mnenju večine učencev prevladuje knjižni jezik. V neuradnih pogovorih hierarhično neenakovrednih

sogovorcev pa se knjižni jezik po mnenju največ dijakov uporablja pogosto ali v polovici primerov.

Tudi v delu, ki se nanaša na rabo knjižnega jezika v govorjenih medijskih besedilih, se je hipoteza 3 potrdila.

Komentar: Na podlagi teorije o zvrstnosti, kot se obravnava v šoli, bi pričakovali, da bo med odgovori za pouk slovenščine, pouk drugih predmetov, javna radio in televizijo ter zasebne javne in televizijske programe izrazito prevladovala izbira skoraj vedno, medtem ko bi bil pri odgovorih za pogovore z učitelji med odmori, športnimi dnevi knjižni jezik predviden kot ustrezen, a ne nujna izbira. Glede na razpršenost odgovorov, ki se navezujejo na rabo jezika pri pouku slovenščine in pri pouku drugih predmetov, je mogoče predvidevati, da so učenci občutljivi na učiteljevo rabo različnih zvrsti, ki verjetno izhaja iz različnih vlog spoznavnega in odnosnega govora ali iz razlike med vnaprej popolnoma pripravljenimi deli učne ure in učnimi pogovori. Pri tem so, kot kažejo ugotovitve, učitelji slovenščine bolj pozorni na rabo knjižnega jezika, medtem ko se učitelji drugih predmetov nekoliko manj zavedajo funkcije knjižnega jezika pri predstavljanju vsebin svoje stroke. Na to, da je ena temeljnih določilnic za izbiro zvrsti funkcija jezika, kaže tudi razlika med drugo in tretjo postavko: v pedagoškem govoru v razredu, katerega bistveni del je spoznavni govor, učitelji vseh predmetov pogosteje izbirajo knjižni jezik kot ob pogovorih zunaj razreda, v katerih izrazito prevladuje odnosna sestavina. Enakomerna razpršenost odgovorov znotraj tretje postavke morda kaže, da na učenčevo (ne)izbiro knjižnega jezika pomembno vplivajo učiteljevo govorno vedenje in njegova pričakovanja.

V medijskih besedilih je po mnenju večine učencev knjižni jezik najpogosteje izbrana različica na javnih TV- in radijskih postajah, ki imajo narodnopovezovalno in prevladujočo izobraževalno-informativno vlogo; na zasebnih postajah raba knjižnega jezika ni tako prevladujoča. To je mogoče povezati tudi s pogosto ožjim krogom naslovnikov in prevladujočo komunikacijsko, izrazno in povezovalno (zabavno-razvedrilno) vlogo.

Učenci so torej občutljivi za rabo različnih zvrsti jezika, čeprav je ta raba v nasprotju z v šoli naučeno teorijo. Zato je še toliko pomembneje, da je del pouka slovenskega jezika tudi vsakokratna refleksija izbrane jezikovne zvrsti ob konkretnih govornih položajih; brez razvijanja zavesti o zvrstnosti slovenskega jezika bo večina učencev zgolj posnemala ustrezne ali neustrezne zglede in se tradicijam morda neutemeljeno upirala.

2.4.4 Ali je po vašem mnenju ustrezno uporabljati knjižni jezik pri pisanju?

S četrtem in petim vprašanjem se je preverjala razlika med odgovori, ki so jih učenci oblikovali na podlagi teorije in izkušenj, in njihovimi sodbami o tem, v katerih položajih je utemeljena raba knjižnega jezika.

Ob četrtem vprašanju so učenci izražali svojo presojo nujnosti rabe knjižnega jezika v petih vrstah javnih strokovnih oziroma publicističnih besedil ter v uradnih besedilih. Z vidika vlog so štiri vrste javnih besedil takšne, da je v njih poudarjena predstavitvena vloga (pisanje znanstvenih in učnih besedil; referatov in seminarских nalog; časopisnih prispevkov, ki informirajo bralce o pomembnih

temah in dogodkih; elektronskih enciklopedijskih ipd. prispevkov, ki jih uporabniki iščejo prek brskalnikov). V eni vrsti javnih strokovnih besedil ter v uradnih uradovanih besedilih je poudarjena formalnoizvršilna vloga (pisanje pravnih besedil in zakonov; obrazcev in drugih uradovanih besedil). Gre torej za besedila v različnih medijih, kjer je po uveljavljeni teoriji raba knjižnega jezika nujna. Glede na odgovore dijakov na vprašanje dve, ko se je pokazalo, da po dijakovih izkušnjah javnost in uradnosti še nista zadostni pogoji za izbiro knjižnega jezika, nas je zanimalo, ali izbiro knjižnega jezika v javnih in uradnih govornih položajih po mnenju dijakov potrjujeta predstavitvena in formalnoizvršilna vloga. Dijaki so ob presoji rabe knjižnega jezika izbirali med tremi možnostmi, in sicer *nujno*, *ustrezno*, *vendar ne nujno* in *ni nujno*.

Hipoteze: Dijaki so ob vseh postavkah večinoma izbirali odgovor, da je raba knjižnega jezika v njih *nujna*: največji delež jih ima tako stališče do rabe jezika v pravnih besedilih in zakonih (98 %), najmanjši, a še vedno 90-odstotni pri rabi jezika v elektronskih strokovnih besedilih oziroma besedilih, ki jih uporabniki iščejo prek brskalnika. Nekaj dijakov je izbralo odgovor *ustrezno*, *ni nujno*; delež odgovora *ni potrebno* pa je v vseh postavkah 0 %.

Hipoteza štiri se je potrdila, saj je po mnenju dijakov raba knjižnega jezika v zapisanih uradnih, strokovnih in (informativnih) publicističnih besedilih, v katerih je poudarjena predstavitvena ali formalnoizvršilna vloga, nujna.

Komentar: Rezultati kažejo, da je v nasprotju z odgovori na vprašanje dve, ko so dijaki izkušnje s pogostostjo rabe knjižnega jezika v javnih zapisanih besedilih opredeljevali različno, njihovo sodbo o nujnosti rabe knjižnega jezika v javnih oziroma uradnih besedilih s poudarjeno predstavitveno ali formalnoizvršilno vlogo enotna. Ta ugotovitev potrjuje predpostavke ob komentarju odgovorov na vprašanje dve, da je izbira knjižne različice jezika v javnih in uradnih besedilih povezana s predstavitveno vlogo besedila. To velja tudi za e-besedila: medtem ko so bili odgovori na vprašanje, kako pogosto se s knjižnim jezikom srečujejo ob besedilih na forumih, blogih, družbenih omrežjih (drugo vprašanje), razpršeni in dijaki knjižnosti niso predvideli kot nujne izbire, so odgovori dijakov na vprašanje o nujnosti rabe knjižnega jezika ob e-besedilu (četrto vprašanje) s poudarjeno predstavitveno vlogo enotni, saj skoraj vsi pričakujejo rabo knjižnega jezika.

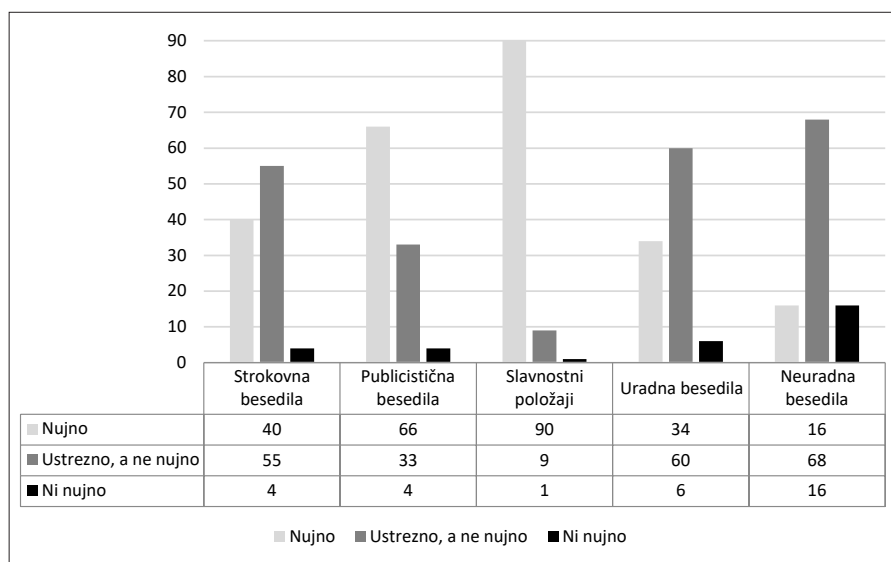
2.4.5 Ali je po vašem mnenju ustrezno uporabljati knjižni jezik pri govoru?

Ob petem vprašanju so učenci izražali svoje stališče do nujnosti rabe knjižnega jezika v enajstih raznovrstnih govornih položajih. Pričakovano rabe knjižnega jezika smo opazovali glede na merila za izbiro knjižnega jezika, kot jih v skladu z UN spoznavajo učenci v šoli, primerjalno pa tudi glede na različne vloge jezika, ki prevladujejo ali so poudarjene v posamezni situaciji.

2.4.5.1 Stališča do rabe knjižnega jezika glede na javnost in uradnost sporazumevanja

Temeljni merili, ki zahtevata rabo knjižnega jezika, sta v skladu s Toporišičevo *Slovensko slovnico* (2000) javnost in formalnost oziroma uradnost sporazumevanja,

ki se izražata tudi v tradicionalno opredeljenih funkcijskih zvrsteh. Med enajstimi položaji, za katere so učenci določali stopnjo nujnosti rabe knjižnega jezika, je šest položajev javnih in pet zasebnih; med javnimi so štiri publicistični (informativne oddaje, medijske javne prireditve, pogovorne izobraževalne oddaje, oddaje razvedrilnega in zabavnega programa, namenjene vseslovenskemu naslovniku), en strokovni (pogovori o snovi oziroma učiteljeva razlaga) in en državnoreprezentativni oziroma simbolni (državne proslave). Med zasebnimi položaji sta dva uradna (pogovori z učitelji in nadrejenimi na delovnem mestu, tj. v okviru lastne institucije, in pogovori z zaposlenimi v različnih ustanovah ob obisku, tj. zunaj lastne institucije), trije so neuradni, vendar vključujejo govorce različnih prvotnih govorov oziroma iz različnih geografskih predelov Slovenije (pogovor s sogovorncem iz drugega predela Slovenije v lastnem kraju; srečanje sogovorcev iz več različnih predelov Slovenije; pogovor s sogovorncem v drugem delu Slovenije).

Graf 1: Stališča do rabe knjižnega jezika glede na funkcijske zvrsti

Ugotovitve: Največ dijakov meni (90 %), da je raba knjižnega jezika *nujna* v državnoreprezentativnem oziroma simbolnem govornem položaju; odgovor *nujna* pa prevladuje še v publicističnih besedilih (66 %). Tako v strokovnih (55 %) kot uradnih besedilih (60 %) prevladuje odgovor, da je raba knjižnega jezika *ustrezna, a ne nujna*. Ta odgovor prevladuje tudi v izbranih neuradnih govornih položajih (68 %).

Hipoteza pet, da po mnenju dijakov raba knjižnega jezika ni nujna oziroma edina možna izbira v vseh javnih in uradnih govornih besedilih ter da izbira ustrezne socialne zvrsti v nekaterih neuradnih položajih ni popolnoma svobodna, se je tako potrdila.

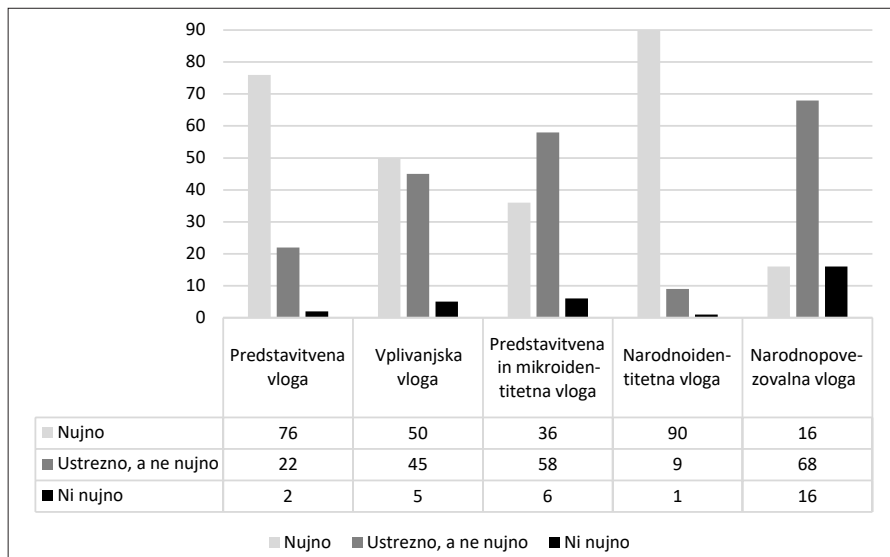
Komentar: Stališča anketiranih dijakov do nujnosti rabe knjižnega jezika v govornih besedilih niso popolnoma usklajena s šolsko predstavitvijo zvrstnosti. Merili javnost in uradnost sta sicer pri odločanju zelo pomembni, vendar le na njuni

podlagi ni mogoče razložiti pričakovani anketiranih dijakov glede jezikovnega vedenja sodobnih govorcev slovenščine. Medtem ko je večina dijakov v zapisanih strokovnih, javnih in uradnih besedilih s poudarjeno predstavitevno ali formalno-izvršilno vlogo rabo knjižnega jezika ovrednotila kot nujno, so odgovori dijakov o rabi knjižnega jezika v podobnih govornih situacijah veliko bolj razpršeni. Tako jih je v strokovnih besedilih pri pouku v nasprotju z usvojeno teorijo rabo knjižnega jezika kot nujno izbiro ovrednotilo le 40 % dijakov, večina (55 %) pa jih meni, da je to ustrezna, a ne nujna izbira. Razloge za tako mnenje bi morda lahko iskali v izkušnjah (govor učiteljev v razredu in njihov odnos do strokovnega govora dijakov), v enačenju knjižnega jezika z zbornim jezikom ali v notranji dvodelnosti govorenega strokovnega in uradnega sporazumevanja v institucionalnem okolju, pri čemer sta poudarjeni različni vlogi jezika. Podobna neodločnost je bila pri izbiri knjižnega jezika kot nujne, ustrezne ali ne nujne izbire v uradnih oziroma neuradnih pogovorih, kadar se v njih srečujejo sogovorniki iz različnih delov Slovenije. Po tem je mogoče sklepati, da merilo uradnosti po mnenju dijakov v govorenem sporazumevanju še ne zahteva nujno govorenja v knjižnem jeziku. Po drugi strani pa na njihovo izbiro knjižnega jezika zaradi narodnopovezovalne vloge v neuradnih pogovorih bistveno vpliva sogovorec. Da na dijakovo mnenje pomembno vpliva vloga jezika, kadar je ozaveščena, kaže tudi to, da so najbolj enotna pričakovanja knjižnega govora predstavnikov države v slavnostnih položajih, saj je v njih poudarjena narodnoidentitetna vloga.

2.4.5.2 Stališča do rabe knjižnega jezika glede na prevladujočo oziroma poudarjeno vlogo jezika

Kot dodatno merilo je bila zato pri analizi rezultatov uporabljena poudarjena vloga jezika (Kunst Gnamuš 1992; Skubic 1995). Pri tem so bile oblikovane naslednje kategorije: (1) poudarjena predstavitevna vloga je značilna za dva govorna položaja – informativne oddaje, izobraževalni pogovori; (2) poudarjena komunikacijska vloga je značilna za dva govorna položaja – medijske prireditve, zabavne oddaje; (3) predstavitevna in identitetna vloga na osebni ravni sta poudarjeni v treh govornih položajih – pogovor o snovi oziroma učiteljeva razlaga, pogovora znotraj institucij; (4) narodnoidentitetna vloga je določujoča za en govorni položaj – državne proslave; (5) narodnopovezovalna za tri govorne položaje – pogovori s sogovorniki iz različnih predelov Slovenije.

Ugotovitve: Največ dijakov kot nujno prepozna rabo knjižnega jezika v situaciji s poudarjeno narodnoidentitetno vlogo (90 %). V medijskih besedilih se zdi raba knjižnega jezika trem četrtinam (76 %) dijakov nujna v besedilih s poudarjeno predstavitevno vlogo, medtem ko se zdi raba knjižnega jezika v medijskih besedilih s poudarjeno vplivansko (tj. zabavno-razvedrilno) vlogo kljub vseslovenskemu naslovniku nujna le polovici dijakov (50 %). Šele na četrto mesto se uvrščajo v institucionalni kontekst umeščena dvogovorna strokovna (učna) in uradovalna besedila, v katerih se poudarjena predstavitevna (spoznavna) vloga prepleta z osebnoidentitetno oziroma socialnoidentitetno (tj. odnosno).

Graf 2 : Ustreznost rabe knjižnega jezika glede na poudarjeno vlogo jezika

Hipotezi šest in sedem sta se potrdili. Z vidika vlog jezika največ učencev pričakuje rabo knjižnega jezika v javnih govornih položajih, v katerih sta poudarjeni predstavitvena in narodnoidentitetna vloga. V preostalih publicističnih in strokovnih govornih besedilih kljub javnosti raba knjižnega jezika ni nujna.

V zasebnih uradnih govornih položajih, v katerih se srečujeta sogovorca iz istega okolja, je kljub poudarjeni predstavitveni oziroma formalnoizvršilni vlogi zaradi osebnoidentitetne vloge skupnega neknjižnega govora knjižni jezik ustrezen, ne pa tudi nujna izbira. Nasprotno pa je knjižni jezik po mnenju večine vprašanih dijakov ustreza izbira v neuradnih govornih položajih, kadar se v njih srečujejo sogovorci iz različnih delov Slovenije.

Komentar: Na podlagi odgovorov je mogoče sklepati, da poleg tradicionalnih meril na dijakovo izbiro jezikovne zvrsti oziroma na njegova pričakovanja bistveno vplivajo različne vloge jezika, ki so v določenem kontekstu poudarjene. Najvišja raven pričakovanja knjižnosti je povezana z narodnoidentitetno vlogo, torej s simbolno rabo jezika kot izraza narodne skupnosti, o kateri se učenci in dijaki ozaveščajo pri pouku slovenščine v osnovni in srednji šoli. Vpliv vloge na zavestno odločitev za rabo knjižnega jezika, kadar je ta vloga ozaveščena in reflektirana, dokazuje tudi dejstvo, da se zdi zaradi narodnopovezovalne vloge jezika kljub neuradnosti in neformalnosti raba knjižnega jezika dijakom najustreznejša izbira ob srečevanju govorcev iz različnih predelov Slovenije.

Znotraj publicističnih besedil je tako kot pri zapisanih besedilih opazna razlika med tistimi, v katerih je poudarjena predstavitvena vloga, ter tistimi, v katerih je ob vplivajski vlogi izrazitejša identitetna (ob publicističnih besedilih s poudarjeno predstavitveno vlogo je bila predvidena enogovornost, medtem ko je bila v besedilih s poudarjeno vplivajško vlogo predvidena dvogovornost). Ugotovitev

o pričakovanju knjižnosti v publicističnih besedilih s poudarjeno predstavitveno vlogo ne moremo neposredno prenesti na govorjena besedila.

To predvidevanje potrjujejo tudi odgovori učencev, povezani z mnenjem o nujnosti rabe knjižnega jezika v strokovnem ali uradnem dvogovornem sporazumevanju, ki poteka znotraj institucionalnega okolja s hierarhičnimi razmerji med sogovorci. V teh pogovorih je namreč kljub strokovnosti in uradnosti izbira ustrezne različice prepuščena govorcu. Glede na to, da so v zapisanih strokovnih besedilih s poudarjeno predstavitveno vlogo rabo knjižnega jezika opredelili kot nujno, ter glede na to, da pisnost sama ni zadosten pogoj za izbiro knjižnega jezika, predvidevamo, da negotovost pri odločanju za izbiro jezikovne zvrsti ob strokovnih pogovorih v razredu oziroma ob uradnih pogovorih izhaja tudi iz neozaveščenosti o dvodelnosti tovrstnega sporazumevanja. Medtem ko je v njegovem spoznavnem delu poudarjena predstavitvena vloga, ki jo tako v pisnih kot v govorjenih informativnih besedilih učenci prepoznavajo kot argument za izbiro knjižnosti, je v njegovem odnosnem delu poleg vplivajnske vloge pomembna tudi identitetna, kar sogovorcema omogoča izbiro.

3 Sklep

Ob upoštevanju trenutno veljavnega učnega načrta za predmet Slovenščina v gimnazijah (2008) učenci pri pouku slovenščine kot J1 usvojijo deklarativno znanje o sociolingvističnem položaju. Vedo, da morajo imeti do slovenščine in še posebej do knjižnega jezika pozitiven odnos, ter poznajo okoliščine, v katerih se posamezne jezikovne zvrsti v skladu s šolsko teorijo uporabljajo. Če si za cilj zastavimo, da bodo učenci znali samozavestno izbirati ustrezne različice slovenščine, da se bodo zavedali pomena knjižnega jezika v položajih, kjer je ta tudi v sodobni družbi najustreznejša različica, in da bodo knjižni jezik kompetentno obvladali, pa je z UN 2008 predvidena obravnava jezikovne zvrstnosti pomanjkljiva iz več vidikov.

Neknjižne zvrsti so razumljene kot različice, ki jih uporabljamo v neuradnih zasebnih okoliščinah, zato se ob vseh uradnih in javnih besedilih, ob katerih se po UN razvija sporazumevalna zmožnost in usvaja jezikovno znanje, kot edina ustrezna izbira implicitno predvideva knjižni jezik. Pomanjkanje refleksije in možnosti primerjave rabe različnih socialnih zvrsti v podobnih oziroma različnih okoliščinah učencem ne omogoča, da bi se načrtno ozaveščali o pomembnih vlogah, ki jih ima knjižni jezik v sodobni družbi. Hkrati je knjižni jezik v situacijah, ko bi bila glede na dijakove izkušnje možna tudi izbira neknjižne različice, postavljen v tekmovalno razmerje z dijakovimi neknjižnimi različicami, ki imajo v slovenskem govornem okolju pogosto večjo identitetno moč. Posledično bo dijak pri izbiri jezikovne zvrsti v različnih uradnih ali javnih govornih položajih zunaj šole pogosto negotov. Odločil se bo lahko za slepo sprejemanje norme, o kateri se je učil; zaradi navidezne tekmovalnosti knjižnega jezika z njegovim prvotnim neknjižnim govorom se bo normi morda zavestno upiral, najpogosteje pa bo normo sicer poznal, a v sporazumevanju sledil izkušnji. Pouk, zasnovan po UN 2008, mu namreč ne daje ne dovolj znanja in ne dovolj aparata za kritično refleksijo (Krapš Vodopivec 2010, Vogel 2017b).

Pomembni nalogi pouka slovenščine kot J1 sta zato učenca usposobiti za samozavestno, motivirano in tekoče izražanje v knjižnem jeziku ter hkrati razvijati njegovo kritično diskurzivno prožnost. Pomembno merilo, ki bi učencem glede na sodobnejše jezikoslovne opredelitve jezikovne zvrstnosti omogočalo refleksijo in osmišljeno izbiro knjižnega jezika ali druge jezikovne zvrsti v današnji govorni situaciji, bi lahko bile vloge jezika. Dijaki namreč kot položaje, ki zahtevajo rabo knjižnega jezika, v največji meri prepoznajo tiste, v katerih prevladuje ali je poudarjena predstavitvena, formalnoizvršilna in narodnoidentitetna vloga. Nasprotno so stališča mladih do rabe knjižnega jezika v javnih ali uradnih besedilih, kjer je poleg vplivajske vloge poudarjena osebnoidentitetna ali kjer se v posameznem diskurzu prepleta več govorov z različnimi poudarjenimi vlogami, veliko bolj razpršena.

Izhajanje iz širših, na vlogah jezika utemeljenih kontekstov, ki glede na različne dejavnike sporazumevanja in vloge jezika omogočajo primerjati, oblikovati in kritično reflektirati različne ubeseditve, bi zahtevalo oblikovanje drugače zasnovanega učnega načrta. Zato je smiselno razmišljati tudi o možnostih, ki jih učitelju omogoča trenutno veljavni UN 2008. Čeprav so v njem cilji in vsebine, povezani z razvijanjem jezikovne kulturne zavesti, sporazumevalne zmožnosti ter jezikovnega znanja in ozaveščene rabe jezika, predstavljeni v ločenih sklopih, tako splošni cilji kot didaktična priporočila predvidevajo, da se bo njihovo uresničevanje pri pouku prepletalo oziroma medsebojno dopolnjevalo. S tem bi se upoštevalo načelo celostnosti, ki je bilo eno temeljnih načel že ob prenovi pouka slovenskega jezika v 90. letih (Križaj Ortar, Bešter 1995/96), hkrati pa tudi kontinuiranosti, ki je potrebna za razvitost zmožnosti in zavesti (Lemke 2003). Poleg obeh temeljnih načel pa bi bilo pri zasnovi konkretnih učnih enot smiselno upoštevati še nekatera izhodišča sodobnega pouka J1: širšo kontekstualizacijo, kritično razumevanje, metakognicijo in prenosa znanja ter spretnosti.

Načelo širše kontekstualizacije pomeni, da kontekst ni razumljen le kot skupek neposrednih zunanjih okoliščin, temveč da je potrebno upoštevati vse dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo razumevanje sveta in na njegovo delovanje. Poleg vedenja o določenem času, kraju, govorniku in tvorcu njegovo predstavo oblikujejo vrednostna in čustvena stališča oziroma kategorije, v katere jih razvršča. Na te kategorije pa vplivajo ozaveščeni ali nezavedno delujoči kulturno-družbeni dejavniki (Vogel 2017a: 217–219). Z vidika razvijanja diskurzivne prožnosti sta v ospredju predvsem pojma vloge, ki jo v določenem položaju prevzamemo ter določa tudi našo izbiro jezika, in statusa, ki nam ga tudi na podlagi našega načina govora pripišejo drugi in ki določa njihovo vedenje do nas (prim. Bergoč 2010, Škiljan 1999, Kramsch 2003). Z vidika predvidenega poteka učne enote bi to pomenilo, da se ne začne le s spoznavno ali čustveno motivacijo ter napovedjo besedila, temveč da se učencem ob izbranih sporazumevalnih položajih omogoči izbira smiselne vloge ter oblikovanje spoznavnega in čustvenega odnosa do nje, do teme, naslovnika ter tudi do širšega družbeno-kulturnega konteksta.

Načelo kritičnosti se nanaša na dejavnosti, s katerimi pri pouku slovenskega jezika načrtno in sistematično razvijamo različne sestavine kritičnega mišljenja. Ob opazovanju rabe jezika v izbranem govornem položaju bi bilo učence smiselno usmerjati tudi v razmislek o tem, kaj prek izbire jezika in jezikovnih sredstev

govorec izraža o sebi, kakšno vlogo je prevzel in kakšen status mu pripisujejo kot naslovniki, katere vrednote, stališča in predpostavke je mogoče razbrati tako iz vsebine njegovega besedila kot iz načina govora.

Vživljanje v vloge in globlje razumevanje besedila še ne zagotavljata oblikovanja kritične zavesti, če nista pospremljena z refleksijo, ki temelji na posameznikovem znanju ter na ozaveščenih splošnih družbenih ali individualnih kulturnih merilih in vrednotah, in če dijak nima možnosti na novo usvojenega in reflektiranega znanja preverjati v novih kontekstih. Opazovanje in opisovanje ugotovitev je potrebno nadgrajevati s t. i. metakognicijo oziroma refleksijo o jeziku, izbranih jezikovnih zvrsteh in elementih ter njihovih sistemsko predvidenih funkcijah in uresničitvah v konkretnih situacijah, o kulturno določenih vzorcih sporazumevanja in njihovi utemeljenosti, upoštevanju ali neupoštevanju norm/pravil ter o razlogih za odstopanja (Vogel 2017a: 219–221). Šele tako oblikovana zavest o lastni jezikovni rabi, svojih občutkih in vrednotah namreč omogoča usklajenost stališč do jezika oziroma njegovih zvrsti in našega dejanskega jezikovnega delovanja (Ule Nastran 2000: 136). Preverjanje usklajenosti stališč, oblikovanih na podlagi znanja in izkušenj ter ob upoštevanju kulturno-družbenega konteksta, pa je v okviru pouka mogoče preverjati le, če imajo dijaki možnost spoznanja uporabiti v novih, problemsko zastavljenih situacijah, ki od njih zahtevajo ustvarjalno preoblikovanje, samostojno kritično odločanje med različnimi možnostmi ali poglobljeno raziskovanje jezikovnih vprašanj.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

– –, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Simona BERGOČ, 2010: *Slovenščina med Balkanom in Evropo*. Koper: Univerzitetna založba Annales.

Maja BITENC, 2016: *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Howard GILES, Peter F. POWESLAND, 1975: *Speech Style and Social Evaluation*. London, New York, San Francisco: Academic Press.

Michael A. K. HALLIDAY, 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.

Roman JAKOBSON, 1996: *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: Inštitut za humanistične študije.

Monika KALIN GOLOB, 2009: Razpadajoči modeli: pogovorne zvrsti na javni prireditvi. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. Vera Smole. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (Obdobja, 26). 519–525.

Claire KRAMSCH (ur.), 2003: *Language Acquisition and Language Socialization: Ecological Perspectives (Advances in Applied Linguistics)*. London, New York: Continuum International Publishing Group.

- Irena KRAPŠ VODOPIVEC, 2010: Besedilna zmožnost med šolsko prakso in sporazumevalno resničnostjo. *Sodobna pedagogika* 1, 242–260.
- Martina KRIŽAJ ORTAR, Marja BEŠTER, 1995/96: Prenova jezikovnega pouka pri predmetu slovenski jezik. *Jezik in slovstvo* 1/2, 5–16.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1992: *Sporazumevanje in spoznavanje jezika*. Ljubljana: DZS.
- Stephen LARRE, 2009: *English as a second dialect: A Handbook for teachers*. Victoria: University of Victoria.
- Jay L. LEMKE, 2003: Language acquisition and Identity: Multiple time scales in the social ecology of learning. *Language Acquisition and Language Socialization: Ecological Perspectives*. Ur. Clair Kramsch. London, New York: Continuum International Publishing Group.
- Vesna MIKOLIČ, 1999/2000: Povezanost narodne in jezikovne zavesti. *Jezik in slovstvo* 45/1, 173–185.
- Mojca POZNANOVIČ JEZERŠEK idr., 2008: *Učni načrt. Slovenščina: gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Andrej E. SKUBIC, 1995: Klasifikacija funkcijske zvrstnosti in pragmatična definicija funkcije. *Jezik in slovstvo* 40/5, 155–168.
- , 2003: Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (Obdobja, 22). 297–319.
- , 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Vera SMOLE, 2009: Pomen in vloga slovenskih narečij danes. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. Vera Smole. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (Obdobja, 26). 558–563.
- Dubravko ŠKILJAN, 1999: *Javni jezik*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Mirjana ULE NASTRAN, 2000. *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: znanstveno in publicistično središče.
- , 2005: *Psihologija komuniciranja*. Ljubljana: FDV.
- Jerca VOGEL, 2014: Jezikovna kulturna zavest pri pouku maternega jezika. *Jezik in slovstvo* 59/4, 3–14.
- , 2015: Modeli jezikovnega pouka pri predmetu slovenščina od leta 1990 do danes. *Jezik in slovstvo* 60/3–4, 173–184.
- , 2017a: Refleksija o nekim temeljnim didaktičkim načelima nastave slovenskoga kao prvog jezika. *Nove smjernice u odgoju i obrazovanju/znanstveni prinosi Dragutina Rosandića*. Ur. Jasminka Brala-Mudrovčić. Univerza v Zadru, Gospič. 213–226.
- , 2017b: Pojmovanje jezikovne zvrstnosti pri pouku slovenščine v gimnazijah med teorijo in prakso. *Jezik in slovstvo* 62/4, 17–30.

STUDENTS' AWARENESS OF THE LANGUAGE VARIETIES AND THE FUNCTIONS OF THE STANDARD LANGUAGE

In the last decade, changed cultural and social contexts as well as different circumstances and aims of teaching language have required reflection on the development of the awareness about functions of standard language in modern society. While the curriculum is based on the traditional stratification theory that understands standard language as the hierarchically highest social language variety and as the only one that can be used in every functional context. Since the 1990s, the inconsistency of this model with communicative practice has

been highlighted in Slovenian linguistics. Rather than traditional hierarchically ordered schemas, the language functions have been suggested as a basic criterion for choosing the standard language or not.

Based on these findings, an on-line survey has been carried out among students. The results of the research show that only half of the participating students have absorbed the concept of a standard language and that, according to the theory adopted in school, define it primarily as the language of all public and official communications. When describing the experience, an inconsistency with the theory has been revealed, especially in the case of public texts with a prevailing affective or communicative function of language, and in institutional conversations, which mostly consist of two functional parts: representative and affective (inter-personal). The last two questions confirmed that language function is the most important criterion that guides language behaviour of students. Firstly, the questioned students have defined standard language as the appropriate choice in situations where the most important is either the representative or the formal-performative function of language. Secondly, according to the results, standard language is supposed to be the best choice also in situations, where the nation-identity function is emphasized. Therefore, the functions of language can be suggested as the appropriated starting point for developing critical discursive flexibility and improving the communicative competence in the standard Slovenian language.

Slovenščina v visokem šolstvu: sploh sme biti vprašanje ubesediti in opredeliti po slovensko?

ANDREJA ŽELE

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, SI – 1000 Ljubljana;
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2,
SI – 1000 Ljubljana, andreja.zele@ff.uni-lj.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Prispevek predstavlja in komentira trenutno stanje in razumevanje stanja slovenščine kot učnega jezika na slovenskih univerzah, s tem pa tudi položaj slovenščine kot jezika znanosti. Prav znanstvena slovenščina lahko zlahka potrjuje, da je jezik izraz konceptualizacije lastne misli, tj. lastnih miselnih zmožnosti naroda. Torej znanstveni slovenski jezik za svoj razvoj potrebuje stalne objave na najvišji intelektualni ravni in hkrati kvalitetne učbenike z jasnimi opredelitvami slovenske terminologije; predstavljeno je trenutno stanje naštetega.

The paper presents and deliberates on the current state of Slovenian as the language of instruction at national universities as well as its status as the language of science. Technical Slovenian straightforwardly confirms that language is the expression of our own conceptualized thought, i.e., the nation's own mental capability. The development of technical Slovenian depends upon regular academic publications and high-standard textbooks in which Slovenian terminology is clearly defined and presented; this paper reviews the status of all recounted points.

Ključne besede: slovenski jezik, učni jezik, slovenska univerza, visokošolski učbeniki, znanstvena slovenščina

Key words: Slovenian language, language of instruction, Slovenian university, higher education textbooks, technical Slovenian

O Po navadi za tisto, do česar nimamo odnosa in o čemer ne razmišljamo, prostodušno rečemo, da nam za tisto preprosto ni mar. Vendar v primeru slovenščine nihče tega ne more ali noče reči. Z maternim jezikom namreč smo tako nezavedno kot zavestno povezani, oboje, le mera enega in drugega je lahko zelo različna. In ja, med »samoumevnostjo« in »ogroženostjo« obstaja povezava: besedo ogroženost kot očitek namreč pogosto uporabljajo tisti, ki slovenščino sprejemajo kot samoumevnost, ki se bo kot nekaj vnaprej danega in zgolj z nekim jezikovnim čutom kar sama obdržala, tudi brez redne polnofunkcijske rabe, ki je sicer osnovni pogoj za normalen vsestranski razvoj jezika.¹

¹ Že zadnjih nekaj let se namreč že več kot potrjuje, da razvoj slovenskega strokovnega in znanstvenega jezika še zdaleč ni nekaj samoumevnega, še manj samodejnega, in to potrjujejo tudi študije anket o stanju na slovenskih univerzah (Kalin Golob idr. 2013). Ostaja pa odprto,

Z ravnodušno samoumevnostjo slovenščine smo že krepko zabredli v dvojezičnost, ki je Slovincem že dobro poznana: doma pri vsakdanjih opravilih se bom sprostil v slovenščini, v službi oziroma v svojem poklicu pa se bom trudil recimo z angleščino. Torej, če smo malo sarkastični, slovenščina v domačem družinskem krogu verjetno še nekaj časa res ne bo v nevarnosti.²

Torej, kaj za državni jezik narediti na državni ravni? Izoblikovati uresničljivo jezikovo strategijo, ki bi zahtevala takojšnjo oziroma že sprotno vsebinsko in organizacijsko konkretizacijo; le sprotna konkretizacija bi namreč sproti kazala na pozitivne in negativne poteze in tudi sproti ene pospeševala in druge zavračala. Med prvenstvene naloge visokega šolstva bi sodilo npr. izoblikovanje novih vsebinskih modulov za posamezna študijska področja, ki bi bili namenjeni zlasti študijski izmenjavi in študentski mobilnosti.

1 Slovenščina v visokem šolstvu

V letu 2016 se je v pisanjih in govorjenjih o slovenskem jeziku kot učnem jeziku v visokošolskih javnih zavodih pokazalo, da se zaradi praktične nuje po doseganju cilja, tj. med drugim v težnji po čimprejšnji uveljavitvi na novo spremenjenega člena o učnem jeziku v noveli *Zakona o visokem šolstvu*, poljudno in poljubno meša pojme in pojave, kot so razvoj slovenščine kot strokovnega in znanstvenega jezika, razvijanje večjezičnosti in širjenje lektoratov slovenščine po svetu.³ Pogosto se čisto normalno rabo slovenščine v vseh položajih razglašča že za zaviralco večjezičnosti, razvoj slovenščine pa se enači kar s širjenjem lektoratov po svetu ali pa celo z digitalizacijo in tehnologizacijo slovenščine.

1.1 In medtem ko eni v lastnem jeziku ugotavljamo opazno krnjenje strokovne slovenščine na vseh stopnjah šolanja, začenši na najvišji, drugi nonšalanto pripominjajo, da pa so slovenski lektorati po svetu uspešni.⁴ Nam bo torej po njihovem razmišljanju v lastni državi čez kakšno desetletje ali dve dovolj že slovenščina na nivoju drugega jezika, tj. tistega osnovnega jezika, ki ga zdaj poučujejo naši lektorji po svetu? Takšno komentiranje ali zgolj namigovanje meji že na nesramnost in

kako hkrati zagotoviti razvoj slovenščine, kakovostno internacionalizacijo in prožno prilaganje novim potrebam; manjka tudi konkretna opredelitev »strokovno utemeljene jezikovne prakse«, ki bi pripomogla k sprotnemu reševanju problemov in prilagajanju potrebam.

² In v tem smislu so zelo pomembne izjave kot dodatni komentarji v anketi *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) znotraj ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (Ahačič idr. 2017a), npr: »Zaradi nujne vpetosti v mednarodni prostor se je nemogoče iti znanost le v slovenskem jeziku – naj se spodbuja raje umetniška, publicistična in vsakodnevna raba slovenščine«.

³ Na to je bilo nazadnje na več mestih opozorjeno v monografiji M. Jesenška (2016), še prej pa je bilo stanje poučevanja in rabe slovenskega jezika problemsko predstavljeno v monografiji A. Vidovič Muha (2013).

⁴ Uspešni lektorati slovenskega jezika po svetu so bili tudi eden izmed protargumentov zagovornikov pospešene anglikizacije slovenskega visokega šolstva na Javnem zasedanju *Javna raba slovenščine: stanje, zakonodajne rešitve in strategija* v Državnem svetu (DS), 8. 12. 2016. Prispevki s posveta so na povezavi http://www.arhiv.ds-rs.si/2012-2017/sites/default/files/dokumenti/e-zbornik_javna_raba_slovenscine.pdf.

sarkazem, zlasti pa kaže na prelahkoten odnos do trenutnega statusa slovenščine v visokem šolstvu. Če pa seveda pri redkih izbrancih znanje slovenščine krepko preraste status zgolj tujega jezika, so za nas še posebna pridobitev v smislu trajnejših medjezikovnih in medkulturnih stikov, katerih rezultat so med drugim dobri prevodi idr.

Vsaj zadnja tri desetletja je spremstveni pojav vseh področij digitalizacija – ampak brez novih jezikovnih vsebin je tudi digitalizacija lahko sama sebi namen. Digitalizacija slovenščine za svoj zagon potrebuje aktivno rabo jezika in z njo zlasti stalno nove vsebine, ki bi zvrstno in žanrsko zaobjele vsa področja, šele v nadaljevanju pa s tehnološko podporo lahko ta razvoj pospešuje. Vendar že v izhodišču te pobude zmoti dejstvo, da si največji zagovorniki nujne nadaljnje digitalizacije slovenščine dovolijo, da se osrednji slovenski besedilni korpus Gigafida že od začetka leta 2011 vsaj vsebinsko ni posodobil.

Res se vedno bolj kaže in potrjuje, da je »internacionalizacija« po angleško pravzaprav pravo nasprotje internacionalizmu, saj zanemarja akademske in znanstvene tradicije v nemščini, francoščini, italijanščini, ruščini in drugih slovanskih jezikih, in s tem angleščina (tudi) pri nas pravzaprav postaja akademska latovščina in žargon vladajoče ideologije hkrati (glej Močnik 2016).

2 Učni jezik

Bistveni del slovenskega knjižnega jezika je učni jezik na vseh stopnjah in vseh področjih izobraževanja. Pobude za vključevanje strokovne in znanstvene slovenščine na slovenske fakultete v obliki visokošolskega predmeta, ki bi bodoče znanstvenike in strokovnjake pripravljaj na kompetentno in jezikovno kultivirano strokovno-znanstveno sporočanje, izhajajo že s konca 60. let prejšnjega stoletja.⁵ To se ni nikoli začelo zares uresničevati, čeprav se vsi vsaj po tihem zavedamo, da je prav učni jezik tisti, ki nas jezikovno oblikuje tudi s tem, da krepi našo jezikovno polnofunkcionalnost. Slovensko strokovno oziroma znanstveno izrazje na vseh področjih je znak samoniklega razumevanja in opredeljevanja raziskovalnih vsebin. Slednje je ključno za dobre učbenike na vseh stopnjah izobraževanja in za terminološke slovarje.⁶ Vsi intelektualni dosežki in presežki Slovencev se namreč najbolj prefinjeno in hkrati svobodno, v najširših pomensko-izrazijskih niansah lahko ubesediti ravno v slovenščini. Vsestransko razvita slovenščina torej omogoča

⁵ Potreba po uvajanju visokošolskega predmeta, ki bo bodoče znanstvenike in strokovnjake pripravljaj na kompetentno in jezikovno kultivirano strokovno-znanstveno sporočanje, »je torej v strokovni javnosti v obtoku skoraj pol stoletja« (Verovnik idr. 2013: 8–10).

⁶ Kot pogosto doslej so bolj eksplicitna opozorila in potrebe po različnih strokovnih priročnikih za slovenščino na različnih strokovnih področjih, ki med drugim poudarjajo tudi nujno po večji jezikovni usposobljenosti predmetnih učiteljev za uporabo strokovne slovenščine, prišla z našega zamejstva. Pomenljivo je, da je bil npr. v jeseni 1993 na seminarju za slovenske šolnike na Tržaškem med drugimi predstavljen prispevek *Slovenščina kot učni jezik z vidika učitelja naravoslovja*, v katerem avtorica Marina Pertot sprašuje, kako in s čim pri zamejskih učiteljih, dijakih in študentih enakovredno razvijati strokovno in znanstveno slovenščino, saj sicer »/p/odcenjevanje skrbi za jezik nujno pripelje do funkcionalne okrnjenosti slovarja, do občutka nelagodja pri podajanju snovi, sčasoma pa tudi do občutka jezikovne in narodne manjvrednosti« (1994/95: 227).

dobro jezikovno znanje posameznika in je hkrati temeljna zasnova za vse njegovo nadaljnje učenje jezikov. Dobro znanje lastnega jezika je tako vsekakor prispevek k večjezičnosti. In samo polnofunkcijska slovenščina je tudi enakovreden jezik prevajanja in tako hkrati enakovreden jezik evropske večjezičnosti.

2.1 Vedno bolj mlačen odnos visokošolske politike do slovenščine se kaže v že več kot desetletje naraščajočem angleženju visokega šolstva in nima nobene povezave s kakovostjo vsebin predavanj na fakultetah;⁷ ali pa jo ima v smislu, da se kakovost vsebin znižuje, ker pač domači predavatelj določeno strokovno vsebino veliko bolje lahko pove in obrazloži v svojem maternem jeziku oziroma slovenščini. V površinskem in površnem zavračanju problemskosti visokošolske slovenščine eni namensko, drugi pa nevede, spregledajo dejstvo, da se v jeziku prek vsebin nujno odraža spoznavanjsko-izkušenijski koncept kulturnega okolja, ki vsak znanstveni jezik, tudi slovenski znanstveni jezik, dela specifičen, unikaten, zato do neke mere celo le opisno prevedljiv. In vse naštetu samo še opozarja na vsebinskost znanstvenega jezika, ki s svojo pomensko-izrazno kompleksnostjo predstavlja najvišji intelektualni nivo izražanja vsakega nacionalnega jezika in je zato ključen za razvoj naroda. Tu pa se zadnja desetletja že kaže še večji problem z lahko zelo dolgotrajnimi posledicami: kar naenkrat bodo celotna strokovna področja ostala brez sodobnega slovenskega strokovnega izrazja, in to v času zelo hitrega razvoja in sprememb, kar je za slovensko strokovno izrazje nepopravljiva praznina. Opažanja oziroma ugotovitve, ki smo jih lahko s študenti povzeli v študijskem letu 2014/15 pri predmetu *Slovnica znanstvenega in strokovnega jezika* le potrjujejo, da se razmere ne odvijajo v prid kontinuiranega razvoja strokovne in znanstvene slovenščine.⁸ Pri iskanju različnih tipov besedil (znanstvenih, poljudnoznanstvenih in praktičnostrokovnih) znotraj izbranega strokovnega področja so se pokazale določene težnje, in sicer:

- vedno več znanstvenih, zlasti bolj specializiranih, vsebin s področij kot npr. strojništvo, računalništvo, farmacija, astronomija, arhitektura, fotografija je napisanih samo v tujem jeziku, in pri teh potem postane znanstvena slovenščina kvečjemu samo prevodni jezik; torej obseg znanstvenih besedil v izvorni strokovni slovenščini se opazno manjša na račun prvenstvenih angleških objav;
- zaradi tega določena pri nas mlajša oziroma še uveljavljajoča se strokovna področja, npr. biogoriva, robotika, fotografija, nimajo možnosti celovito razviti tipološko razčlenjenost strokovnih besedil v smislu znanstvenosti, poljudnoznanstvenosti in praktične strokovnosti;
- živa je zlasti praktičnostrokovna slovenščina, vedno bolj pa uhaja znanstvena slovenščina in posledično se bo to dogajalo še s poljudnoznanstveno slovenščino (Žele 2015).

⁷ Na to se že dolgo opozarja, še zlasti intenzivno pa celo zadnje desetletje, ko je vse obširneje opisano in pokomentirano tudi monografijah slovenskih jezikoslovcev (Vidovič Muha 2013; Jesenšek 2016).

⁸ Obvezni predmet *Slovnica znanstvenega in strokovnega jezika* se na Oddelku za slovenistiko FF UL izvaja en semester na drugi stopnji študija in letno ga povprečno obiskuje od štirideset do petdeset študentov. Njihove seminarske naloge letno pokažejo, kakšno je stanje terminologije po različnih izbranih strokovnih področjih.

Eno je gotovo: slovenska terminologija v naravoslovnih, tehničnih, družboslovnih in humanističnih strokah ne more nastajati samodejno in prvopoklicani za njeno ustalitev in čim natančnejšo opredelitev smo ravno visokošolski predavatelji. Na nas je odgovornost, kako se bo posamezna stroka pojmovno in izrazno razvijala in širila od visokega šolanja do srednjega in osnovnega. In stalno je treba razvijati najvišjo stopnjo strokovnega jezika – to je znanstveni diskurz v slovenščini. Izvirnost slovenske znanosti in misli nasploh se mora ustvarjalno izražati v novih izrazih, torej ustvarjalnost in inovativnost segata od misli do jezikovnega izraza. Hkrati pa so potrebni stalni prevodi tujih znanstvenih vsebin v znanstveno slovenščino. Slovenska terminologija je takorekoč interpretacija slovenske znanstvene misli, razkriva namreč načine, konceptualizacije in vse ostale zmožnosti slovenske misli; zamisli, izdelave konceptov že po naravi stvari potekajo v naravnem jeziku. To pa je jezik prvih čutov, prvih pomisli – je jezik, v katerem človek lahko svobodno prehaja med nezavednim in zavestnim in zato jezik njegove prakse; to je navadno materni jezik.⁹

Vsa opažanja trenutnega stanja in teženj v vedno večje angleženje samo potrjujejo pomisel:

Domnevati nas mika, da oni, ki bi radi privabili študentke in študente s predavanji v angleščini, nemara ne predavajo nič takega, zaradi česar bi bilo vredno naučiti se slovenščine – saj je isto šolsko učenost mogoče dobiti tudi na vseh drugih utrdbah vladajočih ideologij. Tako resnična konkurenčna prednost ni študijski proces v angleščini, temveč morebitna cenenost življenja v Sloveniji. (Močnik 2016: 14)

3 Vloga visokošolskega učitelja

S sprejemanjem učiteljske vloge na eni izmed slovenskih univerz in visokošolskih ustanov smo postavljeni v vlogo predajalcev svojih raziskovalnih znanj in izkušenj, zato moramo vsebine ne le dobro domisliti, ampak jih znati predstavno jasno in nedvoumno poimenovati in razložiti. Slednje zahteva dodaten napor in angažiranost. Visokošolski učitelj je hkrati nosilec aktualne terminologije določene področja. Njegovo strokovno izražje se prek številnih generacij slušateljev (študentov) širi in ustaljuje – še več, na ravni nacije predstavlja najkredibilnejšo znanstveno in strokovno podstat za vsa strokovna področja. Visokošolski učitelji so tvorca in svetovalci pri nastajanju terminoloških slovarjev. Zato je izhodiščno in hkrati ključno vprašanje, ali se visokošolski učitelji svoje odgovornosti za razvoj slovenskega znanstvenega jezika dovolj zavedamo ali če se je sploh zavedamo.¹⁰

Čeprav v znanstveni govor sodijo zlasti znanstvene monografije, razprave, referati, članki, so del znanstvenega sporočanja, ali pa vsaj morali bi biti, tudi visokošolski učbeniki, ki sicer z vidika didaktičnosti postavljajo v osprednje

⁹ Pomenljiv je odziv, in podobnih je kar nekaj, v anketi *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b): »Menim, da človek intelektualno največ odnese v maternem jeziku in je tuj jezik lahko le dopolnitev.«

¹⁰ Na vprašanje »Ali določene študijske vsebine predavate samo v angleščini oziroma v katerem drugem tujem jeziku?« v spletni anketi *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) je 31 % (92) visokošolskih učiteljev odgovorilo pritrdilno.

spoznavanjsko in analitično funkcijo in kot rezultat ugotovitev tudi opredelitve abstraktnih pojmov s čim bolj natančnim specializiranim izrazjem.

3.1 Visokošolski učbeniki in študijska gradiva

Bistveni del slovenskega knjižnega jezika je učni jezik na vseh stopnjah izobraževanja in bistveni del slovenskega učnega jezika je znanstvena in strokovna slovenščina, tako v govorjeni kot zapisani obliki. Visokošolska predavanja imajo navadno svojo zasnovo v visokošolskih učbenikih in priročnikih, zato je za nemoten in sproten razvoj znanstvene in strokovne slovenščine nujno, da sprotno z razvojem strok in znanstvenih področij nastajajo tudi visokošolski učbeniki in priročniki v slovenskem jeziku; na mestu je vprašanje, koliko novih visokošolskih učbenikov v slovenščini je izšlo v zadnjih letih in na katerih področjih. Spremembeni del izobraževanja zlasti na najvišji stopnji pa so še terminološki slovarji. Študirajočim na slovenskih univerzah le vsebinsko jasna in čim natančneje opredeljena znanstvena in strokovna slovenščina na vsakem študijskem področju omogoča dober vpogled v raziskovalne in strokovne vsebine, večini pa omogoča tudi najboljše razumevanje teh vsebin.

3.1.1 V kontekstu zavzemanja za aktualne znanstvene vsebine v slovenskem jeziku je aktualno tudi vprašanje, koliko visokošolskih učbenikov je bilo v zadnjih desetih letih napisanih v slovenščini?

Pregled stanja visokošolskih učbenikov in drugega študijskega gradiva za zadnjih deset let, glede na to, da stroke hitro napredujejo, je upošteval celoten popis v Cobissu, od leta 2007 do vključno leta 2017.¹¹

Ročni pregled s pomočjo iskalnih navodil/algoritmov¹² po sistemu Cobiss pokaže nekaj pomenljivih razmerij, ki kažejo trenutno usmeritev pri razpoložljivi uporabi visokošolskih učbenikov in študijskih gradiv in posledično njihovi uporabi.

Pri vseh spodnjih iskalnih algoritmihi po sistemu Cobiss je bila kot dodatna oblika gradiva pripisana oznaka KNJIGA:

Če spodnje razmerje za obdobje zadnjih deset let (2007–2017) vsaj okvirno drži (zanašamo se na to, da so v sistem vneseni vsi visokošolski učbeniki, izdani od leta 1996, od leta 2010 naprej pa tudi vse študijsko gradivo) je spodnji rezultat dovolj poveden: od vsega visokošolskega gradiva naj bi bilo 42 odstotkov

¹¹ Opredelitve tako visokošolskih učbenikov kot drugega učnega oziroma študijskega gradiva so v Tipologiji dokumentov, ki je bila izdelana za vrednotenje različnih bibliografskih enot: »2.03 Univerzitetni, visokošolski ali višješolski učbenik z recenzijo: Univerzitetni, visokošolski ali višješolski učbenik je vrsta publikacije, ki je namenjena študentom kot predpisano učno gradivo za določeno študijsko vejo ali predmet (npr. učbenik algebre, praktikum). 2.05 Drugo učno gradivo: Sistematična obdelava učne snovi po študijskem programu, ki jo avtor pripravi po svojem ali tujem gradivu (zapiski predavanj, zbrano gradivo, skripta), zbirka vaj in nalog za določen predmet ter drugi učni pripomočki (npr. zvočno gradivo, multimedijske učne enote ...).«

¹² Za iskalne algoritme po sistemu Cobiss in za nasvete pri oblikovanju novih se zahvaljujem ge. Anki Sollner Perdih, višji bibliotekarki v Knjižnici oddelkov za slovenistiko in slavistiko na Filozofski fakulteti UL.

slovenskega.¹³ Zaenkrat je še nezanesljiva ali pa vsaj neusklanjena tipologija tega visokošolskega gradiva (oznake, ki naj bi označevale *tipe gradiva/dokumenta /id/*, nihajo med znanstvenimi monografijami, učbeniki in učnim gradivom). Pomenljiva so že številčna razmerja. Tako vse visokošolsko učno gradivo (zaobjeto v iskalna pogoja: *cc=j3 and py=2007:2017*) obsega 9328 bibliografskih enot, od tega 3947 bibliografskih enot v slovenščini in 3930 bibliografskih enot v angleščini. Med celotnim visokošolskim učnim gradivom v slovenščini (z iskalnim pogojem *cc=j3 and py=2007:2017 and la=slv*), ki obsega 3947 bibliografskih enot oziroma 42 % vsega visokošolskega gradiva, prevladuje oznaka »učno gradivo« (73 %) in samo 27 % je učbenikov. Torej od celotne količine 9328 bibliografskih učnih enot jih je 1512 označenih kot »učbeniki v slovenščini« (iskalni pogoji: *td=2.03 and py=2007:2017 and la=slv*), izmed teh pa jih je 17 prevedenih v tuj jezik (6 jih je prevedenih v angleščino, ostali pa pretežno v hrvaščino in srbsščino, po eden v makedonščino, italijanščino in nemščino; iskalni pogoj za »slovenski učbenik, preveden v drug jezik« je *td=2.03 and py=2007:2017 and lo=slv*). Z vidika odnosa do slovenskega znanstvenega in strokovnega jezika je povedno, da očitno ni (več) prakse prevajanja izvorno angleškega študijskega gradiva v slovenščino, kar drastično zmanjša nabor novega slovenskega strokovnega izrazja. Na splošno je prevodov v slovenščino zanemarljivo malo – iz angleščine je iz celotnega nabora 3930 angleških bibliografskih enot prevedenih le 51 enot in od tega samo 10 enot v slovenščino, ostalo je dostopno v srbsščini in hrvaščini. Med temi 51-imi prevodi je le 11 učbenikov, vse drugo je različno učno gradivo.¹⁴

3.1.1.1 S strokovno angleščino za posamezna področja ni nič narobe, če bi bilo ustrezno poskrbljeno za vso temeljno strokovno literaturo v slovenščini. Še največ slovenskih učbenikov v zadnjem desetletju je po pričakovanju v humanistiki (umetnost vseh vrst, jezikoslovje, literatura), sledi pravo z različnimi podpodročji, pri osnovnih vedah npr. matematika, računovodstvo, fizika, pa tudi zdravstvene vede (nega in oskrba, vzdrževanje osnovnih telesnih funkcij in gibljivost), vede z področja telesnih vadb. Pri slovenskih učbenikih so v naslovih poudarjena osnovna znanja (v naslovu pogosto *Temelji ...*, *Temeljna znanja iz ...*, *Osnove ...*, *Uvod v ...*, *Izbrana poglavja iz ...*), medtem ko v obravnavah bolj specialističnih smeri in v bolj specializiranih vedah ali podvedah, npr. v biokemiji, biotehnologiji ipd., že počasi prevladuje angleščina; poleg angleščine je le nekaj odstotkov učbenikov še v srbsščini, hrvaščini in nemščini.

Zakaj je npr. opazno in kar pomenljivo, da so »učbeniki« pretežno v angleščini, »učno gradivo« pa v slovenščini? Tako npr. pri isti slovenski avtorici za isto

¹³ In to se približno prekriva z dobljenim podatkom v anketi *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b). Na vprašanje »Ali so vse vsebine pri vašem študiju dostopne v slovenščini?«, je 44 % (79) odzivnih študentov odgovorilo pritrdilno, drugi, tj. 56 % (99), pa so to zanikali s komentarji: »Večina gradiv je v tujih jezikih« ali »Večina strokovne literature ne obstaja v slovenščini« ali »Določena strokovna literatura je samo v angleščini« ali »Pogosto je strokovna literatura dostopna le v angleščini«.

¹⁴ Iskalni algoritmi po sistemu Cobiss za zgornje podatke so: *cc=j3 and py=2007:2017 and lo=eng = 51*; *td=2.03 and py=2007:2017 and lo=eng = 11*.

znanstveno področje naletimo na angleško napisan učbenik (2011) in potem na učno gradivo v slovenščini (2014).

Opazna je prevlada angleških visokošolskih učbenikov (v prejšnjih desetletjih, še v skupni federalni državi, tudi hrvaški učbeniki in več nemških, vendar skupaj občutno manj kot zdaj angleških). Postavlja se tudi vprašanje ustreznih prevodov v slovenščino, v strokovno ali znanstveno slovenščino. Celotnih prevodov učbenikov v slovenščino namreč ni izkazanih, kar pomeni, da se nihče ne loti prevoda celotnega pojmovnega področja ali več področij, ki jih obravnava sodoben aktualen učbenik v tujem jeziku. Prevodi aktualnih učbenikov bi z ustreznimi slovenskimi strokovnimi izrazi in opredelitvami seveda obogatili slovensko terminologijo.

Glede na trenutno stanje se lahko sklepa, da gre najpogosteje zgolj za povzemanje v slovenščini v obliki učnega/študijskega gradiva, medtem ko učna celota ostaja v angleškem učbeniku.¹⁵ In to v približno enaki meri velja tako za naravoslovna kot tehnična, tehnološka in družboslovna strokovna področja.

3.2 Najbolj ažuren sproti odziv na trenutno stanje učne in študijske slovenščine med študenti so prvo- in drugostopenjska diplomska dela. Na splošno lahko trdimo, ne glede na področja in smeri študija, da je znanstvena slovenščina v teh izdelkih večinsko slaba, šibka tako na pomenski kot slovnični ravni.¹⁶ V nadaljevanju s postopnim krnjenjem rabe slovenščine na fakultetah in z nepremišljenim angleženjem silimo v večjezično polpismenost: tako bodo naši študenti sčasoma lahko polpismeni v več jezikih hkrati. In kaj nam potem pomagajo vsa spoznanja, da k vsemu nadaljnjemu jezikovnemu razvoju posameznika največ pripomore ravno prvotna pismenost in čim boljša zmožnost ubesedovanja v lastnem jeziku.¹⁷

4 Znanstvena slovenščina

Poznano je stališče, da bi slovenski znanstveni jezik moral biti izraz stopnje razvoja znanosti na Slovenskem, pokazatelj slovenskih umskih in jezikovnih zmožnosti in s tem dokaz vrednosti in enakovrednosti slovensko izražene znanstvene misli.

Nasploh je težko razumeti, da se odpovedujemo ubesedovanju lastnih ugotovitev v lastnem jeziku. Kaj je z znanstveno slovenščino, pomenljivo razkriva stanje znanstvene periodike v Sloveniji. Stanovska društva še vzdržujejo periodiko z znanstvenimi prispevki tudi v slovenskem jeziku, npr. *Elektrotehniški*

¹⁵ Na to opozarja povzetek nekaj študentskih mnenj v anketi *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b): »Večina gradiva je v angleščini in študenti že zdaj prevajamo nazaj v slovenščino« ali »Že zdaj je študentom težko prebrati le eno slovensko knjigo, kaj šele da bi jo morali brati v angleščini«. In še: »Študente zanima zlasti znanstvena vsebina področja, za katerega so se odločili, ne pa neizogibno dodatno učenje angleščine in vseh strokovnih izrazov v angleščini.«

¹⁶ To navsezadnje lahko od druge polovice leta 2017 naprej preverimo v Korpusu akademske slovenščine (KAS) na <http://nl.ijs.si/kas/>, pretežni del korpusa namreč sestavljajo digitalizirana diplomska dela.

¹⁷ K temu še en komentar iz ankete *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b): »Sem študent biologije in podpiram slovenske izraze, saj že sedaj veliko stvari ne moremo poimenovati v slovenščini.«

vestnik, *Strojniški vestnik*, *Ventil*, *Zdravniški vestnik*, *Farmacevtski vestnik*, do 1993 *Vestnik slovenskega kemijskega društva* (danes *Acta Chimica Slovenica*), vendar so vsebinsko tehtnejše raziskave večinsko najprej napisane v tujem jeziku in praviloma odhajajo v tuje strokovne časopise, ki so v prestižnih mednarodnih bazah. Za začetek bi se slovenske strokovne revije, ki so v mednarodnih bazah, morale zavzemati za izvirne znanstvene razprave v slovenskem jeziku. Torej storiti bi morali vse oziroma kar največ, da bi bile naše izvirne raziskovalne vsebine ubesedene in objavljene najprej ali pa vzporedno tudi v slovenščini, in da bi bilo to za naše raziskovalce samoumevno dejanje.¹⁸

Tu moram omeniti nekaj bistvenih izsledkov, ki jih je že v začetni stopnji poteka projekta *Jezikovna politika RS in njeni uporabniki* (Ahačič idr. 2017a) zbral in analiziral dr. Jani Kozina (znanstveni sodelavec na Geografskem inštitutu Antona Melika pri ZRC SAZU). Iz nabora izvirnih znanstvenih člankov, ki so bili s to tipološko oznako vneseni v obdobju od 1985 do 2015, je izluščil nekaj sporočilnih in ključnih spoznanj.¹⁹

- Slovenščina je bila v obdobju naše skupne federalne države Jugoslavije prevladujoč jezik v slovenski znanosti.
- Takoj po osamosvojitvi slovenščino s prvega mesta vodilnega znanstvenega jezika izrine angleščina, vloga drugih tujih jezikov ostaja primerjalno z angleščino minimalna.
- Rast slovenskih izvirnih znanstvenih člankov v angleščini od osamosvojitve strmo narašča.
- Rast slovenskih izvirnih znanstvenih člankov je bila do vstopa Slovenije v Evropsko zvezo še zmerna, po vstopu v EU pa je sledil padec objav v slovenščini.
- Danes je število znanstvenih objav podobno kot pred dvajsetimi leti, medtem ko se je v istem obdobju število znanstvenih objav v angleščini potrojilo. Tako lahko sklenemo, da z intenzivno povečanim obsegom in pogostnostjo slovenskih znanstvenih objav v zadnjih dvajsetih letih (od leta 1997 naprej) se enako ali pa še bolj intenzivno povečuje tudi raba angleščine, medtem ko v istem obdobju zadnjih dvajset let uporaba slovenščine primerjalno z angleščino intenzivno upada.

To še kako dobro občutijo naši terminologi.²⁰ Poleg obstoječih in nastajajočih terminoloških slovarjev za posamezna področja obstajajo in nastajajo posamezni

¹⁸ Žal se vedno bolj potrjuje, da »je slovenski jezik postal talec neizvajanja verodostojnega vrednotenja kakovosti znanstvenih del ali pa talec težav z zagotavljanjem le-tega« (Acceto 2010: 29).

¹⁹ Dr. Jani Kozina je druge ugotovitve pospremil s povednim grafičnim prikazom in daljšim komentarjem. Čeprav je v začetni stopnji projekta navajane podatke opozorilno pospremil z opombo, da je v nadaljevanju treba pridobiti še več natančnejših podatkov in se je s tem namenom povezal z IZUM-om, tj. s skrbnikom COBISS-a, so že začetna spoznanja zelo pomenljiva. Vse omenjeno je v dodelani vsebini in obliki objavljeno v predstavitvi rezultatov projekta.

²⁰ V letu 2015 (in leta 2018 že njegova 2. izdaja) je na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU izšel tudi *Terminološki slovar avtomatike* in na tem in podobnih področjih se jasno odkrije, koliko napora strokovnjakov je potrebnega, da se zbere slovenska terminologija, ki naj bi bila tudi dejansko uporabljana.

specializirani terminološki korpusi strokovnih in znanstvenih besedil; za vsak terminološki korpus, naj bo specializiran ali splošnejši, pa je ena od zahtevnejši faz že pridobivanje vseh tipov najrelevantnejših strokovnih in znanstvenih besedil v slovenščini tako znotraj posameznega področja kot potem za čim več različnih področij.

5 Za sklep

Šteje samoumevna raba slovenščine, medtem ko je zgolj sklicevanje na samoumevnost slovenščine le (samo)zavajanje in bežanje pred dejanskim stanjem. Že iz izkušenj vemo, da je samoumevnost zelo varljiva, ker jo prepogosto zlorabljammo kot izgovor za vsebine, s katerimi se nam ne ljubi posebej ukvarjati; nezanimanje in površnost pa si za izgovor pogosto poiščeta očitke o populizmu.

Sedanje stanje, z upoštevanjem anket o slovenščini v visokem šolstvu (mdr. *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b)), kaže naslednja opažanja in ugotovitve:

Opažanja

- Proaktivnega delovanja v smeri razvoja znanstvene in strokovne slovenščine ni. Vse se konča že pri opisu in ugotavljanju stanja.
- Postajamo mojstri banaliziranja problemov in vprašanj: tudi nekateri odgovori nakazujejo, kako ignoranca in banalizacija vodita v skrajnosti in nesmiselne očitke, češ da se z opozarjanjem na položaj in stanje slovenščine prepoveduje učenje tujih jezikov, da se s tem angleščino označuje kot zunanjega sovražnika, in pavšalne in celo neokusne trditve, da so zagovorniki slovenščine samo populistični nacionalisti ipd. Ti in podobni nesmisli kažejo na nerazumevanje situacije in so hkrati odraz nezanimanja, površnosti ali nezmožnosti dojemanja problematike.
- Kar že modno je poudarjati, da je treba upoštevati življenjskost akademskih in poklicnih praks: kaj to pomeni? To upoštevanje gre namreč lahko v diametralnih smereh: ena je sproti na novo (pojmovno, pomensko in izrazno) ustvarjati v svojem jeziku, druga pa samo sproti prilagajati se vsemu tujemu. Ostaja torej odprto, kako hkrati zagotoviti razvoj slovenščine, kakovostno internacionalizacijo in prožno prilagajanje novim potrebam; manjka tudi konkretna opredelitev »strokovno utemeljene jezikovne prakse«, ki bi pripomogla k sprotnemu reševanju problemov in prilagajanju potrebam.
- Tudi v odzivih na anketo *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) se zazna, da je bistveno vprašanje KAKO?, tj. kako razumeti, kako zastaviti in kako speljati; Večkrat je omenjena vloga kvalitetnega prevajanja in tolmačenja, saj, kot je eden izmed anketirancev pokomentiral, »prevodi terminologije se izčiščujejo in uveljavljajo z rabo«.

Konkretni predlogi

- Zdaj že pol stoletja stara pobuda za vključevanje strokovne in znanstvene slovenščine na slovenske fakultete v obliki visokošolskega predmeta bi lahko vzpodbudila sodelovanje ali več sodelovanja med učitelji različnih področij. Za kakršen koli napredek pri hkratnem razvoju znanstvene slovenščine in internacionalizacije bi bilo potrebno večje sodelovanje med učitelji različnih področij. To bi prispevalo k večjemu medsebojnemu razumevanju in usklajevanju stališč glede nujnosti rabe slovenske terminologije in njene enakovredne zastopanosti v mednarodnem prostoru. Osmislilo bi prvenstveno vlogo slovenščine kot prvega oziroma maternega jezika v raziskavah, zlasti v miselnih procesih konceptualizacije in argumentiranja, obenem pa pohitrilo izoblikovanje novih vsebinskih modulov za posamezna študijska področja, ki bi bili namenjeni zlasti študijski izmenjavi in študentski mobilnosti. Rezultat naštetega bi lahko bili sprotni aktualni dvo- ali večjezični terminološki slovarčki, ki bi olajšali tako učiteljsko kot študentsko raziskovalno in študijsko delo.
- Na bistveno vprašanje KAKO? država trenutno nima odgovora: nima zastavljene jezikovne strategije, ki bi zahtevala učinkovito vsebinsko in organizacijsko konkretizacijo in ki bi se morala začeti uresničevati najprej na visokošolski ravni. Poudarjeno strokovno oziroma metodološko vlogo bi pri tem lahko imeli sociologi in psihologi.
- Kot vzporedna možnost se mora krepiti tudi praksa kvalitetnega prevajanja in tolmačenja, kar pri nas še vedno ni ustaljena praksa.

Končno pa se nam vseskozi, z učenjem in izkušnjami, počasi ali hitreje potrjuje, da je jezik sestavni del vzgoje, kulture, vedênja in védenja ... torej, jezik je vsebina, dokaz spoznanjskih in razumskih zmožnosti. Iz tega se lahko izpelje, da kdor nima izvirnih vsebin, nima prave potrebe po izvirnem izrazu, ki to vsebino sporoča; zato pa lahko prevzema tako vsebino kot izraze in v teh primerih jezik uporablja zgolj kot sredstvo.

LITERATURA

Matej ACCETTO, 2010: Nacionalni jeziki, visoko šolstvo in mobilnost v pravu EU. *Nacionalni jeziki v visokem šolstvu*. Ur. Marjeta Humar, Mojca Žagar Karer. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 23–35.

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

– –, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Nataša GLIHA KOMAC, Marko JESENŠEK (ur.), 2017: *Jezikovna politika Republike Slovenije: zbornik povzetkov*. Pišece: Univerza v Mariboru idr.

Marko JESENŠEK, 2016: *Slovenski jezik v visokem šolstvu in kulturi*. Maribor. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 117).

Monika KALIN GOLOB, Gaja ČERV, Marko STABEJ, Mojca STRITAR KUČUK, 2013: Jezikovna politika slovenskega visokega šolstva: stališča do rabe jezikov in priporočila za njeno urejanje. *Slavistična revija* 61/2, 395–412.

Rastko MOČNIK, 2016: Znanost in naravni jezik. Angleščina vs. slovenščina. *Delo: Sobotna priloga*. 1. del (3. sept. 2016, 12–14), 2. del (10. sept. 2016, 14–16).

Marina PERTOT, 1994/95: Slovenščina kot učni jezik z vidika učitelja naravoslovja. *Jezik in slovstvo* 40/6, 227–230.

Tina VEROVNIK, Nataša LOGAR, Monika KALIN GOLOB, 2013: *Slovenščina kot strokovni jezik na slovenskih univerzah: pregled stanja ter razčlenitev pomena, načina in možnosti njene večje vključitve*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: *Moč in nemoč knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Andreja ŽELE, 2015: Do kod sežeta dejanska raba in funkcijskost slovenščine? *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 37–42.

SLOVENIAN IN HIGHER EDUCATION: NEED THIS BE TREATED AS A QUESTION?

Just as the language of instruction at all educational levels is a principal component of standard Slovenian, technical and specialized Slovenian in both oral and written forms are the principal components of the language of instruction. Seeing that higher education lectures are usually based upon higher education textbooks and reference books, the uninterrupted development of technical and specialized Slovenian ultimately depends upon the evolution of particular fields in connection to the continuous and concurrent development of higher education literature; it is therefore reasonable to find out how many new higher education textbooks were recently published in Slovenian and for which fields. Education, particularly at the highest level, is also accompanied by terminological dictionaries. Only a highly versatile and functional Slovenian language can provide students of national universities with relevant insights into research-related and specialized topics and enable the majority to better understand them.

From the point of view of Slovenian as the language of instruction, the role of the teacher – researcher in the role of a teacher needs to be emphasized. In many cases, it is the teaching role that guides researchers to the precise definition and clarification of concepts. These formulations must be comprehensible and unambiguous, which is essential both for technical language and the uninterrupted development of Slovenian terminology. The emphasized terminological mission related to one's native tongue should be kept in mind by each scientist, especially those adopting the role of educators. As it happens, the Slovenian terminology of natural and social sciences, technical fields and humanistic studies cannot be formed automatically – its precise definition and standardization largely depend upon higher education lecturers, whose responsibility when teaching at the university level is the development and (co)creation of Slovenian specialized language, as well as the precise formulation of these terms.

After all, the comprehensive knowledge of one's own language is the most valuable contribution to multilingualism. At the same time, being aware of the possibilities of our native tongue ultimately makes it easier to get to know and evaluate foreign terminologies.

It is essential that we stop and ask ourselves whether the unclear and visionless language policy leads to bilingualism, to a future of cooking and chatting in Slovenian, and gradually passing on to the more or less independent use of English in teaching, working and public speaking. At this time, Slovenia does not have a fixed language policy that would demand an efficient content- and organization-related concretization, which should first be implemented at the higher education level.

Slovenščina kot učni jezik in jezik sporazumevanja v slovenskem šolstvu

MARKO JESENŠEK

*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160,
SI – 2000 Maribor, marko.jesensek@um.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Prispevek¹ predstavlja vpliv nemškutarstva, ilirizma, jugoslovenarstva in anglizatorstva na slovenski učni jezik. Predstavljen je Cankarjev pogled na rabo tujega jezika v izobraževanju in razmere v slovenskem visokem šolstvu po letu 2016, ko je bila zavrnjena sprememba jezikovnega člena Zakona o visokem šolstvu, da bi angleščina postala nadomestni učni jezik na slovenskih univerzah. Cankar posredno sporoča slovenski uni-eliti, da je potrebno predavati v maternem jeziku in da ima slovenščina prihodnost. V imenu t. i. internacionalizacije so predstavljena nova prizadevanja za anglizacijo slovenskega visokega šolstva.

The article discusses the influence of Germanization, Illyrism, Yugo-Slovene movement and Anglicisation on Slovene language of instruction. Ivan Cankar's view on the use of foreign language of instruction in the field of education is discussed, along with the current state of Slovene higher education, following the 2016 rejection of an amendment of the article in Higher Education Act, which proposed English to be recognised as a supplementary language of instruction on Slovene universities. Cankar's indirect message to the Slovene university elite is that of the importance of the use of the mother tongue as the language of instruction, and that of Slovene as a language with a future. The term internationalization is often used to camouflage efforts to further expand the use of English in Slovenian universities.

Ključne besede: slovenski učni jezik, univerza, šolstvo, sporazumevanje, nemškutarstvo, ilirizem, jugoslovenarstvo, anglizacija

Key words: Slovene language of instruction, university, communication, Germanization, Illyrism, Yugo-Slovene movement, Anglicisation

0 Uvod

Leta 2016, ko je del slovenske uni-elite s podporo vladajoče politike poskušal v slovensko visoko šolstvo uvesti angleščino kot nadomestni učni jezik, se je nadaljevala nikoli dokončana zgodba iz prejšnjih stoletij o (ne)primernosti in (ne)razvitosti

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

slovenskega učnega jezika (Jesenšek 2016). V najnovejši preslikavi je čutiti sestavne dele jezikovnih zablod iz 19. in 20. stoletja, tj. nemškutarstva, ilirizma, novoilirizma in jugoslovenarstva, ki so dajali nemščini, ilirščini in srbohrvaščini v slovenskem okolju posebne pravice ter jim tako omogočali boljši položaj kot slovenščini. Slovenska uni-elita je v 21. stoletju prenesla skozi prozoren papir bistvene elemente negativne slovenske jezikovne politike iz preteklosti, zato je reprodukcija enaka kot original. Elementi originala in elementi slike si ustrezajo po istem pravilu: gre za žaljivo množico razmišljanj o manjvrednosti slovenskega jezika, pri tem pa danes element angleščine ustreza elementom nemščine, ilirščine in srbohrvaščine v preteklosti. Slovenski profesor bi lahko / bi moral slovenskemu študentu na slovenski univerzi v imenu kakovosti in internacionalizacije našega visokega šolstva predavati v neslovenščini. Tudi tokrat je »primernejši« in »boljši« globalni jezik, torej angleščina (Vidovič Muha 2007); tudi tokrat je »spoznanje« sramotno: slovenščina ni primeren jezik slovenskega visokega šolstva, saj njegova globalna mednarodna razsežnost zahteva poučevanje in sporazumevanje v »uglednem«, in zato uveljavljenem jeziku visokega šolstva in znanosti«, tj. v angleščini (Jesenšek 2016). Abotni poskusi takega jezikovnega odpadništva v Sloveniji 21. stoletja so bili (za kratek čas) ustavljeni, ostaja pa bojazen, kdaj se bodo spet pojavili (Kalin Golob idr. 2012) in kako bodo njihovi nosilci poskušali preračunljivo nagovoriti javnost, ki je lani tako pridobivanja prepoznala za lažna in pogubna za slovenstvo (Jesenšek 2017: 38).

1 Cankarjeva zavrnitev tujščine

Ivan Cankar je prepričljiv dokaz, da je poučevanje v tujščini jezikovnopolitično napačna odločitev. V globalnem prostoru gre sicer za kratkoročno všečno, vendar v prozoren papir zavito idejo ekonomsko učinkovito poenotenega (visoko)šolskega sistema. Dolgoročno je tako enotno (visoko) šolstvo za slovenstvo škodljivo in nesprejemljivo, kot so bila npr. v »skupni državi« leta 1983 pogubna Skupna programska jedra, ki so bila za Slovence poniževalna in žaljiva, polna »prvih nesporazumov in nesoglasij, pritiskov in vsiljevanj, zanikanja ustavnih norm« (C. Z. 1983: 930). Skupna jedra so s t. i. enotnim vzgojno-izobraževalnim sistemom poskušala centralizirati državo in srbohrvatizirati jezik, literaturo in kulturo Slovencev. Danes se nam v visokem šolstvu in izobraževanju dogaja anglicizacija, ki na področju jezika in kulture pod krinko internacionalizacije in primerljivosti študijskih programov razširja negativno globalizacijo in interese kapitala.

1.1 Zavrnitev ilirizma in ilirščine

V Cankarjevem letu, sto let po smrti umetnika in kulturnopolitičnega jasnovidca, njegova jezikovnopolitična misel postaja nesmrtna in ostaja aktualna. Do obisti je poznal kulturno zgodovino Slovencev in vrednote slovenstva, ki jih je v svojih delih na umetniški način predelane z lastnimi čustvenimi, miselnimi in izkustvenimi vzorci (pod)zavestno prenašal na sodobnike, hkrati pa je imel le redkim dano sposobnost za spoznavanje in razčlenjevanje razmer svojega časa in njihovo projekcijo v prihodnost naroda. Cankar je bil ustvarjalen človek in umetnik z najvišjimi

duševnimi sposobnostmi, zato njegov duhovni in umetniški profil zagotavlja, da je pristojen za razmišljanja o slovenski kulturi in jeziku, njegove (raz)sodbe pa so bistvene in odločilne.

V predavanju *O slovenski literaturi* je leta 1911 predstavil svoj pogled na novejšo slovensko liriko, tako da je vrednotil pesnike glede na izrazno moč in bogastvo slovenskega jezika, s tem pa je dokazal njegovo ustvarjalno samostojnost. Zavrnil je ilirsko idejo o skupnem južnoslovanskem jeziku in kulturi ter obsodil ilirca Vraza in novoilirca Ilesiča, prvega je ostro označil za renegata, drugega »le« za škodljivca, oba pa sta žaljiva do Slovencev. Narodni odpadniki so bili drugorazredni umetniki, ki so z ilirskimi idejami poskušali opozarjati nase, največji slovenski pesniki so zagovarjali slovenstvo:

Prešeren se je namreč ravnal po tisti tako naravni in enostavni resnici, da so knjige zato na svetu, da jih ljudje bero; in če naj jih bero, jih morajo razumeti. Pisal je torej v jeziku tistega naroda, iz katerega je bil rojen. On ni obupaval, kakor Stanko Vraz, ni tarnal, da je ta njegov narod majhen, da nima kulture, da nima prihodnosti. Ni se lovil za abstraktno idejo umetno zverženega jugoslovanskega jezika, ki bi ga ne razumeli ne Slovenci in ne Hrvatje. (Cankar ZD 25, 1976: 210)

Cankar posredno sporoča slovenski uni-eliti in delu politike, ki podpira anglizacijo našega visokega šolstva, da je treba predavati v maternem jeziku in da ima slovenščina prihodnost. Kot se je v 19. stoletju zavzel za slovenščino največji slovenski pesnik Prešeren, tako se je v 21. stoletju za slovenski učni jezik na univerzah zavzela najvišja nacionalna znanstvena in umetnostna ustanova SAZU.² Slovenska univerza je bila ustanovljena zato, da bodo slovenski študenti lahko študirali v slovenskem jeziku. Vprašanje slovenskega učnega jezika na slovenskih univerzah je moralno in kulturno vprašanje, tega se morajo zavedati sodobni renegati in škodljivci. Slovenska jezikovna politika ne potrebuje radikalnih sprememb, slovenske univerze pa ne bodo nič boljše in bolj internacionalne, če bo na njih »uzakonjena« angleščina kot prevladni jezik predavanj. Cankar je vizionarno napovedal, da nam angleščine v visokem šolstvu ne bodo vsiljevali zakoni Evropske zveze, ampak jo bomo poveličevali sami, tj. Rektorska konferenca Republike Slovenije, spodbujena od jezikovnega odpadništva dela uni-elite in podprta s slovensko politično elito:

Ostane še stvar, ob kateri človek ne ve, če bi se smejal ali razjokal. To je jugoslovansko jezikovno vprašanje, ki ga niso postavili avstrijski diplomatje, mojstri v neumnosti, temveč navdušeni ljudje, ki nobenega jezika ne znajo. Posledice tega vprašanja že trdo občutimo – naši listi pišejo tako zanikrno slovenščino, da se zgražajo ob njej že upokojeni poštni uradniki. Jaz spoštujem radikalnost, ki je bila od nekdaj lepa čednost mladine. Ali če ta radikalnost zahteva, da pade slovenščina samo zato, ker sta padla Odrin in Bitolj, tedaj hvaležno odklanjam to radikalnost. – Zadnjič me je srečal na cesti znanec: »Odrin je pal!« – »Je že prav, že prav, ampak srečke umetniške loterije še vendarle niso razprodane!« To je: premalo gledamo nase, premalo mislimo nase! Ljudje so zdaj med nami – saj jih lahko vsak dan slišite – ki bi nas najrajši kar prodali – kaj prodali – kar dali vbogajme. Imenuj se dandanes v Ljubljani Slovenca, pa boš tepen, ne od nemških, temveč od ilirskih šovinistov. (Cankar ZD 25, 1976: 237)

² Dostopno 10. 7. 2018 na <http://www.sazu.si/events/586e5c8130c533591a7ef5e2>.

Vrazovi potomci gledajo na jezik kot bankirji z očmi liberalističnega dobička in so pripravljene s prepukčevanjem zapraviti slovenski jezik. Spodbujanje nasilne anglizacije kaže na omejenost v dejanjih in mišljenju, anglizatorji pa v široki javni razpravi, ki je potekala od pomladi do jeseni leta 2016, niso znali razložiti, zakaj je slovenski učni jezik v slovenskem univerzitetnem prostoru treba zamenjati z angleškim.³ Cankar je jasen: slovenščine ne smemo prikrajševati na nobenem področju. Treba je oblikovati dejavno jezikovno politiko, ki bo spodbujala rabo slovenskega jezika v vseh govornih položajih in okoljih in bo imela slovenski jezik za vrednoto, s katero se ne baranta in se tudi v visokem šolstvu ne bo mogel najti Vraz, rekoč: »Mit Slowenen habe ich es abgetan« (Cankar ZD 29, 1975: 412). Cankar je razsodil, da tako razmišljanje ilircev (velja pa v enaki meri za anglizatorje) izhaja iz prastrahu pred velikimi in nezaupanja »v zdravo srce naroda«: »Izvirek tega rogovilastega ilirizma je nepoznavanje naroda, malovernost ljubezni ter tista strahopetnost: Kaj bo z nami?« (Cankar ZD 29, 1975: 413).

1.2 *Zavrnitev nemškutarstva in nemščine*

Cankar je ostro obsojal tudi nemškutarstvo, tako da je ob bok ilirskemu Vrazu postavil nemškutarja Dežmana, prav tako narodnega odpadnika, ki »je bil večji od Vraza in je vsaj človeštvu bolj služil« (Cankar ZD 29, 1975: 412). Dežman seveda ni bil Prešeren, ker pa je nasprotoval Bleiweisu, panslavizmu in »nepragramatičnost/i/ in nedoslednost/i/ voditelj, ki so terjali enakopravnost slovenščine, a jo istočasno ponujali Hrvatom«,⁴ ga je Cankar postavljaj nad Vraza; blizu mu je bilo tudi Dežmanovo nasprotovanje klerikalcem in njegovo trdno stališče, da se cerkev ne sme vmešavati v politiko.

Dežman je bil človek, ki ni razumel duha časa in se je v danih okoliščinah napačno odločil za kratkoročne koristi, pri tem pa je »izgubil naravno smer« in ni znal slediti pravi poti, tj. ustvarjati v slovenskem jeziku, se boriti proti kulturno-političnemu nazadnjaštvu, kulturni zaostalosti⁵ in jezikovnim zablodam. Njegovo nasprotovanje slovenskemu jeziku je postalo sinonim za narodno odpadništvo, ki je v Trdinovem pismu Turnerju 26. 7. 1889 dobilo eno najhujših obsodb, kar jih je bilo napisanih v slovenščini. Trdina je preklel Dežmana in ga imenoval za »najgršega lopova, najnevarnejšega nasprotnika in hudodelca« Slovencev in mu spisal naslednji nagrobni napis:

Tukaj počiva najgnusnejši izmed vseh sinov, koje je rodila mati Slovenija, njen črni izdajalec in morilec, pravi naslednik Jude Iškarjota, Dragotin Dežman. Popotnik, ki bereš to vražje njegovo ime, pljuni mu na grob in prekolni ga ter hvali božjo pravičnost, ki je začrtala v srce vsemu človeštvu sveti zakon, da vsakega izdajalca domovine zaničuj, črti in preklinjaj rod za rodom zdaj in do konca vekov. (Trdina 1989: 353–354)

Trdinova obsodba ni bila osamljena, Dežmana so črtili vsi slovenski časopisi in Slovenski narod (SN 1876: 1) ga je zaradi jezikovnega odpadništva označil za

³ Prim. objave na to temo v letu 2016: <http://www.zagovor-slovenscine.si/objave/>.

⁴ Dostopno 10. 7. 2018 <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi172598/>.

⁵ Dostopno 10. 7. 2018 <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi172598/>.

»hudobnega nihilista in protivnika slovenščine«. Kdor dela proti maternemu jeziku in omejuje njegovo javno rabo, je proti narodu.

Dežman, ki je na Dunaju zabarantal svoje slovenstvo in se preimenoval v Deschmanna, je začel slaviti nemški jezik, nemško vzgojo in nemško kulturo, ki naj bi bili »edina stvarnost« za majhen slovenski jezik in narod, zagotavljajo pa »vsesplošno slišnost« in »lažje sporazumevanje« ter politično stabilnost in varnost v okviru avstrijskega cesarstva, prinašajo gospodarski napredek, finančne ugodnosti in najširšo vpetost v mednarodni prostor. Ceneje se je namreč učiti iz nemških knjig kot pa tiskati in še prej napisati drage slovenske učbenike. Dežman je verjel, da je znanje globalne nemščine konkurenčna prednost slovenskih dijakov in slovenskega šolstva, pri tem pa je pomešal razliko med znanjem tujega jezika in poučevanjem v tujem jeziku. Slovenski učni jezik v slovenskih srednjih šolah je torej nepotreben, zato je zahteval, da slovenski profesorji na slovenskih gimnazijah slovenskim dijakom razlagajo snov v tujščini. 26. marca 1874 je nato v Državnem zboru na Dunaju zahteval, da se globalni učni jezik, ki je bil predpisan za srednje šole, uvede tudi v slovensko ljudsko šolstvo. Slovenec (ne Nemeč) je na Dunaju prepričeval Državni zbor, da je nemščina kot učni jezik na Slovenskem že izvršeno dejstvo, o katerem ni več mogoče razpravljati, to pa je podkrepil s pomočjo naročene peticije, ki so jo na Notranjskem naslovili na šolski svet (SN 1974: 1). Vprašanje, ki je bilo leta 1876 zastavljeno v Slovenskem narodu, zato velja tudi za razmere v 21. stoletju, ko se ponovno odpira vprašanje slovenskega učnega jezika, tokrat v slovenskem visokem šolstvu: »A kdo je, ki zopet tu s svojo strastjo, s svojo skrajnostjo in ekskluzivnostjo vsako porazumljenje nemogoče dela in se vsemu slovenskemu ne le sam upira nego i druge podpihuje? Zopet on, rojeni Slovenec /.../« (SN 1974: 1). Cankar je v pismu Finžgarju bistro razložil Dežmanovo jezikovno odpadništvo, ki se kot preslikava kaže pri današnji uni-eliti: »Boga mi, pisal bom nemško! Saj sem že izkusil – z radostjo so me pozdravili in so mi plačali bogato! Zdaj razumem Dežmana!« (Cankar 1975, ZD 29: 191). To ni bila resignacija, ampak žalostna stvarnost Cankarjevega in današnjega časa, ko se samo angleška predavanja na slovenskih univerzah spleščajo, ker je to za državo ceneje, kot spodbujati in plačevati vzporedna predavanja, ki jih predvideva evropska jezikovna politika.

Čeprav je Cankar priznaval Dežmanu veliko zaslug, pa je njegovo vsestransko delovanje zaradi nemškutarstva izgubilo veljavo. Zgodovina se ponavlja, tudi anglicizatorji danes ne razumejo »usodnega trenutka« in poskušajo uvesti angleški učni jezik v slovenskih visokošolskih predavalnicah. »Žal ni najbolje razumel usodnega trenutka in svojih ljudi, ki so tedaj krenili v drugo smer kot on. Danes bi bil lahko brez dvoma človek, ki bi stal ob boku zgodovinsko najzaslužnejših Slovencev, če ne bi bilo na koncu tega *če*, najbolj zlorabljenega veznika v človeškem jeziku.« (Škodič 2014: 12)

1.3 Zavrnitev nemškega učnega jezika

Cankarjeva izkušnja z nemškim učnim jezikom bi danes morala prepričati še tako nestrpnega anglicizatorja, da tujščina ne more nadomestiti izobraževanja v maternem jeziku. Mislim, čustvom in razpoloženjem, ki jih je Cankar izpovedal

o tem vprašanju v memoarski črtici *Realke*, je treba le pazljivo prisluhni, dojeti njihovo vsebino in jih upoštevati. Gre za aksiomsko sporočilo o rabi tujščine v izobraževanju, zato je (nenehno trmasto) iskanje modusa, ki bi za slovensko šolstvo ponudil drugačno rešitev, kot je izobraževanje v materinščini, nesmiselno delo.

Če bi moral slovenski profesor predavati na slovenski univerzi v neslovenščini, bi to vzbujalo neugodno razpoloženje pri tvorcu in sprejemniku takega sporočanja. Odpor do jezikovno potujčene univerze bi se poglobil, tako kot se je pri Cankarju razširil odpor do ljubljanske realke, ki jo je zaradi nemškega učnega jezika »povsem zavestno, z jasnim spoznanjem in odločnostjo odklanjal kot 'tujo učenost'.« (Bernik 1973: 619). Tako razmišljanje seveda vznemirja in razburja, v današnjem času anglizatorje, v Cankarjevem pa cenzuro, ki je takoj stopila v bran globalnemu jeziku in je resnico o tujejezičnem poučevanju, ki je Cankarju »zagrenilo šolo, mu jo odtujilo in zagnusilo« zakrila v nejasen popravek, da mu je poučevanje »zagrenilo šolo«, skoraj dosledno pa je cenzura črtala v drugem delu podlistka prilastek *nemški* (Bernik 1973: 619). Prva objava *Realke* v Slovenskem narodu je ostala tudi brez Cankarjeve ostre obtožbe, da se v Sloveniji slovenski dijaki izobražujejo v neslovenščini. Cankar je v *Realki* jasno povedal, da globalna tujščina kot učni jezik Slovincu povzroča občutek narodne in jezikovne manjvrednosti, tako zavedanje pa lahko vzbudi »bolesten odpor, teman in nemiren«, iz katerega se bo »izluščilo sovraštvo, toliko globlje in krivičnejše, kolikor večje je bilo trpljenje mladih dni.« (Cankar 1976, ZD 25: 136). Pri poučevanju v tujem jeziku prihaja do odtujenosti, ki jo Cankar čustveno dojemal na ljubljanski realki, v *Realki* pa je ta doživljaj umetniško uzavestil:

Tujec mi je pripovedoval o ljubih stvareh, pripovedoval mi je v napol mračnem jeziku, postavil je visok plot medse in mano. Priroda je govorila z menoj samo še po nemško, je umrla; zgodovina se je izlila nekam v meglo ter se razblinila, v daljni daljavi so stali edini in sami cesarje ter so grdo gledali; zemlja je bila samo še prostrana karta, rdeče in rumeno popleskana, Ljubljana je bila Laibach in treba je bilo vedeti, da ima ta Laibach toliko in toliko prebivalcev. Učil sem se na izust stran za stranjo, brez ljubezni in brez zanimanja, časih celo s studom. (Cankar 1976, ZD 25: 131)

Cankar imenuje tako znanje »nemška papirna učenost«, ki je iz Slovencev delala nemškutarje, in jih silila, da so začeli misliti in sanjati po nemško. Razumevanje v nemški šoli so oteževali profesorji, ki so predavali v narečju, »tako da sem razumel komaj vsako drugo besedo«, ali pa pomanjkanje strokovnega izrazja v slovenščini, ki je močno okrnilo razumevanje strokovne nemščine, zato se je Cankar »brez obžalovanja iznebil obsovražene nemškega 'znanja'.« Sočutje, žalost in posmeh so vzbujali tisti profesorji, ki so sicer zaznali ta prepad med globalno papirnato nemščino in materinščino dijakov, in so se jim poskušali približati s svojo polomljeno slovenščino, pa so prav tako ostajali »onkraj plota«. Vse to je bila »grda komedija«, ki je v njem rodila »žolčno sovraštvo do nemščine in do vsega, kar je nemško«. Škoda ni bila vidna takoj, »v vsi svoji obsežnosti /se je/ razodela šele pozneje in občutim jo še zdaj«. Čeprav so bili učitelji izvrstni, ves njihov trud ni bil poplačan, delo profesorjev in dijakov »je šlo v izgubo«. Cankar je zato v svojem Obračunu z nemško šolo na koncu črtice »skoncentriral ves svoj čustveni in narodno idejni odpor do nemške realke in obtožbo tedanjega učnega sistema sploh«, ki je

v Sloveniji dovoljeval izobraževanje slovenskih otrok v tujščini; Cankarju je taka šola »ubila« zanimanje za znanost, »zastrupila« spoštovanje do nemške kulture, mu vcepila občutek narodne in jezikovne zapostavljenosti in povzročila še drugačno škodo (Bernik 1973: 620). Cankarjev Obračun na koncu *Realke* je zato opomin vsem, ki bi še kdaj poskušali razmišljati o neslovenščini kot učnem jeziku v slovenskem izobraževalnem sistemu. Navedel je šest razlogov, ki tako razmišljanje zavračajo kot nezakonito, v nasprotju z ustavo in splošno veljavnimi pravicami ter normami, ki izhajajo iz kulturno-političnega boja Slovencev in poznavanja našega jezikovno-zgodovinskega razvoja; tega od nas ne zahteva niti trenutno veljavna jezikovna politika Evropske zveze:

Za dolgo časa mu je šola ubila vsako zanimanje za znanost; bila mu je tuja, kajti dišala je po šoli.

Zastrupila mu je spoštovanje do nemške kulture; zakaj ta kultura sloni na nemščini, nemščina pa mu je v spominu edinole kot inkvizicijski inštrument.

Šola mu je naravnost poneverila velik besedni zaklad, ki mu ga je bila dolžna; ta izguba mu dela napoto in težave do konca dni.

Tuja šola ga je zapeljala, da je svoji žejni in lačni duši iskal hrane drugod, kjerkoli in kakoršnekoli; nedolžen je, če ni našel čiste hrane: šola je hudodelec, on ne.

Zaradi šole je zapravljal vrsto mladih let, izliti je moral v pesek njih žalostni sok; namesto da bi se lahko in veselega lica boril z novimi spoznanji, z življenjem in s seboj, so ga prisilili, da se je sproti in venomer klestil s papirno nemščino.

In šola mu je prezgodaj vsilila grenki občutek, da je krivica na svetu; kdor je že v zibki momljaj prve svoje besede v nemškem jeziku, je v šoli govoril gladko, čeprav ni vedel, kaj je govoril; njemu ni bilo treba, da bi šolo sovražil; in tudi vse drugo mu je bilo prihranjeno in odpuščeno.

2 Slovenski učni jezik po letu 2016

Leta 2016 je potekala široko zastavljena razprava o spremembi 8. člena *Zakona o visokem šolstvu*,⁶ tako da bi lahko na slovenskih državnih univerzah angleščina postala nadomestni jezik predavanj tudi za slovenske študente in slovenske profesorje. Stroka in javnost se je temu uprla (Borovnik 2016a) in 8. člen se ni spremenil. Ostaja pa vprašanje, kako naprej (Snoj 2014), saj se anglizatorji slovenskega visokega šolstva kljub zakonskim in ustavnim določitvam ne želijo sprijazniti s sedanjimi razmerami. Sklicujejo se na internacionalizacijo (Borovnik 2016b) in kakovost slovenskega visokega šolstva, ki jima je slovenski učni jezik cokla napredka.

2.1 Internacionalizacija slovenskega visokega šolstva

Slovenska univerza nikoli ni bila samozadostna. Jezuiti, čeprav niso poznali strokovnega izraza internacionalizacija, so organizirali izobraževanje na kolegijih, ki so bili duhovna, kulturna in verska središča takratne Evrope (v Ljubljani npr.

⁶ Dostopno 10. 7. 2018 na <http://www.zagovor-slovenscine.si/objave/>.

konec 16. stoletja).⁷ Široko evropsko naravnano je bil tudi Cesarsko-kraljevi licej⁸ v Ljubljani konec 18. stoletja in francoske Centralne šole⁹ v času Napoleonovih provinc, leta 1919 ustanovljena ljubljanska univerza pa je bila, čeprav s predavanji v slovenskem jeziku za slovenske študente, najprej tesno povezana z zagrebško in beograjsko, nato pa se je samoumevno (kot se od univerze pričakuje) začela povezovati z visokoškolskimi ustanovami po Evropi in svetu. Tudi začetki mariborske univerze so v 19. stoletju najtesneje povezani s sočasnimi kulturnimi, političnimi in zgodovinskimi dogajanjem v najširšem prostoru, ne le v Mariboru, kamor je škof Slomšek leta 1859 prenesel sedež lavantinske škofije in ustanovil slovensko bogoslovno učilišče (Toplak 1999). Internacionalizacija slovenskih univerz ni novost in domislek 21. stoletja. Gre za sooblikovanje mednarodnega visokošolskega prostora, tj. za razširjanje znanja med državami, sprejemanje tujega in dajanje svojega znanja na razpolago. Za tako mednarodno vpetost ni treba zamenjati slovenskega učnega jezika z angleškim in siliti slovenske profesorje, da na slovenskih univerzah predavajo v tujem jeziku (Jesenšek 2014). Tuji profesorji pa so na slovenskih univerzah vedno predavali – če gre za vrhunskega predavatelja in raziskovalca, že sedaj obstajajo zakonske možnosti, ki določajo, kako jezikovno organizirati taka predavanja.¹⁰ Če pa se tujci želijo stalno zaposliti na slovenski univerzi, se seveda pričakuje, da se bodo naučili jezika okolja, v katerem živijo in delajo. Večjezičnost in spoštovanje kulturne raznolikosti določata bistvo Evropske zveze. Izmenjave študentov in profesorjev glede tega lahko nemoteno potekajo še naprej, internacionalizacija pa naj spodbuja učenje tujih jezikov,¹¹ ne pa jezikovnega poenotenja in poučevanja v angleščini, ki daje angleškemu jeziku ekskluzivnost v znanosti in izobraževanju.¹² Vzporedna predavanja v slovenskem jeziku in tujščini so strošek, ki bi ga morale slovenske univerze odločno izterjati od države. Univerza je najvišja izobraževalna in znanstvenoraziskovalna visokošolska ustanova, ki ji že ime določa odprtost v prostor, upoštevajoč duhovni univerzum svojega naroda, njegove pretekle duhovne tokove in duhovne dobrine ter usmerjenost sedanje generacije. Težava se skriva drugje, zato je treba doreči, ali z internacionalizacijo mislimo resno, ali pa nam je le sinonim za negativno globalizacijo in globalno internacionalizacijo našega visokega šolstva. Ali internacionalizacija slovenskega visokega šolstva pomeni širjenje ekonomske dejavnosti naših univerz in doseganje čim večjega dobička, geografsko širjenje v tujino, privatizacijo državnih univerz in/ali njihovo mednarodno upravljanje?

⁷ Dostopno 10. 7. 2018 na https://www.uni-lj.si/univerzitetni_arhiv/zgodovina_ul/jezuitsko_visje_visoko_solstvo/.

⁸ Dostopno 10. 7. 2018 na https://www.uni-lj.si/univerzitetni_arhiv/zgodovina_ul/cesarsko_kraljevi_licej/.

⁹ Dostopno 10. 7. 2018 na https://www.uni-lj.si/univerzitetni_arhiv/zgodovina_ul/francoske_centralne_sole/.

¹⁰ Prim. 8. člen Zakona o visokem šolstvu. Dostopno 10. 7. 2018 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlurid=20121406>.

¹¹ Dostopno 10. 7. 2018 na [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/051306/04A_FT\(2013\)051306_SL.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/051306/04A_FT(2013)051306_SL.pdf).

¹² Dostopno 10. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/firenska_resolucija_280914.pdf.

Vlada Republike Slovenije je 28. 7. 2016 sprejela *Strategijo internacionalizacije slovenskega visokega šolstva 2016–2020*. V viziji je zapisano, da bo leta 2020 slovensko visoko šolstvo del globalnega visokošolskega prostora, ki bo svojo kakovost nenehno izboljševalo v sodelovanju z najboljšimi tujimi institucijami. S tem bo postalo prepoznaven mednarodni center znanja in privlačna destinacija za visokošolski študij ter za pedagoško, znanstvenoraziskovalno in strokovno delo tujih študentov in strokovnjakov. Če bo taka vizija pristajala na zmotno prepričanje, da ima na slovenskih univerzah poučevanje Slovencev v tujem jeziku pozitiven vpliv, potem slovenska politika in vrhovi slovenskih univerz na čelu z Rektorsko konferenco »ne čujejo dobro« in se od Cankarja ne želijo učiti. Potrebujemo dejavno jezikovno politiko in zakonodajo, ki bo onemogočila anglizacijo slovenskega visokega šolstva. Cilj sedanje in vseh novih resolucij o nacionalnem programu za jezikovno politiko je zato jasen: Republika Slovenija mora ohraniti in zagotoviti slovenščino kot uradni in učni jezik na slovenskih univerzah. Izjeme so študijski programi tujih jezikov; skupni študijski programi, ki se izvajajo s tujimi izobraževalnimi institucijami; študijski programi, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini; deli študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine; študijski programi ali deli študijskih programov, če se vzporedno izvajajo tudi v slovenskem jeziku, vendar se izvajanja v tujih jezikih ne financirajo iz javnih sredstev. Pri tem slovenski profesorji zgolj slovenskim študentom ne predavajo v tujem jeziku, študentom pa je zagotovljena pravica, da vse obveznosti pri slovenskih visokošolskih učiteljih lahko opravijo v slovenskem jeziku (Jesenšek 2017: 38–39).

2.2 Kako naprej?

Leon idr. (2017) je s sodelavci pripravil delovni dokument *Podporni ukrep za politiko Obzorje 2020*, ki v okviru raziskav in inovacij na več mestih obravnava slovenski jezik v visokem šolstvu. Žal, ne vedno skladno z *Zakonom o javni rabi slovenščine* in usmeritvami veljavne resolucije.

Med ovirami za internacionalizacijo slovenskega visokega šolstva sta npr. navedena majhnost Slovenije in nizko število govorcev slovenskega jezika, kar naj bi oviralo prihod nadarjenih raziskovalcev iz tujine (Leon idr. 2017: 7). Nenavadno je, da se v dokumentu Komisije, ki uveljavlja splošne interese Evropske zveze in njenih državljanov in je edina odgovorna za pripravo predlogov nove evropske zakonodaje, zapiše za evropski prostor čudna jezikovna oznaka »jezik z zelo malo govorcic« (Leon idr. 2017: 7), na drugem mestu pa celo »mali jezik«, ki ima le 2,2 milijona maternih govorcev (Leon idr. 2017: 16). Na svetu ni malih ali velikih jezikov, med več kot 6.000 jeziki jih je skoraj polovica ogroženih, vendar pa slovenščine ni med njimi, saj sodi med 5 % jezikov, ki jih govori več kot dva milijona govorcev. Slovenščina je uradni jezik Evropske zveze, prav njena jezikovna politika pa ji zagotavlja enakopraven status z ostalimi 23 jeziki ne glede na število govorcev.

Slovenščina je izpostavljena tudi v poglavju o internacionalizaciji doma (IaH). Mednarodno mreženje zahteva veliko sprememb in prilagajanj doma, pri tem pa ima velik pomen prav jezik. Tuji raziskovalci, ki prihajajo v Slovenijo, naj bi poznali državni jezik oziroma jezik okolja, v katerem bodo delali, saj bi jim to omogočilo lažje vključevanje v raziskovalno okolje in družbo (Leon idr. 2017: 10). Žal pa je

ta pomembna ugotovitev takoj razvrednotena, saj dokument mimogrede pomeša/izenači znanje tujih jezikov s poučevanjem in raziskovanjem v tujih jezikih. Nacionalni jezik je takoj postavljen v podrejeno vlogo, saj dokument priporoča rabo neslovenščine v slovenskem visokošolskem, raziskovalnem in poslovnem okolju. S tezo, da je angleščina lingua franca sodobne znanosti, torej prvi (edini?) raziskovalni jezik, se tudi množinska raba »tují jeziki« zoži zgolj in samo na angleščino (Leon idr. 2017: 10). Zdi se, kot da bi ta dokument nastajal »po Deschmannovem nareku«, saj je posredno priporočeno, da naj bi se slovenskim znanstvenikom dovolilo prijavljati na projekte v Sloveniji, ki so mednarodno recenzirani, v angleščini. Argument, zakaj naj bi se v Sloveniji to počelo (pri tem se ravnanje in koristi ARRS-ja ponujajo same od sebe), je v sramoto in posmeh slovenski in evropski jezikovni politiki: s samo angleško prijavo bi se slovenski znanstvenik neposredno povezal z mednarodno raziskovalno skupnostjo. Gre za že znana prizadevanja, ki v Sloveniji prihajajo predvsem iz vrst tehniške inteligence, da naj bi se na projekte ARRS-ja, ki se financirajo z denarjem slovenskih davkoplačevalcev, slovenski znanstveniki prijavljali le v angleščini. Delovni dokument je taka nehigienska razmišljanja podprl, češ da bi ocenjevalni postopki postali bolj učinkoviti, saj slovenski znanstveniki ne bi izgubljal časa z nepotrebno slovenščino – nacionalni jeziki pač niso primerni za globalno internacionalizacijo znanosti. Gre za jasno sporočilo, da so v Evropski zvezi vsi jeziki enakopravni, angleščina pa je med njimi bolj enakopravna, oziroma slovenščina je drugorazredni jezik, neprimeren za znanstveno razpravo.

Za globalno internacionalizacijo visokega šolstva je ugotovljeno, da so najpomembnejše tri stvari, in sicer *vnos*, *donos* in *vpliv*. Donos je presečna množica vnosa in vpliva, to pa bi po mnenju, ki je zapisano v delovnem dokumentu *Posebna podpora Sloveniji*, lahko bilo sproščanje trenutno zelo strogih predpisov glede rabe slovenskega jezika, ki ovirajo internacionalizacijo (Leon idr. 2017: 15). Prav nespodobno in komaj verjemljivo je zato priporočilo, ki sledi takemu negativnemu globalizacijskemu razmišljanju. V delovnem dokumentu je med sistemskimi spremembami nedvoumen predlog, da naj Slovenija odpravi vse jezikovne ovire in začne uporabljati angleščino na področju izobraževanja, raziskovalne in inovacijske dejavnosti, oziroma v vseh programih, ki niso financirani izključno od države.

Razširjena raba angleškega učnega jezika na slovenskih državnih univerzah je v dokumentu »utemeljena« z večkrat ponovljenim mnenjem, da je angleščina nesporna lingua franca v globalnem raziskovalnem prostoru. Iz te trditve je nato izpeljana domneva, da je angleščina tudi običajni jezik mednarodno usmerjenih študentov, to pa navaja k nedokazanemu sklepanju, da bi razširjena raba angleščine kot raziskovalnega in učnega jezika privabila na slovenske univerze več študentov na izmenjavi (Leon idr. 2017: 24). Delovni dokument odkrito zavrača idejo evropske jezikovne politike o jezikovni raznolikosti, ki je finančno spodbujena tudi s programom Erasmus+ in idejo, da bi naj študentska izmenjava omogočila učenje tujih jezikov in spoznavanje različnih kultur, ne pa silila v anglicizacijo nacionalnih visokošolskih programov.

Evropska komisija je leta 2017 izdala knjižico *Analitično ozadje, Posebna podpora Sloveniji, Podporni ukrep za politiko Obzorje 2020*. Gre za dokument, ki je pripravljen za Evropsko komisijo, vendar odraža le stališča avtorjev in Komisija ne

odgovarja za podatke, ki jih vsebujejo. O slovenskem učnem jeziku je tu zapisano, da ovira mobilnost na slovenskih univerzah, ker zakonodaja zahteva predavanja in študijsko gradivo v slovenščini.¹³ Avtorica (Bučar idr. 2017: 30) je javno razpravo, ki je leta 2016 ustavila nezakonito anglizacijo slovenskega visokega šolstva, označila za čustveno in nacionalistično, zagovornikom samobitnosti slovenskega jezika pa je nespretno pripela potrebo po zaščiti slovenskega jezika in kulture. Zdi se, da anglizatorji iščejo pot, kako obiti slovensko Ustavo in jezikovno zakonodajo. *Zakona o visokem šolstvu* v členu, ki določa rabo slovenskega učnega jezika, z uradnim postopkom v slovenskem parlamentu ni bilo mogoče spremeniti, zato sedaj iščejo možnost znotraj univerz, sklicujoč se na njihovo avtonomno preverjanje habilitacijskih pogojev, da bi tako obšli slovensko jezikovno politiko in anglizirali slovensko visoko šolstvo. Pokazalo se je, da to ni zahteva Evropske zveze ali Evropske komisije, ampak da gre za nadaljevanje slovenskega moralnega samorazkroja, ki ga v 19. in v 20. stoletju poosebljajo nemškutarstvo, ilirizem in jugoslovenarstvo, v 21. stoletju pa ga nadaljuje anglizacija.

3 Zaključek

Ali bo slovenščina tudi v prihodnje ostala učni jezik in jezik sporazumevanja v slovenskem visokem šolstvu (Žele 2018)? Da, če bomo Slovence znali ozaveščati o pomenu jezika in pokazati, da se bomo z izobraževanjem v neslovenščini izslovenili, izgubili svoj jezik, kulturo, način razmišljanja in istovetnost. Ne, če se bomo uklonili jezikovni globalizaciji in sprejeli lažno podobo o (nujni?) anglizaciji našega visokega šolstva ter predavanjih in sporazumevanju v slovenskih visokošolskih predavalnicah v angleščini. Študenti bi bili v tem primeru prikrajšani za pomembne sporočanje možnosti in bi zelo hitro izgubili spretnosti, kot so poslušanje, govorjenje, branje in pisanje v slovenščini; del profesorjevega govornega nastopa sta tudi interpretativno branje in refleksija na prebrano – ali je (bo?) to res možno/potrebno le v angleščini?

Ob ustanavljanju Filozofske fakultete Univerze v Mariboru sem na Oddelku za slovanske jezike in književnosti predvidel kot enega izmed pomembnih/temeljnih predmetov *Slovenski jezik kot učni jezik in jezik sporazumevanja v razredu*. Zamislil sem si ga kot predavanje o svojevrstnosti sporazumevanja v slovenščini, ki na slovenskih univerzah omogoča slovenskemu študentu kakovostnejši socialni kontakt, večjo emocionalno stabilnost in boljše samopodobo. Predmet je s primernim številom kontaktnih ur (45 predavanj, 15 seminarjev) zagotavljal študentom ključne spretnosti: razumevanje izhodišč in teoretskih osnov slovenskega jezika,

¹³ »Another of the barriers to inward mobility which still exists, especially in Slovenian higher education is the legal binding to provide teaching and teaching materials in the Slovenian language. The gradual introduction of joint PhD programmes at different universities with universities in other EU countries allows for greater flexibility in the use of language and opens doors to students from abroad. Yet the proposal of the MESS to introduce the possibility of teaching in the English language at tertiary level has triggered off a very emotional and nationalistic public debate on the necessity to protect the Slovenian language and culture. Eventually, MESS dropped the amendment to the Law on Higher Education.« (Bučar idr. 2017: 30)

spretno in tekoče sporazumevanje v razredu, avtonomno in odgovorno izbiro in razlago učne snovi, sodelovanje z učenci in skupaj z njimi uspešno prepoznavanje in reševanje problemov. Sedanje vodstvo fakultete je v imenu racionalizacije študijskih programov naredilo »umik« tega predmeta, hkrati pa Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru vse bolj pogosto organizira dogodke, simpozije in strokovna srečanja v samo angleškem jeziku.

LITERATURA

France BERNIK, 1973: Odlomek iz cankariane. *Sodobnost* 21/7, 617–623.

Silvija BOROVIK, 2016a: Internacionalizacija, nova kvaliteta visokega šolstva z odpevovanjem slovenščini?. *Delo* 58/188, 88 (13. 8. 2016).

—, 2016b: »Strela skratčena, to pa je internacionalizacija!« Slovenščina na univerzi. Vračamo se k preizkušnim modrostim iz Butal. *Delo* 58/263 (12. 12. 2016).

Maja BUČAR, Paresa MARKIANIDOU, Erika VAIGINIENE, 2017: *Analytical background Report, Specific Support to Slovenia, Horizon 2020 Policy Support Facility*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Ivan CANKAR, 1975: ZD 29 = *Zbrano delo* 29. Ur. Anton Ocvirk. Knjigo pripravil in opombe napisal Jože Munda. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

—, 1976: ZD 25 = *Zbrano delo* 25. Ur. Anton Ocvirk. Knjigo pripravila in opombe napisala Dušan Voglar in Dušan Moravec. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Marko JESENŠEK, 2014: Slovenščina kot učni jezik na slovenskih univerzah. *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 50. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 42–49.

—, 2016: *Slovenski jezik v visokem šolstvu in kulturi*. Maribor: Univerzitetna založba. (Zora, 117).

—, 2017: Slovenščina kot jezik znanosti in visokega šolstva. *Javni posvet o novem nacionalnem programu za jezikovno politiko*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. 38–39 Dostopno 10. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20192023/

Monika KALIN GOLOB, Marko STABEJ, Mojca STRITAR, Gaja ČERV, 2012: *Primerjalna študija o učnem jeziku v visokem šolstvu v Republiki Sloveniji in izbranih evropskih državah*. Dostopno 10. 7. 2018 na http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/Slovenski_jezik/FDV_-_ucni_jeziki_v_visokem_solstvu.pdf.

Gonzalo LEON, Helmut GASSLER, Tiina Maria VIHMA-PUROVAARA, Veerle LORIES, 2017: *Specific Support to Slovenia. Working Document. Horizon 2020 Policy Support Facility*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

SN = *Slovenski narod*, 1874: Karel Dežman. *Slovenski narod* 7/81 (11. april 1874), 1.

Marko SNOJ, 2014: Razmišljanje o jeziku visokega šolstva in znanosti v Sloveniji. *Razprave [Razred 2]. Classis 2, Razred za filološke in literarne vede, Philologia et litterae*. Ljubljana: SAZU. 13–16.

SSKJ II, 1985 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Dušan ŠKODIČ, 2014: Najhujši narodni odpadnik svojega časa. *Planinski vestnik* 114/5, 11–12.

Ludvik TOPLAK, 1999: *140 let visokega šolstva v Mariboru*. Ur. Ludvik Toplak. Maribor: Univerza.

Janez TRDINA, 1989: Aleksander Hudovernik: Spomini na Janeza Trdino. III. Iz Trdinove korespondence. 1. Pisma dr. Pavlu Turnerju. *Ljubljanski Zvon* 13/7, 348–354.

Ada VIDOVIČ MUHA, 2007: Slovenščina kot jezik znanosti in univerze – da ali ne. *Jezikoljubni cvetober*. Dostopno 10. 7. 2018 na <https://sites.google.com/site/slavisticnodrustvo/cvetober/jezikoljubni-cvetober-odzivi-in-polemike>.

C. Z., 1983: »Kaj je tebe treba bilo ... ali Skupna jedra.« *Sodobnost* 31/10, 930–941.

Andreja ŽELE, 2018: Visoko šolstvo. *Pravna ureditev in programski dokumenti o jezikovni rabi in praksah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabnikov slovenskega jezika v sosednjih državah in po svetu*. Ur. Nataša Gliha Komac in Polonca Kovač. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC. 54–55.

SLOVENE AS LANGUAGE OF INSTRUCTION AND LANGUAGE OF COMMUNICATION IN SLOVENE EDUCATION

In 2016, a part of the Slovene university elite, with the support of ruling politicians, strived for the introduction of English as a language of instruction in Slovene higher education. The Anglicisation attempt has been rejected in broad public consultation, and the Ministry of Education, Science and Sport withdrew the proposed amendment to the Article 8 of the Higher Education Act, governing the use of Slovene language in higher education. In the 21st century, the Slovene university elite is continuing the negative language politics from the past, when Slovene language of instruction has been exposed to the ideas of Germanization, Illyrism and Yugo-Slovene movement. In the past, the Slovene educational system has been strongly marked by discussions about the inferiority of Slovene language in relation to German, Ilyric and Serbo-Croatian, while nowadays, such role is being taken by English. In the name of quality and internationalization of higher education, a Slovene professor should lecture Slovene students at a Slovene university in a language, other than Slovene. Such an ungrounded and unsustainable view sees Slovene as a language that is not suitable for the use in the Slovene higher education system due to the fact that the global and international educational perspective demands the use of the “respected” and established language of science, namely English. Despite the fact that such linguistic apostasy has been suspended in Slovenia, there is a real fear that it will re-emerge, and that its supporters will try to calculatedly communicate this issue to the public, which has, until now, always dismissed similar efforts as false and devastating for Slovene identity.

Ivan Cankar’s clear rejection of foreign languages in Slovene educational environment should be convincing to every Slovene. In his short story *Realka*, this question has been addressed with thoughts, emotions and moods; conveying a message about the use of foreign language in education, which should be taken into account and listened to. Thereby, the ongoing and stubborn search for a modus, which would offer a different solution to Slovene as the language of instruction in Slovene schools, is unreasonable. Despite that, the defenders of Anglicization are insisting in their claims, and are highlighting Slovene language as the main obstacle to internationalization of Slovene higher education. They argue that the use of English as a language of instruction at Slovene universities is supported by the fact that English is an undisputed lingua franca in the global research environment. Consequently, they assume that English is the common language of the internationally oriented students, and that the use of English as a language of instruction and research would attract more exchange students to Slovene universities.

It seems as if the defenders of Anglicization are searching for a way to circumvent Slovene Constitution and language legislation. It has been shown that this is not a demand of the European Union, but rather a continuation of Slovene moral self-destruction, which has during the 19th and 20th century been personified by Germanization, Illyrism and Yugo-Slovene movement, and is being continued by Anglicization in the 21st century. Slovene will remain

the language of instruction and communication in Slovene higher education system only under the condition that we will know how to raise awareness about the importance of the language, and be able to show that the adoption of education in foreign languages will lead to the loss of our own language, culture, way of thinking and identity. We should not bow to Anglicization, which would deprive students of important language uses, and would lead to the loss of the skills regarding listening, speaking, reading and writing in Slovene.

Osrednji literarni muzej kot pospeševalec literarnega turizma v Sloveniji

ALOJZIJA ZUPAN SOSIČ

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana, alojzija.zupan-sosic@guest.arnes.si*

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review Article

Razloge za uresničenje davne ideje o osrednjem literarnem muzeju v Sloveniji sem v svoji razpravi osvetlila skozi tri perspektive, nacionalno-afirmativno, vzgojno-izobraževalno in turistično ter (novo) sedemčlensko tipologijo. Zavzela sem se za osrednji literarni muzej kot sedmi tip, tj. veččlenski preplet različnih muzejev v vlogi pospeševalca literarnega (kulturnega) turizma in za njegovo osnovno nalogo – povezovalnost – v kontekstu štirih tipov literarnega turizma ter različnosti slovenskega in tujega turista.

The article delineates the arguments for the realization of the old idea of a central literary museum in Slovenia through three perspectives: national-affirmative, educational and touristic as well as the (new) seven-part typology. I advocate for the central literary museum as the seventh type i.e. a fusion of different types of museums elevating literal (cultural) tourism with its basic role – of a liaison – in the context of the four types of literary tourism and the Slovene and foreign tourist respective dispositions.

Ključne besede: osrednji literarni muzej, Slovenija, literarni turizem

Key words: central literary museum, Slovenia, literary tourism

Ideja o osrednjem literarnem muzeju v Sloveniji ni nova. Pojavljala se je že v preteklosti in se reflektirala na različne načine, tako kot tudi njena neuspešna realizacija. Marsikomu se ob njenem historiatu zastavlja povsem logično vprašanje, zakaj v novem tisočletju spet to idejo oživljati. Poskušala bom dokazati, da je kar nekaj razlogov za to: poleg že omenjenih bom izpostavila tudi novega, še ne raziskanega, ki pa je v svetu že uveljavljen, tj. muzej kot pospešitev literarnega turizma. V postmoderni je postal kulturni turizem pomembno gibalno gospodarskega in družbenega razvoja vsake države, zato bi bilo treba še enkrat premisliti vlogo in pomen osrednjega slovenskega literarnega muzeja. Dvome o tem, ali je tak muzej sploh potreben, je smiselno osvetliti vsaj skozi tri perspektive: nacionalno-afirmativno, vzgojno-izobraževalno in turistično. Izsledke ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*¹ sem

¹ Več o projektu na <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>.

vkjučila v najnovejše raziskave literarnega in kulturnega turizma pri nas in po svetu.² Zastavila sem si dve vprašanji: »Ali potrebujemo Slovenci osrednji literarni muzej? in Koliko bi prispeval k literarnem turizmu pri nas?«, dodala pa sem še vprašanje »Kako bi ga vpeli v slovenski kulturni turizem?«, ki se ga v projektu zaradi obsežnosti različnih področij ni moglo zastaviti.

Že geslo na wikipediji³ nam razloži, da je v Sloveniji več kot 60 muzejev in galerij, povezanih v Skupnost muzejev Slovenije, ne obstaja pa osrednji literarni muzej, v katerem bi na enem mestu celovito predstavili literarno ustvarjanje vseh pomembnejših slovenskih pesnic in pesnikov, pisateljic in pisateljev ter dramatičark in dramatikov. V preteklosti so se z idejo literarnega muzeja na različne načine ukvarjali ugledni strokovnjaki, kot so npr. Joža Mahnič, Janez Rotar, Štefan Barbarič (1972: 99–105), Breda Pogorelec in Andrijan Lah. V novem tisočletju⁴ je to idejo ponovno obudila Breda Pogorelec, ki je v Izjavi Slavističnega društva Slovenije, sprejeti na kongresu 7. oktobra 2005 v Lendavi,⁵ opozorila, da so slavisti že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja poskušali odgovoriti na vprašanje, kako na sodoben način in kar najbolj nazorno predstaviti dediščino slovenske besedne ustvarjalnosti in jezika širši javnosti v posebni dejavnosti, ki bi bila združena pod okriljem posebne ustanove. Poudarila je, da je dejavnost muzeja mogoče uspešno zastaviti šele v času samostojne slovenske državnosti, kar trdi tudi Lah (2012: 44). Napovedal je, da male spominske zbirke, ki jih je v Sloveniji dovolj, nikakor ne morejo nadomestiti reprezentativnega nacionalnega literarnega muzeja. V samostojni Sloveniji so odpadli zunanji pomisleki o literarnem muzeju (v osemdesetih letih 20. stoletja je bila namreč ideja o slovenskem literarnem muzeju za unitaristično oblast v Beogradu sporna), Lah želi, da bi literarni muzej postal prednostna naloga slovenskega kulturnega programa.

Zagovorniki literarnega muzeja so ga označili kot izkaznico slovenske narodnostne identitete. Glede na to, da smo se Slovenci kot narod konstituirali s pomočjo književnosti, ne pa s kolonizacijo, nasilnimi javnimi dejanji ali prelomnimi industrijskimi dosežki, bi muzej zasidral to pozitivno konstrukcijo slovenske identitete, pomembno za slovensko zavest in samozavest, ter zaradi njene edinstvenosti izzval tudi zanimanje pri tujcih. Tako kot že omenjenim zagovornikom literarnega muzeja

² V podpodročju *Literarno ustvarjanje in poustvarjanje* sem raziskovala pomembnost literarnega muzeja. Vesela sem, da se je v (pretežno) jezikovni raziskavi ponudila možnost analize literarnega ustvarjanja in literarnega muzeja ter da je bilo to izvedeno povezovalno, saj so jezik, literatura in kultura področja, ki so med seboj tesno prepletena.

³ Dostopno 23. 7. 2018 na https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenski_literarni_muzeji.

⁴ Pred več kot desetimi leti sem tudi sama, skupaj s Sarivalom Sosičem in na pobudo mestne svetnice Milene Mileve Blažič, oddala utemeljitev o tej nujni instituciji. Čeprav sem od mestne občine prejela pojasnilo, da je Trubarjeva hiša literature uresničitev davne »slovenistične« želje po literarnem muzeju in da je s tem moja želja izpolnjena, se s to trditvijo ne strinjam. Trubarjeva hiša literature (2010) je dobrodošlo kulturno središče za različne dogodke in po »moji« tipologiji 4. tip literarnega muzeja, ni pa osrednji literarni muzej.

⁵ Dostopno 23. 7. 2018 na https://www.google.si/search?ei=LYRkWta6IMzFwAKVm4rYAQ&q=Dve+izjavi+Slavisti%C4%8Dnega+dru%C5%AItva+Slovenije+v+Lendavi&oq=Dve+izjavi+Slavisti%C4%8Dnega+dru%C5%AItva+Slovenije+v+Lendavi&gs_l=psy-ab.3..33i160k112.7063.10578.0.11388.12.12.0.0.0.105.1122.9j3.12.0....0...1c.1.64.psy-ab..0.9.845...33i21k1.0.IUPc2M9vNP8.

se tudi vprašanim v spletni anketi *Jeziški v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) zdi presenetljivo, da v obsežnem seznamu muzejev pri nas manjka ravno osrednji literarni muzej. Anketa v okviru CRP-a *Jeziškovna politika in njeni uporabniki* je med drugim preverjala stališče jezikovnih uporabnikov v Sloveniji in uporabnikov slovenščine zunaj nje z vprašanjem »Ali Slovenija potrebuje osrednji slovenski literarni muzej, v katerem bi bilo prikazano literarno ustvarjanje, življenje in delo slovenskih literarnih ustvarjalcev in njihovih književnih likov?«. To vprašanje je pritegnilo največ anketirancev, zato obsega največ odgovorov v enoti *slovenska književnost*, predvsem opisnih oziroma pojasnjevalnih pod kategorijo »Če želite, lahko svoj odgovor pojasnite«. Postavka o literarnem muzeju je tudi najbolj sistematično razdelana, saj predvideva tri vrste odgovorov, odobravanje in odklanjanje literarnega muzeja in pod točko 3 še odgovor *ne vem*, tj. dvome v nujnost njegovega obstoja. Ker vse tri točke obsegajo veliko odgovorov, sem jih vsebinsko razdelila po vseh treh kategorijah, torej *Da*, *Ne* in *Ne vem*.

Med 3.238 anketiranci odobrava slovenski literarni muzej kar 2.184 ljudi, tj. 67 %, odklanja ga samo 245 ljudi, tj. 8 %, malo več anketirancev (809 ali 25 %) pa ne ve, kako bi se odločilo, saj niso dovolj poučeni, kakšne bi bile prednosti literarnega muzeja, ali pa ne zaupajo v to, da bi bil ta muzej res dovolj zanimiv za različne obiskovalce. Pozitivni odgovori iz spletne ankete kažejo, da se uporabniki zavedajo trojnosti poslanstva osrednjega literarnega muzeja: njegove nacionalno-afirmativne, vzgojno izobraževalne in turistične vloge. Navajam nekaj najbolj zgoščenih in povednih odgovorov iz ankete:

Odlična ideja, saj rabimo nekaj osrednjega in povezovalnega, kar bi postavilo lokalne muzeje (npr. rojstne hiše) v širši kontekst; potreben za slovensko identiteto, ki se je gradila ravno s književnostjo; poleg slovenskih literarnih del in njihovih avtorjev mora literarni muzej predstaviti tudi literarne osebe, vsaj tiste, ki so že del kulturalizacije; krasna ideja za dopolnilo znanja, tudi pri pouku v osnovnih in srednjih šolah ter fakultetah; pokazatelj literarnega stanja za tujce; smiselno samo takrat, če bo vključil klasične in multimedijske oblike, saj mora biti zanimiv; nujna zadeva, a mora vključiti tudi »manjšinsko književnost«, tj. ženske, LGBT, priseljence, begunce, e-ustvarjalce ...; muzej naj bo vsaj dvojezičen (tudi zaradi tujcev) in vpet v prostor, povezan tudi z literarnimi potmi, npr. Kovačičeva Ljubljana; muzej naj ne bo mrtva zbirka preteklosti, ampak aktivni prostor literarnega dogajanja, npr. literarni večeri, pogovori.

Podobne rezultate je pokazal tudi vprašalnik za uporabnike zunaj RS – od 388 anketirancev se jih je 245 odločilo za muzej (63 %), samo 18 ljudi se je izreklo proti (5 %), malo več (32 %) pa se ni znalo odločiti, zato so obkrožili odgovor *Ne vem*. Opisni odgovori so podobni kot pri jezikovnih uporabnikih v RS, le da izstopa želja, naj bi se v muzej vključila tudi književnost zunaj RS.

Uporabniki v RS Sloveniji in zunaj nje menijo, da je muzej odlična ideja, pomembna pa je njegova izpeljava in zanimivi pristopi. Celo odklonilna stališča upoštevajo vse tri perspektive (nacionalno-afirmativno, vzgojno-izobraževalno in turistično), izvirajo pa največkrat iz strahu pred centralizacijo ali pred tem, da bi se zaradi novega muzeja začeli zapirati lokalni muzeji oziroma rojstne hiše po Sloveniji. Ideja muzeja se zdi nekaterim zastarela, čeprav iz odgovorov sklepam, da bolj oznaka muzej kot celoten koncept. Peščici zagovornikov elektronskih medijev se zdi muzej starinska ideja, saj bi se slovenska književnost lahko spoznavala na

spletu. Nekateri ne vidijo razlik med novim muzejem in že obstoječimi projekti, npr. podobna ideja se jim zdi projekt *Slovenska pisateljska pot*. Nekaj anketirancev je izpostavilo finančni ugovor, saj se jim zdi, da Slovenija tega ne bi zmogla, ker ima že preveč muzejev.

Odgovor *Ne vem* je težje razložiti. Anketiranci ne vedo, zakaj bi bil ta muzej sploh potreben, nekateri tudi samokritično ugotavljajo, da sploh ne obiskujejo muzejev in da jih kultura ne zanima, zato tudi nočejo odločiti o usodi novega muzeja. V isto kategorijo spada tudi nekaj odgovorov, v katerih je izražen strah pred tem, kdo bi upravljal ta muzej (nekateri predlagajo NUK) in se zaradi organizacijskih ugank ne želijo opredeliti zanj. Večina odklonilnih in vzdržanih odgovorov izhaja iz stališča, da ne vedo dovolj o muzejski dejavnosti, zato predlagajo, naj se javnosti predstavijo prednosti in pomanjkljivosti takega muzeja, kar bi olajšalo opredelitev za njegov obstoj.

Ugotavljam, da je nekaj nerazumevanj in nesporazumov nastalo zaradi različnih semantičnih odtenkov izraza literarni muzej, odvisnih predvsem od različnih kulturnih okolij. Termin literarni muzej⁶ je namreč (tudi v tujini) večpomenski in različno razlagan, a se kljub temu ohranja, saj združuje različne tipe muzejev ter muzejskih in literarnih dejavnosti, zato bi bil kot krovni pojem pri nas še vedno primeren, novi osrednji literarni muzej pa bi se v uradnem nazivu lahko imenoval tudi bolj ohlapno, npr. *Slovensko literarno središče*. Nerazumevanje različnih tipov literarnih muzejev veje tudi iz odgovorov v anketi, zato predlagam sedemčlensko tipologijo, obsegajočo različne vrste literarnih muzejev ali dejavnosti, od katerih so prvi trije tradicionalna vrsta muzeja, ostali štirje pa sodobna: (1) literarni muzej (v nadaljevanju LM) kot rojstna (spominska) hiša, (2) LM kot zbirka več rojstnih hiš, (3) LM kot literarnozgodovinski arhiv, (4) LM kot prostor za literarne (kulturne) dogodke, (5) LM kot literarne poti, (6) LM kot virtualni ali spletni muzej in (7) LM kot veččlenski preplet različnih muzejev v vlogi pospeševalca literarnega (kulturnega) turizma.

Najpreprostejši in najpogostejši LM je rojstna ali spominska hiša, ki se ustanovi v hiši priznanega in kanoniziranega avtorja ali avtorice, da bi prikazal življenjsko in ustvarjalno okolje ter pričaral vzdušje časa. LM (1) v današnjem času ne more več obstajati samo kot čisti tip le enega muzeja, zato se običajno kombinira še z LM (5) in (6), kar najlažje razložim s Cankarjevo rojstno hišo. Iz odklonilnih in vzdržanih odgovorov spletne ankete lahko spoznamo, da večina pozna LM (1), ki se ji upravičeno zdi že rahlo zastarel, čeprav v Sloveniji večinoma deluje učinkovito. Nekateri vidijo osrednji literarni muzej kot grožnjo za lasten obstoj,⁷ vendar ne poznajo značilnosti LM, ki lokalne muzeje uspešno vključuje v različne povezovalne mreže, kar bi bila tudi naloga osrednjega slovenskega LM. Slovenija je mala in prometno dobro povezana, zato bi lahko turisti, ki bi pridobili določene informacije v osrednjem LM, svoje znanje in zanimanje preverili še z obiskom rojstne hiše izbranega avtorja ali avtorice. To bi počeli s še večjim veseljem, ko bi

⁶ O delni neustreznosti izraza *literarni muzej* je razmišljal Barbarič (1972: 100).

⁷ Strah pred novim muzejem je upravičen samo v primeru, če bi vzdrževanje novega muzeja oškodovalo financiranje lokalnih muzejev: osrednji literarni muzej bi se moral financirati iz novega finančnega vložka.

v osrednjem LM spoznali, da LM (1) ni samo obnovljena rojstna hiša ustvarjalca ali ustvarjalke, ampak je že mešanica LM (1), (5) in (6), npr. LM na Vrhniki. O njem dobi obiskovalec informacije že na spletni strani pod iskalnim nizom LM Vrhnika, še več informacij pa v iskalnem nizu rojstna hiša Ivana Cankarja. Pri zadnjem iskalnem nizu se odpre deset enot,⁸ ki pojasnjujejo bogato dejavnost; med njimi so tudi literarne poti (LM (5)), ponudba bogatih promocijskih materialov in hrane iz Cankarjevega časa pa že kaže na ambicije literarnega turizma v mestu. Izdelava virtualne podobe muzeja (LM (6)) na Vrhniki ne bi bila tako uspešna in privlačna, če ne bi črpala iz rastočega trajnostnega projekta *Slovenska pisateljska pot* (v nadaljevanju SPP).

Več obiskovalcev hkrati lahko pritegne že v tujini znan LM (2), tj. zbirka rojstnih hiš. Takšna sta npr. *London's museums of literature&written word* in *The writer's museum v Edinburgu*; zadnji predstavlja življenja treh škotskih velikanov, Roberta Burnsa, sira Walterja Scotta in Roberta Louisa Stevensona. V londonskem muzeju lahko poleg ogleda zbirke šestnajstih rojstnih hiš dobite tudi informacije o petnajstih najbolj obiskanih literarnih znamenitostih v Londonu, v škotskem muzeju pa lahko (brezplačno) uživata tudi, če niste prebrali del predstavljenih avtorjev. Bolj premišljen, povezovan in obsežen je uzbekistanski Literarni muzej Alisher Navoi⁹ v Taškentu, imenovan tudi muzej poetov Uzbekistana, ki je uspešna kombinacija LM (2) in (3), saj gre za muzej kot literarnozgodovinski arhiv. Muzej je povezan z znanstvenimi institucijami in skrbi za izobraževanje mladih in odraslih. Obsežna razstavna soba je posvečena tudi literarnemu ustvarjanju žensk. Podobna uspešna kombinacija LM (2) in (3) je v slovanskem prostoru *Slovaški narodni literarni muzej* (v nadaljevanju SNLM). Bivše socialistične države so zgledno skrbele za kulturo in s tem tudi literarno identiteto svojih državljanov. SNML¹⁰ kot osrednji literarni muzej in galerija grafike na Slovaškem zbira, ščiti in znanstveno ureja muzejske predmete ter gradi besedne, vizualne in avdiovizualne zbirke, ker želi dokumentirati in popularizirati slovaško literaturo. Največji tak muzej na svetu je nedavno ustanovljeni *The national museum of modern chinese literature* v Pekingu, ki deluje kot muzej in raziskovalna knjižnica.

LM (3) kot literarnozgodovinski arhiv omogoča hrambo in vzdrževanje rokopisov, knjig in ostalih predmetov besedne ustvarjalnosti ter se glede na vrsto in količino hranjenega gradiva ali drugih kriterijev lahko imenuje arhiv, knjižnica ali muzej. Pri nas je tak »muzej« Narodna in univerzitetna knjižnica (v nadaljevanju

⁸ Cankarjevo leto 2018, Cankarjeva spominska hiša, Cankarjev spomenik, Cankarjeva enajsta šola, Po poti Cankarjeve mladosti, Cankarjeva skodelica kave, Okusi Cankarjevih časov, Cankarjevi spominki, Cankarjev dom Vrhnika, Cankarjeva knjižnica Vrhnika.

⁹ Muzej (angl. Museum of literature named after Alisher Navoi in Tashkent) je bil zgrajen v počastitev 500. obletnice velikega pesnika vzhoda Alisherja Navoija. V njem je shranjenih in razstavljenih več kot 17.000 artefaktov, arheoloških spomenikov, slik, portretov, obrtnih izdelkov. Največji zaklad predstavljajo originalni rokopisi in prepisi arabskih, perzijskih, azerbajdžanskih in uzbekistanskih kaligrafov, obsežna je tudi zbirka knjig. Njegova pomanjkljivost je prevelika tradicionalnost postavitve, ki je posledica kombinacije zgolj treh tipov muzeja, LM (2), (3), redko tudi (4), ter premalo sodobnih načinov predstavitve kulturne dediščine.

¹⁰ SNML je potomec *Pamatnika slovenkej literatúry*, ki predstavlja domačo in tujo literaturo, prav tako predmete, povezane z njo.

NUK), ki so jo anketiranci spletne ankete *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* nekajkrat omenili kot osrednji literarni muzej in zato ne podpirajo novega muzeja kot konkurence NUK. Kljub različnim dejavnostim – knjižnica velikokrat kombinira svoje osnovno poslanstvo nacionalne knjižnice¹¹ z nalogami LM (1) in (4) – NUK ni osrednji literarni muzej, saj lahko zaradi svoje specifičnosti in prostorske stiske sprejme le malo literarnih turistov, prav tako jim ne more ponuditi tega, kar lahko sodobni veččlenski preplet različnih literarnih muzejev. Podoben primer kot pri nas NUK je v frankofonskem prostoru *Les Arhives et Musée de la Littérature Bruxelles* (Arhivi in muzej literature v Bruslju, v nadaljevanju AML). Ta dokumentacijski in raziskovalni center je v knjižnici in skrbi za zbiranje, pregledovanje, katalogiziranje, hranjenje, razstavljanje in raziskovanje dokumentov, ki se nanašajo na francosko govoreče belgijske avtorje in založnike. Obe primerljivi instituciji imata podoben problem, premalo prostora, ki pa ga bo AML razrešil drugače kot naš NUK: v načrtu je nova zgradba, namenjena izključno muzeju (ne pa toliko arhivu). Vodilni vidijo težavo v tem, da večino prostora zaseda gradivo, ki gre v arhiv, za muzej v pravem pomenu besede pa ni prostora (Lovšin 2017: 4).

Vsi omenjeni tipi literarnih muzejev se vsaj na določenih mestih stikajo z LM (4), tj. muzejem kot prostorom za kulturne/literarne dogodke. Običajno imajo stalne razstave literarnih predmetov, ki jim pridružijo še občasne, večkrat so tesno povezani z literarnozgodovinskim arhivom. V Ljubljani imamo poseben literarni muzej kot prostor za literarne dogodke: specifičnost Trubarjeve hiše literature, ki je LM (4), je, da ima samo en prostor za literarne dogodke, nima pa prostorov za stalne ali občasne literarne razstave, prav tako nima sistematičnih povezav z drugimi tipi LM. Trubarjeva hiša literature je prva literarna hiša v Sloveniji, nastala pod okriljem projekta Ljubljana – svetovna prestolnica knjige 2010, namenjena informiranju in promociji slovenskih knjig. Kot prostor stalnih in aktualnih literarnih dogodkov je idealna priložnost za druženje različnih literarnih in kulturnih okusov ter promocijo knjig Slovincem in tujcem, ni pa osrednji literarni muzej. Literarni dogodki se po vsej Sloveniji običajno ne odvijajo samo v LM (1), (2) in (3), ampak tudi v različnih knjižnicah in kulturnih dvoranah. Povezani so s praznovanji določene obletnice, izidom nove knjige, postavitev nove literarne razstave.

Prav tako kot Trubarjeva hiša literature so pri nas izredno dobrodošle literarne poti, tj. LM (5), katerih številčnost in pestrost sta se v zadnjem času v Sloveniji zelo izboljšali. Najbolj sistematična in (državno) koordinirana je *Slovenska pisateljska pot* (SPP), rastoči trajnostni projekt. SPP pod okriljem Društva slovenskih pisateljev deluje kot transverzala, ko povezuje domačije in rojstne hiše, v katerih so živeli in delali slovenski pisatelji, ter spominska obeležja in središča kulturnih in literarnih dogajanj, od Istre do Prekmurja in od Koroške do Bele krajine. SPP je virtualni vodnik po domovanjih 106 literarnih ustvarjalcev in ustvarjalcev; v knjižni obliki je predstavljen pod istim naslovom, tj. *Slovenska pisateljska pot* (Didakta, 2013). LM (5) deluje le v povezavi LM (6), tj. kot virtualni ali spletni

¹¹ Po osamosvojitvi Slovenije je leta 1991 NUK dobil še dodatne naloge in pristojnosti, ki so jih prej opravljale zvezne institucije bivše Jugoslavije. Ustanovljena je bila npr. državna agencija za mednarodno bibliografsko kontrolo publikacij, ko je postal pridružen član Univerze v Ljubljani, je začel opravljati tudi izobraževalne, znanstveno-raziskovalne in umetniške dejavnosti Univerze ter njenega knjižničnega sistema.

muzej. SPP ni samo popisal, prenovil in povezal različne rojstne hiše in pomembne točke med seboj, ampak je tudi poskrbel za spletno predstavitev svoje poti in vseh postojank. Povezava LM (5) in (6) je pogoj za boljšo turistično ponudbo,¹² ki bo v prihodnosti obvezno vključevala tudi literarni oziroma kulturni turizem. Sodobni človek (Sousa 2013: 41) svojo osebno in skupnostno identiteto ter kulturo gradi tudi v stiku z zaslonom, zato današnji turist lahko potuje po virtualni identiteti in kulturni krajini. Kljub številnim napovedim, da bo virtualno potovanje povsem nadomestilo fizično, se to do danes še ni zgodilo, pač pa se dogaja ravno obratno: zaradi boljše virtualne ponudbe se je povečal realni (ne samo virtualni) obisk muzejev in zgodovinskih krajev.

Literarni turizem, ki je podvrsta kulturnega turizma, je pomemben za razvoj turizma v prihodnosti, vprašanje pa je, kateri tip LM je najprimernejši. McKercher in du Cros (2009²: 3–10) predlagata za določitev kulturnega turizma štiri člene: turizem, (upo)raba kulturne dediščine, (po)uživanje izkušenj in izdelkov ter turist. Na podlagi njunih ugotovitev sem oblikovala »zasilno definicijo« (McKercher, du Cros 2009²: 3–10): kulturni turizem je del turizma, ki pregleduje, občuduje in raziskuje kulturno dediščino tako, da si želi videti čim več »kulturnih predmetov« in si pridobiti čim več kulturnih izkušenj: glede na tip turista to lahko počne primarno ali sekundarno; v prvem primeru je za turista kulturni turizem edina oblika turizma, v drugem pa je le del njegovega potovanja. Kulturni turizem v pravem pomenu besede (Smith, Richards 2013: 2) se je začel v 18. stoletju, ko so mladi aristokrati ali predstavniki najvišjih slojev buržoazije obiskovali znamenitosti evropske kulture kot dopolnitev klasične izobrazbe, običajno po končanem šolanju. To je bila t. i. elitna proslavitev »visoke« kulture, h kateri je veliko prispevala prav institucija muzeja – začetek kulturnega turizma v Evropi je tudi začetek muzejstva kot najbolj »fizične« manifestacije buržoazne ideje o univerzalnosti kulture. V ta namen se je že v 18. stoletju začelo urejanje zgodovine v dediščino (angl. *turn history to heritage*). Smith in Richards (2013: 2) poudarjata, da je kulturna dediščina »poudobljena zgodovina« (angl. *commodified history*), torej zgodovina, ki se jo sanira in »pakira« v turistično použivanje.

Kulturni turizem je tudi paradoksalni in pleonastični termin, če ga obravnavamo v smislu šole življenja, saj je bilo vsako potovanje v preteklosti (in najbrž še vedno) razumljeno kot širjenje duhovnih obzorij in srečanje lastne kulture s tujimi. Sousa navaja Montaignovo misel:

¹² Turistično informacijski center (v nadaljevanju TIC) v Ljubljani poleg zemljevida mesta in številnih turističnih publikacij, ki so na voljo brezplačno, prodaja še turistične brošure o Ljubljani ter ostale turistične spominke, vse skupaj pa predstavlja na svoji spletni strani. TIC ponuja npr. Literarne poti (modra in oranžna pot) ter Po Prešernovih stopinjah; tem bi se lahko pridružila npr. pot Slovenska književnost skozi smeh ali delavnica-igralnica Igre v slovenski književnosti ter Slovenska književnost skozi igro. TIC je že zdaj povezan s slovenščino in slovensko književnostjo na več načinov; tuji se lahko naučijo osnov slovenščine s pomočjo kratkih tečajev slovenščine in spoznajo ključne točke literarnih poti. Zahvaljujem se prijaznemu vodstvu ljubljanskega TIC-a, predvsem P. Stušek in S. Juranovič, ki sta mi z (elektronskimi) odgovori olajšali oblikovanje vprašanj za spletno anketo in omogočili pridobitev nekaterih podatkov za članek.

Potovati se mi zdi vredna dejavnost. Duh je stalno v delovanju, v želji, da zagleda nepoznane in nove reči, in ne morem reči, da poznam kakšno boljšo šolo življenja, kot je potovanje, kjer se nenehno pred očmi riše raznolikost številnih drugih življenj, mnenj in navad. (Sousa 2013: 38)

Če posodobim Montaignovo trditev o gibanju, kulturni turizem zadovoljuje hkrati dve neločljivo povezani potrebi: potrebo po gibanju in potrebo po simbolnem izražanju. Kulturni turist (Sousa 2013: 39–40) pričakuje, da bo na poti dovolj doživljajskega učenja, ki ga lahko zagotovijo le v danem kontekstu vzpostavljeni odnosi in uporaba vseh čutov hkrati. Ideja, da kulturni turizem ne obogati obiskanih krajev samo ekonomsko, ampak jih naredi bolj ozaveščene in kulturno občutljive, sloni na zavedanju, da je kulturni turizem del perspektivnega turizma (Smith, Richards 2013: 1). Sousa (2013: 41) je dokazal povečanje obiska muzejev in zgodovinskih krajev v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Analize so še izpostavile dejstvo, da se kulturna dediščina vključuje v ekonomsko in družbeno dinamiko razvoja ter da postaja kulturni turizem eden najpomembnejših segmentov globalnega turizma.

Z razvojem se ni povečal samo obseg kulturnega turizma, pač pa so se spremenile tudi njegove oblike. Zgodila se je njegova razdrobitev, ko so v razcvetajočem se kulturnem turizmu zrasla nova področja (Smith, Richards 2013: 4): gastronomični, arhitekturni, glasbeni, filmski turizem ipd. Če primerjamo kulturni turizem z drugimi oblikami turizma, hitro ugotovimo veliko podobnosti, a tudi osrednjo razliko: za kulturni turizem je najpomembnejši dejavnik povpraševanja kulturni kapital, tj. raven izobrazbe in družinsko izročilo (Sousa 2013: 41), medtem ko je pri drugih vrstah turizma najpomembnejša cena potovanja. Kulturni turist cene ne postavlja na prvo mesto, ker daje prednost kulturi in znanju. Podobno se obnaša tudi literarni turist, saj je literarni turizem vrsta kulturnega turizma, ki se ukvarja s preučevanjem krajev, povezanih z literarnimi deli ali življenjem literarnih ustvarjalcev. Začetki literarnega turizma, podobno kot kulturnega, tako segajo v 18. stoletje, ko so ob 200-letnici rojstva Williama Shakespeara priredili proslavo v njegovem rojstnem kraju Stratford-upon-Avon. Najkrajša in v tem smislu mogoče najbolj natančna določitev literarnega turizma je »potovati v kraje, znamenite zaradi njihove povezanosti s knjigami ali avtorji« (Potočnik Topler 2017: 507–508). Podrobneje se literarni turizem deli na (Watson v Jurinčič 2016: 248) obiske spomenikov in grobov, rojstnih krajev, literarnih pokrajin in fantazijskih dežel. Najprej sta se razvila t. i. nekroturizem in turizem rojstnih hiš, v 19. stoletju še turizem literarne pokrajine, šele v zadnjem času pa se pojavlja turizem fantazijskih dežel.¹³

Domišljajska kategorija pa ni pomembna samo za najnovejši tip literarnega turizma, ampak kar za vse njegove vrste, saj je odločilni dejavnik literarne destinacije, na katero vplivata resnični kraj in konstrukcija njegove podobe za turistično rabo. Zaradi različnih interpretacij literarne destinacije se zastavlja vprašanje avtentičnosti literarnega kraja ali (po)krajine. Herbert (Jurinčič 2016: 249) izpostavlja, da

¹³ Jurinčič (2016: 249) ugotavlja, da v Sloveniji ni razvita vrsta literarnega turizma, kakršnega imajo npr. v Veliki Britaniji, kjer so uredili Čudežno deželo deklice Alice. Sicer nihče še ni našel luknje, v katero je padla, so pa navdušeni bralci našli majhna vrtna vrata, za katerimi je breg (na območju Oxforda), na katerem je majhna zajčja luknja. Pogojno bi v to vrsto turizma morda lahko uvrstili Kekčevo deželo v Kranjski gori.

se turistična krajina zasnjuje na podlagi konstrukta, ki se oblikuje iz kriterijev in prioriteta managementa turistične destinacije in tega, kako turist sprejme in vrednoti pridobljene podatke. Avtentičnost v tem primeru ni samo enostavna delitev na realno in domišljjsko (Jurinčič 2016: 248), saj se pri oblikovanju kulturnih geografij krajev ne oblikuje le realnosti, marveč dobivajo taki kraji nov pomen: dodana vrednost, produkt obiskovalcev je tisto, zaradi česar si literarni turist želi izbrati ravno to krajino. Kot element kulture ima literatura, poleg drugih medijev, pomembno vlogo pri oblikovanju geografske imaginacije ljudi (Jurinčič 2016: 250); literatura namreč ne ponuja samo golih podatkov, ampak vključuje čustva in izkušnje, ki pomembno vplivajo na to, kakšne predstave imajo ljudje o določenem kraju. Književnost je vir in nadgradnja geografskih podatkov in odločilno vpliva na oblikovanje turistične geografije izbranega kraja, zato morajo skrbniki ali ponudniki literarne dediščine oblikovati privlačno in zanimivo podobo literarno-turistične destinacije. Pri oblikovanju destinacije imajo pomembno vlogo domišljja in čustva, saj bi brez interpretacije¹⁴ literarnega turista, katere posledice so dolgoročni vplivi, določena krajina izgubila dobršen del svoje vrednosti (Jurinčič 2016: 251).

Konstrukcijo literarne destinacije je zelo pomembno vpeti v LM in v literarni turizem. Tega so se zavedali tudi anketiranci spletne ankete *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b), ki so v 99 % (2.140) potrdili predlog o umestitvi literarnega muzeja v turistično ponudbo Slovenije. Da je toliko ljudi pritrdilo predlogu, čeprav je nekaj anketirancev dvomilo v smiselnost muzeja, je najbrž rezultat poznavanja tradicije domačih in tujih razmer, saj morajo biti muzeji izvori promocije za čim več uporabnikov. S to pritrditvijo delno odgovarjam na uvodno vprašanje »Koliko bi osrednji LM prispeval k literarnemu turizmu pri nas?«, za natančen odgovor pa bi bilo treba narediti še kakšno literarno-turistično raziskavo, najbrž tudi finančno projekcijo. LM prispeva k razvoju kulturnega (literarnega) turizma, ki je pri nas nerazvit, čeprav Unesco, ki je Ljubljani podelil naziv Svetovna prestolnica knjige 2010, napoveduje, da je prav to veja turizma, ki se bo do leta 2020 najbolj razvila. Pomembnost literarnega turizma so izpostavile že številne debate, npr. Poezija in turizem 2015 je predlagala zgledovanje pri sosedih Avstrijcih in povezavo z zdraviliškim turizmom ter razširitev literarnega turizma zunaj elitnih skupin.

Zastavlja se tudi vprašanje, »Kateri tip LM bi moral biti osrednji literarni muzej, da bi v prihodnosti prispeval k boljši turistični ponudbi Slovenije?«. Pravi odgovor je LM (7) tip, tj. LM kot veččlenski preplet različnih muzejev v vlogi pospeševalca literarnega (kulturnega) turizma. V njem bi se razstavljali pomembni rokopisi ali izdaje knjig, predmeti iz rojstnih hiš posameznih avtoric in avtorjev, organizirale spletne razstave, na spletnih straneh bi se promovirala celotna slovenska književnost v novem muzeju ter se obveščalo o literarnih poteh in dogodkih. Poleg stalnih razstav bi moral imeti LM prostor za občasne razstave in aktualne literarne dogodke, na katerih bi lahko povezali več tipov kulturnega turizma, npr.

¹⁴ Skupek uveljavljenih interpretacij sčasoma pridobi tolikšno vrednost, da določenih krajev (npr. Amsterdam zaradi skrivališča Ane Frank) ne obiskujejo več samo literarni turisti, ampak kar vsi. Čeprav je skrivališče na začetku zaslovelo zaradi literarnih razlogov, zdaj kraj obiskujejo celo tisti, ki *Dnevnika Ane Frank* niti prebrali niso.

literarni in kulinarični, arhitekturni in glasbeni turizem (npr. izkoristiti medijsko odmevnost in svetovno prepoznavnost Jožeta Plečnika in glasbene skupine Laibach; prav glasbeni turizem je z zgledno ponudbo koncertov pri nas že razvit). Samo LM (7) povsem ustreza trojnemu poslanstvu, nacionalno-afirmativnemu, vzgojno-izobraževalnemu in turističnemu. V njem bi uporabniki našli osnovne literarne informacije, ki bi jih poglobili ob ogledu ostalih (literarnih) muzejev po Sloveniji, hkrati pa tudi ideje za obstoječe dejavnosti kulturnega turizma, npr. za ogled predstave, obisk koncerta, pokušino piva, vina ali hrane, povezane z literarno dejavnostjo. Ogled LM bi bil tako bogata izkušnja, ki bi zadoščala za samostojen dogodek, čeprav bi se jo načrtovalo kot motivacijo za ostala kulturna dogajanja. Pri strukturi bi bilo treba upoštevati povezovanje slovenske in tuje književnosti, predvsem zgodb o tujih literatih na naših tleh, npr. ogled ljubljanske železniške postaje izkoristiti za razlago, da je prav tu usodno zbolel Srečko Kosovel, z vlaka pa je pomotoma izstopil slavní pisatelj James Joyce in tako preživel eno noč v Ljubljani (na prvem tiru je postavljen njegov spomenik), medtem ko je kar enajst let preživel v Trstu, večkulturnem mestu in domovanju številnih slovenskih literatov. Taka strukturiranost novega muzeja bi ustrezala domačim in tujim turistom, kar so predvidevali tudi anketiranci, ki so predlagali (vsaj) dvojezičnost osrednjega literarnega muzeja pri nas.

V LM bi pri prepletu različnih muzejev in dejavnosti morali upoštevati njegovo povezovalno nalogo, saj kot osrednji muzej ne bi prevzemal vlog ostalih muzejev, torej ne bi bil njihova konkurenca, ampak njihova povezava tudi preko slovenskih meja, z npr. Italijo, Avstrijo, Hrvaško. Raziskave literarnega turizma (Lebe 2001) dokazujejo, da so organizacijski pogoji za uspešen nastop na globalnih trgih specializacija, koncentracija in meddržavno povezovanje, predvsem s sosednjimi državami. Sodobni kulturni turizem ne raziskuje kulturne dediščine tako, da želi samo videti čim več kulturnih predmetov, ampak želi pridobiti čim več kulturnih izkušenj in pri tem zaposliti čim več čutov, zato bi moral osrednji LM poskrbeti za sodobno tehnologijo in različne sinkretične kulturne izkušnje. Z avdiovizualno oživitvijo pomembnih avtoric in avtorjev ter njihovih likov bi se pred obiskovalci pojavili Trubar, Cankar, Berta Bojetu Boeta; Francka, Martin Krpan, lepa Vida, povodni mož, muca Copatarica, Sapramiška, ki bi lahko spregovorili v različicah slovenskega jezika: knjižnem, pogovornem, starejšem, sodobnem jeziku ter narečju in slengu. Pri tem se strinjam s Potočnik Topler (2017: 510), ki trdi, da bi slovenski turistični razvoj moral vključevati tudi promocijo zgodb naše bogate literarne dediščine, s katerimi bo promovirana pomembnost slovenske književnosti, kar bo povratno vplivalo na razvoj literarnega turizma in oblikovanja turističnih destinacij. Obiskovalci bi si lahko v delavnicah izdelali zanimiv literarni predmet, popili Cankarjevo kavo in pojedli Prešernovo figo, najbrž bi bile uporabne tudi izkušnje Hiše eksperimentov v Ljubljani. Sodelavci Osrednjega LM bi skrbeli za povezovanje različnih literarnih muzejev in kulturnih dejavnosti, povezali bi se s pomembnimi evropskimi muzeji, pa tudi z mrežo lektoratov po svetu v okviru programa STU preko Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik. To bi se dopolnjevalo z arhitekturnim, glasbenim, zdraviliškim turizmom in eno-gastroturizmom. Vse tri oblike literarnega turizma (nekroturizem, obisk rojstnih hiš in literarnih krajin), ki so pri nas že utečene, bi

bilo treba v novi stavbi samo domiselno združiti in jim pridružiti še tip literarnega turizma, ki pri nas še ni razvit, tj. turizem fantazijskih dežel.

Upravičen je pomislek anketirancev, ali bo novi muzej dovolj zanimiv za slovenskega in tujega obiskovalca, saj imata različno predznanje o slovenski književnosti. Za slovenskega turista bi bila dobrodošla že manj premišljena struktura muzeja, za tujega pa ne. Nekateri raziskovalci literarnega turizma v tujini celo menijo, da tujci običneje literarni muzej samo, če jim ponudi svetovno klasiko, kar bi naš muzej šele moral oblikovati kot konstrukcijo slovenske nacionalne identitete s pomočjo velikanov naše književnosti, v veliko pomoč pa bi bila kombinacija slovenske in tuje književnosti (npr. že omenjeni Joyce, dodajam še drugi vidik ustvarjanja, Ljubljana v književnosti pomembnih tujih avtorjev, npr. P. Coelho, *Veronika se odloči umreti*). Ker Slovenci še nimamo svetovno prepoznane klasike (razen mogoče Prešerna in Cankarja), bi lahko izkoristili drugo možnost za obisk tujih turistov, tj. edinstvenost nove stavbe. Smith in Richards (2013: 3) namreč dokazujeta, da se kultura v današnjem času ne (po)uživa samo zaradi kulture same, ampak tudi zaradi normativnega izražanja okusa, kot oblika t. i. relacijske estetike (angl. relational aesthetics): umetnost v muzeju večkrat ni tako pomembna kot sama stavba muzeja,¹⁵ npr. zaradi ekscentričnosti ali inovativnosti zgradbe slavnega arhitekta.

Z izvirno, estetsko in kvalitetno stavbo (ne pa samo prizidkom ali adaptacijo) bi lahko zadostili potrebam literarnega turista, ki mu je literarni turizem primaren, in tistega, ki mu predstavlja le del njegovega potovanja. Odprto ostaja tudi finančno vprašanje (omenili so ga tudi anketiranci), vendar pri tako dolgoročnih procesih ne bi smel biti ovira. Ravno literarni (in kulturni) turist¹⁶ ne postavlja na prvo mesto cene potovanja, pač pa kulturni kapital, zato prinese največ denarja. Ne smemo pozabiti (Lebe 2001), da so danes turisti pripravljeni plačati za svoj odhod v tujino mnogo več kot v času, ko se je začel razvijati masovni turizem,

¹⁵ Njuna teza je dokazana tudi realno, ob visokem obisku muzejev, ki upoštevajo t. i. relacijsko estetiko, npr. Guggenheimovega muzeja v Bilbao. To špansko pristaniško mesto je bilo skoraj nezanimivo in brez turistov, odkar pa je zgrajen sodoben muzej po načrtih kanadskega arhitekta Franka Gehryja, je mesto povsem drugačno. Po tem muzeju se tudi imenuje efekt Guggenheim/Bilbao, kar pomeni investicijo v kulturno infrastrukturo, ki nato poskrbi za prepored celotnega mesta. Če se slovenska vlada ne bi odločila za uveljavljenega tujega arhitekta, predlagam uresničitev Plečnikovega načrta za slovensko opero tik ob Ljubljani oziroma neposredno nad vodo, saj bi se tako izkoristila tudi lepota Ljubljane (če bi bil muzej postavljen v glavno mesto). Nisem pa navdušena nad idejo, da bi se literarni muzej postavil npr. v Palačo Cukrarna; tovrstna možnost je prava le, če bi bil ta muzej namenjen samo slovenskim turistom. V njem bo že Palača knjige in mladih, ki bo prostor sistematičnega in izvirnega razvijanja novih vsebin, povezanih s knjigo in kulturnim dogajanjem v Ljubljani, tudi v luči pridobljenega naslova Ljubljana – Unescovo mesto literature in vključitve v Unescovo mrežo kreativnih mest. Tudi v kakšni drugi prenovljeni in večnamenski stavbi bi v vsej razdrobljenosti izgledal novi muzej dokaj nefunkcionalno, najpomembnejše pa je, da na tak način ne bi mogel postati osrednji literarni muzej.

¹⁶ Postavitev osrednjega literarnega muzeja bi pomenila za Ljubljano (ali drugo večje slovensko mesto, čeprav so v tujini to vedno glavna mesta, v katerih so locirani tudi ostali osrednji muzeji) možnost zadržati več turistov z več denarja za več dni na istem mestu, hkrati pa bi se iz prestolnice lahko vozili v rojstne hiše po Sloveniji, o katerih bi se poučili v osrednjem literarnem muzeju. Čeprav ima trenutno Ljubljana veliko turistov, so to še vedno večinoma neliterarni turisti, ki se v Ljubljani zadržijo le malo časa za malo denarja.

zato se npr. že za leto 2020 napoveduje občutno povečanje turistov. Ambiciozna ideja o osrednjem literarnem muzeju kot pospeševalcu (literarnega) turizma bo pri uresničitvi potrebovala več različnih strokovnjakov in zgledovanje pri tujih vzorih, čeprav so specifične slovenske razmere priložnost za povsem izvirno izpeljavo te vizije, pri kateri bi lahko prav njena uspešna eklektičnost postala zaščitni znak ponudbe. Slovenski osrednji muzej bi lahko bil podoben Hiši literature v Québecu (Maison de la littérature Québec), edinstvenemu konceptu, ki je bil ustanovljen leta 2015 z motom: »Pisati. Brati. Živeti«. V hišo so umeščeni javna knjižnica, stalna razstava literature province Québec (tri nadstropja) z naslovom Popolnoma svobodno (Lovšin 2017: 6), stripovske delavnice ter različne literarne prireditve, povezane s promocijo domačih avtorjev doma in v tujini. Hiša literature organizira še Sprehod pisateljev, na spletni strani objavlja koledar dogodkov, ki so razvrščeni na dogodke in prireditve, srečanja in konference ter delavnice in izobraževanje. Razveseljivo je, da objavlja celo pozive k raznim projektom, med njimi tudi dvo-mesečno bivanje avtorjev v Hiši literature.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

–, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Štefan BARBARIČ, 1972: Literarno muzejstvo pri nas in po svetu. *Jezik in slovstvo* 18/3, 99–105.

Stefan ENSER, 2005: Evropa kot mnemotop: kulturni turizem kot program oblikovanja evropske identitete. *Prev. S. Krušič. Nova revija* 24, 273–274, 255–267.

Nina JURINČIČ, 2016: Literarni turizem in kulturne geografije krajev: študija primera – Center Jamesa Joycea in Dublin. *Annales* 26/2, 247–258.

Andrijan LAH, 2012: Slovenski literarni muzej: pomemben bi bil za slovensko narodno predstavitev. *Zvon* 15/2, 44.

Sonja Sibila LEBE, 2001: Kulturni turizem – perspektivna turistična zvrst v razvitih gospodarstvih. *Naše gospodarstvo: revija za aktualna gospodarska vprašanja* 47/1–2, 158–167.

Nika LOVŠIN, 2017: *Literarni muzeji oziroma druge oblike predstavljanja literarnega življenja in dogajanja v treh frankofonskih državah (Belgiji, Franciji in Kanadi)*. Seminarska naloga. Filozofska fakulteta v Ljubljani: Oddelek za slovenistiko.

Bob McKERCHER, Hilary DU CROS, 2009²: *Cultural tourism. The partnership between tourism and cultural heritage management*. New York, London: Routledge, Taylor & Francis group.

Jasna POTOČNIK TOPLER, 2017: Literary tourism as a successful practise of implementing sustainable tourism in Slovenia. *Third international conference knowledge based sustainable economic development*. Eraz, Beograd: zbornik prispevkov, 507–512. Dostopno 2. 2. 2018 na http://www.eras.org.rs/uploads/4/7/0/4/47046595/eras_2017_conference_proceedings.pdf.

Melanie SMITH, Greg RICHARDS, 2013: *The Routledge handbook of cultural tourism*. New York: Routledge, Taylor & Francis. Dostopno 10. 1. 2018 na <https://www.routledge.com/The-Routledge-Handbook-of-Cultural-Tourism/Smith-Richards/p/book/9780415523516>.

Vanda de SOUSA, 2013: Značilnosti postmoderne ter vplivi virtualnosti na kulturni turizem in izobraževanje odraslih. Prev. Dušana Findeisen. *Andragoška spoznanja* 19/2, 37–42.

CENTRAL LITERARY MUSEUM AS A PROMOTER OF LITERARY TOURISM IN SLOVENIA

In my discussion, I seek to demonstrate that there are many reasons for the realization of the old idea of the Central Literary Museum in Slovenia. Given the CRP findings of the Language policy latest research on literary and cultural tourism in Slovenia and abroad I discuss these arguments through the following approaches: national-affirmative, educational and touristic. The misconceptions about the term literary museum are elaborated by the (new) seven-part typology: the literary museum as a birth (memorial) house, as a collection of several birth houses and as a literary-historical archive. The fourth, the fifth and the sixth type are the contemporary forms of a literary museum, namely the literary museum as a place for literary (cultural) events providing literary journeys as a virtual or online museum. In the final part of this study, I particularly promote the seventh type, i.e. a combination of various museums (1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th and 6th) as the promoter of literary (cultural) tourism.

Accordingly, this type of museum – the central Slovene literary museum – would not take over the role of other museums and therefore not pose a competition but have an important bridging function between Slovene museums and museums in the neighbouring and other important countries. Finally, I suggest that the primary and secondary role of the literary museum and its four types (necrotourism, visits to birthplaces, trips to literary/fantasy landscapes) along with other types of tourism, such as architectural, music, health, spa and gastro tourism as well as the distinctness of Slovenian and foreign tourists should be considered in designing the structure of the Slovene literary museum.

Jezik (govor) v slovenskih gledališčih in jezikovna politika

NINA ŽAVBI MILOJEVIĆ

Univerza v Ljubljani, Akademija za gledališče, radio, film in televizijo,
Nazorjeva ulica 3, SI – 1000 Ljubljana, nina.zavbi.milojevic@gmail.com

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

V prispevku se osredotočam na govorno izražanje v gledališču, predvsem na potrebe jezikovnih uporabnikov (igralcev, lektorjev idr.) in njihovo jezikovno opremljenost. Po pregledu zakonodajnih in drugih pravno veljavnih dokumentov (*Zakon o javni rabi slovenščine, Zakon o medijih, Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo* in *Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017*) ter po izvedbi in interpretaciji rezultatov empirične raziskave ugotavljam, da je veljavna zakonodaja s področja jezika (govora) v gledališču primerna, profesionalni uporabniki pa bi potrebovali nekatere jezikovne priročnike (pravorečni priročnik, terminološki slovarji) in zbir smernic o neknižnih zvrsteh jezika.

In the article we focus on speech expression in theatre, predominantly on the needs of the users of the language (actors, language consultants, etc.) and the level of their language equipment. After an overview of the legislation and other legal documents (*Public Use of the Slovene Language Act, Media Act, Exercising of the Public Interest in Culture Act* and *Resolution on the 2014–2017 National Programme for Culture*) as well as after interpreting the results of empirical research we find that the current legislation from the field of language (speech) in theatre is adequate and that professional users would need several linguistic manuals (pronunciation guide, terminological dictionary) and a selection of guidelines about non-standard language forms.

Gljučne besede: jezikovna politika, jezik (govor), gledališče, empirična raziskava, pravorečni priročnik

Key words: language policy, language (speech), theatre, empirical research, pronunciation guide

Uvod

V okviru ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*¹ v tematskem sklopu Slovenščina in javno govorno izražanje: radio, televizija in gledališče sva Katarina Podbevšek in Nina Žavbi Milojević s

¹ Več o projektu V6-1647 (1. oktober 2016–30. september 2017; vodja: Kozma Ahačič, koordinatorica: Nataša Gliha Komac) na <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>.

Katedre za govor Akademije za gledališče, radio, film in televizijo Univerze v Ljubljani sodelovali pri proučevanju gledališkega govora in jezikovne politike. Jezik v gledališču je področje, ki se ga jezikovna politika pogosto zaradi različnih razlogov izogne. Glavni razlog je umetniškost gledališkega jezika (govora), zaradi katere ne more biti (v enaki meri) uokvirjen in normiran kot neumetnostni jezik; umetnostni jezik je neulovljiv, za vsako konkretno uprizoritev na novo ustvarjen, skonstruiran, zato ga ne moremo ali pa ne želimo ujeti z zakoni, utemeljitvami, definicijami. Kljub temu se zaposleni v gledališki dejavnosti pogosto srečujemo s težavami, ki izhajajo iz nezadostne normiranosti posameznih jezikovnih področij, iz pomanjkanja nekaterih priročnikov in jezikovnih usmeritev. Zato se zdi raziskovanje javnega govornega izražanja, tudi v gledališčih, v okviru raziskovalnega projekta izjemno pomembno in upamo, da bo prineslo rezultate, ki bodo s svojo uporabnostjo prispevali k izboljšanju gledališkega jezika.

Ker gre za področje, ki je opredeljeno kot mejno, med umetnostjo in znanostjo (Podbevšek 2013), se je bilo treba posebej potruditi, da smo ostajali znotraj znanstvenega, dokazljivega in smo z raziskovalno strategijo striktno sledili korakom proučevanja in dobljenim rezultatom ter se ne zanašali na naše osebne zaznave in občutke, ki jih ne bi mogli raziskovalno dokazati. Raziskovanje je potekalo v več fazah: začeli smo s pregledom zakonodajnih in drugih pravno veljavnih dokumentov, nadaljevali z aktivnostmi v zvezi s potrebami jezikovnih uporabnikov in jezikovno opremljenostjo za javno govorno izražanje, pripravili vprašanja in opredelili ciljne skupine anketirancev za empirično raziskavo, po njeni izvedbi pa analizirali ter interpretirali njene rezultate in jih strnili v zaključkih raziskave.

Pregled zakonodajnih in drugih pravno veljavnih dokumentov²

Večina gledališč ima na svojih spletnih straneh med t. i. informacijami javnega značaja objavljen svoj ustanovni akt in strateški načrt za določeno časovno obdobje, v katerem nekatera kot cilj svojega delovanja izpostavljajo tudi skrb za jezik in navajajo različne pravne dokumente, ki urejajo področje njihovega delovanja. SNG Maribor (Drama, Opera, Balet) ima v *Strateškem načrtu za 2015–2019*³ zapisanih nekaj misli o slovenščini – osnovna naloga SNG Maribor je »skrb in negovanje slovenskega jezika, katerega vloga presega domeno državitvornosti in nacionalno povezovalno funkcijo« itd. Strateški načrt predvideva skrb za promocijo slovenske umetnosti in slovenskih umetnikov – posebej za Dramo je navedena naloga »skrbeti za ohranjanje in negovanje slovenskega jezika in kulturne dediščine« – in izpolnjevanje ciljev iz *Nacionalnega programa za kulturo 2014–2017*.

Večinoma se gledališča sklicujejo na *Zakon o javni rabi slovenščine*, *Zakon o medijih*, *Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo* in *Resolucijo o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017*.

² Izsledki raziskovanja so zajeti tudi v poročilu *Pregled veljavne pravne ureditve in programskih dokumentov, ki določajo in usmerjajo jezikovne rabe in prakse jezikovnih uporabnikov v RS in uporabnikov slovenskega jezika zunaj nje* (Gliha Komac, Kovač 2018).

³ Dostopno 23. 7. 2018 na <http://www.sng-mb.si/f/docs/informacije-javnega-znacaja/STRATESKI-2019.pdf>.

Zakon o javni rabi slovenščine oziroma *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o javni rabi slovenščine* določa uporabo slovenskega jezika na vseh področjih javnega življenja v Republiki Sloveniji. Gledališča ga na svojih spletnih straneh omenjajo kot enega od pomembnih za področje njihovega delovanja (npr. Prešernovo gledališče Kranj, SNG Drama Ljubljana, SLG Celje, Mestno gledališče ljubljansko). V dopolnitvah zakona je bil v 2. člen (sistemska raba in vsebina zakona) dodan 4. odstavek, ki pravi: »Ta zakon ne velja za jezik verskih obredov in opravil in, razen izjem v tem zakonu, za jezik umetnostnih besedil.« Jezik umetnosti je iz zakona torej izvzet, smiselnost te izvzetosti pa smo z empirično raziskavo *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) preverjali tudi med jezikovnimi uporabniki. Na področje gledališke dejavnosti zakon eksplicitno posega predvsem v 3. odstavku 24. člena (javne prireditve), v katerem pravi: »Predstave slovenskih gledališč se lahko izvajajo v tujem jeziku, če je zagotovljeno spremljanje v slovenščini.« Člen se osredotoča na jezik v gledališki predstavi (onkraj njegove umetniške funkcije) – predvsem je uporaben za konkretne primere predstav, ki morajo zaradi različnih razlogov biti izvedene v tujem jeziku (npr. mednarodno občinstvo, festivali ipd.). Na področje govora v gledališču posega tudi v ostalih členih, npr. v 21. členu, v katerem določa jezik novinarskih konferenc, v 23. členu, ki določa jezik oglaševanja, ter v celotnem 24. členu, ki določa jezik javnih prireditev. Smiselnost teh členov in potrebnost njihove spremembe smo preverjali tudi z empirično raziskavo.

Javno oglaševanje izdelkov in storitev, predstavitev dejavnosti ter druge oblike obveščanja javnosti so skladno s področnim zakonom v slovenščini oziroma v potrošniku na območju Republike Slovenije zlahka razumljivem jeziku. Kadarkoli se slovenščina pojavlja skupaj s tujim jezikom, ker gre za oglaševanje, predstavitev dejavnosti ter druge oblike obveščanja, ki je namenjeno tudi tujcem, različica v slovenščini ne sme biti manj poudarjena. (24. člen – javne prireditve, 1. odstavek)

Spletno predstavlanje in oglaševanje slovenskih pravnih oseb in fizičnih oseb z registrirano dejavnostjo mora biti v slovenščini, dodatno pa lahko tudi v tujih jezikih. (24. člen – javne prireditve, 2. odstavek)

Za gledališko dejavnost je pomemben *Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo*, ki v 8. členu v izhodiščih izpostavi, da se javni interes za kulturo uresničuje tudi z zagotavljanjem pogojev za »uveljavljanje in razvoj slovenskega jezika« (poleg kulturne ustvarjalnosti, raznolikosti ipd.). Zakon ureja različna področja v kulturi, tudi slovenski jezik. Na spletnih straneh slovenskih gledališč pri t. i. informacijah javnega značaja (npr. Prešernovo gledališče Kranj, SNG Drama Ljubljana, SNG Nova Gorica, Drama SNG Maribor, Slovensko mladinsko gledališče, Mestno gledališče ljubljansko) je dokument omenjen kot eden od tistih, ki urejajo področje gledališke dejavnosti. Na jezik se nanaša predvsem v 6. členu (spoštovanje jezika). Za gledališče sta pomembna prva dva odstavka 6. člena, v katerih je zapisano:

Kulturne prireditve se morajo najavljati, oglaševati in pojasnjevati v slovenščini. (6. člen, 1. odstavek)

Kulturne prireditve na območjih, ki so določena kot narodnostno mešana, pa se morajo najavljati (plakati, uradna vabila ipd.) tudi v italijanščini oziroma madžarščini. (6. člen, 2. odstavek)

Večina gledališč (npr. Mestno gledališče ljubljansko, SNG Drama Ljubljana, Drama SNG Maribor, SNG Nova Gorica) kot za svojo dejavnost pomembno izpostavlja tudi *Resolucijo o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017*, ki se na gledališko problematiko osredotoča predvsem v segmentu Uprizoritvene umetnosti (Med javni interes na področju uprizoritvene umetnosti prišteva tudi »pisanje in uprizarjanje nove slovenske dramatike«.); jezik v kulturi je obravnavan v poglavju slovenski jezik, ki je uvrščeno med poglavja, ki prečijo vsa področja kulture. V zakonu je pri poglavju slovenski jezik zapisano:

Skladno z Zakonom o javni rabi slovenščine (Uradni list RS, št. 86/04 in 8/10; v nadaljnjem besedilu: ZJRS) je Državni zbor sprejel Resolucijo o Nacionalnem programu za jezikovno politiko,⁴ ki določa številne cilje in ukrepe na medresorski ravni, zato je tu povzetih le del ukrepov jezikovne politike, ki se izrecneje navezujejo na področja kulture. (Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017, poglavje slovenski jezik)

V tem delu dokument navaja različne cilje in ukrepe. Prvi cilj je »razvoj kakovostne umetniške in kulturne ustvarjalnosti v slovenščini«, med ukrepi pa dokument izpostavlja: »podpirati produkcijo umetnostnih besedil v slovenščini, podpirati prevajanje tujih umetnostnih besedil v slovenščino in v različne tuje jezike, podpirati promocijo slovenske besedne umetnosti (knjiga, gledališče, film) v tujini«. Na ta cilj lahko navežemo cilje, ki jih različna gledališča navajajo v svojih strateških načrtih. Prešernovo gledališče Kranj ima na spletu objavljen katalog informacij javnega značaja.⁵ Med nalogami in cilji gledališča navajajo: organiziranje festivala slovenske drame Teden slovenske drame, ki »naj s svojim delovanjem bistveno vpliva na nastajanje in uprizarjanje kakovostne slovenske dramatike«, spodbujajo tudi »pisanje in predstavljanje novih slovenskih dramskih tekstov in jih uvršča/jo/ v letni program uprizoritev«. Med naloge in cilje prištevajo gostovanja v tujini, spodbujanje in aktivno sodelovanje pri prevajanju in predstavitvi slovenske dramatike v tujini, sodelovanje z zamejskimi kulturnimi organizacijami, promocijo v tujini. V MGL (Mestno gledališče ljubljansko) v na spletu objavljenih informacijah javnega značaja⁶ med nalogami in cilji gledališča omenjajo: izdajanje izvirne in prevodne strokovne literature v okviru Knjižnice MGL, ki je najstarejša redno izhajajoča tovrstna knjižna edicija v Sloveniji, spodbujanje nastajanja in predstavljanja izvirne slovenske dramatike (z uprizarjanjem), izdajanje izvirne in prevodne literature (v gledaliških listih). V SNG Drama Ljubljana v katalogu informacij javnega značaja⁷ zapišejo, da zavod »z rednim uvrščanjem slovenskih dramskih novitet v letni program uprizoritev in naročanjem novih del načrtno spodbuja pisanje in predstavljanje novih slovenskih del«.

⁴ *Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018* je za področje jezikovne politike sicer ključni dokument, vendar pa se nanj gledališča ne sklicujejo. Zato v prispevku ne bo obravnavana.

⁵ Dostopno 23. 7. 2018 na <http://www.pgk.si/files/static/6/files/KataloginformacijjavnegaznacajaPGKranj2016.pdf>.

⁶ Dostopno 23. 7. 2018 na <http://www.mgl.si/sl/o-gledaliscu/informacije-javnega-znacaja/>.

⁷ Dostopno 23. 7. 2018 na http://www.drama.si/_files/6649/KatalogInformacijJavnegaZnacaja_20170414.pdf.

Tretji cilj resolucije je »kakovostna in evropsko primerljiva jezikovna opremljenost govorcev«, ki naj bi jo dosegli z naslednjimi ukrepi: »prenoviti jezikovni opis in jezikovno standardizacijo, razvijati jezikovne tehnologije, povečan obseg digitalizacije besedil slovenske kulturne dediščine, ustanovitev konzorcija institucij za povezovanje, zbiranje, razvoj in distribucijo jezikovnih virov in tehnologij« (*Resolucija o nacionalnem program za kulturo 2014–2017*, poglavje slovenski jezik).

Četrty pomembni cilj, ki ga izpostavlja resolucija v poglavju o slovenskem jeziku, je »razvoj in promocija slovenskega jezika v javni rabi« (*Resolucija o nacionalnem program za kulturo 2014–2017*, poglavje slovenski jezik). Po našem mnenju gledališka dejavnost v praksi močno vpliva na uresničitev tega cilja.

Cilji iz resolucije so tisti, ki jih kot pomembne prepoznavao tudi profesionalni uporabniki jezika v gledališču, kar lahko trdim na podlagi razgovorov z njimi in vsakodnevnih izkušenj ter iz rezultatov empirične raziskave, ki jih predstavljam v nadaljevanju.

Dejanske jezikovne potrebe uporabnikov gledališkega jezika (govora)

Poleg pregleda zakonodajnih in drugih pravno veljavnih dokumentov smo želeli k problematiki pristopiti tudi s praktičnega zornega kota, in sicer z razgovori s profesionalnimi uporabniki jezika v gledališču, npr. z vodstvenimi delavci, dramaturgi, lektorji, prevajalci, režiserji, igralci ipd. Poskušali smo zaznati njihove dejanske potrebe po zakonski ureditvi konkretnih področij in ozavestiti pomanjkljivosti v zvezi z jezikovno opremljenostjo.

Ugotavljam, da gledališki ustvarjalci potrebujejo sodobni pravorečni priročnik, saj po njihovih besedah *Slovenski pravopis* in *SSKJ* ne zadostujeta. Večina uporabnikov pozna spletno stran Fran in jo uporablja (predvsem priročnike, kot so *Slovenski pravopis*, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in *Gledališki terminološki slovar*). Predvsem igralci, lektorji, dramaturgi, nekateri režiserji idr., ki se ukvarjajo z umetnostnim jezikom, se poslužujejo priročnika *Slovenska zborna izreka*, ki jim je med visokošolskim izobraževanjem predstavljen na UL AGRFT (študij Dramske igre, Gledališke režije, Dramaturgije in scenskih umetnosti ter podiplomski študijski program *Oblike govora*). Gledališki ustvarjalci poznajo tudi besedilne korpuse (npr. *Nova beseda*) in korpus govorenega jezika GOS.

Predvsem prevajalci in gledališki lektorji so nam v razgovorih povedali, da pogrešajo sistematične smernice o neknjižnih zvrsteh jezika (priročniki pokrivajo le zborna normo), saj bi se pri spreminjanju jezikovne zvrstnosti in pri prevajanju neknjižnih zvrsti dramskih del želeli nasloniti na širši sklop pravil, zakonitosti in napotkov, ki bi omogočali, da bi bil jezik (govor), ki ga oblikujejo, manj odvisen od vsakega posameznika. Težavna mesta jim predstavlja npr. zapis izgovora polglasnika. Želeli bi poenotene usmeritve glede zapisa, ki vpliva na igralčevo govorno realizacijo. Pri tem se seveda lahko zmanjša svoboda in ustvarjalnost v jeziku, kar pa se v gledališču ne sme zgoditi, zato bi bolj kot stroga pravila in zakone potrebovali praktične usmeritve. Zaradi družbenih sprememb in sprememb v gledališki umetnosti se spreminja tudi gledališki umetnostni jezik. To se kaže v mešanju različnih jezikov, sociolektov, v spajanju umetnostnega in neumetnostnega jezika, posnetega in »živega« govora ipd. V povezavi s tem se omenja predvsem hibridizacijo

(literarnega) jezika in jezikovno hibridnost v sodobnih (slovenskih) uprizoritvah (Podbevšek 2012). Zaradi omenjenih sprememb »bo v nadaljnjih raziskavah treba na novo premisliti tudi vlogo sodobnega gledališkega lektorja« (Podbevšek 2012: 34).

Rezultati empirične raziskave⁸

Svoja predvidevanja smo želeli potrditi tudi empirično, in sicer s ciljno usmerjenimi vprašanji, namenjenimi predvsem profesionalnim uporabnikom gledališkega jezika (govora) oziroma tistim, ki imajo vpogled vanj. V raziskavi je sodelovalo 79 anketirancev s področja gledališča, od tega 8 režiserjev, 11 dramaturgov, 17 igralcev, 5 gledaliških lektorjev, 8 umetniških vodij in 30 drugih (med temi 4 vodstveni delavci, 2 montažerja, 3 zaposleni v odnosih z javnostmi, 2 direktorja, 2 kostumografa in po 1 kritik, urednik, pripovedovalec, pedagog, pisatelj, scenarist, producent itd.).

Udeleženci raziskave so odgovarjali na vprašanja o gledališkem jeziku, ki so v grobem razdeljena v tri sklope: prvi se dotika gledališkega jezika kot jezika (govora) umetnosti, drugi sklop je namenjen jeziku v gledališču širše, tretji sklop namenjen zgolj profesionalnim jezikovnim uporabnikom, pa se dotika ostalih vprašanj, npr. jezikovnih priročnikov, umetniške produkcije v slovenskem jeziku ipd.

Prvo vprašanje, namenjeno vsem anketirancem, je bilo: *Ali so različne zvrsti govornjene slovenščine, npr. knjižni jezik, splošni pogovorni jezik, narečja, sleng, v gledališču rabljene skladno z vašimi pričakovanji?* V vprašanju namenoma nismo podrobneje delili knjižnega jezika na knjižni zborni in knjižni pogovorni, da ne bi prišlo do nerazumevanja terminologije, saj je bilo vprašanje namenjeno tudi ostalim anketirancem. Vprašanje se nanaša na umetnostni jezik, torej na odru govornjeno besedilo (odrski govor). Dosedanja zakonodaja ne normira umetnostnega jezika, ki tako ohranja svojo ustvarjalno, umetniško funkcijo. Vprašanje smo postavili, da izvemo, ali tudi anketiranci zaznavajo, da je gledališki govor umetnostni govor, ki ni normiran, ki ni omejen s pravili, ampak je prilagojen konkretnim umetniškim okoliščinam. Preverjali smo njihove zaznave in pričakovanja.

Pri vsaki zvrsti so se anketiranci odločali med odgovori *da*, *ne*, *zgolj v nekaterih predstavah*, *ne vem*. Pri vseh štirih zvrsteh je bil najpogosteje izbran odgovor *da* (med 44 % za sleng in 60 % za splošni pogovorni jezik), sledi *zgolj v nekaterih predstavah*, najmanj anketirancev odgovarja z *ne* (8–11 %). Odgovori nakazujejo, da približno polovica anketirancev meni, da so različne zvrsti govornjene slovenščine v gledališču rabljene ustrezno oziroma v skladu z njihovimi pričakovanji, približno tretjina pa meni, da *zgolj v nekaterih predstavah*. Nikalno je odgovorilo približno 10 % anketirancev. Najbolj so zadovoljni s splošnim pogovornim jezikom v predstavah, najmanj pa s slengom. Tudi pri zaposlenih v gledališčih je največ strinjanja, in sicer pri vseh zvrsteh govornjene slovenščine (manj primerni se jim zdijo sleng in narečja).

⁸ Rezultati empirične raziskave *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) so poleg objave v tem prispevku vključeni tudi v poročilo raziskovalne skupine, ki interpretira rezultate empirične raziskave. Nekatere ubeseditve, ki so avtorsko delo avtorice prispevka, se tako ponavljajo v obeh besedilih.

Nadalje so anketiranci lahko pojasnili svoj odgovor. Po vsebinskih podobnostih smo odgovore združili v nekaj skupin. Največ jih je zapisalo, da so različne zvrsti govorne slovenščine v gledališču stvar umetniškega koncepta, znotraj katerega funkcionira govor. V odgovorih zapišejo, da je treba dati svobodo ustvarjalnim ekipam v gledališču (omenjajo predvsem režiserja, kompetence igralcev ter sodelovanje z dramaturgom in lektorjem) ter upoštevanje besedilnega konteksta. Zanimivo je, da le dva odgovora izpostavljata pomembno vlogo gledališkega lektorja, precej več pa režiserja kot ustvarjalca jezika na odru.

To lepo pokažejo izseki iz odgovorov treh vprašanih:

/Zdi se mi, da je raba različnih jezikovnih zvrsti v gledališču lahko umetniško sredstvo, ustreznost rabe pa je odvisna od narave na odru predstavljenega !...!

/Raba jezika v gledališču naj bo režiserjeva izbira.

/Zvrst govornega jezika je del celotnega umetniškega dela in avtorjeve interpretacije.

Ostali odgovori se delijo na tiste, ki menijo, da je v gledališču jezik preveč knjižen, zato neživljenjski in nenaraven (več bi moralo biti pogovornega jezika), in tiste, ki menijo, da se uporablja preveč pogovornega jezika, slenga in narečij, predvsem jih moti pretirana uporaba vulgarizmov. Nekaj odgovorov se nanaša tudi na želeno zglednost jezika v gledališču, npr.:

/Gledališče (vsaj glavna nacionalna gledališča) bi moralo biti hram slovenskega zbornega jezika (to je govornega knjižnega jezika).

Večina odgovorov nakazuje, da se anketiranci zavedajo umetniškosti govornega jezika v gledališču, ki potemtakem ne more biti normiran, uzakonjen. To izražajo tudi z različnimi subjektivnimi pogledi na to, kakšen naj bi ta jezik bil. Predvsem tisti, ki niso profesionalni uporabniki gledališkega jezika, presojujejo bolj subjektivno, po svojem lastnem jezikovnem čutu in tudi dožemanju funkcije gledališča (npr. narodnopovezovalna vloga).

V naslednjem sklopu vprašanj, namenjenem zgolj profesionalnim jezikovnim uporabnikom, smo spraševali o potrebi po opredelitvi govornega gledališkega jezika s konkretnimi predpisi. Prvo vprašanje sklopa se glasi: *Ali bi moral biti jezik v gledališču (njegova vloga, izvedba, norma) opredeljen s konkretnim predpisom?* Že iz pregleda zakonodaje smo ugotovili, da predpisi za jezik v gledališču obstajajo, da pa je izvzet umetnostni jezik. V vprašanju tega nismo posebej omenili, da ne bi že vnaprej usmerjali odgovorov. Na vprašanje je 87 % anketirancev odgovorilo nikalno, 10 % pritrdilno, ostali pa *ne vem*. Nadalje so odgovore dopolnili z navedbo predpisa, ki bi ga potrebovali. Pokazalo se je, da bi si želeli predpis o gostovanjih in o normiranju zbornega jezika. Omenjeni predpisi v dosedanji zakonodaji že obstajajo.

Večina vprašanih si ne želi, da bi bil jezik v gledališču uzakonjen s predpisom. Verjetno je bilo v večini primerov razumljeno, da se vprašanje nanaša na govor v umetnosti, ki mora biti po mnenju vprašanih iz predpisa izvzet. Tisti, ki so vprašanje razumeli širše, pa navajajo predpise, ki že obstajajo.

Naslednje vprašanje se nanaša na področje uzakonjenja jezika, ki ne posega v umetniško svobodo v ožjem smislu. Vprašanje je bilo oblikovano: *Ali bi moral biti*

status slovenskega jezika v gledališki produkciji (npr. tuja gostovanja pri nas – prevajanje, nadnaslavljanje –, gostovanja slovenskih gledališč v tujini) opredeljen s konkretnim predpisom? Pri pregledu zakonodajnih in drugih pravnih dokumentov smo ugotovili, da predpisi, ki urejajo v vprašanju omenjena področja, že obstajajo. Zanimalo nas je, kaj o teh predpisih menijo uporabniki jezika v gledališču – ali predpise poznajo, ali so predpisi upoštevani in zakaj so/niso, ali bi morali biti predpisi dopolnjeni, spremenjeni ipd. Predvidevali smo, da bo tovrstno uzakonjenje jezika bolj zaželeno in prepoznano kot potrebno kot pri prejšnjem vprašanju, kjer ni bilo specifično določeno, za kakšne vrste jezik gre. Naše predvidevanje se je potrdilo – na to vprašanje je 45 % anketirancev odgovorilo pritrdilno, 47 % pa nikalno, 8 % se jih ni opredelilo. Nadalje so imeli anketiranci možnost, da pojasnijo svoj odgovor. Ena skupina odgovorov izpostavlja, da so ta vprašanja že zakonsko urejena in da se zakonodaja izvaja (npr. *status slovenskega jezika je opredeljen s predpisom in večinoma (z zelo redkimi izjemami) ga gledališča ustrezno upoštevajo*), nekateri zapišejo, da je problem v izvajanju zakonodaje, ki se jo krši zaradi hiperprodukcije, pomanjkanja financ in časa. Vprašani, ki so na vprašanje odgovorili negativno, svoj odgovor pojasnjujejo z razmišljanjem, da gledališki jezik ne sme biti omejen z zakonom, saj bi s predpisi uničevali umetniško kreativnost. Del anketirancev pravi, da bi se umetniška svoboda in predpisi morali dopolnjevati oziroma bi bilo bolje imeti smernice kot pa strogo določene, rigidne predpise. Obstoječa zakonodaja se zdi primerna, treba pa bi bilo nadzorovati njeno izvajanje (npr. pri sprotnem prevajanju tujih predstav) in podati smernice, ki bi bile lahko v pomoč pri konkretni zagati, ne bi pa omejevale umetniškosti.

Poleg vprašanj o smislu uzakonjenja oziroma predpisov, ki bi urejali jezik v gledališču, smo profesionalnim jezikovnim uporabnikom postavili tudi vprašanje o potrebah po pravorečnem priročniku. V vsakodnevni rabi namreč (predvsem pri delu s študenti AGRFT in ob diskusijah z njimi po zaključku študija in vključitvi v profesionalno okolje) ugotavljamo, da je ta priročnik tisti, ki ga profesionalni uporabniki gledališkega jezika (govora) najbolj potrebujemo. Trenutno si pomagamo predvsem s *Slovenskim pravopisom* in priročnikom *Slovenska zborna izreka*. Sodelujočim v raziskavi smo postavili vprašanje: *Ali bi pri svojem delu potrebovali poseben pravorečni priročnik?* Dobili smo 44 odstotkov pritrdilnih odgovorov, kar se zdi (glede na pisano demografsko sliko vprašanih) visok odstotek. Pri podrobnejšem vprašanju o tem, katera vprašanja bi moral obravnavati, smo ponovno dobili zelo raznolike odgovore. Del odgovorov navaja različna poglavja pravorečja: naglasi, glasovne premene, dvojnice itd., del udeležencev raziskave pa omenja pomembnost terminologije. Že pred raziskavo smo iz izkušenj in razgovorov z uporabniki jezika v gledališču ugotavljali, da nujno potrebujejo pravorečni priročnik ter pogrešajo nekatere terminološke slovarje – nekatere je treba napisati (film in televizija itd.), druge pa posodobiti (gledališče).

Zaključki

Ob zaključku raziskave ugotavljam, da je trenutna zakonodaja, ki iz uzakonjenja jezika izvzema jezik umetnosti, primerna, kar so pokazali tudi izsledki empirične raziskave. Anketiranci jezik (govor) na odru dojemajo kot umetniški konstrukt,

ki mora ostati v domeni ustvarjalnih ekip in je prilagojen vsakokratni umetniški uprizoritvi, usklajen s konkretnimi odrskimi in besedilnimi okoliščinami. Po drugi strani je obstoječa zakonodaja, ki ureja področje jezika v gledališčih (onkraj umetniškega) in določa npr. jezik gostovanj, prevajanje, nadnaslavljanje ipd., primerna; takšno stališče prevladuje tudi med sodelujočimi v raziskavi. Pomembno je predvsem njeno upoštevanje in izvajanje. Po rezultatih empirične raziskave in naših izkušnjah do kršitev prihaja predvsem zaradi pomanjkanja časa (hiperprodukcija) in zmanjševanja sredstev za dejavnosti, kot so prevajanje, jezikovno svetovanje ipd. Kljub temu je treba omeniti, da je v večini gledališč zakonodaja upoštevana.

Pomemben rezultat raziskave pa je dokazana potreba po pravorečnem priročniku in nekaterih terminoloških priročnikih ter želja po zbranih smernicah predvsem o neknjižnih zvrsteh jezika, ki bi jih potrebovali profesionalni uporabniki gledališkega jezika (npr. gledališki lektorji, režiserji, dramaturgi) in prevajalci dramskih del, ki so tudi v izvorniku zapisana v neknjižnih zvrsteh.

Rezultati ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (prim. tudi Ahačič idr. 2017a) so v tematskem sklopu Slovenščina in javno govorno izražanje: radio, televizija in gledališče potrdili ustreznost veljavne zakonodaje in pokazali potrebo po različnih priročnikih, ki bodo v prihodnosti še izboljšali jezik (govor) v gledališču, predvsem na tistih področjih, kjer se po mnenju udeležencev empirične raziskave in profesionalcev s področja gledališča lahko (še) izboljša – pri neknjižnih zvrsteh.

LITERATURA⁹

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

– –, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Helena DOBROVOLJC, 2016: Slovenski pravopis med jezikovnim sistemom, rabo in uporabnikom. *Slovenščina danes. Dialogi: revija za kulturo in družbo* 52/7–8, 157–176.

Helena DOBROVOLJC, Tina VEROVNIK, 2015: Slovar pravopisnih težav kot sopotnik pravopisnih pravil in pomenskorazlagalnega slovarja. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 163–171.

Nataša GLIHA KOMAC, Polonca KOVAČ (ur.), 2018: *Pravna ureditev in programski dokumenti o jezikovni rabi in praksah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabnikov slovenskega jezika v sosednjih državah in po svetu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostopno 23. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/pravne_podlage.pdf.

Marjeta HUMAR, Barbara SUŠEC MICHIELI, Katarina PODBEVŠEK, Slavka LOKAR (ur.), 2007: *Gledališki terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC. Dostopno 8. 7. 2018 na <http://www.fran.si/144/gledaliski-terminoloski-slovar>.

⁹ Večina v končnem seznamu navedenih virov in literature (z izjemo zakonskih in programskih dokumentov) v osrednjem delu prispevka ni posebej izpostavljena, je pa njihovo poznavanje pomembno izhodišče za razumevanje in umestitev gledališkega govora v okvir širše jezikovne politike.

- Tina LENGAR VEROVNIK, 2015: Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem. *Pravopisna razpotja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik. Ljubljana: Založba ZRC. 95–107.
- Barbara OREL, Maja ŠORLI, Gašper TROHA (ur.), 2012: *Hibridni prostori umetnosti*. Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Maska, Zavod za založništvo, kulturo in producentsko dejavnost. (Transformacije, 33).
- Katarina PODBEVŠEK, 2007: *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Slavistična knjižnica, 11).
- , 2012: Jezikovni hibridi v sodobnih slovenskih uprizoritvenih praksah. *Hibridni prostori umetnosti*. Ur. Barbara Orel, Maja Šorli in Gašper Troha. Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Maska, zavod za založništvo, kulturo in producentsko dejavnost. (Transformacije, 33). 15–36.
- , 2015: Vpliv medkulturnih in medjezikovnih stikov na slovenski odrski govor. *Scenske umetnosti, migraciji, politika: Slovensko gledališče kot sooblikovalec medkulturnih izmenjav*. Prispevek na simpoziju na 50. Festivalu Borštnikovo srečanje. 21. in 22. oktober 2015.
- Katarina PODBEVŠEK, Tomaž GUBENŠEK (ur.), 2000: *Kolokvij o umetniškem govoru*. Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo.
- , 2006: *Kolokvij o umetniškem govoru II*. Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo.
- Katarina PODBEVŠEK, Nina ŽAVBI MILOJEVIĆ (ur.), 2013: *Govor med umetnostjo in znanostjo*. Maribor: Aristej, Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo. (Dialogi, 14).
- Barbara SUŠEC MICHIELI, Blaž LUKAN, Maja ŠORLI (ur.), 2010: *Dinamika sprememb v slovenskem gledališču 20. stoletja*. Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Maska.
- Cvetka ŠERUGA PREK, 2002: Izgovorni in naglasni problemi Slovenskega pravopisa 2001. *Nova revija* 21/239–240, 26–30.
- Cvetka ŠERUGA PREK, Emica ANTONČIČ, 2007: *Slovenska zborna izreka: Priročnik z vajami za javne govorce*. Maribor: Aristej.
- Hotimir TIVADAR, 2004a: Kaj je prav in kaj resnično (prav) v slovenskem govoru? *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 172–178. Dostopno 8. 7. 2018 na http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/ssjlk_40_zbornik.pdf.
- , 2004b: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 52/1, [31]–48. Dostopno 8. 7. 2018 na http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2004_1_4.pdf.
- , 2004c: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* 49/2, 17–36. Dostopno 8. 7. 2018 na <http://www.jezikinslovstvo.com/pdf/2004-02-HotimirTivadar.pdf>.
- , 2008: *Kakovost in trajanje samoglasnikov v govornem knjižnem jeziku*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- , 2010: Gradivna utemeljenost opisa slovenskega govornega (knjižnega) jezika. *Izzivi sodobnega jezikoslovja*. Ur. Vojko Gorjanc in Andreja Žele. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 53–62.
- , 2011: Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. (Obdobja, 30). 15–22. Dostopno 8. 7. 2018 na <http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/30-Tivadar.pdf>.

—, 2012: Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost. *Slavistična revija* 60/4, 587–601. Dostopno 8. 7. 2018 na http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2012_4_02.pdf.

—, 2015: Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju). *Pravopisna razpotja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik. Ljubljana: Založba ZRC. 109–121.

—, 2016: Položaj pravorečja in retorike v sodobnem svetu. *Slovenščina danes. Dialogi: revija za kulturo in družbo* 52/7–8, 135–151.

Hotimir TIVADAR, Peter JURGEC, 2003: Podoba govorjenega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2, 203–220. Dostopno 8. 7. 2018 na http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2003_2_19.pdf.

Hotimir TIVADAR, Martin VRTAČNIK, 2013: Vloga govora v sodobnem dramskem gledališču. *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ur. Andreja Žele. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. (Obdobja, 32). 451–456. Dostopno 8. 7. 2018 na <http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/32-Tivadar.pdf>.

Zakonski in programski dokumenti

Drama SNG Maribor. Strateški načrt SNG Maribor – Drama, Opera, Balet, Festival Borštnikovo srečanje – za obdobje 2015–2019. Dostopno 8. 6. 2017 na <http://www.sng-mb.si/f/docs/informacije-javnega-znacaja/STRATESKI-2019.pdf>.

Mestno gledališče ljubljansko. Informacije javnega značaja. Dostopno 8. 6. 2017 na <http://www.mgl.si/sl/o-gledaliscu/informacije-javnega-znacaja/>.

Prešernovo gledališče Kranj. Katalog informacij javnega značaja. Dostopno 8. 6. 2017 na <http://www.pgk.si/files/static/6/files/KataloginformacijjavnegaZnacajaPGKranj2016.pdf>.

Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018. Uradni list RS, št. 62/13. Dostopno 5. 6. 2017 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlid=200835&stevilka=1428>.

Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017. *Uradni list RS*, št. 99/13. Dostopno 5. 6. 2017 na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO96>.

Slovensko ljudsko gledališče Celje. Informacije javnega značaja. Dostopno 8. 6. 2017 na <http://www.slg-ce.si/domov/o-nas/informacije-javnega-znacaja>.

SNG Drama Ljubljana. Katalog informacij javnega značaja. Dostopno 8. 6. 2017 na http://www.drama.si/_files/6649/KatalogInformacijJavnegaZnacaja_20170414.pdf.

SNG Nova Gorica. Informacije javnega značaja. Dostopno 8. 6. 2017 na https://www.sng-ng.si/o_gledaliscu/informacije_javnega_znacaja/.

SSG Trst. Statut. Dostopno 8. 6. 2017 na <http://www.teaterssg.com/wp-content/uploads/STATUTO-TSS-220120151.pdf>.

Zakon o javni rabi slovenščine. Uradni list RS, št. 86/04. Dostopno 5. 6. 2017 na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3924>.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o javni rabi slovenščine. Uradni list RS, št. 8/10. Dostopno 5. 6. 2017 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2010-01-0253?sop=2010-01-0253>.

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo. Uradni list RS, št. 77/07. Dostopno 5. 6. 2017 na <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3370>.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo. Uradni list RS, št. 56/08. Dostopno 5. 6. 2017 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2008-01-2344?sop=2008-01-2344>.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo. Uradni list RS, št. 4/10. Dostopno 5. 6. 2017 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2010-01-0129?sop=2010-01-0129>.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo. Uradni list RS, št. 20/11. Dostopno 5. 6. 2017 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2011-01-0822?sop=2011-01-0822>.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo. Uradni list RS, št. 111/13. Dostopno 5. 6. 2017 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2013-01-4130?sop=2013-01-4130>.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo. Uradni list RS, št. 68/2016. Dostopno 5. 6. 2017 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2016-01-2930?sop=2016-01-2930>.

LANGUAGE (SPEECH) IN SLOVENIAN THEATRES AND LANGUAGE POLICIES

The article deals with spoken language in Slovenian theatres and language policies. The research took place under the research project *Language Policies of the Republic of Slovenia and User Needs* within the thematic section Slovenian Language and Public Speech Expression: Radio, Television and Theatre. In the article, we focus on speech expression in theatre, predominantly on the needs of language users (actors, language consultants, etc.) and how well they are equipped for using the language. From an overview of the legislation and other legal documents that guide language usages and practices of the users of language (speech) in theatre, we discovered that, along with their founding act and strategic plan for the determined time period in which several theatres put forth a concern for language as an objective of their operation, the theatres rely on the different legal documents which govern the field of their activity: *Zakon o javni rabi slovenščine* [Act on Public Usage of Slovenian Language], *Zakon o medijih* [Media Act], *Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo* [Exercising of the Public Interest in Culture Act] and *Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017* [Resolution on the 2014–2017 National Programme for Culture]. Scientific research dealing with language policies in connection to spoken language in theatre is almost non-existent. For that reason, in the continuation, we attempted to identify the needs of language users and how well they are equipped for using the language. Professional language users in theatre expressed a need for a contemporary pronunciation guide and satisfaction about the digital accessibility of the majority of guides on the *Fran* website. They also mentioned that they use the guide *Slovenska zborna izreka* [Standard Slovenian Pronunciation]. Theatre creators are familiar with the language corpora and the corpus of spoken language GOS. Above all, translators of dramatic works and theatre language consultants lack systematically-collected guidelines for non-standard language forms. We can conclude that language users need a firmer ground, towards which specific language policy provisions would also aid.

Jezikovna uredniška politika in slovenski radijski mediji

TINA LENGAR VEROVNIK

*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5,
SI – 1000 Ljubljana; ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik, Novi trg 4,
SI – 1000 Ljubljana, tina.verovnik@fdv.uni-lj.si, tina.lengar-verovnik@zrc-sazu.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

V prispevku ugotavljam, koliko so medijska zakonodaja in drugi relevantni pravni dokumenti odločevalcem lahko v pomoč pri oblikovanju jezikovne uredniške politike radijskega medija; kdo sploh so oblikovalci in usmerjevalci jezikovne uredniške politike (radijskega) medija; kdo in na kakšen način skrbi za jezikovno podobo (radijskega) medija – tako v smislu kakovosti kot družbene sprejemljivosti izražanja. Do ugotovitev sem prišla s pomočjo odgovorov na usmerjena vprašanja, vključena v anketo, izvedeno v okviru ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*, ter s pomočjo strukturiranih intervjujev z uredniki izbranih radijskih programov.

In the paper, we examine the extent to which legislation and other documents can help decision makers in shaping language editorial policy related to the medium of radio; who, in fact, are the creators and directors of language editorial policies of the (radio) media; who determines the linguistic imprint of the media – both in terms of quality and the social acceptability of expression – and how is this process undertaken. The findings were obtained through responses to targeted questions included in a survey conducted within the “Slovenian Language Policy and User Needs” target research project, and through structured interviews with editors of selected radio channels.

Ključne besede: jezikovna uredniška politika, radio, uredniki, lektorji, novinarji

Key words: language editorial policy, radio, editors, language advisers, journalists

Uvod

Slovenska radijska krajina je v 90. letih preteklega stoletja zaradi sprememb v medijski regulaciji postala izjemno pestra. Nasičenost radijskega trga in splošna gospodarska kriza sta v zadnjem desetletju sicer poskrbeli, da se je število radijskih programov zmanjšalo (tudi na račun povezav v radijske mreže), vendar je konkurenca med njimi še vedno zelo velika. Slovenski medijski prostor je namreč premajhen za številnejše specializirane ali ozko profilirane radijske programe, zato se mnogi podobni radijski programi potegujejo za podobna ali ista občinstva. V želji po drugačnosti poskušajo ustvariti prepoznaven radijski stil, ki ga Golčar (2003: 76–77) opredeljuje kot raznolikost bodisi v vsebini bodisi v formi radijskega programa,

h kateri poleg glasbene podobe prispeva tudi celostna zvočna podoba. To tvorijo različne programske sestavine oziroma značilnosti, kot so slog in kakovost glasu moderatorja, zvrst predvajane glasbe, izvedba informativnih blokov ipd. »Radio lahko zveni resno ali sproščeno, lahko je dinamičen ali umirjen, mladostno igriv ali profesionalno diskreten« (Golčar 2003: 77), k čemur pripomorejo tudi premisleki o jezikovni podobi različnih radijskih diskurzov.

Kaj je jezikovna uredniška politika

Tuja in slovenska strokovna literatura, ki se ukvarja z mediji in urednikovanjem bodisi na splošno bodisi v povezavi z radiem, se ogne opredeljevanju pojma *uredniška politika* in ga privzema kot splošno znan termin. Iz kontekstov rabe je mogoče povzeti, da gre za smernice, ki nastanejo na podlagi namena in ciljev medija ob upoštevanju potreb in zahtev občinstva ter ki so v pomoč tako urednikom kot avtorjem prispevkov, da priprava medijskih vsebin ostaja znotraj koherentnih okvirov. Kot ključni dejavnik se v povezavi z uredniško politiko omenja zlasti (odgovorni) urednik, ki »vodi ter usmerja celotno programsko ekipo, načrtuje programsko politiko oziroma programsko zasnovo posameznega medija, skrbi za ustrezno kadrovske zasedbo, predstavlja njegovo kreativno gonilo ter nenazadnje tudi odgovarja za njegovo delovanje (odgovoren je za vsako informacijo, objavljeno v radijskem programu), pri čemer mora skrbeti za upoštevanje zakonov in pravil, ki določajo in urejajo medijsko delovanje« (Golčar 2003: 73). Podobna je tudi naslednja opredelitev: »Odgovorni urednik medija je odgovoren za uresničevanje uredniške politike medija v skladu s programsko zasnovo medija in zakonodajo. V skladu s tem pripravlja ali pa samo uresničuje programski in poslovni načrt medija« (Ivančič 2012: 92).

Obliko in vsebino programa določa programska shema, ki odraža programsko politiko in oceno urednikov, h kakšni publiki in na kakšen način se bo program usmerjal (Ivančič 2012: 101). Po Ivančičevem prepričanju radio tudi jezikovno odraža čas, prostor in kulturo ustvarjalcev programa ter predvsem njegove publike. Vlogo radia pri tem opredeljuje na dveh ravneh: radio kot nosilec javne besede sooblikuje jezik, ki ga mora spoštovati in negovati; ker pa je tudi kontaktni medij, ki je v stalnem odnosu s poslušalci (ti njegov program do neke mere tudi govorno sooblikujejo), se bolj ali manj prilagaja jeziku prostora, v katerem deluje (Ivančič 2012: 95). Podobno razmišlja Tatjana Pirc, ki edina od omenjenih avtorjev piše tudi o *jezikovni politiki* radia:

Vsaka radijska postaja ima svojo jezikovno politiko, ki določa, kakšen jezik in besednjak je treba oziroma je dovoljeno uporabljati, pa tudi, v katerih oddajah lahko uporabljamo narečja ali način izražanja skupin, ki imajo svoj jezikovni stil. Na primer: pri oddajah za mlade lahko z govorom pridobimo ali izgubimo poslušalce, ki jim je program namenjen. Posamezne besede ali fraze za nekatere skupine niso sprejemljive. Pri jeziku se radijci znajdemo na enem najbolj spolzkih terenov. (Pirc 2005: 76)

Jezikovno uredniško politiko radijskega medija bi lahko opredelili kot tisti sklop smernic za enovito delovanje radijskega programa, ki se tiče njegove celostne

jezikovne podobe. To potrjujejo tudi odgovori urednic in urednikov¹ izbranih slovenskih radijskih programov na vprašanje, kako bi opredelili pojem jezikovna uredniška politika.

Ta pojem razumem kot smernice in okvire, ki jih uredniška ekipa programa ali določene-ga medija sprejme, zagovarja in upošteva, skladno s tem vodi, usmerja, pa tudi opozarja sodelavce. Odvisna je od narave, statusa, profila medija, deloma pa tudi ciljne javnosti. (Urednik javnega radijskega programa)

Jezikovna uredniška politika so pravila jezikovne izreke oziroma na radiu govora pred mikrofonom, ki jih postavi uredništvo, seveda v skladu s SSKJ, Zakonom o javni rabi slovenščine, Zakonom o medijih itd., v zadnjem času pa tudi v skladu z lastnimi jezikovnimi standardi, ko v določenih delih programa (npr. govori moderatorjev), dovoljemo drugačne ubeseditve kot npr. v informativnih oddajah. (Urednici regionalnega radijskega programa s statusom posebnega pomena)

Jezikovno uredniško politiko si predstavljam kot skupek pravil in smernic glede uporabe jezika novinarjev in voditeljev znotraj nekega medija. Pri nas to v praksi pomeni, da pri branih besedilih, ki v celoti temeljijo na pisni predlogi (novice, kulturno-umetniške, izobraževalne oddaje in tudi brana, neigrana oglasna sporočila), sledimo zborni izreki, za jezik v moderiranih delih programa pa velja pravilo, da naj moderatorji posnemajo vsakodnevno govorico, s katero bodo lahko bolj učinkovito nagovorili ciljno skupino. Pri tem se morajo izogibati narečnim besedam, ki niso razumljive poslušalcem celotne Slovenije. (Urednica komercialnega radijskega programa)

Formalni okvir oblikovanja jezikovne uredniške politike na radiu

Odvisno od tipa medija uredniško politiko usmerjajo tudi različni zakonodajni in vsebinski, programski dokumenti. Pravno zavezujoča za vse radijske programe sta *Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS)* in *Zakon o medijih (ZMed)*. ZJRS je krovni dokument o javni rabi slovenščine, ki regulira in vpliva na vsa glavna področja javne rabe slovenskega jezika, torej tudi v medijih. Poleg splošnih uvodnih določb o slovenščini kot uradnem jeziku Republike Slovenije (ob jezikih manjšin na območjih, kjer ti živita) posebej za medije veljajo še členi 21, 22 in 23, ki slovenščino (ob nekaterih definiranih izjemah) določajo tudi kot jezik novinarskih konferenc, jezik medijev in jezik, v katerem poteka oglaševanje.

Za programe javnega servisa je obvezujoč tudi *Zakon o Radioteleviziji Slovenija*, ki v 16. alineji 4. člena določa, da RTV Slovenija »posebno pozornost posveča razvijanju splošne, jezikovne in politične kulture«. Podoben premik od zgolj določanja, kateri jezik se v medijih uporablja, k opredeljevanju njegove kakovosti predstavlja *Pravilnik o programih posebnega pomena*, ki ga je leta 2002 izdalo Ministrstvo za kulturo RS in ki je obvezujoč za radijske programe posebnega pomena. Ta v zadnji alineji 2. člena določa, da so programske vsebine lokalnih oziroma regionalnih, študentskih ter nepridobitnih radijskih in televizijskih programov namenjene »negovanju kulture govora in izražanja«. Urednik javnega radijskega programa za krovne zakone pravi, da so mu pri uredniških odločitvah glede jezika bolj malo v pomoč in da je to »predvsem na krovni, načelni, splošnejši

¹ Odgovori so anonimizirani, saj je bilo le tako mogoče doseči popolno odkritost pri odgovorjanju vseh intervjuvancev.

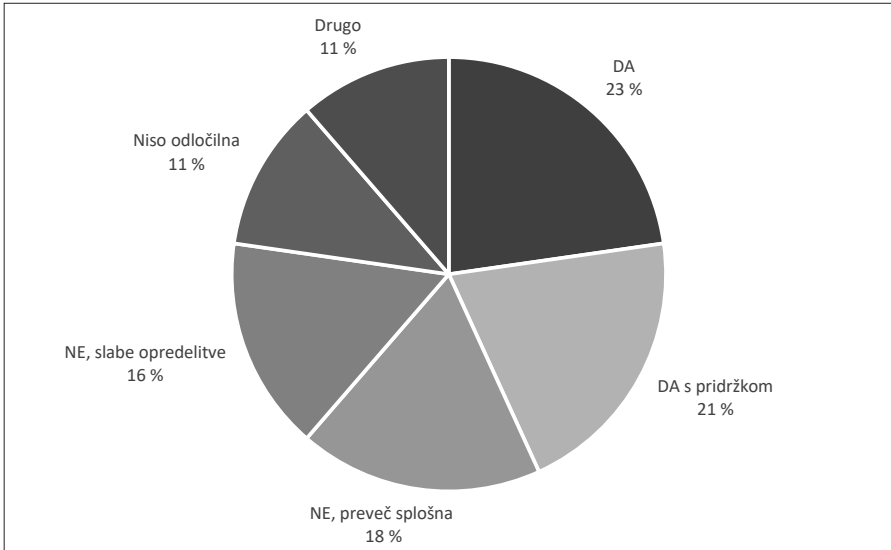
ravniki«. Podobno (ne)uporaben se zdi urednicama regionalnega radijskega programa pravilnik, ki ureja delovanje programov posebnega pomena. Na vprašanje, ali jim je pri uredniških odločitvah v pomoč, sta odgovorili: »Da, vendar ne toliko v povezavi z jezičkovno politiko radia. Poleg tega je dokument zastarel, je iz leta 2002 in danes je jezik drugačen, predvsem glede 'pravil' in dopustnosti lokalne note v jeziku v določenih delih programa.«

Zaradi ohlapnosti zakonskega določila o posvečanju pozornosti razvijanju jezičkovne kulture na RTV so na javnem servisu določila o jeziku vključena tudi v dva notranja programska dokumenta. Tako *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija* kot *Programski standardi* vključujejo člena, ki obravnavata (ne)dopustnost izražanja, ki ni v skladu s splošnimi družbenimi normami (na tem mestu ju ne navajam, saj se bom s tem vprašanjem posebej ukvarjala v zadnjem poglavju prispevka, ko bom analizirala anketno vprašanje na to temo). *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija* vsebujejo tudi odstavek, ki je mišljen kot neposredna pomoč snovalcem programov pri odločanju o tem, kaj pomeni »razvijanje jezičkovne kulture«, saj navaja različne diskurze in jezičkovne zvrsti, po katerih lahko govorci v njih posegajo. V poglavju 1.9, naslovljenem »Jezik«, piše:

Jezik mora biti jasen, preprost, jedrnat in nedvoumen. Bralci, voditelji oddaj in novinarji (pa tudi redni in pogodbeni sodelavci) so dolžni dosledno uporabljati slovenski knjižni jezik ali knjižni jezik narodnih skupnosti; profesionalni bralci in novinarji pri branju uporabljajo zborni jezik, pri vodenju pogovorov pa je dopustno uporabljati splošni pogovorni jezik. Uporaba narečij je dopustna samo, če jih uporabljajo nastopajoči, ki niso zaposleni na RTV Slovenija, ali če to zahteva poseben družbeni interes (npr. ohranitev določenih narečij).

Ker nas je v spletni raziskavi *Jezički v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) v okviru ciljnega raziskovalnega projekta *Jezičkovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (Ahačič idr. 2017a) s sodelavci zanimalo, koliko je ta opredelitev posameznikom in uredništvom dejansko v pomoč, smo anketirancem z RTV (vprašanje je bilo omejeno le nanje) zastavili naslednje vprašanje: »Ali so *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija* v popisu diskurzov (branje, vodenje pogovorov) in jezičkovnih zvrsti (zborni jezik, splošni pogovorni jezik, narečja) dovolj natančna in izčrpna?« Odgovorili so lahko z *da* (55 %) ali *ne* (45 %), svoje odgovore pa so lahko še dodatno pojasnili.

Čeprav pri prvem delu vprašanja odgovor *da* rahlo prevladuje, pa je podrobnejša vsebinska analiza utemeljitev (glej tudi graf 1) pokazala, da se le 23 % anketirancev zgoraj navedeni odstavek zdi dovolj natančen in izčrpen (npr. *Dokument dovolj jasno opredeli vse, o čemer sprašujete*), 21 % vprašanih pa je pritrdilni odgovor izbralo s pridržkom (npr. *Merila na kratko opredeljujejo okoliščine uporabe posameznih jezičkovnih zvrsti, res pa je, da popis diskurzov ni zelo izčrpen* ali *Ker ni namen, da krovni dokument podrobneje ureja to področje*). Tudi urednik javnega radijskega programa meni, da so interni dokumenti zgolj načelne narave, češ da »samo na načelni, krovni ravni praviloma kodificirajo (razmeroma visoko) odgovornost do slovenskega jezika in njegove rabe v naših programih oziroma vsebinah. In izpostavljajo pomen nacionalnega javnega RTV servisa na tem področju«.

Graf 1: *Deleži utemeljitev (ne)strinjanja z ubeseditvijo glede jezikovnih izbir v Poklicnih merilih in načelih novinarske etike v programih RTV Slovenija*

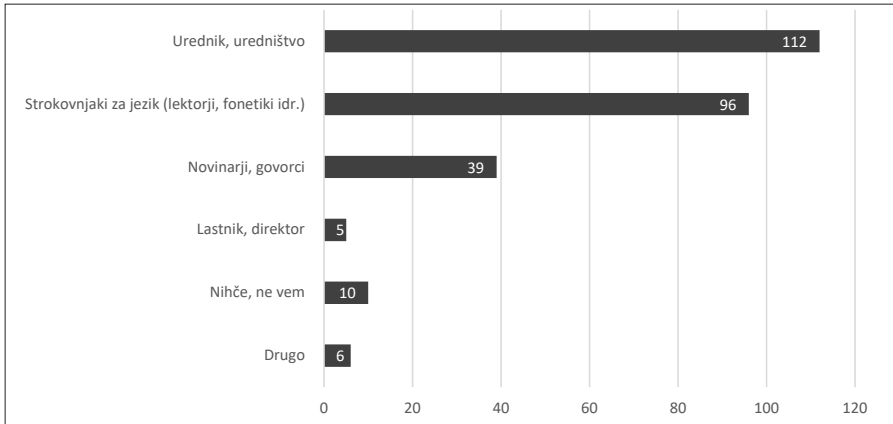
Anketiranci, ki so izbrali odgovor *ne*, so ga v 18 % utemeljevali s tem, da so merila preveč splošna (npr. *Žal tega ne morem reči, saj je ta tema presplošno obdelana in prepuščena razumevanju beročega ali Jasna bi morala biti razmejitev, kdaj in kdo mora govoriti zborni oziroma splošni pogovorni jezik ter komu je dovoljena uporaba narečja, slenga ...*). V 16 % utemeljitev so anketiranci opozarjali na slabo ali pomanjkljivo opredeljene pojme² (npr. *Merila predpostavljajo, da zaposleni natančno vedo, kaj je zborni in kaj splošni pogovorni jezik, kar pa ne drži. Dobro bi bilo zagotoviti povezavo do podrobnejšega pojasnila obojega ali So zastarela in ne upoštevajo, da se jezik spreminja oziroma prilagaja novim tehnologijam, iznajdbam ipd.*). Da niso odločilna, se zdi 11 % anketirancev (npr. *Papir prenese marsikaj. Pomembnejše je zavedanje novinarjev in voditeljev oddaj (tudi urednikov) o pomembnosti jezikovnih zvrsti, javnega nastopanja. Da sproščenost ne pomeni narečja, slenga ...*), enak odstotek sem jih (ne glede na izbrani odgovor) uvrstila v kategorijo *drugo*, saj so podajali utemeljitve, kot je npr. *Nikoli še nisem prišla v stik s tem dokumentom.*

Kdo oblikuje jezikovno uredniško politiko slovenskih medijev

Vprašanje o jezikovni politiki je bilo v anketi zastavljeno vsem anketirancem, ki so se opredelili kot sodelavci (uredniki, novinarji, lektorji ...) slovenskih medijev, ne glede na vrsto (radio, televizija, tisk, splet). V nadaljevanju predstavljanih rezultatov

² Ramovš (2013: 16) poleg ohlapnosti pojma splošni pogovorni jezik kot problematično izpostavlja tudi, da radijska govorna šola usposablja za branje, ne daje pa napotkov za prosti radijski govor.

tako ne morem neposredno posploševati na radio, jih bom pa dopolnila z odgovori radijskih urednikov; prav tako bom med utemeljitvami posebej pozorna na tiste, iz katerih je razvidno, da so jih pisali radijski sodelavci.

Graf 2: Absolutno število omemb skupin oblikovalcev uredniške politike medijev

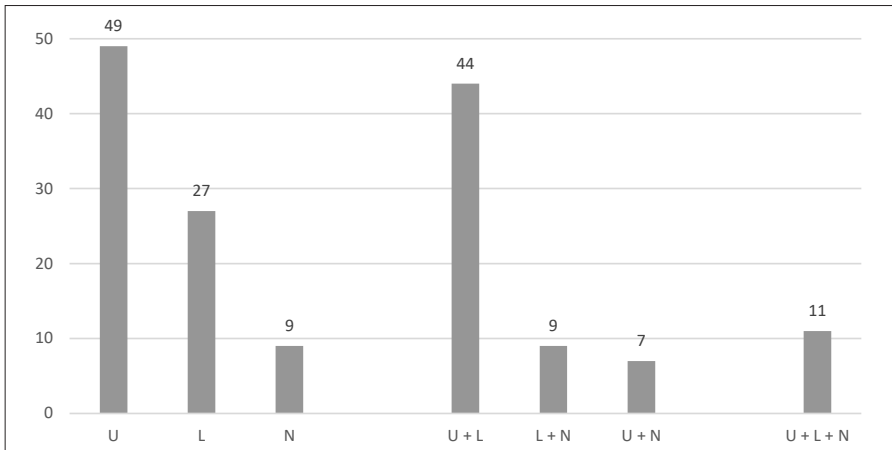
Vprašanje se je glasilo: »Kdo oblikuje, usmerja jezikovno (uredniško) politiko vašega medija?«; odgovori so bili odprti. Kljub temu je bilo ob ponavljajočih se omembah mogoče izluščiti nekaj skupin, ki sem jih opredelila kot: urednik oziroma uredništvo, strokovnjaki za jezik (lektorji, fonetiki, mentorji za govor idr.), novinarji/avtorji oziroma govorniki, lastnik oziroma direktor, nihče oziroma ne vem in drugo. Absolutno število omemb posameznih skupin v utemeljitvah je prikazano v grafu 2.

Odgovori anketirancev niso bili vedno enoznačni; le v približno polovici utemeljitev je bil naveden zgolj en profil, medtem ko je druga polovica vsebovala po več profilov, npr. *Urednik usmerja uredniško politiko, lektor pa jezikovno ali Lektorji, fonetiki, novinarji, uredniki ter Naš Center za kulturo govora, lektorji, fonetiki, pogosto tudi napovedovalci*. Bolj smiselno je zato pogledati število posamičnih in kombiniranih navedb (graf 3), ki pokaže, da uredniki oziroma uredništva (sama ali ob pomoči drugih) najpogosteje nastopajo v vlogi oblikovalcev in usmerjevalcev jezikovne uredniške politike medija, vendar pa imajo pri tem zelo opazno vlogo tudi lektorji, fonetiki in drugi strokovnjaki za govor.

Urednike radijskih programov sem vprašala, ali jih preseneča, da so anketiranci ob urednikih kot najpogostejše oblikovalce in usmerjevalce jezikovne uredniške politike omenjali lektorje in druge strokovnjake za jezik. Urednik javnega radijskega programa je odgovoril, da ga to res preseneča, saj meni, da »niso lektorji tisti, ki naj oblikujejo 'politiko', torej smernice, pač pa predvsem bedijo nad tem, ali se ta politika, poleg ozko jezikovne pravilnosti, dejansko upošteva oziroma uresničuje«. Vendar pa kasneje pravi, da se njihova okvirna, na status javnega servisa vezana jezikovna politika oblikuje predvsem med Oddelkom za kulturo govora, odgovornimi uredniki, uredniki, napovedovalci mentorji, fonetiki in lektorji, medtem ko vsakokratna uredniška ekipa postavlja predvsem tisti del jezikovnih smernic, ki

se nanaša na ciljno javnost, »da se raba jezika, govor v programu bolj sklada z nagovarjanjem določene publike, ciljnega poslušalca«. Pomembnost strokovnjaka za jezik izpostavljata urednici regionalnega radijskega programa s statusom posebnega pomena: »Mediji, ki ohranjajo delovno mesto lektorja, ga ohranjajo z razlogom. Lektorjeva smer oziroma spoštovanje 'jezikovne politike medija' ima tako neposreden vpliv na jezik medija.« Urednica komercialnega radijskega programa, pri katerem lektorja nimajo zaposlenega iz finančnih razlogov (pogosto pa za pomoč prosijo honorarnega sodelavca, ki sicer dela kot lektor za govor), pa pravi:

Uredniki sicer dobro poznamo želje in navade poslušalcev in lahko damo govorcem neke splošne smernice glede uporabe jezika, s katerimi bodo bolj učinkovito naslavljali poslušalce (slog, skladnja, struktura moderacije oziroma novice), vseeno pa si kdaj želim, da bi se lahko pri svojem delu obrnila tudi na lektorja, predvsem kadar se pojavljajo jezikovne dileme pri ustvarjanju informativnih, branih vsebin.

Graf 3: Posamične in kombinirane omembe skupin oblikovalcev uredniške politike medijev (U = uredniki, L = lektorji idr., N = novinarji idr.)

Da lektorji in drugi strokovnjaki za jezik na javnem servisu svojo vlogo vidijo širše kot zgolj v nadziranju uresničevanja začrtanih jezikovnouredniških smernic, kaže naslednja utemeljitev:

Na TV SLO smo letos prvič povezali vse lektorske službe v eno in skupaj z radijskimi lektorji prvič po dolgih letih začeli oblikovati skupno politiko. Doslej je v bistvu ni bilo, z direktorico pa sva menili, da je to obveza, ki jo javni medij ima, in nama je po dveh letih uspelo to tudi v praksi izpeljati, čeprav smo organizacijsko to reorganizacijo pripravili v prvih 6 mesecih njenega mandata. Največji odpor sva doživeli s strani starejših lektorjev.

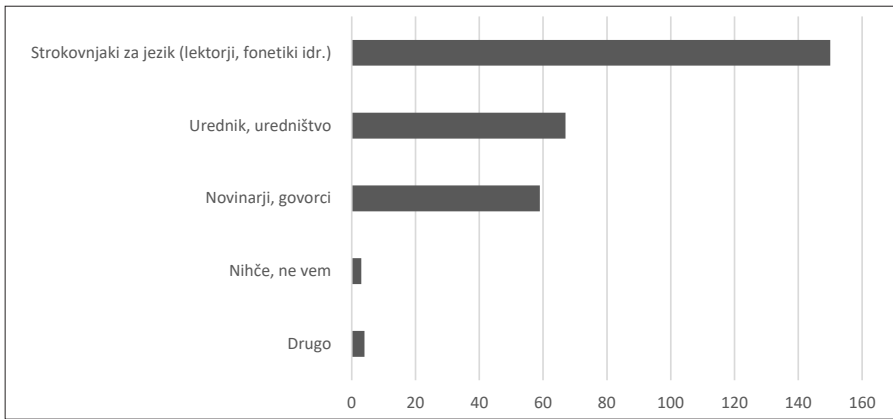
Na okrogli mizi o lektorjih v medijih³ je tudi Saša Grčman, lektorica na Radiu Slovenija, izpostavila drugačno vlogo radijskega lektorja, kot se jo temu profilu

³ Okrogla miza z naslovom *Lektorji medijskih besedil: status, vloga, ugled*, Fakulteta za družbene vede, 23. 3. 2017.

stereotipno pripisuje. Lektor na Radiu Slovenija namreč ne popravlja zgolj napak, temveč sodeluje z avtorji prispevkov tudi tako, da jim svetuje, pove svoje mnenje, komentira in s tem širi znanje novinarjev (pa tudi svoje lastno).

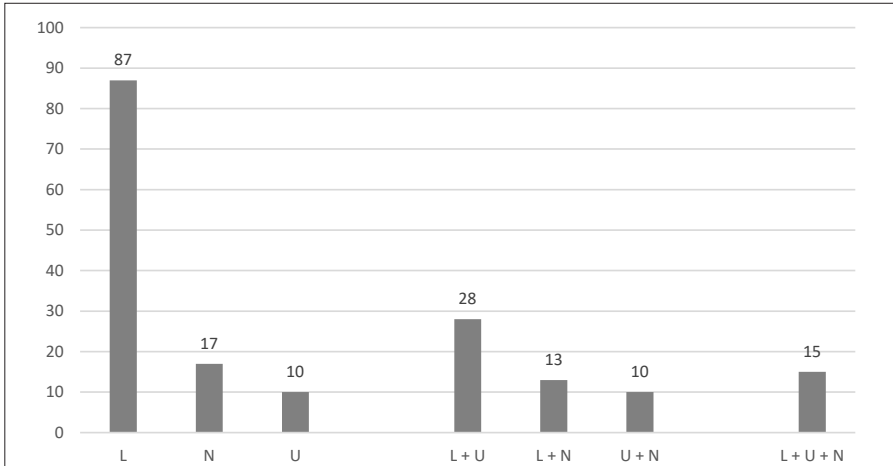
Kdo skrbi za jezičkovno podobo slovenskih medijev

Relativno visoko stopnjo navajanja strokovnjakov za jezik pri prejšnjem vprašanju bi bilo mogoče interpretirati tudi s tem, da so anketiranci pojem jezičkovna uredniška politika morda enačili s skrbjo za jezičkovno podobo medija. Zato je smiselno pogledati rezultate naslednjega anketnega vprašanja (prav tako namenjenega sodelavcem vseh vrst medijev): »Kdo in kako skrbi za kakovost (knjižnega) jezika na vašem mediju?« Pričakovano pri številu absolutnih omemb posameznega profila prevladujejo strokovnjaki za jezik, vendar pa je – v primerjavi s prejšnjim vprašanjem – zelo opazen porast števila omemb novinarjev/avtorjev oziroma govorcev (glej graf 4). Povedne so tudi utemeljitve, v katerih je ta skupina izpostavljena, npr. *Vsak sam, družbena in osebna odgovornost je to, saj je pomembno, kako se izražamo* ali *Kot že omenjeno, za to skrbijo lektorji, ker pa gre za radijski medij, za to tudi skrbijo sami radijski napovedovalci, ki so se v procesu uvajanja dolžni izobraziti tudi na področju knjižnega jezika ter Vsak sam, na podlagi lastnega znanja.*

Graf 4: Absolutno število omemb skupin, ki skrbijo za ustrezno jezičkovno podobo medijev

Tudi tukaj so bili v utemeljitvah izpostavljeni bodisi posamezni profili (približno v dveh tretjinah) bodisi različne kombinacije (v preostali tretjini). Grafična ponazoritev (glej graf 5) sicer kaže izrazito najpogostejšo omembo strokovnjakov za jezik, vendar je vidna pomembna vloga, ki jo – ob urednikih – anketiranci pripisujejo posameznikom, ki so pred občinstvi najbolj neposredno izpostavljeni, tj. novinarjem in drugim avtorjem prispevkov ter medijskim govorcem.

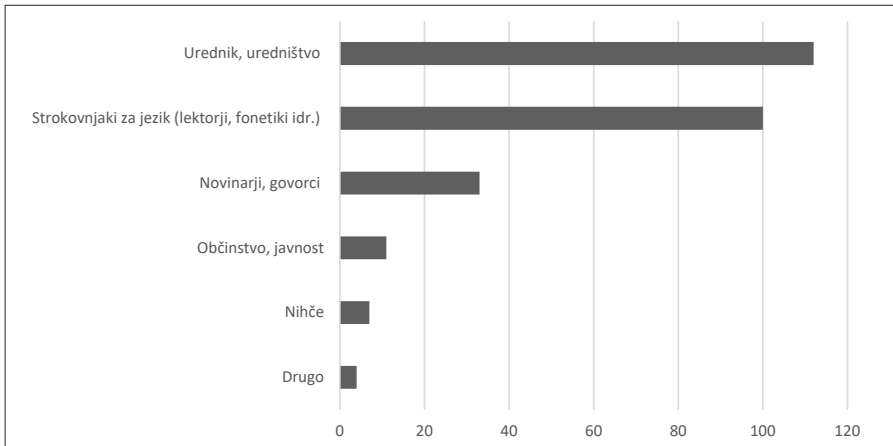
Graf 5: Posamične in kombinirane omembe skupin, ki skrbijo za ustrezno jezikovno podobo medijev (U = uredniki, L = lektorji idr., N = novinarji idr.)

Pri drugem delu vprašanja, torej kako skrbijo za jezikovno kakovost, pa so bili odgovori vse od zelo konkretnih (npr. *Uredniki in novinarji, ki s preverjanjem v različnih knjižnih delih (Slovar slovenskega knjižnega jezika, Slovenski pravopis, Slovenska krajevna imena, Slovar tujk) preverjajo možne zagate in vprašanja*) do zelo splošnih (npr. *S pregledi besedil*). Precej jih omenja izobraževanja in podporo sodelavcev jezikoslovcev (npr. *Enkrat na leto usposabljanje s predavateljem kulture govora ali Posebna služba s smernicami in izobraževanjem*). Na radio so vezane še naslednje utemeljitve: *Lektorji z nenehnim opozarjanjem, navodili, opozorilnimi tablamami ... preden sploh prideš pred mikrofon pa imaš polletno učenje pravorečja; Z navodili o izgovoru in naglaševanju, slovenjenju ... ter s praktičnimi vajami in izobraževanju za govorce; Lektorska služba s tečaji govorne kulture, občasnimi osvežitvenimi tečaji, predlogi za izgovorjavo in popravki, kadar so ti potrebni.*

Družbeno sprejemljivo izražanje in upoštevanje občinstev

Skrb za družbeno sprejemljivo izražanje omenjata dva interna dokumenta RTV. V *Programskih standardih* piše, da RTV v interesu javnosti deluje tako, da »ne dopušča izražanja, ki ni v skladu s splošnimi družbenimi normami, razen v nujnih primerih stilne zaznamovanosti govora v umetniških zvrsteh ob upoštevanju mere in dobrega okusa«. *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija* pa sicer določajo, da »praviloma ni dovoljeno uporabljati prostaških izrazov ali načina izražanja, ki ni v skladu s splošnimi družbenimi normami«, vendar hkrati opozarjajo, »da se javna sprejemljivost posameznih besed in drugih izrazov neprenehoma spreminja« ter da je v določenih okoliščinah »jezikovno izražanje, ki sicer izziva pritožbe, v oddajah upravičeno. Taka raba jezika mora prispevati k sporočilnosti oddaje. Še več, očitno mora biti, da bi izogibanje takemu izražanju okrnilo celovitost določene oddaje«.

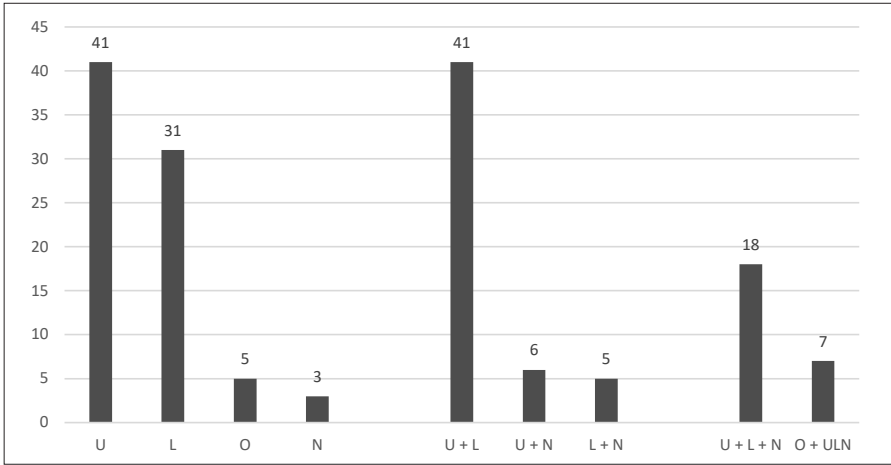
Čeprav pravni dokumenti, ki so zavezujoči tudi za druge tipe (radijskih) medijev, o družbeni sprejemljivosti izražanja ne govorijo, zavezanost javnosti oziroma občinstvom tudi njih zavezuje k spoštovanju splošno sprejetih družbenih norm in konvencij, ki so se ustalile v medsebojnem sporočanju. Zato je bilo naslednje vprašanje zastavljeno vsem sodelavcem medijev: »Kdo in po katerih merilih presoja, kdaj je/ni izražanje v vašem mediju v skladu s splošnimi družbenimi normami?« Rezultati kažejo, da so občinstva pomemben dejavnik, saj je javnost oziroma občinstvo ena od skupin, ki so jo anketiranci izpostavljali kot merodajno za presojanje družbene sprejemljivosti izražanja (glej graf 6). Tudi Škrlec (2016) po opravljenih intervjujih s sodelavci nepridobitnih radijskih programov ugotavlja, da merila za delo radijskih govorcev sooblikujejo poslušalci s kritikami in opozorili (seveda upoštevajo le upravičene).

Graf 6: Absolutno število omemb skupin, ki skrbijo za družbeno sprejemljivo izražanje

Podrobnejši pregled utemeljitev kaže, da imajo pri določanju smernic in skrbi za družbeno sprejemljivo izražanje škarje in platno v rokah uredniki in strokovnjaki za jezik, ki so pri tem še bolj izenačeni kot pri določanju celotne jezikovne uredniške politike medijev. Pri posamičnih in kombiniranih omembah skupin (glej graf 7) se namreč ta profila kažeta kot najpomembnejša, saj so ju anketiranci največkrat izpostavili tako posamično kot v kombinaciji (npr. *Uredniki v sodelovanju z lektorji* ali *Urednik, dnevni urednik, programski direktor, zunanji lektor – trener za govor*).

Analiza drugega dela vprašanja, tj. po katerih merilih presojujejo, ali izražanje je/ni v skladu s splošnimi družbenimi normami, kaže zanimivo sliko razumevanja, kako je k temu sploh mogoče pristopati. Prvo skupino tvorijo utemeljitve, v katerih anketiranci kot merilo izpostavljajo recepcijo ciljne skupine oziroma odzive občinstev, npr. *Najverjetneje bi morali to presojsati lektorji, zaposleni na medijih. Čeprav tudi oni lahko zgolj opozarjajo in učijo, presoja pa lahko vsak, ki gleda oziroma posluša ali Merila presoje so povsem subjektivna. Poleg družbenih norm pa je pomembna še ciljna skupina, ki ji je besedilo namenjeno.*

Graf 7: Posamične in kombinirane omembe skupin, ki skrbijo za družbeno sprejemljivo izražanje (U = uredniki, L = lektorji idr., N = novinarji idr., O = občinstva)

Druga skupina utemeljitev izpostavlja avtonomijo in integriteto (ter odgovornost) posameznikov, ki medije ustvarjajo, npr. *Uredniška ekipa po internih, (ne)napisanih pravilih ali Urednik ob posvetu z lektorjem in voditeljem ter Urednik, po merilih uredniške politike in novinarskega kodeksa*. V tretji skupini opozarjajo na (delno) subjektivnost presoj, npr. *Merila so običajno zelo splošna, moralno-etična, (pre)pogosto odvisna od osebne presoje ali Vsak sam po lastni vesti, to bi morali početi uredniki ter Urednik, lektor, bralci; prva dva po profesionalnih merilih, bralci pa predvsem glede na subjektivne preference*. V četrti skupini pa so utemeljitve, v katerih anketiranci navajajo vire, na katere se pri konkretnih presojah opirajo, npr. *Merila: pravopis, slovnica, SSKJ, korpusi besedil ali Merilo sta pravopis in SSKJ ter znotraj hiše dogovorjene norme, morebitne izjeme ... ter Merila so nenavadna: Google, drugi mediji, kako na splošno govorijo ljudje*.

Zaključek

Analiza formalnega okvira jezikovnopolitičnega delovanja radijskih medijev (zakonodajnih in drugih dokumentov), usmerjenih odgovorov sodelavcev različnih medijev v anketi, ki je bila izvedena v okviru projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*, ter strukturiranih intervjujev z izbranimi uredniki treh tipov radijskih medijev je privedla do treh pglavitnih ugotovitev.

Prvič, uredniki in drugi radijski sodelavci sicer poznajo formalne okvire, znotraj katerih delujejo, in jih upoštevajo, vendar pravno zavezujoče dokumente razumejo zgolj kot načelne, krovne akte. Podoben odnos imajo nekateri zaposleni na RTV tudi do internega dokumenta *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija*, ki natančneje določa primernost rabe različnih jezikovnih zvrsti v posameznih diskurzih; z njim je povsem zadovoljna le četrtina anketirancev, drugi so izrazili različne pomisleke ali nestrinjanje. Z njim bodisi niso zadovoljni, ker

je presplošen ali ker v njem uporabljeni pojmi niso dovolj določni, bodisi se jim ne zdi določen oziroma pomemben. Čeprav opozarjajo, da so bolj kot dokumenti pomembne konkretne jezikovnouredniške usmeritve in posameznikovo dobro poznavanje tako jezika kot pomena javnega servisa, bi bilo poklicna merila vseeno dobro posodobiti ter jih prilagoditi medijski in jezikovni realnosti. Drugih oziroma dodatnih dokumentov, ki bi uravnavali jezikovno uredniško politiko medija, si intervjuvani radijski urednik javnega in urednici regionalnega radijskega programa ne želijo, saj so njihovi sodelavci »zelo dobro seznanjeni s standardi in pričakovanji, ki jih glede jezika do njih imamo« (urednici regionalnega radijskega programa); bolj prav bi jim prišel »sproten odziv, ažurne smernice, sugestije in pojasnila o prevzemanju oziroma poimenovanju na področju informacijske družbe, spleta, multimedije, računalništva« (urednik javnega radijskega programa). Le urednica komercialnega radijskega programa je povedala, da bi jim prišla prav tako interni pravilnik glede rabe jezika kot tudi izobraževanje za moderatorje in novinarje, kar utemeljuje z naslednjim:

Pogosto se namreč zgodi, da imajo radijske osebnosti številne kvalitete, ki jih poslušalci od voditelja pričakujejo (humor, karizma, sproščenost), so pa jezikovno izredno slabo podkovane. Pri teh voditeljih odkloni od jezikovne norme niso posledica načrtno izbere, ampak pomanjkanja izobrazbe na tem področju. Sama sicer moderatorje pogosto opozarjam na napake, ki so posledica neznanja, vendar ne verjamem, da je tak način 'izobraževanja' lahko dolgoročno učinkovit.

Drugič, strokovnjaki za jezik (lektorji, fonetiki idr.) so v celoti (torej ne le na radiu, temveč v vseh medijih) nekoliko spregledani, ko se govori o jezikovni (uredniški) politiki medijev. Njihova vloga pri oblikovanju in usmerjanju jezikovne uredniške politike, ne le pri njenem uveljavljanju in nadziranju, je sodeč po anketi namreč zelo opazna. Še vedno je njihova primarna vloga sicer skrb za ustrezno jezikovno podobo medija (tako za jezikovno kakovost kot za družbeno sprejemljivost izražanja), kar je pokazala tudi anketa, medtem ko uredniki oziroma uredništva primarno skrbijo za jezikovnouredniške podlage (tudi glede družbeno sprejemljivega izražanja, kjer ob lastnih premislekih upoštevajo še ciljno publiko in njeno recepcijo). Vendar pa bi bilo treba z anketo prepoznano pomembno svetovalno in usmerjevalno vlogo strokovnjakov za jezik v medijih v večji meri upoštevati pri nadaljnjih strokovnih razpravah in načrtovanju krovne slovenske jezikovne politike.

Tretjič, da bi strokovnjaki za jezik (lektorji, fonetiki, mentorji za govor ipd.) lahko še bolj prevzemali vlogo svetovalcev in enakopravnih partnerjev v procesu priprave medijskih vsebin, bi morali večjo odgovornost za jezikovno podobo medijev prevzemati novinarji oziroma avtorji prispevkov in govorcei. Anketa je pokazala, da je skupina novinarjev/avtorjev oziroma govorcev številčno najbolj opazna ravno pri vprašanju o skrbi za jezikovno kakovost. Posamezniki se zavedajo lastne odgovornosti in jo (nekateri) izrecno prevzemajo. Naloga širše jezikovne politike pa je s preišljenimi projekti in zadostnim financiranjem poskrbeti za ustrezno jezikovno opremljenost, ki je edina lahko ustrezna podlaga za dobro jezikovno izobražene in ozaveščene ustvarjalce javne pisne in govorne besede.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.
- –, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasanik_1_kod_0.pdf.
- Bojan GOLČAR, 2003: *Radio: prvi koraki v radijsko ustvarjanje*. Maribor: Mariborski radio Študent – MARŠ.
- Miloš IVANČIČ, 2012: *Radio kot Radio Koper*. Koper: samozaložba.
- Tatjana PIRC, 2005: *Radio – zakaj te imamo radi*. Ljubljana: Modrijan.
- Mateja RAMOVŠ, 2013: *Govor radijskih moderatorjev v kontaktnih oddajah. Značilnosti govora moderatorjev Vala 202 v kontaktni oddaji Dobro jutro!*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Helena ŠKRLEC, 2016: *Jezikovna uredniška politika nekomercialnih radijskih programov v Sloveniji*. Diplomsko delo (predbolonjsko). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Pravilnik o programih posebnega pomena*, 5. 10. 2002. Dostopno 22. 7. 2018 na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV4357>.
- Programski standardi*, 28. 11. 2006. Dostopno 22. 7. 2018 na <http://www.rtv slo.si/strani/zakonodaja-in-dokumenti/4128>.
- Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija*, junij 2000. Dostopno 22. 7. 2018 na <http://www.rtv slo.si/strani/pravilnik-o-poklicnih-standardih/9#16>.
- Zakon o medijih. *Ur. l. RS*, št. 110/2006, 26. 5. 2006. Dostopno 22. 7. 2018 na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2006-01-4666>.
- Zakon o javni rabi slovenščine. *Ur. l. RS*, št. 86/04, 20. 8. 2004. Dostopno 22. 7. 2018 na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2004-01-3841>.
- Zakon o Radioteleviziji Slovenija. *Ur. l. RS*, št. 96/2005, 12. 11. 2005. Dostopno 22. 7. 2018 na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2005-01-4191>.

LANGUAGE EDITORIAL POLICY AND THE SLOVENIAN RADIO MEDIA

The majority of radio broadcasters are legally bound only by the *Public Use of the Slovenian Language Act*, which stipulates that the language of media registered in the Republic of Slovenia must be Slovenian, and by the *Mass Media Act*, which provides protection for the Slovenian language (and the languages of the two minorities recognised in Slovenia) in the media and determines exceptional cases in which a broadcaster is allowed to disseminate programming content in a foreign language. Public radio programmes are also subject to the *Radiotelevizija Slovenija Act*, which makes minimal reference to language, stating only that the public radio and television broadcasting service shall devote “special attention to the development of general, language and political culture”. The latter is supplemented by somewhat more detailed provisions in the two internal (self-)regulatory documents: *Professional Criteria and Principles of Journalistic Ethics in the Programmes of RTV Slovenia* (e.g., when it is obligatory to use standard language – whether in its formal or general spoken variety – and when the use of dialects is allowed) and *Programme Standards* (which, except in cases of inevitable stylistic markedness, do not allow for expression deviating from the general linguistic norm). In order to regulate language use in programmes of special impor-

tance, the *Rules on Programmes of Special Importance* apply, which are binding and require such programmes to “promote cultured speech and expression”. In the present article, we seek to determine the extent to which the above regulations and other documents can aid decision makers in shaping the language policy of a radio broadcaster: Who, in fact, creates the (radio) broadcaster’s editorial policy? Who oversees the broadcasting language – both in terms of quality and social acceptability of expression – and how is this achieved? We reach certain conclusions by analysing responses to specific questions that form part of a survey conducted within the “Slovenian Language Policy and User Needs” target research project, and through structured interviews with editors of selected radio programmes. With regard to formal guidelines, it ensues that media employees understand these primarily as very general guidelines, while their day-to-day work is mostly regulated by (unwritten) internal rules. In the case of language-related editorial decisions, language specialists, such as language advisers, play a prominent role (along with editors), thus increasingly becoming decision makers and advisors rather than just the implementers of language guidelines. Such specialists nonetheless bear the primary burden for the language aspect of a radio broadcaster, even though journalists and speakers themselves also take responsibility for this.

Slovensko pravorečje kot samostojna kodifikacijska knjiga?

HOTIMIR TIVADAR

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI – 1000 Ljubljana, hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Slovensko pravorečje je premalo obravnavano v slovenskem jezikoslovju, načeloma samo v okviru pisnih slovarjev in pravopisa ter znanstvene slovnice. Javni nastop v slovenskem jeziku je danes nujnost in realnost skoraj vsakega govorca, ki javno deluje v okviru Slovenije, zato se bomo morali tudi jezikoslovci posvetiti slovenskemu javnemu govoru in ga ne prepustiti samo spontanemu delovanju in osebni jezikovni občutki. V članku utemeljujem potrebo po izdaji sodobnega (akademijskega) pravorečja, oblikovanega na osnovi kodifikacijske tradicije, sodobnih raziskav in opisa govora iz sodobnih javnih besedil.

Slovene orthoepy is not sufficiently considered within Slovene linguistics, being taken into consideration only within dictionaries for the written language and orthographies and grammar books for experts. Public appearance in Slovene language is these days a must and a reality for almost every speaker that operates within Slovenia, which means that us linguists will have to dedicate ourselves to Slovene public speech and not leave it to spontaneous action and personal linguistic feel. In the article, we justify the need to issue a modern (academic) orthoepy, based on the codification tradition, modern research and the description of speech from modern public texts.

Ključne besede: slovenski jezik, govor, pravorečje, retorika, jezikoslovje

Key words: Slovene language, speech, orthoepy, rhetoric, linguistics

1 Kakšna je slovenska pravorečna norma in kaj jo je izoblikovalo?

Poslušala – poslušala – Jezikovni servis, 9. 8. 2017, *Radio Slovenija* 1, 8.00–8.30 – uporabnik se zavzema za *poslušala*, kar po njegovem govori edino napovedovalka B(arbara) Z(upan). Glede na SP 2001 (www.fran.si) sta *poslušala* in *poslušala* enakovredni dvojnici. Naglas na priponi je pogostejši v osrednji Sloveniji, na Gorenjskem in tudi v zahodnih obsoških govorih.

V članku o slovenskem pravorečju bom na podlagi kontrastivne analize teoretičnih izhodišč, ki sem jih dopolnil s konkretnimi primeri (metoda opisovanja sodobnih javnih besedil), poskusil postaviti temelje za oblikovanje sodobnega pravorečnega priročnika. Upoštevani so tudi rezultate CRP *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (V6-1647; 2016–2017; vodja: Kozma Ahačič,

koordinatorica: Nataša Gliha Komac).¹ O pravorečju in glasoslovju ter pravilnem govoru se v splošni in tudi strokovni javnosti dosti govori (primer jezikovnih kottičkov na radiu in televiziji, kjer je pravorečje pogosto osrednja tema), predvsem zaradi pretiranega občutka mnogih naravnih govorcev slovenskega jezika, da svoj jezik zelo dobro obvladajo. Poleg tega pa se z njim »morajo« ukvarjati in ga popravljati ter poučevati. V slovenski strokovni javnosti je še vedno premalo izpostavljena odsotnost samostojnega pravorečnega priročnika in celovite obravnave glasoslovja, ki jo strokovnjaki raziskujejo predvsem z zgodovinskega stališča. Pri tem določene zgodovinske značilnosti jezika neredko še vedno ostajajo predmet napačne obravnave tako v šolstvu kot znanosti (npr. izpostavljanje neobstoječega zlogotvornega *r* v slovenščini v besedah *čmrlj*, ki se predstavljajo kot besede brez samoglasnika, kar je presegel že Toporišič 1976, natančno pa opisal v svoji *Enciklopediji slovenskega jezika*, Toporišič 1991: 377). Predvsem pa slovensko jezikoslovje ni naredilo premika od pisnega h govornemu, kar se odraža v retoričnem neznanju pri v javnosti pogosto prisotnih vplivnih govornic (Tivadar 2012a). Gorenjščina kot govor osrednjeslovenskega dela Slovenije je po Trubarjevem času dialektalno (vpliv moderne vokalne redukcije in celotnega naglasno-samoglasniškega sistema) vplivala na Ljubljano, slovensko kulturno-politično-gospodarsko središče, in jezikovnokulturno (vpliv Linhart, Čopa, Prešerna, Metelka in Kopitarja, ki so prihajali s tega območja) začela v slovenski javni rabi prevladovati še posebej po letu 1848. Zato so naglasne in fonemske variante s tega območja prevladujoče in najvplivnejše tudi danes. Od značilnosti osrednjeslovenskega prostora, ki jih že v drugi polovici 19. stoletja niso sprejeli v javni govor (Novice 1860–1890), pa je v javnosti še vedno prisotno »reduciranje« samoglasnikov in soglasnikov. Že v drugi polovici 19. stoletja so poudarjali, da se ne sme »požirati glasnikov« (več v Tivadar 2010a). Kakovostna artikulacija, ki izključuje »požiranje« oziroma redukcijo in asimilacijo samoglasnikov in soglasnikov, je pogoj vsakega javnega nastopa, ki načeloma ni dialektalno obarvan. Tudi današnji slovenski šolski sistem je usmerjen v knjižno izreko brez reduciranja (glej učne načrte v osnovnih in srednjih šolah, več v Tivadar 2015b). Ta nedialektalni princip javnega govora velja tudi v sodobni retorični teoriji, če navedemo samo nam kulturno, jezikovno in prostorsko najbližjo hrvaško (Kišiček, Stanković 2014). Slovenski jezik ima tudi nacionalno vlogo, tj. združuje in predstavlja pripadnike nekega naroda; v sodobnem smislu pa je treba izpostaviti državo in standardiziran jezik (knjižni jezik) kot združevalen element, ne glede na nacionalno pripadnost govorca tega jezika in pripadnika nacije (države in skupne kulture). Iz naroda smo namreč z osamosvojitvijo in ustanovitvijo samostojne države prestopili v nacijo, kar izpostavlja Tine Hribar, ko govori o evroslovenstvu (2004) in obenem kritizira nacionalizem. V slovenskem kulturnem, tudi jezikoslovnem, prostoru se pogosto že želja po znanju knjižnega jezika »vsakega državljana« v interesu vključevanja v nacionalno in na slovenskem jeziku temelječo družbo in državo (ne glede na socialno ali nacionalno poreklo; Tivadar, Tivadar

¹ Več o projektu na <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>.

2015: 43) označuje kot nacionalizem.² Standardizacija jezika in z njo povezana načelna enovariantnost zahteva nenehno usklajevanje in ob kodifikaciji sprejetje kompromisa, če ne želi biti nasilna in s tem kontraproduktivna.

Toporišičevo intenco knjižni jezik in posledično slovenski narod osamosvojiti ter postaviti jezik na univerzitetno raven, pri čemer je zelo izpostavljal Ljubljano, moramo razumeti v kontekstu časa. Takrat je bil čas dokončnega osamosvajanja slovenskega jezika in naroda. Čustvena komponenta – želja po vrnitvi v Ljubljano in vključitvi v (meščansko) kulturno ljubljansko okolje (prim. tudi Toporišič 2011) – je gotovo vplivala na njegovo jezikoslovno (pravorečno) poudarjanje Ljubljane z okolico kot modela knjižnega jezika (od tonemskosti do mesta naglasa), kar je sicer v nasprotju z npr. hrvaško, češko, tudi italijansko in še katero jezikovnokulturno prakso (Tivadar 2010a). To marsikdaj revolucionarno spreminjanje jezika in jezikovnih priročnikov (takrat zastarelega slovarja in slovnice, kar je kritiziral na mednarodnem slavističnem srečanju v Budišinu; Toporišič 1978: 330–331) je poleg povsem stvarnih, gradivnih razlogov (zastarevanja in nerabe knjižnega jezika) imelo svoj temelj tudi v neustaljenosti rabe govorjenega knjižnega jezika v javnosti. Šele konec 19. stoletja se je namreč zaključil proces normiranja pisnega jezika (Jesenšek 2010), govorjeni jezik pa je zaradi dialektoloških in socioloških razlogov (bilo) težje normirati. Z jugoslovanskima državama (Kraljevine SHS in SFRJ) je slovenščina pridobila na veljavi. Postala je univerzitetni, akademski in medijski jezik (ustanovitev SAZU 1938, ustanovitev Radia Ljubljana 1928 – ob ustanavljanju Radia Ljubljana konec 20-ih let 20. stoletja je bila sicer deležna očitkov o nacionalizmu in separatizmu iz beograjskega, takrat unitarističnega okolja,³ Tivadar 2003). Toda glede na nerabo slovenskega jezika v vojski, beograjskem parlamentu, mednarodnem prostoru (več v Tivadar 2012) slovenski govor v javnosti očitno še ni bil povsem ustaljen, sploh pa ne prestižen in samoumeven; celo ob odhodu slovenskih poslancev iz Beograda so bili zadnji stavki spregovorjeni v srbohrvaščini (glej in poslušaj odhodni nagovor Cirila Ribičiča leta 1990; vir: Youtube, *Slovenska delegacija zapusti kongres KPJ* (januar 1990)). Toporišičeva težnja k naravnejšemu govoru kot tudi Voduškovo protestiranje proti pretirano pisnemu knjižnemu jeziku (Vodušek 1950, 1958/59; Toporišič 1976–) in poudarjanje »občevalnega jezika« oziroma »splošnega pogovornega jezika«,⁴ ki naj bi osveževal okosteneli knjižni jezik, sta bili posledica časa in takratnega knjižnega jezika, ki je bil dejansko pretirano pisni in arhaični. Zato je razumljiva težnja tako

² Tovrstno prekrično gledanje na knjižni jezik kot apriorni nacionalistični element (Gorjanc, Krek, Popič 2015) je prezrlo prizadevanje po znanju knjižnega jezika kar največjega števila govorcev ter njihovega vključevanja v družbo. V bistvu gre za reakcijo na nekoč pretirano izpostavljanje knjižnega jezika kot edinega zveličavnega in dejansko izključujočega elementa, kar sem že večkrat kritiziral in na podlagi realnih raziskav samoglasnikov ponudil novo usmeritev (npr. sonaravno urejanje jezika, tj. *būjranje*, Tivadar 2010b).

³ Pomenljivo je, da je bil prvi urednik radia slavist in da se je začelo predvajanje z Župančičevo Dumo (Tivadar 2003), ki je glede na zapis na najnovjšem spomeniku na Kongresnem trgu očitno kanonska slovenska pesem.

⁴ Leta 2000 je že zapisal tudi »knjižni pogovorni jezik«, torej je poudarjal knjižnost (Toporišič 2000: 15–17).

Toporišiča kot drugih jezikoslovcev z Voduškom na čelu po ustvarjanju »novega«, boljšega in pristnejšega jezika.

2 Pravorečje in kodifikacija po letu 1946 in v sedanjem tehnolojskem svetu

Ko govorimo o pravilnosti in čistosti knjižne slovenščine, mislimo navadno na pisani ali tiskani jezik. Od tod tudi izraz knjižni jezik. Pri tem pogosto pozabljamo, da je jezik najprej tisto, kar govorimo in slišimo, in šele potem tisto, kar pišemo, da je prvotnejša govorjena in ne pisana beseda, da je pisava le zelo nepopoln zapis govora. Potemtakem ne more biti važno samo, kako pišemo, marveč tudi, kako govorimo. Pravorečje (ortoepija) določa pravilno in enotno izreko glasov in glasovnih skupin, besed in besednih skupin; hkrati opozarja na napake in daje navodila, kako se jih obvarujemo. (Rupel 1946: 3)

Pomenljiv je čas izdaje edinega *Slovenskega pravorečja* (Rupel 1946) – to je bil povojni čas, čas začetka enopartijskega sistema in nedemokratičnega delovanja, pa čeprav smo živeli na prijetnejši strani železne zavese (Tivadar 2015a). In ta čas je v veliki meri oblikoval absolutno misel in stališča, kar je bilo značilno tudi za pretežno katoliško slovensko javnost v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja, ki je prepovedovala npr. Cankarjevo *Erotiko*, izločevala Kocbeka itd. Vojni čas je pripeljal na ta prostor še hujše grozote. Čas, v katerem naj bi se izoblikovala slovenska pravorečna misel, je bil torej prepojen z absolut(istič)nimi vzorci in mislimi v obe smeri politično-ideološkega delovanja. Zato ne čudi ustvarjanje novega z rušenjem starega (Toporišič 1971, 1978), kar je bil kulturni moto takratnega sistema, ki je gradil »nov svet« po 2. svetovni vojni. Konec osemdesetih let 20. stoletja je nastopilo še eno »revolucionarno« obdobje, ko se je bilo treba upreti srbskemu ustvarjanju novih kulturnih jeder in naraščajočemu nacionalizmu (Bučar 2003: 113), ob tem pa se je spreminjal politični sistem, ki bi dovoljeval več svobode. Zato je bilo treba odločneje stopiti v obrambo slovenščine, kulture in literature (pregled literarnega ustvarjanja in pomena za državo glej v Novak Popov 2015).

Toda v 2. desetletju 21. stoletja sta ta revolucionarni pridihi in želja po ustvarjanju nove, sodobne slovenščine nepotrebna, saj slovenski jezik vsaj 25 let živi samostojno in polnokrvno življenje. Slovenščina ima danes vse institucionalne vzvode za kakovosten razvoj (od akademije, šolstva z univerzo na čelu, do parlamenta in medijev). Slovenski jezik se je od 70-ih let razvil in uveljavil v slovenskem šolstvu (od leta 1995 se izvaja splošna matura na nacionalnem nivoju), znanosti (leta 1976 je bila izdana Toporišičeva *Slovenska slovnica*), kulturi, po letu 1990 pa tudi v državnih in mednarodnih (diplomatskih) krogih. Tudi razvoj medijev potrjuje celotno življenje in razvoj slovenskega jezika. Če upoštevamo raziskave, ki so bile opravljene na nacionalnem RTV (Tivadar 2003, 2008, 2010c, 2012a), lahko govorimo o (bolj ali manj) enotnem govorjenem knjižnem jeziku v branilih in prostogovorjenih vsebinsko zahtevnejših oddajah – seveda je podoba npr. samoglasnikov realno-idealna, torej enotna z določenimi individualnimi odstopanji, ki so pri naravnem in živem jeziku nekaj običajnega. Govorno izobraženi in vplivni ter s tem tudi reprezentativni govorniki iz različnih krajev Slovenije pa govorijo enoten jezik (Tivadar 2010c, Tivadar 2004). Skupno jim je nereduciranje tako samoglasnikov kot soglasnikov – kakovostno izgovarjajo foneme in naglašujejo v

skladu z v SSKJ in SP 2001 predpisano knjižno normo (www.fran.si). V primerjavi s korpusom GOS (<http://www.korpus-gos.net/>), ki ponuja tematsko-tipsko širši nabor načeloma nebranih besedil, so izgovor in posnetki v gradivu omenjenih raziskav kakovostnejši, zato tudi primerni za fonetične raziskave (glej raziskave Tivadar od 2003 do 2012); zaradi vsebinske in pisne pripravljenosti na govor je tako slovničnih kot artikulacijskih odstopanj od predpisane norme malo. Povezanost s pisnim jezikom je velika, saj je osnovna značilnost slovenskega knjižnega jezika prav omenjano nereduciranje samoglasnikov in soglasnikov, kar so postavili za normo že pisci v Novicah v 60-ih in 70-ih letih 19. stoletja, kasneje tudi Stanislav Škrabec, oče slovenske fonetike (Tivadar 2010b). Toporišič je s svojim motom (Toporišič 1976–), da je Ljubljana z okolico temelj knjižnega jezika in Ljubljčan praktično rojeni govorec knjižnopogovornega (prej splošnopogovornega) jezika, pravorečno usmeritev (verjetno celo nehote) zapeljal v drugačno smer – v smer naravne izreke naravnega Ljubljčana, kar je v izrazito mobilni sedanjosti in vsakodnevnem mešanju govorcev (Tivadar 2010b) ter zgodovinskih okoliščinah nemogoče doseči. Knjižni jezik je poseben jezikovni kod, ki se ga načeloma ne govori zasebno – v prvi vrsti se piše in na podlagi pisne predloge govori, spontanost pa je načeloma neknjižna, nepisna, nepripravljena in zasebna. Lahko pa pri knjižnem jeziku govorimo o »pripravljeni spontanosti«, npr. igrano branje, ki ga je pri uporabi različnih pripomočkov (predvsem teleprompterjev, tj. prozornih tabel za branje, pri politikih) čedalje več (Pirc 2005, Tivadar 2016). Govorjena realnost v javnosti postaja vse bolj pripravljena. Celo resničnostni šovi, ki naj bi predstavljali spontane, resnične odzive ljudi, so zrežirani in do potankosti vsebinsko, pa tudi jezikovno, pripravljani, da bi pritegnili čim več gledalcev, kar je najučinkoviteje doseči s šokiranjem, čustvenostjo in vpletanjem zasebnosti (Tivadar 2016).

Sedanja javnost je torej povsem drugačna od javnosti, ki jo je soustvarjal in živel vodilni slovničar 20. stoletja – njegovo prizadevanje za uveljavitev naravnega govora Ljubljčanca je bil protest proti »okostenelemu« pisnemu jeziku in nenaravnemu govoru. Zavedanje slovenske dialektalne raznolikosti in pomena učenja knjižnega jezika, ki se ga mora vsak naučiti, kar je bil Toporišičev postulat, ponovljen v njegovem televizijskem portretu (Toporišič 2011), je bilo takrat samoumevno. V javnosti se takrat načeloma ni govorilo neknjižno, tudi vsebinsko so bila načeloma predstavljena zahtevnejša besedila. Danes se je javni prostor usmeril v zabavnejšo smer, bolj spontano, zasebnemu podobno obnašanje, kar zahteva sproščen, nekontroliran jezikovni izraz, tj. sleng oziroma dialekt/sociolekt (sociolektalno razvrstitev obravnava Skubic 2005). Knjižni jezik je bolj ali manj omejen le na branje in slovesne javne nastope, pa še tam je možno govoriti zelo sproščeno (npr. vsakoletno vodenje podelitve nagrade Bob leta). Tudi v šolah je zasebnega govora več, tako s strani učiteljev kot učencev (Hozner 2014), čeprav je zavedanja o nujnosti uporabe knjižnega jezika še veliko, kar je v skladu z učnimi načrti od vrtca naprej (Tivadar 2015a; Rusl 2017). Slovenščina je še posebej po letu 2000 in odpiranju v mednarodni prostor postala v mnogočem podrejena prevladujoči angleščini, kjer je sicer učenje standardnega, tj. knjižnega jezika samoumevno. Res pa se tudi v sodobni angleščini pojavlja vse več različnih standardov (ameriški, angleški, avstralski, indijski idr.). V slovenskem šolstvu in jezikoslovju je poudarjena naravna raba jezika (spontano učenje govora; Vitez 2008: 8–11), ki je pripeljala do poudarjanja narečij (Zemljak

Jontes, Pulko 2015).⁵ To je bilo v času dominantnega knjižnega jezika nujno, saj sta bila pritisk na neknjižno in povečevanje knjižnega jezika prevelika in tudi nenaravna prav v iskanju idealnega naravnega govorca Ljubljane (o tem več v Tivadar 2012a, 2012b). Toda če poskušamo primerno umestiti takratno prizadevanje jezikoslovcev (do 1991) – takrat je bil čas »boja« za slovenščino in njeno umestitev med sodobne in enakopravne jezike znotraj Jugoslavije in širše, zato so bila dejanja toliko odločnejša, kar se je odražalo tudi v izpostavljanju knjižnega jezika.

3 Normiranje sodobnega govornega jezika

Kot je že Schönleben s svojim načelom »govora po šegi pokrajine« nakazal, je normiranje govornega slovenskega jezika precej težavno. Če smo konec 19. stoletja poenotili in normirali slovenski pisni jezik, tudi s formalno potrditvijo v samostojnem Levčevem pravopisu (1899), je govorni jezik ves čas ostajal v senci pisnega jezika (Tivadar 2014b). Razen omenjenega Ruplovega pravorečja (1946) znanstvene kodifikacijske knjige v novejšem času nismo dobili. Na prelomu tisočletja je izšel pravorečni učbenik govornih gledaliških in radijskih lektorice Cvetke Šeruga Prek in Emice Antončič (2003), pomembno in praktično uporabno delo, bistveno nazornejše, sodobnejše in uporabnejše kot Toporišičeva slovnica iz 70-ih let. In ker ni bilo samostojne knjige, potrjene na SAZU oziroma vsaj na eni od slovenskih univerz (mogoče se to zgodi v bližnji prihodnosti), je bilo posledično normiranje javnega govora neizvedeno oziroma prepuščeno samo radijski (in gledališki) šoli, ki pa je (bila) stroga:

Tako ni čudno, da pravilno zborna izreko spontano in sproščeno obvlada le malo ljudi in da se na tem področju zborna izreka kaže kot svojevrsten elitističen, prestižen govor. /.../ Z veliko pretanjenostjo bi morali namreč loviti krhko ravnotežje med svojim znanstvenim sistemom in razvojem živega govora, hkrati pa ne popuščati pritiskom neznanja in 'teorije spontanosti'. (Šeruga Prek, Antončič 2003: 10, 12, glej tudi Tivadar 2010b)

Torej se tudi na prelomu tisočletja pojavljajo dvomi o tem, kakšen je reprezentativen in narodnozdrževalen knjižni jezik in javni nastop. Pomemben vidik pravorečja je (bila) reprezentativnost, ki se povezuje z državnostjo in nacionalnostjo – ali je država oziroma nacija (kar ni sopomenka besedi narod) na Slovenskem in v Evropi še aktualna? Na še vedno velik pomen reprezentativnosti javnega govora kaže velika kritičnost javnosti do slabih govorcev tujega jezika, predvsem angleščine, ki predstavljajo slovensko državo (primer: slab govorni nastop Bratušek na CNN, izraziti »akcent« angleščine Melanije Trump ipd.; Tivadar 2016). In za konec še misel za diskusijo: Mogoče pa smo bolj občutljivi do (kakovostnega) znanja tujih jezikov kot do znanja slovenskega jezika. Šibka obravnava pravorečja pri slovenščini v slovenskih šolah in odsotnost samostojnega pravorečnega priročnika, pa tudi sodobne pravopisne monografije že kažejo na to.

⁵ O razmerju med knjižnim in neknjižnim (ne samo v dialektalnem smislu) v sodobni javnosti piše Valh Lopert (2013).

3.1 Osrednjeslovensko ali vseslovensko

Pandorino skrinjico slovenskega pravorečja je odprl predvsem Toporišič v želji po naravnejšem knjižnem jeziku, ki ne bi bil tako pisno vezan, kar je bilo v takratnih priročnikih, še posebej slovarju in pravopisu, očitno (Toporišič 1971). Ljubljanci glede na njegovo teorijo in pravila samo odstranijo reduciranje glasov in samoglasnikov (in razširijo svoj leksikalni nabor), pa imajo že postavljeno knjižno normo iz svojega »naravnega« jezikovnega koda.⁶ Toda Toporišičeva ljubljanskost in meščanskost je vključevala izobraženost, bonton, jasno artikulacijo celotnega telesa, vključno s kultiviranim jezikom, skratka šolski in družinski model kultiviranega meščana, govorca slovenščine. Takrat vpliva popularnih in pogosto tabloidiziranih medijev, od družbenih omrežij do televizije, ni bilo, prav tako je z mobilnostjo in dogodki po vojni (z izseljevanjem Slovencev, tudi mnogih Ljubljančanov, ter priseljevanjem ljudi v mesta, še posebej v Ljubljano) iskanje naravnega Ljubljančana zelo težavno početje in lahko pripelje v izključevalnost govorcev zaradi njihovega izvornega porekla (več o tem v Tivadar 2012a, 2012b). Na »ljubljanščino« redno opozarjajo jezikoslovci in tudi neosrednji govorniki v raznih svetovalnih (jezikovnih) servisih na radiu in televiziji (eden zadnjih primerov je bil Svetovalni servis na Radiu Slovenija, 9. 8. 2017, gostja dr. N. Gliha Komac). Prisotnost ljubljansčine v medijih in neobstoječi splošni pogovorni jezik izpostavita tudi učitelja retorike (Zupančič, Zupančič 2004) in profesor na pedagoški fakulteti, ki navaja kritično mnenje zamejske profesorice do preveč ljubljanskega knjižnega jezika (Dolgan 1996). Pri tem je zanimiv odgovor dr. Gliha Komac, ki je strokovno in ob upoštevanju svojega osebnega jezikovnega čuta sogovornicu pritrdila, da porast neustrezne rabe osrednjeslovenskega neknižnega jezika v javnih in uradnih govornih položajih tudi sama opaža. Opozorila pa je na različne govorne položaje, ki določajo izbiro govornega koda, ki ni nujno vedno knjižni, ampak je odvisen od govornega položaja.

4 Slovensko pravorečje in pravorečni priročnik

Ljubljanščina kot moteči element je bila izpostavljena tudi v spletni anketi *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b), ki smo jo izvedli v okviru CRP *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (2016–2017). Odgovori strokovnih uporabnikov slovenščine na anketo, ki je bila izvedena v okviru tega projekta (Ahačič idr. 2017b), vezani na pravorečje in govorno kulturo, kažejo, da je stanje na pravorečnem področju dokaj stihijsko in prepuščeno občutki oziroma lektorskim službam. Torej ni neke sistemske govornokulturne politike na nacionalni ravni, razen na nacionalni RTV Slovenija. Tudi skrb za zamejske medije je s strani države precej šibka. Pri vprašanju o potrebnosti samostojnega pravorečja v Sloveniji se tudi več kot polovica vseh anketiranih uporabnikov slovenskega jezika (56 %) zavzema za pripravo pravorečnega priročnika. Motivacija in skrb Slovencev

⁶ Toporišič namreč v poglavju *Glasoslovje* in tudi pri knjižnem in knjižnopogovornem jeziku v poglavju *Zvrstnost v Slovenski slovnici* (1976–) izpostavlja, kako se Ljubljančan že praktično rodi v knjižni jezik, medtem ko se drugi, še posebej od središča bolj oddaljeni, knjižnega jezika težje priučijo (več o tem v Tivadar 2012a).

v sosednjih državah in po svetu za kakovosten govor pa je še večja, saj si kar 73 % vprašanih zunaj meja Slovenije želi samostojnega pravorečnega priročnika.

4.1 Pravorečje in radijsko-gledališki lektorji

V 70-ih letih, ko so nastajali temeljni jezikovni priročniki za slovenščino, ki se danes obnavljajo in nadgrajujejo, je bil medijski prostor še izrazito neraznolik in nadzorovan, tako jezikovno kot tudi vsebinsko (Tivadar 2003, 2012a). Osrednjeslovenski Radio in televizija Ljubljana sta zahtevala kakovostno jezikovno znanje vseh nastopajočih, v tistem času se je intenzivno razvijala radijska govorna šola, ki je vse do konca 90-ih let imela tudi vlogo ocenjevalca, ki dovoli oziroma ne dovoli nastopa pred mikrofonom (Tivadar 1999, 2003). V 70-ih letih se je začela razvijati delno prostogovorjena in bolj sproščena oddaja Val 202 na II. programu Radia Ljubljana, ki pa se je šele z osamosvojitvijo Slovenije razvila v samostojno radijsko postajo, kar je bil znak tako jezikovne kot vsebinske demokratizacije radijskega prostora. V naslednjih letih so se razvile še mnoge komercialne radijske in televizijske postaje, kar je še intenzivneje jezikovno razslojilo javni medijski prostor (Tivadar 2006). Govorjeno-slikovni elektronski mediji (radio, televizija) so bili od 90-ih let 20. stoletja v razcvetu in govorni jezik je pridobival na veljavi, kar pa se je še posebej v drugem desetletju z medmrežnimi medijskimi povezavami (spletni časopisi, informativne strani, razni forumi in komentarji pod članki) in družbenimi omrežji Facebookom (z Messengerjem) in Twitterjem premaknilo nazaj k pisnemu jeziku (začetek tega je bil že tekstanje, pošiljanje sms-jev na mobilnih telefonih; Jarnovič 2006), z Instagramom pa še bolj v smer samo slikovnega izražanja stvarnosti.⁷

Glede na spremenjene okoliščine se jezikoslovcem ponuja nov način normiranja, in sicer večje upoštevanje zasebnega jezikovnega izraza in naravnih, tj. nekontroliranih jezikovnih sredstev. Jezikoslovci se bomo morali odločiti, ali je usmeritev v sproščeno javno sporočanje, ki se ne razlikuje od zasebnega jezikovnega koda, sprejemljivo in dejansko pomeni kakovosten napredek glede kodifikacije govornega jezika in sporazumevanja. Predvsem osrednjeslovenski govorniki bodo morali razmisliti o tem, ali je izenačenje zasebnega govornega koda z javnim zanje sprejemljivo. Prav tako se bodo morali tudi neosrednjeslovenski govorniki opredeliti do morebitne spremembe v kodifikaciji. Zaenkrat namreč še vedno velja, da je knjižni oziroma standardni jezik različen od zasebnega govora, čeprav je »ljubljanščine« čedalje več v medijih, in se ga moramo vsi priučiti (Toporišič 1976–, Šeruga Prek, Antončič 2003, Zupančič, Zupančič 2003; Tivadar 2014a). Preko

⁷ Družbena (včasih se uporablja tudi izraz družabna) omrežja so v osnovi namenjena zabavi in zasebnosti, ki pa je prerasla v uradnost. Še posebej paradoksalna je opredelitev na Facebooku, kjer imaš prijatelje, torej je to zasebnost, ki pa je pogosto namenjena uradnim izjavam. Prav tako kratko tvitanje, čivkanje, postaja uradno sporočanje, kar se v skrajnosti udejanja pri aktualnem predsedniku ZDA Donaldu Trumpu, kjer je njegov štab spretno objavljala različne senzacionalistične izjave, ki so delovale resnične, čeprav so bile resničnostne (natančno premišljene), namenjene pridobivanju volivcev, ne glede na pomen in resnico. O opredelitvi termina družbena oziroma družabna omrežja glej *Jezikovno svetovalnico* (<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/51/socialna-dru%C5%BEbena-in-dru%C5%BEabna-omre%C5%BEja>).

portala Fran razširjeni *Slovenski pravopis* in SSKJ2 kažeta v smer knjižnosti kot vseslovenskega, ne samo osrednjeslovenskega jezikovnega koda, vezanega na pisni jezik. Samostojni pravorečni priročnik bi pomisleke o neenotnosti knjižne izreke in nezavedanje različnih govornih položajev, kar se kaže predvsem pri odzivih in ostrih protestih poslušalcev in gledalcev jezikovnih svetovalnih servisov, odpravil oziroma vsaj zmanjšal nerazumevanje in nepotrebno slabo voljo.

Vprašanje, na katerega je že Toporišič skušal odgovarjati, torej je: Kako daleč bomo šli v kodificiranju osrednjeslovenskega govora kot standardnega jezika in predvsem katere govorne položaje bomo upoštevali pri normativnem korpusu? Ali sploh hočemo kodificirati govornjeni jezik?⁸

Zgodovina normiranja javne slovenščine nas uči, da so si v preteklosti prizadevali uresničevati zedinjenost slovenskega prostora, kar jim je pri pisnem jeziku uspelo (Tivadar 2010a) in razen manjših sporov ter predvsem novejših leksikalnih razprav o sodobni slovenščini večjih nesoglasij ni (bilo). Pisni jezik je bil in je pomemben element knjižnosti oziroma standardnosti pri govoru – vse najbolj gledane in poslušane oddaje na nacionalnem radiu in televiziji so bolj ali manj pisno pripravljene (glej Tivadar 2010c). Premik k bolj zasebnemu govoru osrednje Slovenije in povečevanje odstopanj od pisne norme, k čemur neučenje zborne izreke in pristajanje samo na spontani odziv »trga« vodi, bi bil velik preobrat v kodifikaciji govornjenega jezika. Treba se bo odločiti: 1. ali želimo za normodajalna obravnavati vsebinsko zahtevnejša in tudi pisno pripravljena besedila, pri katerih so/bodo govornci upoštevali pravila retorike (jasnost, razumljivost, kakovostno artikulacijo), 2. ali pa je vseeno, kakšen tip besedil obravnavamo in je pomembna samo frekvenca in spontanost oziroma naravni, zasebni jezikovni izraz?

Če bo uveljavljen 2. princip naravnosti in spontanosti ter pogostnosti, potem bo avtomatično izključen vseslovenski princip, ki smo ga zasledovali v zgodovini pri normiranju pisnega jezika in na nacionalnem mediju ter tudi drugih medijih, ki pokrivajo celotno Slovenijo. Osrednjeslovenski pogovorni jezik bo potem prevladal in postal standardni jezik, čeprav osrednjeslovenski pogovorni jezik v večini medijev in šolah še ne prevladuje (Tivadar 2015b). Problem pa bo že omenjeno (ne)ločevanje zasebnega in javnega; to dopustitev, pravzaprav povzdignjenje zasebnega govora v standard bo pomenilo priznanje večje sproščenosti v javnosti, obenem pa, vsaj za osrednjeslovenske govorce, izgubljanje zasebnega govora, kar je sicer v skladu s popularnim (tabloidnim) gledanjem na javno in vmešavanjem v zasebnost, intimnost. Prav tako bi zaradi standardizacije osrednjeslovenskega govora verjetno protestirali govornci drugih narečnih skupin.

4.2 Učinkovitost in smiselnost sporazumevanja v knjižnem jeziku

V začetku članka sem omenil, da znanje knjižnega oziroma standardnega jezika vsem državljanom omogoča enakopravno vključevanje v družbo oziroma zmanjšuje njihovo socialno izključenost (Hanžek 2000). Glede na to, da je osnovnošolsko izobraževanje obvezno, znanje jezika pa vsaj pri večini novih državljanov pogoj

⁸ Neaktivnost in usmeritev k naravnosti je zaznati v monografiji *Spisi o govoru* (prim. Vitez 2008).

za pridobitev državljanstva, bi ta trditev morala biti samoumevna. Knjižni oziroma standardni jezik ni več nekaj prestižnega in intelektualno nedosegljivega, ampak splošno sprejemljiv jezikovni kod govorcev nekega jezika (Palková 1997), državljanov države z določenim uradnim jezikom. Pri tem moram izpostaviti, da so za knjižni jezik značilni jasna artikulacija fonemov in njihovih varianti, ustrezno mesto naglasa, neizpuščenje tako glasov kot tudi besed, smiselni poudarki in intonacija, kar pripomore h kakovostnemu in učinkovitemu sporočanju. Nerazumljivo momljanje, izpuščanje glasov in pretirana dialektalnost lahko uradni postopek precej zapletejo, kar sva opozarjala pri govoru na sodiščih in navajala sodnice in sodnike z različnih slovenskih sodišč (Tivadar, Tivadar 2015), na katerih sva analizirala konkreten postopek. Zaradi pretirane narečnosti dialoga na sodišču niso razumeli niti večjezični jezikoslovci, ker niso poznali slišane dialektalnega govora. Pomen kakovostnega govora ponazarja primer s slovenskih sodišč, kjer je sodnica priče opozorila, naj govorijo v pravilnem slovenskem jeziku, da jih bo strojepisna razumela in bo lahko zapisovala (*Mladina* 29, 30. 6. 2017, 12–13), kar so nekateri mediji pospremili z negodovanjem, češ da sodnica ni hotela razumeti štajerščine (spletni *Reporter*, 24. 6. 2017, Sodnica Božena Novak ne trpi štajerščine: Govorite slovensko, zabičala pričam na sojenju Kanglerju!). Sodnica kot uradna oseba verjetno ne bi po nepotrebnem zahtevala pravilnejšega jezika. Pri postopkih pred sodiščem se pogosto nihče ne sprašuje, ali so priče ter stranke v postopku sposobne razumeti ves postopek. Slabše znanje, tj. neznanje knjižnega jezika, državljana avtomatično postavi v slabši položaj, kar velja tudi za druga vsebinsko zahtevnejša in boljše plačana dela.⁹ Pristajanje na to, da je neznanje knjižnega jezika (tudi znakovnega knjižnega jezika) kot najzahtevnejše oblike slovenščine pravica in pomembna svoboščina, ki omogoča državljanom večjo svobodo, v bistvu pomeni izključevanje iz sodobne slovenske družbe. Tovrstna neslovenska, nenacionalna usmeritev pa je smiselna samo v primeru, da znanje slovenskega jezika na območju Slovenije ni več potrebno¹⁰ in je vsaj enakovreden še kak drug jezik. Ta zasak je možen, vendar je treba potem pri vseh jezikoslovnih projektih izpustiti nacionalni pomen, nacionalni korpus, nacionalno pomembno digitalizacijo itd., ki naj bi menda omogočili preživetje slovenskega jezika.

Slovenski jezik, predvsem knjižni oziroma standardni, v tem trenutku v slovenski javnosti še zelo živi in se razvija, tudi povprečni jezikovni uporabniki ga intenzivno uporabljajo in razvijajo, kar nakazujejo njihove aktivnosti na spletu (glej *Jezikovno svetovalnico* na portalu www.fran.si, jezikovnopolitični portal *Jezikovna Slovenija*, <http://www.jezikovna-politika.si/>), na radiu in televiziji. Tudi v šolstvu se slovenski (knjižni) jezik intenzivno uporablja.

⁹ O pomenu in vplivu družbene moči (ekonomsko-socialni kapital) piše v svoji monografiji Valh Lopert (2013).

¹⁰ »Kljub današnjemu občutku neločljive povezanosti slovenščine, slovenskega naroda in slovenske države lahko v tem primeru izjavljalcu pritrdimo: slovenski jezik je obstajal že pred državo Slovenijo. Obstaja tudi zunaj nje. Le tega ne vemo, ali bo oziroma bi obstajal tudi brez nje. So mnenja, da ne (Orešnik 2010); in so stoletne izkušnje, ki govorijo v prid mnenju, da bo. /.../ /S/imbolno in dolgoročno pa si je Slovenijo brez slovenščine težko zamišljati – kar pa še ne pomeni, da ni mogoča.« (Stabej 2016: 34, 35)

5 Kot zaključek – »naravni« temelj govornega knjižnega jezika

V tem članku sem izpostavil pomen knjižnega govora, tj. standardnega govora, ki ima javni in uradni značaj. Glede na omenjene rezultate spletne ankete *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b) v okviru CRP *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (Ahačič idr. 2017a) in fonetično-fonološke raziskave medijskega govora in govorcev nacionalne RTV Slovenija v 1. desetletju 21. stoletja lahko trdim, da imamo na Slovenskem enoten knjižni govor, tako brani kot nebrani, govorcev iz vse Slovenije. Knjižni jezik vsaj od leta 1990 živi samosvoje življenje med vsemi govorci slovenščine in ga moramo obravnavati kot posebno entiteto. Subjektivni kriterij, ki se pri govornem jeziku še lažje prerine v jezikoslovno zavest, mora biti ustrezno kontroliran in evidentiran, zato se mora vsak raziskovalec tega zavedati in svoje odločitve utemeljevati s primeri in jezikoslovno tradicijo – vsaj od konca osemdesetih let do danes so priročniki (pravopis in slovar knjižnega jezika ter Toporišičeva slovnica) sooblikovali normo slovenskega jezika. Na osnovi sodobnih fonetično-fonoloških raziskav, ki zagotavljajo sledljivost in gradivno realnost (Tivadar 2004, 2010c), in obstoječih priročnikov, zbranih na www.fran.si, bo možno posodobiti sodobno pravorečje, ki je bilo na osnovi Toporišičeve slovnice napisano leta 2003. Slovenski javni govor in govorcev v 3. tisočletju dejansko doživljajo razcvet, kar pa ne pomeni, da ni možen kakovosten napredek. V slovenskem jezikoslovju in splošni javnosti se pogosto mnogi kritični opazovalci ne zavedajo, da je slovenščina v svoji polni podobi zaživela šele po letu 1988, kar najbolj čuti prav hitreje spreminjajoči se govornji jezik. Edini razlog za rahlo zaskrbljenost je dogajanje na maturi, tudi medijska poročila o maturi iz slovenščine, predvsem pa padanje števila maturantov (glej poročila o splošni maturi na www.ric.si), ki naj bi bili najkakovostnejši govorcev slovenščine v prihodnosti. Manjšanje kritične mase govorcev in občasna brezbržnost ter nesamozavestna usmerjenost le v mednarodni prostor (več v Tivadar 2014a: 270–275) so razlogi za skrb, ne pa za zaskrbljenost. Če bomo le znali jezikoslovci poslušati uporabnike in strpno nadaljevati razvoj jezika – za govornji jezik to pomeni poučevanje pravorečja in javnega govora ter predvsem uporaba govornega jezika v javnih in uradnih položajih ter seveda tudi zasebno.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

– –, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasanik_1_kod_0.pdf.

France BUČAR, 2003: *Porušena harmonija sveta*. Dob pri Domžalah: Miš.

Marjan DOLGAN, 1996: *Govorno ustvarjanje*. Ljubljana: Rokus. 63–79.

Tanja HOZNER, 2014: *Odnos do poučevanja govora (na primeru osnovne in srednje šole v Beli krajini): diplomsko delo*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko.

- Vojko GORJANC, Simona KREK, Damjan POPIČ, 2015: Med ideologijo knjižnega in standardnega jezika. *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ur. Vojko Gorjanc idr. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Matjaž HANŽEK, 2000: Znanje in revščina. *Revija SRP (Svoboda, Resnica, Pogum)* 8/39–40, 118–122.
- Tine HRIBAR, 2004: *Euroslovenstvo*. Ljubljani: Slovenska matica.
- Urška JARNOVIČ, 2006: SMS-ov glas seže v deveto vas. *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 215–220.
- Marko JESENŠEK, 2010: Slovenski knjižni jezik med središčem in obrobjem – normativnost in/ali partikularizem. *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 21). 13–22.
- Fran LEVEC, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj: Cesarska kraljeva zaloga šolskih knjig.
- Irena NOVAK POPOV, 2015: Država in narod v sodobni slovenski poeziji. *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana. 69–78.
- NOVICE gospodarske, obertnijske in narodske*. Tečaj 14, list 1 (1856)–tečaj 60, list 52 (1902). Ljubljana: J. Blaznikovi dediči, 1856–1902.
- Gabrijela KIŠIČEK, Davor STANKOVIČ, 2014: *Retorika i društvo*. Zagreb: Naklada Slap.
- Tatjana PIRC, 2005: *Radio. Zakaj te imamo radi*. Ljubljana: Modrijan.
- Zdena PALKOVÁ, 1997: *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha: Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy.
- Mirko RUPEL, 1946: *Slovensko pravorečje*. Ljubljana: DZS.
- Lucija RUSL, 2017: *Analiza govora predšolskih otrok v vrtcu Rogaška Slatina (Enota Izvir) s fonetično-fonološkega vidika. Diplomsko delo*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). I–V*. Ur. Anton Bajec idr. Ljubljana: DZS, 1970–1991.
- Slovenski pravopis*. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2001.
- Andrej SKUBIC, 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Marko STABEJ, 2016: L'État, ce n'est pas moi = Država, to nisem jaz. *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana. 27–36.
- Cvetka ŠERUGA PREK, Emica ANTONČIČ, 2003: *Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce (knjiga in zvočna zgoščanka)*. Maribor: Aristej.
- Hotimir TIVADAR, 1999: Fonem /v/ v slovenskem govornem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 47/3, 341–361.
- –, 2003: Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Ur. Stanisław Gajda, Ada Vidovič Muha. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 281–299.
- –, 2004: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* 49/2, 17–36.
- –, 2006: Slovenski medijski govor v 21. stoletju in pravorečje – RTV Slovenija vs. komercialne RTV-postaje. *Kapitoly s fonetiky a fonologie slovanských jazyků*. Praga: Filozofska fakulteta Karlove univerze. 209–226.
- –, 2008: *Kakovost in trajanje samoglasnikov v govornem knjižnem jeziku: doktorska disertacija*. Ljubljana, Praga: [H. Tivadar].
- –, 2010a: Slovenski jezik med knjigo in Ljubljano. *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 35–44.

- , 2010b: Gradivna utemeljenost opisa slovenskega govornega jezika. *Izzivi sodobnega jezikoslovja*. Ur. Vojko Gorjanc, Andreja Žele. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 53–62.
- , 2010c: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58/1, 105–116.
- , 2012a: Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost. *Slavistična revija* 60/4, 587–601. Dostopno 9. 7. 2018 na http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2012_4_02.pdf.
- , 2012b: Nevarna razmerja med pisnim in govornim jezikom. *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC.
- , 2014a: Nacionalno v slovenskem jeziku. *Slovenski jezik na stičišču več kultur*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. (Zora, 102). 266–279.
- , 2014b: Nevarna razmerja med pisnim in govornim jezikom. *Pravopisna stikanja – razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. Helena Dobrovoljc, Nataša Jakop. Ljubljana: ZRC SAZU. 15–23.
- , 2015a: Med državo in strateško pozicioniranim majhnim narodom, utemeljenim na jeziku, literaturi in kulturi. *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana. 7–8. Dostopno 9. 7. 2018 na http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/51_SSJLK/uvodnik.pdf.
- , 2015b: Vloga pravorečja in njegovo poučevanje v slovenskem osnovno- in srednješolskem izobraževanju. *Jezik in slovstvo* 60/3–4, 161–172, 252.
- , 2016: Položaj pravorečja in retorike v sodobnem svetu: govorno neznanje in z njim povezana socialna diferenciacija. *Slovenščina danes, Dialogi* 52/7–8, 135–150.
- Gorazd TIVADAR, Hotimir TIVADAR, 2015: Problematika snemanja in zapisovanja govornih besedil na slovenskih sodiščih (na primeru sojenja na krajnem sodišču v severovzhodni Sloveniji). *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana. 43–50.
- Jože TOPORIŠIČ, 1971: Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ. *Slavistična revija* 19/1–2, 55–57, 222–229.
- , 1978: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja.
- , 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.
- , 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.
- , 2011 (9. oktober, 21.50, TV Slovenija): *TOPORIŠIČ – samotni hodec skozi neprijazni čas (portret akademika Jožeta Toporišiča)*. Scenarist Slavko Hren. Ljubljana: RTV Slovenija. Dostopno 9. 7. 2018 na <http://4d.rtvlo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/118016271>.
- Alenka VALH LOPERT, 2013: *Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru*. Maribor: Litera.
- Primož VITEZ, 2008: Predgovor k Spisom o govoru. *Spisi o govoru*. Ur. Primož Vitez. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut FF.
- Božo VODUŠEK, 1950: Pripombe k slovenskemu pravopisu. *Novi svet* V, II. knjiga. 947–954, 1045–1052, 1149–1152.
- , 1958/59: Historična pisava in historična izreka. *Jezik in slovstvo* IV, 193–200.
- Melita ZEMLJAK JONTES, Simona PULKO, 2015: *Slovensko ali knjižno – kako je prav?* Maribor: Aristej.
- Zdravko ZUPANČIČ, Ana Aleksandra ZUPANČIČ, 2004: Učitelj – javni govorec (Teacher – public speaker). Zagreb. *Govor* 20/1–2, 497–510.

Spletni viri

<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>

www.fran.si

www.korpus-gos.net

www.jezikovna-politika.si

www.mladina.si

www.reporter.si

www.ric.si

www.rtv slo.si

www.youtube.com

SLOVENE ORTHOEPY AS AN INDEPENDENT CODIFYING BOOK?

The importance of an independent orthoepy manual and a comprehensive treatment of phonetics is not sufficiently considered among the expert public in Slovenia. Contemporary and mostly visually written technology now takes away the drive and importance from speech at the break of the millennium (ex. Tivadar 2006, 2016). However, it is still speech that is the most “perfidious action” of man (Ivo Škarić). In terms of dialectal diversity and the problem of the “living” basis of contemporary literary speech, the importance of unity and unmarkedness of public and official speech and the effect speech has on emotions and spontaneous unconscious reactions of co-speakers make an orthoepy and rhetoric manual a must (surveys within the project *Linguistic Policies of the Republic of Slovenia and the Needs of Users* show that users do want an independent orthoepy and are aware of the importance Slovene language has in public).

Contemporary public speech and how it is intertwined with various other languages also works in favour of a more exact treatment of orthoepy: the problem of quoted pronunciation of loanwords and non-fluent speech when conjugating such words, for example Trump – Trum-povega, etc. An important aspect of orthoepy is the representativeness, linked to statehood and nationality. The importance of the representativeness of public speech is shown by the critical response of the public towards presumably bad Slovene speakers of foreign languages, especially English (for example: Former Prime Minister of Slovenia Alenka Bratušek on CNN, very noticeable Slovene accent of the First Lady of the United States Melania Trump...). Nonetheless, are Slovene language and the state or nation (≠ people) still relevant today?

Pravorečna problematika s splošnoslovaropisnega vidika

TANJA MIRTIC

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4,
SI – 1001 Ljubljana, tmirtic@zrc-sazu.si*

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review Article

Namen prispevka je v glavnih obrisih prikazati pravorečne podatke v splošnem razlagalnem slovarju, obenem pa na podlagi analize izsledkov anketne raziskave ugotoviti potrebo po pravorečnem priročniku med zaposlenimi v medijih, gledališčih in filmski produkciji ter osvetliti najpomembnejše problemske sklope slovenskega pravorečja s stališča respondentov. V zadnjem delu prispevka je opozorjeno na primanjkljaj temeljnih raziskav govorne knjižne slovenščine in pomembnost rednega spremljanja in zbiranja pravorečnih težav splošnih jezikovnih uporabnikov in strokovnjakov, ki se poklicno ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, izpostavljena pa je tudi potreba po premišljeno izdelanem korpusu, ki bi omogočal zanesljive pravorečne analize.

The aim of this article is to present, in their main outlines, orthoepic data in the general explanatory dictionary and, at the same time, on the basis of survey analysis, to establish the need for an orthoepic manual amongst those employed in the media sector, theatres and film production industry, as well as to shed light on the most important problem areas of Slovenian orthoepy from the respondents' point of view. In the last part, the article addresses the deficiency of basic research in the field of spoken Standard Slovene and the great importance of regular monitoring and collecting of orthoepic problems detected by general language users and experts, professionally dealing with spoken Standard Slovene. Another emphasis is also on the need for a well thought out corpus that would allow reliable orthoepic analyses.

Ključne besede: splošni razlagalni slovar, pravorečje, govornjeni knjižni jezik, metoda anketiranja, pravorečni priročnik

Key words: general explanatory dictionary, orthoepy, spoken Standard language, survey method, orthoepic manual

1 Pravorečni podatki in splošno slovaropisje

Čeprav glasoslovni podatki v splošnem razlagalnem slovarju ne zavzemajo osrednjega mesta, imajo pomembno vlogo v slovarski strukturi in pri leksikografskem procesu. Jakob Rigler v priročnikih za izdelavo SSKJ poudarja, da so v slovarju pravila, ki jih poznamo iz slovnice, aplicirana na posamezne besede. Navaja tudi, da v slovnici navadno obravnavamo le določeno število primerov, v slovarju pa »pridemo, odvisno od obsega slovarja, skoraj do vsake besede in vsaki teh besed

je treba določiti podatke« (Splošne informacije 1981: 169). Splošni slovar torej prinaša glasoslovne podatke za vse slovarske iztočnice, vendar praviloma ne vsebuje splošnih pravorečnih pravil (Rigler 1976: 13).

Obširnost pravorečnih podatkov, ki je običajno določena v konceptualni zasnovi slovarja, je načeloma odvisna od glasoslovnih značilnosti obravnavanega jezika (prim. Gliha Komac idr. 2015, Kapitoly z koncepcije 2016). Glede na izgovorne, naglasne in oblikovne značilnosti slovenskega knjižnega jezika se tako s slovarskega kot z uporabniškega vidika pričakuje, da temeljni slovar knjižne slovenščine vsebuje onaglašeno slovarsko iztočnico, podatek o tonemskem in jakostnem naglasu, izgovor pri izgovorno nepredvidljivih entoh in posebnosti v pregibnostno-naglasnih vzorcih (prim. Mirtič 2014: 86–89).

1.1 Onaglašena slovarska iztočnica

Za slovenščino, ki nima stalnega naglasnega mesta v besedi, je navajanje onaglašene slovarske iztočnice nujno, saj lahko pri nekaterih enakopisnih iztočnicah le z onaglasitvijo (pomensko) razdvoumimo posamezne enote (npr. *svétnik* – *svetnik*). S tem sledimo izročilu slovenskega slovaropisja, kjer je označevanje naglasa na iztočnicah uveljavljeno in vsesplošno sprejeto.¹ Pri tem se postavlja zgolj vprašanje iztočničnih enot, ki vsebujejo diakritična znamenja izvirnega jezika. Na problem mešanja slovenskih naglasnih znamenj in diakritičnih znamenj pri prevzetem besedju je bilo v strokovni javnosti že večkrat opozorjeno (npr. Dular 2003: 125, Jurgec 2004: 91), še bolj kot v splošnem razlagalnem slovarju pa je problematika pereča v slovarjih, ki vsebujejo lastnoimensko leksiko.² V novejšem občnoimenskem besedju takih besed ni veliko, kar dokazuje tudi SNB, ki prinaša le dva zgleda, in sicer samostalnik *prêt-à-porter* in pridevnik *taizéjski*.³ Zaradi maloštevilnosti tovrstnih enot se vsekakor ni smiselno odpovedati naglašenosti slovarskih iztočnic, bi pa kazalo takemu besedju v izhodiščnem prikazu slovarja dodati posebno oznako, ki bi nakazovala, da zapis vsebuje diakritična znamenja izvirnega jezika. V tretji izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (prim. eSSKJ) je v razdelku *Izgovor in oblike* poleg tonemsko in jakostno onaglašene pregibnostno-naglasnega vzorca naveden tudi pregibnostni vzorec brez (slovenskih) naglasnih znamenj, ki uporabnikom slovarja nudi podatek, kako se beseda in vse njene oblike običajno zapisujejo v besedilih.

¹ Jakostni naglas je označen tudi na iztočnicah v terminoloških slovarjih. Na slovarskem portalu Fran je trenutno prosto dostopnih trinajst terminoloških slovarjev in v vseh so iztočnice (jakostno) onaglašene (prim. www.fran.si, 15. 12. 2017).

² O siceršnji pomembnosti označevanja naglasa v slovarjih prim. Tivadar 2016.

³ V rabi, ki jo odseva besedilni korpus Gigafida, se pojavlja precej nepodomačen zapisov tovrstnih besed brez diakritičnih znamenj izvirnega jezika (npr. *taizejski*: 52 potrditev), saj je tak zapis slovensko piščočemu, ki ni navajen pisati naglasnih znamenj v besedilih, bližji.

1.2 Podatek o tonemskem in jakostnem naglasu

Slovenski knjižni jezik pozna dva enakovredna načina naglaševanja, tonemsko in jakostno naglaševanje, zato mora splošni slovar prinašati tako podatke o tonemskem kot tudi jakostnem naglasu. V slovenskem splošnem slovaropisju je danes uveljavljen zapis jakostnega naglasa na slovarski iztočnici, čeprav bi s tonemsko onaglašeno slovarsko iztočnico lahko zaobjeli tudi jakostni naglas, saj so oznake za tonemski naglas preprosto prevedljive v oznake za jakostni naglas. Tonemski naglas je v dosedanjih priročnikih prikazan na različne načine. SSKJ je denimo podatek o tonemskem naglasu prikazoval okrajšano na koncu zaglavja med okroglima oklepajema (in v uvodnih poglavjih), v poskusnem snopiču pa je bil prikazan na zapisu izgovora, ki je bil naveden v zaglavju, in sicer v celoti za vse besedje, ne zgolj za izgovorno problematično (prim. SSKJ, Poskusni snopič 1964).

1.3 Podatek o izgovoru za izgovorno nepredvidljive enote

Izgovor je v tiskanih izdajah slovarjev praviloma izpisan okrajšano, torej le problematični segment besede, naveden pa je le pri izgovorno nepredvidljivih iztočnicah (prim. SSKJ, SP 2001). Z elektronskimi objavami slovarjev, kjer so prostorske omejitve manjše, se vse bolj uveljavlja izpis celotnega izgovora za vse uslovarjene enote (prim. Krvina 2017, eSSKJ), saj lahko krajšanje izpisa na problematični segment besede v nekaterih primerih, zlasti pri (lastnoimenskih) prevzetih besedah, zamegli podatek o izgovoru (prim. izgovor francoskega mesta *Nantes*, Weiss v Perdih 2009: 140; prim. tudi Snoj v Perdih 2009: 141).

1.4 Posebnosti v pregibnostno-naglasnih vzorcih

Najmanjša sprejemljiva količina podatkov o oblikovnih značilnostih uslovarjenega besedja je navajanje prvih stranskih oblik⁴ iztočničnih enot in poglavitnih oblikovnih posebnosti v zaglavju sestavkov. V SSKJ so oblike prikazane zelo natančno, saj je iz podatkov pri posameznih slovarskih sestavkih in shem v uvodnih poglavjih slovarja mogoče tvoriti onaglašene vzorce. Elektronski medij danes omogoča prikaz pregibnostno-naglasnih vzorcev v celoti za vse pregibne iztočnice (prim. Perdih 2016: 135), kar so tudi bolj enoznačni in nedvoumni podatki za uporabnike slovarja, saj sicer lahko pride do napačnega sklepanja (prim. Weiss 2009: 265). Že sestavljalci SSKJ so razmišljali o izdelavi vzorcev s sklici (prim. Splošne informacije 1981: 169–189), vendar so se na koncu odločili, da bo vse vzorce mogoče tvoriti s pomočjo oblik, navedenih v slovarskih sestavkih, in shem v uvodnih poglavjih slovarja. Sklicev pri posameznih slovarskih sestavkih, kot je to denimo navedeno v Zaliznjakovem odzadnjem slovarju (prim. Zaliznjak 1977), niso navajali (prim. Mirtič 2015: 24–26).

Podatki o naglasu in izgovoru uslovarjenih besed lahko vplivajo na potek procesa redigiranja in prikaz slovarskih sestavkov, kar denimo dokazuje pridevnik *mačkast* (prim. eSSKJ). Pri posameznih pomenih se namreč uresničuje razlika

⁴ Prim. Gliha Komac idr. 2015: 11.

v tonemskem naglasu. Pridevnik v pomenu 'ki se počuti slabo, občuti glavobol, slabost kot posledico prekomernega uživanja alkohola' (eSSKJ) govorce knjižne slovenščine izgovarjajo z akutom, saj je tvorjen iz moškospolskega samostalnika *maček*, ki ima akutirano osnovo. Pridevnik *mačkast* s pomensko razlago 'ki je tak kot pri mački ali spominja na mačko' (eSSKJ) pa je lahko izgovorjen ali z akutom ali cirkumfleksom, odvisno od tega, ali govorcu osnovno obliko predstavlja moškospolski samostalnik *maček*, ki je akutiran, ali ženskospolski samostalnik *mačka*, ki ima cirkumfleksni tonem, kar je praviloma pogojeno z govorčevo izvorno narečno skupino.⁵ Vpogled v razporeditev posameznih leksemov po narečnih skupinah nam podaja *Besedni atlas za domače živali, Mačka in pes* (2004),⁶ kjer so informatorji odgovarjali na vprašanje »Kako se imenuje domača žival, ki lovi miši?«. Skupaj je navedenih 22 potrditev za samostalnik *maček* in 61 potrditev za samostalnik *mačka*. V nekaterih krajih so izpričana tudi drugačna poimenovanja (npr. *muca*, *muc*, *mucek*, *mucka*, *tujica*).⁷ Poimenovanje *maček* se strnjeno (kot osnovno) pojavlja le v delu gorenjske in rovtarske narečne skupine, pri čemer je mreža krajev, kjer je bila raziskava izvedena, razporejena nekoliko neenakomerno (Rebrica 2004: 2–17). Čeprav zapisi izkazujejo precejšnjo prevlado samostalnika *mačka*, je treba upoštevati, da se na tonemskem območju pojavljata oba leksema, kar utemeljuje dvojničnost pri tonemskem naglaševanju tega pridevnika v knjižnem jeziku, to pa je tudi zadosten razlog za obravnavo navedenih pridevnikov v dveh samostojnih slovarskih sestavkih (prim. eSSKJ).

Čeprav se splošni enojezični slovar prvenstveno ne osredinja na besedje, problematično s pravorečnega vidika, lahko prinaša precej glasoslovnih podatkov. Kljub vsemu nikoli ne vsebuje vseh (pomembnih) fonetično-fonoloških značilnosti jezika, zato ne more nadomeščati pravorečnega priročnika. Splošni slovar je v slovenski tradiciji informativno-normativnega značaja, kar pomeni, da knjižni jezik prikazuje z več dvojnicami in posebnostmi kot zgolj normativni priročniki (prim. SSKJ, Uvod: § 7, Gliha Komac idr. 2015: 31–32). Knjižno izreko bi torej moral celovito obravnavati specializirani priročnik s pravorečnim slovarjem, ki bi se že izhodiščno zamejil le na pravorečno problematično leksiko in izčrpno razčlenil vse najpomembnejše pravorečne probleme.

V strokovni javnosti je bilo na odsotnost pravorečnega priročnika že večkrat opozorjeno (npr. Dular 2003, Tivadar 2003, Lengar Verovnik 2015), zato smo v skupni anketni raziskavi o jezikovnih stališčih, rabah in potrebah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in jezikovnih uporabnikov zunaj nje (Ahačič idr. 2017b) v okviru ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (V6-1647; 1. oktober 2016–30. september 2017;

⁵ Zahvaljujem se Marku Snoju, ki me je opozoril na tovrstno povezavo.

⁶ Na diplomsko delo Lare Rebrica, *Besedni atlas za domače živali (BADŽ)*, 2. zvezek: *Mačka in pes* me je opozorila Vera Smole, za kar se ji zahvaljujem.

⁷ Pri vprašanju o poimenovanju za mladička (*Kako se imenuje mladič?*) so odgovori bolj raznovrstni, prevladuje pa moškospolski samostalnik *mucek* (44 krajev). Samostalnik *mucka* se pojavi devetkrat. Izpričanih je še nekaj drugih poimenovanj, npr. *mačkica*, *mače*, *maček*, *muc*, *mucika*, *mačič*, *mlada mačka*, *mladi maček* (Rebrica 2004: 22–23).

vodja: Kozma Ahačič, koordinatorica: Nataša Gliha Komac)⁸ skušali ugotoviti dejansko potrebo uporabnikov po pravorečnem priročniku. V nadaljevanju prikazujemo analizo anketnega vprašanja »Ali bi pri svojem delu potrebovali poseben pravorečni priročnik?« in podvprašanja »Katere vsebine in vprašanja bi moral obravnavati?«, s katerima smo (posredno) skušali ugotoviti tudi, ali pravorečni podatki v obstoječih priročnikih zadostujejo potrebam uporabnikov.

2 Ugotavljanje potrebe po pravorečnem priročniku

Na vprašanje o pravorečnem priročniku so odgovarjali zaposleni v medijih (radio, televizija in tisk), gledališčih in filmski produkciji. V anketnem vprašalniku zaradi siceršnje kompleksnosti anketne raziskave nismo posebej evidentirali profilov, ki se pri svojem delu (dnevno) ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom. Potrebo po pravorečnem priročniku smo ugotavljali med vsemi zaposlenimi v medijih, gledališčih in filmski produkciji. Vprašanje, ki se je glasilo »Ali bi pri svojem delu potrebovali poseben pravorečni priročnik?«, smo zastavili tako uporabnikom slovenskega jezika v Republiki Sloveniji kot tudi zunaj nje. Vsem sodelujočim, ki so odgovorili pritrdilno, je bilo postavljeno tudi podvprašanje »Katere vsebine in vprašanja bi moral obravnavati?«. Podvprašanje se je izkazalo za bistveno, saj smo zlasti z odgovori uporabnikov, ki so dnevno v stiku z govornim knjižnim jezikom in ga s svojim vsakodnevnim delom sooblikujejo, dobili vpogled v njihove potrebe in neraziskana mesta slovenskega pravorečja.

2.1 Potreba po pravorečnem priročniku med jezikovnimi uporabniki v Republiki Sloveniji

2.1.1 Zaposleni v medijih

Na vprašanje »Ali bi pri svojem delu potrebovali poseben pravorečni priročnik?« je odgovorilo 211 zaposlenih v medijih, pri čemer jih je 56 % dejalo, da bi pri svojem delu potrebovali pravorečni priročnik. Od 211 sodelujočih v anketni raziskavi je bilo 68 novinarjev (medijev, oddaj v slovenskem jeziku), od katerih jih je 64,7 % odgovorilo pritrdilno. Od 52 urednikov (medijev, oddaj v slovenskem jeziku) jih je potrebo po pravorečnem priročniku izrazilo 57,7 %. Visoko potrebo po pravorečnem priročniku izkazujejo tudi uporabniki, ki so pri opredelitvi svojega dela izbrali možnost *drugo*,⁹ saj jih več kot 58,1 % potrebuje pravorečni priročnik.

⁸ Več o projektu glej: [https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v=.](https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v=)

⁹ Pri opredelitvi svojega dela so navedli več različnih področij delovanja, npr. predstavnik za odnose z javnostjo, prevajalec, tonski mojster, napovedovalec, glasbeni opremljevalec, fonetik, lektor besedil, tekstopisec, dokumentalist, arhivar.

2.1.2 Zaposleni v gledališčih in filmski produkciji

Na vprašanje je odgovorilo 61 zaposlenih v gledališčih in filmski produkciji, od tega jih 44 % pri svojem delu potrebuje pravorečni priročnik. Potrebo po pravorečnem priročniku je izkazalo 46,7 % igralcev, 10 % dramaturgov, 83,3 % režiserjev in 47,8 % respondentov, ki so pri opredelitvi področja delovanja izbrali možnost *drugo*.¹⁰

2.2 Potreba po pravorečnem priročniku med jezikovnimi uporabniki zunaj meja Republike Slovenije

2.2.1 Zaposleni v medijih

Na vprašanje o potrebi po pravorečnem priročniku so odgovarjali tudi zaposleni v medijih v slovenskem jeziku zunaj meja Republike Slovenije. Odgovor je podalo 33 respondentov, od katerih jih je 73 % oziroma 24 zatrdilo, da pri svojem delu potrebujejo priročnik za pravorečje.

2.2.2 Zaposleni v gledališčih in filmski produkciji

Na vprašanje o potrebi po pravorečnem priročniku med zaposlenimi v gledališčih in filmski produkciji je odgovorilo deset respondentov, pri čemer jih je šest odgovorilo pritrdilno.

2.3 Izsledki anketne raziskave v celoti

Na vprašanje je skupno odgovorilo 315 vprašanih, od katerih jih je 176 izrazilo potrebo po pravorečnem priročniku. Izkazana je bila torej velika želja po pravorečnem priročniku, kar pomeni, da specializirani priročnik za pravorečje uporabniki razumejo kot eno od temeljnih del za slovenski jezik. Posredno je tako izkazano tudi zavedanje uporabnikov slovenščine o pomembni (družbeni) vlogi govornjenega knjižnega jezika.

3 Analiza odgovorov o vsebini priročnika

Vsi respondenti, ki so na vprašanje o potrebi po pravorečnem priročniku odgovorili pritrdilno, so lahko odgovorili tudi na podvprašanje: »Katere vsebine in vprašanja bi moral obravnavati?«.

Kot kažejo odgovori, uporabniki pogrešajo sodobni priročnik za pravorečje, saj pravorečne podatke iščejo v drugih delih, in sicer najpogosteje v SP 2001, SSKJ in v *Slovenski zborni izreki* Emice Antončič in Cvetke Šeruga Prek (Šeruga

¹⁰ Pri opredelitvi svojega dela so navedli več različnih področij delovanja, npr. organizator programa, gledališki pedagog, šepetalka v gledališču, direktor, kostumografinja, vodstveni delavec, filmar.

Prek, Antončič 2003). V nadaljevanju navajamo nekaj komentarjev respondentov (Izsledki ankete 2017: 57–59, 75).

Prvi in zadnji pravorečni priročnik je izdal Mirko Rupel, zdaj sicer stanje dobro popravlja Slovenska zborna izreka. To je trenutno najustrežnejše izhodišče za nadaljnje obravnavanje in analiziranje pravorečnih vprašanj. / Itak redno uporabljam SSKJ. / Uporabljam platformo Fran (slovarje in pravopise), Krajevni leksikon Cankarjeve založbe za predloge v/na in platformo Amebis za pomoč pri sklanjatvah.

Odgovore respondentov, skupno smo jih dobili 109, lahko okvirno razdelimo v nekaj skupin in s tem nakažemo problemske sklope, ki bi jih po mnenju respondentov moral obravnavati priročnik za pravorečje. Odgovori zajemajo tako naglaševanje, izgovor, stavčno fonetiko kot tudi zvrstnost govornega (knjižnega) jezika in problematiko prevzemanja besed.

3.1 Naglaševanje

Največ odgovorov zadeva problematiko naglaševanja, vključno s spreminjanjem naglasa pri pregibanju. Večkrat je bilo izpostavljeno pravilno naglaševanje krajevnih imen, in sicer tako slovenskih kot tujih, obenem je bila izražena tudi potreba po »osveženih krajevnih imenih«. ¹¹ Izkazana je bila želja po prikazu tonemskega naglasa v pravorečnem priročniku in potreba po navedbi pojasnil posameznih naglasnih znamenj. V komentarjih so bile izpostavljene nekatere konkretne naglasnomestne težave (npr. naglasno mesto pri samostalnikih *naloga*, *eksplozija*; naglaševanje glagolov in glagolskih oblik – nedoločnik, deležnik na *-l*, velelnik).

3.2 Izgovor

Problemski sklop *Izgovor* se v odgovorih deloma prepleta s problemskim sklopom *Naglaševanje*. Večkrat je bil izpostavljen izgovor prevzetih lastnih imen, ki so v sodobni jezikovni praksi zelo številna. Sodelujoči v anketi si želijo, da bi priročnik obravnaval izgovor aktualnega besedja, in sicer tako pogosto rabljenega kot tudi tistega, ki se rabi redkeje. Izpostavljena je bila pravilna izreka posameznih glasov, izgovor imen in priimkov ter ustrezen izgovor črke *v* in *l* v različnih položajih.

Nekaj respondentov je navedlo, da bi moral pravorečni priročnik pojasnjevati problematiko dvojničnosti – kaj storiti, kadar v knjižnem jeziku soobstajata dve možnosti. Zaradi pestre narečne razčlenjenosti slovenskega jezikovnega prostora uporabniki pričakujejo posebno obravnavo narečnih posebnosti, ki so dovoljene kot dvojnice v knjižnem jeziku, ter opozorila pri tistih besedah, ki v knjižnem jeziku izkazujejo drugačen izgovor kot v narečjih ali drugih neknjižnih pojavnih

¹¹ Ena od najbolj perečih pomanjkljivosti pri sodobnem opisu slovenskega jezika je ravno na področju krajevnih in drugih zemljepisnih imen, saj slovenščina nima tovrstnega sodobnega dela, kar pri svojem delu opažajo tudi respondenti, ki so izpostavili raznolika problematična mesta (npr. izgovor krajevnih imen *Cerklje* in *Volče*). Nejasnosti pa niso zgolj na pravorečnem področju, ampak jih je veliko tudi pri pregibanju, tvorjenju prebivalskih imen, uporabi ustreznega predloga ipd. Delo *Slovenska krajevna imena* iz leta 1985 je namreč (deloma) zastarelo (prim. Slovenska krajevna imena 1985).

oblikah slovenščine. Na temelju izkušenj uporabniki ugotavljajo, da bi pri svojem delu potrebovali tudi navodila za odpravljanje izrazitih narečnih posebnosti.

3.3 Problematika prevzemanja besed

Respondenti so v svojih odgovorih večkrat opozorili na prevzemanje besed in proces podomačevanja raznovrstnih izrazov (npr. s področja računalništva in spletnega marketinga). Izpostavili so problematiko novih izrazov in tvorjenk ter slovenjenje (aktualnih) tujih lastnih (osebnih in zemljepisnih) imen, zlasti azijskega izvora. Spraševali so se tudi, kako ravnati s prevzetimi besedami v besedilih in kdaj jih nadomeščati s slovenskimi ustreznici.

3.4 Stavčna fonetika

Po mnenju respondentov bi moral priročnik za pravorečje vsebovati problematiko stavčne (besedilne) fonetike, zlasti smernice za ustrezno poudarjanje, ritmično zgradbo, hitrost govora in glasovno vrednost ločil.

V odgovorih je bil izpostavljen bonton pri govornem izražanju, nastopanje v javnih govornih položajih za različne namene, torej uporaba ustreznih izrazov in ustreznega načina govora glede na govorni položaj in skladno z govorno kulturo. Respondentom se zdi pomembna tudi sproščenost pri izražanju (tehnike pravilnega dihanja med govorom, povezanost govora s telesom, iskanje posameznikovega naravnega govora). Izražena je bila tudi želja po slogovnem priročniku.

3.5 Vaje, pogoste napake, jedrnata pravila

Respondenti vidijo pravorečni priročnik kot praktično usmerjen jezikovni priročnik uporabnih vsebin s kratkimi in jedrnatimi pravili ter izpostavljenimi izjemami, novostmi in sodobnimi smernicami v (govorjenem) knjižnem jeziku. Želijo si zbirko pogostih napak ter pravorečnih vaj s konkretnimi primeri iz prakse. Predlagano je bilo oblikovanje priročnika na podlagi vprašanj jezikovnih uporabnikov. Več respondentov meni, da bi moral biti priročnik zasnovan za uporabo v spletnem okolju, njegova izdelava bi morala potekati v tesnem sodelovanju z uporabniki jezika, pri čemer je potreben razmislek o ciljnih skupinah in kako »slovnično ustreznost knjižnega jezika približati dejanski rabi jezika«. Glede vsebinskega obsega priročnika so predlagali, naj priročnik vsebuje »osnovnošolsko in srednješolsko snov slovenskega jezika«.

3.6 Govorjeni knjižni jezik

Respondenti v specializirani pravorečni knjigi pričakujejo prikaz značilnosti govorenega knjižnega jezika in napotke, v katerih govornih položajih ga uporabljati, pojasnila o ustreznosti jezikovnih zvrsti za podajanje posamičnih vsebin ter opredelitev meje med knjižnim in pogovornim jezikom. V odgovorih sta bila izpostavljena tudi medijski in umetniški govor, in sicer želja po jasni opredelitvi

njunih značilnosti, posebnosti in zakonitosti. Po mnenju uporabnikov bi pravorečni priročnik moral razčleniti vlogo govornega knjižnega jezika v odnosu do drugih jezikovnih zvrsti ter nakazati razlike med govornim knjižnim jezikom in drugimi pojavnimi oblikami govorne slovenščine.

Kot je razvidno iz zgoraj oblikovanih skupin, so se na podlagi mnenj in izkušenj respondentov izoblikovala problematična mesta slovenskega pravorečja. Že sam nabor problemskih sklopov nakazuje, da splošni slovar, četudi prinaša širok nabor glasoslovnih podatkov, ne zadošča potrebam zaposlenih v medijih, gledališčih in filmski produkciji, saj pravorečja ne obravnava celostno. Opravljena raziskava predstavlja dobro izhodišče in pobudo za še obširnejše in bolj poglobljene tovrstne raziskave, ki bi jih veljalo po eni strani zožiti in opraviti le med tistimi zaposlenimi v medijih, gledališčih in filmski produkciji, ki so v stiku z govornim knjižnim jezikom in ga sooblikujejo, po drugi strani pa razširiti tudi med druge snovalce govornega knjižnega jezika, zlasti denimo učitelje na vseh stopnjah izobraževanja, saj je »vloga učiteljev, ki so predvsem v osnovni šoli modelni govorniki« (Tivadar 2015b), v procesu usvajanja knjižnega govora zelo pomembna. Za še celovitejše izsledke bi kazalo vprašanje nasloviti tudi na splošnega uporabnika.

4 Temeljne raziskave govorne knjižne slovenščine

Že z minimalno vključenostjo pravorečnih podatkov v slovar se pri splošnoslovaropisnem delu odpirajo številni nerešeni pravorečni problemi, ki so posledica dolgoletnega zapostavljanja temeljnih raziskav govorne knjižne slovenščine. Poglavitna težava pri proučevanju govornega knjižnega jezika je pomanjkanje relevantnega gradiva. Potrebujemo premišljeno izdelan korpus, ki bi omogočal pravorečne analize (Tivadar 2003: 11, Tivadar 2015a: 119).¹² Pri načrtovanju korpusa bi veljalo upoštevati izkušnje drugih (slovanskih) narodov, npr. Čehov, ki so med drugim oblikovali tudi korpusa DIALOG¹³ in Monolog.¹⁴ Gre sicer za obsegovno manjši, a premišljeno zasnovani zbirki govornih besedil. Oba korpusa sta nastala kot pripomočka za raziskavo govorne češčine v medijih; DIALOG vsebuje dvo govorno televizijsko komunikacijo (prepisi in posnetki diskusijskih oddaj češke televizije), Monolog pa prinaša monološke radijske posnetke. Uporabnikom so na voljo tako prepisi kot tudi posnetki. Iskalnik pri korpusu DIALOG omogoča, da lahko pri posameznih potrditvah predvajamo videoposnetke, korpus pa je deloma prozodično označen (npr. premori, intonacija, posebni poudarki določene besede ali zgolj zloga). Zabeleženi so tudi odmiki od normiranega jezika, parajezikovni

¹² Obstoječi *Korpus govorne slovenščine GOS* (<http://www.korpus-gos.net/>) za raziskave govorne knjižne slovenščine ni primeren (prim. Šuštaršič 2013: 29, Tivadar 2015a: 117).

¹³ Prim. <http://ujc.dialogy.cz/> in Čmejrková, Jílková, Kaderka 2004.

¹⁴ Prim. <http://monolog.dialogy.org/>. Avtorica korpusa je Veronika Štěpánová, ki se je zgledovala po korpusu DIALOG. Korpus Monolog vsebuje posnetke in (pravopisne) prepise poklicnih govorcev češkega javnega radia. Gradivo za korpus je bilo pridobljeno iz zvočnega arhiva češkega javnega radia. V korpus je vključenih največ informativnih vsebin, in sicer vedno le monološki govorni odseki.

znaki in nejezikovni elementi.¹⁵ Vsekakor je pri izdelavi korpusa ključno, da se oblikuje na podlagi temeljitega premisleka (prim. Lengar Verovnik 2015: 102), pri čemer je treba upoštevati mnenje širše strokovne javnosti, kar jamči široko uporabnost korpusa.

Precej respondentov si želi praktično zasnovan priročnik, zato je zelo pomembno redno spremljanje in zbiranje pravorečnih težav splošnih jezikovnih uporabnikov (Tivadar 2015a: 117) in strokovnjakov, ki se poklicno ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom. Določen vpogled v pravorečne težave že zdaj omogočajo vprašanja, ki jih zastavljajo uporabniki v spletni *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Pregled tematskega področja *Glasoslovje* pokaže, da uporabnike pestijo raznovrstne pravorečne težave, in sicer od izgovora nekaterih besed (npr. *upravitelj, manj, predvsem*), naglaševanja (npr. *ebola, nadzor, adicijski, Opatija, Črnomelj*), tvorjenja posameznih glasov do problematike fonetične transkripcije.¹⁶ Vpogled v nekatere pravorečne težave jezikovnih uporabnikov nudijo tudi druge spletne strani, npr. spletna stran *Društva poklicnih radijskih in televizijskih napovedovalcev Slovenije*,¹⁷ *ŠUSS: Odgovori na jezikovna vprašanja*.¹⁸

5 Sklep

Govorno izražanje je najpogostejša in razvojno gledano prvotna oblika sporazumevanja. Pomen govornega knjižnega jezika se je s pojavom radia in televizije zelo povečal, narašča pa tudi danes, ko se povečuje število poklicev, pri katerih se pričakuje (dnevna) uporaba govornega knjižnega jezika. Govorjeni jezik ima praviloma neposrednejši in močnejši učinek kot zapisani. Pri učinkovanju in delovanju govornega knjižnega jezika ima pomembno vlogo njegova kultiviranost. Stopnja kultiviranosti knjižne izreke je lahko različna, skladno z govornim položajem, v katerem se govorec nahaja, nujen predpogoj, da sploh lahko preklapljammo med

¹⁵ Tudi sicer na Češkem posvečajo govornemu (knjižnemu) jeziku precej več pozornosti kot v Sloveniji. Denimo med letoma 2013 in 2015 so na Inštitutu za češki jezik izvajali projekt z naslovom *Izgovor neintegriranega besedja v češčini*. Pod okriljem tega projekta je bil izdelan tako sistemski opis prevzetega besedja (način podomačevanja prevzetega besedja, omahovanja, analogije) kot tudi empirični opis rabe (raziskave izgovora pri različnih skupinah govorcev). Namen projekta je bil oblikovati izhodišča za leksikografsko delo, saj trenutno na Češkem (tako kot tudi v Sloveniji, prim. eSSKJ) nastaja novi temeljni slovar češkega jezika (prim. *Kapitoly z koncepcie* 2016). Projekt je financirala javna agencija, ki podpira projekte temeljnega pomena. Eden od rezultatov projekta je spletna zbirka izgovora prevzetih besed (t. i. *Databáze výslovnostního úzu cizích slov*, dostopno 18. 12. 2017 na <https://dvucs.ff.cuni.cz/>), ki vsebuje v mednarodni fonetični abecedi IPA zapisane izgovorne različice, ki so jih dobili v raziskavi, in sicer od uravnoteženega vzorca 300 govorcev za 300 prevzetih besed. Trenutno se na Inštitutu za češki jezik izvaja projekt z naslovom *Fonologija čeških anglicizmov*, kjer se posvečajo fonološki analizi anglicizmov v češčini. Na Slovaškem pa je denimo leta 2016 izšla tretja izdaja slovaškega pravorečnega priročnika, ki je eden od štirih kodifikacijskih priročnikov za slovaški jezik (prim. Král 2016).

¹⁶ Dostopno 19. 12. 2017 na <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/category/31/glasoslovje>.

¹⁷ Dostopno 19. 12. 2017 na <http://www.drustvo-napovedovalcev.si/>.

¹⁸ Dostopno 19. 12. 2017 na <http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/>.

posameznimi uresničitvami govornega (knjižnega) jezika, pa je znanje osnovne knjižne izreke (Hůrková 1995: 8).

Čeprav so pravorečni podatki v splošnem razlagalnem slovarju nujni, je osrednji del splošnega slovarja pomenski opis uslovarjenih enot, čemur je podrejen tako prikaz slovarskega sestavka kot tudi leksikografski proces in organizacija dela. Zapletena in obenem premalo raziskana slovenska pravorečna stvarnost neizogibno potrebuje (organizirano) skrb za pravorečje, ki bi jo morali udejanjati tudi s podporo temeljnemu raziskavam govornega knjižnega jezika.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

—, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Andrej ANATOL'EVič ZALIZNJAK 1977: *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka: Slovoizmenenie*. Moskva.

Světa ČMEJRKOVÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, 2004: Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG. *Slovo a slovesnost* 65/4, 243–270.

Janez DULAR, 2003: Pravopisni kompromis ali kompromisni pravopis? *Slavistična revija* 51/2, 123–126.

eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika, 3. izdaja. Dostopno 21. 12. 2017 na www.fran.si.

Nataša GLIHA KOMAC idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Dostopno 21. 12. 2017 na <http://www.fran.si/>.

Jiřina HůRKOVÁ, 1995: *Česká výslovnostní norma*. Praga: Scientia.

Peter JURGEC, 2004: Fonologija v slovarju novejšega besedja. *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 89–101.

Kapitoly z koncepcie 2016: *Kapitoly z koncepcie akademického slovníku současné češtiny*. Ústav pro jazyk český AV ČR. Praga.

Ábel KRÁL, 2016: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Martin: Matica slovenská.

Domen KRVINA, 2017: *Sprotni slovar slovenskega jezika 2014–2017*. Dostopno 21. 12. 2017 na www.fran.si.

Tina LENGAR VEROVNIK, 2015: Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem. *Pravopisna razpotja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik. Ljubljana: Založba ZRC. 95–107.

Tanja MIRTIČ, 2014: Glasoslovni in oblikoslovni podatki v splošnem razlagalnem slovarju. *Slavia Centralis* 7/2, 86–89.

—, 2015: Pregibnostno-naglasni vzorci knjižne slovenščine. *Doktorska disertacija*. Ljubljana.

Andrej PERDIH, 2009: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*, 23. in 24. oktober 2008. Ur. Andrej Perdih. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

—, 2016: *Splošni razlagalni slovarji slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Poskusni snopič, 1964: *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Poskusni snopič*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU.

Lara REBRICA, 2004: *Besedni atlas za domače živali (BADŽ)*. 2. zvezek: Mačka in pes. *Diplomsko delo*. Ljubljana.

Jakob RIGLER, 1976: Pravopis in pravorečje v slovarju. *Naši razgledi* 25/1, 13.

Slovenska krajevna imena 1985: *Slovenska krajevna imena*. Franc Jakopin idr. Ur. Meta Sluga. Ljubljana: Cankarjeva založba.

SNB 2012: *Slovar novejšega besedja*. Dostopno 21. 12. 2017 na www.fran.si.

SP 2001: *Slovenski pravopis*. Dostopno 19. 12. 2017 na www.fran.si.

Splošne informacije 1981: *Splošne informacije za urednike SSKJ*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU, Leksikološka sekcija, tipkopis.

SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostopno 18. 12. 2017 na www.fran.si.

Cvetka ŠERUGA PREK, Emica ANTONČIČ, 2003: *Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce (knjiga in zvočna zgoščanka)*. Maribor: Aristej.

Rastislav ŠUŠTARŠIČ, 2013: Tonski potek in mesto jedra v dopolnjevalnih vprašanjih v slovenščini: ponazoritev s primeri iz govornega korpusa Gos (vprašanja z zaimkom kaj). *Aktualna vprašanja slovanske fonetike*. Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 25–33.

Hotimir TIVADAR, 2003: Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik. *Magistrsko delo*. Ljubljana, Praga.

– –, 2015a: Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju). *Pravopisna razpotja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik. Ljubljana: Založba ZRC. 109–121.

– –, 2015b: Vloga pravorečja in njegovo poučevanje v slovenskem osnovno- in srednješolskem izobraževanju. *Jezik in slovstvo* 60/3–4, 161–172.

– –, 2016: Slovenska fonetika za tuje študentke in študente. *Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 52. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 4.–15. 7. 2016. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 111–116.

Peter WEISS, 2009: Oblikoslovni podatki v slovenskem narečnem slovarju. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. Vera Smole. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 255–268.

Spletni viri

<http://ujc.dialogy.cz/>

<http://monolog.dialogy.org/>

<https://dvucs.ff.cuni.cz/>

<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/category/31/glasoslovje>

<http://www.drustvo-napovedovalcev.si/>

<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/>

<http://www.korpus-gos.net/>

<http://www.gigafida.net/>

ORTHOEPIC PROBLEMS FROM THE STANDPOINT OF GENERAL LEXICOGRAPHY

The article first displays orthoepic data in the general explanatory dictionary and in continuation discusses the analysis of the survey question and sub-question, which were raised with the intent of establishing the need for an orthoepic manual amongst those employed in the media sector, theatres and film production industry. At the same time, the article aims at establishing whether orthoepic data in existing manuals, especially in the general explanatory dictionary, satisfy the needs of their users. Based on answers given to the sub-question “*Do you need an orthoepic manual at your work?*”, a great need for a specialised orthoepic manual was detected, which also shows the awareness of the users about the important social role of the spoken Standard Slovene. With answers to the sub-question “*What contents and questions should it contain?*”, problem areas were composed that in the opinion of respondents should be contained in the orthoepic manual. The answers include several different areas, with most of them concerning the problems of proper accentuation and pronunciation. Some other (orthoepic) topics were also addressed, such as sentence phonetics, the problems of loanwords and language varieties of the spoken (Standard) Slovene language. The respondents often pointed out that they wished a practically designed manual with short and concise rules and highlighted exceptions, as well as modern guidelines in the spoken standard language. Several respondents believe that the manual should be designed for the use in the web-based environment, and that it should be prepared in close cooperation with the language users. For this reason, continuous collection of problems detected by general language users as well as experts dealing with the spoken Standard language is very important. The problem areas alone indicate that the general dictionary does not offer all orthoepic data that those employed in the media sector, theatres and film production industry would need at their work. Therefore, an independent specialised manual that would be initially limited to orthoepically problematic lexis must be designed. The performed research presents a starting point and an initiative for a wider and more thorough research of this kind. The last part of the article emphasises the deficiency of relevant material and thorough research of Standard Slovene language.

Slovenska jezikovna infrastruktura kot jezikovnopolitično vprašanje: potrebe in pričakovanja jezikovnih uporabnikov

NINA LEDINEK

*Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, NLedinek@zrc-sazu.si*

1.04 Strokovni članek – 1.04 Professional Article

V prispevku se s stanjem na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture ukvarjam kot z jezikovnopolitičnim vprašanjem. Prispevek prinaša analizo aktualne pravne, finančne in organizacijske ureditve področja, predstavlja pa tudi ključne izsledke o infrastrukturnih potrebah uporabnikov, kot so bile prepoznane na podlagi analize in interpretacije podatkov iz ankete, izvedene v okviru projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*.

The article deals with Slovene language infrastructure as a language-policy issue. It presents an analysis of the current legal, financial and organizational arrangements in the field of language infrastructure, as well as key findings on users' infrastructural needs, as identified on the basis of the analysis and interpretation of data from the survey conducted within the framework of the *Language Policy of the Republic of Slovenia and the Needs of Users* project.

Ključne besede: sociolingvistika, jezikovna politika, status jezika, korpus jezika, jezikovni viri, jezikovne tehnologije

Key words: sociolinguistics, language policy, language status, language corpus, language resources, language technologies

0 Uvod

V prispevku so parametri aktualne slovenske jezikovne politike presojani z vidika opremljenosti jezikovne skupnosti v Republiki Sloveniji (RS) z jezikovnimi viri in jezikovnimi tehnologijami. Stanje na infrastrukturnem področju analiziram glede na aktualno pravno ureditev področja in opozarjam na prepoznane finančne in organizacijske pomanjkljivosti. Potrebe in pričakovanja uporabnikov v zvezi s slovensko jezikovno infrastrukturo¹ ugotavljam na podlagi analize in interpretacije podatkov iz spletne ankete *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr.

¹ Z izrazom *slovenska jezikovna infrastruktura* imenujem infrastrukturne enote (torej jezikovne vire, tehnologije, portale ipd.) za slovenski jezik, hkrati pa tudi druge infrastrukturne enote, relevantne za jezikovno skupnost v RS in za slovensko jezikovno skupnost zunaj meja RS.

2017b),² ki je bila izvedena v okviru projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (Ahačič idr. 2017a),³ in ugotovitev v Gliha Komac, Kovač (2018).

V *Poročilu o izvajanju akcijskih načrtov za jezikovno izobraževanje in za jezikovno opremljenost, sprejetih na podlagi Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018, za leto 2016* (v nadaljevanju: NPJP 2016) je v nekaj odstavkih dolgem poglavju Priporočila Vladi Republike Slovenije zapisano:

Medtem ko se dejavnosti v okviru jezikovnega izobraževanja, ki so opredeljene v Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018 in v na njej temelječem Akcijskem načrtu za jezikovno izobraževanje, v veliki meri izvajajo ali so v načrtu, pa ugotavljamo veliko manjši delež izvedenih dejavnosti na področju jezikovne opremljenosti.

Zato Vladi Republike Slovenije predlagamo, da poveča finančna sredstva predvsem za izvajanje aktivnosti na področju jezikovne opremljenosti, opredeljene v Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018 in v na njej temelječem Akcijskem načrtu za jezikovno opremljenost.

Predlagamo, da se posebna pozornost nameni predvsem razvoju slovenščine v digitalnem okolju. Na tem področju sta ključni uskladitev delovanja ministrstev in vladnih služb ter zagotovitev večjega deleža sredstev za te namene. Poiskati je treba nov model financiranja in spremljanja jezikovnih virov in tehnologij, ki bo na podlagi intenzivnega dialoga z različnimi deležniki vodil v smer večjega metodološkega in tehničnega poenotenja in povezljivosti ter večje preglednosti in usklajenosti financiranja in spremljanja. (NPJP 2016: 157)

1 Slovenska jezikovna infrastruktura z vidika aktualne pravne ureditve področja in financiranja ter organizacije infrastrukturne dejavnosti

Sklepi NPJP 2016 opozarjajo na (nekatero) najbolj ključno težavo na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture. Izpostavljeno je, da se infrastrukturne naloge izvajajo v premajhnem obsegu, da je oblikovanje slovenske jezikovne infrastrukture finančno najslabše podprto področje slovenske jezikovne politike in da je model financiranja (nekaterih aktivnosti) neustrezen, poročilo pa opozarja tudi na organizacijske zadrege (NPJP 2016: 157).

1.1 Pravna ureditev področja

Krovni pravni dokument, ki ureja javno rabo slovenščine v RS, v njenem okviru pa tudi dejavnosti na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture, je *Zakon o javni rabi slovenščine* (v nadaljevanju: ZJRS). S 4. členom ZJRS država ohranja status jezika z oblikovanjem dejavne jezikovne politike, ki vključuje zagotavljanje pravnih podlag za njegovo rabo, hkrati pa stalno znanstvenoraziskovalno spremlja jezikovno življenje, širi jezikovne zmožnosti govorcev ter skrbi za razvoj slovenščine in za kulturo jezika sploh. Način in obseg izvajanja določb 4. člena ZJRS za posamezno petletno obdobje v skladu z 28. členom ZJRS natančneje

² Odziv na anketni vprašalnik prinaša Logar idr. (2017).

³ <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>.

določa nacionalni program za jezikovno politiko – infrastrukturno dejavnost aktualnega programskega obdobja podrobneje opredeljujeta *Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018* (v nadaljevanju: *Resolucija o NPJP 2014–2018*) in iz nje izhajajoči *Akcijski načrt za jezikovno opremljenost* (v nadaljevanju: ANJO). Gre za natančno določene ukrepe na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture, višino sredstev, ki jih je za predvidene naloge treba priskrbeti, in način njihovega zagotavljanja. V skladu s 26. členom ZJRS je za nadzor nad izvajanjem določb ZJRS zadolženo zlasti Ministrstvo za kulturo RS, za naloge na konkretnih področjih pa tudi druga ministrstva, ki so pristojna za posamezna področja, kjer so z zakonom določene obveznosti glede rabe slovenščine. Vlada RS glede na 28. člen ZJRS nadzira izvajanje *Resolucije o NPJP 2014–2018* in ANJO, o tem pa redno obvešča Državni zbor RS, ki redno spremlja izvajanje nacionalnega programa za jezikovno politiko.

Pravni okvir, ki omogoča (učinkovito) izvajanje infrastrukturne dejavnosti, obstaja. Odgovornosti in pristojnosti glede izvajanja določb ZJRS in programskih dokumentov ter nadzora nad njihovim izvajanjem so jasno določene,⁴ kljub temu pa se infrastrukturne naloge, določene v *Resoluciji o NPJP 2014–2018* in ANJO, ne izvajajo oziroma se izvajajo v izjemno omejenem obsegu (prim. NPJP 2014; NPJP 2015; NPJP 2016). Izvedene so predvsem tiste naloge, ki so v okviru rednih nalog posameznih ministrstev in drugih organov že načrtovane in sistemsko financirane iz državnega proračuna (NPJP 2014: 9), ne glede na njihovo prioriteto.

Dejstvo je, da se infrastrukturne naloge ne izvajajo. *Resolucija o NPJP 2014–2018* ni pravno zavezujoč dokument, zato sankcij v primeru njenega neuresničevanja ni. Aktualni pravni okvir, ki jezikovnopolitične naloge opredeljuje v okviru programskih dokumentov, sicer omogoča bolj natančno definiranje jezikovnopolitičnih nalog, kot bi bilo to mogoče v okviru zakonskih določil, vendar pa ne zagotavlja izvrševanja nalog. Poskrbeti je torej treba predvsem za izvajanje določb programskih dokumentov in predpisov, poleg tega bi bilo v ZJRS smiselno dodati člen o tem, da RS sistematično spodbuja in skrbi za razvoj slovenske jezikovne infrastrukture, podobno kot 13. člen ZJRS opredeljuje področje jezikovnega izobraževanja.

1.2 *Financiranje in organizacija infrastrukturne dejavnosti*

Oblikovanje jezikovne infrastrukture v ZJRS ni posebej izpostavljeno. Na celovito in sistematično ureditev področja – tudi s pravnega, finančnega in organizacijskega vidika – sta formalno opozorila šele *Resolucija o NPJP 2014–2018* in ANJO, zato tudi financiranje infrastrukturne dejavnosti (še) ni ustrezno urejeno. Na izrazito neenakomeren obseg financiranja jezikovnopolitičnih dejavnosti, ki jih operativno pokrivata *Akcijski načrt za jezikovno izobraževanje* in ANJO, kažeta že poročili o

⁴ Iz diktije 26. in 27. člena ZJRS, predvsem pa iz 2. člena podzakonskega predpisa, izhajajočega iz 27. člena ZJRS, je mogoče sklepati, da so jezikovnopolitične naloge, vsaj kot jih z vidika nadzora nad jezikovnopolitičnimi aktivnostmi podrobneje določa ZJRS, razumljene premalo obširno in celostno, saj so omejene zlasti na sistematično spremljanje izvajanja določb o slovenščini v javni rabi v vseh zakonih in izvršilnih predpisih. Sistematična in dejavna državna jezikovna politika pa zahteva obsežnejši in bolj celosten angažma.

izvajanju nacionalnega programa za jezikovno politiko za leti 2014 in 2015 (NPJP 2014; NPJP 2015), poročilo za leto 2016 pa poudarja, da je infrastrukturno področje eno od finančno najslabše podprtih področij slovenske jezikovne politike⁵ (NPJP 2016: 157).

Glede na trenutno veljavne pravne podlage (ANJO 2015: 4) je za večino infrastrukturnih dejavnosti predvideno projektno financiranje. Taka oblika financiranja je problematična za oblikovanje velikega števila infrastrukturnih enot, zlasti temeljnih jezikovnih priročnikov slovenščine (npr. pravopisnih pravil in pravopisnega slovarja, znanstvene slovnice, splošnega razlagalnega slovarja, pravorečnega priročnika, splošne dialektologije itd.), ki so praviloma rezultat dolgotrajnih, bazičnih jezikoslovnih raziskav. Njihovo oblikovanje pogosto traja dlje od obdobja, ki ga predpostavljajo projektni razpisi; navadno je za pripravo temeljnih jezikovnih priročnikov potrebno več časa, kot ga zajema vsakokratni nacionalni program za jezikovno politiko. Za pripravo takih jezikovnih virov bi bilo smiselno sistemsko in namensko zagotavljati sredstva iz državnega proračuna, in sicer na način, da so ta dolgoročno in kontinuirano namenjena neposredno institucijam, ki se glede na svoje ustanovne akte oziroma obstoječe delovne programe sistematično in dolgoročno ukvarjajo z oblikovanjem specifičnega segmenta jezikovne infrastrukture in izkazujejo ustrezne strokovne reference; nad izvajanjem aktivnosti (v vsebinskem in finančnem smislu) bi bilo potrebno vzpostaviti ustrezen nadzor.

Delo na segmentih infrastrukturne dejavnosti, kjer je to vsebinsko smiselno,⁶ bi bilo treba zastaviti bolj dolgoročno (podobno kot na področju jezikovnega izobraževanja). Za izvajanje konkretnih jezikovnopoličnih nalog je potrebno pooblastiti institucije, ki pri oblikovanju specifičnih tipov infrastrukturnih enot delujejo dolgoročno in kontinuirano ter izkazujejo ustrezne strokovne reference – za oblikovanja takih virov so bile ustanovljene nekatere javne ustanove, ustreznost njihovega dela pa je treba skrbno nadzorovati. Bolj dolgoročno zastavljen program dela bi omogočil kontinuiteto dela na posameznih področjih oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture, to pa bi povečalo kakovost nastalih jezikovnih virov in tehnologij, hkrati pa bi imeli za izdelavo posameznih infrastrukturnih enot vedno na voljo usposobljen in izkušen specializiran kader. Dolgoročno vzpostavljeno delo na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture bi znižalo tudi stroške.

Obstoječi sistem financiranja infrastrukturne dejavnosti sili izvajalce, da se nenehno potegujejo za izvajanje vsebinsko raznolikih infrastrukturnih nalog, saj je projektno pridobivanje sredstev predpogoj za obstoj raziskovalnih institucij. Strokovnjaki, ki pri vzpostavljanju jezikovne infrastrukture sodelujejo, so zato v

⁵ V poročilu za leto 2015 je npr. zapisano: »Cilji ANJO se v letu 2015 še niso začeli realizirati, ker so bila raziskovalna in razvojna sredstva razdeljena že pred sprejetjem akcijskega načrta.« (NPJP 2015: 19) Na težavo opozarja tudi ANJO (2015: 19): »Generalna pripomba: navedene akcije so finančno ovrednotene, njihova izvedba v predvidenih časovnih okvirih pa bo odvisna od uspešnosti prijav na javnih razpisih in razpoložljivosti proračunski sredstev v ta namen. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport ter Ministrstvo za kulturo v proračunih za leto 2016 in 2017 nimata načrtovanih posebnih dodatnih sredstev za izvedbo navedenih akcij.«

⁶ Za določene infrastrukturne dejavnosti je projektno organizirano delo primerno, zato spremembe niso potrebne.

položaju, ki je podoben prekarnemu, to pa zmanjšuje kvaliteto rezultatov. Kontinuiteta dela, ki je v veliki meri znanstvenoraziskovalno, je porušena, poraba sredstev pa se povečuje, saj mora vsak izvajalec na novo izobraziti kader, zagotoviti ustrezno infrastrukturo ter tehnološko podporo za izvedbo nalog. V obstoječem modelu financiranja se velik del sredstev, ki bi jih bilo mogoče porabiti namensko, za oblikovanje slovenske jezikovne infrastrukture, porablja že za pripravo projektnih prijav, sodelovanje med strokovnjaki za posamezno strokovno področje pa je zaradi njihovega delovanja v konkurenčnih institucijah pogosto oteženo ali onemogočeno.

Opozoriti je potrebno na vprašanje, kdo naj bodo nosilci slovenske jezikovne politike. Glede na trenutno veljavni pravni okvir, določen (zlasti) s programskimi dokumenti, so aktualni nosilci jezikovnopoličnih nalog državni organi in nekateri nosilci javnih pooblastil, ne pa tudi institucije, ki po ustanovnih aktih in delovnih programih opravljajo različne jezikovnopolične naloge. Za izvajanje konkretnih infrastrukturnih nalog javni organi po veljavnih postopkih (tj. v okviru projektnih razpisov) izberejo najprimernejšega izvajalca (Resolucija o NPJP 2014–2018: poglavje 1.4).

Zastavlja se vprašanje, ali je aktualna ureditev optimalna. Analiza uresničevanja *Resolucije o NPJP 2007–2011* je pokazala, da javni uslužbenci s parametri slovenske jezikovne politike niso dobro seznanjeni, zato za izvajanje nalog ne dajejo ustreznih vsebinskih in organizacijskih pobud, za oblikovanje jezikovne infrastrukture pa ne zagotavljajo (zadostnih) finančnih sredstev (Resolucija o NPJP 2014–2018: poglavje 1.4). Podobno stanje ugotavljajo tudi poročila o izvajanju nacionalnega programa za jezikovno politiko za leta 2014, 2015 in 2016 (NPJP 2014: 9), čeprav *Resolucija o NPJP 2014–2018* (prim. poglavje 1.4) predvideva pripravo izobraževalnega gradiva o jezikovnopoličnih nalogah in načinih njihovega izvajanja za javne uslužbence. Posebno izobraževanje je načrtovano tudi za člane medresorske delovne skupine za spremljanje izvajanja jezikovne politike RS, s čimer naj bi uslužbenci pridobili ustrezno znanje o okvirih jezikovnopoličnega delovanja ter usmeritvah in ciljnih aktualnega jezikovnopoličnega programa ter tako prevzemali organizacijsko in proračunsko odgovornost za izvajanje jezikovnopoličnih nalog ter dajali tudi vsebinske pobude.⁷

Sistematično in celovito izvajanje jezikovnopoličnih nalog je zelo zahtevna naloga, zato bi morali pri njihovem uresničevanju poleg državnih organov sodelovati tudi strokovnjaki za jezikoslovje, pravo in druge stroke, ki se na izobraževalnih, raziskovalnih in drugih ustanovah operativno in raziskovalno ukvarjajo z jezikovnopoličnimi vprašanji. Javni uslužbenci kljub dodatnemu izobraževanju ne morejo imeti enakega znanja kot strokovnjaki specialisti za jezikovnopolična vprašanja, ki bo morali biti (vsaj nestalni) člani novoustanovljene medresorske delovne skupine za spremljanje izvajanja jezikovne politike RS. Smotrno se zdi, da bi bile med nosilci jezikovnopoličnih nalog, opredeljenih v programskih dokumentih, tudi raziskovalne in druge institucije, ki se sistematično, ciljno in dolgoročno ukvarjajo z jezikovnim izobraževanjem, oblikovanjem jezikovne infrastrukture ter drugimi

⁷ V poročilu o izvajanju nacionalnega programa za jezikovno politiko za leto 2014 je sicer opozorjeno, da za izobraževanje javnih uslužbencev, kot je predvideno v *Resoluciji o NPJP 2014–2018*, ni na voljo zadostnih finančnih sredstev (NPJP 2014: 12).

dejavnostmi, relevantnimi za slovensko jezikovno politiko. Istovrstne institucije bi dolgoročno lahko prevzele tudi vlogo izvajalcev konkretnih jezikovnopoličnih nalog. Strokovnjaki za posamezna jezikovnopolična področja bi tako prevzeli vsebinsko pobudo za jezikovnopolične naloge, (drugi) javni uslužbenci pa bi v skladu s svojimi pristojnostmi prevzeli zlasti organizacijske in proračunske obveznosti za izvedbo nalog.

2 Slovenska jezikovna infrastruktura glede na potrebe in pričakovanja jezikovnih uporabnikov

Naloge, opredeljene v *Resoluciji o NPJP 2014–2018* in ANJO, niso prioriteno razvrščene, kar močno ovira izvajanje jezikovnopoličnih nalog na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture glede na trenutne možnosti financiranja dejavnosti in organizacijske ovire. Določitev infrastrukturnih dejavnosti glede na njihovo relevantnost in oblikovanje nabora infrastrukturnih enot, ki bi jih bilo treba oblikovati ali posodobiti prednostno, sta nujni predpostavki za optimalen razvoj jezika. Jezikovno skupnost v RS oziroma uporabnike slovenščine sploh je potrebno (prednostno) opremiti z jezikovno infrastrukturo, ki jo ti najbolj potrebujejo, nato pa oblikovano infrastrukturo ustrezno nadgrajevati in posodabljati. Hierarhizacija infrastrukturnih nalog mora temeljiti na sistematični in celoviti študiji potreb različnih ciljnih skupin uporabnikov in biti celostno podprta z znanstvenimi spoznanji.

Najobširnejša in najcelovitejša slovenska sociolingvistična raziskava, ki prinaša tudi tovrstne podatke, je bila izvedena v okviru projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (Ahačič idr. 2017a). Izsledki raziskave nudijo vpogled v aktualne jezikovne prakse jezikovne skupnosti v RS in jezikovnih uporabnikov slovenščine zunaj njenih meja ter prinašajo sintezo potreb in pričakovanj jezikovnih uporabnikov, zato lahko predstavljajo izhodišče, ki omogoča nadaljnje načrtovanje slovenske jezikovne politike.

2.1 Ugotavljanje prioritet na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture

Ključno vprašanje, ki si ga je z vidika oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture treba zastaviti in na katerega smo iskali odgovore tudi s pomočjo spletne ankete,⁸ je, katere jezikovne vire, tehnologije in druge infrastrukturne enote je treba oblikovati ali posodobiti prednostno, da bomo lahko uspešno oblikovali korpus jezika, gradili znanje jezika in ohranjali njegov status. Na vprašanja o stanju aktualne slovenske jezikovne infrastrukture so odgovarjali vsi anketiranci. Dodatna vprašanja so bila namenjena anketirancem, ki se z raziskovanjem jezika in/ali oblikovanjem jezikovnih virov in tehnologij ukvarjajo poklicno in raziskovalno, ter poklicnim prevajalcem in tolmačem.⁹

⁸ V vprašalniku o infrastrukturnih potrebah in pričakovanjih uporabnikov je le omejeno število vprašanj skladno z željami financerja.

⁹ Podatkov o prepoznanih specialnih potrebah te skupine anketirancev prispevek ne prinaša.

Temeljne potrebe in pričakovanja jezikovnih uporabnikov so v vprašalniku ugotavljane s tremi tipi vprašanj. Vsi anketiranci so odgovarjali na vprašanja o tem, katere jezikovne vire, tehnologije in druge infrastrukturne enote poznajo in kako pogosto jih uporabljajo, in katere jezikovne vire, tehnologije in druge infrastrukturne enote najbolj pogrešajo. Raziskovalci jezika in oblikovalci jezikovnih virov in tehnologij so bili še dodatno vprašani, katere so prioritete naloge na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture.

Interpretacija anketnih odgovorov omogoča identifikacijo okvirnega nabora enot, ki so za jezikovno skupnost v RS, sodeč po odgovorih v anketi, najbolj relevantne in jih je treba prednostno načrtovati in financirati. Nekoliko nižji relativni delež uporabe določene infrastrukturne enote še ne pomeni, da ta infrastrukturna enota za razvoj jezika in za njegove uporabnike ni pomembna. Lahko je npr. zelo pomembna za raziskovanje jezika ali pa se uporablja kot podporni vir, ki je nujno potreben, da bi na njegovi osnovi lahko oblikovali vir, ki ima zelo visok relativni delež uporabe. Seveda pa velja obratno. Če ima neka infrastrukturna enota visok relativni delež uporabe, zlasti če jo redno in pogosto uporabljajo različne ciljne skupine jezikovnih uporabnikov, to pomeni, da gre za enoto, ki sodi v prioritetni nabor enot, ki jih je treba oblikovati in posodabljeni čim bolj redno (in pred enotami, ki so v hierarhiji prioritet umeščene nižje) in za to sistematično namenjati proračunska sredstva. Pri oblikovanju prioritete nabora infrastrukturnih enot je poleg izkazanih potreb in pričakovanj širše jezikovne skupnosti treba upoštevati tudi stališča in priporočila strokovnjakov, posebno pozornost pa je treba namenjati potrebam manjših in specializiranih segmentov jezikovne skupnosti, ki potrebujejo posebno zaščito – gre za prioritete jezikovnih uporabnikov s posebnimi potrebami.

2.1.1 Potrebe in pričakovanja »splošnih uporabnikov«

Infrastrukturne potrebe in pričakovanja širše jezikovne skupnosti v RS smo prepoznavali s pomočjo vprašanj o tem, katere jezikovne vire, tehnologije in druge infrastrukturne enote anketiranci poznajo in kako pogosto jih uporabljajo, ter z vprašanjem, katere infrastrukturne enote najbolj pogrešajo. Na vprašanja o pogostosti rabe slovenskih jezikovnih priročnikov je v povprečju odgovarjalo nekaj več kot 3000 anketirancev.

Skoraj vsi anketiranci poznajo *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenski pravopis*, *Slovensko slovnico*, slovar(je) tujk ter dvojezične slovarje. Več kot 30 % anketirancev ne pozna terminoloških in etimoloških slovarjev, *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika*, *Slovarja slovenskih frazemov* ter narečnih jezikovnih virov. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* uporablja 97 % vprašanih, *Slovenski pravopis* 92 %, slovar(je) tujk 88 %, dvojezične slovarje 85 %, *Slovensko slovnico* 81 %, 69 % uporabnikov pa posega tudi po terminoloških slovarjih. Anketiranci navajajo, da navedene priročnike uporabljajo vsakodnevno ali vsaj enkrat na teden, in sicer najpogosteje vsak dan dvojezične slovarje in *Slovar slovenskega knjižnega jezika*.

Anketiranci so pod oznako *drugo* naštevati priročnike, ki jih pogosto uporabljajo, a niso naštetih na seznamu. Na prvem mestu je portal Fran, sledijo pa različni spletni slovarji oziroma (večjezični) slovarski portali (npr. Termania, Linguee, PONS, Wiktionary), tuji enojezični razlagalni slovarji, spletne terminološke zbirke

(npr. Evroterm, IATE) ter priročniki, ki imajo (večinoma) nekoliko bolj specializiran krog naslovnikov (npr. zgodovinski slovarji slovenščine, vezljivostni slovar slovenščine, *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, Pleteršnikov slovar, leksikon slovenskih krajevnih imen). Anketiranci pogosto omenjajo zbirne portale, kar kaže, da med specializiranimi (priročniškimi) viri ali ne razlikujejo ali pa se jim razlike ne zdijo relevantne.

Preglednica 1: Pogostost uporabe jezikovnih priročnikov

<i>Kako pogosto uporabljate našete priročnike?</i>						
	ne poznam	nikoli	enkrat ali nekajkrat na leto	enkrat ali nekajkrat na mesec	enkrat ali nekajkrat na teden	enkrat ali nekajkrat na dan
Slovar slovenskega knjižnega jezika	0 %	3 %	27 %	33 %	26 %	11 %
Slovenski pravopis	0 %	8 %	37 %	30 %	17 %	7 %
Slovenska slovnica	1 %	18 %	45 %	24 %	10 %	2 %
terminološki slovarji za različna strokovna področja	7 %	24 %	32 %	22 %	11 %	4 %
slovarji tujk	1 %	11 %	46 %	30 %	10 %	2 %
Slovar slovenskih frazemov	14 %	41 %	31 %	10 %	4 %	1 %
Sinonimni slovar slovenskega jezika	16 %	40 %	28 %	10 %	4 %	1 %
slovenski etimološki slovarji	10 %	35 %	37 %	12 %	4 %	1 %
dvojezični slovarji	2 %	13 %	22 %	26 %	24 %	12 %
Slovenski lingvistični atlas	32 %	50 %	14 %	3 %	1 %	0 %
narečni slovarji	19 %	55 %	21 %	3 %	1 %	0 %
drugo	40 %	30 %	8 %	8 %	8 %	6 %

Podatki o prepoznavnosti infrastrukturnih enot in pogostosti njihove rabe so zbrani tudi za jezikovne tehnologije, portale, korpuse in druge nepriročniške infrastrukturne enote. Na vprašanja je v povprečju odgovarjalo približno 2950 anketirancev.

Anketiranci najbolj pogosto uporabljajo portal Fran (55 % anketirancev) in Jezikovno svetovalnico Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (40 % anketirancev), sledijo pa Termania, Evrotermu, korpus Gigafida ter Terminološka svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Med jezikovnimi tehnologijami anketiranci najpogosteje uporabljajo črkovalnik v urejevalniku besedil (78 % anketirancev) in slovnični pregledovalnik (63 % anketirancev), pogosto tudi strojni prevajalnik (43 % anketirancev).

Po ostalih naštetih nepriročniških virih in tehnologijah segajo anketiranci razmeroma redko, v povprečju jih uporablja manj kot 20 %, mnoge celo manj kot 10 % vprašanih. Ker gre v več primerih za specializirane vire (npr. orodje NoSketch Engine, korpus Janes), v izhodišču namenjene ožjemu krogu naslovnikov, rezultati ankete niso presenetljivi. Opozoriti sicer velja, da imajo nekatere tehnologije, npr. orodji za samodejno prepoznavanje in sintezo govora, precej večji potencial uporabe z vgradnjo v druga orodja in storitve, kot samostojna orodja so manj uporabne.

V splošnem lahko ugotovimo, da imajo, sodeč po anketi, priročniki večji relativni delež uporabnikov kot jezikovni portali, korpusi in tehnologije. Izjemi sta osnovni jezikovni tehnologiji, tj. avtomatski slovnični pregledovalnik in črkovalnik, ki ju vsakodnevno uporablja približno tretjina oziroma četrtnina anketirancev, ter strojni prevajalnik. Portal Fran vsak dan uporablja 13 % anketirancev, dvojezične

slovarje 12 % anketirancev in temeljni razlagalni slovar 11 % anketirancev. Anketa kaže, da so najpogosteje uporabljeni temeljni viri in tehnologije ter viri z interpretiranimi jezikovnimi podatki, specializirane infrastrukturne enote pa imajo razmeroma majhen delež uporabnikov.

Preglednica 2: Pogostost uporabe nepriročniških infrastrukturnih enot

Kako pogosto uporabljate našete vire in orodja?						
	ne poznam	nikoli	enkrat ali nekajkrat na leto	enkrat ali nekajkrat na mesec	enkrat ali nekajkrat na teden	enkrat ali nekajkrat na dan
Fran	35 %	11 %	11 %	15 %	16 %	13 %
Termania	53 %	19 %	10 %	8 %	7 %	3 %
Terminologišče	61 %	22 %	9 %	4 %	3 %	1 %
Evroterm	54 %	21 %	11 %	7 %	5 %	3 %
Pedagoški slovnični portal	61 %	25 %	11 %	3 %	1 %	0 %
Jezikovna Slovenija	60 %	24 %	11 %	3 %	1 %	0 %
korpus Gigafida	57 %	19 %	9 %	6 %	5 %	3 %
korpus Gos	68 %	23 %	6 %	2 %	1 %	0 %
korpus Janes	69 %	24 %	4 %	2 %	0 %	0 %
korpus Kres	68 %	23 %	5 %	2 %	1 %	0 %
korpus Lektor	64 %	22 %	9 %	3 %	1 %	0 %
korpus Nova beseda	59 %	21 %	11 %	6 %	2 %	1 %
korpus Šolar	66 %	25 %	6 %	2 %	1 %	0 %
Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU	36 %	24 %	20 %	13 %	6 %	2 %
Terminološka svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU	40 %	28 %	18 %	9 %	4 %	1 %
črkovalnik v urejevalniku besedil	9 %	13 %	12 %	13 %	19 %	33 %
avtomatski slovnični pregledovalnik	15 %	22 %	11 %	11 %	17 %	23 %
konkordančnik NoSketch Engine	70 %	24 %	3 %	2 %	1 %	0 %
orodje za samodejno prepoznavanje govora	47 %	43 %	7 %	2 %	1 %	1 %
orodje za samodejno prepoznavanje govorcev	51 %	45 %	3 %	1 %	0 %	0 %
orodje za sintezo govora	53 %	42 %	4 %	1 %	0 %	0 %
strojni prevajalnik	28 %	28 %	16 %	14 %	10 %	3 %
drugo	55 %	31 %	4 %	5 %	3 %	2 %

Anketiranci so odgovarjali tudi na vprašanja odprtega tipa, katere infrastrukturne enote najbolj pogrešajo in bi jih bilo zato treba razviti ali prednostno posodobiti. Želje in potrebe je izrazilo 879 anketirancev. Kvantitativni prikaz predstavljenih izraženih potreb (v odstotkih) se nanaša na odgovore, v katerih so anketiranci povedali, da potrebujejo naslednje infrastrukturne enote:¹⁰ (1) terminološke slovarje (12 % odgovorov), tudi dvojezične; (2) (posodobljen in poenostavljen) pravopis

¹⁰ Približno 14 % anketirancev je pojasnilo, da ne pogrešajo nobenega jezikovnega vira ali tehnologije, ali so odgovorili *ne vem*, ali pa je bil njihov odgovor nejasen – takih odgovorov v izraženih deležih nismo upoštevali.

(10 % odgovorov) in usklajena pravila v pravopisnem in razlagalnem slovarju; (3) znanstveno in šolsko slovnico (9 % odgovorov); enojezični razlagalni slovar (9 % odgovorov), ki se bo redno dopolnjeval in posodabljal; (4) dvojezične slovarje (6 % odgovorov); (7) sinonimni slovar (5 % odgovorov), ki bo prosto dostopen in njegovo preprostejšo različico; (8) pravorečni priročnik (4 % odgovorov).

Nekoliko redkeje je bila pri anketirancih izražena še želja po tezavru (1,5 % odgovorov), slovarju slovenskih krajevnih imen (1 % odgovorov), lektorskem priročniku (1 % odgovorov), frazeološkem slovarju (1 % odgovorov) in slovarju kolokacij (1 % odgovorov). Manj kot en odstotek anketirancev (za vsak navedeni vir) si želi šolski razlagalni slovar, slovar slovenskega znakovnega jezika, slogovni priročnik, etimološki slovar, priročnik za poučevanje slovenščine kot drugega oziroma tujega jezika, slovar tujk ipd.

Skupno 13 % anketirancev želi nove in izpopolnjene jezikovne tehnologije, enoten jezikovni portal za (vse) baze podatkov, različne jezikovne korpuse ter (vse) jezikovne priročnike v elektronski obliki. Nove in nadgrajene jezikovne korpuse (različnih tipov) si želi približno 2 % vprašanih, kvaliteten strojni prevajalnik pogreša 3 % anketirancev, želijo pa tudi kakovostne slovnicične pregledovalnike (2 %). Približno 1 % anketirancev pogreša prepoznavnik govora (za potrebe govornega narekovanja ali pa na prenosnih telefonih) in različne oblike portalov, ki bi predstavljali ustrezno izgovarjavo besed. Opazna je tudi skupina uporabnikov s posebnimi potrebami, ki želijo izboljšane sinteze govora v komunikatorjih ter zvočno podnaslavljanje multimedijskih vsebin.

Ugotavljam, da se anketni podatki o pogostosti rabe jezikovnih priročnikov v veliki meri ujemajo s podatki o neposredno izraženih potrebah anketirancev. Predstavljeni podatki kažejo okvirno podobo, katere so prioritete naloge na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture.

2.1.2 Stališča raziskovalcev in/ali razvijalcev jezikovnih virov ter tehnologij¹¹

S pomočjo dodatnih vprašanj za strokovnjake, ki se poklicno ukvarjajo z raziskovanjem jezika in/ali oblikovanjem jezikovnih virov in tehnologij, smo ugotavljali, katere so po njihovem mnenju prioritete na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture. Infrastrukturne enote so bile razdeljene v štiri skupine, in sicer na slovarske priročnike, druge jezikovne priročnike, korpuse in druge podatkovne zbirke ter jezikovne tehnologije. Anketirance smo prosili, da pri vsaki od posameznih skupin infrastrukturnih enot izberejo (največ) štiri enote, za katere menijo, da so za razvoj slovenščine in ohranjanje njenega statusa najbolj pomembne in bi jih morali prednostno oblikovati ali posodobiti.¹² Na specialistična vprašanja je v povprečju odgovarjalo nekaj več kot 110 anketirancev.

¹¹ Pri interpretaciji anketnih odgovorov je treba upoštevati le 11 % delež anketirancev, ki se ukvarjajo (tudi) z razvijanjem jezikovnih tehnologij. Gre za precej nižji odstotek kot pri anketirancih, ki se poklicno ukvarjajo z raziskovanjem jezika in/ali oblikovanjem jezikovnih virov.

¹² Skupine so bile določene glede na skupne tipološke značilnosti posameznih infrastrukturnih enot. Delitev je omogočala, da je bilo število enot, med katerimi so anketiranci pri vsakem

Preglednica 3: *Prioritete slovenske jezikovne infrastrukture – slovarski priročniki*

Kateri slovarji so po Vašem mnenju najpomembnejši za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?		
	število odgovorov	delež odgovorov (%)
splošni razlagalni slovar	90	77 %
pravopisni slovar	85	73 %
pravorečni slovar	40	34 %
frazološki slovar	23	20 %
slovar sinonimov	23	20 %
etimološki slovar	22	19 %
šolski razlagalni slovar	22	19 %
slovar tujk	20	17 %
tezaver	15	13 %
narečni slovar	11	9 %
zgodovinski slovar	8	7 %
drugo	4	3 %

Preglednica 4: *Prioritete slovenske jezikovne infrastrukture – neslovarski priročniki*

Kateri drugi priročniki so po Vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?		
	število odgovorov	delež odgovorov (%)
pravopisna pravila	81	72 %
znanstvena slovnica slovenščine	66	59 %
pravorečni priročnik	48	43 %
šolska slovnica	48	43 %
šolski pravopis	33	29 %
slogovni priročnik	33	29 %
zgodovinska slovnica	19	17 %
nova dialektologija	17	15 %
lingvistični atlas	12	11 %
drugo	5	4 %

Strokovnjaki so opredelili pripravo pravorečnih priročnikov kot eno od prioritet na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture, čeprav v aktualnem ANJO pravorečna problematika z vidika konkretnih akcij ni omenjena.

Preglednica 5: *Prioritete slovenske jezikovne infrastrukture – korpusi in podatkovne zbirke*¹³

Kateri korpusi, podatkovne zbirke so po Vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?		
	število odgovorov	delež odgovorov (%)
referenčni pisni korpus knjižnega jezika	89	82 %
referenčni govorni korpus knjižnega jezika	69	64 %

od vprašanj izbirali, razmeroma primerljivo, hkrati je bilo mogoče določiti relativno lestvico prioritet pri tipološko primerljivih infrastrukturnih enotah.

¹³ V anketi je prišlo do napake. Namesto izbir referenčni pisni korpus knjižnega jezika in referenčni govorni korpus knjižnega jezika bi morali biti navedeni izbiri referenčni pisni korpus slovenskega jezika in referenčni govorni korpus slovenskega jezika.

Kateri korpusi, podatkovne zbirke so po Vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?		
	število odgovorov	delež odgovorov (%)
specializirani korpusi strokovnih in znanstvenih besedil	56	52 %
zbirka normativnih zadreg (kot osnova za pripravo pravopisa, slovnice)	27	25 %
diahroni korpus	20	19 %
korpus spletnih besedil	19	18 %
specializirani pisni korpusi (npr. Šolar, Lektor, korpus usvajanja besedil)	17	16 %
specializirani govorni korpus	13	12 %
baza tonemsko in jakostno onaglašanih besed (skupaj z njihovimi oblikami in izgovorjavo)	12	11 %
učni korpus	11	10 %
baza pregibnostnih vzorcev besed	9	8 %
slovenski Wordnet	7	6 %
drugo	6	6 %
leksikoni besednih oblik	5	5 %
slovenski FrameNet	4	4 %

Preglednica 6: *Prioritete slovenske jezikovne infrastrukture – jezikovne tehnologije*

Katere tehnologije in vmesniki so po Vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?		
	število odgovorov	delež odgovorov (%)
avtomatski slovnični pregledovalnik	71	65 %
črkovalnik	59	54 %
strojni prevajalnik	53	48 %
orodje za samodejno prepoznavo govora	30	27 %
lematizatorji, oblikoslovni označevalniki, skladišjski razčlenjevalniki	28	25 %
orodje za samodejno sintezo govora	23	21 %
orodje za samodejno luščenje terminologije	19	17 %
konkordančniki, grafični vmesniki za prikaz podatkov v korpusih, podatkovnih zbirkah	16	15 %
orodje za avtomatsko razločevanje različnih pomenov besed	12	11 %
orodje za samodejno povzemanje besedil	9	8 %
sistemi za samodejno odgovarjanje na vprašanja	7	6 %
drugo	6	5 %
orodje za razreševanje koreferenčnih razmerij	3	3 %
orodje za prepoznavanje imenskih entitet	2	2 %
orodje za samodejno prepoznavanje govorcev in segmentacijo med govorce	2	2 %

Peto specialistično vprašanje je spraševalo po splošnih usmeritvah na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture in je bilo zastavljeno z namenom, da anketiranci določijo relativno pomembnost sklopov infrastrukturnih nalog. Anketiranci so med navedenimi sklopi infrastrukturnih nalog izbrali (največ) dva, za katera ocenjujejo, da bi ju morali izvajati prednostno. Navedeni sklopi infrastrukturnih nalog so sledili skupinam nalog, navedenih v ANJO.

Preglednica 7: Prioritete slovenske jezikovne infrastrukture – splošne usmeritve

Kaj so po vašem mnenju prioritete na področju oblikovanja jezikovne infrastrukture?		
	število odgovorov	delež odgovorov (%)
sistematične jezikoslovne raziskave kot osnova za opis jezika	70	63 %
oblikovanje temeljnih jezikovnih priročnikov in virov	68	61 %
digitalizacija obstoječih virov	23	21 %
oblikovanje temeljnih jezikovnih tehnologij	19	17 %
oblikovanje jezikovnih portalov	15	13 %
oblikovanje infrastrukturnega centra za hranjenje in distribucijo virov in tehnologij	14	13 %

Strokovnjaki so kot ključna sklopa infrastrukturnih dejavnosti, ki bi jima morali posvečati še posebno pozornost, izbrali sistematične jezikoslovne raziskave kot osnovo za opis jezika in oblikovanje temeljnih jezikovnih priročnikov in virov.

Podatki o relativni pomembnosti posameznih (sklopov) infrastrukturnih dejavnosti, kot jih odražajo stališča strokovnjakov, so pomembna informacija o tem, izvedbo katerih nalog je treba financirati prednostno. Za razvoj slovenščine in ohranjanje njenega statusa so pomembne tudi naloge, ki imajo po rezultatih ankete nekoliko nižjo prioriteto, saj je usklajen razvoj različnih infrastrukturnih področij predpogoj za ustrezno načrtovanje statusa, korpusa in znanja jezika. Ugotavljam, da je treba naloge, ki so opredeljene kot prednostne, financirati najprej in v največjem obsegu, hkrati pa ne smemo zanemarjati drugih infrastrukturnih nalog.

3 Sklep

Analiza aktualnega stanja slovenske jezikovne infrastrukture, opravljena v okviru projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov (2016–2017)*, je pokazala, da je slovensko jezikovno infrastrukturo treba celostno nadgraditi, saj nekaterih ključnih jezikovnih virov in tehnologij nimamo, marsikatera obstoječa infrastrukturna enota pa je zastarela ali še v začetnih fazah razvoja (prim. Krek 2012). Smiselni prvi jezikovnopolični korak je zato določitev hierarhije infrastrukturnih dejavnosti glede na njihovo pomembnost in oblikovanje seznama jezikovnih virov in tehnologij, ki jih je treba oblikovati ali posodobiti prednostno. Slediti mora sistematična gradnja slovenske jezikovne infrastrukture v skladu z identificiranimi prioritetami.

Sodeč po analizi anketnih podatkov, imajo strokovnjaki, ki se poklicno ukvarjajo z raziskovanjem jezika in/ali oblikovanjem jezikovnih virov in tehnologij, razmeroma jasna stališča o tem, katere so prioritete naloge na področju oblikovanja slovenske jezikovne infrastrukture. Pri vsakem od vprašanj o infrastrukturnih enotah, ki jih je treba oblikovati ali posodobiti prednostno, so namreč dve ali tri infrastrukturne enote nedvoumno prepoznali kot prioritete. Ključnega pomena je tudi, da se, glede na podatke ankete stališča strokovnjakov za jezik v meri ujemajo z izraženimi potrebami in pričakovanji širše jezikovne skupnosti v RS. Anketiranci so kot infrastrukturne enote, ki jih najpogosteje uporabljajo in katerih pripravo oziroma prenovo najbolj pogrešajo, navajali zlasti temeljne jezikovne priročnike

oziroma vire ter osnovne in najbolj poznane jezikovne tehnologije, kar ne preseneča, saj poročila o izvajanju aktualnega nacionalnega programa za jezikovno politiko ugotavljajo, da infrastrukturnih dejavnosti ne izvajamo v predvidenem obsegu in da je infrastrukturno področje eno finančno najslabše podprtih področij jezikovne politike. Prednostno je treba oblikovati oziroma posodobiti infrastrukturne enote, ki jih uporabniki najpogosteje uporabljajo in najbolj pogrešajo.

Jezikovne tehnologije so po rezultatih ankete na seznamu prioritet uporabnikov umeščene nekoliko nižje, kar pa ne pomeni, da za razvoj jezika niso pomembne. Nekatero od njih so ključnega pomena za jezikovne uporabnike s posebnimi potrebami. Mnoge od jezikovnih tehnologij sodijo med omogočivne tehnologije, zato so kot samostojna orodja uporabne le pogojno, večjo vrednost dobijo z vgradnjo v druge storitve.

Z vidika uporabniških potreb ter z vidika potreb, ki jih porajata jezikovno izobraževanje ter znanstvenoraziskovalno spremljanje jezika, gre v zvezi z jezikovnimi tehnologijami in jezikovnimi viri večinoma za vzporedne in ne izključujoče se potrebe. Jezikovne tehnologije (večinoma) ne morejo nadomeščati obstoječih tipov infrastrukturnih enot, lahko pa jih smiselno dopolnjujejo in nadgrajujejo. Smiselno bi bilo finančno ustrezno podpreti oblikovanje različnih tipov infrastrukturnih enot, in sicer je treba proračun za infrastrukturno dejavnost ustrezno povečati glede na obstoj dodatnih sporazumevalnih potreb, ki jih poraja tehnološki razvoj.

Ena od prioritet, za katere bi morali poskrbeti v finančnem in organizacijskem smislu, je tudi kontinuirano in sistematično znanstvenoraziskovalno spremljanje jezika na vseh področjih. Brez aktualnih raziskav je težko zastaviti relevantne jezikovnopolitične korake, v enaki meri ali še bolj pa so raziskave nujne za izdelavo sodobnih jezikovnih virov in tehnologij. Jezikovni priročniki, drugi viri in jezikovne tehnologije se morajo razvijati čim bolj vzporedno, saj je le tako mogoče dosežati sinergične učinke in ustrezno poskrbeti za oblikovanje korpusa jezika, graditi znanje jezika in ohranjati njegov status.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

—, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Akcijski načrt za jezikovno opremljenost. Ljubljana: 13. 11. 2015. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/Akcijska_nacrta/ANJO.pdf.

Nataša GLIHA KOMAC, Polonca KOVAČ (ur.), 2018: *Pravna ureditev in programski dokumenti o jezikovni rabi in praksah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabnikov slovenskega jezika v sosednjih državah*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Simon KREK, 2009: Od SSKJ do spletnega portala standardne slovenščine. *Jezik in slovstvo* 54/3–4, 95–113.

—, 2012: *Slovenski jezik v digitalni dobi*. Heidelberg: Springer.

Nataša LOGAR idr., 2017: Odziv na »Anketo o slovenščini« projekta Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov. *Slovenščina* 2.0 5, 27–37.

Poročilo o izvajanju akcijskih načrtov za jezikovno izobraževanje in za jezikovno opremljenost, sprejetih na podlagi Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018, za leto 2016. Ljubljana: 8. 6. 2017. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/2017/Porocilo-2016.pdf.

Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2014–2018 za leto 2014 (NPJP 2014). Ljubljana: 24. 6. 2015. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/Akcijska_nacrt/Porocilo_o_uspes_izvaj_NPJP_-_sprejeto_na_vladi__24_6_2015_.pdf.

Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2014–2018, Akcijskega načrta za jezikovno izobraževanje in Akcijskega načrta za jezikovno opremljenost za leto 2015 (NPJP 2015). Ljubljana: 7. 7. 2016. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/Akcijska_nacrt/Porocilo_o_NPJP_in_AN__vlada_7.7.2016_.pdf.

Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018 (ReNPJP14–18), Ur. l. RS, št. 62/13. Dostopno 22. 7. 2018 na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO91#>.

Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS), Ur. l. RS, št. 86/04, 8/10. Dostopno 22. 7. 2018 na <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3924>.

SLOVENE LANGUAGE INFRASTRUCTURE AS A LANGUAGE-POLICY ISSUE: THE NEEDS AND EXPECTATIONS OF LANGUAGE USERS

In the paper, the current Slovene language policy is analysed with regard to the development of Slovene language infrastructure.

The development of Slovene language infrastructure was not regarded as an issue of Slovene language policy explicitly until the passing of the *Resolution on the National Program for Language Policy 2014–2018* and was operationalized in the *Action Plan for Language Infrastructure*. Therefore, the field of Slovene language infrastructure is not (yet) well regulated from organizational and financial point of view as well as in terms of determining the tasks to be accomplished. In addition, the key problem is that infrastructural tasks are not being performed.

The article also draws attention to the inadequate model of financing of language infrastructure, to the fact that infrastructural tasks are not properly hierarchized in the program documentation, and to the fact that we do not carry out a systematic and continuous research on the Slovene language, which is indispensable for the proper development of language resources and language technologies. We argue that the areas of language education and language infrastructure should be developed in parallel and receive equal financial support. The article also presents the interpretation of data from the questionnaire produced within the framework of the *Language Policy of the Republic of Slovenia and the Needs of Users* project on expectations and needs of users regarding Slovene language infrastructure.

Normativni opis in jezikovna standardizacija v aktualnem jezikovnopoličnem okviru – dokumenti in realnost

HELENA DOBROVOLJC

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4,
SI – 1000 Ljubljana; Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko,
Vipavska 13, SI – 5000 Nova Gorica, helena.dobrovoljc@zrc-sazu.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

V prispevku je pozornost usmerjena v problematiko jezikovne standardizacije oziroma njene faze, ki jo je treba vedno pogosteje posodabljeti – jezikovne kodifikacije. Predstavljene so teoretske smernice in prikazana je kronologija normativistične dejavnosti na Slovenskem v 20. stoletju. Podrobneje je predstavljena sodobna jezikovna politika, ki kljub izkazanim interesom javnosti, potrebam pišočih, šolnikov, ne nameni temu področju pozornosti in financiranja, in to ne glede na obvezujoče dokumente, kot sta npr. *Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018* in *Akcijski načrt za jezikovno opremljenost*, ki jih ministrstvo za kulturo oziroma služba za jezik redno naročata pri ekspertih, a jih ne udejanita.

In the article, attention is drawn to the issue of language standardization, namely to one of its phases which must be updated increasingly often – language codifications. Theoretical guidelines are presented and the chronology of the prescriptive activities in Slovenia in the 20th century are shown. The language policy situation is presented in detail, as this area still lacks attention and funding, despite the expressed public interest and the needs of those who write and educate. The situation persists regardless of the binding documents, such as the *Resolution on the National Programme for Language Policy 2014–2018* and the *Action Plan for Language Infrastructure*, which the Ministry of Culture, namely the Slovenian Language Service orders from the experts. They are, however, never realized.

Ključne besede: jezikovna standardizacija, normiranje, jezikovna politika, pravopis

Key words: language standardization, codification, language policy, normative guide

1 Jezikovna standardizacija oziroma alfabeticizacija, graficizacija in kodifikacija jezika

Jezikovna standardizacija je v pomenu 'izbira primerne narečne osnove pisanemu jeziku' (Haugen 1966; Leith 1983) navadno postavljena v obdobje, ko je izbran zapisovalni sistem, ki v najboljši meri odseva govorno podobo jezika: nekateri jezikoslovci to fazo imenujejo tudi »alfabeticizacija« (Frawley 2003: 410). Alfabeticizaciji navadno sledi oblikovanje zapisovalnih pravil oziroma

»grafizacija« (Ferguson 1968, nav. po Vidovič Muha 1996: 47). Naslednja stopnja standardizacijskega procesa je »kodifikacija« oziroma uzakonitev pravopisnih načel. Z izpolnitvijo vseh faz standardizacijskega procesa jezikovna skupnost pokaže družbeno in organizacijsko moč kolektiva govorcev, hkrati pa se obveže, da bo kodifikacijo, torej uzakonitev standardizacijskih smernic, prilagajala jezikovnemu razvoju, jih posodabljala in pri tem upoštevala evolucijska načela, ki izhajajo iz kulturnih sprememb in razvoja jezikovne skupnosti (Garvin 1993: 43). Upoštevanje dinamičnih lastnosti naravne jezikovne spremenljivosti in hkrati statičnega ohranjanja jezikovnih navad, pravil in dogovorov, ki je po enem glavnih protagonistov praške strukturalne šole – Mathesiusu (1929) imenovano »prožna ustaljenost«, predstavlja že skoraj sto let temeljno standardizacijsko oziroma kodifikacijsko vodilo in ga upošteujemo tudi danes.

Sodobni kodifikacijski postopek se v večini primerljivih evropskih jezikov odmika od načel, ki veljajo za obdobja zgodnje standardizacije. Zlasti za manjše jezike je skozi celotno 20. stoletje mogoče spremljati težnje po vrednotenju in hierarhizaciji variantnih jezikovnih prvin v smeri čim večje enotnosti pisanega jezika. Po eni strani gre za obrambne vzgibe, ki jih poznamo v sodobnih standardizacijskih praksah pri manjših ali manjšinskih jezikih¹ (Jaffe 2000: 506 id.), ki se želijo z nevariantno kodifikacijo približati avtoritativni moči dominantnih jezikov, po drugi strani pa se srečujemo s prepričanji jezikovnih uporabnikov, da je nevariantna oziroma avtoritativna norma odraz urejenosti (ne le v jeziku, temveč tudi družbi).² V tradicionalno naravnanih okoljih oziroma okoljih, ki izpričujejo izrazito retradicionalizacijo (Vehovar, Tiran 2016), raziskave med jezikovnimi uporabniki pričajo tudi o večanju priljubljenosti avtoritativnega od liberalnega jezikovnega predpisa (Sebba 2007: 154), ne glede na to, da sodobno, v družbene procese vpeto jezikoslovje (Milroy 2001: 535–536) opozarja, da je jezikovna predpisovalnost vendarle podrejanje jezika prevladujočim jezikoslovnim ideologijam ali politiki.

Pri jezikovnopolični organiziranosti jezikovne skupnosti pojmujeemo standardizacijo kot postopek, prek katerega ta skupnost zakonsko določa rabo izbrane standardne različice, določa pa tudi stopnjo obveznosti jezikovnega standarda v javnih položajih. Pri primerljivih evropskih jezikih država navadno zagotavlja kontinuirano in z avtoriteto podprto posodobitev kodifikacije standardne različice uradnega in nacionalnega jezika, s katerim se jezikovna skupnost identificira. Zlasti model slovanskih držav pravila standardnega jezika uveljavlja prek ustanov, ki predstavljajo v teh družbah edine, splošno znane in nesporne avtoritete (Garvin 1993: 42; angl. academy-governed style; prim. tudi Dobrovoljc 2013 in 2014).³

¹ Npr. pri korziškem jeziku nasproti francoščini. Več o tem Jaffe (2000).

² Tako Vehovar in Tiran v razpravi z naslovom *Oris izbranih kazalnikov retradicionalizacije slovenske družbe* (2016: 97) navajata, da se v Sloveniji krepijo »avtoritarne tendence«, kar se odraža tudi prek raziskav javnega mnenja: »V zadnji raziskavi *Slovensko javno mnenje* (2015) je dobrih 62 % vprašanih izjavilo, da potrebujemo močnega voditelja (leta 1995 je bilo takšnih dobrih 45 %).«

³ Garvin (1993: 42) navaja še drugi model, razširjen v ameriškem okolju, in sicer ga v angleščini imenuje *free-enterprize style*, kjer je izbira meril in pravil rabe prepuščena založniškim hišam, seveda zasebnim, njihova aplikacija pa šolam, kar posledično pomeni, da so načini interpretiranja jezikovne pravilnosti zelo različni.

2 Akterji in normativni okviri standardizacije in kodifikacije na Slovenskem v 20. stoletju

Na Slovenskem o pobudah po institucionalno vodenem procesu standardizacije govorimo šele od tedaj, ko je tisti del standardizacijskega postopka, ki ga moramo vedno znova udejanjati – torej kodifikacija kot posodobitev in uzakonitev zapisovalnih pravil – prevzela pod svoje okrilje ustanova, Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Medtem ko sta predhodna pravopisa (Levčev 1899 in Breznikov 1920) izšla kot avtorski individualni deli: prvi tudi kot učbenik v avstro-ogrskem šolskem sistemu, drugi pa kot pripomoček za poučevanje dijakov škofijske gimnazije v Ljubljani, pa je leta 1933 organiziranje kodifikacijske dejavnosti prevzel Fran Ramovš, bodoči predsednik leta 1938 ustanovljene Akademije znanosti in umetnosti, in k sodelovanju pritegnil izkušenega pravopisca in slovnika Antona Breznika (Šolar 1967), v pravopisni komisiji pa so delovali tudi Ivan Grafenauer, France Kidrič, Rajko Nahtigal in Ivan Prijatelj. Od tedaj se pravopisna dejavnost odvija v okviru akademije znanosti in umetnosti, ki je pripravila pravopise v letih 1950, 1962, 1990 – pravila, 2001 – skupaj z Znanstvenoraziskovalnim centrom SAZU pa tudi pravopisni slovar, ki naj bi po svoji funkciji predstavljal gradivsko razširitev pravil (Verovnik 2004: 254).

O normativnih izhodiščih uradnih kodifikacijskih priročnikov je bilo v preteklosti izrecno povedanega pravzaprav malo. Najočitnejša ambicija Frana Levca, dolgoletnega urednika literarnih del in pisca prvega pravopisa 1899, je bila preseči osnovna zapisovalna nasprotja,⁴ ki so se v izbranem skupnem jezikovnem idiomu porajala ob koncu normativno neustaljenega 19. stoletja. Levčev pravopis je torej posegel še v fazo grafizacije. Dve desetletji kasneje pa je Breznikov pravopis (značilno za obdobje dinamične jezikovne interference)⁵ posegel na leksikalno raven in puristično »otrebil«⁴ leksiko vsega tujega. Normirani knjižni jezik je bil sistemsko ustaljen, na leksikalni ravni pa so se pravopisci opredelili do – po njihovem mnenju – nepotrebne prevzemanja jezikovnih prvin, še zlasti iz bližnjih jezikov, ki so izkazovali težnje po politični dominaciji. S formiranjem države južnoslovanskih narodov so se začela prizadevanja za vsefunkcijsko uresničitev slovenskega knjižnega jezika in predpis z avtoritativno veljavo. Kodifikacija je po zgledu Srbov in Hrvatov (Belić pri Srbih in Boranić pri Hrvatih), pri katerih je pokroviteljstvo prevzelo ministrstvo za šolstvo, prešla pod okrilje skupine strokovnjakov (Heidenreich 1937), kot osebnost pa je nad njo bedel Fran Ramovš, ki je želel pripraviti slovar na osnovi listkovnega gradiva iz leposlovnih del klasičnih in tedaj sodobnih

⁴ Štrekelj je v svoji razpravi *O Levčevem pravopisu in njega kritikah* (1911) najbolj izpostavljal torišča, pri katerih so si bili jezikoslovci, pa tudi za jezik občutljivi laiki, navzkriž: zapisovanje zlogotvornega *r*, pisanje soglasnika *l* z *l* ali *v* (*bralec* ali *bravec*), zapisovanje neobstojnega polglasnika, zapiranje zeva (*dijamant*).

⁵ Iz knjižnega jezika je Breznik deloma že z izbiro besedišča svojega malega pravopisnega slovarčka izločil nemške ljudske izposojenke, v pravopisu pa je dosledno označeval predvsem francoske, italijanske in nemške izraze, s čimer je »grajal«⁴ predvsem k nemščini in francoščini usmerjeno malomeščanstvo in poslovneže.

piscev.⁶ Ramovševa želja je bila normativni opis konceptualno odmakniti z ravni brusa, prepovedovalnega slovarčka, se približati referenčnemu slovarju in jezikovne prvine funkcijsko opisati na vseh ravneh – tudi pogovorni, pri čemer je se zgedoval pri Čehih, Poljaki (Szober) in Nemci (Dudnov nemško-avstrijski pravopis; prim. Heidenreich 1937). Dejstvo, da sta Breznik in Ramovš opustila izrecne normative prepovedi, slovarske iztočnice pa opremila z naglasi in poudarjala tudi pogovorne posebnosti tedanje slovenščine, je razočarala predvsem laične uporabnike – tiste, ki so želeli nedvoumno avtoritativno kodifikacijo, ob kateri so jezikovne izbire racionalizirane v skladu z jezikovnim nazorom 19. stoletja. Prizadevanja predvsem civilnih in strokovnih združenj,⁷ pa tudi donacije ozaveščenih posameznikov, so leta 1938 pripeljale do ustanovitve ljubljanske oziroma slovenske akademije znanosti. V politično spremenjenih okoliščinah in režimu po drugi svetovni vojni je sedaj že uradno poimenovana Slovenska akademija znanosti in umetnosti (dalje SAZU) predstavlja tudi edini realni infrastrukturni okvir za standardizacijsko dejavnost. Povojna pravopisa (1950, 1962) sicer nista nadaljevala smeri, ki jo je nakazal Fran Ramovš (tj. usmeritev k modelu normativnega razmišljanja, ki jezikovno pravilnost bolj išče kot predpisuje), saj sta se vrnila k sistemu klasičnega prepovedovalnega vrednotenja in sta jezikovno realnost prikazovala neodvisno od sociolingvističnih in pragmatičnih dejstev. Poimovanje jezikovne pravilnosti je namreč v povojnem obdobju precej nedefinirano, kodifikacijska dejavnost se je odvijala na osnovi gradiva za pripravljajoči se enojezični pomenskorazlagalni slovar, brez potrebnih analiz aktualne jezikovne rabe⁸ in potreb piščih. Medtem ko je SP 1950 prinesel precejšnje število zastarelih besed, je SP 1962 z namenom vpliva na pravorečno področje neposrečeno reformiral že ustaljeni način zapisovanja priponskih obrazil za vršilca dejanja (*-vec* namesto *-lec*) in nadaljnjih ter povezanih izpeljank. Slednjo reformo je morala SAZU preklicati tudi sama, potem ko sta jo odločno zavrnila tako strokovna kot laična javnost.⁹

Neustrezna presoja pravopiscev je zamajala akademijsko avtoriteto, z medijsko ekspanzijo se je pojavljalo novo izrazje, spreminjala se je strukturna ureditev jezika, morda je tudi zato možnost vstopa na področje kodificiranja dobila mlajša generacija jezikoslovcev (Toporišič, Rigler). V tej novi zasedbi se je normativistično jezikoslovje dokončno oddaljilo od diahronih pogledov na rekonstruiranje jezikovnega sistema in je utemeljilo standardiziranje na strukturalističnem soodvisnostnem razumevanju jezikovnega sistema. Koncepti ozke predpisovalne logike so se umaknili v kroge laičnega, tj. ljubiteljskega jezikoslovja, publicističnega

⁶ Po pričevanjih sodobnikov (Šolar 1967) je Breznika kopica »neprimerne« gradiva, ki je kazala na odklone od zarisane jezikovnega sistema, spravljala v slabo voljo, zato se je zatekel k svojim zapiskom ob Pleteršnikovem slovarju in tako ponovno segel v leksikalni fond, ki ni odražal pravopisnih neustaljenosti obdobja tridesetih let 20. stoletja.

⁷ Regent Kraljevine Jugoslavije Pavle Karađorđević je ustanovno listino podpisal 31. 8. 1938. Največ zaslug pripisujejo predhodniku SAZU, tj. Znanstvenemu društvu za humanistične vede, nato Slovenski matici, Narodni galeriji in društvu Pravnik, donacijam posameznikov (zbrali so 350.000 dinarjev) in neutrudnim prizadevanjem Ivana Hribarja.

⁸ Bajec (1960/61) ob napovedi reforme *bravec – bralec* govori o dveh anketah, ki so ju izvedli v Mariboru in Ljubljani (več v Dobrovoljc 2004).

⁹ Gre za redke primer zavrnitve akademijske avtoritete v tistem obdobju in družbenem sistemu.

kotičkarstva in popravljavcev besedil (Toporišič 1978: 331). S sodobne perspektive pa so tudi snovalci nove kodifikacije precenjevali načelo strukturalne sistemske »pravilnosti«, s katero so se oddaljili od priročniške leksikografske prakse, izkazane s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991).¹⁰ Številne kritike so bile namenjene predvsem protislovnim rešitvam v slovarju in pravilih, ki so deloma posledica časovnega zamika (pravila 1989, slovar 2001) in t. i. asinhronega kodificiranja¹¹ jezikovnih pojavov na ravni pravila – slovar, deloma pa obvestilne preobloženosti slovarja.

Kodifikacijska kompetenca¹² je od leta 1981, ko se je SAZU odločila, da bo ustanovila svoj Znanstvenoraziskovalni center (ZRC SAZU) in ohranila svoje raziskovalne ambicije zgolj na področju raziskav nacionalne naravne in kulturne dediščine,¹³ v domeni dveh ustanov: SAZU in ZRC SAZU. Tako je SAZU leta 1989 »potrdila«¹⁴ normativni značaj novih pravopisnih pravil, ZRC SAZU pa je prek Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (dalje ISJFR) pripravil slovarski del pravopisa, ki je skupaj z malenkostno dopolnjenimi pravili prvič izšel leta 2001.¹⁵

3 Po izidu zadnjega pravopisa

Po izidu *Slovenskega pravopisa* 2001 se je zanimanje za normativno dejavnost umaknilo v pripravo drugih slovarskih del, ki so izhajala predvsem iz gradiva *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (dalje SSKJ) in nimajo normativnega značaja.¹⁶ Rezultat dolgoletnih priprav na prenovljeno izdajo SSKJ pa je *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (2013),¹⁷ ki predstavlja popis do tedaj neuslovarjene leksike, a brez normativnih ambicij.

V tem obdobju se je Pravopisna komisija, ki je pod vodstvom svojega predsednika Jožeta Toporišiča bedela nad pripravo slovarskega dela pravopisa, po njegovem izidu pa odgovarjala na številne kritike, ki so kritizirale v prvi vrsti vrzeli v pravopisnih pravilih (v obdobju priprav slovarja je prišlo do družbenih sprememb v državi, nastopa elektronske revolucije), pa tudi slovarsko aplikacijo,

¹⁰ Mišljeno je bilo predvsem normiranje slovarskih enot, ki jih raba ne potrjuje, so pa besedotvorno (oziroma sistemsko) uresničljive.

¹¹ Po pravilih, koncipiranih v 70. in popavljenih v 80. letih, je slovar, ki je nastajal iz gradiva SSKJ, izšel šele l. 2001. Vse do tedaj so pravopisna pravila izhajala hkrati s slovarjem.

¹² O razvoju pojma kodifikacijska kompetenca oziroma normativna pristojnost v prispevku *Slovenski pravopisi in vprašanje normativne pristojnosti* (Dobrovoljc, Bizjak Končar 2013).

¹³ Ustanovi skupaj izvajata projekt *Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda*. Prim. <http://www.sazu.si/naravna-in-kulturna-dediscina>.

¹⁴ V kolofonu SP 2001 je zapisano: »Pravila so bila sprejeta na skupščini Slovenske akademije znanosti in umetnosti 18. maja 1989.«

¹⁵ Delo je l. 2003 izšlo v elektronski obliki na CD-ROM-u, leta 2009 pa na spletu, na portalih BOS (<http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>), Termania (<http://www.termania.net>) in od l. 2014 Fran (<http://www.fran.si>).

¹⁶ V ta okvir se uvrščajo predvsem *Slovar slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011; 3002 sestavka), *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov* Andreje Žele (2008; 2541 sestavkov) in *Slovar slovenskih sinonimov* Jerice Snoj, Branke Lazar, Martina Ahlina in Zvonke Praznik (2016; 74.509 iztočnic).

¹⁷ Slovar je pripravljalo 18 sodelavcev Inštituta za slovenski jezik in obsega 5382 sestavkov.

ki se ni obvestilno specializirala za normativna vprašanja, preimenovala v Komisija za strokovna vprašanja slovenskega jezika.¹⁸ ZRC SAZU je kljub prvim obljubam javnosti po zgolj tehnično skrajšani »mali« izdaji SP 2001 upošteval strokovno presojo in širok krog kritičnih odzivov (Vidovič Muha 2003, Korošec 2003, Kocjan Barle 2002, Šeruga Prek idr. 2002)¹⁹ ter na osnovi analize več kot 7500 slovarskih redakcij presodil, da »stara« pravila ne morejo biti osnova novega, četudi skrajšanemu slovarskemu delu, ter svoje aktivnosti usmeril v pripravo prenovljenih pravil. Pospešen jezikovni razvoj in naraščajoče normativne dileme, ki so izhajale tudi iz neskladja med novonastalimi slovarskimi rešitvami na Inštitutu za slovenski jezik in pravopisnih pravil, so bile v strokovni javnosti vse pogostejše izpostavljene, SAZU pa je bila očitana neodzivnost in netransparentnost pri odločanju o kodifikaciji in morebitnih spremembah, ki jih želi javnost (Krek 2013), ob čemer je pod vprašanj postavljena tudi normativna pristojnost. Tako je aprila 2013 Predsedstvo SAZU izdalo sklep o imenovanju Pravopisne komisije pri SAZU. Naloga nove Pravopisne komisije je »priprava predloga posodobitve obstoječih pravopisnih pravil v skladu s pravopisno tradicijo in ob upoštevanju jezikovnih sprememb sodobne slovenščine ter skrb za njeno uveljavitev v jezikovni praksi.«²⁰ Tri leta kasneje sta vodstvi obeh ustanov, tj. predsedstvo SAZU ter upravni odbor ZRC SAZU, soglašali, da se komisija preimenuje in tako tudi ZRC SAZU, ki je bil partner le po organizacijski in kadrovski plati, dobi supermacijsko, torej potrjevalno kodifikacijsko funkcijo.

Člane komisije, ki jo je ob ustanovitvi sestavljalo 17, danes pa ima še 16 sodelavcev,²¹ je predlagal tričlanski odbor Znanstvenega sveta ISJFR (Krek 2014). Pravopisna komisija sicer deluje v dveh sestavih, kar pri pripravi pravil konkretno pomeni angažiranje ožje skupine v smislu priprave predlogov in posvetovalno vlogo strokovnjakov širšega sestava z različnih ustanov in področij. Ožji sestav komisije sestavljajo: Aleksandra Bizjak Končar (področje novejših slovenskih leksike, besediloslovje), Helena Dobrovoljc (pravopisna, pravorečna in leksikografska problematika; predsednica komisije), Andrej Ermenc Skubic (pisatelj in prevajalec; pravopis v različnih jezikovnih zvrsteh), Nataša Jakop (frazologija, leksikografija in pravopis), Marta Kocjan Barle (lektoriranje, pravopis v šolskih učbenikih, leksikografskih in enciklopedičnih delih), Tina Lengar Verovnik (pravopisna in pravorečna problematika; koordinatorka dela komisije), Janez Orešnik (vprašanja splošnega jezikoslovja, slovnice, skladnje in stika slovenščine s tujimi jeziki), Hotimir Tivadar (pravorečje in pravopis) in Peter Weiss (pravopis, pravorečje in leksikografija). V širši sestav so vključeni naslednji strokovnjaki: Peter Holozan (skladnja in jezikovne tehnologije), Marko Jesenšek (zgodovina slovenskega jezika, lastnosti knjižnega jezika v neosrednjem prostoru), Drago Kladnik (zemljepisna

¹⁸ Člani komisije po poročanju predsednika Jožeta Toporišiča so bili še: Zinka Zorko, Janez Orešnik, Kajetan Gantar, Jože Krašovec in Helena Dobrovoljc.

¹⁹ Kritike so navedene na spletni strani www.pravopis.si v razdelku Objave ter na uradni spletni strani *Slovenskega pravopisa* 2001, kjer so navedeni tudi odgovori kritikom na <http://www.zrc-sazu.si/pravopis/>.

²⁰ Več o formalni podobi te odločitve na spletni strani Pravopisne komisije (<http://pravopisna-komisija.sazu.si/Domov.aspx>).

²¹ Po smrti akademika Jožeta Toporišiča (9. dec. 2014).

imena v pravopisu; član Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade RS), Marko Snoj (etimologija in leksikografija), Irena Stramljič Breznik (besedotvorje in slovnica v pravopisu), Mojca Žagar Karer (terminologija in pravopis) in Andreja Žele (skladnja in oblikoskladnja v pravopisu).

Komisija je do julija 2017 prenovila tri poglavja pravopisnih pravil (pisna znamenja, raba velike in male začetnice, prevzete besede in besedne zveze), na novo pa je oblikovala poglavje o krajšavah (tj. okrajšavah, kraticah, simbolih in formulah), ki ga doslej v pravilih ni bilo. S prenovo slovarskega dela, ki poteka vzporedno, se ukvarja kadrovska podhranjena pravopisna skupina na ISJFR.²² Od decembra 2017 je na portalu Fran objavljenih več kot 3000 slovarskih iztočnic večinoma lastnoimenskega besedja v spletnem rastočem slovarju, imenovanem *ePravopis* (2016).²³ V spletni različici je vsakemu slovarskemu sestavku dodana utemeljitev vsebinskih rešitev, ki je hkrati informacija o ugotovljenih premikih oziroma spremembah v jezikovni rabi ter posledično v normi in kodifikaciji (*Pravopisne kategorije ePravopisa* 2016).

4 Jezikovnopolitični okvir standardizacijske dejavnosti z vidika dokumentov: resolucija in akcijski načrt za jezikovno opremljenost

Temeljni jezikovnopolitični dokument, ki določa ključne cilje in ukrepe jezikovnopolitičnega delovanja v obdobju 2014–2018 ter navaja odgovorne nosilce predlaganih jezikovnonačrtovalnih ukrepov, je *Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018* (dalje ReNJP14–18). V tem dokumentu²⁴ je področje standardizacije predstavljeno razmeroma konsistentno, ne glede na dejstvo, da je resolucijo dejansko pisala ena delovna skupina, druga pa je opravila končno redakcijo in ob tem vsaki resolucijski postavki dodala oceno »evrske protivrednosti«, ki naj bi zadoščevala za izvedbo ciljev in ukrepov. Glavni resolucijski poudarki pri področju

²² Aktualna pravopisna slovarska skupina je najmanjša v zgodovini akademijskega pravopisja, saj obsega le dve osebi, mlado raziskovalko z 2/3-obremenitvijo in specialistko za pravorečje s petinsko obremenitvijo. Že v SP 1935 je slovarske zglede iskalo in ekscerpiralo 16 sodelavcev (Heidenreich 1937: 10), oba poveljna pravopisa sta nastajala s pomočjo honorarnih sodelavcev – SP 1962 je imel 9 urednikov in uradnih sestavljalcev, gradivo pa je predstavljalo tudi listkovna kartoteka za novi SSKJ, ki so jo organizirali s celo mrežo izpisovalcev. SP 2001 je pripravljalo 13 sodelavcev (iztočničarji, uredniki, tehnični in strokovni sodelavci), gradivska osnova je bil že leta izdani SSKJ. Tudi novi SSKJ pripravlja ekipa 10 sestavljalcev (urednikov) in trije mladi raziskovalci.

²³ Slovarski koncept je bil predstavljen v monografiji *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom* (Dobrovoljc, Jakop 2011: 143–237), ob zasnovi rastočega spletnega slovarja pa so bila že predstavljena načela spletnega prikaza (Dobrovoljc, Bizjak Končar 2015).

²⁴ Aprila 2011 je bila za pripravo resolucije imenovana delovna skupina pod vodstvom Marka Stabeja in sedmih članic ter članov (Helena Dobrovoljc, Darja Erbič, Tomaž Erjavec, Ina Ferbežar, Monika Kalin Golob, Simon Krek, Martina Ožbot). Po javni razpravi in zamenjavi vlade je maja 2012 redakcija resolucije prevzela druga delovna skupina (Kozma Ahačič, predsednik, Janez Dular, Marko Jesenšek, Marta Kocjan Barle, Marko Snoj, Simon Krek, Miro Romih). Vlada je resolucijo potrdila maja 2013. Več na spletni strani: http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20142018/.

standardizacije so se ohranili v vseh različicah tega dokumenta in se nanašajo na naslednja opažanja:

- (1) standardizacijsko dejavnost hromi pomanjkanje aktualnih jezikovnih opisov;
- (2) predvideti bi bilo treba možnosti načrtovane izrabe jezikovnotehnoloških virov in orodij za zajetje aktualne jezikovne rabe;
- (3) v načrtovanje novih priročnikov naj bo vključen tudi uporabnik, in sicer pri odgovorih na vprašanje o zasnovi priročnika in naboru normativnih zadreg;
- (4) standardizacijska dejavnost v obdobju ustatitve knjižnojezikovnega standarda naj bi se uporabnikovim pričakovanjem približala s konceptom »minimalne intervencije«;
- (5) treba je dvigniti samozavest govorniku slovenščine z neformalnim utrjevanjem védenja o jezikovnem standardu, kar lahko uspešno opravljamo z vzpostavitvijo svetovalnega telesa in spletno jezikovno svetovalnico;
- (6) razširjene potrebe po jezikovnem črkovalniku in pregledovalniku besedil, ki zagotovo v večji meri vplivata na laičnega uporabnika kot normativna slovarska dela, narekujejo, da je treba vplivati na ponudnike teh storitev, da bodo uporabili sodobnemu slovenskemu knjižnojezikovnemu standardu ustrezajoča orodja in vire;
- (7) standardizacijska pristojnost se zagotovi Slovenski akademiji znanosti in umetnosti z naslednjo ubeseditvijo:

Temeljni kodifikacijski priročnik in Slovenski pravopis skladno s tradicijo, dobro prakso, v okviru svojih zakonskih zadolžitve ter v sodelovanju z vsemi ustanovami s področja jezikovnega načrtovanja potrjuje Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Na podlagi svojih zakonskih zadolžitve sodeluje tudi pri nastajanju vseh drugih temeljnih priročnikov slovenskega jezika z normativnimi vsebinami. (ReNPJP14–18)

Po redakciji in javni razpravi ter sprejetju ReNPJP14–18 v Državnem zboru RS (15. junija 2013) je v skladu s predvidenim jezikovnopoličnim programom Ministrstvo za kulturo zagotovilo operativni načrt za izvedbo v resoluciji predvidenih ciljev. Med začetnimi izvedbenimi koraki je zakonsko določeno oblikovanje delovnih skupin,²⁵ ki naj bi pripravili dva usklajena načrta, in sicer *Akcijski načrt za jezikovno opremljenost* (dalje ANJO) in *Akcijski načrt za jezikovno izobraževanje* (dalje ANJI), ki konkretizirata cilje in ukrepe ReNPJP14–18 ter jih časovno umeščata. Za področje jezikovne standardizacije je v ANJO (2014: 10) predvideno vzporedno delovanje štirih področij dejavnosti, ki so med seboj prepletene, in sicer:

- (1) jezikovnoteoretična (priprava *prenovljenih pravopisnih pravil*: ustanovitev strokovnega telesa, prek tega pa ugotovitev stanja v kodifikaciji, preučitev nakazanih smernic, določitev hierarhije standardizacijskih meril);

²⁵ V delovni skupini za pripravo Akcijskega načrta za jezikovno opremljenost, ki v največji meri uresničuje jezikovnostandardizacijske cilje in ki ji je predsedovala vodja Službe za jezik, Simona Bergoč, so delovali Darinka Verdonik, Špela Vintar, Helena Dobrovoljc, Tomaž Erjavec, Simon Krek in Marko Snoj, ki sta pred končno uskladitvijo zaradi nestrinjanja z razdelitvijo aktivnosti v okviru področja »Jezikovni opis« ločeno odstopila. Svoji odstopni izjavi sta objavila na debatnem forumu SlovLit, katerega arhiv se nahaja na spletnem naslovu: <https://mailman.ijs.si/pipermail/slovlit/2014/subject.html>.

- (2) jezikovnotehnoška (izgradnja *jezikovnotehnoške infrastrukture*, ki omogoča pridobitev verodostojne podatkovne zbirke, pomembne za preučitev realnega stanja v jezikovni normi);
- (3) jezikovnoaplikativna (priprava *pravopisnega slovarja*: koncipiranje temeljnih normativnih jezikovnih priročnikov in aplikativnih aplikativno-utemeljevalnih del z normativnim značajem);
- (4) jezikovnosvetovalna (vzpostavitev *svetovalnega telesa*, ki bi delovalo prek prosto dostopnega spletnega portala).

Avtorica prispevka sem kot članica delovne skupine, zadolžena za področje standardizacije, vzporedno kronologijo dejavnosti skušala utemeljiti z naslednjimi besedami, ki so po uskladitvi ANJO (2014) v javni razpravi ostale nespremenjene in jih je potemtakem – upoštevajoč medresorsko usklajevanje in javno razpravo – smiselno upoštevati kot konsenzualno potrjene:

Stranski produkt jezikovnega svetovanja je sprotno detektiranje uporabniških potreb, ki vplivajo na posodobitev kodifikacije. Z vpogledom v podatkovno zbirko realiziranih izraznih možnosti v jeziku skupina strokovnjakov, ki posodablja pravopisna pravila, pridobi podatke o aktualni jezikovni situaciji, ki jo ob koncipiranju pravil sooči z jezikovnosistemskimi kriteriji in kriteriji izročila ter gospodarnosti v jeziku. Koncipiranje novih normativnih del aplikativno-utemeljevalnega značaja izhaja iz analize uporabniških potreb in zadreg ob interpretiranju obstoječega pravopisa. (ANJO 2014: 10)

V nadaljevanju pa ANJO (2014) predvideva naslednje cilje (1–5) in v okviru teh »akcije« (a, b, c ...), ki jih je delovna skupina na osnovi resolucijskih ciljev in ukrepov opredelila kot neobhodno potrebne za učinkovito izvajanje jezikovno-standardizacijske dejavnosti.

(1) *Pravopisni portal*

- (a) Predstavitev normativnih podatkov: pravila in slovar
- (b) Predstavitev normativnih podatkov: spletni priročnik za splošne uporabnike
S pravopisnim portalom bi bilo vzpostavljeno spletno mesto, kjer bi bili zbrani in s pomočjo sistema za pregledovanje spletnih vsebin organizirano predstavljeni normativni podatki kot rezultat delovanja standardizacijskega telesa oziroma pravopisne komisije. Pravopisna pravila bi bila predstavljena po problemskih sklopih (pisavoslovje, pravopis – mala/velika začetnica, prevzemanje, ločila, pisanje skupaj in narazen, pripadajoča poglavja iz glasoslovja, oblikoslovja in besedotvorja) z vzajemno povezavo na slovarsko predstavitev normativne informacije. (ANJO 2014: 40)

(2) *Jezikovnosvetovalni portal*

- (a) Jezikovno svetovanje
Jezikovna svetovalnica predstavlja mesto za razlago normativnih in slovničnih ter pravopisnih zadreg, ki jih zastavljajo spraševalci. Vsebinska analiza posameznih vprašanj ponuja raziskovalcem slovenskega jezika pomembno zbirko podatkov, ki so potrebni za snovanje novih priročnikov, prilagojenih izrecno izraženim potrebam jezikovnih uporabnikov.

(3) *Zbirka normativnih zadreg*

- (a) Zasnova zbirke normativnih zadreg
- (b) Gradnja zbirke (luščenje podatkov, kategorizacija podatkov)
- (c) Preverjanje realizacije in ustreznosti pravopisnih, pravorečnih, oblikoslovnih podatkov (skupina strokovnjakov)

Zbirka normativnih zadreg predstavlja gradivsko osnovo za pripravo normativno specializiranega slovarja, tj. pravopisnega slovarja, in izhajajočih poljudnih normativnih priročnikov z razlagalnim značajem. S svojimi referenčnim gradivskim ozadjem predstavlja zbirka verodostojno gradivsko osnovo. Gre za makrostrukturno (geslovník) in mikrostrukturno (obvestilnost znotraj slovarskih sestavkov) gradivsko osnovo pravopisnega slovarja. (ANJO 2014: 68)

(4) *Črkovalnik besed*

- (a) Izdelava referenčnega črkovalnika za slovenščino

Med uporabniki slovenščine so danes razširjeni le pregibno pomanjkljivi črkovalniki, ki pogosto ne ponujajo vseh rešitev, ki jih dopuša uradna kodifikacija v normativnih priročnikih, tj. pravopisu in SSKJ. Uporabniki se zanašajo na orodja, ki ponujajo statistično pogostejšo, a ne nujno s pravopisnim standardom usklajeno možnost. Upoštevajoč razširjenost in vplivnost teh orodij je treba ponudnike spodbuditi k ustrezni prilagoditvi orodij. (ANJO 2014: 81)

(5) *Korpus za normativna vprašanja*

- (a) Izdelava korpusa slovenskega jezika, specializiranega za normativna vprašanja
- (b) Specialni moduli za komplicirane poizvedbe pri korpusih (mala/velika začetnica, ločila ...)

Med korpusi za reševanje normativnih vprašanj je pomembno ločiti korpuse z oznakami popravkov (bodisi šolskih bodisi lektorskih – že obstoječa, a premajhna korpusa Lektor in Šolar) od korpusov znanstvenih besedil, ki obravnavajo normativna vprašanja (dela jezikoslovcev, ki pišejo o slovnično-pravopisni problematiki). Glede na to, da je vsaka nova kodifikacija deloma zavezana spoštovanju izročila, je smiselno v te korpuse vključiti digitalizirane normativne priročnike iz prejšnjih obdobij. Za normativistiko in specializirana pravopisna vprašanja bi bilo treba prilagoditi tudi vmesnike že obstoječih korpusov, vsaj z razvitjem specialnih modulov za zahtevne poizvedbe (ločevanje malih in velikih črk, ločil ipd.). (ANJO 2014: 44–45)

5 Jezikovnopolitična realnost standardizacijske dejavnosti

Po sprejetju ANJO (2014) je bila ustanovljena Medresorska delovna skupina za spremljanje izvajanja jezikovne politike Republike Slovenije. Poročila o izvajanju akcijskih načrtov,²⁶ ki jih ta skupina predstavlja, so v veliki meri zgolj nabor raznovrstnih dejavnosti, ki v dokumentu sicer sledijo kompoziciji ANJO, vsebinsko in organizacijsko pa so neodvisne od obeh izhodiščnih dokumentov, v katerih zaporedje aktivnosti igra pomembno vlogo. Resolucijo in akcijske načrte so pripravljale različne delovne skupine skoraj dve leti, načrtovanje akcij je bilo skrbno premišljeno, a prebiranje dostopnih poročil o izvajanju jezikovne politike izkazuje le »klasičen« potek aktivnosti, na katere pripravljene dokumenti in načrti niso niti malo vplivali.

Dejstvo, da so delo vseh delovnih skupin spremljali predstavniki pooblaščenih organov, ki so hkrati tudi nosilci jezikovnopolitičnih ukrepov, ni pripomoglo k temu, da bi katera koli od zadolženih ustanov v obdobju od sprejetja ANJO pripravila vsaj en javni razpis,²⁷ ki bi bil namenjen standardizacijski dejavnosti, kakor jo ANJO predvideva.

Spomladi 2017 je bil ustanovljen Svet za spremljanje razvoja jezikovnih virov in tehnologij, katerega naloga je pripraviti nabor dostopnih jezikovnih virov in sestaviti seznam prioritet na področju jezikovnotehnoloških projektov. Kljub temu, da sta tako črkovalnik kot slovnični pregledovalnik navedena v opisih ANJO ter resoluciji kot programskem dokumentu, je bil črkovalnik s slovnično-pravopisnim pregledovalnikom na prioriteto listo umeščen šele po intervenciji.

Realnost jezikovnostandardizacijske dejavnosti je torej povsem drugačna, kot je mogoče sklepati ob prebiranju pripravljenih dokumentov. Čas za izvajanje ciljev in ukrepov, ki jih je predvidela ReNPJP14–18, se namreč izteka. Ministrstvo za kulturo je v javno obravnavo že predložilo osnutek novega *Nacionalnega programa za kulturo 2018–2025* (dalje NPK 2018–2025), tokrat za 7-letno obdobje, v katerem se standardizacijske aktivnosti znajdejo žal le v dveh alinejah, in sicer med že omenjenimi prioritetami Sveta za spremljanje razvoja jezikovnih virov in tehnologij in pri načrtovanju »sistematičnega seznanjanja javnosti z možnostmi rabe digitalnih virov na področjih jezikovnega izobraževanja in praktične rabe digitaliziranih vsebin (slovarjev, pravopisa, terminoloških slovarjev, različnih drugih jezikovnih virov itd.)« (NPK 2017: 47). Vse naštetu je strnjeno v poglavju 1.2 s sicer izredno motivacijskim naslovom: »Posodobiti, razumno urediti in digitalizirati sistem ter odpraviti čim več administrativnih ovir oziroma zagotoviti višjo raven operativnosti in funkcionalnosti sistema« (NPK: 45).

²⁶ Poročila so dostopna na spletni strani Ministrstva za kulturo RS oziroma na spletnem naslovu: http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20142018/.

²⁷ Na področje standardizacije bi se sicer potencialno lahko uvrstil projekt *Vzpostavitev in vzdrževanje spletnega portala za jezikovne vire in tehnologije* iz leta 2014, ki pa je bil zaradi nestrokovno pripravljene vsebine umaknjen. Vsebinska izhodišča so dostopna na spletnem naslovu: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razpisi/vsebinska_izhodisca/2013/DialoPortal_vir-L.pdf.

Obenem pa se na Ministrstvu za kulturo že odvijajo pripravljalna dela za oblikovanje nove *Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko* za naslednje strateško obdobje 2019–2023, ki časovno sovpadajo z zaključkom ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*²⁸ (V6-1647). Ta naj bi razkril, kakšne naj bodo smernice jezikovne politike v naslednjem obdobju oziroma – morda bi se morali izraziti drugače – kakšne cilje naj predvidevajo dokumenti o jezikovni politiki v naslednjem obdobju. V nadaljevanju predstavljamo odgovore na anketna vprašanja (Ahačič idr. 2017b), povezana s področjem standardizacije.

6 Izbrana vprašanja o standardizaciji v anketnem vprašalniku projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*

V članku bomo analizirali štiri od 396 vprašanj, s katerimi so sodelavci projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* želeli pridobiti informacije za izvedbo celovite in empirično podprte raziskave temeljnih sociolingvističnih problemov (prim. Ahačič idr. 2017a).

Vsa vprašanja se nanašajo na že navedeni resolucijski odlomek:

Temeljni kodifikacijski priročnik in Slovenski pravopis skladno s tradicijo, dobro prakso, v okviru svojih zakonskih zadolžitvev ter v sodelovanju z vsemi ustanovami s področja jezikovnega načrtovanja potrjuje Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Na podlagi svojih zakonskih zadolžitvev sodeluje tudi pri nastajanju vseh drugih temeljnih priročnikov slovenskega jezika z normativnimi vsebinami. (ReNPJP14–18)²⁹

Gre za naslednja vprašanja, ki bodo komentirana v nadaljevanju.

1. *Ali se strinjate s trditvijo:*

- Priročnike slovenskega knjižnega jezika z normativnim značajem, npr. slovar knjižnega jezika, pravopis, pravorečje idr., naj potrjuje Slovenska akademija znanosti in umetnosti.*
- se ne strinjam
 - se delno strinjam
 - se strinjam

2. *Katera ustanova oziroma ustanove pripravljajo priročnike slovenskega knjižnega jezika z normativnim značajem, npr. slovar knjižnega jezika, pravopis, pravorečje itd.?*

- *Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, univerze idr. pod okriljem Slovenske akademije znanosti in umetnosti*
- *univerze*
- *državni organi (vlada, ministrstva, državni zbor)*
- *drugo (prosimo, navedite):*
- *ne vem*

3. *Ali se strinjate, da ta dejavnost še naprej poteka pod okriljem Slovenske akademije znanosti in umetnosti?*

- 1 (da)

²⁸ Več o projektu 22. 7. 2018 dostopno na <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>.

²⁹ Omeniti je treba nerodno ubeseditev, ki je nastala ob končni redakciji resolucije, saj je temeljni kodifikacijski priročnik pravzaprav pravopis, zato je prirednost nesmiselna.

- 2 (ne)
3 (ne vem)

4. Kateri drugi priročniki so po vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?
- pravopisna pravila
 - pravorečni priročnik
 - znanstvena slovnica slovenščine
 - lingvistični atlas
 - nova dialektologija (priročnik, ki prinaša opis vseh narečij)
 - slogovni priročnik
 - zgodovinska slovnica
 - šolska slovnica
 - šolski pravopis
 - drugo (prosimo, napišite):

6.1 O potrjevalni vlogi SAZU

Na vprašanje, ali se uporabniki strinjajo s trditvijo »Priročnike slovenskega knjižnega jezika z normativnim značajem, npr. slovar knjižnega jezika, pravopis, pravorečje idr., naj potrjuje Slovenska akademija znanosti in umetnosti.« je odgovorilo 3259 vprašanih, od katerih se skoraj 70 % strinja s trditvijo, da SAZU potrjuje priročnike slovenskega knjižnega jezika z normativnim značajem. Pri tem so razlike med profesionalnimi (tistimi, ki se z jezikom ukvarjajo kot strokovnjaki) in neprofesionalnimi uporabniki komajda opazne: večji delež neodločenih ali delno strinjajočih se (29 %) je med tistimi, ki se ne ukvarjajo z jezikom profesionalno (25 %), kar je razvidno iz preglednice 1, v kateri so vrednosti prikazane kot absolutne. Največ vprašanih, ki se ne strinjajo z normativno vlogo SAZU, prihaja iz znanosti, tj. 12 % vseh, ki so se opredelili za raziskovalce (61 odgovorov v preglednici 1).

Preglednica 1: Področja ukvarjanja vprašanih pri vprašanju o vlogi SAZU

Področje	Se ne strinjam	Se delno strinjam	Se strinjam	Skupaj
Predšolska vzgoja	3	13	44	60
OŠ in SŠ	12	132	522	666
Znanost	61	221	481	763
Gledališče	4	12	42	58
Glasba in literatura	7	34	126	167
Mediji	8	52	144	204
Tuji jeziki	15	71	175	261
Neprofesionalni uporabniki	44	310	719	1073

Vprašanim je bila dana možnost, da svoj odgovor utemeljijo, komentirajo ali pojasnijo. K zgornjemu vprašanju je bilo podanih 262 pojasnil, na trditev o potrjevalni vlogi SAZU se je jih nanašalo 34. Izločili smo deset komentarjev, ki bi jih lahko povezovali z drugimi trditvami v sklopu danih vprašanj ali pa se nanašajo na obliko

vprašalnika, izražajo kritiko zaradi pomanjkanja možnosti za celovitejši odgovor ali izražajo nezadovoljstvo z možnostmi za odgovor, npr.:³⁰

- zelo različna vprašanja, ki se ne dajo odgovoriti z navedenimi odgovori;
- tristopenjska lestvica odgovorov (se strinjam – delno strinjam – se ne strinjam) je pregreba, vsaj srednji odgovor bi bilo treba bolj niansirati.

Preostalih 24 komentarjev se dotika trditve o najvišji kompetenci SAZU z različnih vidikov, na osnovi tega vprašanja bi uporabnike lahko razdelili v več sklopov.

(1) Uporabniki, ki ne poznajo dovolj samega postopka standardizacije ali normativnega potrjevanja, da bi se čutili pristojne za podajanje odgovora. (10)

- sazu ? pojasnite vprašanje, ne vem, za kaj gre.
- o 2. vprašanju nimam mnenja,
- ustanov, ki morajo potrditi priročnike slovenskega knjižnega jezika, ne poznam najbolje. sklepam pa, da mora pri tem imeti tudi sazu pomembno vlogo.
- ne poznam dovolj vloge sazu pri slovenskem jeziku
- ne poznam vloge sazu in ne morem oceniti, ali je edina primerna, da potrjuje priročnike.
- potrjevanje priročnikov: ker nisem seznanjen z znanjem in vlogo aktivnih jezikoslovcov znotraj sazu in zunaj nje, ne morem dat nikakršnega odgovora
- ne počutim se kompetentnega odgovarjati na vprašanje kdo naj potrjuje priročnike. vsekakor pa menim, da je potrebno bolj upoštevati vsakdanjo rabo.
- potrjevanje priročnikov – v resnici ne vem, kdo jih sedaj potrjuje, tako da tu odgovor se strinjam, ker pričakujem, da so v sazu-ju strokovnjaki za to.
- na vprašanje o priročnikih in njihovem potrjevanju pri sazu ne znam odgovoriti, ker o tem premalo vem.
- sem odgovoril pritrilno, čeprav ne poznam dobro ozadja (akademija itd.)

(2) Uporabniki, ki ne želijo podpreti izključne vloge SAZU pri potrjevanju priročnikov, temveč se zavzemajo za sodelovanje različnih ustanov, s čimer bi zado stili merilu zastopanja dovolj raznolikega števila kompetentnih strokovnjakov in posledično tudi izbora primerne normativne osnove knjižnemu jeziku. (8)

- zdi se problematično, da bi normo skj lahko potrjevala zgolj sazu, saj ni povsem jasno, ali pri tem potrjevanju upoštevajo povprečnega govorca slovenščine in ne visoko izobraženega govorca, ki se z jezikom ukvarja profesionalno – v kar seveda štejejo tudi pisci večine besedil, zajetih v slovenske (lektorirane) korpuse. prav tako pa seveda ni povsem jasno, kdo lahko ustanovi podeli avtoriteto določanja norme in kako avtoriteto uspešno razdeliti na večjo, merodajno populacijo.
- moti me, da so med vprašanji, ki so izrazito nepomembna, skrite trditve, ki odsevajo tendenco spraševalcev. od kdaj je pravorečje potrjeval sazu in ali bo odslej pravorečje normativno obvezujoče? vprašanje je tudi, ali so na sazu res strokovnjaki za to področje. kdo na sazu bo potrjeval strokovne odločitve? naravoslovci? humanisti? na priporočilo koga? stroke? brez posebnega strokovnega telesa?
- Katerakoli inštitucija, ki se zaveda pomena slovenščine kot normiranega jezika in ima pristojne zaposlene.
- Enakovredno vlogo sazu lahko igra npr. Oddelek za slovenistiko in slavistiko FF UL in še katera druga slovenistična ustanova.
- Priročnike naj potrjuje nekdo, ki je strokovnjak ne samo v teoriji, ampak tudi v praksi
- Priročnike naj po predlogu SAZU potrdi Državni zbor RS.

³⁰ Vsi odgovori vprašanih so nespremenjeno povzeti iz vprašalnika in niso tehnično ali jezikovno korigirani.

- Priročnike naj potrjujejo raziskovalno aktivni znanstveniki, torej ZRC SAZU, ne pa SAZU.
 - Kvaliteten priročnik slovenskega knjižnega jezika z normativnim značajem lahko nastane tudi izven SAZU in brez pokroviteljstva SAZU, odličen primer je Mala slovnica slovenskega jezika Mateje Gomboc, priročnik s tenkočutno uravnoteženostjo strokovnosti vsebine in preprostosti predstavitve.
- (3) Uporabniki, ki zavračajo kakršne koli avtoritativne posege v jezik, neodvisno od ustanove, ki izvaja kodifikacijski postopek.
- ne strinjam se s predpisovanjem/prepovedovanjem rabe jezika/poimenovanj itd. kulturne oziroma jezikovne zavesti se ne da vsiliti, pač pa se vanjo vzgaja drugače
- (4) Uporabniki, ki ne zaupajo ažurnosti in učinkovitosti SAZU.
- s potrjevanjem priročnikov s strani sazu se strinjam, dokler je to hitro in učinkovito ter sledi razvoju znanosti in besedišča v tujih jezikih. v kolikor je neučinkovito oziroma prepočasno pa menim, da je lahko celo škodljivo.
- (5) Uporabniki, ki ne želijo, da bi se v vprašanja jezika vtikala politika.
- Z jezikovnimi priročniki in normativi jezika, pravopis, se mora ukvarjati stroka (ne politika!) ne vem pa sigurno, katera ustanova je to.

Odgovori oziroma pojasnila pričajo o slabi seznanjenosti javnosti s standardizacijskimi postopki oziroma s postopki priprave referenčnih jezikovnih priročnikov ter priročnikov z normativnim značajem. Komentar na trditev o normativnopoljevalni vlogi SAZU je prispeval le dober odstotek (1 %) vseh vprašanih, ki so na to vprašanje odgovorili, med njimi je največ takih, ki priznavajo, da vloge SAZU ne poznajo, zato so pri odgovoru previdni, več komentarjev pa kaže tudi na nasprotovanje ekskluzivni vlogi SAZU in poudarjajo željo po sodelovanju SAZU z različnimi kompetentnimi ustanovami in strokovnjaki.

6.2 Priprava priročnikov slovenskega knjižnega jezika z normativnim značajem

Na vprašanje, »katera ustanova oziroma ustanove pripravljajo priročnike slovenskega knjižnega jezika z normativnim značajem, npr. slovar knjižnega jezika, pravopis, pravorečje itd.«, je odgovorilo 3542 uporabnikov.

Uporabnikom so bili ponujeni štirje odgovori, ki jih rangiramo glede na pogostost izbire vprašanih:

- (a) Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, univerze idr. pod okriljem Slovenske akademije znanosti in umetnosti (2420 vprašanih, 68 %);
- (b) univerze (634 vprašanih, 18 %);
- (c) ne vem (343 vprašanih, 10 %);
- (d) državni organi (vlada, ministrstva, državni zbor) (108 vprašanih, 3 %);
- (e) drugo (prosimo, navedite) (37 vprašanih, 1 %).

Skoraj dve tretjini vprašanih sta podprli odgovor, da priprava priročnikov poteka na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU, natančneje na njegovem Inštitutu za

slovenski jezik Frana Ramovša, in na univerzah, pri čemer je v tem angažmaju posebna pozornost namenjena tudi SAZU, ki naj bi pomagala ustvarjati pogoje za delo pri priročnikih. Z vidika resolucije ReNPJP14–18 je vprašanje o vlogi SAZU nekoliko predimenzionirano, saj s sintagmo »pod okriljem« presega izrazito sodelovalno in potrjevalno vlogo SAZU, kakršno predvideva ReNPJP14–18 in v kateri je zapisano, da SAZU sodeluje pri nastajanju priročnikov z normativnimi vsebinami ter potrjuje slovenski pravopis in »temeljni kodifikacijski priročnik«. Zvezo »pod okriljem SAZU« bi namreč lahko razumeli tudi v financerskem in organizacijskem smislu, za kar pa SAZU nima infrastrukturnih, kadrovskih in proračunskih možnosti.

V rubriki »Drugo« so vprašani navajali tudi druge možnosti, in sicer:

- več povezanih ustanov in strokovnjakov, ki so kompetentni, in praktikov (11 odgovorov);
- založbe (6 odgovorov);
- javnost oziroma uporabniki sami (2 odgovora);
- Trojina (2 odgovora);
- Zavod za šolstvo (2 odgovora);
- Amebis (1 odgovor);
- Inštitut Jožef Stefan (1 odgovor).

6.3 O prihodnji vlogi SAZU

Na vprašanje »Ali se strinjate, da ta dejavnost še naprej poteka pod okriljem Slovenske akademije znanosti in umetnosti?« je odgovorilo 2697 vprašanih. Vprašani se v 87 % strinjajo s tem, da priprava priročnikov še naprej poteka »pod okriljem SAZU«. ³¹ Ker je bilo odgovor oziroma odločitev pri tem vprašanju mogoče tudi pojasniti, pojasnila vprašanih (teh je 179 oziroma 6 %) in njihovo interpretacijo navajamo v nadaljevanju.

Vprašani, ki so se odločili za pritrdilni odgovor, so tega pojasnjevali ne le z upanjem v verodostojnost SAZU kot ustanove, temveč tudi z željo po ohranjanju normativne enotnosti, izkazuje pa se tudi splošno znano dejstvo, da vprašani ne ločijo med SAZU in ZRC SAZU, zato je SAZU pogosto pripisana vloga večjega akterja na področju jezikovnih priročnikov, kot jo v resnici opravlja:

- *akademike imamo z namenom.*
- *ker dobro opravljajo svojo nalogo.*
- *zaupam*
- *pomebno je, da ostane pod okriljem sazu kot krovne in ene najbolj verodostojnih ustanov pri nas.*
- *zaradi reprezentativnosti, da ni zmede, sicer si lahko vsak omisli svojo slovnico in slovar.*
- *normativna dejavnost mora ostati pod okriljem največje raziskovalne inštitucije v državi. na ta način je mogoče ustrezno regulirati, spremljati in zagotavljati kakovostne strokovnjake, ki dejavnost normiranja knjižnega jezika opravljajo na podlagi transparentnih*

³¹ O dvojnem razumevanju sintagme »pod okriljem« in o razmerju med SAZU in ZRC SAZU je bilo povedano več v poglavju 6.2.

znanstvenoraziskovalnih rezultatov. normiranja jezika ni mogoče poveriti nekim izključno izbranim projektnim skupinam. jezikovna norma in njena kodifikacija morata ostati temeljni dejavnosti sazu in njenega inštituta.

- to zagotavlja kakovost in ustrezen nivo.
- nekdo mora imeti zadevo pod nadzorom in sazu je najprimernejši. bi pa morali ustanoviti komisijo za slovenščino, ki bi enkrat letno potrdila nove besede in na ta način skrbela za ažurni razvoj slovenščine.
- nujno. prenos tega dela in zadolžitev na druge ustanove bi povzročil najmanj zmedo pri uporabnikih.

Največ pojasnil vprašanih (tudi tistih, ki se strinjajo s pripisano vlogo SAZU) se nanaša na sodelovalne pobude, predvsem se omenja sodelovanje s kompetentnimi strokovnjaki, univerzo, jezikovnimi tehnologi ipd.:

- ustanove naj si delo med seboj smiselno razdelijo. zdaj je prisotno interdisciplinarno sodelovanje med različnimi ustanovami ul (npr. biotehniška fakulteta ...) in zrc sazu; kako na tem področju sodelujeta oddelek za slovenistiko in slavistiko ff ul ter inštitut frana ramovša zrc sazu, mi ni znano, saj nisem jezikoslovec - obe navedeni ustanovi imata zame enako avtoriteto
- mislim, da bi morali te projekti biti plod sodelovanja več avtorjev in inštitucij. naj delajo to ljudje, ki imajo potencial in ne samo ljudlje s potencialom in položajem na sazu.
- verjamem v sodelovanje – več glav več ve, dobro je, da je tudi kaj v teh glavah in ne samo slama.
- smiselna je dogovorna delitev in povezovanje dela znotraj vse stroke
- strokovnjaki na svojem področju na sazu naj se povežejo s ff
- pri tem bi bilo potrebno upoštevati mnenja stroke za razvoj posamezne terminologije in ostalih pravopisnih zadev
- vsaj upam, da združuje strokovnjake. na enem mestu. čeravno drugače misleče
- ne pa nujno samo pod okriljem sazu
- v sodelovanju z univerzami in ostalimi kompetentnimi strokovnjaki.
- se strinjam, ampak morajo sodelovati tudi z drugimi inštitucijami, ki pokrivajo to področje, drugače se lahko zgodi, da bodo stvari zastavili preozko
- delo je dobro. zelo. le vključenih premalo
- strinjam se za formate kot so sskj, pravopis, ne more pa biti to ekskluziva sazu
- ali pa bi sazu vsaj verificirala, certificirala zasebno spisano delo
- se strinjam, ampak morajo sodelovati tudi z drugimi inštitucijami, ki pokrivajo to področje, drugače se lahko zgodi, da bodo stvari zastavili preozko.
- a ne samo tam (z roko v roki z univerzami) - ne vem, kakšen smisel ima takšno vprašanje; promotivno za zrc sazu? če se ne motim, je slovenski mnedicinski slovar razvila mf ul in ni nič narobe z njim?!
- če da, potem nujno (!!) v sodelovanju s tehnološko podkovanimi partnerji.
- ce sazu ni pripravljena sprejeti smernic sodobnega jezikoslovja v smisli tehnologij in metod dela, se mora povezati z insitucijami, ki to znanje imajo. znanost (o jeziku) se razvija.
- seveda, a je potrebno sodelovanje tudi z drugimi institucijami, ki raziskujejo jezik, in jezikovne tehnologije
- inštitut bi moral k delu pritegniti več zunanjih sodelavcev, ne se zapirati v ozek krog.
- dovolite še komu, da se vam pridruži. včasih je dobro, da zapiha svež veter.

Vprašani so navajali tudi druge razloge, zaradi katerih so se distancirali od vodilne vloge SAZU pri pripravi priročnikov slovenskega knjižnega jezika, npr.

(a) dvom v SAZU kot ustanovo:

- sazu je v mnogočem fosilna organizacija, s trdo patriarhalno strukturo, bežno sem zaznala, da so slovarji ipd. nastajajo tudi izven njega. če obstaja vitalnejši način nastajanja tako pomembnih dejavnosti, morda ni nujno, da je to na sazu.)

- *sazu je mnogo premajhna ustanova, da bi lahko skrbela za celotno področje rabe slovenščine doma in v tujini. potrebno je več ustanov, več stališč, usklajevanje. sazu je tudi preveč popustljiva in si ne upa zapovedovati natančno, kaj je prav in kaj narobe. pogosto daje medla stališča - ko dobi vprašanje, ne odgovarja enoznačno - v smislu slovnčnih pravil - pravilo je tako in pravilno ke tako, marveč recimo pojasni: ja, v uporabi je ta različica, pša tudi druga, pa morda še tretja... in ostane neopredeljena....*
- *bi bilo prav, vendar nisem prepričan, da sedanja ekipa kaže dovolj volje po usmerjenju in je preveč zapisana odnosu laissez faire.*

(b) nasprotovanje izključni pravici kogar koli pri normativnem usmerjanju nasploh, saj vodi v monopolizacijo področja:

- *ne bi želel, da ima monopol pri tem izključno sazu.*
- *dejavnost naj ne bo vezana na institucijo, ampak na kakovostnega ponudnika.*
- *menim pa, da bi morala biti komunikacija med sazu in ff - oddelek psihologije veliko bolj aktivna in produktivna.*
- *ta dejavnost bi morala biti stvar izobraževalnih in raziskovalnih ustanov. monopol akademije (ali katere koli druge ustanove) na tem področju je za razvoj jezika slab.*
- *močno nasprotujem sazu-jevi monopolizaciji (normativizacije) jezika.*
- *ta dejavnost bi morala biti stvar izobraževalnih in raziskovalnih ustanov. monopol akademije (ali katere koli druge ustanove) na tem področju je za razvoj jezika slab.*

Pripombe so povezane tudi z željo po zagotavljanju avtonomije raziskovalcev jezika, mehki normativnosti in izbiri »najboljšega ponudnika«, hkrati pa z oddaljitvijo jezikovnega usmerjanja od politike. Poudarjeno je bilo tudi, da je najpomembnejše merilo pri pripravi priročnikov kakovost:

- *ne poznam notranjih razmer in dinamike dela. podpiram tisto možnost, ki omogoča in hkrati dopušča strokovnjakom največjo mero avtonomije in sredstev za delo.*
- *priročniki slovenskega knjižnega jezika so stvar stroke, in ne politike.*
- *nikakor se z slovnico ne smejo ukvarjati državni organi!*
- *dejavnost naj ne bo vezana na institucijo, ampak na kakovostnega ponudnika.*
- *ni toliko pomembno, kje nastaja, ampak kakšen je končni izdelek.*

Nekateri vprašani so problematizirali tudi nejasen pomen zveze »pod okriljem«:

- *ali bi bilo to okrilje formalno, finančno ali zmore biti tudi vsebinsko? če je to drugo možno, potem da.*

Druge pripombe so bile povezane z aktualnim stanjem priročnikov in sodobne jezikovne norme ter SAZU:

- *naj ne bo centralizirano na prestolnico*
- *zakaj ni več medisjkega jezikovnega rzsodišča sazu? (janez menart it. nekdanji člani in pisci v časopise). državni organi, predvsem s področja prava si izmišljujejo pravo lato-vščino, ker si je večina politikov samomovščenih in se niti ne zavedajo, kakšne izcedke z bogatinove mize trosijo. retorika je nična. pa jih v hlačah, da bi se podali v nuk inprebrali vsaj umetnost govora, ki žal ni doživela ponatisa.*
- *potrebovali bi vsaj letno ažuriran spletni slovar.*

6.4 Drugi priročniki, ki bi jih morali prednostno oblikovati ali posodobiti

Po letu 1991, ko je izšla zadnja knjiga SSKJ, oziroma po letu 2003, ko je izšel zadnji pravopisni slovar, je kljub velikemu napredku na področju razvoja jezika, jezikovnih virov in jezikovnotehnoloških orodij nastala praznina v pomenskem opisu in normativnem ovrednotenju novejših leksike. Vprašanje »Kateri drugi priročniki so po vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?« je tako prineslo odgovore, ki v veliki meri potrjujejo odločitve sestavljavcev resolucije in akcijskega načrta za jezikovno opremljenost (ANJO 2014). Odgovore vprašanih iz ankete lahko sintetično strnemo v naslednje ugotovitve (odstotek odgovorov, ki narekujejo posamezno trditev, je naveden v oklepaju pri vsaki trditvi):

- Vprašani so kot največji deficit med jezikovnimi priročniki pripisali *pravopisnim pravilom* (22 %), saj predstavljajo ta najosnovnejši vir za pripravo drugih del z normativnim značajem, pa tudi šolsko rabo in javno jezikovno prakso.
- Vse večji razkorak med govorjeno slovenščino in pravorečnimi napotki v normativnih priročnikih kaže na pomanjkanje aktualnega *pravorečnega priročnika* (13 %), na katerega bi se lahko sklicevali javni govorci.
- Spremembe v jezikovni rabi in napredek jezikoslovja kot znanstvene panoge kličejo po novi *znanstveni slovnici* (18 %), ki bo povzela po različnih znanstvenih razpravah, člankih in periodiki razdrobljene ugotovitve sodobnega jezikoslovja. Znanstvena slovnica naj bi prinesla gradivske in teoretske utemeljitve tako evolucijsko pogojenih jezikovnih sprememb kot tudi sprememb pri razumevanju slovnčnih dejstev. Kar 13 % vprašanih pričakuje tudi novo *šolsko slovnico*.
- Spremenjen pogled na normativnost, na prepovedi, ki so danes v večji meri stilistični oziroma slogovni spodrsaljaji kot slovnčne, oblikoslovne ali skladenjske napake. Jezikovni uporabniki (9 % vprašanih) pričakujejo tudi izid *stilističnega oziroma slogovnega priročnika*.

7 Sklep: jezikovnopolične smernice za področje standardizacije

Sodobna slovenščina je že prešla vse začetne standardizacijske faze, njena naloga pa je stalno prilagajanje standardizacijskih smernic jezikovnemu razvoju, njihovo posodabljanje in upoštevanje evolucijskih načel, ki izhajajo iz kulturnih sprememb in razvoja jezikovne skupnosti. Pot normativističnih konceptov v 20. stoletju, ki je prikazana v prispevku, tj. od grafizacijskih zadreg do purizma, od črno-belega vrednotenja jezikovnih prvin do opisnega normiranja, bi nas morala spremljati tudi pri oceni sodobnega stanja.

V letu 2013 je bila ustanovljena nova Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU, katere naloga je prenova pravil. Deluje v dveh sestavih in vključuje v širšem tudi strokovnjake z različnih strokovnih področij – terminologije, etimologije, jezikovnih tehnologij, standardizacije zemljepisnih imen, prevajanja in priprave šolskih učbenikov. Problem tega telesa je kadrovsko pomanjkanje in nezadostno financiranje, pravzaprav odsotnost institucionalnega namenskega financiranja, ne glede na to, da se tako v ReNPJP14–18 in iz nje izhajajočem ANJO (2014) kot tudi v najnovejši raziskavi *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*

(Ahačič idr. 2017) področje kodifikacije izpostavlja kot izrazito deficitarno. Podobna spoznanja kot snovalci resolucije in iz nje izhajajočih akcijskih načrtov je mogoče izpeljati iz praktičnih izkušenj vseh, ki smo se z normativističnimi vsebinami aktivno ukvarjali in jih je mogoče povzeti v štirih točkah:

- (1) Ob načrtovanju jezikovnega opisa bi morala biti med prioritetskimi nalogami, ki lahko pripeljejo do jezikovnega opisa, *sociolingvistična raziskava*, ki bi pokazala na sodobne vzore knjižne prakse in družbeni status jezikovno visokokultiviranih govorcev ter na spremembe socialne razslojenosti govorcev knjižnega jezika danes.
- (2) Taka raziskava s seboj prinaša *izčrpno dokumentiranje jezikovne rabe*, katerega rezultat bo celovit zapis bistvenih jezikovnih praks in tradicij, ki so značilne za slovensko jezikovno skupnost v prvih desetletjih 21. stoletja. Potreba po tovrstni evidenci je sovpadla z razvojem informacijskih tehnologij, ki lahko zagotovijo konsistentno središčno zbirko jezikovnih podatkov, relevantnih za jezikoslovne študije in razvoj jezikovnotehnoloških orodij ter aplikacij.³²
- (3) Naslednjo fazo pri pripravi jezikovnega opisa predstavlja koncipiranje nove znanstvene *slovnice* kot pogosto idealiziranega nabora abstraktnih pravil in zakonitosti, po katerih se besede in besedne zveze pregibajo, stopnjujejo in vedejo v besedilih, na drugi strani pa *slovar* kot konkretizacija z opisi pomena in okoliščin rabe besed ter besednih zvez v besedilu.³³
- (4) Šele v nadaljnji fazi (na osnovi jezikovnega opisa ali vzporedno z njim) je mogoče pripraviti *normativni opis*, ki je sicer komplementaren splošnemu jezikovnemu opisu, a ima drugo prioriteto: opredeliti normativno opazne oziroma izstopajoče jezikovne pojave ter jih ovrednotiti glede na nevtralne standardne oblike jezika. Če je standardizacijski postopek ustrezno izpeljan, če upošteva preteklo kodifikacije, sočasno prakso brez pristranskih predsodkov, sistemsko ureditev jezika, kakršno prinaša prenovljeni jezikovni opis, in se podredi evlucijskim načelom gospodarnosti v jeziku, lahko normativni opis sprejme najširši krog jezikovnih uporabnikov.³⁴

Potrditev relevantnosti ANJO prinaša tudi interpretacija odgovorov jezikovnih uporabnikov v spletni anketi *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017a), ki je bila izvedena v ciljnem raziskovalnem projektu *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*, med katerimi so npr. »Kateri drugi priročniki so po vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?« Odgovori pričajo, da vprašani med jezikovnimi priročniki najbolj pogrešajo prav *pravopisna*

³² Potrebna je tudi enotno koncipirana diahrona jezikovna zbirka podatkov, ki bi služila kot gradivska osnova tezavru slovenskega jezika.

³³ Brez posodobitve teh dveh temeljnih del se pravopisci težko opredelijo do vprašanj, povezanih s pisanjem skupaj ali narazen, saj v stroki še ni bilo dorečeno, kako se bodo v nadaljnje obravnavala vprašanja zložen in besednih zvez tipa *alfa samec* – *video oprema*. Podobno velja za leksikalni opis, ki predvideva socialnozvrstno vrednotenje sodobne, nove in pomensko razširjene leksike.

³⁴ Posebno pozornost pri standardizaciji je treba nameniti normiranju zemljepisnih imen, ki ga na Slovenskem izvaja Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade RS.

pravila (22 %), saj ta predstavljajo najosnovnejši vir za pripravo drugih del z normativnim značajem, pa tudi šolsko rabo in javno jezikovno prakso. Izkazuje se spremenjen pogled na normativnost, na prepovedi, ki so danes v večji meri stilistični oziroma slogovni spodrsaljaji kot slovnične, oblikoslovne ali skladienske napake. Jezikovni uporabniki (9 % vprašanih) pričakujejo tudi izid *stilističnega priročnika*. Več kot polovica vprašanih je med odgovori na vprašanje »Katere tehnologije in vmesniki so po vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?« navedla tudi avtomatski *slovniki pregledovalnik* (65 %) in *črkovalnik* (54 %).

Vse naštetu kaže na neugoden oziroma zaskrbljujoč razkorak med potrebami uporabnikov in uporabnic slovenskega jezika ter dejansko pripravljenostjo akterjev slovenske jezikovne politike, da bi že večkrat ubesedenim potrebam in pričakovanjem »pišoče mase« ugodili.

Res je, da slovenščina živi in se razvija tudi ob odsotnosti institucionalnega usmerjanja, kljub temu pa je treba utrjevati zavedanje o skupnem jezikovnem idiomu vseh prebivalcev Republike Slovenije. Še zlasti v zadnjem desetletju, ko se je jezikovni razvoj zaradi elektronske revolucije pospešil, se je slovenistika znašla na razpotju na eni strani zaradi pomanjkanja aktualnih priročnikov, predvsem znanstvene slovnice, ki bi aplikativnim raziskavam avtorjev različnih provenienc zagotovila enotno normativno izhodišče, po drugi strani pa zaradi – zdi se – skoraj krčevitega prizadevanja, da bi se jezikovna norma ohranila v okvirih, kakršne smo poznali pred pojavom interneta. Pritisk jezikovnih tehnologov, ki želijo z razvojem jezikovnotehnoloških aplikacij približati slovenščino digitalno razvitim jezikom, je namesto iskanja novih načinov financiranja prav za to, jezikovnotehnološko dejavnost, spodbudil medsebojno obračunavanje v stroki in boj za skromna finančna sredstva, ki jih ponuja država v skupni malhi za vse troje, kar naj bi bilo sicer povezano, a ne izenačeno: (1) *za raziskave jezika*, (2) *pripravo priročnikov* in (3) *jezikovnotehnološki razvoj*. Zdi se, da za izhod iz nastale krize, ki so jo državni pooblaščenca in pasivna strokovna javnost pogosto pripravljali tudi prezreti, ni niti politične volje financerja niti odgovornega zavedanja, da bo naslednja generacija jezikoslovcev težje ohranjala slovenščino v prestižnem položaju, ki ga danes (še) ima.

Pred pripravo jezikovnopolitičnih smernic za naslednje obdobje družbenega in jezikovnega življenja je pomembno uzavestiti očitno ne vsem prezentno dejstvo, da še tako utemeljena jezikovnopolitična izhodišča ostajajo le besede na papirju, če jezikovna politika ni razumljena kot domišljen sklop prepletajočih se aktivnosti, ki naj vodijo k smiselnemu končnemu cilju in ne zgolj k novemu dokumentu.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

– –, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

ANJ1 2015 = *Akcijski načrt za jezikovno izobraževanje*. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/Akcijska_nacrta/ANJ1.pdf.

ANJO 2014 = *Akcijski načrt za jezikovno opremljenost*. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/Akcijski_nacrta_za_jezikovno_opremljenost_javna_razprava_popravljen02.pdf.

Anton BAJEC, 1960/61: Kakšen bi bil idealni slovenski knjižni jezik. *Jezi in slovstvo* 6/3, 91–96.

Helena DOBROVOLJC, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: ZRC SAZU.

—, 2013: Smernice jezikovne standardizacije v teoriji, izročilu in praksi. *Družbena funkcij-skost jezika*. Ljubljana: Znanstvena založba FF. (Obdobja, 32). 93–99.

—, 2014: Normativna informacija v slovarju. *Jezišlovni zapiski* 20/1, 43–57.

Helena DOBROVOLJC, Aleksandra BIZJAK KONČAR, 2013: Slovenski pravopisi in vprašanje normativnih pristojnosti. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 9, 111–126.

—, 2015: Pravopisno slovaropisje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. *Slavia Centralis* 8/1, 34–50.

Helena DOBROVOLJC, Nataša JAKOP, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC.

William J. FRAWLEY, 2003: *International Encyclopedia of Linguistics*. New York: Oxford University Press.

Paul L. GARVIN, 1993: A conceptual framework for the study of language standardization. *International Journal of the Sociology of Language*, 37–54.

Einar HAUGEN, 1966: *Language conflict and language planning. The case of modern Norwegian*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Jurij HEIDENREICH, 1937: Spisovné jazyky v Jugoslavii. Přeľad soudobého vývoje. Zvláštni otišk z knihy *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné*. Praga. 1–33.

Alexandra JAFFE, 2000: Introduction: Non-standard orthography and non-standard speech. *Journal of Sociolinguistics* 4, 497–513.

Marta KOCJAN BARLE, 2002: Slovenski pravopis 2001 med znanostjo in (ne)uporabnostjo. *Nova revija, Forum*, 11–25.

Tomo KOROŠEC, 2003: Soočenje jezišlovniš nazorov. *Slavistična revija* 51/2, 113–114.

Simon KREK, 2013: Ali je pilot v letalu?: slovenski pravopis. *Pogledi: umetnost, kultura, družba* 4/4 (27. feb. 2013), 10–11.

—, 2014: *Pravopisna komisija: grške smokvice ali cesarstvo čutil?* Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.simonkrek.si/blog/blog_smokvice.html.

Dick LEITH, 1983: *A Social History of English*. London: Routledge and Kegan Paul.

Vilem MATHESIUS, 1929: *Functional linguistics, Praguiana, Some Basic and Less known Aspects of Prague Linguistics School*. Ur. J. Vachek. John Benjamins Publishing company. 137–138.

James MILROY, 2001: Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4, 530–555.

NPK 2018–2025 = *Nacionalni program za kulturo 2018–2025*. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Fotogalerija/2017/8-avgust/NPK_2018-25_za_javno_razpravo.pdf.

ReNPJP14–18 = Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/2013/Resolucija_-_sprejeto_besedilo__15.7.2013_.pdf.

Mark SEBBA, 2007: *Spelling and society. The culture and politics of orthography around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cvetka ŠERUGA PREK, 2002: Izgovorni in naglasni problemi Slovenskega pravopisa 2001. *Nova revija, Forum*, 26–30.

SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fr. Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.

SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Sestavil dr. A. Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Izdalo in založilo Znanstveno društvo.

SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije.

SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije.

SP1P¹1990 = *Slovenski pravopis 1 – Pravila*. Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije.

SP 2001 (2003) = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC.

Jakob ŠOLAR, 1967: *Anton Breznik, Življenje besed*. 7–74.

Karel ŠTREKELJ, 1911: *O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah*. Opomnje o slovenskem glasoslovju in rabi nekaterih oblik in besed. Ljubljana: Samozaložba.

Jože TOPORIŠIČ, 1978: Problemi norme in kodifikacije v slovenskem knjižnem jeziku. *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja. 328–338.

Urban VEHOVAR, Jernej TIRAN, 2016: Oris izbranih kazalnikov retradicionalizacije slovenske družbe. *Družboslovne razprave* 32/83, 85–107.

Tina LENGAR VEROVNIK, 2004: Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001. *Družboslovne razprave* 20/46–47, 241–258

Ada VIDOVIČ MUHA, 1996: Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 15–40.

– –, 2003: Kaj je novega v knjižnem jeziku? – Ob izidu Slovenskega pravopisa. *Slavistična revija* 51/2, 117–122.

NORMATIVE DESCRIPTION AND LANGUAGE STANDARDIZATION IN THE CURRENT LANGUAGE POLICY FRAMEWORK – RESOLUTION AND REALITY

Modern Slovenian language has already gone through all the early standardization phases, and its task is also to constantly adapt the standardization guidelines to language development, to update them and to consider the evolution principles which derive from cultural changes and the development of the language community. Within the framework of the language policy organization of the language community in Slovenia, standardization is a process that enables this community to legally determine the usage of the chosen standardized version of language. The process has been performed under the auspices of the Slovenian Academy of Sciences and Arts since the 1930's.

The article depicts the development pathway of the normativistic concepts in the 20th century: from graphization dilemmas to purism, from black-and-white evaluation of linguistic characteristics to descriptive codification. In 2013, a new Orthographic Committee at the Slovenian Academy of Sciences and Arts (SASA) and Research Centre of SASA was established; its task is to renew the rules. The committee is active in two assemblies and it mostly includes

experts from different fields (terminology, etymology, language technologies, standardization of geographical names, translation and preparation of school textbooks). The problem of this body is that it lacks staff and funding, namely it lacks institutional targeted funding, regardless of the fact that in the *Resolution on the National Programme for Language Policy 2014–2018* (ReNPJP14–18) and in the resulting *Action Plan for Linguistic Infrastructure* (2015) these fields are highlighted as extremely deficient. It is about (1) an orthographic portal (preparation of normative rules and a dictionary, and presentation of both online), (2) a language-consulting portal with a language consultancy forum, (3) a collection of normative issues which is composed on the basis of empirically corroborated analyses of language user needs, a reference (4) spelling checker for the Slovenian language (intended for integration into modern word processors, the most basic tool of everyone who writes), (5) a corpus of normative questions (a corpus, targeted at language and normative issues of modern users). In the target research project “Slovenian Language Policy and User Needs”, the participants were asked several questions, among others “What other guidebooks are in your opinion the most important for the development and maintenance of the Slovenian language status, and should therefore be given priority when considering formation or up-date?” The interpretation of these questions shows that in relation to language guides, the respondents recognize the greatest deficit in orthographic rules (22%), because these present the most basic resource for the preparation of other works with a normative character, and also for the use at schools and in public language practice. The view on codification, on prohibitions which are mostly stylistic lapses rather than grammatical, morphological or syntactic errors, has changed. Language users (9% of respondents) expect the issuance of a stylistic guide as well. More than one half of respondents answered to the question “What technologies and interfaces are in your opinion the most important for the development and maintenance of the Slovenian language status, and should therefore be given priority when considering formation or up-date?” by listing an automated grammar checker (65%) and a spelling checker (54%). All of the above shows that there is an unfavourable gap between the needs of Slovenian speakers and the actual preparedness of the Slovenian language policy protagonists.

Raziskanost narečne slovenščine: obstoječe in potrebno

VERA SMOLE

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI – 1000 Ljubljana, vera.smole@guest.arnes.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Prispevek predstavlja in komentira rezultate empirične raziskave (spletna anketa), nastale v okviru CRP *Jezikovna politika republike Slovenije in potrebe uporabnikov*, in le v tistem delu, ki daje uvid v to, koliko uporabniki poznajo in rabijo priročnike o narečni slovenščini ter kaj potrebujejo in čemu dajejo prednost. Pridani so še rezultati krajše in še bolj ciljno usmerjene ankete na zelo majhnem vzorcu.

This paper presents and analyses the results of empirical research (online survey) created in the framework of the CRP *Jezikovna politika republike Slovenije in potrebe uporabnikov* 'Language Policy of the Republic of Slovenia and the needs of users'. In the paper we are only interested in the part that gives us an insight into how much users know and use handbooks and manuals on Slovenian dialects, what they need and what they prefer. The results of a shorter and even more targeted survey on a very small sample have also been added.

Ključne besede: nesnovna kulturna dediščina, narečna slovenščina, potrebe jezikovnih uporabnikov, empirična raziskava, narečni slovar, narečni atlas, narečna besedila

Key words: intangible cultural heritage, Slovenian dialects, linguistic needs of users, empirical research, dialect dictionary, linguistic atlas, dialect texts

1 Uvod

Kot je ugotovila Helena Dobrovoljc (2017: 4), »slovenska nacionalna skupnost tradicionalno namenja veliko pozornost skrbi za ohranjanje /.../ 'knjižnojezikovnega standarda', kakor je ta jezikovni idiom poimenovan v zakonu o javni rabi slovenščine«. Večvrednost knjižnega jezika, izhajajoča iz njene posebne družbene vloge, tj. narodno predstavne navzven in narodno povezovalne navznoter, je postala »norma« po uveljavitvi sociolingvistične zvrstne teorije, ki jo je pri nas vpeljal Jože Toporišič in je bila po izidu *Slovenske slovnice* 1976 sprejeta tudi v učbenike za različne stopnje šolanja. Čeprav je ista teorija poudarjala, da »jezik ni monolitna tvorba«, ampak »sistem delnih sistemov«, razplaten na zelo različne načine, se je v slovenskem jezikoslovju in slovenski narodni oziroma jezikovni skupnosti neverjetno razširilo in zakoreninilo predvsem prepričanje o »splošni« večvrednosti knjižnega jezika ter se na nekaterih govornih območjih narečjem pripisovalo

pridevke kot grdo, kmečko (in s tem primitivno), celo neslovensko. Razumljivo, da je bilo temu ustrezno usmerjeno, da ne rečem financirano, tudi jezikoslovje. Povzročilo je tudi občutne spremembe študijskih programov slovenščine. Obrat od diahronije v sinhronijo, od raziskovanja neknjižne prostorske do knjižne zvrsti je bil v jezikoslovju pričakovan in širok, tudi potreben, slovenska specifika pa je bila v pretiravanju.

Raziskave slovenskih narečij trajajo vse od leta 1841,¹ ko je bila objavljena prva študija Rusa Izmaila I. Sreznjevskega, vendar številni narečni govori vse do danes niso raziskani zadovoljivo, sploh pa ne na vseh jezikovnih ravneh. Raziskave so sprožile predvsem zanimanje primerjalnega slovanskega jezikoslovja v tujini in takoj spodbudile tudi domače raziskovalce. Tako je bilo med obema svetovnima vojnama že moč izdelati znanstveno klasifikacijo slovenskih narečij (Fran Ramovš, 1931) in jih pregledno diahrono opisati (isti, 1935) ter narediti načrt (vprašalnico in mrežo krajev) za *Slovenski lingvistični atlas*, dalje SLA (isti, 1934 oziroma 1945),² ki odtlej usmerja terenske raziskave. Izsledki le-teh so objavljeni v mnogih študijah in monografijah (Tine Logar, Jakob Rigler, Zinka Zorko itd.), v elektronski zbirki člankov s kartami SLA (Weiss idr. 2009) in dveh leksičnobesedotvornih zvezkih *Slovenskega lingvističnega atlasa* (dalje *SLA*) (Škofic idr. 2011 in 2016). Zlasti v doktorskih disertacijah so mlajše generacije dialektologov po letu 1990 vnašale tako nova gradiva (obsežnejša od vsebine SLA) kot nove metodološke pristope,³ pri čemer moramo upoštevati tudi raziskave Slovencev v zamejstvu in tujcev, narečne slovarje, ki jih delajo laiki, ter sodelovanje pri dveh velikih mednarodnih projektih, tj. *Slovenskem* in *Evropskem lingvističnem atlasu* (OLA, ALE).

Kljub relativno veliki produkciji narečjeslovnih prispevkov (manj je monografij) se narečjeslovna stroka zaveda, da je zaradi velike narečne členjenosti slovenščine potrebno še:

- veliko večje število *opisov* posamičnih narečnih govorov,
- mnogo več narečnih *slovarjev* različnega tipa (splošnih in tematskih, posamičnih govorov/narečij), ki bi skupaj z gradivom za *Slovenski, Slovanski in Evropski lingvistični atlas* vodili do *vsenarečnega*,
- več narečnih *atlasov*; poleg SLA še vseslovenskih in regionalnih različnih obsegov in vsebin),
- nova *sintetična/zbirna dialektologija* s poenoteno terminologijo,
- nova zgodovina jezika ter
- *zbirke narečnih besedil* (komentirane, analizirane ipd., vsekakor pa tudi zvočne) za različne uporabnike tako glede na stopnjo šolanja kot glede na strokovno zahtevnost.

Seveda bi bilo idealno, ko bi bilo čim več od tega dostopno tudi *na spletu*. Zadostna raziskanost narečne zvrsti je nujna osnova raziskavam govorjenega jezika vseh

¹ Zgodovino slovanskega narečjeslovja od začetkov oziroma omemb narečij sredi 16. stoletja do leta 1987 glej v Toporišič 1987: 217–256.

² Kratek opis zgodovine SLA glej v Škofic 2011: 13–15.

³ Glej osebne bibliografije mentorjev: Tine Logar, Zinka Zorko, Vera Smole, Mihaela Koletnik, Jožica Škofic.

vrst in pomoč pri opredeljevanju (socialne) zvrstnosti leksike v slovarjih knjižnega jezika (prim. Dobrovoljc (2017: 4) in njeno poudarjanje nove sociolingvistične raziskave o uresničevanju knjižnega jezika številnih »novih« govorcev ter Žavbi Milojević (2017: 24) o tem, da »prevajalci dramskih del in gledališki lektorji pogrešajo sistematično zbrane usmeritve glede neknjižnih zvrsti jezika«).

2 Rezultati empirične raziskave (spletna anketa)⁴

Razumljivo je, da vsaka stroka dobro pozna (ne)raziskanost svojega področja, vprašanje pa je, kako na obstoječe in primanjkljaje gledajo neposredni jezikovni uporabniki (dalje: JU) v Republiki Sloveniji (dalje: v RS) in zunaj nje (dalje: zunaj RS) in v kakšni meri jezikovne priročnike poznajo in rabijo ter kaj najbolj pogrešajo. To je poskušala zajeti spletna anketa, katere deli so bili namenjeni splošnim JU, deli pa specifičnim JU. V nadaljevanju so predstavljeni in komentirani rezultati tistih delov ankete, ki se nanašajo na narečjeslovne priročnike.

Ker je bila anketa zasnovana dvodelno, prvi del za uporabnike v RS in drugi del za uporabnike zunaj RS (zamejstvo in izseljeništvu), so v tem zaporedju predstavljeni tudi rezultati. Njim sledi posamičen in/ali skupen komentar in primerjava.

2.1 Raba (pogostnost) jezikovnih virov in tehnologij za splošne jezikovne uporabnike

2.1.1 V poglavju ankete *Pogostnost rabe naštetih priročnikov* so bili med 11 naštetimi jezikovnimi priročniki (na koncu je bilo pridano še odprta možnost »drugo«) navedeni tudi »narečni slovarji« in *Slovenski lingvistični atlas* (dalje SLA). Oba doslej izšla zvezka SLA ter trije narečni slovarji v celoti in eden od A do H so dostopni tudi na portalu Fran (dostopno na <https://fran.si/>).

Na vprašanje »Kako pogosto uporabljate naslednje priročnike?« je o rabi narečnih slovarjev odgovarjalo 3062 JU, o rabi SLA pa 3048 JU. Narečnih slovarjev ne pozna (domnevam, da nobenega) 19 % JU, SLA pa kar 32 % JU; še slabše je z njuno rabo, saj slovarjev nikoli ne rabi 55 % JU, SLA nikoli 50 % JU, zelo redko, tj. od enkrat do nekajkrat na leto, narečne slovarje rabi 21 %, SLA 14 %, redko, tj. od enkrat do nekajkrat na mesec, oboje 3 %, pogosto, tj. od enkrat do nekajkrat na dan ali vsaj od enkrat do nekajkrat na teden, pa le 4 %.

Tako nizek delež rabe je lahko pokazatelj, da je narečnih slovarjev veliko premalo, še manj jih je vključenih spletni slovarski portal Fran (za malo narečnih govorov), zato obstoječi ne morejo zadostiti potreb JU na širšem slovenskem prostoru. Prav tako je zaenkrat še (pre)majhen obseg narečnega besedja – prav tako vključenega v portal Fran –, ki je že obdelano v dveh zvezkih SLA in ki je portal

⁴ Naslov: *Raziskava o jezikovni rabi, znanju in potrebah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabnikov slovenskega jezika zunaj nje*. Vprašalnik ankete je dostopen na povezavi: https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasanik_1_kod_0.pdf, in sicer pod naslovom *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Več o projektu je na njegovi spletni strani: <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>.

obogatilo z veliko novimi narečnimi besedami, kar se zgodi z vsakim novim zvezkom. Seveda se poznavanje in raba narečjeslovnih priročnikov ne more primerjati s priročniki z normativnim značajem – za normirani knjižni jezik, vendar to ne pomeni, da narečjeslovnih priročnikov niso potrebni.

2.1.2 Na vprašanje o dostopnosti slovenskih narečnih slovarjev oziroma priročnikov so odgovarjali tudi JU *zunaj RS*. Na vprašanje je odgovarjalo 370 anketirancev, od katerih 42 (11 %) narečnih slovarjev ne pozna, 217 (59 %) jih nikoli ne rabi, 71 (19 %) jih rabi zelo redko, tj. enkrat do nekajkrat na leto, 26 (7 %) redko, tj. enkrat ali nekajkrat na mesec, pogosto 10 (3 %), tj. enkrat ali nekajkrat na teden, in dnevno 4 (1 %).

Odstopanja v rabi narečnih slovarjev pri anketirancih v RS so opaznejša pri poznavanju narečnih slovarjev, in sicer jih bolje poznajo anketiranci *zunaj RS*: v RS teh slovarjev ne pozna 19 %, *zunaj* le 11 %; prav tako je *zunaj RS* prisotna pogostejša uporaba: 7 % *zunaj* in 3 % v RS jih rabi enkrat ali nekajkrat na mesec, pogosto 3 % *zunaj* in 1 % v RS % enkrat ali nekajkrat na teden in dnevno *zunaj* 1 % in v RS 0 %.

Menim, da k večji rabi narečnih slovarjev *zunaj RS* pripomore večja potreba po takih priročnikih zaradi večjega števila samo ali pretežno le slovensko narečno govorečih JU in boljša pokritost prostora *zunaj* meja RS z narečnimi slovarji (koroški tezaver, porabski, rezijanski, terski, kostelski slovar itd.).

2.2 Raba (pogostnost) jezikovnih virov in tehnologij pri specializiranih jezikovnih uporabnikih

2.2.1 V anketi se je posebej ugotavljalo rabo (pogostnost) jezikovnih virov in tehnologij pri *specializiranih* jezikovnih uporabnikih v RS in *zunaj* meja RS. Pri obojih so bili anketirani JU s področja *visokega šolstva, znanosti in raziskovanja*.

2.2.1.1 V RS je anketo izpolnilo 98 jezikoslovcev raziskovalcev, visokošolskih učiteljev in razvojnih tehnologov. Med njimi se jih 49 % ukvarja z raziskovanjem jezika, 40 % z raziskovanjem jezika ter oblikovanjem jezikovnih priročnikov in virov, 6 % z raziskovanjem jezika jezikovnih tehnologij in virov ter 5 % z oblikovanjem jezikovnih tehnologij. Nekateri med njimi imajo dokončanih več osnovnih izobrazb, zato je število odgovorov pri tem vprašanju naraslo na 116; izobrazbo s področja neslovenističnega jezikoslovja jih ima 41 %, s področja slovenističnega jezikoslovja 38 %, s področja računalništva in tehničnih strok 9 %, iz drugih strok (»drugo«) pa 13 %.

2.2.1.2 *Zunaj RS* je anketo izpolnilo 17 jezikoslovcev raziskovalcev, visokošolskih učiteljev in razvojnih tehnologov. Med njimi se jih 13 ali 76 % ukvarja z raziskovanjem jezika, 2 ali 12 % z raziskovanjem jezika ter oblikovanjem jezikovnih priročnikov in virov ter po 1 ali 6 % z raziskovanjem jezika jezikovnih tehnologij in virov oziroma z oblikovanjem jezikovnih tehnologij. Nekdo med njimi ima dve osnovni izobrazbi, zato je število odgovorov pri tem vprašanju 18; največ, tj. 12 ali

67 %, ima izobrazbo s področja slovenističnega jezikoslovja, 6 ali 33 % s področja neslovenističnega jezikoslovja⁵ in nihče s področja računalništva in tehničnih strok.

Vseh, ki so *zunaj RS* s področja *visokega šolstva, znanosti in raziskovanja* izpolnili anketo, je bilo 98 JU. V grobem smo jih razdelili na 52 (52 %) nejezikoslovcev, ostalo (48 %) so jezikoslovci, kamor smo vključili tudi 7 lektorjev za slovenski jezik. Največ je raziskovalcev nejezikoslovcev (21), sledijo visokošolski učitelji nejezikoslovci (18), visokošolski učitelji jezikoslovci (17), študentje nejezikoslovci (13), raziskovalci jezikoslovci (12), študenti jezikoslovci (10) in lektorji za slovenski jezik (7).

V primerjavi z anketiranci s področja *visokega šolstva, znanosti in raziskovanja* iz RS (teh je sicer malo več kot desetkratnik tega števila, tj. 1027, je razumljivo *zunaj RS* (slovenščina tam ni prvi jezik) anketo izpolnilo manj nejezikoslovcev (79 % : 52 %), a še vedno zadovoljivo veliko. Razmerje 98 (v RS) : 17 (*zunaj RS*) anketirancev jezikoslovcev in 1027 (v RS) : 98 (*zunaj RS*) vseh anketirancev s področja *visokega šolstva, znanosti in raziskovanja* je glede na število teh ustanov s slovenščino kot učenim jezikom ali predmetom raziskovanja pričakovano.

2.3 Prednostni priročniki

2.3.1 Narečni slovarji in JU v RS

Anketirancem smo zastavili tudi vprašanje »Kateri slovarji so po vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?« Med 117 JU v RS, ki so odgovarjali na to vprašanje, 11 (9 %) izbralo tudi narečni slovar, ponujen med 13 možnimi slovarji in možnostjo »drugo«.

Predvidevamo, da so anketiranci mislili na vseslovenski narečni slovar, ki je z 11 navedbami (9 %) pristal na predzadnjem mestu – pred zgodovinskim slovarjem z 8 (7 %). Glede na to, da je to edini slovar neknjižnega jezika in anketirancem v tolikšni meri ne pomeni temeljnega sredstva sporočanja in predmeta raziskav, je odstotek razmeroma zadovoljiv.

2.3.2 Narečni slovarji in uporabniki slovenskega jezika *zunaj RS*

Na isto vprašanje je *zunaj RS* odgovarjalo 18 JU in 3 (15 %) so izbrali tudi narečni slovar, 2 (11 %) pa tezaver, ki ponavadi vsebuje tudi narečno leksiko.

Vzorec je *zunaj RS* sicer zelo majhen, medtem ko so deleži v primerjavi z JU v RS (15 % plus 11 %) znatno večji. Lahko samo potrdimo komentar, podan pri rabi narečnih slovarjev (2.1.2).

⁵ Sem se prištelata tudi hungarista, ki je sicer pri izobrazbi označil rubriko »drugo«.

2.3.1.1 Drugi priročniki in JU v RS

V sklopu vprašanj o drugih priročnikih, ki bi jih morali prednostno oblikovati ali posodobiti, je na vprašanje »Kateri drugi priročniki so po vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?«, med 112 JU v RS 19 (17 %) JU zapisalo zgodovinsko slovnico,⁶ 17 (15 %) novo dialektologijo (priročnik, ki prinaša opis vseh narečij) in 12 (11 %) lingvistični atlas.

Glede na to, da navedeni priročniki niso normativnega značaja, je odstotek JU v RS, ki te priročnike prepoznava za zelo pomembne »za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine«, presenetljivo visok. Razveseljivo je, da je zavest o jezikovnih koreninah in zvrsti, ki pomeni krajevno (notranjo) identifikacijo, prisotna vsaj v taki meri. Hkrati pa je opomin stroki (in politiki), da končno izdela celotno zgodovinsko slovnico (doslej po nekaterih ravninah: Ramovš 1926, 1924, 1952, Greenberg 2000 (v angleščini) in 2002 (v slovenščini)),⁷ novo dialektologijo (zadnja in edina: Ramovš 1935),⁸ dokonča SLA in morda izdela še druge narečne atlase, ki pa jih bo treba bolj promovirati.

2.3.1.2 Drugi priročniki in jezikovni uporabniki zunaj RS

Na isto vprašanje je *zunaj RS* odgovarjalo 18 JU in 4 (22 %) so navedli zgodovinsko slovnico, 4 (22 %) novo dialektologijo (priročnik, ki prinaša opis vseh narečij) in 3 (17 %) lingvistični atlas

Vzorec *zunaj RS* je tudi pri tem vprašanju zelo majhen, deleži v primerjavi z JU v RS pa nekoliko večji. Večjo potrebo po narečnih priročnikih (vključno s slovarji) je možno razložiti z večjim zanimanjem za narečno zvrst *zunaj RS* kot v RS.

3 Rezultati manjše vzorčne raziskave

V seminarju pri predmetu Slovenska dialektologija na magistrskem študiju slovenistike na FF UL so v študijskem letu 2016/17 štiri študentke⁹ opravile manjšo raziskavo, s katero smo med specifičnimi jezikovnimi uporabniki, ki se v svojem poklicu srečujejo z narečno zvrstjo, želeli pridobiti informacije o tem, kako se pri svojem delu znajdejo, ali poznajo in uporabljajo narečjeslovno literaturo, kakšno oziroma katero (če sploh) najbolj pogrešajo ter kakšen je njihov odnos (in morda še odnos poklicnega okolja) do narečne zvrsti. V ta namen smo izoblikovali štiri deloma podobne, deloma specifične vprašalnike s pet do osem (pod)vprašanji,¹⁰ in sicer za narečjeslovce, lokalne radie, učitelje in lokalna društva. Opravljen je bil

⁶ Med narečjeslovnimi priročniki jo navajamo zato, ker je z njimi v soodvisnosti.

⁷ Za študijske potrebe obstajajo tudi gradiva predavateljev.

⁸ Za študijske potrebe obstajajo tudi gradiva predavateljev.

⁹ Po abecednem redu so to: Urška Bajc, Ana Elizabeta Kerman (za lokalne radie), Nastja Koritnik in Ana Zupanc.

¹⁰ Za sugestije k izboljšanju vprašalnikov se zahvaljujemo Nataši Gliha Komac.

po en intervju, za lokalne radie pa dva.¹¹ Kljub minimalnemu vzorcu so bili intervjuji zelo koristni za kasnejše oblikovanje dela spletne ankete CRP-a, evidentirali pa smo tudi potrebe JU, ki jih spletna anketa zaradi svoje siceršnje obsežnosti ni mogla. V nadaljevanju predstavljamo ideje sogovornikov, ki so vredne upoštevanja. Čeprav so to odgovori posameznikov, sklepam, da so navedene potrebe širše, vsaj v poklicu, ki so ga anketiranci zastopali.

3.1 V intervjuju s predstavniki lokalnega radia,¹² na katerem predvajajo oddaje tudi v narečni zvrsti, in sicer so to razne etnološke oddaje (vsaj deloma v narečju), oglasi (izmenično s knjižnim jezikom), določene kontaktne oddaje in zaradi tistih porabskih Slovencev, ki knjižne slovenščine ne razumejo, tudi ena od informativnih oddaj, smo izvedeli, da pogrešajo »obratni« slovar. Na območju, kjer so narečni govori še sredstvo vsakdanjega sporazumevanja in je poznavanje knjižne leksike manjše oziroma slabše, novinarji določene vsebine ali samo lekseme pojasnjujejo tudi »po domače«. Taki »obratni« slovarji, kjer je v izhodišču knjižna beseda, na karti pa v svojih arealih narečne besede, so pravzaprav narečni atlasi, možna pa bila tudi dela slovarskega tipa (prim. Horvat 2015).

3.2 V intervjuju s predstavnico (osnovnošolskih) učiteljev¹³ je bila izražena potreba po obravnavi lokalnega narečnega govora in vključitev tega v učni načrt. Nekateri učitelji, tudi intervjuvanka, to delajo na lastno pobudo, saj imajo učence, ki se doma še vedno sporazumevajo v narečju. Da bi učencem predstavili še druga narečja, bi učitelji potrebovali zbrane zvočne posnetke narečnih besedil, primerne za osnovnošolce – to bi lahko bile tudi pesmi. Pobudo smo začeli uresničevati takoj, tj. že v letnem semestru študijskega leta 2016/17, pri predmetu Slovenska narečja. Študentje so v različnih narečnih govorih, večinoma vsak v svojem, vodeno pridobili 35 zvočnih posnetkov ene ali dveh basni (odvisno od zahtevnosti govora), jih transkribirali fonetično in v glasovno poknjiženem zapisu ter sinhrono analizirali¹⁴ z namenom spletne objave – čakamo le še izdelavo spletne aplikacije.¹⁵

4 Sklep

Med naštetimi priročniki, ki niso normativni, kot so priročniki knjižne zvrsti, in katerih poznavanje in raba so se ugotavljali v spletni anketi, so bili tudi narečni

¹¹ Pri drugem intervjuju je sodelovalo pet radijskih sodelavcev.

¹² Prvi intervju je bil opravljen z novinarjem Radia Murska Sobota Milanom Zrinskim, drugi pa še s petimi sodelavci istega radia.

¹³ Intervjuvanka je bila profesorica slovenščine z ene od gorenskih osnovnih šol.

¹⁴ Za ustreznost posnetkov, zapisa in analize sva poskrbeli mentorici Vera Smole (nosilka predmeta) in Mojca Horvat (asistentka).

¹⁵ V ta namen smo se povezali z dr. Alenko Kavčič (Laboratorij za računalniško grafiko in multimedije) s Fakultete za računalništvo in informatiko UL. Pod njenim mentorstvom je študent Gregor Šajn 2017 za svoje diplomsko delo izdelal računalniško aplikacijo za interaktivni Slovenski narečni atlas (SNA), dosegljivo na naslovu <http://atlas.musiclab.si/sna/>, 2018 pa študent Ivan Lovrić za diplomsko delo aplikacijo Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil, dosegljivo na naslovu <http://narecja.si/>.

slovarji in *Slovenski lingvistični atlas* (ter zgodovinska slovnica). Raziskava je pokazala, da so med najmanj rabljenimi priročniki, čemur botruje več dejavnikov: (1) tovrstnih priročnikov (narečnih slovarjev, narečnih atlasov, opisov posamičnih krajevnih govorov (prilagojenih tudi za nestrokovne uporabnike), narečnih besedil za različne starostne skupine ipd.) je premalo in/ali z njimi ni pokrito celo jezikovno območje, (2) slaba dostopnost in promocija sicer obstoječih priročnikov ter (3) večdesetletna zapostavljenost in v veliki meri negativni družbeni odnos do rabe te zvrsti v RS (boljši so rezultati zunaj RS) ter posledična finančna in kadrovska podhranjenost raziskav.

Jezikovni uporabniki slovenščine, ki so izpolnili spletno anketo, pa so narečjeslovne priročnike vendarle uvrstili med prednostne in take, ki so pomembni za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine; boljši rezultat je bil zunaj RS.

Koristne sugestije nam poleg obsežnih lahko dajo tudi manjše ciljno usmerjene ankete. Obe sugestiji – narečni atlasi kot slovarji od knjižne besede k narečni ter narečna besedila v zvočni in zapisani obliki – sta se že začeli uresničevati. Seveda pa priprava narečjeslovnih priročnikov v študijskem procesu ne more nadomestiti znanstvenih del, ki jih izvajajo usposobljeni strokovnjaki in ki so tudi ustrezno financirana.

Pristojne organizacije, ki odmerjajo financiranje, se pri (ne)podpori narečjeslovnih raziskav premalo zavedajo, da te ne spadajo samo na področje jezikoslovja, ampak tudi na področje ohranjanja nesnovne kulturne dediščine, ki je še bolj minljiva od snovne. Še dosti bolj kot v knjižnem jeziku je v narečnem ohranjen narodov zgodovinski spomin: v kolikšni meri ga bomo dokumentirali, je nič manj kot od stroke odvisno od jezikovne politike na državni ravni.

LITERATURA

Helena DOBROVOLJC, 2017: Normativni opis in jezikovna standardizacija v aktualnem jezikovnopoličnem okviru. *Pleteršnikovi dnevi. Jezikovna politika Republike Slovenije*. Zbornik povzetkov. Ur. Nataša Gliha Komac in Marko Jesenšek.

Marc GREENBERG, 2000: *A Historical Phonology of the Slovene Language*. Heidelberg: C. Winter.

– –, 2002: *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*. Prevedla Marta Pirnat Greenberg. Maribor: Aristej.

Mojca HORVAT, 2015: Gradivo za tematski slovar slovenskih narečij: pomensko polje kulturne rastline. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. (Obdobja, 34). 283–290.

Jožica ŠKOFIC, 2011: 1.1 Iz zgodovine Slovenskega lingvističnega atlasa. *Slovenski lingvistični atlas 1. Človek (telo, bolezni, družina)*. 2. Komentarji. *Slovenski lingvistični atlas 1*. Ur. Jožica Škofic idr. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Jezikovni atlas). 13–15.

Jožica ŠKOFIC idr., 2011: *Slovenski lingvistični atlas 1. Človek (telo, bolezni, družina)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Jezikovni atlas). Dostopno 9. 7. 2018 na <http://sla.zrc-sazu.si>, <http://www.fran.si>.

– –, 2016: *Slovenski lingvistični atlas 2. Kmetija*. Elektronska objava. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Jezikovni atlas). Dostopno 9. 7. 2018 na <http://sla.zrc-sazu.si>, <http://www.fran.si>.

Jože TOPORIŠIČ, 1987: Slovensko narečjeslovje. *Portreti, razgledi, presoje*. Maribor: Založba Obzorja. 217–256.

Peter WEISS (ur.), 2009: *Ponovne objave člankov s kartami za Slovenski lingvistični atlas (do leta 2008)*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostopno 9. 7. 2018 na http://bos.zrc-sazu.si/c/Dial/Ponovne_SLA/P/.

Nina ŽAVBI MILOJEVIČ, 2017: Jezik (govor) v slovenskih gledališčih in jezikovna politika. *Pleteršnikovi dnevi. Jezikovna politika Republike Slovenije*. Zbornik povzetkov. Ur. Nataša Gliha Komac in Marko Jesenšek.

EXPLORATION OF DIALECTAL SLOVENE: THE EXISTING AND NECESSARY

The research of Slovenian dialects started in 1841 when the first study was published by Russian linguist Izmail I. Sreznjevski.: a study about Slovenian Zilja (Gailtal) dialect in Carintia in Austria. In the next (nearly eight) decades, the numerous Slovenian dialects have not been sufficiently explored, at least not on every linguistic level. Later, researches were mainly triggered by the interest of comparative Slavic linguistics abroad, which encouraged Slovenian researchers to do the same. Thus, between the two world wars, a scientific classification of Slovenian dialects could already be established (Fran Ramovš, 1931) and diachronically described (Ramovš, 1935) as well as made an outline (a questionnaire and a network of data-points) for the Slovenian linguistic atlas, hereinafter SLA (Ramovš 1934; 1945), which since then guides the field research. In the second half of the 20th century, many papers, studies and books were written based on the analysis of the SLA dialect material. An introductory volume to the SLA was published in 1999 (*Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)* 'Guide to the collection of dialect material for the Slovenian Linguistic Atlas (SLA)'). And, finally, two volumes of SLA: the dialectal lexemes from the semantic field *man* from 2011 and the dialectal lexemes from the semantic field *farm* from 2016. In particular, younger generations of dialectologists have introduced new linguistic materials (more extensive than SLA content) in their doctoral dissertations since 1990, using new methodological approaches, taking into account the research of Slovenians living abroad and foreign linguists, the dialect dictionaries of local people, and the participation of dialectologists in two international projects, i.e. Slavic Linguistic Atlas (OLA) and European Linguistic Atlas (ALE).

In spite of the relatively large production, we need a greater number of descriptions of individual local dialects and speeches, more dialect dictionaries of various types (general and thematic, dictionaries of individual speeches, sub-dialects and dialects, all-Slovenian dialect dictionary, etc.), and more dialect atlases (besides SLA, also an all-Slovenian atlas as well as regional atlases), new synthetic dialectology and history of language and collections of dialectal texts for different users – all available online. Sufficient research of the dialect is an indispensable base for the research of the spoken language in all varieties and also helps us defining the (social) variability of lexicon in the dictionaries of the literary (standard) language. Interested language users have the right to decide on the use of language elements, to learn all varieties of their mother tongue and to know the origin of all of its components, and linguists (dialectologists) have to offer such descriptions. The elaboration of research priorities and more sustainable financing of researches would rationalize the use of funds and resources in our country, which are still too dispersed and underutilized by project-based financing, and forcing the researchers into the quantity of publications instead of their quality.

Uporabnik jezikovnih virov in orodij kot objekt ali subjekt jezikovne politike? – področje prevajanja in tolmačenja

MOJCA ŠORLI

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI – 1000 Ljubljana, mojca.sorli@guest.arnes.si*

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review Article

V podsklopu »Jezikovna opremljenost na področju tujih jezikov« ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* raziskujem navade, strategije, potrebe in stališča uporabnikov, zlasti prevajalcev in tolmačev, do jezikovnih virov in orodij za tuje jezike, tako v odnosu do obstoječe infrastrukture kot tiste, ki po njihovem mnenju ni dovolj razvita.

The section on multilingual infrastructure of the *Slovenian Language Policy and User Needs CRP 2016* project investigates user habits and attitudes as well as user needs with regard to monolingual and interlingual language resources, in particular, translation technologies, dictionaries and other lexical resources. The research is focused on the needs of translators and interpreters.

Ključne besede: jezikovna infrastruktura; medjezični viri in orodja; prevajanje in tolmačenje; potrebe uporabnikov; spletna anketa

Key words: language infrastructure; interlingual resources; translation tools; user needs; online survey

0 Uvod

V podsklopu ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (2016–2017)¹ *Jezikovna opremljenost na področju tujih jezikov* sem raziskovala uporabo enojezičnih ter dvo- in večjezičnih (oboje skupaj dalje: medjezičnih) virov in orodij, zlasti slovarjev, drugih leksikalnih virov in elektronskih besedilnih korpusov. V spletni anketi *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (prim. Ahačič idr. 2017b) sem se osredotočila na analizo potreb, navad, strategij (in uporabniške izkušnje), povezanih z rabo posameznih kategorij jezikovnih virov in orodij, kot so pogostost rabe, uporabnost, preference glede prenosnika in vrste vira oziroma orodja itd., ter na odnos uporabnikov do obstoječe jezikovne opremljenosti in nadaljnjih prioritet, vključno z jezikovnotehnološkimi

¹ Več o projektu na <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>.

prioritetami. Po analizi pridobljenih podatkov so bile pripravljene smernice za novi nacionalni program za jezik (prim. Ahačič idr. 2017a).

Spletno anketo (Ahačič idr. 2017b), ki je bila izdelana s pomočjo odprtokodne aplikacije 1KA in spada med obsežnejše in kompleksnejše ankete, izvedene v slovenskem prostoru, je izpolnilo 369 specializiranih uporabnikov na področju prevajanja in tolmačenja.

Izraz infrastruktura zajema jezikovne vire in orodja ter jezikovne tehnologije. Pri pripravi ankete sem ustrezno pozornost namenila jezikovnonačrtovalnim dokumentom, zlasti *Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018* (ReNPJP1418) in *Akcijskemu načrtu za jezikovno opremljenost za obdobje 2014–2018* (ANJO2014–2018) na področju tujih jezikov oziroma večjezičnosti, znotraj tega tudi pravnemu okviru, ki je potreben za uresničevanje veljavne jezikovne politike. Že v času oblikovanja omenjenega akcijskega načrta in pred tem smo lahko opažali pomanjkanje empiričnih podatkov o potrebah in pričakovanjih slovenskih jezikovnih uporabnikov, ki niso vezana na formalni pedagoški proces, zlasti specializiranih uporabnikov oziroma jezikovnih strokovnjakov. Ugotavljam, da so ti uporabniki izključeni iz razprav o prioritetenih nalogah jezikovne politike tudi in še posebej na področju večjezičnosti, da postajajo celo vse bolj »objekti« teh razprav. In sicer v smislu, da se njihove potrebe prireja parcialnim interesom, namesto da bi se jih na čim bolj objektivne načine ugotavljalo in nato potrebe in interese uporabnikov kot »subjektov«, torej z določeno odločevalsko težo, vključevalo v jezikovno načrtovanje.

1 Pregled dosedanjih raziskav in relevantne literature v slovenskem prostoru

Do danes v Sloveniji ni bilo celovitih raziskav o potrebah rojenih govork in govorcev slovenskega jezika, ki so obenem uporabnice in uporabniki tujih jezikov, bodisi v izobraževanju ali poklicnem življenju in/ali ki bi vključevale več kot eno uporabniško skupino. CRP *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (2016–2017) je tako v tem trenutku najobsežnejša slovenska raziskava v obliki spletne ankete, pa tudi v mednarodnem prostoru sodi med ambicioznejše. Pred oblikovanjem vprašanj sem opravila podrobnejši pregled preteklih relevantnih raziskav (prim. Šorli in Ledinek 2017: 5–6).

Največ raziskav je bilo do sedaj opravljenih na šolski populaciji za enojezične vire za slovenščino, torej v kontekstu rabe jezikovnih virov pri poučevanju. V zvezi s slovarjem kot osnovnim jezikovnim priročnikom v pedagoškem procesu je šlo večinoma za raziskovanje razumevanja podatkov v SSKJ in njegove uporabe ter vključenost slovarskih vsebin v jezikovni pouk slovenščine (npr. Stabej idr. 2008; Rozman 2010; Čebulj 2013). Podroben pregled raziskav rabe enojezičnega slovarja je podan v Rozman idr. (2015). Kljub omejeni vlogi podatkov o slovarski rabi je vredno upoštevati tudi izsledke raziskave o jezikovnem pouku slovenščine (Rozman idr. 2010, 2012), ki govorijo o veliki naklonjenosti informacijsko-komunikacijskim tehnologijam. V primerjavi z rabo v pedagoški praksi so specifične rabe slovarja za poklicno uporabo slabo raziskane. Prav tako nimamo raziskav na področju slovenščine kot drugega ali tujega jezika (Rozman idr. 2015). Raziskava Gorjanc

(2014) je zajela skupino bodočih diplomantov kot tipičnih (bodočih) uporabnikov slovarskih informacij, tj. »medjezikovne posrednike, prevajalce, tolmače, novinarje«. Opravljena je bila v kontekstu razprav oziroma posveta o novem slovarju slovenskega jezika tega leta na Ministrstvu za kulturo RS. Vsebinski poudarek je bil na raziskovanju odnosa do tiskanega in digitalnega medija, pri čemer se je po pričakovanih pokazalo, da večina (69 %) – če ima na voljo oboje –, raje uporablja elektronske slovarje, pri eksplicitnem vprašanju o pomenu obeh oblik medija pa jih je elektronsko obliko izbrala dobra polovica (54 %), ne bistveno manj pa oboje (46 %).

Na področju trendov rabe jezikovnih virov in orodij velja omeniti vsaj še dve novejši raziskavi za tuje jezike: prva med študenti prevajalstva (Hirci 2013), v kateri je sodelovalo 20 posameznikov (prvi del leta 2005 in drugi 2012), in nazadnje pilotna raziskava z analizo 100 relevantnih objav v skupini *Prevajalci, na pomoč!* na Facebooku, v kateri je sodelovalo največ 100 različnih posameznikov (Čibej idr. 2015). Od podobnih ugotovitev pri prvi raziskavi in CRP-u *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (2016–2017) velja omeniti predvsem stabilno rabo dvojezičnih in splošnih enojezičnih slovarjev kot dveh najpogostejših prevajalskih virov, s tem da so bili leta 2012 po Hirci (2013) v rabi skoraj izključno še elektronski slovarji, podobno velja za glosarje in enciklopedije. Raba dvojezičnih slovarjev se je celo povišala na tako rekoč 100 %, prav tako je občutno porasla raba interneta in vzporednih besedil ter eno- in dvojezičnih korpusov besedil. Raziskava iz leta 2012 je zabeležila tudi upad rabe mobilnih telefonov kot platforme za dostopanje do jezikovnih informacij, saj v njej – za razliko od 2005 – sploh ni zabeležena. Uporaba sistemov CAT niti med študenti prevajalstva niti med poklicnimi prevajalci – kot kaže tudi naša raziskava – ni zelo visoka, čeprav je v rahlem porastu in občutno višja kot uporaba strojnega prevajalnika.

Raziskavi *Jezikovna politika RS in potrebe uporabnikov* (2016–2017) in Čibej idr. (2015) navajata podobne zaključke glede pomena terminoloških virov, ki se kaže v Čibej idr. (2015) kot najbolj ključen. Tudi v naši raziskavi so ti po pomembnosti, pogostosti uporabe in prioritetenosti razvoja/nadgradnje vseskozi med prvimi tremi kategorijami virov in orodij. Zaznavno pa je razhajanje, ki zadeva oceno vloge spletnih forumov v razmerju do standardnih virov.

Za omenjene raziskave, z izjemo *Jezikovna politika RS in potrebe uporabnikov* (2016–2017), je značilno manjše število udeležencev, ki tudi v tujih in mednarodnih raziskavah zelo niha. Iz ene ključnih sodobnih študij o uporabi elektronskih slovarjev, *Using Online Dictionaries* (Müller-Spitzer 2014), ki povzema raziskave v kontekstu elektronskih oziroma digitalnih slovarjev, je razvidno, da se število udeležencev giblje vse od 5 do 2.530, pri tem pa jih le redke vključujejo več kot 100.

2 Sociolingvistično ozadje

Jezikovna situacija govorcev in govork slovenščine je posebna zaradi njihovega majhnega števila ter posledično v stiku s tujimi jeziki izrazitega nesorazmerja med številom uporabnikov izhodiščnega in ciljnega jezika, a hkrati tudi univerzalna in določena z mnogimi korenitimi spremembami v pogledih na načrtovanje, uporabo in dostop do jezikovnih virov. V raziskavi sem želela povezati realnost uporabnic

in uporabnikov slovenskega jezika z njihovimi dejanskimi potrebami in pričakovanji ter pridobiti empirične podatke, ki bodo podprli jezikovno načrtovanje za realno (tako časovno kot finančno) izvedbo nalog in smiselno oblikovanje prioritet. Osnovni namen je bil preveriti nekatere splošno razširjene domneve in predpostavke, ki zadevajo stanje potreb na področju medjezičnih virov, kot izhaja iz trenutno veljavnega akcijskega načrta. Pričakujem, da bodo anketni rezultati pripomogli k bolj objektivni in smiselni določitvi prioritet za naslednjih 5 do 10 let načrtovanja jezikovne opremljenosti za večjezičnost na nacionalni ravni.

Osredotočam se na stališča do obstoječe infrastrukture in tiste, ki je še ni, pa bi jo po mnenju potencialnih uporabnikov morali razviti, s poudarkom na slovarjih in drugih leksikalnih virih ter prevajalskih orodjih. Ne glede na razhajanja in različne interese v stroki, ki so pričakovani in običajni, si je treba prizadevati za to, da bodo uporabniki slovenskega jezika subjekti – in ne objekti – jezikovnopoličnega načrtovanja.

3 Metoda in analiza

Kljub maloštevilnim raziskavam uporabniških potreb ocenjujem, da je bila vloga jezikovnih virov in orodij v formalnem izobraževanju relativno dobro raziskana, zato sem se v delu raziskave *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje* (Ahačič idr. 2017b), ki ga tu predstavljam, osredotočila na skupino profesionalnih uporabnikov na področju prevajanja in tolmačenja.

3.1 Instrumentarij

Spletna anketa je bila v najširšem smislu zasnovana s ciljem raziskati dejanske prakse in potrebe ter jezikovna stališča in odnos do posameznih infrastrukturnih enot, na podlagi katerih bi bilo mogoče dopolniti oziroma korigirati zakonodajo in/ali obstoječe jezikovnonačrtovalne dokumente. Ključni namen podsklopa *Jezikovna opremljenost na področju tujih jezikov* je bil pridobiti vpogled v to, kako uporabniki tujejezičnih virov, zlasti prevajalci in tolmači, ocenjujejo in razmišljajo o uporabi jezikovnih virov in orodij, posebej z ozirom na navedene kategorije oziroma infrastrukturne enote. Osrednji namen spletne raziskave v podsklopu ni bil metajezikovni, torej raziskovati načine uporabe specifičnih virov z ozirom na posebne vidike njihove rabe, oziroma metaleksikografski, torej pridobivati podatke z namenom izboljšave slovarjev. Tovrstne podatke lahko uspešneje, predvsem natančneje in bolj verodostojno pridobivamo s tehnikami opazovanja (glej npr. Bizjak Končar idr. 2017 za razčlembno dnevniških poizvedb po SSKJ in Slovenskem pravopisu 2001).

Vprašanja so bila večinoma (pol)zaprtega tipa in oblikovana tako, da je mogoče veljavnost rezultatov delno primerjalno analizirati na podlagi rezultatov pri drugih sklopih vprašanj. Eno izmed vprašanj odprtega tipa je bilo zastavljeno z namenom pridobiti podatke o virih, ki jih specializirani uporabniki najbolj pogrešajo, in o jezikovnih parih, ki bi morali biti po njihovem prednostno obravnavani pri načrtovanju javno (so)financiranih revizij oziroma novih slovarskih projektov. Med drugim sem opazovala trende in razmerja med vlogo tradicionalnih (elektronskih)

virov in orodij ter avtomatiziranim prevajanjem, tipično s t. i. sistemi CAT (računalniško podprto prevajanje) in MT (strojno prevajanje).

Število kategorij pri posameznih vprašanjih je zaradi specifične narave vprašanj ponekod večje od idealnega (5–7, npr. pri Likertovi lestvici), a ker je bil osnovni namen ugotoviti preference uporabnikov do specifičnih obstoječih virov, sem čim bolj podrobno oblikovala kategorije virov in orodij oziroma infrastrukturne enote, ki so prilagojene vsebini posameznega vprašanja.

Opozarjam na omejene možnosti raziskovanja uporabniških navad in potreb, povezanih s prevajalskim procesom in drugimi praktičnimi okoliščinami rabe tujih jezikov. Zasnovala sem tudi sklop vprašanj, ki bi omogočil vpogled v dnevno (družbeno) realnost posameznih jezikovnih strokovnjakov, kot so oblike zaposlitve, delovni pogoji, stopnja profesionalne avtonomije, družbeni status itd., torej teme, ki sicer presegajo ožje opredeljeno tematiko projekta, so pa s temo jezikovne opremljenosti in jezikovne politike tesno prepletene – žal tega sklopa, kot še nekaterih drugih vprašanj, na koncu nisem mogla vključiti v raziskavo.

3.2 Vzorec

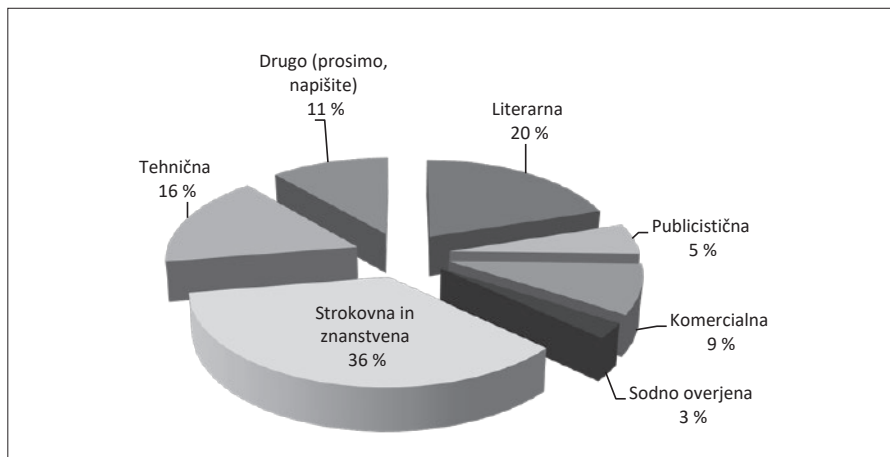
O uporabi virov, navadah in potrebah prevajalcev in tolmačev sem anketirala ciljne skupine, med drugim strokovna združenja, npr. Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije, Združenje stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije, Društvo književnih prevajalcev Slovenije, Združenje konferenčnih tolmačev, Društvo filmskih prevajalcev, Sektor za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade RS (GSV).² Člani teh združenj so bili neposredno povabljeni k sodelovanju preko ustreznih poštnih seznamov, forumov in relevantnih jezikovnih spletnih strani. Analiza bo torej pomembno prispevala k zapolnitvi vrzeli na področju poznavanja potreb in pričakovanj zunaj formalnoizobraževalnega pedagoškega procesa.

3.3 Izsledki raziskave

3.3.1 Specializirani uporabniki na področju prevajanja in tolmačenja

Že v postopku uporabniškega profiliranja sem zastavila naslednji vprašnji: pri prvem anketiranec/-ka opredeli, katere vrste besedil najpogosteje prevaja/tolmači, pri drugem pa, kako dolgo se ukvarja s svojim poklicem ali profesionalno dejavnostjo na področju prevajanja in tolmačenja oziroma jezikovne mediacije. To nam pove nekaj o ravni in vrsti njegovih/njenih izkušenj, obenem pa omogoča korelacijo med starostjo/generacijo in preferenčnimi izbirami glede najpomembnejših jezikovnih virov ter odnosom do jezikovnih tehnologij.

² V kategorijo, ki jo določa naslov, niso vključeni prevajalci in tolmači slovenskega znakovnega jezika, ker so ti obravnavani samostojno v ločeni kategoriji.

Slika 1: Struktura anketirancev glede na vrsto besedil, s katerimi največkrat delajo

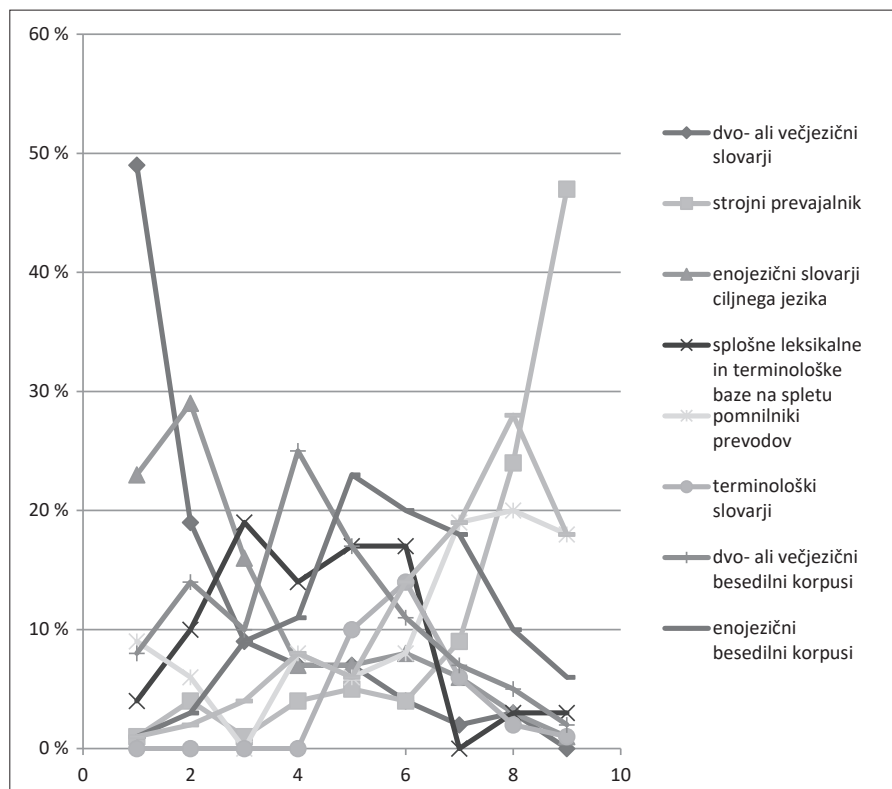
Rezultati prinašajo podatke o vseh zastopanih kategorijah, z nezanemarljivim deležem tudi na področju literarnega prevajanja, kar je pomembno, saj se lahko potrebe prevajalcev različnih jezikovnih zvrsti med seboj občutno razlikujejo. Pri tem vprašanju je bilo še 21 tekstovnih odgovorov oziroma komentarjev. Nadaljnji statistični postopki (glej razdelek 3.3.3) prinašajo podrobnejši uvid v stališča posameznih skupin uporabnikov do preferenčnih kategorij virov in orodij.

Glede na delovne izkušnje anketirancev (v letih) je vzorec uporabnikov enakomerno razpršen; skoraj enako število uporabnikov ima od 5 do 10 let izkušenj (28 %) in od 10 do 20 let izkušenj (30 %), nekoliko manj jih ima več kot 20 let izkušenj (23 %), najmanj uporabnikov pa ima do 5 let izkušenj (19 %). Na podlagi razmeroma ugodne generacijske zastopanosti anketirancev lahko pričakujemo dokaj objektivno sliko potreb različnih starostnih skupin z različnimi izkušnjami.

Odgovori na vprašanje »Spodaj so navedeni nekateri jezikovni priročniki, viri in prevajalska orodja. Prosimo, uredite jih po pomembnosti: od najpomembnejših (1) do tistih najmanj pomembnih (9)« pričajo o vsakdanjih praksah prevajalcev pri izbiri jezikovnih virov in orodij oziroma tehnologij preko pomembnosti, ki jo pripisujejo posameznim skupinam virov in orodij. Namenoma sem v tem vprašanju združila standardne priročnike in tehnološka orodja, da bi videla, čemu dajejo uporabniki absolutno prednost. Menila sem, da bom najbolj izčrpne podatke dobila z ocenjevalno lestvico (1–9), saj je moral uporabnik na ta način ustrezno (v razmerju do drugih) ovrednotiti prav vsako kategorijo.

Pri odgovorih na zgornje vprašanje izstopajo tri skupine, ki so bile med vsemi v povprečju najvišje ovrednotene: na prvo mesto so uporabniki največkrat uvrstili medjezične, torej dvo- in večjezične slovarje (49 %), na drugo enojezične slovarje ciljnega jezika (29 %) in na tretje terminološke slovarje (28 %). Obenem so bile te tri skupine najmanjkrat izbrane kot najmanj pomembne. Skoraj polovica anketirancev (49 %) je torej izbrala medjezične slovarje kot najpomembnejši vir pri svojem delu (nato pa še 19 % kot drugi in 9 % kot tretji najpomembnejši vir). Hkrati je 0 % odstotkov vprašanih medjezične slovarje uvrstilo na zadnje, deveto mesto in

jih tako ovrednotilo kot najmanj pomembne. Prav tako so bili enojezični slovarji ciljnega jezika in terminološki slovarji le v 1 % uvrščeni na deveto mesto.

Slika 2: Prikaz deležev med specializiranimi uporabniki na področju prevajanja in tolmačenja pri uvrstitvi virov in orodij na lestvici pomembnosti od 1 (najpomembnejši) do 9 (najmanj pomemben)

Povprečna (oziroma srednja) ocena strojnega prevajalnika je 6,2, pri čemer je skoraj polovica vprašanih (47 %) to orodje označila kot najmanj pomembno (deveto mesto). Skupaj je kar 80 % uporabnikov prevajalnik uvrstilo v zadnje tri skupine (na sedmo, osmo in deveto mesto), kot najpomembnejši vir (prvo mesto) pa le 1 %. Občutno bolje so bili ocenjeni pomnilniki prevodov, namreč s povprečno oceno 4,4, pri čemer so bile ocene po posameznih skupinah uporabnikov tudi enakomerneje razporejene glede na pomembnost kot pri prevajalniku. Povprečna vrednost za prevajalske forumе in ostala družbena omrežja je 6,9, kar kaže, da ti v prevajalskem procesu uporabnikov (v našem vzorcu) niso zelo pomembni.

Zgoraj sem dobila tudi posredno potrditev rezultatov za dve vprašanji, ki sta sledili, in sicer o vlogi spletnih forumov in o pomenu prevajalskih tehnologij. Prvo vprašanje je bilo zastavljeno predvsem zato, da bi osvetlili potrebo po čim bolj objektivni interpretaciji raziskav uporabniških potreb, ki temeljijo na diskusijah/poizvedbah na spletnih forumih in družbenih omrežjih.

Preglednica 1: Prikaz odgovorov o vlogi jezikovnih forumov

Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
Ali pri razreševanju jezikovnih dilem najprej zastavite vprašanje na prevajalskem forumu oziroma v jezikovni svetovalnici ali se za to odločite šele potem, ko niste našli želene informacije v vašem primarnem viru, na primer slovarju ali podatkovni bazi?				
Najprej izberem prevajalski forum oziroma zastavim vprašanje v svetovalnici.	0	0 %	0 %	0 %
Najprej posežem po primarnih virih.	181	3 %	100 %	100 %
Skupaj	181	3 %	100 %	

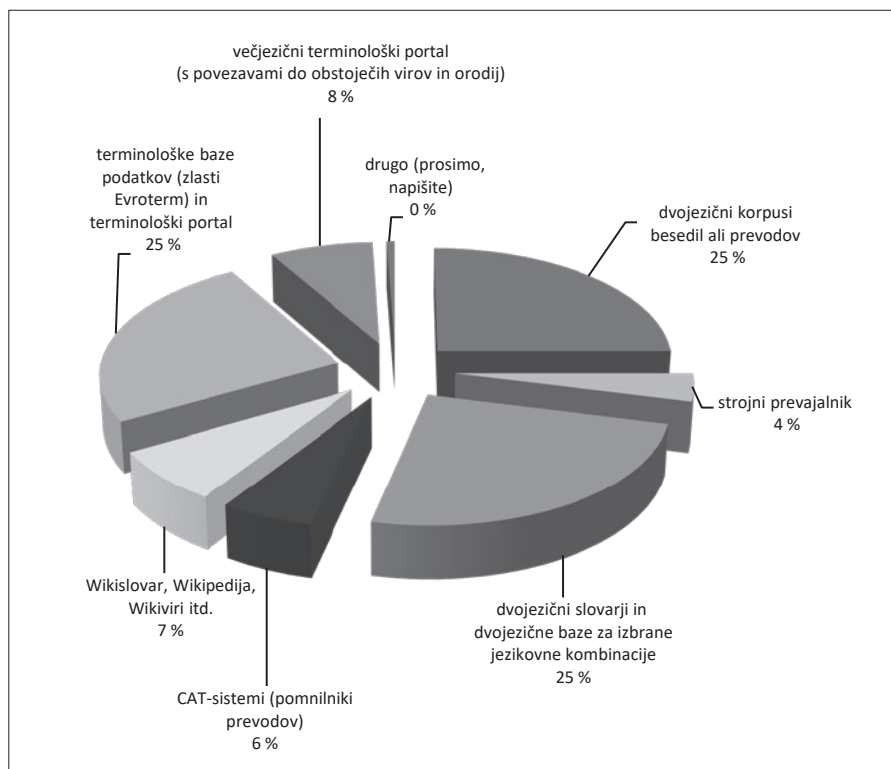
Iz odgovorov (100 % za možnost 2 »Najprej posežem po primarnih virih.«) lahko zaključim, da se pomen standardnih priročnikov in virov za specializirane uporabnike na področju prevajanja in tolmačenja kljub možnosti uporabe relevantnih strokovnih forumov ni zmanjšal. Rezultat je enak (100 % za drugo možnost) pri skupini specializiranih uporabnikov na področju prevajanja in tolmačenja med anketiranci v skupini »Slovenščina zunaj meja Slovenije«, ki je bila v spletni anketi obravnavana kot posebna uporabniška skupina.

Vprašanje »Kolikšen delež svojega dela opravite s pomočjo pomnilnika prevodov in/ali strojnega prevajalnika?« sem zastavila z namenom pridobiti podatke o tem, kakšne so dejanske prakse prevajalcev. Preverjala sem predpostavko, da je strojni prevajalnik v ANJO 2014–2018 neutemeljeno določen kot ena od treh absolutnih prioritet na področju opremljenosti za tuje jezike, posebej glede na pomanjkanje raziskav dejanskega stanja in potreb doma, še zlasti pa brez raziskav o dobrih praksah razvoja in financiranja strojnega prevajanja v primerljivih okoljih.

Odgovori kažejo izrazito prevlado uporabnikov (71 %), ki na vprašanje odgovorijo, da »manj kot 20 %«. Sledijo tisti, ki navedejo »med 20 % in 40 %« (14 %), nato še skupina »med 50 % in 70 %« (6 %) in nazadnje »nad 70 %« (teh je 8 %). Odgovori kažejo, da uporaba strojnega prevajalnika in pomnilnikov prevodov v vsakodnevni praksi prevajalcev, zajetih v tukajšnji vzorec, ni zelo razširjena, predvsem pa ni konkurenčna drugim virom in orodjem. Rezultati torej ne potrjujejo prioritetenosti teh orodij za povprečnega prevajalca.

Vprašanje »Katero vire in/ali orodja na področju večjezične opremljenosti za slovenske uporabnike bi bilo treba nadgraditi najprej, tj. v obdobju naslednjih 5–10 let?« se najbolj neposredno navezuje na potrebe specializiranih uporabnikov in opremljenost za tuje jezike in je zato tudi ključno za načrtovanje ustrezne jezikovne infrastrukture. Poizvedovala sem po skupinah virov in orodij, ki so ključnega pomena za uspešno delo po mnenju in izkušnjah uporabnikov samih in bi zato pri dodeljevanju javnih sredstev morale biti obravnavane prednostno.

Tudi pri tem vprašanju izstopajo predvsem tri kategorije (skupaj skoraj 75 %), kar je v veliki meri skladno z rezultati nekaterih prej zastavljenih vprašanj: dvojezični slovarji in podatkovne baze za izbrane jezikovne kombinacije (25 %), terminološke baze podatkov (zlasti Evroterm) in terminološki portal (25 %), poleg teh še dvojezični korpusi besedil oziroma prevodov (25 %).

Slika 3: *Prioritete za nadgradnjo v naslednjih 5–10 letih po mnenju specializiranih uporabnikov na področju prevajanja in tolmačenja*

Pri vprašanju »Kateri vir in/ali orodje pri svojem delu najbolj pogrešate glede na svoje strokovno področje in vrsto besedil? Prosimo, navedite tudi svojo jezikovno kombinacijo« podobno kot pri prejšnjem ugotavljam, kakšne so prevladujoče potrebe specializiranih uporabnikov ob upoštevanju pomanjkljivosti ali neobstoja posameznih virov in orodij. Vprašanje je bilo odprtega tipa, zato da so lahko anketiranci čim podrobneje opisali svoja stališča in potrebe.

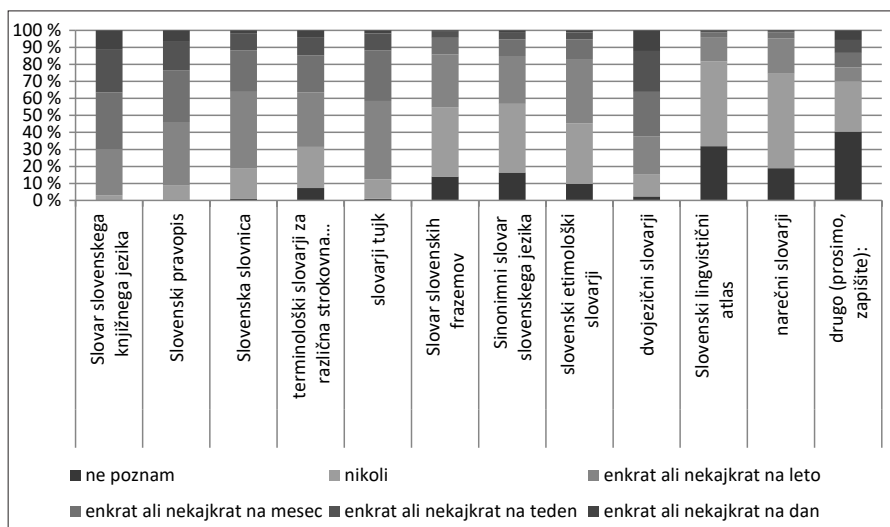
Odgovore na vprašanje odprtega tipa sem združila v pet večjih skupin: (1) terminološki slovarji in podatkovne zbirke (48 %); (2) specializirani slovarji: frazeološki, kolokacijski slovarji, slovarji slenga in žargona, slovarji sinonimov (13,3 %); (3) splošni dvojezični slovarji in zbirke (26,6 %); (4) dvojezični korpusi (5,3 %); (5) prevajalske in druge tehnologije (LT) (6,6 %). Največji primanjkljaj je na področju terminoloških slovarjev in zbirk, sledijo dvojezični slovarji in zbirke.

Jezikovne kombinacije so glede na dane odgovore (niso vsi anketiranci navedli svojih jezikovnih kombinacij) razvrščene od najpogostejše proti najmanj pogosti, kot sledi: slovenščina/angleščina; slovenščina/nemščina; slovenščina/italijanščina; slovenščina/ruščina; slovenščina/španščina; slovenščina/francoščina; slovenščina/hrvaščina; slovenščina/srbščina. Če sta prvouvrščena para pričakovana, pa je informativen zlasti podatek o pomenu virov in orodij za ruščino.

3.3.2 Splošni uporabniki

3.3.2.1 Eno- in dvojezični slovarji

V kontekstu opremljenosti za večjezičnost terjajo posebno pozornost rezultati pri vprašanju »Kako pogosto uporabljate našete priročnike?«, ki kažejo, da so dvojezični slovarji velikega pomena ne le za specializirane uporabnike, temveč tudi za splošne uporabnike, saj se jih je kar 3059 opredelilo glede rabe, od teh jih le 462 nikoli ne uporablja dvojezičnega slovarja oziroma dvojezičnih slovarjev ne poznajo. V družbi vseh temeljnih in specializiranih slovenskih priročnikov zavzemajo dvojezični slovarji skupno drugo mesto po pogostosti rabe, in sicer takoj za *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ). Še zlasti zanimiv je podatek, da kar 371 (12 %) ljudi uporablja dvojezični slovar vsak dan (za primerjavo: SSKJ dnevno uporablja 351 (11 %) govorcev). Zelo podobno je stanje med splošnimi uporabniki v skupini »Slovenščina zunaj meja Slovenije«, kjer je bilo takšen rezultat morda prej pričakovati glede na dvojezičnost kulturnega okolja.

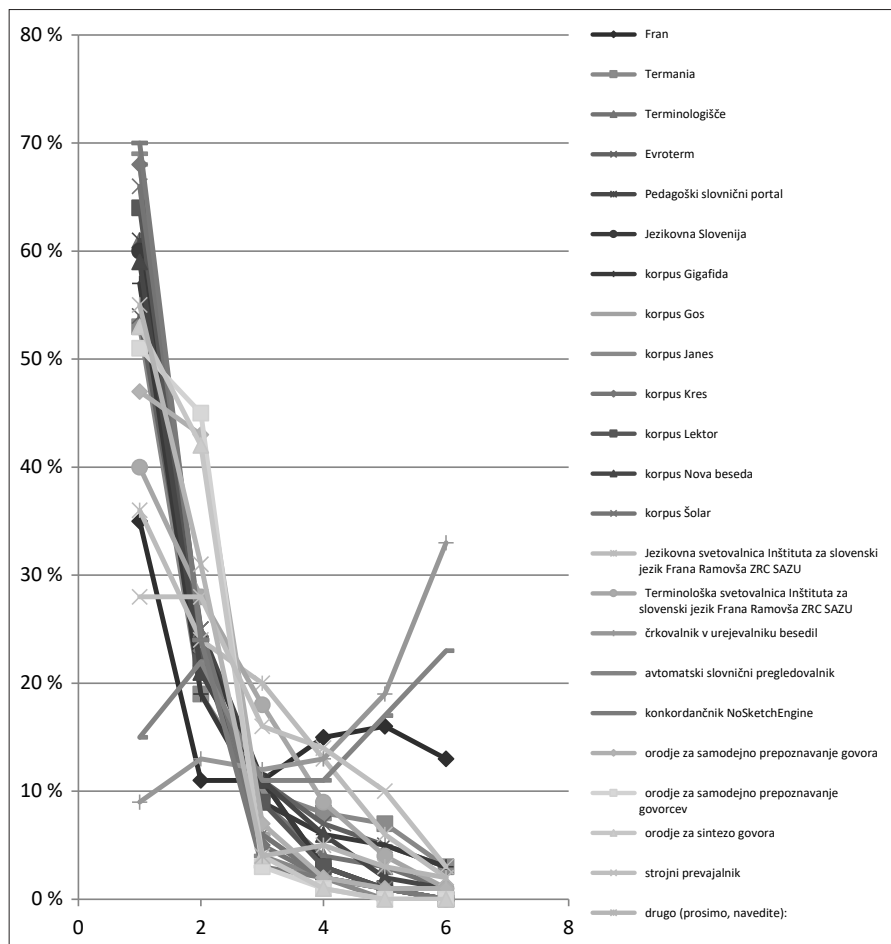
Slika 4: Pogostost uporabe temeljnih jezikovnih priročnikov med splošnimi uporabniki

Najbolj stabilen vzorec, tj. z najmanj izrazitimi ekstremi, je pri SSKJ, Slovenskem pravopisu, terminoloških slovarjih in dvojezičnih slovarjih.

Sledijo rezultati za vprašanje »Kako pogosto uporabljate našete vire in orodja?«, ki je bilo tokrat (tudi zaradi velikega števila infrastrukturnih enot) zastavljeno ločeno od temeljnih priročnikov na način, da si obe področji med seboj ne konkurirata. Rezultate prikazujem v obliki razsevnega grafa.

Iz slike 5 je razviden razmeroma enoten trend vrednotenja večine navedenih skupin virov in orodij oziroma tehnologij (večina uporabnikov jih pozna slabo oziroma zelo slabo), z izjemo avtomatskega slovničnega pregledovalnika in črkovalnika v urejevalniku besedil, ki odstopata z izraziteje pozitivnim vrednotenjem (npr. 6 /uporabljam/ enkrat ali nekajkrat na dan), in portala Fran, pri katerem

pozitivno vrednotenje prav tako odstopa od povprečja, vendar ima v primerjavi s prvima dvema tudi večje negativno vrednotenje (npr. 1 ne poznam).

Slika 5: Prikaz pogostosti uporabe virov in orodij oziroma tehnologij med splošnimi uporabniki

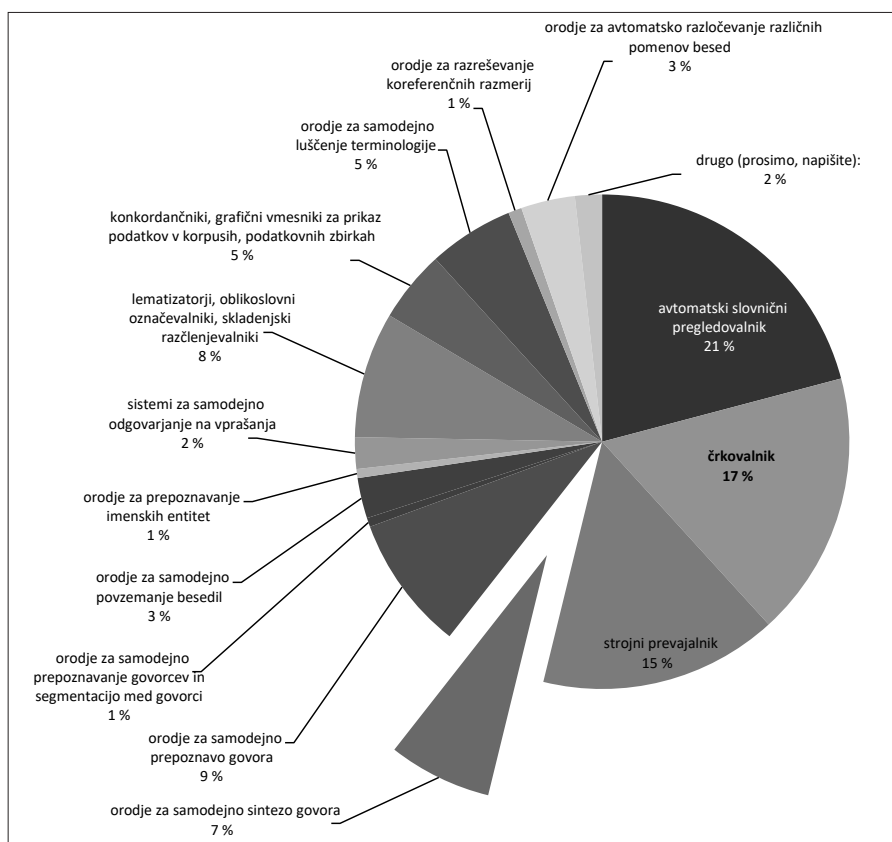
Rezultati pri vprašanjih »Kako pogosto uporabljate našete priročnike?« in »Kako pogosto uporabljate našete vire in orodja?«, kot tudi pri nekaterih drugih vprašanjih, kažejo smiselnost ločevanja med vsaj dvema osnovnima kategorijama: viri in orodji, ki so pomembni predvsem ali izključno za jezikoslovce in razvijalce jezikovnih tehnologij, ter tistimi, ki so uporabni za širši krog jezikovnih uporabnikov oziroma za splošne uporabnike.

3.3.2.2 Strojni prevajalnik

Glede na rezultate pri vprašanju »Kako pogosto uporabljate našete vire in orodja?«, na katerega je odgovarjalo 2949 splošnih uporabnikov, je bil relativno dobro

ocenjen tudi strojni prevajalnik. Na seznamu, ločenem od temeljnih jezikovnih priručnikov, ki je vključeval korpusse, spletne portale, svetovalnice in tehnologije, je bil z najvišjo oceno (6 /uporabljam/ enkrat ali nekajkrat na dan) med 22 jezikovnimi viri in orodji oziroma tehnologijami s 3 % (90 anketirancev) na petem mestu, tik za korpusom Gigafida (3 %, 91); za malenkost večkrat sta to oceno dobili podatkovni bazi Evroterm (3 %, 87) in Termania (3 %, 83), največkrat pa jezikovni portal Fran (13,3 %, 379). Daleč največkrat sta med vsemi naštetimi orodji oziroma tehnologijami dnevno v uporabi črkovalnik (33 %, 973) in slovnični pregledovalnik (23 %, 685).

V zvezi s prevajalnikom je treba posvetiti pozornost še nekoliko odstopajočim rezultatom pri skupini jezikovni uporabniki s področja visokega šolstva, znanosti in raziskovanja, tj. raziskovalcih jezikoslovcih, visokošolskih učiteljih jezikoslovcih in razvojnih tehnologih (98 anketirancev). Pri odgovorih na vprašanje »Katere tehnologije in vmesniki so po vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?« je bil strojni prevajalnik na tretjem mestu s 15 % podpore, za slovničnim pregledovalnikom (21 %) in črkovalnikom (17 %).

Slika 6: Tehnologije in vmesniki, ki bi jih morali po mnenju uporabnikov s področja visokega šolstva, znanosti in raziskovanja prednostno oblikovati ali posodobiti

3.3.3 Dodatne statistične analize s križanjem podatkov

Za podrobnejše korelacije med posameznimi skupinami uporabnikov ter različnimi kategorijami virov in orodij sem opravila dodatne analize. Najprej sem primerjala podatke o vrstah besedil, s katerimi se najpogosteje srečujejo posamezni specializirani uporabniki, ter pomembnosti, ki jo pripisujejo posameznim kategorijam virov in orodij. Iz rezultatov izhaja, da se med tistimi, ki pripisujejo največji pomen dvojezičnim slovarjem, večina ukvarja s komercialnimi, tehničnimi in literarnimi besedili. Anketirani uporabniki pripisujejo najmanjši pomen strojnemu prevajalniku. Pričakovano ocenjujejo strojni prevajalnik nekoliko bolje v kategorijah strokovnih in znanstvenih besedil ter tehničnih besedil (in »drugo«), statistično pomemben pa tudi v teh kategorijah ni.

Ker sem želela preveriti veljavnost druge pridobljenih podatkov, sem uporabnike še posebej povprašala po njihovih prioritetah glede načrtovanja, razvoja in nadgradnje infrastrukture v naslednjih 5–10 letih. Ob primerjavi rezultatov z odgovori na vprašanje, katere vrste besedil največkrat prevajajo ali tolmačijo, najbolj izstopa *strojni prevajalni sistem*, kjer je znotraj posameznih skupin tistih, ki strojnega prevajalnika niso izbrali, največji delež med prevajalci in tolmači publicističnih in sodno overjenih besedil (100 %). Skupni delež tistih, ki niso izbrali strojnega prevajalnega sistema kot ene od prioritet infrastrukturnega razvoja, je 92,9 % (144 od 155 anketirancev).

Preglednica 2: Prikaz rezultatov o prioritetenosti strojnega prevajalnika glede na vrste besedil

		Katere vire in/ali orodja na področju večjezične opremljenosti za slovenske uporabnike bi bilo treba nadgraditi najprej, tj. v obdobju naslednjih 5–10 let?		
		Ni izbran	Izbran	Skupaj
Katere vrste besedil največkrat prevajate in/ali tolmačite?	literarna	32 96,9 %	1	33
	publicistična	8 100 %	0	8
	komercialna	13 92,8 %	1	14
	sodno overjena	5 100 %	0	5
	strokovna in znanstvena	52 92,8 %	4	56
	tehnična	20 86,9 %	3	23
	drugo (prosimo, napišite):	14 87,5 %	2	16
	Skupaj	144	11	155

Za kategorijo dvojezičnih slovarjev in podatkovnih baz je ob razmeroma visoki skupni podpori navedeni skupini virov dokaj značilna enakomerna porazdeljenost znotraj posameznih kategorij, pri čemer je relativno največja podpora izkazana v kategoriji strokovnih in znanstvenih besedil.

Da bi dobila natančnejše podatke o korelacijah med starostnimi skupinami oziroma izkušnostjo specializiranih uporabnikov ter posameznimi skupinami virov in orodij, sem primerjala še rezultate pri odgovorih na vprašanji o prioritetah glede virov in kako dolgo se anketirani ukvarja s prevajanjem oziroma drugimi oblikami jezikovne mediacije. Iz podatkov izhaja, da skupina uporabnikov z najmanj izkušnjami – sklepam, da najmlajših uporabnikov (do 5 let delovnih izkušenj) –, pripisuje dvojezičnim slovarjem največji pomen. Sledijo tisti z izkušnjami 5–10 let, skupina 10–20 let in nazadnje skupina z izkušnjami nad 20 let.

4 Diskusija

Gornji podatki so povedni in morda nekoliko presenetljivi predvsem glede na ugotovitve nekaterih preteklih raziskav, da mlajši uporabniki opuščajo rabo klasičnih slovarjev in se raje obračajo k (neavtorskim) oblikam spletnih virov in orodij (npr. Gorjanc 2014). Po drugi strani to ne preseneča, saj se potreba po virih, ki so obenem praktično in pedagoško usmerjeni, zmanjšuje premosorazmerno z večanjem delovnih izkušenj. Ne glede na izkušnje pa vsi specializirani uporabniki izkazujejo dvojezičnim slovarjem relativno največjo podporo med vsemi prevajalskimi viri in orodji. Pri primerjavi odgovorov je zaznati tudi trend, da so uporabniki, ki imajo manj izkušenj, torej – sklepam – mlajši uporabniki, bolj naklonjeni uporabi sodobnih orodij, kot je strojni prevajalnik, vendar pa ta sprememba ni zelo očitna. Statistično še vedno izrazito prevladujejo tisti, ki v naboru devetih prevajalskih virov in orodij strojnemu prevajalniku pripisujejo najmanjši oziroma majhen pomen.

V nadaljevanju izpostavljam nekaj izsledkov, ki govorijo o navadah in potrebah različnih skupin uporabnic in uporabnikov slovenskega jezika, vključenih v naš vzorec, in iz vsebin javnih razprav niso vedno razvidni ali jim celo nasprotujejo. Ugotovitev, da so dvojezični slovarji velikega pomena ne le za specializirane uporabnike, temveč tudi za splošne uporabnike, ima pomembne implikacije za status in razvoj infrastrukture za večjezičnost v Sloveniji, kaže pa tudi tesen preplet med enojezičnimi viri in viri za tuje jezike v kombinaciji s slovenščino oziroma potrebo po tem, da to prepletenost primerno osmislimo tudi pri načrtovanju jezikovne opremljenosti.

Glede na rezultate pri vprašanju za splošne uporabnike »Kako pogosto uporabljate našete vire in orodja?« sklepam, da pristopajo splošni uporabniki k tujejezičnim izzivom bolj pragmatično in imajo manj zadržkov pri uporabi sodobnih tehnologij kot specializirani uporabniki, seveda pa v teh primerih najverjetneje ne gre za poklicne potrebe, temveč za splošne, pristočasne in/ali občasne potrebe uporabnikov. Poleg tega je mogoče sklepati, da se v primerjavi s specializiranimi uporabniki, zlasti poklicnimi prevajalci, tudi manj zavedajo pomanjkljivosti tovrstnih orodij, bodisi zaradi slabšega jeziko(slo)vnega znanja ali ker za svoje potrebe ne potrebujejo povsem zanesljivih orodij. Za splošne uporabnike, ki govorijo le ali pretežno slovensko, so lahko orodja, kot je strojni prevajalnik, zelo koristna in privlačna, posebej če so brezplačna. Rezultati pri drugi večji skupini, torej splošnih uporabnikih zunaj meja matične domovine, so pri vseh kategorijah povsem primerljivi.

Pri odgovorih na vprašanje »Katere tehnologije in vmesniki so po vašem mnenju za razvoj in ohranjanje statusa slovenščine najpomembnejši in bi jih zato morali prednostno oblikovati ali posodobiti?«, namenjeno jezikovnim uporabnikom s področja visokega šolstva, znanosti in raziskovanja, je bil strojni prevajalnik na tretjem mestu s 15 %. Ob tem je treba upoštevati, da ne splošni uporabniki ne jezikovni uporabniki s področja visokega šolstva, znanosti in raziskovanja niso tipična skupina, ki bi tehnologijo, kot je strojni prevajalnik, redno in s pričakovanimi rezultati uporabljala v profesionalne namene.

Rezultati pri vprašanju »Kolikšen delež svojega dela opravite s pomočjo pomnilnika prevodov in/ali strojnega prevajalnika?«, ki opredeljuje pomen strojnega prevajalnika med prevajalci in tolmači, so nedvoumni. Kažejo, da 71 % uporabnikov, ki smo jih zajeli v naš vzorec, opravi manj kot 20 % svojega dela s pomočjo avtomatiziranega prevajanja. Ta podatek bi bilo smiselno še nadalje raziskati, obenem pa ga je treba upoštevati pri oblikovanju prihodnjih akcijskih načrtov oziroma korigiranju obstoječega, saj so tam zapisani cilji diametralno nasprotni potrebam in prioritetam skupine specializiranih uporabnikov, kot jih beleži raziskava. Prav specializirani uporabniki so namreč tisti, ki prednosti in slabosti dela s posameznimi tehnologijami najbolj poznajo. Zavedam se, da odgovori na to vprašanje ne omogočajo vpogleda v to, zakaj specializirani uporabniki kljub načelni splošni razširjenosti prevajalskih tehnologij te večinoma uporabljajo v sorazmerno majhnem deležu. Možna sta vsaj dva (skrajna) odgovora: (1) prevajalci si s tovrstnimi orodji ne pomagajo, ker menijo, da so premalo uporabna in učinkovita, ali ker imajo predsodke in jih zato zavračajo, ali (2) prevajalci bi takšna orodja z veseljem uporabljali v večji meri, vendar jim zaenkrat bodisi niso dostopna ali pa še niso dovolj razvita in izpopolnjena. Odgovor na to vprašanje se sicer delno nakazuje v nekaterih drugih odgovorih.

Cilji v ANJO 2014–2018 so bili v veliki meri določeni arbitrarno oziroma brez ustreznih empiričnih podlag, zato sem želela določiti skupine virov in orodij, ki so najbolj ključne za uspešno delo po mnenju in izkušnjah specializiranih uporabnikov samih. Ključno spoznanje je, da je strojni prevajalnik smiselno uvrstiti na seznam prioritet znotraj sklopa jezikovnih tehnologij, nikakor pa ne v razmerju do ostalih infrastrukturnih sklopov, ki so bili s strani uporabnikov bistveno bolje ovrednoteni.

5 Sklep

Cilj raziskave (Ahačič idr. 2017b) je bil tudi preveriti nekatere predpostavke in ocene potreb, ki zadevajo zlasti opremljenost na področju večjezičnosti v Republiki Sloveniji. V zadnjem akcijskem načrtu so celotna strategija oziroma akcije za opremljenost na področju tujih jezikov zvedene na vzpostavitev večjezičnega portala, izdelavo korpusov in razvoj strojnega prevajalnika. Sredstva za izdelavo medjezičnih virov, zlasti dvojezičnih slovarjev, ki so jih tako specializirani uporabniki na področju prevajanja in tolmačenja kot tudi splošni uporabniki ocenili kot zelo pomembne, niso predvidena. Rezultati raziskave so pokazali, da takšno načrtovanje ne odraža dejanskih potreb in stališč relevantnih uporabnikov, še več, nekatere začrtane prioritete so diametralno nasprotno tistim, ki so jih v raziskavi postavili uporabniki. Med javno financiranimi prioritetami, kot jih določa ANJO

2014–2018, so največ podpore dobili (dvojezični) korpusi, medtem ko imata vzpostavitev novega večjezičnega portala in razvoj strojne prevajalnika v primerjavi z drugimi skupinami virov in orodij izjemno nizko podporo. Specializirani uporabniki največjo vrednost konsistentno pripisujejo trem infrastrukturnim enotam: medjezičnim slovarjem, enojezičnim slovarjem in terminološkim slovarjem/podatkovnim zbirkam. Prav tako so medjezični in terminološki viri zelo pomembni za splošne uporabnike, saj so – med vsemi slovenskimi temeljnimi viri – medjezični slovarji na tretjem mestu, le za *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* in *Slovenskim pravopisom*, terminološki viri pa na četrtem mestu.

Iz rezultatov raziskave tudi izhaja, da prevajalskih tehnologij, na primer strojnega prevajalnika, ni smiselno uveljavljati v okviru načrtov za jezikovno opremljenost kot nadomestek za slovarje ali katerokoli drugo uveljavljeno oziroma splošno razširjeno jezikovno orodje. Glede na številne potrebe in možnosti bi morale biti »jezikovnonačrtovalne naloge na infrastrukturnem področju jasno hierarhizirane glede na prioriteto in vrstni red izvedbe. /.../ Podatke o tem, kaj so prednostne naloge, je zagotovila opravljena raziskava« (Ahačič idr. 2017a: 74).

Raziskava, vključno s segmentom prevajanja in tolmačenja, zagotovo ni povsem brez slabosti – te sem opisala v 3. poglavju –, vendar to velja za vse ankete, še zlasti takšne, ki zajemajo primerljivo število respondentov in širok nabor ciljnih publik. V bodoče bi veljalo, tudi glede na dejstvo, da so vsebina, prikaz podatkov, pričakovanja in potrebe uporabnikov (digitalnih) jezikovnih virov še vedno slabo raziskani, vložiti več navora v kombinirane raziskave, ki bi uporabljale tako metode opazovanja kot eksperimente in anketiranje. Ne glede na svoje šibkosti ima raziskava v primerjavi z nekaterimi prejšnjimi v slovenskem prostoru tudi številne prednosti: predvsem to, da naslavlja specifične potrebe različnih skupin govorcev in da te potrebe v svoji sociolingvistični naravnosti umešča v širši kontekst družbene realnosti, pričakanj, navad in odnosa do jezikovnih vprašanj. Nezanemarljivo je tudi dejstvo, da gre za eno najširše zastavljenih in najbolj interdisciplinarnih raziskav o potrebah uporabnikov do zdaj, ki je prinesla množičen odziv, s tem pa tudi množico podatkov o številnih vidikih in posebnostih jezikovne situacije v Sloveniji in zunaj njenih meja.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

– –, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Aleksandra BIZJAK KONČAR, Helena DOBROVOLJC, Primož JAKOPIN, 2017: Poizvedbe uporabnikov po spletnih različicah Slovarja slovenskega knjižnega jezika in Slovenskega pravopisa 2001 na naslovu bos.zrc-sazu.si. *Jezikoslovni zapiski* 23/1, 61–75.

Monika ČEBULJ, 2013: *Raba slovarja v 1. in 2. triletju osnovne šole*. Diplomski naloga. Univerza v Ljubljani: Pedagoška fakulteta.

Jaka ČIBEJ, Vojko GORJANC, Damjan POPIČ, 2015: Vloga jezikovnih vprašanj prevajalcev pri načrtovanju novega enojezičnega slovarja. *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ur. Vojko Gorjanc, Polona Gantar, Iztok Kosem, Simon Krek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL. 168–181.

Nataša HIRCI, 2013: Changing trends in the use of translation resources: the case of trainee translators in Slovenia. *ELOPE* 10, 149–165.

Vojko GORJANC, 2014: Slovar slovenskega jezika v digitalni dobi. *E-zbornik posveta o Novem slovarju slovenskega jezika na Ministrstvu za kulturo*. Ur. Irena Grahek, Simona Bergoč. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS. Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/E_zbornik/1-Vojko_Gorjanc_-_Slovar_MK_tekst_FINAL.pdf.

Vojko GORJANC, Polona GANTAR, Iztok KOSEM, Simon KREK (ur.), 2015: *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL.

Carolin MÜLLER-SPITZER (ur.), 2014: *Using Online Dictionaries. Lexicographica*. Series Maior. Berlin/Boston: De Gruyter.

Hilary NESI, 2000: Electronic dictionaries in second language vocabulary comprehension and acquisition: The state of the art. *IX EURALEX International Conference*. Ur. Ulrik Heid, Stephan Evert, Egbert Lehmann, Christian Rohrer. Stuttgart. 839–847.

Tadeja ROZMAN, Irena KRAPŠ VODOPIVEC, Mojca STRITAR, Iztok KOSEM, 2010: *Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika – projekt »Sporazumevanje v slovenskem jeziku«*. Kazalnik 15. Dostopno 12. 6. 2015 na <http://www.slovenscina.eu/Vsebine/Sl/Kazalniki/K15.aspx>.

Tadeja ROZMAN, Irena KRAPŠ VODOPIVEC, Mojca STRITAR KUČUK, Iztok KOSEM, Tadeja ROZMAN (ur.), 2012: *Empirični pogled na pouk slovenskega jezika*. (Zbirka Sporazumevanje). Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.

Tadeja ROZMAN, Iztok KOSEM, Nataša PIRIH SVETINA, Ina FERBEŽAR, 2015: *Slovarji in učenje slovenščine. Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ur. Vojko Gorjanc, Polona Gantar, Iztok Kosem, Simon Krek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL. 150–167.

Marko STABEJ, Tadeja ROZMAN, Nataša PIRIH SVETINA, Nina MODRIJAN, Boštjan BAJEC, 2008: *Jezikovni viri pri jezikovnem pouku v osnovni in srednji šoli: končno poročilo z rezultati dela*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. (22. 6. 2015).

Mojca ŠORLI, Nina LEDINEK, 2017: Language policy in Slovenia: language users' needs with a special focus on lexicography and translation tools. *Electronic lexicography in the 21st century: proceedings of eLex 2017 Conference, 19–21 September 2017, Leiden, The Netherlands*. Ur. Iztok KOSEM idr. Brno: Lexical Computing. 377–394. Dostopno 22. 7. 2018 na <https://elex.link/elex2017/wp-content/uploads/2017/09/paper23.pdf>.

Antje TÖPEL, 2014: Review of research into the use of electronic dictionaries. *Using Online Dictionaries*. Ur. Carolin Müller-Spitzer. Berlin/Boston: De Gruyter.

Spletni viri

CRP ZRC SAZU 2016 – Predstavitev. Dostopno 20. 5. 2017 na <http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>.

CRP ZRC SAZU 2016 – Raziskovalno poročilo (MZK). Dostopno 22. 7. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/NPJP-19-25/Raziskovalno_porocilo_koncno_CRP-jezikovna_politika.pdf.

eLex2017. Dostopno 26. 2. 2018 na <https://elex.link/elex2017/proceedings-download/>.

Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014-2018 (ReNPJP1418). Dostopno 26. 2. 2018 na <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO91>.

Akcijski načrt za jezikovno opremljenost za obdobje 2014–2018. Dostopno 26. 2. 2018 na http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razpisi/2017/JR-ESS/Ranljive_skupine_govorcev/Akcijski_nacrt_za_jezikovno_opremljenost.pdf.

THE USER OF LANGUAGE RESOURCES IN TRANSLATION AND INTERPRETING: THE OBJECT OR THE SUBJECT OF A LANGUAGE POLICY?

The article presents the results of the “Slovenian Multilingual Infrastructure” section of the broader *Slovenian Language Policy and User Needs* target research project (CRP 2016) under the leadership of the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. Taking into account studies on the role of language resources in formal education that have been carried out to date, we have chosen to focus here on a group of professional users in the field of translation and interpreting, while also giving a brief overview of relevant past research and literature. Based on the current Slovenian Language Infrastructure Action Plan, we have investigated the use of monolingual and interlingual (bilingual and multilingual) resources, in particular dictionaries and other lexical resources, electronic text corpora and other infrastructure units (with regard to frequency of use, usability, type of resource, etc.) as well as users’ attitudes to the existing language infrastructure and future priorities, including language technologies. We have also studied contemporary trends and relationships between the role of traditional (electronic) resources and “automated translation”, notably computer-assisted translation (CAT) and machine translation (MT) systems. On the basis of the results obtained, some guidelines for the new national language policy resolution have been laid down.

Uresničevanje dvojezičnega izobraževanja gluhih otrok v slovenskem šolskem sistemu

MATIC PAVLIČ

Center za razvoj slovenskega znakovnega jezika, Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije, Drenikova ulica 24, SI – 1000 Ljubljana, szj@zveza-gns.si, mato.pavlic@gmail.com

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Pristopi k izobraževanju gluhih otrok se razlikujejo glede na učni jezik in vključenost v večinsko okolje. Slovenski izobraževalni sistem ne omogoča vsem gluhih otrokom zadostnega stika s polno zaznavnim jezikom, da bi lahko nemoteno usvojili prvi jezik, v literaturi pa se premalo poudarja nova spoznanja o dvojezičnem oziroma dvomodalnem usvajanju znakovnega in govornega jezika. Oboje predstavlja ta članek, ki se zavzema za popolno uresničitev dvojezičnega izobraževanja gluhih in podaja razloge za tak pristop.

Deaf children may receive different types of education that differ with respect to the language used in class and the degree of inclusion in ordinary school system. In Slovenian schools, the deaf children are not necessarily provided with an input of a fully perceivable language while the professionals do not receive enough updated information about the advances in bilingual and bimodal education of the deaf. This article aims to fill these two gaps and put forth the arguments for above mentioned approach.

Ključne besede: slovenski znakovni jezik, izobraževanje otrok s posebnimi potrebami, usvajanje jezika, dvojezičnost, polžev vsadek, inkluzija

Key words: slovenian sign language, deaf children education, language acquisition, bilingualism, cochlear implant, inclusion

1 Uvod

Znakovni jeziki so naravni jeziki s polno razvitimi slovnici, ki namesto govorno-slušnega prenosnika uporabljajo kretalno-vidni prenosnik. Mednje sodi tudi slovenski znakovni jezik (SZJ), ki je avtohton jezik jezikovne skupnosti gluhih in posameznih slišočih na območju Slovenije.

1.1 O znakovnih jezikih

Znakovni jeziki so si v določenih jezikovnih vidikih med seboj presenetljivo podobni in jih zato lahko uvrščamo v isto jezikovno družino. Nobeden iz družine znakovnih jezikov ne temelji na govornem jeziku, ampak se od govornih jezikov

značilno razlikuje. Hkrati pa je tudi res, da vsi jeziki, tako govorni kot znakovni, izvirajo iz človeškega uma. Zato lahko otrok enako hitro, uspešno in enako zlahka usvoji govorni jezik (npr. slovenščino) ali znakovni jezik (npr. slovenski znakovni jezik).

Kljub temu in kljub zakonski zaščiti, ki to omogoča (predvsem *Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika* (2002)), slovenski znakovni jezik v praksi na več področjih ni izenačen z manjšinskima jezikoma na dvojezičnem italijanskem oziroma madžarskem območju. Predvsem se v šolstvu ni sistemsko udejanil model dvojezične vzgoje in izobraževanja gluhih, kljub temu da se ta model vedno bolj uveljavlja kot najbolj ustrezen način obravnave gluhih šoloobveznih otrok, ne glede na to, ali so že predhodno uporabniki znakovnega jezika ali ne. Posledično se v populaciji slovenskih gluhih otrok pojavljajo velike individualne razlike.

1.2 O strukturi članka

Jezikovni razvoj gluhega otroka je, kot pokaže drugi del članka, odvisen od izbire in načina usvajanja prvega jezika glede na prvi jezik staršev – znakovni (2.1) oziroma govorni (2.2).

V tretjem delu članka je predstavljeno izobraževanje gluhih otrok v Sloveniji. Seznam pravnih in programskih dokumentov, ki določajo in usmerjajo jezikovne politike (jezikovne rabe in prakse), vezane na izobraževanje gluhih otrok, je obsežen.¹ Gluhi otroci se lahko izobražujejo v različnih vzgojno-izobraževalnih programih, in sicer od integrativnih, kot so programi s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, znotraj katerih so bila za delo z gluhih otroci sprejeta posebna izvedbena navodila,² do segregativnih, ki so v celoti prilagojeni za gluhe otroke. Na voljo imajo tudi 18 srednješolskih triletnih poklicnih programov.³ Bistveno je, kakšen je učni jezik v teh programih. Kaj oralni (3.1), totalni (3.2) in dvojezični (3.3) pristopi pomenijo za usvajanje jezika pri gluhih otrocih, prikazuje tretji del članka, ki je opremljen s komentarjem in povzemanjem dejstev in mednarodnih študij o usvajanju znakovnih jezikov. Namen slednjega je prikazati, da je proces usvajanja znakovnih jezikov povsem enak procesu, v katerem otroci usvajajo govorne jezike.

¹ Zakonski okvir, ki urejajo statute otrok, učencev in dijakov v predšolskem in preduniverzitetnem šolskem izobraževanju so: *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* (2007), *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami* (2012), *Zakon o vrtcih* (2005), *Zakon o osnovni šoli* (2006), *Zakon o gimnazijah* (2007), *Zakon o maturi* (2007), *Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju* (1996), *Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami* (2013), *Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami* (2013), *Pravilnik o načinu izvajanja mature za kandidate s posebnimi potrebami* (2014).

² *Kurikulum za vrtce v prilagojenem programu za predšolske otroke* (2006), *Prilagojeni izobraževalni program devetletne osnovne šole z nižjim izobrazbenim standardom* (2003) in *Posebni program vzgoje in izobraževanja* (2005).

³ *Prilagojeni program devetletne osnovne šole z enakovrednim izobrazbenim standardom za gluhe in naglušne* (2003) ter *Pravilnik o prilagojenem izobraževalnem programu nižjega poklicnega izobraževanja* (2003).

Kljub temu opazamo, da gluhi otroci pogosto doživljajo težave pri usvajanju jezika. Za to je kriv nezadostni stik z jezikom, ki ga lahko brez ovir polno zaznajo, torej v konkretnem primeru s slovenskim znakovnim jezikom. V zaključnem delu (4) zato predlagam spremembe pri sistemski obravnavi gluhih otrok znotraj slovenskega šolstva, ki bodo tem otrokom omogočile normalno usvajanje prvega jezika.

2 Usvajanje prvega jezika

Starši, pedagoški in strokovni delavci se z otrokom začnejo sporazumevati takoj po rojstvu. Uporabljajo jezik, a tudi druga sporazumevalna sredstva: obrazno mimiiko, naravno pantomimo, barvo glasu, simbole, oblike. Pogosto se ne zavedajo, da je jezik drugačen od nejezikovnih načinov sporazumevanja. Jezikovno izražanje ne sledi zdravorazumski logiki, ampak samostojnemu in natančno določenemu sistemu pravil, ki jih imenujemo slovnica. Ker ta sistem sodeluje z ostalimi možganskimi sistemi in ker zagotavlja veliko količino informacij, jezik za človeka ni le sporazumevalno sredstvo. Poleg sporazumevanja spodbuja in omogoča tudi razvoj otrokovih možganov v najzgodnejšem obdobju.

Medicinska stroka in tehnologija sta v zadnjih desetletjih skokovito napredovali. Slušni pripomočki so doživeli izjemen razvoj in videti je, da se bo napredek nadaljeval tudi v prihodnje. Vendar pa nobena operacija in noben tehnološki pripomoček otroku ne more vrniti sluha v taki obliki, kot ga imajo slišči otroci, saj je pomembno tudi, *kako* bo otrok slišal. *Kako* bo sprejemal jezikovne in nejezikovne informacije? Bo njegov jezikovni in posledično umski razvoj potekal *enako* kot pri sliščih otrocih? *Kako* bo usvojil jezik: pravočasno ali z zakasnitvijo?

Jezikoslovci (med drugimi Newport 1990) so pokazali, da usvajanje znakovnih jezikov v normalnih okoliščinah (torej ob zadostni izpostavljenosti jeziku znotraj primarne jezikovne skupnosti oziroma družine) poteka povsem enako kot usvajanje govornih jezikov. V starosti, ko slišči malčki začnejo govorno blebetati (tj. preizkušati svoje govorne organe z uporabo preprostih zlogov), gluhi otroci, ki so bili od rojstva izpostavljeni znakovnemu jeziku, začnejo blebetati znakovno (tj. preizkušati svoje roke z uporabo preprostih oblik dlani, gibanja in usmeritev). Podobno kot se glasovno blebetanje loči od nenadzorovanega izpuščanja glasov, v znakovnem blebetanju odrasli uporabniki znakovnega jezika že lahko prepoznavajo posamezne jezikovne prvine, ki se razlikujejo od nenadzorovanega kriljenja z rokami. Gre za pomembno odkritje, ki nakazuje, da jezikovni razvoj oziroma usvajanje prvega jezika poteka enako ne glede na sporazumevalni kanal in da so znakovni jeziki povsem primerljivi z govornimi jeziki. Vznik znakovnega jezika je povsem naravna rešitev v primeru, da je dostopnost do glasovnih jezikovnih informacij onemogočena ali omejena (med drugimi Mayberry 1993, 2007, 2010). Kljub temu mnogi slišči strokovnjaki z različnih področij (zlasti pedagoških in medicinskih), ki le redko pridejo v stik z gluhoto, gluhe še vedno usmerjajo k (izključni) rabi govornih jezikov. Posledično gluhi svoj prvi jezik pogosto usvojijo z zakasnitvijo (Mayberry in Kazmi 2002), ki vpliva na njihove jezikovne, sporazumevalne in umske sposobnosti. Jezikovni razvoj gluhih otrok je torej odvisen od tega, na kakšen način in kako zgodaj so prišli v stik z jezikom, ki ga lahko zaznajo: ali se v primarni skupnosti sporazumevajo v znakovnem (2.1) ali v govornem jeziku (2.2).

2.1 Gluhi in slišišči otroci gluhih staršev

Le manjši delež gluhih otrok se rodi gluhim staršem in v domačem okolju usvoji znakovni jezik kot prvi jezik. Podatki o tem deležu so stari in dostopni le za ZDA (Schein in Delk 1974), vendar raziskovalci sklepajo, da se danes tudi v drugih državah s svojim gluhim otrokom v znakovnem jeziku sporazumeva od 5 do 10 % staršev. Nekateri otroci gluhih staršev so tudi sami gluhi, medtem ko so drugi slišišči in hkrati z znakovnim jezikom usvojijo govorni jezik, na primer slovenščino (so dvojezični in jih z mednarodno kratico imenujemo CODA, angl. children of deaf adults).

Ker so bili otroci iz obeh omenjenih podskupin že ob rojstvu izpostavljeni jeziku, ki ga lahko zaznajo, so jezik usvojili spontano in v normalnih časovnih okvirih. Po usvojitvi znakovnega jezika oziroma kombinacije znakovnega in govornega jezika se ti otroci govorne in znakovne jezike zlahka učijo kot tuje jezike. Z jezikoslovnega vidika nobena od teh dveh podskupin ni rizična, saj ti otroci v vsakem primeru usvojijo prvi jezik. S stališča jezikoslovnih raziskav in praktičnih pedagoških izkušenj na terenu ter glede na težnjo po enakopravni obravnavi otrok v izobraževanju na osnovi *Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (1994) ter *Zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika* (2002) pa bi bilo priporočljivo, da se predvsem enojezičnim otrokom – uporabnikom slovenskega znakovnega jezika (torej gluhim otrokom gluhih staršev) v polnosti zagotovi celostno izobraževanje v jeziku, ki je njihov prvi jezik, torej v slovenskem znakovnem jeziku. Ta poziv je treba v slovenskem prostoru bolj poudariti.

2.2 Gluhi otroci slišiščih staršev

Gluhi in slišišči otroci gluhih staršev usvojijo jezik na običajen način in v običajnih časovnih okvirih, ki so predvideni za usvajanje prvega jezika. Večinoma pa se gluhi otroci rodijo slišiščim staršem, ki ne obvladajo znakovnega jezika in v kritičnem obdobju otrokovega razvoja le redko dosežejo stopnjo, da bi se z njimi lahko sporazumevali v znakovnem jeziku. Če starši in sorodniki ne uporabljajo slovenskega znakovnega jezika, gluhi otroci jezikovnega izkustva ne dobijo v časovnih okvirih, ki so predvideni za usvajanje prvega jezika. V preteklosti se je celo dogajalo, da so bili taki otroci povsem odrezani od jezikovnega izkustva, vse dokler niso vstopili v sistem izobraževanja, kjer so bili združeni s svojimi gluхими vrstniki in so lahko vsaj med seboj vzpostavili komunikacijo v znakovnem jeziku – tudi če se pri pouku ta jezik ni uporabljal kot učni jezik.

Danes gluhi otroci ne glede na medicinski napredek na področju slušnih pripomočkov v povprečju pridobijo prva jezikovna izkustva nekoliko kasneje kot njihovi slišišči vrstniki. Gluhi otroci, pri katerih je okvara sluha zgodaj odkrita, takoj prejmejo slušne pripomočke, starši pa navodila za spodbujanje poslušanja. V starosti okoli enega leta ali prej ti otroci lahko prejmejo polžev vsadek in do drugega leta je jasno, ali in na kakšen način bo otrok usvajal govorni jezik. V večini primerov ga usvaja uspešno. Nekateri otroci s polževim vsadkom pa govornega jezika zaradi različnih vzrokov ne usvojijo na način, kot bi ga slišišči otroci. Ker se to dejstvo

navadno ugotovi šele ob vstopu v osnovno šolo, v slovenskem prostoru pa ni v praksi, da bi otroci s polževim vsadkom sočasno usvajali slovenski znakovni jezik, taki otroci nobenega jezika ne usvojijo kot svoj prvi jezik!

Študije na ameriškem znakovnem jeziku so potrdile (med drugimi Boudreault in Mayberry 2006), da pozno jezikovno izkustvo in posledična zakasnitev pri usvajanju prvega jezika v otroštvu pomembno vpliva na zmožnost razumevanja in izražanja v jeziku. Ta dejstva jasno kažejo, kar pristopi k strokovni obravnavi gluhih pogosto spregledajo: zgodnje usvajanje prvega jezika je predpogoj za uspešno učenje tujih jezikov, naj bodo govorni ali znakovni (Ramirez idr. 2013).

Zaradi pomanjkanja informacij, ki bi jih otrok sicer prejel prek jezikovnega kanala, je v primeru zakasnelega usvajanja jezika praviloma upočasnen razvoj nejezikovnih umskih sposobnosti (Dornik 2009). Gluhi zaradi skromnejših izkušenj (ne pa gluhosti kot take) posredno zaostanejo tudi v nekaterih nejezikovnih razvojnih fazah (Kuhar 1993, Košir 1999).

3 Metode izobraževanja gluhih otrok

Na govorno-jezikovne in komunikacijske veščine pomembno vplivajo ustrezna in zgodnja habilitacija ali rehabilitacija ter vključitev v vzgojno-izobraževalni program. Gluhi otroci gluhih staršev, ki so zgodaj izpostavljeni znakovnemu jeziku, dosegajo na socialnem, jezikovnem in umskem področju primerljiv razvoj glede na slišče vrstnike (Giezen 2011).

Za otrokov jezikovni in umski razvoj je torej bistveno, da je otrok izpostavljen zadostnemu jezikovnemu izkustvu, ki ga lahko neovirano zaznava, že od rojstva naprej – in kontinuirano vsa leta do pubertete (Mayberry 1993, 2010). Zato morajo starši in pedagoški delavci v javnih izobraževalnih programih poskrbeti, da bo gluhi otrok nemudoma izpostavljen jeziku, ki ga bo lahko zaznal. Možnosti, med katerimi lahko izbirajo, so v slovenski literaturi relativno dobro opisane (nazadnje povzeto v Pavlič 2016), vendar staršem večinoma niso predstavljene z jezikoslovnega, ampak medicinskega stališča. Glede na učni jezik lahko pristope do izobraževanja gluhih strnemo v naslednje skupine: usvajanje izključno govornega jezika z oralno metodo (lahko preko polževega vsadka), usvajanje prvenstveno govornega jezika s totalno metodo in usvajanje govornega in znakovnega jezika z modelom dvojezične vzgoje in izobraževanja.

3.1 Oralne metode

Izraz oralna metoda opredeljuje učenje govornega jezika gluhih otrok in se danes umika izrazom, ki jih lahko opredelimo s slovensko oznako slušno-govorna metoda, ki se loči na verbotonalno metodo in avdio-verbalno metodo. Njuna skupna značilnost je razvijanje govora preko poslušanja. Slušno-govorno terapijo v celoti omogoča današnja tehnologija (slušna), s pomočjo katere lahko po zgodnji diagnozi okvare sluha spodbudimo slušno-govorni razvoj otrok. Staršem omogoča slušno-govorno vzgojo po naravnih razvojnih stopnjah, torej najprej razvoj poslušanja (zaznava zvoka, prepoznavanje, razlikovanje in razumevanje slušnih dražljajev)

in nato razvoj govornega jezika. Avdio-verbalna metoda se uporablja predvsem za rehabilitacijo otrok s slušnimi pripomočki, prvenstveno s polževim vsadkom.

Vzroki za gluhotu so različni in v 65 % (Marschark in Hauser 2012) oziroma 70 % (Giezen 2011) niso v odvisnosti z otrokovimi umskimi možnostmi, saj do motnje prihaja med sprejemom zvoka in/ali med prenosom zvočnega signala do možganskih centrov – ne pa med obdelavo zvočnega signala v možganih. Medicinska stroka zato v takih primerih predlaga nadomestek zunanega ušesa, sluhovoda in notranjega ušesa z elektronsko napravo, polževim vsadkom, ki po opravljeni operaciji končiče slušnega živca stimulira neposredno. Polžev vsadek potrebuje stalno električno napajanje in ga ni možno nositi v določenih situacijah (na primer znotraj magnetnega polja), predvidena je operativna zamenjava notranjega dela aparata po določenem časovnem intervalu, vendar pa v praksi potrebe po menjavi ni. Polžev vsadek uporabniku ne bo povrnil sluha, temveč mu bo do določene mere omogočil zaznavanje zvočnih dražljajev iz okolice (ob tem je posebej problematično hrupno okolje z več udeleženci, ki v pogovoru govorijo drug čez drugega).

Uspešnost posega se meri glede na stopnjo, ki jo uporabnik doseže pri sporazumevanju v govornem jeziku. Uspeh je odvisen od več dejavnikov: nastopa gluhoti, starosti pri operaciji, ostankov sluha pred operacijo, podpore v družini, karakteristike vsadka in izbire jezika (govornega, znakovnega ali kombinacije obeh). Vstavitve polževega vsadka je smiselna čim bolj zgodaj, saj se mlajši možgani lažje in hitreje prilagodijo tako vsadku kot obdelavi signalov, ki jih ta predaja možganom.

Ker je polžev vsadek namenjen usvajanju govornega jezika, se pogosto predpostavlja, da sočasno usvajanje znakovnega jezika prek nepoškodovanega kretalno-vidnega prenosnega kanala zavira razvoj govorne zmožnosti. Relevantnih raziskav, ki bi ugotavljale vpliv dvomodalne rehabilitacijske strategije po operaciji za polžev vsadek, je malo. Kako sočasno usvajanje znakovnega jezika vpliva na uspešnost usvajanja govornega jezika prek polževega vsadka? Ali je za otroka s polževim vsadkom dobro in smiselno, da usvoji tudi znakovni jezik? Bo otrok zaradi usvajanja jezika, ki mu je dostopen prek nepoškodovanega prenosnega kanala, lažje usvojil govorni jezik, ki mu je dostopen le prek poškodovanega prenosnega kanala? Kakšne so prednosti dvomodalne vzgoje za otrokov jezikovni, umski in socialni razvoj?

Na tem področju je dragocen prispevek doktorske disertacije Marcela Raymonda Giezena (2011) z naslovom *Speech and Sign Perception in Deaf Children with Cochlear Implants*. Avtor se v njej osredotoča na otroke s polževim vsadkom, ki so bili deležni prave dvomodalne oziroma dvojezične vzgoje, in na kontrolno skupino otrok s polževim vsadkom brez kakršnegakoli stika z znakovnim jezikom. V prvem delu ugotavlja, kako polžev vsadek vpliva na zaznavo jezikovnega signala, v drugem pa se sprašuje, ali sočasno usvajanje znakovnega jezika in govornega jezika (prek polževega vsadka) res zavira usvajanje govornega jezika. S testi kategorialne zaznave in hitrega učenja besed je Giezen (2011) ugotovil, da obstaja povezava med govorno in znakovno zmožnostjo pri posameznem proučevanem otroku. Otroci, ki so slabše uporabljali znakovni jezik, so slabše govorili. Otroci, ki so dobro uporabljali znakovni jezik, so dobro govorili. S tem je bilo nakazano, da usvajanje znakovnega jezika ne 'škoduje' usvajanju govornega jezika, nasprotno: sočasno usvajanje znakovnega in govornega jezika je za otroka s polževim

vsadkom lahko le prednost. Obstoječe raziskave torej kažejo, da znakovni jezik ne zavira govornega razvoja pri gluhih otrocih, lahko ga celo spodbuja (glej tudi Marschark in Hauser 2012).

Vendar slušni pripomočki, vključno s polževim vsadkom, ki jih predpostavljajo oralne metode, ne ustrezajo vsakomur, učenje jezika prek poškodovanega ali omejenega sporazumevalnega kanala pa v vsakem primeru zahteva napor, medtem ko sicer proces poteka naravno, samodejno in intuitivno. Oralna metoda brez slušnih pripomočkov oziroma polževega vsadka je zares uspešna le v primerih, ko so otroci sluh izgubili v starosti, ko so že lahko pridobili določeno jezikovno izkušnjo (Kuhar 1993, Košir 1999; Dornik 2009; Bauman idr. 2009). Pri gluhih otrocih brez slušnih pripomočkov, ki do osnovne šole niso prišli v stik z zaznavnim jezikom in zato niso usvojili prvega jezika, so napor pri učenju govornega jezika po oralni metodi lahko povsem zaman. Metoda ne prinaša pričakovanih rezultatov, saj mnogi gluhi odhajajo iz šole slabše opismenjeni (Moderndorfer 1989; Bauman idr. 2009). Govorni jezik je zanje le nadomestek, omejeno sredstvo komunikacije – njegovih nians in predvsem poetične rabe ne bodo nikoli mogli zaznati (niti s slušnimi pripomočki). Razen v primerih, ko je otrok že v zgodnjem otroštvu pridobil polžev vsadek in se uspešno rehabilitiral. V drugih primerih pa gluhi ostajajo prezrti in zato zahtevajo,

da jih smatramo za jezikovno manjšino /.../ Enodimenzionalna integracija gluhih bi pomenila neenakopraven položaj s sliščimi. Gluhi otroci preprosto ne slišijo in ne sodijo v verbalni pouk. Integracija ni magično zdravilo za gluhoto, ampak lahko celo vodi v življenjsko tragedijo gluhe osebe /.../ Z nasilno integracijo lahko naredimo le polizobražene gluhe ljudi, ki niso kos sliščemu svetu v jeziku in govoru, niso sprejeti v ta svet in mu ne pripadajo, hkrati pa tudi ne pripadajo svetu gluhih, ker ne obvladajo znakovnega jezika. Tako ostajajo med obema svetovoma, osamljeni in nikogaršnji. (Kuhar 2001a)

3.2 Totalna metoda

Totalno komunikacijo je UNESCO leta 1985 definiral kot metodo pouka gluhih, ki vključuje primerne slušne, ročne in ustne načine sporazumevanja (mimiko, geste, branje, pisanje in vse druge načine, ki zagotavljajo večjo jasnost in olajšujejo sporazumevanje). Čeprav ta metoda vključuje govorni jezik in prvine znakovnega jezika (ki ga razume kot pomožno sporazumevalno sredstvo, ne pa kot jezik), je ne moremo razumeti kot dvojezično oziroma dvomodalno metodo. Ne sledi namreč smernicam sočasnega poučevanja dveh jezikov, ki ločuje sistema obeh jezikov in posamezni jezik dvojezične komunikacije veže na točno določen zunajjezikovni parameter: na primer na osebo, prostor ali dan v tednu. Totalna komunikacija uveljavlja ravno nasprotni pristop: sporazumevanje z vsemi razpoložljivimi sredstvi naenkrat, kar neizogibno vodi v zmešnjavo jezikov in nastanek hibridne mešanice, ki nima lastnosti naravnega človeškega jezika. Resna nasprotovanja totalni komunikaciji v zgodnjem obdobju otroka in utemeljene ugovore najdemo tudi v slovenski literaturi (Kuhar 1993), čeprav je v vsakdanjih situacijah poučevanja gluhih še vedno (pre)pogosto v uporabi. Pristop totalne komunikacije po mnogih raziskavah tudi v mednarodnem prostoru ni prinesel pričakovanih uspehov v učnem in jezikovnem napredku gluhih otrok (prim. Marschark in Hauser 2012).

3.3 Dvojezični model

Na Švedskem, Nizozemskem in v ZDA je sadove obrodila metoda, ki gluhih omogoča, da usvojijo znakovni jezik kot svoj prvi jezik, kar je nato osnova za učenje govornih jezikov (glej Pfifer 2016). Zato mnogi raziskovalci (na primer Nikolaraizi 2000, Israelite idr. 2002), pa tudi zgoraj omenjeni sistemi na državni ravni, priporočajo dvojezični model vzgoje in izobraževanja gluhih otrok celo v primeru operacije za polžev vsadek. Za gluhe otroke je dobro, da obiskujejo šole z znakovnim jezikom kot učnim jezikom, saj lahko le prek interakcije z vrstniki dobro usvojijo znakovni jezik, hkrati pa celostno oblikujejo svojo identiteto znotraj kulture gluhih (Nikolaraizi 2000; Israelite idr. 2002). Ob tem se zdi najboljši model posebnih, a hkrati splošno dostopnih izobraževalnih ustanov, kjer se tako gluhi kot sliščeči učijo jezika sliščega okolja in znakovnega jezika, in sicer tako, da se oba jezika uporabljata tudi kot učna jezika. Ob tem se posamezna šola lahko odloči, kako bo kombinirala poučevanje v enem oziroma drugem jeziku: ali bodo vsi predmeti izvajani v obeh jezikih in se bosta jezika izmenjevala na primer na tedenski ravni – ali pa bo del predmetov stalno potekal v enem jeziku in del v drugem. V Sloveniji tak model imenujemo dvojezični model in je soroden poučevanju, ki se izvaja v dvojezičnih šolah na območjih z madžarsko narodno manjšino. Glede na trenutno stanje izobraževanja gluhih bi se takemu dvojezičnemu modelu lahko približali z uvedbo dvojezičnega modela vzgoje in izobraževanja gluhih otrok, in sicer tako, da bi v izobraževalne ustanove, ki se ukvarjajo z gluhih, dosledno uvedli simultano (sočasno) poučevanje v slovenščini in slovenskem znakovnem jeziku (prek simultane tolmačenja v znakovni jezik oziroma prek dveh pedagogov, ki bi bila hkrati navzoča v razredu: prvi bi razlago podajal v slovenščini, drugi pa v slovenskem znakovnem jeziku).

4 Priporočila za Slovenijo

V Sloveniji so se v preteklosti z dvojezičnim modelom pri poučevanju gluhih otrok ter z uporabo slovenskega znakovnega jezika ukvarjali predvsem v Zavodu za gluhe in naglušne v Ljubljani (ZGNL). Od leta 1995 uporabljajo različne oblike učenja oziroma poučevanja v slovenskem znakovnem jeziku in svoja prizadevanja in razvoj dvojezičnega programa tudi dokumentirajo (Kuhar 2001a, 2001b; Kulovec 1998, 2001; Levec 1997; Urh 1996). Slovenski znakovni jezik v osnovni šoli v prilagojenem programu z enakovrednim izobrazbenim standardom za gluhe in naglušne otroke je del specialno pedagoškega predmeta 'komunikacija'. Izvaja se od 1–3 ure na teden glede na predmetnik, kar pa ne zadošča za usvojitev slovenskega znakovnega jezika (in predstavlja manj časa, kot se ga porabi za učenje prvega tujega jezika!). Določen del izobraževalnega procesa simultano tolmači certificiran tolmač slovenskega znakovnega jezika, ki je v razredu navzoč ob pedagogu, ki snov podaja v slovenskem jeziku. Otroci v stik s slovenskim znakovnim jezikom pridejo le *deloma* pri urah komunikacije, nadalje preko tolmača, ki je pri rednem pouku prisoten le *določeno* število ur, in pri interesni dejavnosti slovenskega znakovnega jezika – največ pa pri stiku z vrstniki, ki so uporabniki slovenskega znakovnega jezika.

V Centru za sluh in govor Maribor se je slovenski znakovni jezik začel uporabljati v šolskem letu 2012/13 (v petem razredu osnovne šole), v prilagojenem programu za gluhe in naglušne predšolske otroke pa v šolskem letu 2014/15. Pouk je potekal istočasno v slovenskem govornem in slovenskem znakovnem jeziku; ker je oba jezika hkrati uporabljala ena oseba, je v resnici šlo za totalno komunikacijo. Tak način dela se je v prilagojenem programu za gluhe in naglušne otroke z enakovrednim izobrazbenim standardom nadaljeval tudi v naslednjih letih. V šolskem letu 2015/16 se je v polovičnem obsegu ur v razred vključila tolmačka, s tem pa se je poučevanje približalo dvojezični metodi.

Kljub sistemskemu reševanju problematike gluhotе z zakonskimi uredbami, ki zadevajo šolski sistem, lahko ugotovimo, da je trenutno stanje obravnave gluhih v slovenskih vzgojno-izobraževalnih ustanovah po celotni vertikali nezadovoljivo, saj se:

- (1) v praksi *učenje znakovnega jezika kot šolskega predmeta* znotraj kurikula za vrtce, osnovne in srednje šole ne izvaja v zadostnem obsegu – oziroma v obsegu, ki bi bil primerljiv učenju prvega jezika (ali vsaj prvega tujega jezika);
- (2) *slovenski znakovni jezik ne uporablja kot učni jezik* in se v zadostnem obsegu ne izvaja niti sočasno izvajanje poučevanja v govornem (pedagog) in znakovnem jeziku (tolmač), ki je edina metoda poučevanja gluhih, ki je dovolj blizu dvojezični metodi, da gluhim omogoča usvojitev znakovnega in govornega jezika spontano, brez ovir in zamud.

5 Zaključek

Gluhi zaradi okvare sluha ne morejo neovirano prejemati jezikovnih informacij. Posledično je njihovo usvajanje govornega jezika oteženo. Taki otroci lahko zaradi izostanka stika z jezikom izkusijo zakasnitev pri usvajanju prvega jezika in zaostanejo v drugih umskih procesih, ki bi jih sicer razvili samodejno. Strokovnjaki doma in v tujini (na primer Höhle 2009; Mehler idr. 1988) namreč ugotavljajo, da otrok lahko jezik usvoji le znotraj kritičnega obdobja za usvajanje jezika oziroma okna priložnosti za usvajanje jezika (Hurford 1991), ki se odpira od rojstva do pubertete, in sicer le ob zadostni izpostavljenosti jeziku (Mayberry, Lock in Kazmi 2002; Mayberry 2010). Vprašanje slovenskega znakovnega jezika za gluhe torej ni v prvi vrsti vprašanje človekove pravice, da uporablja svoj prvi jezik – ampak celo še bolj temeljno: da sploh usvoji jezik, ki ga bo lahko uporabljal.

Nezadovoljivi rezultati oralnih pristopov poučevanja gluhih so sprožili uvajanje znakovnega jezika v mnoge šole za gluhe po svetu. Prizadevanja za sočasno usvajanje znakovnega in govornega jezika gluhih otrok, ki segajo v 70. in 80. leta prejšnjega stoletja, so sčasoma prerasla totalno metodo in nato v obliki dvojezične metode obrodila sadove na Švedskem, Nizozemskem in v ZDA. V teh državah sočasno usvajanje znakovnega in govornega jezika razumejo kot normo (Pfifer 2016).

Ker je za gluhe slovenski znakovni jezik edini jezik, ki ga lahko zaznavajo brez omejitev, bi bilo nujno uvesti uporabo in sistematično učenje slovenskega znakovnega jezika v slovenski šolski sistem vsaj pri obravnavi tistih gluhih otrok, za katere se izkaže, da bodo le na tak način prišli v zadosten stik z jezikom – hkrati

pa uporabo in sistematično učenje slovenskega znakovnega jezika v slovenskem šolskem sistemu *priporočati* pri obravnavi *vseh* gluhih.

LITERATURA

- Jasna BAUMAN, Veronika CIGLAR, Darja HOLEC, Matjaž JUHART, Damjana KOGOVŠEK, Stane KOŠIR, Marjetka KULOVEC, Martina OZBIČ, Petra REZAR, Andreja ŽELE, 2009: *Stanje slovenskega znakovnega jezika: ekspertiza*. Ljubljana: Zavod združenje tolmačev slovenskega znakovnega jezika.
- Partick BOUDREAU, Rachel I. MAYBERRY, 2006: Grammatical processing in American Sign Language: Age of first-language acquisition effects in relation to syntactic structure. *Language and Cognitive Processes* 21, 608–635.
- Irena DORNIK, 2009: *Bralna pismenost pri gluhih mladostnikih*. Magistrsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 1994. *Uradni list RS* 33/1994.
- Marcel R. GIEZEN, 2011: *Speech and sign perception in deaf children with cochlear implants*. Dissertation. Utrecht.
- Barbara HÖHLE, 2009: Bootstrapping mechanisms in first language acquisition. *Linguistics* 47, 359–382.
- James R. HURFORD, 1991: The evolution of the critical period for language acquisition. *Cognition* 40, 159–201.
- Naita ISRAELITE, Janet OWER, Gayle GOLDSTEIN, 2002: Hard-of-hearing adolescents and identity construction: Influences of school experiences, peers and teacher. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 7, 134–148.
- Stane KOŠIR, 1999: *Sluh: naglušnost in gluhost*. Ljubljana: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije.
- Dušan KUHAR, 1993: *Pogovori s starši gluhih in naglušnih otrok*. Ljubljana: Dan.
- , 2001a: Dileme pri integraciji gluhih in naglušnih otrok – dve plati iste medalje. *Cogito* 7, 95–99.
- , 2001b: Dopuslimo gluhih otrokom, da so samo otroci, in gluhih staršem, da so samo starši. *Cogito* 7, 86–91
- Marjetka KULOVEC, 1998: Dvojezično izobraževanje v 3. razredu osnovne šole ZGN Ljubljana. *Cogito* 4, 24–27.
- , 2001: Dvojezično izobraževanje v predšoli in osnovni šoli ZGN Ljubljana. *Cogito* 7, 20–25.
- Kurikulum za vrtce v prilagojenem programu za predšolske otroke, 2006. *Uradni list RS* 96/2006.
- Alenka LEVEC, 1997: Mednarodna konferenca o dvojezičnem izobraževanju gluhih otrok na Slovaškem. *Cogito* 3, 96–103.
- Marc MARSCHARK, Peter HAUSER, 2012: *How Deaf Children Learn*. New York: Oxford University Press.
- Rachel I. MAYBERRY, 1993: First-language acquisition after childhood differs from second-language acquisition: The case of American Sign Language. *Journal of Speech and Hearing Research* 36, 1258–1270.
- , 2007: When timing is everything: Age of first language acquisition effects on second-language learning. *Applied Psycholinguistics* 28/3, 537–549.

—, 2010: *Early Language Acquisition and Adult Language Ability: What Sign Language reveals about the Critical Period for Language*. Oxford Handbook of Deaf Studies, Language and Education 2. Oxford: Oxford University Press. 281–291.

Rachel I. MAYBERRY, Elizabeth LOCK, Hena KAZMI, 2002: Linguistic ability and early language exposure. *Nature* 417, 38.

Jacques MEHLER, Peter JUSCZYK, Ghislaine LAMBERTZ, Nilofar HALSTED, Josiane BERTONCINI, Claudine AMIEL-TISON, 1988: A precursor of language acquisition in young infants. *Cognition* 29, 143–178.

Meri MODERNDORFER, 1989: Totalna komunikacija. *O tematiki totalne komunikacije inorganiziranje gluhih in naglušnih danes in jutri*. Ur. Z. Juras. Ljubljana: Zveza društev slušno prizadetih Slovenije. 123–129.

Elissal NEWPORT, 1990: Maturational constraints on language learning. *Cognitive Science* 14, 11–28.

Magda NIKOLARAZI, 2000: The need for specialist training in the education of deaf children in Greece: Listening to teachers' perceptions. *Mediterranean Journal of Educational Studies* 5, 19–38.

Matic PAVLIČ, 2016: *Kako otrok z okvaro sluha usvoji jezik: priročnik za starše in strokovne delavce*. Ljubljana: Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.

Ajda PFIFER, 2016: *Zgodnji dostop do znakovnega jezika in jezikovna kompetentnost gluhih otrok*. Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Posebni program vzgoje in izobraževanja, 2005. *Uradni list RS* 102/2005 in 15/2014.

Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami, 2013. *Uradni list RS* 88/2013.

Pravilnik o načinu izvajanja mature za kandidate s posebnimi potrebami, 2014. *Uradni list RS* 82/2014.

Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami, 2013. *Uradni list RS* 88/2013.

Prilagojeni izobraževalni program devetletne osnovne šole z nižjim izobrazbenim standardom, 2003. *Uradni list RS* 100/2003 in 17/2013.

Prilagojeni program devetletne osnovne šole z enakovrednim izobrazbenim standardom za gluhe in naglušne, 2003. *Uradni list RS* 100/2003, 17/2013 in 14/2014.

Naja F. RAMIREZ, Amy M. LIEBERMAN, Rachel I. MAYBERRY, 2013: The initial stages of language acquisition begun in adolescence: When late looks early. *Journal of Child Language* 40/2, 391–414.

Jerome D. SCHEIN, Marcus T. DELK, 1974: *Deaf Population of the United States*. Silver Spring, Maryland: National Association of the Deaf.

Brigita URH, 1996: Dvojezično šolanje gluhih v ZUSGM Ljubljana. *Cogito* 2, 22–24.

Zakon o gimnazijah, 2007. *Uradni list RS* 1/2007.

Zakon o maturi, 2007. *Uradni list RS* 1/2007.

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, 2007. *Uradni list RS* 16/2007 – uradno prečiščeno besedilo, 36/2008, 58/2009, 64/2009 – popr., 65/2009 – popr., 20/2011, 40/2012 – ZUJF, 57/2012 – ZPCP-2D, 47/2015, 46/2016 in 49/2016 – popr.

Zakon o osnovni šoli, 2006. *Uradni list RS* 81/2006 – uradno prečiščeno besedilo, 102/2007, 107/2010, 87/2011, 40/2012 – ZUJF, 63/2013 in 46/2016 – ZOFVI-K.

Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju, 1996. *Uradni list RS* 12/1996, 44/2000, 86/2004, 79/2006-ZPSI-1.

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika, 2002. *Uradni list RS* 96/2002.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, 2011. *Uradni list RS* 58/2011, 40/2012 – ZUJF in 90/2012.

Zakon o vrtcih, 2005. *Uradni list RS* 100/2005 – uradno prečiščeno besedilo, 25/2008, 98/2009 – ZIUZGK, 36/2010, 62/2010 – ZUPJS, 94/2010 – ZIU, 40/2012 – ZUJF in 14/2015 – ZUJFO.

ADVANCES IN BILINGUAL EDUCATION FOR DEAF CHILDREN IN SLOVENIA

Deaf children may receive different types of education that differ with respect to the language used in class and with respect to the degree of inclusion in ordinary school system. In Slovenian schools, deaf children are not necessarily provided with an input of a fully perceivable language. In this article, it is argued for more consistent and fully bilingual approach toward deaf children education. Note that any education in which more than one language is systematically used can be labelled as bilingual – while the ratio between the languages may vary and is often in favour of one language, usually the dominant one. Especially in case of sign languages, the picture should be just the opposite. Over 90% of deaf children are born to hearing parents (Schein and Deik 1974) and, consequently, they cannot acquire sign language at home. Their only sign language input is communication with deaf peers and schoolteachers at school. Therefore, sign language should not only be used as a communicative support in education or even as a part of the so-called total communication (which uses any available means of communication in order to deliver a message; see Lowenbraun, Appelman and Callahan 1980). For many deaf children sign language is the only fully perceivable language and is thus necessary for their successful language acquisition. Even for those with cochlear implants, sign language provides a positive impulse in their oral language development (Giezen 2011). In order to integrate the good practices in the Slovenian system, Slovenian teachers, professionals and decision-makers need to consider the recent advances in scientific research on bilingual and bimodal education for deaf children more carefully. This article emphasises that (i) Slovenian sign language should become an educational language used in each class where there is a deaf child and that (ii) quality learning materials need to be developed for learning Slovenian sign language both as first and second language.

Dostopnost Ustave RS za ljudi z motnjami v duševnem razvoju – dileme in izzivi

ŽIVA JAKŠIČ IVAČIČ, BARBARA KADUNC,
ŠPELA MLAKAR, ŠPELA SCHMID

*Študentska sekcija Društva specialnih in rehabilitacijskih pedagogov Slovenije,
Kardeljeva ploščad 16, SI – 1000 Ljubljana, ziva.jaksic@gmail.com, cnudak@gmail.com,
spela.mlakar@gmail.com, spela.manca@gmail.com*

1.04 Strokovni članek – 1.04 Professional Article

Konvencija o pravicah invalidov zahteva, da so vse informacije dostopne invalidom v njim razumljivi obliki. Namen prispevka je evalvirati proces prirejanja Ustave Republike Slovenije v lahko berljivo in razumljivo obliko s poudarkom na udeležbi lektorjev z motnjami v duševnem razvoju. Štiri člene ustave smo priredile v dve obliki, pri preverjanju pa smo ugotovile, da si lektorji želijo vseh informacij, ki so v izvirnem besedilu členu, vendar v njim razumljivi obliki. Izrazili so željo, da bi ob prvi različici priredbe, zvesti izvirnemu besedilu, imeli tudi razlagalno različico.

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities requires that all information is accessible to people with disabilities in an understandable form. The purpose of the paper is to evaluate the process of transforming the Constitution of the Republic of Slovenia into an easy-to-read and understandable form and verification of four articles, emphasizing the involvement of eight proofreaders with intellectual disabilities. Four Articles of the Constitution were adapted in two versions. We found that proofreaders want all the information from the original text of the article, written in an understandable way. They expressed the desire to have an interpretative version of the Article next to the adapted version of article, written in easy-to-read form.

Ključne besede: Konvencija o pravicah invalidov, Ustava RS, lahko branje, lektorji, motnje v duševnem razvoju

Key words: Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Constitution of the Republic of Slovenia, easy-to-read, proofreaders, intellectual disabilities

0 Uvod

Konvencija o pravicah invalidov v 9. členu, ki govori o dostopnosti, navaja, da morajo države pogodbenice invalidom omogočati neodvisno življenje in polno sodelovanje na vseh področjih življenja. Določa tudi, da jim morajo omogočati dostop do informacij, kar se tesno povezuje z branjem. Branje nam omogoča, da smo neodvisni od drugih ter da sodelujemo v družbenem življenju. V 21. členu *Konvencije* je zapisano, da morajo države pogodbenice invalidom zagotavljati informacije, ki so namenjene javnosti, v njim dostopnih oblikah zapisa in tehnologijah, ki ustrezajo različnim vrstam invalidnosti. Država mora invalidom zagotoviti enako pravico do

pridobivanja informacij, kot jo imajo drugi ljudje, hkrati jim mora omogočati tudi enako pravico do svobodnega izražanja (*Zakon o ratifikaciji konvencije o pravicah invalidov in izbirnega protokola h konvenciji o pravicah invalidov 2008*). Oba člena te konvencije sta tesno povezana z lahkim branjem.

1 Kaj je lahko branje?

Lahko branje največkrat opisujemo kot način opolnomočenja oseb z motnjami v duševnem razvoju, ki potrebujejo prilagojene informacije za samostojno branje in razumevanje. Ko informacije zapišemo v lahko berljivi oziroma lahko čitljivi in razumljivi obliki, jim omogočimo védenje o zadevah, ki so zanje pomembne oziroma jih zanimajo. Glavno načelo lahkega branja je zagotoviti razumevanje vsebine osebam z motnjami v duševnem razvoju, kot tudi drugim, ki potrebujejo tak pristop (Haramija in Batič 2016).

Kljub vsem smernicam in navodilom definicija lahkega branja ni poenotena. Lahko bi rekli, da obstajata dve vrsti lahkega branja, in sicer (1) gre za lingvistično prilagoditev besedila, ki omogoča lažje branje, ne pa tudi lažjega razumevanja; (2) gre za celotno prilagoditev besedila, ki poenostavi branje in razumevanje, tako da se spremeni zahtevnost besedila in izpušča določene informacije (*International Federation of Library Associations and Institutions 2010*; Haramija 2017). Ocena, ali je neko gradivo lahko berljivo in razumljivo, je odvisna od sposobnosti in izkušenj posameznega bralca. Koncept lahkega branja ne more biti univerzalen in ni mogoče oblikovati besedila, ki bi ustrezalo vsem ljudem z motnjami branja ali drugimi posebnimi potrebami (*Make it simple 1998*). Obstajajo pa smernice, po katerih se ravnamo; tako je veliko število gradiv primerno za več skupin oseb z različnimi bralnimi težavami. Za uspešno bralno izkušnjo so pomembni tudi posameznikovi interesi in izkušnje. Obseg bralcev je običajno širši od pričakovanega oziroma ciljnega, zato je pomembno, da vsak bralec dobi ustrezno gradivo v lahkem branju, ki mu najbolj ustreza (*International Federation of Library Associations and Institutions 2010*).

2 Kaj je komunikacija in kam uvrščamo lahko branje?

Pisna besedila upoštevajo trdna pravila (Mandić 1998), zato lahko sporočila v njih lažje preoblikujemo oziroma priredimo v lažje berljivo in razumljivo obliko. Pri lahkem branju lahko pride tudi do nerazumevanja ali nepravilnega razumevanja nekaterih informacij oziroma do neustreznega pretoka informacij, tj. do določenih šumov, ki se sicer pojavljajo pri medosebni komunikaciji in jo ovirajo (Vec 2005: 16). Pri prirejanju besedil v lahko branje je treba minimizirati oziroma v celoti odpraviti komunikacijski šum, zato je treba premišljeno izbirati pojme in povedi ter sproti preverjati, kako uporabniki razumejo prirejeno, ne da bi okrnili vsebino. Za prirejanje v lahko berljivo in razumljivo obliko je potrebno skupinsko delo, ki omogoča pripravo korektnega, razumljivega in čim bolj dostopnega besedila. Osebe z motnjami v duševnem razvoju so v prirejevalni skupini izredno pomembne, saj sodelujejo v prirejevalni skupini kot testni bralci oziroma lektorji.

3 Komu je lahko branje namenjeno?

Demokratska pravica je, da imajo vsi ljudje dostop do kulture, literature in informacij v njim razumljivi obliki. Bistveno je, da imajo državljani zagotovljen dostop do informacij o tem, kaj se v družbi dogaja. Pomemben vidik je kakovost življenja. Imeti sposobnost branja močno poveča samozavest človeka, saj lahko z branjem razširja svoj pogled na svet in tako lažje prevzame nadzor nad svojim življenjem. Ljudje lahko s pomočjo branja širijo ideje, misli in izkušnje, s tem pa tudi osebnostno rastejo. Obstaja veliko različnih vzrokov za bralne težave ter veliko različnih posameznikov, ki lahko zaradi svojih posebnih potreb veliko pridobijo z informacijami v lahko berljivi in razumljivi obliki.

Lahko branje je namenjeno dvema ciljnim skupinama. (1) Gre za bralce, ki trajno potrebujejo gradiva v lahkem branju – osebe z disleksijo in ostalimi bralnimi težavami, osebe z motnjami v duševnem razvoju, osebe z motnjami avtističnega spektra, osebe z motnjo pozornosti, osebe, ki izgubijo sluh, preden se razvije govor, oziroma prelingvalno gluhe osebe, osebe z afazijo ter osebe z demenco. (2) Gre za bralce, ki imajo omejeno jezikovno znanje (npr. tujejezični priseljenci) ali omejeno znanje branja (npr. slabi bralci) – lahko branje jim pomaga pri preseganju pomanjkljivega jezikovnega znanja in pripomore k izboljšanju njihovih bralnih sposobnosti. Obe skupini oseb se delita v tri podskupine, in sicer na otroke, mladostnike in odrasle (*International Federation of Library Associations and Institutions* 2010).

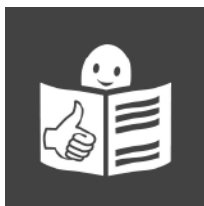
4 Evropske smernice za pripravo lahko berljivih in razumljivih informacij

Ob raznovrstnosti skupin, ki so jim gradiva v lahkem branju namenjena, se postavlja vprašanje, ali lahko eno gradivo v lahkem branju ustreza vsem navedenim skupinam. S pomočjo evropskih smernic za lahko berljiva gradiva (*International Federation of Library Associations and Institutions* 2010) je mogoče pripraviti gradiva, ki so primerna za več skupin oseb z različnimi bralnimi in drugimi težavami. Vsako gradivo v lahkem branju ni ustrezno za vse ciljne skupine, saj so za uspešno bralno izkušnjo pomembni tudi posameznikovi interesi in izkušnje.

Smernice in pravila, ki nagovarjajo predvsem pripravljalce gradiv za odrasle z motnjami v duševnem razvoju, so oblikovali strokovnjaki v okviru evropskega projekta *Poti do izobraževanja odraslih z motnjami v duševnem razvoju*. Pri oblikovanju smernic so sledili načelu, da imajo vsi ljudje pravico do dobrih informacij (*Informacije za vse b. d.*).

Pred prirejanjem besedila v lahko branje je treba dobro spoznati ciljno skupino ljudi, ki bodo informacije uporabljali in izbrati primeren način posredovanja informacij (npr. v pisni obliki ali na DVD-ploščku). Upoštevati je treba način izražanja, ki posamezni skupini ljudi ustreza (npr. odraslih ne bomo nagovarjali z otroškim besednjakom). Med prirejanjem čim bolj aktivno vključujemo osebe, ki jim je besedilo namenjeno, da povedo, kaj o temi že vedo, česa si želijo, podajo povratno informacijo med prirejanjem in podobno. Za lahko branje so primerni enostavni, enopomenski izrazi, zahtevnejše pa je treba razložiti. Za isto predmetnost ves čas uporabljamo isto besedo, izogibamo se prisposodbam, kraticam in tujkam. Za lažje razumevanje sporočila uporabljamo vsakodnevne primere in pišemo z

velikimi tiskanimi črkami (izjemoma z malimi). Oblikujemo kratke stavke, v katerih osebe nagovarjamo neposredno. Pišemo v tvornem načinu in se dosledno izogibamo nikalnim povedim. Povedi so enostavne, po možnosti enostavčne, vsak stavek pa postavimo v svojo vrstico. Izogibamo se podčrtnim ali končnim opombam, pomembne stvari večkrat ponovimo. Naslovi morajo biti kratki in zelo jasni, uporabljamo čim manj podnaslovov. Vsebine, ki se med seboj povezujejo, zapišemo v istem sklopu. Paziti je treba na rabo zaimkov, ki lahko bralca zmedejo, saj ni vedno jasno, na kaj oziroma koga se nanašajo. Besedilo vedno poravnamo na levo stran, med odstavki naj bo presledek. Strani morajo biti označene oziroma oštevilčene. Po potrebi v besedilo vključimo nazorno slikovno gradivo, ki ne sme prikazovati preveč elementov in pri katerem za enako stvar uporabimo vedno enako sliko (*Informacije za vse b. d.*). Lahko branje, ki je usklajeno z evropskimi smernicami, je prepoznavno označeno:

Slika 1: Logotip lahkega branja

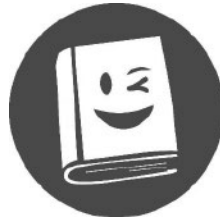
5 Pregled gradiv v lahkem branju

Lahkega branja je v Sloveniji veliko, vendar večinoma ni označeno z ustreznim logotipom. Vsaka dva meseca izhaja časopis *20 minut*, ki je zapisan v lahko berljivi in razumljivi obliki. Izdaja ga Zavod RISA, ki skrbi tudi za druga dela in priredbe v lahko berljivi in razumljivi obliki, kot so npr.: *Pod svobodnim soncem* (2015), *Naše zgodbe* (2013), *Visoška kronika* (2012), *Romeo in Julija* (2012); Aksinja Kermanuer je leta 2016 izdala roman *Cvetje in ogenj*. Vsa gradiva so dostopna na spletu in večinoma sledijo smernicam lahkega branja (*Informacije za vse b. d.*). Zavod RISA je tudi nosilec projekta *LAHKO JE BRATI: Razvoj temeljnih usmeritev, metod, didaktičnih gradiv in spremljajočih orodij za lahko branje v Sloveniji* v okviru razpisa Ministrstva za kulturo (Jezikovna integracija ranljivih skupin govorcev v Republiki Sloveniji). Projekt sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada, partnerji pa so še Zveza Sožitje, Inštitut Integra, Univerza v Mariboru, Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika in Društvo LABRA (Rot 2018). V začetku leta 2019 bosta v okviru projekta izšla dva priročnika *Lahko je brati* s smernicami ter standardi za slovensko lahko branje. Prvi priročnik, s smernicami in navodili bo napisan v obliki lahkega branja, drugi priročnik pa bo dopolnjeval prvega in bo namenjen bolj poglobljenemu pogledu v ozadje nastajanja lahko berljivih ter razumljivih informacij.

V Sloveniji obstaja nekaj gradiv za pripravo lahkega branja (*IFLA, Inclusion Europe in Zveza Sožitje*), ki predstavljajo osnovo za razvoj v praksi preizkušenih in svežih smernic, nadgrajenih z novimi metodološkimi dognanji. Nova priporočila

bodo dopolnjena z izkušnjami in s številnimi slovenskimi in tujimi primeri iz prakse. V primerjavi s smernicami *Informacije za vse*, ki so nastale v okviru projekta Pathways in so jih v Zavodu RISA ter Društvu LABRA testirali, bodo nove smernice prinesle nekatere novosti, npr. uporaba velikih tiskanih črk ne bo več predpisana, razmik med vrsticami bo vsaj 1,5 točke, razmik med odstavki pa 3 točke itd.

Nove smernice bodo določile lahko branje,¹ stopnje slovenskega lahkega branja in znak za slovensko lahko branje. Prepoznavne bodo po nazornih barvnih ilustracijah, pojasnilih in primerih, elektronski predlogi na USB-ključku ter spletni strani. Gre za pomembne novosti v razvoju lahko berljive in razumljive slovenščine, ki pa bo po našem mnenju še predmet multidisciplinarne razprave.

Slika 2: Logotip lahkega branja, ki je nastal v projektu »Lahko je brati«

Leta 2017 je bilo v Sloveniji ustanovljeno Društvo za prilagojeno obliko komunikacij LABRA, ki se zavzema, da bi imeli vsi ljudje dostop do informacij v zanje razumljivi obliki.

Na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru je v letu 2017 potekal projekt *Lahko branje* v okviru Projektnega dela z negospodarskim in neprofitnim sektorjem – študentski inovativni projekti za družbeno korist 2016–2018. Cilj projekta je bil študentom predstaviti lahko branje, jih naučiti pravil za pisanje lahko berljivih besedil ter nato preverjati besedila z uporabniki. Pripravljena so informativna besedila² po pravilih lahkega branja za ranljive skupine prebivalstva v vsakdanjem življenju npr. osebe z motnjami v duševnem razvoju, osebe s težavami na področju branja in pisanja, priseljenci ipd.

V lahko berljivi obliki sta dostopna *Vodnik o pravicah invalidov* (2015) in *Konvencija o pravicah invalidov* (2008), ki sledita smernicam *Informacije za vse*. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti je izdalo dokument, ki v poenostavljeni obliki predstavlja delo zagovornika načela enakosti in bralce usmerja v ustanove, kjer lahko poiščejo pomoč. Ne gre za lahko berljiv dokument, je pa primeren za osebe, ki imajo slabše znanje slovenskega jezika. V lahkem branju je oblikovana tudi knjiga *Šolanje in zaposlovanje otrok in odraslih, ki se težko učijo* (Zaviršek in Gorenc 2007), katere namen je osebam z motnjami v duševnem razvoju predstaviti šolanje in zaposlovanje na njim razumljiv način.

¹ Za odrasle bralce je predvidenih več stopenj lahkega branja, ki bodo označene z različnimi barvami in bodo imele kazalnike za razvrščanje informacij. Posebne stopnje so predvidene tudi za lahko branje za otroke.

² Vsa prirejena besedila so dostopna na <https://pef.um.si/370/sipk+lahko+branje+20162017>.

Opažamo pomanjkljivosti slovenskih gradiv v lahko berljivi in razumljivi obliki, glede na evropske smernice, kot so nedosledna raba velikih tiskanih črk, neustrezna poravnava besedila, zapisovanje večjega števila stavkov v isto vrstico ter uporaba večstavčnih, kompleksnejših povedi. Ker je treba slediti ciljni skupini bralcev, je npr. v nekaterih primerih ustrezna tudi raba malih tiskanih črk, čeprav to onemogoča dostop do vsebine vsem osebam z motnjami v duševnem razvoju, ki imajo usvojeno večščino branja, npr. le velikih tiskanih črk ... Informacije, zapisane v lahko berljivi in razumljivi obliki, so lahko namenjene tudi otrokom. V zadnjih letih se je to področje v Sloveniji intenzivno razvijalo (Petek in Hiter Ravnjak 2017, Vizjak 2016, Volčanjk 2018).

6 Ilustrirana ustava Republike Slovenije v stripu

Zoran Smiljanić je v sodelovanju z Državnim zborom in Ustavnim sodiščem oblikoval *Ilustrirano ustavo Republike Slovenije* v stripu. Gre za drugačno, zabavnejšo, lažje razumljivo različico slovenske ustave. Zastavlja se vprašanje, ali strip lahko pomaga pri razumevanju besedila, kar je glavni izziv lahkega branja. Ilustrirana ustava je napisana razumljivo, poenostavljeno, kljub temu pa ostaja težje dostopna osebam z motnjami v duševnem razvoju, saj strip zajema le nekatere člene ustave in ni oblikovan po načelih lahkega branja (*Informacije za vse* b. d.).

Strip je dostopen na spletni strani <http://www.us-rs.si/strip/> in je oblikovan tako, da je omogočeno premikanje naprej in nazaj po straneh. Bralec ve, na kateri strani se med branjem nahaja, kaj je vsebina določene strani, omogočena je tudi povečava strani. Po smernicah za oblikovanje lahko berljivih in razumljivih informacij (*Informacije za vse* b. d.) so največja pomanjkljivost ustave v stripu kompleksne povedi. Besedilo je napisano z velikimi tiskanimi črkami, vendar skladenjsko ni primerno za vse skupine oseb s posebnimi potrebami. Na posamezni strani je preveč podatkov, slikovno ozadje pa bralca lahko zmede, čeprav naj bi bil njegov namen ponazoritev vsebine. Za boljše razumevanje bi morale biti slike med seboj bolj ločene (manj slik na eni strani, večji razmik med njimi) – tako bi se osebe z bralnimi težavami lažje orientirale in razumele sporočilo.

Ustava v stripu je primerna oblika za mlajše bralce in ljudi z omejenim jezikovnim znanjem. Manj primerna je za osebe z motnjami v duševnem razvoju (zapleteno zložene povedi), za osebe z disleksijo (oblika pisave in premajhni razmiki), za osebe z motnjami pozornosti (preveč slikovnega gradiva na eni strani). Če bi ta oblika ustave imela posneto govorno sintezo, bi bila dostopnejša tudi za slabovidne in slepe osebe ter osebe z motnjami branja.

7 Prirejanje Ustave Republike Slovenije v lahko berljivo in razumljivo obliko

V Študentski sekciji Društva specialnih in rehabilitacijskih pedagogov Slovenije smo oblikovali delovno skupino dvanajstih študentk, ki prireja določila Ustave Republike Slovenije v lahko berljivo in razumljivo obliko. Vodja delovne skupine se je udeležila izobraževanja za pripravo besedil v lahkem branju po evropskih

smernicah pri Zvezi Sožitje in doslej smo po le-teh priredile 61 členov. Razdeljene smo v tri podskupine, od katerih vsaka prireja svoje člene Ustave RS. Vse priredbe smo zbrale v dokumentu v skupni rabi, vsaka podskupina pa je pregledala priredbe drugih dveh ter podala svoje predloge in popravke. Delovna skupina se je tedensko sestajala in vsak člen posebej pregledala ter uskladila dokončno vsebino in obliko.

7.1 Vprašanja in dileme/izzivi

7.1.1 Kako oblikovati smiselne povedi, da obdržijo vsebino, vendar upoštevajo vsebinske in oblikovne zahteve lahkega branja?

Povedi v originalnih besedilih so pogosto dolge in vsebinsko zapletene. V povedi je več različnih ali pa med seboj povezanih informacij. Vprašanje se nanaša na smiselno podajanje vseh vsebin v povedi na enostaven način in v obliki, ki je primerna za uporabo.

7.1.2 Kdaj smo preveč reducirale ali poenostavile vsebino?

Ali je smiselno vključiti celotno vsebino ali le ključne informacije?

Pri preoblikovanju vsebin smo se pogosto spraševale, katere vsebine moramo vključiti v lahko berljivo različico in katere lahko izpustimo. Nekatero informacijo so nam predstavljale velik izziv za prirejanje in pogosto je pogovor nanasel na dilemo, ali je sploh pomembno, da določeno informacijo vključimo. Velikokrat bi bilo lažje, če bi obdržale le po naši presoji ključne informacije, preostale pa izločile.

7.1.3 Ali lahko omejimo vsebino?

Med pogovori o vključitvi ali izključitvi vsebin smo se spraševale, ali je prav, da vsebino sploh poenostavimo. Do katere mere poenostavljati vsebino in katero vsebino izpustiti oziroma izpostaviti?

7.1.4 Ali smo razumele bistvo členov Ustave RS?

Zavedale smo se, da nimamo potrebnih pravnih znanj za globinsko in pravilno razlago Ustave RS, zato smo prosile pravne strokovnjake za vsebinsko razlago členov.

7.1.5 Kako ustrezno prirediti abstraktne pojme, da bodo razumljivi?

Kateri pojmi so lažje razumljivi in kateri to niso?

Vsebine v Ustavi RS so pogosto abstraktne, saj določajo različne pojave, pravice ipd. Konkretizacija pojmov in konceptov je bila za nas velik izziv.

7.1.6 Kako vemo, ali smo dovolj dobro priredili vsebino in obliko, da je berljiva in razumljiva?

Med prirejanjem smo se redno spraševale, ali je naše delo kakovostno opravljeno. Ali smo vsebino dobro priredile? Ali je prirejena vsebina zvesta sporočilu originala?

Ali je oblika dovolj primerna? Najboljše odgovore na ta vprašanja smo dobile od lektorjev z motnjami v duševnem razvoju.

7.2 Vključitev lektorjev

Lektorji oziroma bralci z motnjami v duševnem razvoju so ključnega pomena pri prirejanju besedil v lahko berljivo in razumljivo obliko. Pri prirejanju besedila Ustave RS nam je bilo v veliko pomoč osem lektorjev iz varstveno delovnega centra, ki deluje v okviru invalidskega podjetja Želva, d. o. o. Lektorji so bile osebe z zmernimi oziroma težjimi motnjami v duševnem razvoju s statusom invalida po *Zakonu o družbenem varstvu* (1983), ki so svoje misli lahko ubesedili.

Pri sodelovanju z lektorji moramo biti pozorni na njihove bralne in komunikacijske sposobnosti. Pomembno je, da se zavedamo pomembnosti lektorjev in da jih enakovredno upoštevamo pri procesu prirejanja besedila.

Na prvem sestanku smo pregledale štiri od šestih pripravljenih členov. Izbrale smo le tiste, za katere smo ocenile, da bi bili vsebinsko najbolj zanimivi za lektorje: 14. člen – Enakost pred zakonom; 15. člen – Uresničevanje in omejevanje pravic; 52. člen – Pravice invalidov; 53. člen – Zakonska zveza in družina.

Za vse člene smo pripravile dve različni obliki besedila. Prva oblika je bila zvesta vsebini člena in ni vsebovala nobenih razlag vsebine oziroma terminov. Razlage zahtevnejših terminov so bile v slovarju, ki je bil priložen k besedilu ustave. Druga oblika člena si dovoljuje več vsebinske prostosti, saj ne vsebuje vsebin, za katere smo med prirejanjem presodile, da niso bistvene za razumevanje člena. Zahtevnejše vsebine oziroma termini so razloženi v besedilu.

Do oblikovanja dveh različnih oblik je prišlo zaradi dilem, s katerimi smo se soočale. Od lektorjev smo želele odgovore na naslednja vprašanja: (1) Katera oblika besedila se jim zdi bolj primerna oziroma uporabna in zakaj? (2) Ali imajo raje razlago ob besedilu ali v besedilu? (3) Ali želijo, da besedilo vsebuje celotno vsebino člena ali da vsebuje samo bistvene informacije? (4) Na kaj moramo biti pozorni pri nadaljnjem preoblikovanju besedila Ustave RS?

7.3 Prirejanje besedila

14., 15., 52. in 53. člen Ustave RS smo priredile v Obliko 1 in Obliko 2. Podčrtane besedne zveze oziroma termine v Obliki 1 smo uvrstile v razlagalni slovar in jih pojasnile v lahko berljivi in razumljivi obliki. Na sestanku so vsi lektorji dobili obe obliki priredbe in slovar.

7.3.1 14. člen Ustave RS govori o enakosti pred zakonom:

V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino.

Oblika 1:

V SLOVENIJI SO NAM VSEM ZAGOTOVLJENE ENAKE ČLOVEKOVE PRAVICE.

V SLOVENIJI SO NAM VSEM ZAGOTOVLJENE TEMELJNE SVOBOŠČINE.
ENAKE ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE
SO NAM ZAGOTOVLJENE NE GLEDE NA OSEBNE OKOLIŠČINE.
MOŠKI IN ŽENSKES IMAMO ENAKE PRAVICE.
ENAKE PRAVICE IMAMO REVNI IN BOGATI.
ENAKE PRAVICE IMAJO LJUDJE RAZLIČNIH NARODNOSTI.
INVALIDI IMAJO ENAKE PRAVICE KOT VSI DRUGI.

Oblika 2:

V SLOVENIJI IMAMO VSI LJUDJE ENAKE PRAVICE.
IMAM ENAKE PRAVICE TUDI ČE:
– SI DRUGE NARODNOSTI,
– VERJAMEŠ V DRUGEGA BOGA,
– IMAŠ DRUGAČNA PREPRIČANJA.
MOŠKI IN ŽENSKES IMAMO ENAKE PRAVICE.
TUDI REVNI IN BOGATI IMAMO ENAKE PRAVICE.
INVALIDI IMAJO ENAKE PRAVICE KOT VSI DRUGI.

7.3.2 15. člen Ustave RS govori o uresničevanju in omejevanju pravic:

Človekove pravice in temeljne svoboščine se uresničujejo neposredno na podlagi ustave. Z zakonom je mogoče predpisati način uresničevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kadar tako določa ustava ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice ali svoboščine. Človekove pravice in temeljne svoboščine so omejene samo s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ta ustava. Zagotovljeni sta sodno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravica do odprave posledic njihove kršitve. Nobene človekove pravice ali temeljne svoboščine, urejene v pravnih aktih, ki veljajo v Sloveniji, ni dopustno omejevati z izgovorom, da je ta ustava ne priznava ali da jo priznava v manjši meri.

Oblika 1:

PRAVICE URESNIČUJEMO NEPOSREDNO NA PODLAGI USTAVE.
ZA TO NISO POTREBNI NOBENI DRUGI ZAKONI.
ZAKON LAHKO PREDPIŠE LE NAČIN URESNIČEVANJA PRAVIC.
NAŠE PRAVICE SO OMEJENE LE S PRAVICAMI DRUGIH.
ČE MENIMO, DA NAM KRŠIJO NAŠE ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE
SVOBOŠČINE, SE LAHKO PRITOŽIMO NA SODIŠČU.
NA TA NAČIN SI ZAGOTOVIMO SODNO VARSTVO NAŠIH PRAVIC IN
SVOBOŠČIN TER PRAVICO DO ODPRAVE POSLEDIC NJIHOVE KRŠITVE.

Oblika 2:

USTAVA JE BESEDILO.
DOLOČA NAŠE PRAVICE IN DOLŽNOSTI.
ZAKONI SO PRAVILA.
DOLOČAJO, KAKO SE PRAVICE URESNIČUJEJO.
TVOJE PRAVICE NE SMEJO KRŠITI PRAVIC DRUGIH LJUDI.
ČE TI NEKDO ŠKODUJE, BOŠ DOBIL POMOČ.
VSE NAŠE PRAVICE SO ENAKO POMEMBNE.

7.3.3 15. člen Ustave RS govori o pravicah invalidov:

Invalidom je v skladu z zakonom zagotovljeno varstvo ter usposabljanje za delo.

Otroci z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ter druge huje prizadete osebe imajo pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi. Izobraževanje in usposabljanje iz prejšnjega odstavka se financira iz javnih sredstev.

Oblika 1:

INVALIDOM JE ZAGOTOVLJENO VARSTVO IN USPOSABLJANJE ZA DELO. NAČIN URESNIČEVANJA PRAVICE DO VARSTVA IN USPOSABLJANJA DOLOČA POSEBEN ZAKON.

OTROCI Z MOTNJAMI V TELESNEM ALI DUŠEVNEM RAZVOJU IN DRUGI TEŽKI INVALIDI IMAJO PRAVICO DO IZOBRAŽEVANJA IN USPOSABLJANJA ZA DEJAVNO ŽIVLJENJE V DRUŽBI.

DENAR ZA IZOBRAŽEVANJA IN USPOSABLJANJA OTROK Z MOTNJAMI V TELESNEM ALI DUŠEVNEM RAZVOJU TER DRUGIH TEŽKIH INVALIDOV MORA ZAGOTOVITI DRŽAVA.

Oblika 2:

TUDI INVALIDI MORAJO DOBITI VARSTVO IN USPOSABLJANJE ZA DELO. TO POMENI, DA SE UČIJO SPOSOBNOSTI, VEŠČIN IN NAVAD, KI JIH POTREBUJEJO ZA TOČNO DOLOČENO DELO.

OTROCI S POSEBNIMI POTREBAMI IMAJO PRAVICO DO IZOBRAŽEVANJA IN USPOSABLJANJA ZA DEJAVNO ŽIVLJENJE V DRUŽBI.

TO POMENI, DA IMAJO PRAVICO, DA HODIJO V ŠOLO, SE UČIJO, HODIJO K RAZLIČNIM KROŽKOM, NA RAZLIČNE TEČAJE (NPR. PLESNE TEČAJE) IN SE NA TAK NAČIN AKTIVNO VKLJUČUJEJO V DRUŽBO.

IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE SE PLAČUJE IZ JAVNIH SREDSTEV.

7.3.4 53. člen Ustave RS govori o zakonski zvezi in družini:

Zakonska zveza temelji na enakopravnosti zakoncev. Sklene se pred pristojnim državnim organom. Zakonsko zvezo in pravna razmerja v njej, v družini in v zunajzakonski skupnosti ureja zakon. Država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to varstvo potrebne razmere.

Oblika 1:

V ZAKONSKI ZVEZI STA ZAKONCA ENAKOPRAVNA.

ZAKONSKO ZVEZO SKLENEMO PRED MATIČARJEM.

RAZMERJA V ZAKONSKI ZVEZI UREJA POSEBEN ZAKON.

DRŽAVA ŠE POSEBEJ VARUJE DRUŽINO, MATERINSTVO, OČETOVSTVO, OTROKE IN MLADINO.

Oblika 2:

KO SE POROČIŠ, IMAŠ ENAKE PRAVICE KOT TVOJ PARTNER.

POROČIŠ SE LAHKO LE PRED MATIČARJEM.

ZAKON UREJA PRAVICE LJUDI, KI SE POROČIJO, SO DEL DRUŽINE ALI PA ŽIVIJO SKUPAJ.

IMAMO POSEBNE ZAKONE, KI VARUJEJO DRUŽINE, MATERE, OČETE, OTROKE IN MLADINO.

7.4 Potek srečanja

Na začetku srečanja smo se sodelujoči predstavili in povedali, kaj pričakujemo od sestanka. Vsak lektor je dobil gradivo za aktivno sodelovanje. Za vsak člen smo najprej prebrali originalni zapis, nato Obliko 1 in Obliko 2. Nekatere člene smo prebrale me, za branje nekaterih so se javili lektorji. Po vsakem členu smo se pogovorili, katera oblika jim je bila bolj razumljiva, lažja za branje ali poslušanje ter kaj jim pri priredbah ni ustrezalo, kaj je bilo težje brati, poslušati in razumeti. Preverile smo (ne)razumljive besede oziroma termine, zanimalo nas je, ali naše priredbe/razlage v slovarju pomagajo boljše razumeti vsebine.

7.4.1 Povratne informacije lektorjev in naše ugotovitve

Pri prirejanju besedila v lahko berljivo obliko je pomembno, da se smiselno držimo trenutnih evropskih smernic, zavedati pa se moramo specifičnosti potreb ciljne skupine ter individualnosti posameznih članov. Predlagamo, naj bo skupina lektorjev glede na bralne sposobnosti čim bolj heterogena, saj to zagotavlja čim širšo reprezentativnost ciljne skupine in posledično širše uporabno besedilo.

Odločanje lektorjev o primernosti vsake od predlaganih oblik priredbe je bilo pogojeno z individualnimi zaznavami bralca. Za Obliko 1 so se lektorji odločali, ker je bila »bolj razumljiva; ni bilo treba dolgo razmišljati, da bi razumeli; bolje razloži vsebino člena; ker lahko pogledaš v slovar besed, če česa ne razumeš; ker vsebuje več vsebin kot oblika 2«. Lektorji so se odločali za Obliko 2, ker je »zapisana /.../ v alinejah (tako besedilo lažje preberemo); bolj razumljiva; ima manj besedila; napisana je bolj po domače; vsebuje bolj preprosto besedilo; je lažje berljiva; vse razloži sproti; vsebuje primere«.

Zaključek

Zaradi heterogene sposobnosti bralcev z motnjami v duševnem razvoju je težko oblikovati besedilo, ki ustreza vsem. V želji, da ugotovimo, katera oblika priredbe členov lektorjem najbolj ustreza, smo na srečanju obravnavali obe obliki. Nekaterim je bila bližja Oblika 1, drugim Oblika 2. Sporočilo lektorjev je bilo, da želijo dobiti vse informacije, ki so dobro razložene in podprte s slovarjem težko razumljivih besed. Menimo, da bi najboljše prirejanje moralo združiti obe obliki (obliko 1, ki je v celoti zvesta vsebini člena in ne vsebuje nobenih razlag vsebin, in obliko 2, ki ne vsebuje nujno vseh vsebin in bralcu ponuja sprotno razlago vsebine) in ohraniti slovar težjih besed ob besedilu člena.

Lektorji vse, ki oblikujejo informacije javnega značaja, prosijo, naj imajo v mislih, »da ni vse nabutano, da je zraven slika pa da je kratko.«

Literatura

Greet FREYHOFF idr., 1998: *Make it Simple*. Dostopno 12. 7. 2018 na <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1271&context=gladnetcollect>.

Dragica HARAMIJA, Janja BATIČ, 2016: Celostno branje slikanic kot izhodišče za branje odraslih z motnjami v duševnem razvoju. *Jezik in slovstvo* 61/1, 35–45, 119–120.

– –, 2017: Lahko branje. *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo: ob 80-letnici Jožeta Lipnika*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba. (Zora, 119). 296–314.

Dragica HARAMIJA idr., 2017: *Lahko branje: končno poročilo. Projektno delo z negospodarskim in neprofitnim sektorjem: študentski inovativni projekti za družbeno korist 2016–2018*. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Informacije za vse. b. d. Dostopno 12. 7. 2018 na http://www.zveza-sozitie.si/modules/uploader/uploads/news/files_news/INFORMACIJE.pdf.

International Federation of Library Associations and Institutions, 2010: *Guidelines for easy-to-read materials*. Dostopno 12. 7. 2018 na <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/120.pdf>

Tijana MANDIĆ, 1998: *Komunikologija: psihologija komunikacije*. Ljubljana: Glotta Nova. Sabina PETEK, Nataša HITER RAVNJAK, 2017: Lahko branje za vse. *BRALNA pismenost v predšolski vzgoji in izobraževanju*. Ur. Dragica Haramija. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

Veronika ROT, 2018: *Pogovor z vodjo projekta in direktorico zavoda Risa Tatjana Knapp*. Dostopno 12. 7. 2018 na <https://www.rtv slo.si/dostopno/clanki/999>.

Cveto URŠIČ idr., 2015: *Vodnik po pravicah invalidov*. Dostopno 12. 7. 2018 na http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/invalidi_vzv/Vodnik_po_pravicah_invalidov.pdf.

Tomaž VEC, 2005: *Komunikacija – umevanje sporazuma*. Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.

Nika VIZJAK, 2016: *Priredbe leposlovja za otroke z motnjami sluha in govorno-jezikovnimi motnjami*: magistrsko delo. Maribor.

Nina VOLČANJK, 2018: *Učenje učenja govora in jezika pri učencih z motnjo v duševnem razvoju npr. u knjige v lahkem branju*: magistrsko delo. Maribor.

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (ZDVDTP). *Ur. l. RS*, št. 41/83. Dostopno 12. 7. 2018 na <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1866>.

Zakon o ratifikaciji konvencije o pravicah invalidov in izbirnega protokola h konvenciji o pravicah invalidov /mkpi/. *Ur. l. RS*, št. 37 (15. 4. 2008). Dostopno 12. 7. 2018 na <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/86045>.

Zoran SMILJANIČ, 2011: *Ilustrirana ustava Republike Slovenije (v stripu)*. Dostopno 12. 7. 2018 na <http://www.us-rs.si/strip/>.

ACCESSIBILITY OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA FOR PERSONS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES – DILEMMAS AND CHALLENGES

The Convention on the Rights of Persons with Disabilities requires that all information is accessible to people with disabilities in their comprehensible form, in a timely manner and at no additional cost. In order for this right to be fully enjoyed by the citizens of the Republic of Slovenia with mental disability, we undertook a challenge to transform the Constitution of the Republic of Slovenia into an easy-to-read form. The purpose of the paper is to present and evaluate the adaptation process with a special emphasis on the participation of proofreaders with mental disability. We selected four Articles that are relevant for people with intellectual

disabilities and were at the same time a challenge to adapt. The first version is faithful to the contents of the Article, articulated according to the special pedagogical discourse, the second one is interpretative. Both versions were assessed by a group of eight proofreaders, categorized according to the Social Protection of Mentally and Physically Impaired Persons Act (ZDVDTP, Official Gazette SRS No. 41/83). The assessment was carried out in accordance with the European rules for the preparation of information in an easily understandable form and special pedagogical discourse for communication with adults with mental disabilities. We found that proofreaders want all the information included in the original text of the Article, but in an understandable form for them. They expressed the desire to have an interpretative version of the Article next to its original form.

Spletna slovenščina pri Slovencih v Nemčiji: jezikovne značilnosti objav na Facebooku

SAŠKA ŠTUMBERGER

*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI – 1000 Ljubljana, saska.stumberger@ff.uni-lj.si*

1.04 Strokovni članek – 1.04 Professional Article

V prispevku je na gradivu objav skupine Slovenci v Nemčiji na Facebooku analizirana spletna slovenščina Slovencev v Nemčiji. Člani skupine so pripadniki mlajše generacije, ki so se v Nemčijo preselili pred kratkim in pogosto izmenjujejo informacije o upravnih postopkih. Zaradi okoliščin sporočanja je v besedilih kot prevladujoča jezikovna zvrst predvidena raba knjižnega in pogovornega jezika ter z višjim deležem strokovne leksike s področja uprave.

The article presents the internet Slovenian used by Slovenians living in Germany by means of analysis of Facebook posts in the group Slovenci v Nemčiji. The group members belong to the young generation and have recently moved to Germany. They often exchange information on administrative procedures. Due to these circumstances of their communication, the prevailing language variety expected is standard and colloquial language and a high share of technical terms from the field of administration.

Gljučne besede: Slovenci v Nemčiji, izseljevanje, družbena omrežja, strokovna leksika, knjižni jezik

Key words: Slovenians in Germany, emigration, social networks, language varieties, technical terms, standard language

1 Uvod

Izseljevanje Slovencev v Nemčijo ima dolgo zgodovino. V 16. stoletju je »kot tujec in priseljenc v osrčju tedanje Evrope uveljavil svojo genialno ustvarjalnost in samobitnost« Primož Trubar (Štrubelj 2008: 70). Njegovo delo kaže, da izseljenci v tujini niso nujno »rakrana na telesu našega naroda, ki ga razjeda v versko-nravnem, gospodarskem in političnem smislu« (Slovensko-hrvatski katoliški shod v Ljubljani 1913, nav. po Drnovšek 2003: 8, op. 4), kot pogosto beremo, ampak lahko s svojimi izkušnjami iz tujine pripomorejo tudi k razvoju Slovenije.

2 Zgodovina izseljevanj v Nemčijo

Preseljevanja iz Slovenije v Nemčijo so del evropskih selitvenih tokov, ki potekajo od juga proti severu in od vzhoda proti zahodu. Začetki množičnega izseljevanja

segajo v 80. leta 19. stoletja in čas pred drugo svetovno vojno, ko so v Porurje in Vestfalijo odhajali delavci rudarji. V času med obema vojnama je priseljevanje v Nemčijo povezano z omejitvami priseljevanja v Združene države Amerike, saj je kvotni sistem predvideval priselitev do 1000 ljudi, to pa je pomenilo, da se jih bo več izselilo v evropske države, predvsem v Nemčijo.

Po drugi svetovni vojni so jugoslovanske oblasti zaradi spremembe družbene ureditve pričakovale vrnitev izseljencev iz tujine. Iz Avstrije in Nemčije tako poročajo o 260 povratnikih (Emeršič 2008: 16), veliko večje pa je bilo po letu 1945 izseljevanje iz Slovenije. Od leta 1945 do 1955 so namreč državo zapuščali begunci, po letu 1955 pa so se političnim izseljencem pridružili še ekonomski. Obe skupini sta državo do leta 1963 zapuščali nelegalno, po letu 1963, ko je Jugoslavija odprla meje, pa se je začelo obdobje najbolj množičnih preseljevanj t. i. zdomcev, ki so najprej odhajali za določen čas.

Z gospodarsko krizo leta 1973 se je v Nemčiji začasno preseljevanje začelo spreminjati v stalno, kajti kljub prepovedi zaposlovanja tujih delavcev se je število priseljencev zaradi prihoda družin še povečalo. Tudi v 80. letih 20. stoletja se gospodarski položaj v Jugoslaviji ni izboljšal; leta 1982 je bila v Jugoslaviji celo najvišja brezposelnost v Evropi – 14 odstotkov (Pirjevec 1995: 367), zato množičnega vračanja ni bilo.

Leta 1991 se je Slovenija osamosvojila in vsaj na deklarativni ravni je vračanje izseljencev ponovno postalo pomembna tema. Podobno je bilo ob priključitvi k Evropski uniji leta 2004 in po podatkih iz diplomskega dela *Slovensko izseljenstvo in zdomstvo v Nemčiji* (Steklačič 2009: 13) naj bi bilo 43 odstotkov Slovencev že odločenih, da se vrnejo, 40 odstotkov pa jih je o tem še premišljevalo.

Med Slovenci v Nemčiji slovenski raziskovalci ves čas poročajo o želji po vrnitvi, vendar pa se te vrnitve le izjemoma realizirajo. Tako je bilo tudi po osamosvojitvi in priključitvi k Evropski uniji, kajti ob gospodarski krizi se je izselitveni val ponovno okrepil. Po podatkih Veleposlaništva Republike Slovenije v Berlinu naj bi tako v Nemčiji živelo 40–50.000 Slovencev, pri čemer ta številka zajema osebe s slovenskim poreklom, ki pa nimajo vse tudi slovenskega državljanstva.

3 Izselitveni val po gospodarski krizi 2009

Leta 2008 v času gospodarske rasti je bila v Sloveniji 6,7-odstotna brezposelnost, ta pa je do januarja 2014 narasla na 14,2 odstotka (*Dnevnik*, 18. 3. 2014). Tej gospodarski krizi je sledil najnovejši izselitveni val v Nemčijo, ki še vedno traja in se po letu 2010 kaže v povečanem številu slovenskih državljanov v Nemčiji. Število slovenskih državljanov v Nemčiji je namreč v letih od 2005 do 2010 upadalo, od leta 2011 pa narašča. Iz podatkov na spletni strani Veleposlaništva RS izhaja, da je bilo konec leta 2015 v Nemčiji prijavljenih 27.222 slovenskih državljanov. Njihovo število se je v primerjavi z letom 2014 povečalo za 6,3 %, v primerjavi z letom 2010 pa za več kot 35 %.

Na povečano izseljevanje iz Slovenije kažejo tudi podatki o odjavljenih prebivalcih iz Slovenije. Leta 1995 je bilo odjavljenih 776 oseb, 2000 1.559, 2005 2.077, 2010 3.905, 2011 4.679 in 2012 8.191 (Cerar 2013).

Če zadnji izselitveni val primerjamo s preteklimi obdobji, ugotovimo, da je danes Slovincem v tujini in tistim, ki bi tja želeli oditi, v veliko pomoč splet. V Sloveniji obstajajo spletni forumi, ki obravnavajo življenje v tujini, npr. *Slovenci po svetu* ali *Delo v tujini*. Zelo aktivne so skupine na družbenem omrežju Facebook, poleg skupine *Slovenci v Nemčiji*, ki jo ureja *Koordinacijski odbor za južno Nemčijo*, še skupine *Slovenci v Berlinu*, *Slovenci v Münihu*,¹ *Slovenci v Münchenu in okolici*, *Slovenci v Stuttgartu* in *Slovenci v Tübingenu*.

Število članov družbenih omrežij narašča, pogovori potekajo v slovenščini, teme so povezane z življenjem v Nemčiji – iskanje prevoza, službe, stanovanja, otroški dodatek, finančna uprava, srečanja s Slovenci ... Izbor tem kaže, da so člani skupin v Nemčijo prišli pred kratkim in iščejo družbo ali informacije o življenju v Nemčiji in možnosti za srečanja s Slovenci. V preteklosti so to nalogo imela slovenska društva, cerkev in šola, danes pa jo je v veliki meri prevzel splet.

4 Facebookova skupina Slovenci v Nemčiji

Facebookova skupina *Slovenci v Nemčiji* je največja in je 8. septembra 2017 štela 6816 članov. Da gre za živo in hitro rastočo skupino, kaže primerjava s številom članov izpred treh let. 15. maja 2014 je namreč skupina štela 1769 članov (Štumberger 2015: 342), kar 5047 članov je torej novih. Skupina je zelo aktivna, saj so vsak dan odprte približno tri nove teme, ki jim sledi različno število odzivov. V članku je zajeto obdobje od aprila do septembra 2017.

4.1 Avtorji

Avtorji objav so mlajši pripadniki prve generacije, ki so se v Nemčijo preselili pred kratkim ali to šele nameravajo. Med njimi so delavci v gostinstvu, študenti na izmenjavi v tujini, iskalci dela v proizvodnji ter ponudniki ali posredniki dela v Nemčiji. Pogoste so objave članov, ki so v Nemčijo prišli s slovenskim podjetjem, nato pa iščejo delo pri nemškem podjetju. Zanima jih, kako najti delo in katere dokumente morajo urediti.

4.2 Teme

V skupini najdemo ponudbe za delo in ponujanje dela, iskanje in ponudbe prevozov v Slovenijo, informacije o prireditvah slovenskih umetnikov ali društev. Veliko tem v skupini je povezanih z upravnimi postopki – zamenjava potnih listov, plačevanje davkov, pridobitev otroškega dodatka, urejanje zdravstvenega zavarovanja in prevajanje dokumentov.

¹ Imena skupin so navedena po zapisu na Facebooku.

4.3 Jezik

Večina objav je bila v slovenščini, od aprila do septembra 2017 sta bili izjemi le vabilo na večer narodnozabavne glasbe in oglas za delo. Pregled objav maja 2017 kaže, da pri vprašanih avtorji največkrat izhajajo iz knjižne zvrsti, medtem ko je pri odgovorih oziroma komentarjih več elementov pogovornega jezika.

4.4 Raznovrstnost spletnih besedil

Besedila v Facebookovi skupini sodijo med elektronsko posredovano komunikacijo, ki se je začela s pojavom elektronske pošte leta 1971, nadaljevala s forumi leta 1980, klepetalnicami 1988, sms-i 1992, blogi 1997, Wikipedijo 2001 in leta 2003 zaključila z družbenimi omrežji, med katere sodi tudi Facebook (Michelizza 2015: 88). Dosedanje analize spletnih besedil kažejo, »da je pojmovanje spletnih besedil kot enovite skupine besedil nesmiselno« (Michelizza 2015: 107). Raznovrstnost besedil opazimo tudi pri analizi objav skupine *Slovenci v Nemčiji*, kar bo pokazala besedilna analiza vprašanja o zdravstvenem zavarovanju in odgovorih nanj ter analiza pogovora dveh Slovencev iz Fulde.

4.4.1 Vprašanje o urejanju zdravstvenega zavarovanja in odgovori nanj

Vprašanje je bilo objavljeno 8. maja 2017:²

Kje je bolj smiselno skleniti dopolnilno (komercialno) zdravstveno zavarovanje? V SLO ali v Nemčiji? Konkreten primer: študentka s stalnim bivališčem v SLO in začasnim v Nemčiji je po končanem študiju ostala v Nemčiji, kjer zdaj išče delo. Obvezno zdravstveno zavarovanje na ZZS si plačuje doma v SLO (za nujno pomoč), ni pa dopolnilno zavarovana. Kaj pravite?

Avtorica je vprašanje natančno formulirala, tudi raba ločil ustreza knjižnemu jeziku, posebnost je raba kratice SLO namesto Slovenija. Rabo knjižnega jezika v tem primeru pojasnujem z namenom sporočila. Avtorica želi odgovor na svoje vprašanje in vpletanje neknjižnih in stilno zaznamovanih elementov bi v tem primeru delovalo moteče. Temo začne z vprašalno povedjo, ki ji sledi poved z eliptično strukturo. Sledi opis primera študentke in poziv bralcem, da napišejo odgovore.

Ta zapis in druga besedila, v katerih avtorji iščejo pomoč ali informacije, potrjujejo tezo M. Michelizza (2015: 79), da »na spletu prevladujejo besedila, pisana v knjižnem jeziku«. Slovenski knjižni jezik, »ki ga v slovenskem jezikovnem okolju govornici slovenščine nezaznamovano rabijo zlasti v javnih in formalnih govornih položajih« (Gliha Komac idr. 2015: 1), se torej v tej funkciji uporablja tudi v javnih govornih položajih v spletnem jezikovnem okolju.

Avtorica vprašanja je dobila 11 odgovorov, 9-krat se je oglasila sama in še dodatno pojasnila vprašanje ali se zahvalila za odgovor. Dodatni vprašnji komentatorjev sta bili: »Kaj pa če si kaj zgodi v Nemčiji? Kakšni so pa postopki če sklene zavarovanje v sloveniji?«

² Imen avtorjev v analizah ne navajam.

V primerjavi s prvim vprašanjem je pri dodatnih več odklonov od knjižnojezikovne norme, saj pri zgornjem primeru opazimo, da sta se pomešali strukturi *Kaj pa, če si kaj naredi v Nemčiji?* in *Kaj pa, če se ji kaj zgodi v Nemčiji?* Napako pripisujem hitremu pisanju in spreminjaju napisanega na računalnika. V drugi povedi manjka vejica pri odvisniku, Slovenija pa je napisana z malo začetnico, oboje pa je ravno tako povezano s hitrim odzivom.

Podobno opazimo tudi pri drugih odgovorih, ki kažejo določeno »/n/eobremenjenost s pravopisom« (Michelizza 2015: 104). To se kaže v zatipkanih besedah (*zaposltev, odjaviti*), zapisi kot *emaila, 3 mesečni* in manjkajočem končnem ločilu, kljub temu pa besedila ohranjajo značilnosti knjižnega jezika, npr.:

Izbereš paket, ki ti ustreza, ga skleneš in plačaš. Konkretno: 184 evrov za 365 dni pri Vzajemni za paket Tujina S (v tem paketu je najnižja zavarovalna premija in tudi najnižja zavarovalna vsota: 25.000 evrov). Pogledati je treba, kaj za neko premijo nekje dobiš... zato sprašujem po izkušnjah.

Sicer tole ne spada direktno pod tvoje vprašanje, ampak ji bo informacija verjetno prišla prav v prihodnosti (pa mogoče še komu drugemu). Ko bo dobila zaposltev v tujini, se bo morala odjaviti od slovenskega zavarovanja. Od tuje zavarovalnice naj zaprosi za obrazec E 104 in na spletni strani ZZZS-ja poišče obrazec M2 in ga izpolni. Oba obrazca se pošlje na zavod, lahko preko emaila in zahteva potrdilo. Pri Vzajemni te odjavijo takoj, ko jim pokažeš potrdilo, drugače pa imajo 3 mesečni odpovedni rok.

Če ostaja v Nemčiji, je pametno skleniti zavarovanje v Nemčiji

Avtorji odgovorov se med seboj razlikujejo in najdemo tudi manj informativne odzive z večjimi odmiki od knjižnega jezika, npr.:

Mateja ,ce misliš ostati v deu prekini vse v slo in se tu zavaruje če že delas. Za dodatno za varovanje kontaktiraj !...!..... srečno lp

V tem odzivu je več normativnih odmikov od knjižnojezikovne norme, npr. neenoten zapis šumnikov, raba krajšav *slo* in *lp*, manjkajoča ločila, redukcija končnega nenaglašena samoglasnika in prehod končnega -l v izglasju v -u (v *deu*).

4.4.2 Zapis pogovora dveh članov iz Fulde

Poleg iskanja informacij najdemo v Facebookovi skupini *Slovenci v Nemčiji* tudi primere zapisov klepetov. Kot primer navajam del pogovora, ki je 28. aprila 2017 sledil vprašanju: »Pozdravljeni. Je kdo mogoče v bližini Fulde?«

B. Š.: Mi smo; T. K.: Kje točno?; B. Š.: Fulda; T. K.: Prav v fuldi? ♣; B. Š.: CCA 2 km stran; T. K.: Super...me veseli da nismo sami tu; B. Š.: Enako; B. Š.: Kako pa to da ta konec?; T. K.: Moja ideja ker ma zena famijilo tu; B. Š.: To pa je ljubezen; T. K.: Aha.....sam moja zena ni nemka....je iz hrvaske in ma Tete in strice tu....; B. Š.: Vseeno je malo lazje, stanovanje in služba; T. K.: To definitivno; Je hudic ce nikogar ne poznas; B. Š.: Mi smo pri tem; B. Š.: Imata kaj otrok; T. K.: Aha.....; T. K.: Hodi v 2razred; B. Š.: Moja pa v prvi; T. K.: Ce bos kej potreboval lahko brez problema vprasas; B. Š.: Sluzbo edino; T. K.: Lahka se najdemo kje na kavi; T. K.: A mas sluzbo?; B. Š.: Ne, rabim pa nujno; T. K.: Lahko drug teden pr meni vprasam; T. K.: A mas izpit za vilicarja?; B. Š.: Ne; T. K.: Skoda.....; B. Š.: Ja; T. K.: Mas kej cajta zdej?; B. Š.: Po malo grem v solo; T. K.: Ka pa popovdan?; Se lahka dobimo pr men u gartlu; B. Š.: Ce bo čas; B. Š.: Gostilna; T. K.: Sam ti javi; Ce morem bom probu

pomagat; T. K.: Ne gostilna.....; Js mam klein Garten v blizini jezera; B. Š.: Vprašaj, pa se slišimo. Hvala; T. K.: Ok

Pogovor je bil zapisan od 11.19 do 11.43, torej sta avtorja pisala hitro, njune povedi pa so večinoma enostavčne, z izjemo šestih vprašajev so končna ločila izpuščena. Šumniki niso zapisani, npr. *vprasas, solo, mas, točno, zena, vilicarja, mogoce, blizini*. Veliko je zapisanih krnitev, ki kažejo značilnosti pogovornega jezika na glasoslovni ravni (Michelizza 2015: 106), npr. *probu pomagat, js mam, mas, pr men, mas*. Na leksikalni ravni se pogovornost kaže v izbiri leksike, npr. *cajt* in *familija*, ki ju najdemo v analizi govorjenega jezika (Štumberger 2007: 95, 165).

V besedilu je prišlo do kodnega preklapljanja oziroma, če upoštevamo pragmatični vidik, do mešanja kodov, ki pomeni »menjajočo se rabo dveh jezikov znotraj istega govornega dejanja« (Bernjak 1998: 34). To se zgodi ob omembi majhnega vrta (*klein Garten*) v bližini jezera. Ta jezikovni preklap lahko razumemo kot znak, da se družinsko življenje zunaj Facebookove skupine odvija v nemščini.

4.5 Terminologija z upravnega področja

Besedilna analiza kaže, da so lastnosti spletnih besedil in odkloni od knjižnojezikovne norme povezani z namenom sporočanja. Ker je veliko objav v skupini povezanih z upravnimi postopki, je tovrstne leksike zelo veliko, nabor in analiza terminov, s katerimi se Slovenci srečujejo pri preseljevanju, pa je lahko v pomoč pri pripravi jezikovnih tečajev za pri- ali izseljence.

Na upravnem področju opazimo rabo terminov v obeh jezikih – v slovenščini in nemščini –, kajti ob preselitvi v Nemčijo morajo izseljenci urediti upravne postopke v obeh državah. Terminološki izrazi s slovenskega upravnega področja so npr.: *vozniško dovoljenje, nedoločen čas, otroški dodatek, davčni zavezanec, agencija za delo, prijava bivališča, potni list, vloga za dohodnino, davčna olajšava, davčna številka, davek na dobiček, zdravniški izvid, dopolnilno zdravstveno zavarovanje, delodajalec, brezposelna oseba, evropska kartica zdravstvenega zavarovanja, potrdilo o odjavi, davčni nerezident, pogodba o zaposlitvi, digitalni podpis, kratice FURS (Finančna uprava Republike Slovenije), ZZS (Zavod za zdravstveno zavarovanje Republike Slovenije) in UE (upravna enota).*

Z urejanjem življenja v Nemčiji so povezani izrazi kot *EVN Nummer* (elektronsko potrdilo o zavarovanju), *Wohngeld* (pomoč pri plačilo najemnine ali stroškov za stanovanje), *Sozialkaufhaus* (trgovina z rabljenimi ali podarjenimi stvarmi), *Weihnachtsgeld* (božičnica), *Kindergeld* (otroški dodatek), *Zulassungsstelle* (registracijski urad za vozila), *Rathaus* (mestna hiša), *Stadtamt* (mestni urad), *Straßenverkehrsamt* (prometni urad), *Familienkasse* (institucija, ki ji sprejema vloge za otroški dodatek), *Kleinanzeigen* (mali oglasi), *Bürgeramt* (upravna enota), *Steuerklasse* (dohodninski razred), *Steuerberater* (davčni svetovalec), *Antrag* (vloga), *Rundfunkbeitrag* (prispevek za RTV), *Finanzamt* (finančna uprava), *Anmeldung* (prijava), *Arbeitsvertrag* (pogodba o zaposlitvi), *Arbeitsvermittlung* (posredovalnica dela) in *Arbeitsamt* (zavod za zaposlovanje).

5 Uporabnost spoznanj za načrtovanje jezikovne politike

Objave v spletni skupini *Slovenci v Nemčiji* so namenjene iskanju družbe, službe in prevozov, veliko članov pa v skupini išče informacije o urejanju postopkov v Sloveniji in Nemčiji. Vprašanj o jezikovnih tečajih, ki bi odraslim ali otrokom omogočali učenje ali ohranjanje slovenskega jezika, v analiziranem obdobju ni bilo. To potrjuje ugotovitve M. A. Vižintin (2016: 161), da »večinoma priseljenci v Nemčiji potrebujejo najprej nekaj let zase, da si uredijo življenje (zaposlitev, bivališče, učenje jezika)«, skrb za ohranjanje slovenskega jezika pa preložijo na kasnejše obdobje.

Verjetno je bilo tako tudi v preteklosti, posledica tega pa je bila, da so se Slovenci v Nemčiji zelo hitro asimilirali. V 80. letih 20. stoletja so se pripadniki druge generacije slovenskega jezika učili za nemškimi, starši pa so svojo odločitev utemeljevali z nujnostjo znanja jezika okolja in s strahom, da bodo otroci sicer imeli težave v šoli (prim. Slavec 1982: 89). Osamosvojitve Slovenije leta 1991 pomeni za Slovence po svetu »bolj organizirano skrb države in možnost za rabo slovenščine tudi na veleposlaništvih in konzulatih« (Štumberger 2016: 128), z razvojem in dostopnostjo spleta pa so se te možnosti razširile na splet.

Po letu 2009, ko se srečujemo z najnovejšim izselitvenim valom, življenje v Evropski uniji in splet omogočata ohranjanje stikov s Slovenijo in slovenskimi govorci, zato bi bilo jezikovno politiko smiselno oblikovati tako, da bi zajela tudi pomoč pri urejanju življenja v tujini. Analiza besedil na Facebooku kaže, da bi bil koristen (spletni) tečaj z informacijami o upravnih postopkih v Nemčiji in Sloveniji, poleg teh informacij pa bi na spletu ponujali tudi tečaje slovenskega jezika za otroke in odrasle.

Skupine na Facebooku, ki skrbijo za stike in informacije o izselitvi, bi tako ohranile privlačnost in informativnost tudi po tem, ko si bo nova generacije uredila življenje v tujini. V spletnem okolju pa lahko v času večje mobilnosti te skupine omogočajo pomoč pri vračanju tistim, ki se bodo želeli vrniti v Slovenijo.

6 Sklep

Od gospodarske krize leta 2009 beležimo večji izselitveni val iz Slovenije v Nemčijo, ki se od starejših razlikuje po boljših prometnih in komunikacijskih povezavah po Nemčiji in tudi s Slovenijo. Pomembno komunikacijsko sredstvo je postal splet s forumi in informativnimi spletnimi stranmi, posebno vrednost pa imajo družbena omrežja, kot je Facebook, ki uporabnikom omogočajo neposredno komunikacijo.

Slovenci v Nemčiji se povezujejo v različnih skupinah; največja je *Slovenci v Nemčiji*, ki jo ureja *Koordinacijski odbor za južno Nemčijo* in je 8. septembra 2017 imela 6816 članov. V članku so analizirana besedila z naslednjimi temami: ponudbe za delo in iskanje dela, tečaji nemščine, iskanje družbe in pomoč pri selitvi. Veliko tem je bilo povezanih z upravnimi postopki, kot so zamenjava potnega lista, plačevanje davkov, pridobitev otroškega dodatka, urejanje zdravstvenega zavarovanja ipd.

Pisci objav so pripadniki prve generacije, ki so se preselili v Nemčijo ali to v kratkem nameravajo. Jezik uporabnikov je knjižni ali pogovorni brez opaznih

pokrajinskih ali narečnih posebnosti. S stališča knjižnega jezika opazimo značilnosti spletnih besedil, kot so manjkajoča končna in nekončna ločila, zapise samo z malimi črkami in brez šumnikov, npr. *vprasas, mogoce, zena; nemka, iz hrvaske*, izpuste nenaglašanih samoglasnikov, npr. *probu pomagat, pr men*; kratice, npr. *ZZZS, FURS*, in tujezične termine, npr. *Sozialkaufhaus, Weihnachtsgeld, Kindergeld*.

Skupina *Slovenci v Nemčiji* tako članom v slovenščini ponuja hitre in kakovostne informacije o upravnih postopkih, povezanih z življenjem v Nemčiji, s tem pa opravlja naloge, ki so jih v preteklosti imela slovenska društva in cerkev. Slovenska društva se danes srečujejo s pomanjkanjem članov, družbena omrežja pa bi članstvo lahko ohranjala tudi s tem, da bi za Slovence, ki so več časa v tujini, ponujala jezikovne tečaje slovenščine in informacije o dogajanju v domovini ter tako članom omogočala dvojezično življenje v Nemčiji ali jim olajšala vračanje v Slovenijo.

LITERATURA

Elizabeta BERNJAK, 1998: *Jezikovnosistemski razlogi primanjkljaja v slovensko-madžarskem jezikovnem stiku*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Gregor CERAR, 2013: *Eksodus Slovencev v države EU-ja, zlasti v Nemčijo*. RTV SLO z dne 30. 7. 2013. Dostopno 8. 9. 2017 na <http://www.rtv slo.si/slovenija/eksodus-slovencev-v-drzave-eu-ja-zlasti-v-nemcijo/314243>.

Marjan DRNOVŠEK, 2003: *Izseljevanje je rakrana na telesu našega naroda*. *Historični seminar 4: zbornik predavanj 2001–2003*. 7–33.

Jurij Pavel EMERŠIČ, 2008: *Slovenski izseljenski duhovniki v primežu represivnih posegov »ljudske oblasti« s poudarkom na ozemlju Zvezne republike Nemčije*. Magistrska naloga. Ljubljana: Teološka fakulteta. Dostopno 8. 9. 2017 na <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-9SDWVCW2>.

Nataša GLIHA KOMAC idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno 8. 9. 2017 na http://fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznegajezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf.

Mija MICHELIZZA, 2015: *Spletna besedila in jezik na spletu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jože PIRJEVEC, 1995: *Jugoslavija. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa.

Ingrid SLAVEC, 1982: *Slovenci v Mannheimu*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Gregor STEKLAČIČ, 2009: *Slovensko izseljenstvo in zdomstvo v Nemčiji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Saška ŠTUMBERGER, 2007: *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

—, 2015: *Slowenen in Deutschland früher und heute: Geschichte der Migrationen und Leben in neuen Land. Südslawen und die deutschsprachige Kultur*. Ur. Anetta Buras-Marciniak, Marcin Gołaszewski. Frankfurt am Main: P. Lang. 335–343.

—, 2016: *In tudi z mojim staršam se pogovarjam nemško, oni pa slovensko nazaj – da se najboljše zastopimo: izginjanje slovenščine v Nemčiji po osamosvojitvi leta 1991*. *Slovenščina danes*, posebna številka revije *Dialogi* 52/7–8, 127–134.

Zvone ŠTRUBELJ, 2008: *Pogum besede, Primož Trubar, 500 let: 1508–2008*. Celovec: Mohorjeva družba.

Veleposlaništvo Republike Slovenije v Berlinu: *Število slovenskih državljanov v Nemčiji tudi v letu 2015 večje*, Dostopno 6. 9. 2017 na http://www.berlin.embassy.si/index.php?id=936&tx_ttnews%5Btt_news%5D=28036&cHash=2fe3ca6b758a6d19e71b6608505460d1.

Marijanca Ajša VIŽINTIN, 2016: Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih. *Dve domovini/Two Homelands* 43. 157–170.

INTERNET SLOVENIAN USED BY SLOVENIANS LIVING IN GERMANY: LINGUISTIC FEATURES OF FACEBOOK POSTS

Since the economic crisis in 2009, emmigration from Slovenia to Germany has increased. This emmigration wave can be distinguished from the former ones by better traffic and communication connections across Germany and with Slovenia. The internet with its forums and informative web pages has become an important means of communication. However, social networks, like Facebook, have a special value, since they provide direct communication.

The Slovenians in Germany gather in different groups, the largest one being *Slovinci v Nemčiji* edited by *Koordinacijski odbor za južno Nemčijo*, which had 6,816 members on 8 September 2017. The article analyses texts on the following topics: work offers and search for work, German courses, search for company, and assistance with moving. Many topics were connected to administrative procedures, like passport replacement, paying taxes, obtaining the child-raising allowance, arranging the medical care insurance, etc.

The authors of the posts are members of the first generation who moved to Germany or intend to move there in a short time. They use standard or colloquial language without distinctive regional or dialectal characteristics. From the point of standard language, one can observe characteristics of internet texts, like the absence of final and non-final punctuation marks, the use of small letters only, the absence of caron letters, e. g. *vprasas*, *mogoce*, *zena*; *nemka*, *iz hrvaske*, omission of unstressed vowels, e. g. *probu pomagat*, *pr men*; the use of abbreviations, e. g. *ZZZZ*, *FURS*, and foreign technical terms, e. g. *Sozialkaufhaus*, *Weihnachtsgeld*, *Kindergeld*.

To its members, the *Slovinci v Nemčiji* group provides fast and quality information on administrative procedures connected to living in Germany, and thus carries out the tasks which were performed by Slovenian societies and the Church in the past.

Navodila avtorjem

Slavia Centralis (SCN) je revija, ki objavlja jezikoslovne, literarnoteoretične in literarno-zgodovinske izvirne znanstvene prispevke s področja slavistike, odprta pa je tudi za take primerjalne interdisciplinarne raziskave. Revija objavlja prispevke v slovenščini, lahko tudi v drugih slovanskih jezikih, madžarščini, nemščini ali angleščini.

Recenzijski postopek

Vsak prispevek za SCN pregledata in ocenita dva neodvisna recenzenta ter ga predlagata za objavo.

Glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja in mu posreduje morebitne pripombe, ki jih je potrebno upoštevati, da bo članek objavljen; končno uredniško besedo ima glavni urednik. Zavrnjenih rokopisov ne vračamo – glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja.

Uredniki lahko prispevke lektorirajo in jih (nevsebno) popravijo brez soglasja avtorjev.

Članki morajo vsebinsko in po tehnični pripravi besedila ustrezati naslednjim standardom:

- gre za še neobjavljene prispevke;
- oddati jih je potrebno v (1) elektronski obliki, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, tehnični urednici na naslov: natalija.ulcnik@um.si in (2) rokopisu v dveh natisnjenih izvodih na naslov: Oddelek za slovanske jezike in književnosti – Slavia Centralis, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor ali (3) po e-pošti v obliki pdf na naslov tehnične urednice.
- razprave naj obsegajo 25.000 do 35.000 znakov, ocene 14.000 do 18.000 znakov, poročila 6.000 do 8.000 znakov;
- sinopsis v slovenskem in angleškem jeziku naj obsega 8 do 10 vrstic; dodanih naj ima 4 do 6 ključnih besed;
- povzetek naj obsega 25 do 30 vrstic – razprave, ki so napisane v slovenščini, imajo povzetek v angleščini, neslovensko napisane razprave pa v slovenščini in angleščini;
- pisava je Times New Roman, velikost črk 12 pik (izvleček in povzetek 10 pik), razmik med vrsticami naj bo 1,5;
- format papirja naj bo A4, robovi naj bodo 25 mm zgoraj, spodaj, levo in desno (severnoameriški format papirja z robovi širine enega inča);
- opombe naj bodo sprotne, vezaji, pomišljaji in narekovaji naj bodo v skladu s slovenskim pravopisom (oz. pravopisnimi normami jezikov, v katerih so razprave napisane);
- literatura naj bo navedena v besedilu in opombah v krajši obliki v oklepaju (Jesenšek 2005: 279), v daljši obliki pa na koncu razprave v seznamu literature in navedenk;
- če je v seznamu literature več del enega avtorja, naj pri vseh neprvih navedbah ime in priimek avtorja nadomeščata dva pomišljaja;
- če je v seznamu literature pri enem avtorju več navedenk istega leta, jih ločimo z malimi tiskanimi črkami stično ob letnici (2007, 2007a, 2007b);
- v seznamu literature navajamo:
 - monografija:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

-
- članek v reviji:
Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1, 143–160.
 - članek v monografiji ali zborniku:
Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora, 28). 170–228.
Miran ŠTUHEC, 2003: Esejstika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.
 - slikovno gradivo, razpredelnice ipd. (izdelano v MS Excel) naj bo priloženo na posebnih listih, v tekočem besedilu pa naj bo označeno, kam sodi (podnapisi slik naj bodo v tipkopisu); za oštevilčenje se uporabljajo samo arabske številke;
 - mednaslovi so v polkrepkem tisku;
 - ponazarjalni zgledi in daljši navedki (brez narekovajev, stopnja 10 pik, odstavčno ločeni) so v ležečem tisku;
 - natančne informacije glede označevanja nestandardnih znamenj (označeni naj bodo z rdečo barvo in dodatno izrisani na robu besedila), ležečega in polkrepkega tiska dobi avtor pri tehnični urednici;
 - naslovna stran tipkopisa naj vsebuje: naslov članka, ime in priimek avtorja, naslov ustanove, na kateri dela, njegov elektronski naslov in naslov, na katerega bodo poslane korekture;
 - korekture je potrebno opraviti v petih dneh.

Guidelines for contributors

The journal *Slavia Centralis* (SCN) publishes articles presenting original research in Slavic linguistics and literary scholarship; it is also open to interdisciplinary approaches. Papers may be published in Slovene and other Slavic languages, as well as Hungarian, German, and English.

Refereeing process

SCN is a double-blind refereed journal. Two independent reviewers referee each paper. If an article is accepted, the editor-in-chief informs the author in writing and conveys the requested emendations, if any, that must be made before the article is accepted for publication. Rejected manuscripts are not returned; however, the editor-in-chief informs the author in writing. Final editorial authority rests with the editor-in-chief. The editors reserve the right to make formal (non-substantive) changes to the paper without consulting the author.

The content and format of the articles must conform to the following criteria:

- The work must not have been published previously.
- Each article must be submitted in (1) electronic Windows-compatible format to the technical editor natalija.ulcnik@um.si and either (2) two printed copies on paper to Oddelek za slovanske jezike in književnosti – Slavia Centralis / Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160 / SI – 2000 Maribor or (3) by e-mail in PDF format to the technical editor.
- Articles should contain between 25,000 and 35,000 characters; reviews 14,000 to 18,000 characters, and reports from 6,000 to 8,000 characters.
- The English abstract should be 8 to 10 lines; it should include 4 to 6 keywords.
- The summary should contain 25 to 30 lines; articles written in Slovene will have an English summary; articles not in Slovene will have Slovene and English summaries.
- Articles should be written in 12-point Times New Roman font; the abstract should be in 10-point, line spacing should be 1.5.
- Paper format is A4, margins should be 25 mm on all sides or on North America letter-size paper with one-inch margins on all sides.
- Footnotes should be at the bottom of the page. Hyphens, n-dashes and m-dashes should be used as appropriate, according to the norms in the language in which the article is written.
- Bibliographical citations should be noted in the literature using in-text citations in parentheses, e. g., (Jesenšek 2005: 279), followed by full citations in a listing of references at the end of the article.
- If the bibliographical item has multiple works by the same author, subsequent citations of the author must replace the author's name with two m-dashes.
- If several items by the same author have the same year, subsequent articles should have a lower-case letter after the year, e. g., (2007, 2007a, 2007b).
- Citation format:
 - Monograph:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

-
- Journal article:
Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1, 143–160.
 - Article in a book or anthology:
Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ed. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora, 28). 170–228.
Miran ŠTUHEC, 2003: Esejstika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ed. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.
 - Graphics, tables, etc. (produced in MS Excel) should be given on separate sheets and their placement should be indicated in the text (captions of pictures should be in the manuscript); use only Arabic numerals for numbering.
 - Subtitles should be in boldface.
 - Examples and longer quotations (without quotations, 10 point, with paragraph breaks) should be in italics.
 - Precise descriptions of non-standard signs (marked in red and noted in the margin), italics, and boldface, will be given to the author by the technical editor.
 - The title page should contain: the title of the article, the name and surname of the author, the title of his or her place of employment, the author's e-mail (for the receipt of proofs).
 - Proofs must be corrected and returned in five days.